

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság
GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFÜ GYULA

VII. KÖTET
1929 SZEPTEMBER — DECEMBER

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

GRATZ GUSZTÁV
alelnök

BALOGH JÓZSEF
titkár

Minden jogot fenntartunk

A FELVIDÉKI LÉLEK KIALAKULÁSA ÉS A MAGYARSÁG

SZOKÁS MANAPSÁG önálló erdélyiségről, erdélyi lélekről beszélni és ennek valóban van is alapja. Megnyilvánul a bérces ország egész múltjában, emlékein, lelki alkatában. Kérdés, hogy ezzel az önálló erdélyiséggel szemben lehet-e beszélni önálló felvidékiiségről is, önálló felvidéki lélekről, mely nemcsak egy mindenestül elfeledett provinciális művészet és irodalom holt emlékeiben él, hanem áthatja annak a földnek lakóit, éppúgy, ahogy erdélyi testvéreiket áthatja erdélyi voltak tudata.

Hegyvidék mindkét országrészt, de helyzetükben rengeteg a különbség. Erdélyt a természet is örök bástyának alkotta nyugat és kelet határán, erős és kidomborodó határokkal. Az alföldi rónák felől is elég erősek e határok, — de nem oly erősek, hogy a magyarságot teljesen két részre szakítsák és egymástól különálló két nemzetté tegyék, — ám mégis eléggé arravalók, hogy kiemeljék az erdélyi ember lelki sajátosságait, más magyar emberré alkossák és determinálják a külön, történelmi erdélyi magyarságot.

Ezzel szemben a Felvidék helyzete merőben más. Ezek a hegyek nem alkotnak zárt összeséget, oly kerek egészet, mint az erdélyi hegyek. Széles sávban omlanak az Alföld és a középső Magyarország fölé. Jobban lejtősödnek dél, mint észak felé, de elnyújtott, tagolt és változatos helyzetüknél fogva ott sem alkotnak az erdélyi bércekhez hasonló szilárd bástyát. Stratégiai szempontból nézve a dolgot, kitűnik, hogy az, aki a dél felé nyíló völgyek bejáratának ura volt, pár kardcsapással mindent magáévá tehetett. Ezért lett itt oly hamar tösgyökeres a honfoglaló magyarság és ezért lehetett oly nehezen megvédeni e tájat a déli bejáratokat elfoglaló és ezek birtokában mind északabbra haladó török invázió ellen. Tehát állandó volt — mert így kellett lennie — az összeköttetés déllel, —nem is élhettek egymás nélkül — és már a földrajzi adottság: a dél felé való teljesen nyitott helyzet is megmagyarázza, hogy itt önálló vagy viszonylag különálló állami, vagy provinciális élet nem alakulhatott úgy, mint a földrajzilag némileg elkülönített Erdélyben.

Mindaddig, míg az állami élet súlypontja az ország természetes középpontjában: Budán nyugodott, nem támadt itt semmiféle kijegecesedési középpont s nem történt semmi fontosabb egyéni életre valló mozzanat. Kivesszük itt a német bánya- és kereskedővárosokat, melyek mindaddig, míg kapukat meg nem nyitották a magyar és ezzel együtt a szláv elem előtt, idegen test voltak a Felvidék testében, elzárták a más nemzetiségűek előtt a magyar királyok

dús privilégiumainak oltalma alatt kifejlődött magas kultúrájukat, és oly életet éltek, hogy semmi hatásuk sem volt arra az országrészre, ahol laktak, s ez az országrész is keveset hatott rájuk. De amikor a dél felől előrehatoló törökség a magyar államiság súlypontját eredeti helyéből kilendítve, azt északra terelte át és amikor a nemzeti erők szétforgácsoltsága Erdélyben új kijegecesedési pontot teremtett, rögtön nagyobb szerephez jut ez az országrész és népe. Eddig csöndben és megnemismerten éltek nagy hegyeik között, most ott találjuk őket az állami élet vérkeringésének leglúktetőbb helyén. Eddig csak pár felvidéki főúr játszott szerepet, most mind ott vannak a nemzeti élet középpontjában. Fölöttük viharzott el az összeszűkült magyar világ annyi eseménye, mély nyomokat hagyva szűkebb hazájuk arculatán és még mélyebb barázdákat szántva lelkükben, mely rövidesen teljesen átalakult.

Ez a kor az önálló felvidéki lélek kialakulásának kora. Ez a kor a Felvidék szellemi önállósulásának az ideje. Ebben a korban végre tudatára ébred a felvidéki ember fontosságának. Eddig pihenő lelke rohamosan átalakul.

Ám a törökség előrenyomulása, a királyi Magyarország összeszűkülése és állami életünk északra tolulása csak egyik okát adja a Felvidék szellemi emelkedésének. A török hódítás csak a politikai öntudat kifejlődését, a politikai érzék és felfogás önállósulását magyarázza, de nem adja teljes okát a felvidéki érzület kialakulásának. Sokat harcolt e korban a felvidéki ember és sokféle is kellett harcolnia. A török volt az az ellenfél, melytől otthonát, életviszonyait szilárdosságát kellett féltenie. Így erősödik meg benne honi földjének szeretete. Az ily úton kialakulás felé siető felvidéki érzület másik alapvetője a reformáció volt. A Felvidékre az alakító okok egész láncolatát hozta magával ez az óriási hatású mozgalom.

A török elől a magyarság fölvonul a számára még előbb oly idegen és szokatlan hegyekbe. De ez csak a város lakó és a nemesi magyarságra áll, melyet természetsszerűleg a legjobban érintett a törökdulás. Ez az iparos és nemesi magyarság azon felvidéki városokat népesíti be, melyek elzárkózottsága már engedett előbbi németes merevségéből és melyek már félig-meddig föltárták kapuikat a magyar és ezzel együtt a tót elem előtt. Ilyen volt Nagyszombat és egyik-másik az úgynevezett alsómagyarországi bányavárosok közül. A tótság jelenik meg először, mint közellakó elem, e városok kapuinál. Nagyszombatnak már Mátyás alatt is számos tót lakosa volt, különben nem érkeztek volna tótnyelvű leiratok a városhoz a királyi kancelláriától. És ez áll a többi városokra is, különben nem jaidultak volna föl léptenyomon a mind nagyobb szláv invázió és bennlakás miatt. Most megjelenik e városok kapuinál a magyarság és magyar szóval tölti meg az előbb még oly idegenes városokat. Nagyszombatot az országgyűlési jegyzőkönyvek színmagyar városnak mondják és szívesebbnél üléseznének itt, mint a német Pozsonyban. Ma e város tiszta tót. A nemesség zöme a hegyek közti kis és biztos falvakra vonul és lassan egybeolvad ottani tótnyelvű társaival.

Ez a háttér a felvidéki reformáció történetéhez. Ha nincs ott a

magyar nemesi társadalom és ha a magyar polgárság közelebb nem hozza a gazdasági empóriumok rideg és elzárkózott polgárságát a tótsághoz, akkor sohasem terjedt volna el azon a földön oly hatalmas méretekben a reformáció. Részbe volt ebben a huszita invázióknak is, de a cseh harcosok utódai korántsem voltak oly számosan, hogy új hazájuk érzelmi és lelki életére kialakító befolyásuk lehetett volna. Ennek igazságát látjuk Szepesben, Sárosban, hol — noha szintén voltak huszita maradványok, nem volt oly erős a magyar protestáns elem, hogy a vele rokonszenvező tótságot is magával vonzotta volna az új hitbe. Itt sokan maradtak meg katolikusoknak. De a városok mind igen buzgó protestánsok lettek, vallási életük közvetlenül az új hit német forrásaiból táplálkozott, így hát távol állottak az akkor erősen németellenes magyar nemességtől. A keleti Felvidék nemessége körében csak részleges, elszigetelt és igen árva jelenség volt a reformáció, mert nem táplálkozhatott egy mindent elborító kollektív népi hit erejével. A félreeső keleti tót vidék népe mindvégig megmaradt atyái ősi hitében. Úgy is tűnnek föl e katolikus tengerben a német városi és magyar nemesi protestáns telepek, mint pusztulásra ítélt szigetek.

Ám nemcsak a fölvándorolt, a törökség elől menekülő magyarság volt ott. Ott éltek még az ősi magyar települők utódai hegyeik között, szlavizált nevet viselve, ajkukon a legősibb zengésű tót nyelvvél, szívükben azzal az ősi magyar érzéssel, mely képessé tette őket, hogy együtt ontsák vérüket déli testvéreikkel a legkülönbözőbb csatatereteken. Az itt-ott fölmerülő szeparatiztikus törekvések oligarchikus jellegűek voltak, és sohasem öltöttek komolyabb jelleget. Olyan erős volt a magyar államiság összetartó ereje és oly szétszakíthatatlan kapocs fűzte össze e haza minden részét, hogy még egy Giskra is a szent korona alárendeltjének tekintette magát, és a huszita harcosok sem gondoltak soha a Felvidék okkupálására és Szent Vencel birodalmához való csatolására; ők csak letelepedést és meggazdagodási lehetőséget, valamint hitük nagyobb terjesztését keresték minálunk. Akkor hogyan gondolhattak volna teljes elválásra e haza alkotó elemei? Ők kis monarchák akartak lenni e föld természetes határain belül, nem fűtötték őket csehbarát eszmék, ahogy ezt az elfogult cseh történetírás szereti föltüntetni. Hova is mentek volna, ha kiszakadnak a magyar közösségből? Ezek mellett ott éltek még azok a nemesek, kik a tótságból emelődtek föl a rendi állam alkotó rétegébe. Évszázados harcok során mutatták ki igaz magyarságukat, mely egysorba állította őket az első foglalók unokáival. Tótul beszéltek, igaz és hű magyarok voltak, de atyáik módján éltek. Ez az elem az, melyre alapult a későbbi felvidéki provinciális kultúra, mely a leginkább magában hordta e föld szeretetét és amely később a legtovább tartotta életben a lassan elfakuló felvidéki érzésvilágot. Mellettük ott éltek váraikban azok a főurak, kiket ideszorított vissza az állami élet porondjáról a terjeszkedő török. Most kénytelenek itt élni, így észreveszik szülőföldjüket, majd fokozatosan kezdik megismertetni azt a reformációval.

Itt nem a felvidéki reformáció elterjedésének okait keresőn.

hanem csak azon körülményeket, melyekkel a reformáció hatott az önálló felvidéki lélek kialakulására. A kialakulásnak itt a politikaiak mellett kulturális okai is voltak, melyek egyformán a legszerencsésebben együttműködtek a további előrehaladásra. Nem úgy volt ez, mint Erdélyben, hol a már régóta erős politikai öntudatot csak most, a reformáció korában követte nyomon a szellemi önállósulás. Am, ha meg akarjuk ismerni a körülményeket, ismerni kell a magyar nemesség szerepét e téren, mivel a reformáció igen nagy mértékben segítette elő az önálló felvidéki kialakulását, a reformáció hordozója pedig a nemesség volt.

Adva van tehát a felvidéki nemesség, mint egész. Részei a főurak és a magyar-és tótverű köznemesség. A legfelső réteg mecénáskodik, anyagilag, hatalmilag és tekintélyével támasztja meg az új mozgalom elterjedtét, — a második réteg szekularizálja a kisebb katolikus egyházi birtokokat és a plébániákat, viszont új templomokat állít és a régieket az új igényekhez mérten átalakíttatja — és lévén nagyrészt megyei arisztokrácia, társadalmi téren is emeli az új hit tekintélyét; végül a legutolsó réteg: a bocskoros kismemesség harcol, ahol lehet — és harcol a rendelkezésére álló szellemi eszközökkel is: fiait külföldi egyetemekre járattja és papokká vagy literátus emberré neveli; néha az otthon ülő apa is tollat ragad nehézkes kezébe, hogy harcoljon hitéért, aztán menedéket ad egy-egy bujdosó prédikátornak. Szegényes és elmaradt életviszonyainál fogva közel áll a parasztsághoz, a nemesi kiváltságok eltörlése után, pár egyed kivételével, lesüllyed ebbe és nagy, természetes intelligenciájánál és intranzigens tótnyelvűségénél fogva a nemzetiségi küzdelmek leghálásabb anyaga lesz. Megvan benne minden, mi jellemzi a felvidéki embert: nagy szenvedély, derült kedély, erős szatirizáló hajlam, okoskodás, — megvan benne a nemesi gőg túltengése, makacs elvhűség, a kultúra iránti nagy érzék, élnivágyó, mulató kedv — és egy csöpp, de néha a végtelenségig is túláradó szláv melancholia.

Ennek a magyar nemességnek jut tehát a legnagyobb szerep a felvidéki lélek kialakításában és kialakulásában egyfelől, de másfelől igen nagy szerep jut a tót nép tömegeinek is. Az uralkodó osztály akaratlanul is annak a népnek jellegét viseli magán, amely fölött uralkodik. A felvidéki nemesség is — az arisztokráciától kezdve egészen a paraszti sorban élő kismemesekig — némileg a tót néphez idomult, nem annyira, hogy lelkileg is tóttá lett volna (a tót lélek ekkor még politikátlanul magyar volt), de nyelvileg többé-kevésbé egy lett a tótsággal. Am ott volt az életerős, kiforrott állami életet élő magyarság mögöttük, mely meggátolta a lelki összeolvadást. A Thurzók (a legtipikusabban felvidéki mágnáscsalád), az Illés-házyak, Ostrosithok, Révayak, Jakusithok, Czoborok, Mednyánszkyak stb. tót papok beszédeit hallgatják, tótul leveleznek, tótul társalognak, de magyarságukat is megbizonyítják derék tetteikkel. Köz-nemes társaik: a Radvánszkyak, Horváth-Stanchichok, Kubinyiak, Szmrecsányiak, Rakovszkyak, Ottlikok, Justhok, Beniczkyek, Zerdahelyiek, Zathureczkyak, Raksányiak, Bulyovszkyak és a Reviczkyek ifjúsága tótul beszél és bennük ünnepli Horcicka Dániel lutheránus

pap, író, valamint Bél Mátyás a tót nyelv legnagyobb reményét és támaszát. A tót népnek, az akkori Magyarországon oly számottevő tömege adja így a nyelvet és a nyelv nagyot sokat tesz egy országrész és nép gondolkodásának kialakulásában. A lelkiséget és a jelleget a magyar nemesség adja.

Noha a tót írók úgy tekintik a reformációt, mint a tót nemzeti szellem kifejlődésének idejét, valójában azonban ez csak a felvidéki szellemet fejlesztette ki. Mert e korban még egyáltalában nem lehet szó tót nemzeti szellemről, és így annál kevésbé annak kifejlődéséről. A reformációt a német városok hozták és így lett az lutheri irányú, de a magyar nemesség hajtotta végre azt: és mint láttuk, a német városok élettelen rész voltak a Felvidék testében, idegenek a magyarságtól és tótságtól egyaránt, a magyar nemesség pedig tettekkel mutatta meg magyarságát. Így nem fejlődhetett még ki akkor tót nemzeti szellem, mert nem is volt, aki kifejlessze azt. Igenis volt tót irodalom, mely a cseh elnyomó irodalmi nyelv burka alatt is szépen fejlődött, igenis tótul is beszélt a magyar nemesség, mely szerette ezt a népet és nyelvet, de egy nyelv beszélése és anyanyelvűi való tartása még nem jelenti az azon nyelv népével való teljes azonosságot.

Már fönnebb is vázoltam a reformáció elterjedésének főbb étape-jait. Először a német városok vették föl az új hitet, aztán szélesebb rétegekre áradt szét a magyar nemesség közreműködése által. Igen szép kultúrhistoriai terület nyílik így meg előttünk, mely nagyobb-részt még fölkuatatanlan: hogyan és mennyire játszott közre a magyar nemesség a reformáció elterjesztése által a tótság öntudatra ébresztésében? Itt elsősorban a Thurzó urak nevét kell említenünk, mint akik óriási erkölcsi és anyagi súlyuknál, tevékenységüknel fogva a magyar protestantizmus valóságos hőszai lettek. Pénzmágnás korokban szerzett összeköttetéseiket jól kamatoztatják. A Felvidék legelőkelőbb és leggazdagabb családja. Rengeteget köszönhet nekik a tót protestantizmus és ezzel együtt az egész felvidéki művelődés. Szegény tót fiúkat iskoláztatnak a külföldi egyetemeken és itthon új lelkészségeket állítanak nekik. Így készítik elő a tót nép lutheranizálását. A külföldről hazatért tót ifjak látják népük vallási és kulturális viszonyait, hazai nyelven kezdenek írni és agitálni — és immár az ébredező nép is látja, hogy véréből való vér, sorsa osztályosa vezeti. Óriási befolyást biztosít így magának a nép életére a virágát élő főnemesség. A Thurzók után, az Illésházyakon át, a többi nagyurak is így tesznek, s a Felvidék reformációja gyorsan halad előre a köznemesség hatékony támogatásával. A Thurzó-család kihaltával megszakad e folyamat és kezdődik a katholicizmus redintegrációja: a protestantizmus legnagyobb támaszát veszttette el. Igazi jelentősége az, hogy a Felvidéknek a haza többi részétől eltérő új hitet adott; a nemesség az ágostai hitvallás elfogadásával elkülönítette magát a többi nemesektől, lutheranizmusa provinciális öntudattal töltötte el. Mecénása lesz a fejlődő tót vallási irodalomnak. Neki ajánlják a tót írók népük irodalmának legelső zsengeit. Az ily úton megjelenő írásokból mindenütt kitűnik a tót nép és nyelv nagy szeretete, az alkotmányért és a protestantizmusért való heves és izgatott rajongás

és a mecénáskodó nemesség iránti nagy elragadtatás. Ezek lényeges alkotó részei a tótság részéről a felvidéki szellemnek. Így a nemesség érzelmileg egy volt a tótsággal: a tót nép éppoly lelkesen magyar érzelmű volt, mint a magyar nemesség, mint a felvidéki magyar elem. Ez a másik jellemző vonás, melyet a reformációs és az ezekkel összefüggő alkotmányos mozgalmak magyaráznak. Ez a politikai és a vallási szempont.

Ám, vannak más, egyéni szempontok is, melyek ugyancsak összefüggenek a politikaiakkal: milyen volt e korban s mivel a lelki alkat ekkor még nemzedékeken át is nehezen változott: a későbbi korban is a felvidéki ember lelki alkata? Egy-egy apró, de mégis oly jellemző vonásra van szükségünk.

Annál is inkább ismernünk kell a felvidéki ember lelki alkatát és későbbi életét, mert ennek az önálló felvidéki szellemnek a politikai élete aránylag rövid volt — és a politika teréről kiszorulva, új virágzásba szökött a házi, a családi élet körén belül. A század közepére esnek kezdő évei (ez a török fölényes terjeszkedésének kora) — és Rákóczi Ferenc szabadságharcában lobbant utolsót, abban a korban, mikor a tótságára büszke Krman Dániel szuperintendens tót beszédben áldotta meg a szepesi szász Czelder Orbán zászlait, mikor magyar érzelmű lutheránus papok szenvedtek üldöztetést és börtönt meggyőződésükért, mikor a katolikus és a lutheránus tót nép fiai egyaránt a leglelkesebb kurucok és mikor a tót népköltészet annyi szép magyar érzésű dallama zengett végig a harctereken. Innen már csak a nagy Bél Mátyás ápolja tovább, egy új dicsőség sugariban élve, a régi magyar hagyományokat. Utána nincs semmi nagy esemény, mely ébresztőleg hatna a tót népre. Vezetői így tudományos munkálkodásba fognak, vagy belesülyednek lelkipásztorkodásuk eseménytelenségébe. De a hanyatlás összefügg a magyar államterület helyreálltával, mely Pozsony helyett az ország közepén keres újra fővárost. Amilyen mértékben nyerte vissza az újjáépülő Buda és az ország középpontja régi jelentőségét, oly mértékben hanyatlott a pusztuló Lengyelországgal szomszédos Felvidék politikai fontossága és oly mértékben hanyatlott alá a felvidéki ember politikai érzéke és öntudata is. Azon felvidéki követek utódai, kik egykor a válságos helyzetben lévő magyar államiság oszlopai voltak, most csöndes és megadó szemlélői lettek a számukra oly érthetetlen és idegen eseményeknek. Háttérbe szorultak az okos és megfontolt dunántúliak és a tüzes tiszántúliak pihent ereje és ékesszólása mögött. Az a felvidéki állambölcseség, mely annyi viharon át sikerrel vezette a királyi Magyarország rongált hajóját — és amely a legklasszikusában Thurzó György nádorban testesült meg — immár a múlté lett. Bátran mondhatjuk, hogy a török hódoltság korában a felvidéki érzés egyet jelentett a magyar érzéssel. Most hallgatás és pihenés borult erre az országrészre.

Nemcsak a bel-, hanem a külpolitikai viszonyok is siettették ezt a változást. Lengyelország a végleges hanyatlás és pusztulás terére lépett szellemi, politikai és gazdasági tekintetben egyaránt. Így hát tetemesen csökkenték azok a kölcsönhatások, melyek a két országot

egymáshoz fűzték. Már nem gyakorolhatott semilyen befolyást a magyar ügyekre. Most hát nem kellett oly gondot fordítani a Felvidékre, hiszen Galícia rövidesen Habsburg-jogar alá került. A Mária Terézia-féle vámrendszer pedig pusztulásra kárhóztatta a már hungarizált, de nagy magyar események híján lassan szlavizálódó városok magas fejlettségű iparát és kereskedelmét. Lengyelország kereskedelmi útjai többé már nem vezethettek erre kelet felé, a Felvidék kimaradt a kultúra útjából. Így elfelejtette fontosságát, — most már nem is volt fontossága, — lassan-lassan, észrevétlenül kezdett visszasúlyedni abba az ismeretlenségbe, melyből az események szomorú alakulása emelte ki. De Lengyelország mellett a cseh földről is halálos pihenés áradt és már jóformán semmivé váltak azok a kapcsok, melyek összefűzték volna tót és a cseh protestantizmust s amelyek oly nagy erőt kölcsönöztek a fajrokon által támogatott tót reformációnak, de amelyek soká rabságban tartották a tót irodalmi nyelv önállósulási törekvéseit. Csehország már a fehérhegyi csata után elvesztette jelentőségét a Felvidékre.

Minden elő volt így készítve arra, hogy annyi harc után a pihenés évei következzenek. A harcos nemesség visszatért családi körébe. Nincs immár többé mivel töltenie idejét: a közügyek immár nem foglalkoztatják, nincs sehol semmi ellenség, melytől ősei földjét kellene féltene. Így lát elhanyagolt házi foglalatossága után: jobb karba hozza gazdaságát, néha el-ellátogat egy-egy megyegyűlésre, hol már minden latinul folyik. A magyar nyelv, mely egykor oly otthonos volt itt, hogy a tótnak is egy csomó új szót adott, lassan egészen visszaszorul és eltűnik s midőn majd újra visszaköveteli régi jogait, vannak megyék, melyek azon az alapon és csak azért tiltakoznak visszahelyezése ellen, hogy nemességük soraiból senki sem tud magyarul. A magyar századok öröké még él a szívekben, de az ajkáról kihalt az elnemzetietlenedés e szomorú idején a magyar szó.

És ha a közügyekből kiszorult, hogyne szorult volna ki a házi élet köréből is! Eddig a tót eredetű magyar nemesek is lelkes igyekezettel törekedtek magukévá tenni az uralkodó magyar nyelvet, épp azon szomorú időben, midőn a legmagyarabb vidékeken a török uralkodott. Most visszakerültek e vidékek, de a magyarság száma és politikai ereje nagyon megfogyatkozott — s úgy látszott, hogy elvesztette régi szép vonzóerejét az új, 18. században. Elvesztette a magyar nyelv nagy támaszát: az arisztokráciát, mely elnémetesedett, de a Felvidéken legalább is ennyit vesztett a tót nyelv is, mert elvesztette irodalma legbőkezűbb támogatóit. Maradt az anyagiakban szegényebb köznemesség, melynek magyar része is beolvadt a tótságba és egy időre el is tűnt benne.

Így lesz a házi élet nyelve a tót. Ezt beszélték odahaza, ezen imádkoztak, ezt a nyelvet tanulta meg először a kiseded. Ezen a nyelven végezték levelezéseiket s e nyelven vitték a megyei törvényszékek elé tartozó kisebb peres ügyeiket. E nyelv, e nép szép, szomorú dalait dalolta gyermekét ringatva az anya és esténként a barátnőivel együtt szövögető háziasszony és így gyorsan elterjedt.

A kultúra pedig elhagyja lassan e földet, mely alig változott akkortól egész a legújabb korig. (Nem a szlavizálódás okozta ezt, mint általában hiszik, mert ez csak egyik következménye volt a helyzet átalakulásának. Pár évtizeddel előbb tót nyelven is magas kultúra uralkodott itt.) Ezért maradtak meg a Felvidék emlékei a korai és középbárok sértetlenségében. Többé nem építkeztek, hanem éltek a nagy koroktól eléjük szabott keretek között. És még ez a speciális felvidéki barokk is, mintha azt az időtlen mozdulatlanságot fejezné ki, mely ezen a külvilágtól hermetice elzárt földön uralkodott és amilyen volt ez az élet. Élteké mert élniök adatott, de ez az élet a kultúra halála volt. Könyvet nem igen vesz már kezébe a felvidéki nemes. A tót írók elvesztették a legjobb közönségüket és kénytelenek áttérni a latin, vagy a német nyelvre, mint Bél Mátyás, Wallaszky Pál, Dolezal Pál. Egyedül a Biblia és a Transodus, ez a szép régi lutheránus énekeskönyv azok, melyeket változatlanul használnak. A lutheránus tót irodalom immár halott.

De nemsokára új mozgalom bontogatja szárnyait. Az eddig elhanyagolt katolikus tót nép irodalmi élete Bernolák Antal vezetése alatt váratlan lendületet vesz. Elveti a csehes helyesírású eddigi tót irodalmi nyelvet, és bevezetvén az irodalomba az igazi népnyelvet, megalapítója lesz az új tót irodalomnak. Irányánál fogva — szabadulás a cseh szellem lényomó gyámkodása alól — ismét fölébreszti a lelkekben szunnyadó, de aktivitásukat elvesztett magyar szimpátiákat, hirdetve a két nép örök egymásraultalságát, a magyar kultúra semleges és oltalmazó fölényét és a katolicizmus által összefűzött magyartót testvériséget. Ez a mozgalom, noha pártfogói között ott találjuk az Illésházy grófokat és Rudnay hercegprímást és az eddig közönyös katolikus nemesség színe-javát, — a kor megváltozott és erősen demokratikus jellegénél fogva nem támaszkodik teljesen a nemességre, hanem a már túlnyomó többségben lévő katolikus tótság széles rétegeire és annak papságára (a ffancia forradalom előestéjén vagyunk!). Új szint, sajnos, nem adhat már a fölvidéki érzülethez és ez örök kár! — de mégis fölcsendíti a tót lélek régi magyarbarát alaphangjait. Társadalmi és kulturális értéke sokkal nagyobb, mint a lutheránus kultúráé, mely egyáltalában nem volt demokratikus, hiszen csakis a nemességre támaszkodott s ez is okozta hanyatlását. Bernolák mozgalma és annak nagy visszhangja világosan mutatja a tót nép igaz és hű magyarbarátságát.

Ezután már csak szomorúan halódik az önálló felvidéki szellem. Oly mértékben halad alá, amely mértékben foglalja vissza a magyarság a maga régi hatalmi és kulturális súlyát és helyzetét. Az önálló felvidéki érzület szükségalakulat volt: a magyarság decentralizációja fejlesztette ki, éppúgy, mint az erdélyi érzületet és ahogy a magyarság új erőre kap, veszít is intenzitásából ez az érzület. Utolsó sugarai e halódó szellemnek a családi életre esnek, ahogy ezt Mikszáth műveiből ismerjük.

Mindenestől a magyar szellemben gyökerezik, de annak önálló hajtása volt. Annál különösebbnek látszik így előttünk az a csehszlovák tevékenység, mely a tót történészeknek kétségkívül a közelmúlt nem-

zetiségi küzdelmeiben kialakult állásfoglalása alapján, valósággal megtagadni igyekszik a magyarságnak a Felvidék kultúrájára gyakorolt irányító szerepét. Honnan jött volna e kultúra alaprétege, ha nem mitőlünk és mikor lett volna ott kultúra, ha mi nem vagyunk?

Láttuk, hogy a tót nép mennyire magyar volt lelkileg és a magyar nemesség is mennyire közelállót nyelvileg a tótsághoz. A tót nép lakta azt a vidéket, melyen a magyar múlt annyi eseménye játszódott le és amelyen annyi emléke maradt ezen eseményeknek. Hazája volt ez a föld. Természetes, hogy ezen emlékek és események élénken hatottak fogékony, főleg a történelmit szerető kedélyére és képzeletére. Lelkében visszatükröződött ez az egész világ várromjaival, kastélyaival, kúriáival, csataterével, melyek földjéből még ma is fegyvereket, régi pénzeket vet ki az eke. Megdalolta a régholt nagyurakat. Mondáiban, meséiben, dalaiban ezer mesés színnel szórta tele a történelmi valóságot.

A tót irodalom is odafordult újjáéledése korában a nemzeti lélek ősforrásához: a néphez. A költők újraénekeltek a népük emlékezetében megmaradt magyar eseményeket. A prózaisták tollukra vették a magyar urak hányatott életét, kalandjait, a népük földjén lezajlott csatákat. Ezek az alakok mind integráns részei lettek így a tótság lelkivilágának. Széchy Mária, a Thurzók, Bebekek, Podmaniczkyak, Kontok, Balassák, Forgáchok, Bosnyákok seregestől rajzanak a tótság meséiben, dalai-ban és így alakjuk ott van a tót irodalom romantikus korában is. De az is természetes, hogy eredeti magyar nevüket csekély kivétellel (Rákóczi Ferenc, Bosnyák István) már maga a nép is áttótosította és új alakban kerültek bele az irodalomba.

így hivatkozhatott Hurbán és nemzedéke, rájuk mint kik a tótság hőszai voltak, tót nevet viseltek és maguk között önálló felvidéki történelmet csináltak, melynek már sok szála a cseh földre vezet. Ez az irányzat még nem áll a magyarság teljes tagadásának álláspontján, csak a maga körébe igyekszik vonni és tót színezettel bevonni a magyar múltat. Oly korban éltek, mely még nem vesztette el érzékét a múlt iránt: ez volt az európai romantika kora. Maga, a különben oly magyarellenes Hurbán is képtelen magát kivonni a közös tót-magyar múlt egyetemes szuggesztíója alól, mikor kénytelen elismerni a magyarság és a tótság testvéri elválaszthatatlanságát. Még élénk emlékezetben volt a szabadságharc előtti időkben a történelmi valóság, ha a magyarság igazát annak ily tüzes és elszánt ellensége volt kénytelen elismerni.

Ezzel Szembefordul az az irány, mely a csehek hagyománytalan demokráciájától sugallva, Masaryk és az úgynevezett ifjú tótok elvi alapján áll, és amely szemben Hurbánékkal, minden múltat megvet és csak a jelen jogait ismeri el. Ennek irodalomtörténeti és kultúrhistoriai képviselője a tótok alapos és sokoldalú irodalomtörténésze: Vicék Jarosláv. Szembetűnő az az igyekezete, mellyel szembefordul a Felvidék magyar múltjával és amellyel csökkenteni igyekszik e múlt jelentőségét, hogy azután annál többet szentelhessen a magyarellenességet a tót irodalomba bevezető Hurbán—Stur-féle iránynak, annak az iránynak, melynek témaköre épp a felvidéki múlt. Mindezt

pedig azért, hogy kimutassa a magyarság jelentéktelenségét a tótság és a Felvidék kultúrájában. Ezért mellőzi a magyar nemesség tótul író tagjait, egyedül csak Beniczky Pétert említve, kinek jelentőségét mégsem lehetett egészen eltagadni, ezért csökkenti a kelleténél alulra a reformáció tót irodalmának jelentőségét, ezért hallgatja el Bemolák iskolájának erősen magyar vonatkozásait, ezért hallgat oly mélyen a tót népköltészet magyar tárgykörű és lelkeségű énekeiről és mondáiról és ezért nem emeli ki kellően a modem tót irodalom rengeteg magyar hatását és kapcsolatát. És így maradunk ki lassan annak a tót népnek tudatából, mellyel oly sokáig a legszebb szellemi és politikai testvériségben éltünk, és amelynek kultúráját mi segítettük túl az első nehézségeken. Ugyanilyen tendenciával dolgoznak a tót nép jelenlegi politikai vezetői is, kik népük ifjúságának és demokratikus jellegének kiemelésével nem akarnak mást elérni, mint a még most is magyarbarát tótságnak tőlünk való teljes elidegenítését.

Ez a mult, a felvidéki mult, a tót nép múltja pedig a magyar mult, a magyar birodalom csodás természeti és népi koszorújának múltja. Nemcsak egy évezredes véráldozat, az évezredes birtoklás joga fűz minket ahhoz a földhöz, hanem kultúránk folytonossága, nagy értékei is, talán még az érzelmi szálaknál jobban és maradandóbban. Mert a mi kultúránk, a magyar föld középpontjának kultúrája emelte ki a szellemi sötétségből, és midőn már fejlődésnek indult, a magyar nemesség támogatta, ápolgatta és növelte azt. Páratlan bizonyítéka ez a régi Magyarország nagyszerű struktúrájának. Soha, de soha nem volt szó annak a népnek dnmzetietlenítéséről, hanem csak nemzetiségének erősítéséről, nyelve, műveltsége és lelki élete nagyobb fejlesztéséről. Ez a magyar tevékenység örök időkre záloga marad az örök magyar-tót testvériségnek, melyet ideig-óráig erőszakos kezek igyekeznek bemocskolni és szétszakítani. És bátran mondhatjuk, hogy a Felvidék békéje, virágzása és nyugalma csak akkor fog ismét helyreállni, ha újra biztosítva lesz az a magyar-tót együttműködés, mely a kultúra kincseivel halmozta el ezt a tájat.

GOGOLÁK LAJOS

MEGMENTHETŐK-E AZ AMERIKAI EGYESÜLT- ÁLLAMOK MAGYARJAI A MAGYARSÁGNAK?

HOGY MEGMENTHETŐK-E az Egyesült-Államok magyarjai a magyarságnak, vagy hogy közülök mennyi menthető meg? — igen nehéz erre válaszolni. Különösen azóta, amióta sok óhazai vendég fordult meg Amerikában, akik ünnepeken és banketteken ismerték meg Amerika magyarságát és felületes benyomásaik alapján nágyon könnyűnek találják a választ erre a komplikált, nehéz kérdésre. Akik egy pár napot töltöttek a nagyobb amerikai magyar gócpontokon, ünneplő ruhában látták a magyarokat, vezetőik pohárköszöntőit és szónoklatait hallották csak, éppenúgy nem ismerhették meg őket, mint ahogy nem fog belelátni egy nagy város leikébe az az utazó, aki a kávéház ablakából, a szállodák halijából, a mulatóhelyek hangulatából és az előre jól összeállított kirándulások pár órás autózásából akarja kihámozni annak a városnak pszichéjét.

Amikor a kivándorlás olyan arányokban indult meg Amerika felé, hogy az már nem orrvérzés volt, hanem kezdett elvérzés lenni, — sajnos — még mindig főként rendőri kérdésként kezelték ezt az ügyet. A kivándoroltakat elkönyvelték a veszteséglistán és csak kevesen próbálták megmenteni a magyarság számára azoknak a lelkét, akik óriási tömegekben kerültek a magyarság veszteség számlájára és mint itthon elveszett lelkek alapítottak szinte nem is tengerentúli, hanem — hogy e képnél maradjunk — túlvilágé magyar telepeket.

Csak amikor Trianon nyomorúsága ráncszakadt, kezdtük felfedezni a külföldön szétszórt magyarokat, különösen az Egyesült-Államok hatalmas tömegeit és kezdett a mi optimista fantáziánk rájuk, mint a megsabdalt, megcsönkített ország nagy embertartalékjára gondolni. De vajjon valóban a magyarság embertartaléka-e ez?

Az Amerikát járó modem Kolumbusz Kristófok legtöbbje igen felületesen fedezte fel a magyarlakta új világot. Éppen ezért könnyű, de határozott megállapításaik sokkal inkább zavarják e probléma tisztánlátását, mintha egyáltalán nem ismerték volna meg a magyarság e fájdalmas és — ismétlem: igen nehéz — kérdését. Innen származik az, hogy igen előkelő Kossuth-zarándokok előadásaikban két-három millió amerikai magyarról beszélnek és sokuk azt írja, mondja, hogy ezekben olyan lobogó lánggal él a magyarság iránt való lelkesedés, hogy csak ki kell eléjük fehér lovon lovagolni, mint a nagy csángómentés idején Odeschalchi Arthur herceg tette, nyomban otthagynak ezek csapat-papot, bányát, gyárat, Newyorkot, Clevelandot és zárt sorokban masíroznak az Óhazába. Pedig ez nagy tévedés.

ELSŐSORBAN azt kell megállapítanunk, hogy körülbelül mennyi magyar él az Egyesült-Államokban. Kár ugyanis szót is fecse-relni arra, hogy a Kossuth-zarándokok két-három millió magyarja fantasztikum, mint ahogy túlzás az amerikai magyarok vérmesebbjeinek az a megállapítása is, mintha az Egyesült-Államokban egymillió magyar élne. Az 1924-i hivatalos népszámlálás szerint az Egyesült-Államokban 473.538 lélek vallotta magát magyarnak és ebből 268.112 eredeti kivándorló, 205.426 pedig olyan, aki már Amerikában született magyar szülőktől. Természetesen ebben a számban bennefoglaltatnak azok is, akik Csonka-Magyarországból és azok is, akik megszállott területről vándoroltak ki.

A magyarság száma azonban nagyobb, mint amennyit a hivatalos népszámlálás megállapít. A hivatalos népszámlálás sohasem pontos, továbbá sok magyart, akik jó magyarnak vallják magukat, könyvelt el a népszámlálást végző közegek buzgósága angolnyelvűnek és sokan kerültek saját opportunitásukból az amerikai magyarok részéről az amerikaiak summájába. Ezenfelül magyarok közé kell számítanunk azokat a svábokat, zipsereket, ruténeket, nem ritkán tótokat is, akik nemcsak Magyarországot tartják szülőhazájuknak, de magyarnak is vallják magukat és mint idegen nemzetiségűek, a hivatalos statisztikában mégsem a magyarok listájára kerültek.

A háború kitörésekor igen nagy tömegek jelentkeztek a konzulátusnál, hogy haza akarnak jönni, de őket a tengeri blokádnak miatt már nem lehetett hazaszállítani. Ha a háborút megnyerjük, óriási tömegek is térnek vissza, de még a valóságot túlzó rémhírek ellenére is 1920-ban 14.619 magyar vándorolt vissza Csonka-Magyarországba s ugyanakkor csak 2.525 vándorolt ki, 1921-ben pedig már 9.377 kivándorlóval szemben 12457 visszavándorló áll. Természetesen 1914-ig az egész Magyarországból kivándorlók és a régi integer Magyarországra visszavándorló magyarok száma adja a statisztikát. 1922 óta minimális a kivándorlás, mert alacsony a kvóta, csökken azonban a visszavándorlók száma is. 1927-ben 600 magyar vándorolt ki az Egyesült-Államokba, visszavándorolt viszont külföldről 1926-ban 5431 és 1927-ben 5.586 magyar, ami azt bizonyítja, hogy sokkal nagyobb a visszavándorlók száma, mint a kivándorlóké, vagyis hogy bizonyos visszavándorlási tendencia megállapítható.

Hivatalos statisztika szerint a magyarok átlagban 16 dollárral a zsebükben vándoroltak ki a háború előtt. A háború alatt jólétük hatalmasan emelkedett és sok ezerre tehető azoknak a száma, akik 8.000—10.000 dolláron felüli vagyont takarítottak meg, jó pár száz pedig azoké, akik majdnem 100.000 dollár vagyont gyűjtöttek, vagy ennél is többel rendelkeznek.

A kivándorolt magyarok 72 százaléka földműves volt itthon, akiket az a vágy kergetett Amerikába, hogy az ott szerzendő pénzüikkel itthon földet vegyenek, vagy hogy eladósodott kis földeskeiket adósságmentessé tegyék és megszorítsák. Éppen ezért ez a majdnem kétharmadában földművő kivándorolt magyarság nagyobbára bányákban és gyárakban helyezkedett el, — az összes kivándorolt magya-

roknak mintegy 75 százaléka, — mert a magas ipari munkabérek tették lehetővé, hogy gyorsan összekuporgatva dohárait, itthon megszerezhessék a vágyva-vágyott hazai földet. A magyarok legtöbbször tehát nem letelepedési szándékkal ment ki Amerikába, mint a németek vagy skandinávok, hanem gyors pénzszerzésért. A háború után azonban, amikor itthoni földvásárlási céljaikat nem tudták megvalósítani és a magyar gazdasági helyzet visszariasztotta őket a hazavándorlástól, hamarosan felszökkent a polgáriasodó magyarok száma 11 százalékról 30 százalékra, jelenleg pedig megközelíti a 33 százalékos átlagot.

A magyarság még ápolja az Óhazához való tartozandóságát, még magyarul érez és magyar egyesületekbe, egyházakba tömörül. A Verhovay-segélyegylet 329 fiókjának még 25.000 tagja van, a Magyar Református-Egyletnek 189 helyiségben 7.500 tagja, a bridgeporti Rákóczi-Egyletnek 7.000 tagja. Még hatvanegy magyar katolikus egyházközség van 61 plébánossal és 284.122 hívővel, 60 magyar református eklézsia 113.649 hívővel. 11.364 görög keleti tartozik magyar egyházhoz, a hét luteránus magyar egyház 5.682 lelket számol, a baptista, presbitériánus és más protestáns magyar egyházközségnek száma 20, — 7489 hívővel, 47.969 izraelita és 3.220 unitárius vallja magát magyarnak. Csak magában Newyorkban negyven magyar egyesület működik; háza van ezenkívül huszonnégy más városbeli magyar egyesületnek, még 68 magyar lap meg tud jelenni és ezek közül az Amerikai Magyar Népszava és a Szabadság körülbelül 30—30.000 előfizetővel.

Minden nap elnémul azonban egy harang és az amerikai magyarság utolsó napja veszedelmesen közeledik. Egymásután fognak összemenni a magyar egyesületek és egyházak, mert az első kivándorlók kihálnak, a következő nemzedék elamerikiasodik, utánpótlás pedig nem lévén, ez a kis magyar folyó hamarosan belesemmisül a nagy amerikai Óceánba.

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy melyek az amerikai hivatalos statisztika szerint azok az államok és városok, amelyekben legsűrűbben laknak a magyarok. E szerint Newyork államban 95.000 Ohióban 88.000, Pennsylvániában 85.000, New-Jersey-ben 47.000, Illinoisban 40.000, Michiganban 26.000, Connecticutban 15.000, Wisconsinban 12.000, Indianában 11.000, Missouriban 9.500, West-Virginiában 7.300, Californiában 6.000 magyar lakik. Alig van azonban állam, ahol párezer magyar ne laknék; csak a legvadabb északi és délnyugati államokban nem éri el a magyarok száma a százat. Ugyancsak a hivatalos statisztika szerint a városok közül Newyorkban 75.000, Clevelandban 33.000, Chicagóban 31.000, Detroitban 23.000, Philadelphióban 20.000, St. Louisban 19.000, Bridgeportban 11.000, Akronban 8.000, Pittsburghban 7.500, Milwaukeeban 6.000, Newarkban 5.500, Bethlehemben 5.500, Trentonban 5.000, Passaicban 4.000, New Brunswickban 4.000, South Bendben 4.000, Toledóban 4.000, Buffalóban 4.000, Cincinnatiában 4.000, Youngstownban 3.600, Pert Amboyban 3.500, Mc. Keesportban 3.000 magyar lakik. Hangsúlyozom, hogy ez a hivatalos statisztika, mert egyébként sokkal nagyobb e helyeken a magyarok száma, azokból az okokból, amiket fentebb említettem és azért is, mert igen sok magyar neve egyáltalán nem került a népszámlálók elé.

Mint már említettem, az amerikai magyar nem a letelepedés szándékával vándorolt oda ki, hanem csak pénzt akart szerezni, hogy azután hazatérjen és földet vásároljon. A régebben mindinkább erősödő

kivándorlással szemben erős visszavándorlási mozgalom is folyt és amikor jobbak voltak itthon a földszerzési viszonyok, vagy rosszabbak odakint a munkásviszonyok, erősebb lendületet is nyert a visszavándorlás. A háború alatt óriási volt a prosperitás és a munkája után élő magyarság legnagyobb százaléka vagyont is szerzett. A háború után százezerszámra jöttek volna haza, ha be nem következik az összeomlás. 1920-ban és 1921-ben még így is megindult a visszavándorlás, 1920-ban 14.619 és 1921-ben 12.457 magyar vándorolt vissza. Ez a vándormozgalom azonban megállott. A megszállott területről kivándorolt magyarok oda igen kis számban mennek vissza, mert idegen uralom alatt nem akarnak élni. Csonka-Magyarországba pedig azért – nem jönnek jelentősebb számban, mert hosszú ideig alig tudtak földhöz jutni és azok, akik az első években jöttek haza, letörten, megcsalódottan és vagy pénz nélkül, vagy pénzben nagyon megcsappanva mentek vissza Amerikába.

Akkor, amikor Olaszországban gondoskodtak arról, hogy a visszavándoroltak emberséges viszonyok között szerezhessenek földet és helyettük azok vándoroljanak ki, akiknek a földvásárláshoz szükséges pénzt amerikai munkával kell megszerezni, amikor a cseh-tót liga nagy tömegekben telepítette vissza a magyar uraktól kisajátított birtokokra emigránsaikat s amikor az American Society for technical Assistance to Russia is 17 földművelő kollektivitást tudott még a rosszhírű Szovjetországba is visszavándoroltatni, ugyanakkor nálunk, sajnos, ezek a háború utáni első magyar visszavándorlók, nem a kormányrendszer, hanem a viszonyok hibájából, nem tudtak megnyugtató és érdekeiket kielégítő elhelyeződést nyerni. E visszavándorlók katasztrófái torzítottan lettek köztudomássá az amerikai magyarok körében és ez vette el kedvét sok visszavándorolni szándékozónak attól, hogy szíve szavára hallgatva, otthont és boldogságot keressen azon a földön, amelyre mindig nosztalgias fájdalommal vágyakozott vissza.

Az amerikai magyarok nagy tömege kezdett tehát polgáriasodul s úgy rendezkedni be, hogy örökké Amerikában marad és utódainak eljövendő generációi teljesen ki is szakadnak a magyar nemzet testéből. A kint felcseperedő új magyar generáció, ha még magyarnak vallja is magát és tud is magyarul, lélekben mindinkább teljesen elszakad nemzetétől. Aki amerikai iskolában járt és aki Amerika varázslatosan asszimiláló levegőjében nőtt emberré, az végképpen elveszett a magyarság számára, az itthonn többet megszokni nem fog és ha propagandával haza is csábulna, hamarosan megcsalódottan távoznék vissza. Ugyanilyen módon hibás politika lenne hazatérésre bírni azokat, akiknek nagyocská gyermekeik vannak, mert ha hazatérnének is, a gyerekek visszaerősöznének őket Amerikába s az ide-oda vándorlás legfeljebb csak vagyonkáikat emészténé fel.

És mégis bűn lenne meg nem menteni a magyarságnak legalább azokat, akiket még meg lehet menteni, mert vannak ilyenek is szép számmal.

Meg kell állapítani, hogy évek óta nem volt olyan erős a hazavágyódás az amerikai magyarok között, mint most. Bizonyára közrehatott az is, hogy a Kossuth-ünnepségek és a zarándoklás hatalmas erővel

korbácsolta fel ezekben az emberekben azokat az érzelmeket, amelyeket csak a rossz óhazai viszonyok tudata volt képes nagy lelki gyötrődések árán elhallgattatni. A sok óhazai magyar látása, a nagy magyar ünnepségek hegedő sebet téptek fel. Megnyugtatólag hatottak azok a beszédek és beszélgetések is, amelyekben az óhazai magyarok joggal azt a hitet tudták kelteni bennük, hogy Csonka-Magyarországon a helyzet hatalmasan javul és hogy hazugságok azok a rémhírek, melyekkel őket a nemzetellenes propaganda bolondította.

Azt hinné az ember, hogy akiket a boldogulás vágya ki tudott szakítani hazájuk földjéből, sokkal anyagiasabb gondolkodású és kevésbé szentimentális emberek, mintsem hogy reájuk ünnepségekkel, beszédekkel s az óhazai zarándoktömeg látásával ilyen hatást lehessen gyakorolni. Aki azonban ismeri az idegenbe szakadt magyarok lélektanát, az tudja, hogy ezek valójában mindannyian boldogtalan emberek, mert új hazájukba soha beleszokni nem tudnak és a kilométerek távolságát nosztalgikus fájdalommal érzik.

Ne áltassuk magunkat: ez a hangulat elmúlik és az emberek ismét beletörődnek helyzetükbe. Sokkal komolyabb okok azok, amelyek most a visszavándorlási hangulatot oly erővel ébresztették fel. Amerikában nem jó a gazdasági helyzet. Évről-évre rosszabb. Hiába regél prosperitási lehetőségekről az amerikai sajtó, hiába jelennek meg a „jóindulatú“ munkanélküliségi statisztikák; mindenki látja, hogy a munkalehetőség csökken és a bizonytalanság mind nagyobb lesz.

Az amerikai magyaroknak igen nagy százaléka munka nélkül van, s aki dolgozik, annak nagyrésze is jóval kevesebbet keres, mint azelőtt, hiszen kevesebb napot dolgozik és amikor azt látja, hogy társait húsz-huszonöt évi megszakítatlan munka után mégis csak kidobja a gyár, tudja, hogy ez a sors vár ő reá is. Nagyon megdöbbenette az amerikai magyarokat az is, hogy az ipari centrumokban nagy propaganda indult meg arra, hogy a bányászok és ipari munkások menjenek ki a farmra. Ha őket farmra akarják kiküldeni, — gondolják — akkor a bányák és gyárak komoly válsága állott elő, mert ez non egy múló gazdasági válság orvossága. Hiszen farmra nem egy pár hónapra vagy évre, hanem egész életre akarja kipropagandázni őket Amerika. Ha már paraszttá kell lennünk, — mondják — akkor inkább túrjuk a földet otthon, mint Amerikában.

Az egyszerű kivándorolt is érzi, hogy a szédületesen lendülő tulprodukálással szemben áll a piac megoldatlan válsága. De érzi azt is, hogy a gépek tökéletesedése mindig több és több munkaerőt szorít ki. Az emberi munka értéke tehát mindinkább lejjebb száll.

Amerikában azonban a mezőgazdasági termelésnek is éppen úgy megvan a válsága, mint az ipari termelésnek. Ott a dumping, ott az a tény, hogy a tengerbe vagy az Erie-tóba ezer tonna számra süllyeszték a gabonát és krumplit. Bizonyos államokban bizonyos termények művelését megtiltják, Amerikában az utolsó öt évben a farmok kiterjedése 13 millió acre-el csökkent s ugyanakkor a farmok népessége is hat százalékkal kisebb lett, holott az Egyesült-Államok lakossága hét százalékkal növekedett. A földművelésben is kezdik a gépek kiszorítani az emberi kezet és a kis gazdaságok helyét mindinkább a nagy-

kiterjedésű szövetkezeti vagy magán nagybirtokok foglalják el. A földművelés annyira rossz foglalkozás, hogy a kongresszusban a szenátorok és képviselők állandóan a kormány földjeinek „reklamációját” vagyis ingyen letelepedési helyek kiosztását javasolják.

Nincs hát kedvük farmra menni sem. E téren szomorúak a tapasztalataik is, mert a magyar farmalapítások majdnem mind megbuktak és odaveszett a telepedők vagyona. Floridában farmtelepítésen rengeteg magyar vagyona úszott el. Megbukott Balatonfalva, megbukott Virginiában az a magyar telep, amelyik gyapottermeléssel foglalkozott. Tönkrementek Greenfielden — északon — azok a magyarok, akiket Mihályi telepített oda. Hallatlanul küzdenek Árpádhonban, Louisianában a magyar földieper- és málnatermelők. Pár éve alapították Floridában Kossuth-villet s a telepesek, miután elvesztették vagyonukat, megszöktek, ma már csak nyolc család küzködik ott.

ELHIBÁZOTT dolog azoknak a visszatelepedése, akiknek gyermekeik már nagyocskák, mert ezeket visszakényszeríti Amerikába a gyermek. Kevésbé jöhetnek számításba azok is, akik városokban telepedtek meg, mert ezeket már nagyon körülnyaldosta az amerikai civilizáció. A legnagyobb a hazavágyódás azokon a bányavidékeken és gyári telepeken, ahol a legrosszabbul megy a sorsuk, ahol a tömeglakásokban, piszokban, füstben, rosszabb bánásmódban sokkal kevésbé szerették meg Amerikát, sokkal kevésbé amerikanizálódtak is és ahol — különösen bányászok között — százszor és százszor hallottam, hogy elég volt már a föld alatt élni, éljünk már egyszer a föld felett — a földből.

Igen sokan, akiknek gyermekei már felcseperedtek és megállnak saját lábukon, szeretnék öregségüket itthon élni le s ezek könnyen megválnának férjhezment leányaiktól és önállóvá lett fiaiktól, különösen itt Amerikában, ahol a gyermeknek szülő iránti szeretete korántsem olyan erős, mint Európában. Rengeteg az olyan ember, aki a háború előtt vándorolt ki, egyedül és amikor pénzhez jutott, már nem tudta kihozni családját, mert közbejött a háború, vagy az összeomlás: ezek nagyon vágnak haza, hiszen sok ölbeli gyermekként látta utoljára gyermekeit, akik közül már a legtöbb férjhez ment asszony, vagy nő családapa. Carteretben, a műtrágyagyárak vidékén, például magam láttam, hogy 54 szabolcsi közül 28 így tengődik család nélkül és nagyon szeretne hazajönni, hiszen családját vagy a kvótatörvény akadályozza a kivándorlásban, vagy az otthon elöregedett asszonynak és embeyi emberré nőtt gyermekeknek nincs hajlandóságuk nekivágni Amerikának.

A kivándorolt magyarságnak legjava már elveszett hazája számára, még mindig van azonban pár ezer olyan család, amelyik szívesen jönne haza, ha itthon földet szerezhetne.

A visszavándorlásnak azonban több akadálya van. Első akadály a félelem. Annyi rosszat hallottak a hazai viszonyokról, hogy valósággal meg kell őket nyugtatni és biztosítani kell őket, hogy nem kell félniük sem közeli háborúktól, sem közeli forradalmaktól vagy pláne

kommunizmustól és hogy itthon okszerű gazdálkodás mellett nyugodt életet lehet biztosítani földműveléssel.

Be kell igazolni előttük, hogy a háború utáni első visszavándorlók azért csalódtak meg és szenvedtek károsodást, mert akkor még nem érkezett el az ideje a visszavándorlásnak.

Ha a visszavándorolni szándékozók tudnák, hogy olyan intézetek, vállalatok csinálnak visszatelepédesi mozgalmat, amelyek állami ellenőrzés alatt állanak és amelyek nem akarják őket becsapni, továbbá a szerződéseket a konzulátusoknál lehetne megkötni s a vételári előleget is ott fizetnék le, nyomban meg lenne ehhez a bizalom is. Hát még akkor, ha az állam állana, mint földeladó velük szemben. Ma már csak abban bíznak, ami mögött az állam áll. A visszavándorló vagy saját falujában, legalább is megyéjében akar földet szerezni. Esetleg azonban azok, akik Amerikában összeszoktak és össze is rokonosodtak, talán eljönének egy olyan nagybirtokra is, amelyen valami Amerikafalva-féle létesülne, ahol együtt élhetnék szinte az ő amerikai magyar életüket. Nagyon fontos az is, hogy itthon előzékeny bánásmódban részesüljenek, mert sokan attól is félnek, hogy ők, akik ott kint Mister Kovácsok és Mister Kissek lettek, itt megint Jancsik és Miskák lesznek; bennük itthon tovább is azt a régi szegény zsellért látják, aki mint a falu legutolsója vándorolt ki Amerikába.

Félnek az amerikai bankároktól és ügynököktől is, mert sehol a világon annyi gazságot bankárok és ügynökök még el nem követtek, mint Amerikában. Sajnos, különösen a magyarok, akik nemcsak becsapták, ahol lehetett azokat a magyarokat, akik angolul nem tudtak és így nekik ki voltak szolgáltatva, de gyakran meg is szöktek pénzeikkel. Rémgézenyeket lehetne írni, hogy micsoda körmönfont csalafintaságokkal forgatták ki sok éven át gyűjtött vagyonukból egész magyar telepek lakosságát némely magyar ingatlanügynökök, akik valósággal rablóbandába verődve hónapokon át addig-addig puhították a magyar telepeket, amíg azokat ki nem fosztották utolsó ingükig és attól sem riadtak vissza, hogy a jól leitatott és napokon át dorbézoltatott szegény magyar munkásokat nagyszerű birtokokra vezették és más silány földeket adtak el nekik, nem azt, amit megmutattak. Érdemes lenne egyszer megírni, hogy miként adtak el magyaroknak magyar ügynökök tenger alatt lévő földeket, paradicsomként olyan mocsarakat, ahol csak kígyó és béka terem, miként vitték bele őket soha fel nem épülő gyárakba, ahol a részvényes magyaroknak előmunkási állást, vagy magyar bányákba, ahol a munkásnak haszonrészesedést ígértek, vele részvényt jegyeztettek és persze a bánya megbukott. A kentucky-i holdban létező aranybányáról, a newyork—chicagói sugárútról és más egyéb körmönfont szélhámosságokról, északi földekről, ahová százzámra vitték fel a magyarokat és azután az ügynökök a kicsalt pénzekkel megszökve, otthagyták őket az irtatlan, töretlen praerieken.

Amerikában könnyen megy az ilyen, ahol a nyelvtudás hiánya, a járatlanság és a gyárakban, bányákban agyonsanyargatott parasztok sóvárgó pénz- és földéhsége kiszolgáltatja e rablóbandáknak a magukra hagyott magyarokat, akiket a hatóságok és bíróságok sem védenek

meg, hiszen ezek előtt az angolul tudó és pénzes ügynökhienáknak van igazuk, nem pedig a tudatlan, gyámoltalan idegen páriának.

Az amerikai magyarok közül hazatelepedésnél csak a következőkre lehet számítani:

1. akiknek családtagjaik itthon vannak, 2. akik idősebb ember létükre nagyon erősen vágyódnak haza és beletörődnek abba is, ha Amerikában nevelkedett és már felnőtt gyermekeiktől megválnak, 3. akiknek gyermekeik még serdületlenek, tehát otthon is könnyen asszimilálódnak és később nem kényszerítik a családfőt arra, hogy visszatérjen Amerikába, 4. olyan felnőtt gyermekes családok, akik a legembertelenebb bányavidékeken laktak, akiknek gyermekeik tehát éppen ezért könnyen válnak meg Amerikától.

Azoknak a hazatérése igen kívánatos, akik kellő anyagi eszközökkel rendelkeznek. Akiknek a legkönnyebben lehetne eladni elsősorban szabolcsi és borsodi földeket, másodsorban zempléni, abaújtomai, szatmári, fejérmegyei, sopronmegyei földeket, harmadsorban más felvidéki, dunántúli földeket, negyedsorban hajdúi, békési földeket, a legkevésbé a többi alföldi vármegyékben.

Elsősorban lehetőleg tehát olyanok hazatérése kívánatos, akik földet vesznek és azt nemcsak ki tudják fizetni, de ezenfelül még kellő tőkével is rendelkeznek a befektetésekre. Másodsorban azoké, akik legalább a vételár 75 százalékát ki tudják fizetni és ezenfelül lehetőleg még forgótőkével is rendelkeznek.

Olyanoknak a hazai földvásárlása is kívánatos, akik a konzulátusok lelkiismeretes megállapítása szerint odakint jó kereseti viszonyok közt élnek és kevés pénzzel akarnak ugyan otthon földet vásárolni, de azzal az eltökélt szándékkal, hogy csak akkor térnek haza, amikor már Amerikában a vételárat munkájukkal megkeresték. Sokan vettek így a múltban is óhazai földet: Amerikából törlesztették le a hátralékokat és addig a földet otthon vagy bérbe adták vagy hozzátartozóikkal kezeltették.

Az oktan, kellő pénz nélkül való földvásárlás veszedelmes. Nagyon fontos, hogy otthon nyugodtan felszerelhesse birtokát és azt megfelelő állatállománnyal láthassa el az, aki hazajön. Talán a földkifizetésénél is fontosabb az, hogy legyen háza és jószága.

Mellékesen megjegyzem, hogy ha egy helyre lehetne őket telepíteni és ennek sem közigazgatási, sem biztosítási vagy más akadálya nem lenne: szívesen laknának az ő Amerikában megszokott „amerikai-svájci“ házaikban. Amerikában például a híres Sears, Roebuck and Co. egy amerikai magyar igényeinek megfelelő házat fából, téglasarkokkal és kátránypapírtetővel helyiségenként 180 dollárért épít és ezek igen kényelmes, kellemes házak; egy ilyen hatszobás szép, kényelmes villa odakint 1.080 dollárba kerül, ami itthon sokkal olcsóbb lenne, hiszen itthon sokkal kisebbek az anyag- és főképpen munkabérek, mert itt semmi esetre sem fizetnek napi 8 órai munkáért például egy házfestőnek 15—20 dollárt.

Az amerikai magyar nagyon szereti, ha ő kedvezményekben és kivételes bánásmódban részesül, mert ebből azt látja, hogy szeretettel várt és szívesen látott ember itthon. Ha kedvezményeket tud-

nánk biztosítani, az minden másnál hatásosabb propagandaeszköz lenne. Mindenesetre kedvezményes vízumot vagy útlevelet kellene részükre biztosítani. Előzékenységet kellene tanúsítani az állampolgárság visszaszerzésénél azok számára, akik ezt már elvesztették s nagyon fontos lenne, ha nemcsak újonnan épített házaik kapnák meg a törvény által biztosított adómentességet, hanem két évre adómentességet kapnának földjeik is, ameddig a visszatérők átvesznek a kezdet nehézségein és belegyakorolják magukat az új életbe. Ez annál is fontosabb lenne, mert az adótól félnek a legjobban. Ahhoz tehát, hogy egy ilyen mozgalom sikerrel járjon, három feltétel kell:

1. alkalmas föld, hogy mindenki saját községében vagy annak közelében üthessen otthont. 2. állami szervezet (konzulátusok) kinti jóindulatú közreműködése és ilyen szervezet itthon, 3. egy bank: csak olyan, amelyik megbízható és amelyik e kölcsönöket 35 éves amortizációra leszámítolná, az ilyen kötvényeit 7—7¹/₂-es alapon játszi könnyedséggel plaszírozhatná Amerikában.

És végül meg kellene bízni valakit vagy valakiket, csak olyanokat, akik teljesen megbízhatók és odakint a legnagyobb elismertségnek és tekintélynek örvendenek, hogy a földet jól megválogatott ügynökökkel személyesen eladják.

Nem kell fejtegetni, hogy mit jelentene az, ha jómódú és jóra való magyar emberek kerülnének haza önálló birtokos sorba. Meggyőződéssel állíthatom, hogy szinte megbízhatóbb és jobb magyarok ezek, mint az itthoniak, mert ezek a régi Nagy-Magyarországból kerültek ki, a mai Magyarországot el sem tudják képzelni, a régire vágyakoznak vissza. Nem mentek át a forradalom, kommunizmus és összeomlás tébolyán, Ott kint a messzi távolban és könyörtelen idegen világban lettek hazafiakká, mert ott érezték legigazabban, hogy magyarok s ott szenvedték végig a hontalanságokon keresztül a magyarsághoz való tartozás vad és emésztő vágyakozását. A visszavándorlók pénzt és olyan látókört hoznának haza, amelyet itthon non szerezhettek és olyan munkaszeretetet, amelyet csak Amerika tud valóságos szenvedéllyé tenni, ahol a legnehezebb munkában lettek szerelmesei a megtakarított pénzben rejlő értéknek. Ez a mozgalom nagy gazdasági fellendülést indítana meg, aminek csak egy fejezete volna például 700 háznak, gazdasági épületnek építése, új gazdaság berendezése. Valóságos új vérkeringést teremtene az is, hogy ezek, mert jobban meg tudják a pénzt szerezni és többet dolgoznak, igényesebbek is és ezért többet költenek arra, hogy jobban lakjanak és éljenek. Világlátottságuknál és amerikai asszimilációjuknál fogva élelmesebbek is. Például van egy magyar telep, — Bridgeport — ahol nagy tömegekben élnek a gazdag magyar emberek.

Az első magyar kivándorlók üzletemberei, bankárai, hajóügynökei, közjegyzői stb. izraeliták voltak és ezek a nagy élelmességet és ügyességet kívánó foglalkozások ma kivétel nélkül olyan magyar földművesek kezében vannak, akik itthon írni és olvasni is alig tudtak. Amerika magyar bankárai között nem egy Németh János akad, aki postakocsis volt Abaúj-Tomában és odakint a legelső állami bankárok egyike lett. Nem egy Birinyi K. Lajos van, aki itthon igen egyszerű ember

volt és ott egyike a legelőkelőbb és legműveltebb ügyvédeknek, publicistáknak. Százzszámra talál az ember mindenütt gazdag magyar kereskedőt, bankárt, ügynököt, aki itthon zsellér volt. Az amerikai magyar kint lelkes híve lett a szövetkezésnek. Megtanulta, hogy egyszerű magyar emberek önmaguk szövetkezésével milyen nagy eredményeket érhetnek el a Verhovay- és más egyesületekben. Hívei a hitelszövetkezetnek és gazdálkodást nem is tudnak elképzelni beszerzési és terményértékesítési szövetkezetek nélkül. Ugyanakkor azonban ellenségei a szövetkezeti gazdálkodásnak, mert a magántulajdon érzését, a nemesebb értelemben vett kapitalista világfelfogást, a levegővel együtt szítták magukba Amerikában, s ahol a legerősebb a sovinizmus, olyan erős nemzeti érzést nyertek, amilyent csak Amerika ismer.

Intelligenciájuk, élelmességük és gazdasági fejlettségük átalakítólag hatna egész környékekre. Egészen bizonyos például, hogy a baromfitenyésztést olyan fokra emelnék, amilyen itthon eddig elképzelhetetlen volt. Long Islandon, New Brunswickban például sok magyarral beszéltem, aki csodálkozott azon, hogy nálunk olyan gazda, akinek kétholdas kertje van, alig tenyészt 15—20 baromfit, ugyanakkor, amikor Amerikában ilyen területen 2.000 fehér tyúk is megtenyészik. Mind azt mondta, hogy jönnének csak haza, majd megmutatnák őket, hogy mi a baromfitenyésztés. Beszéltem például egy magyarral, áld az első 15 dollárjáért egy 80 tojásos keltetőgépet vett; egy másik tíz acre-en négy darab 25 kabinos galambdúcot és abba 100 dollárért 100 pár galambot. A galamb havonta kettőt költ és így egy év alatt 1.200 pár galambja lett. Elad évente körülbelül 10.000 darab kis galambot. Három hetes koráig a galamb eteti fiókáit, azután a gazda eladja kórházaknak, szanatóriumoknak a kis galambokat és kap egy ilyen másfél fontos kis galamb után fontonként 70—80 centet. A főfoglalkozása a tyúkászat, de mellékesen a galambokból megkeres 10.000 dollárt.

Világhírű a longislandi kacsa, mert a tenyésztők minden kacsa után 3 centet fizetnek az egyesületbe, amely világszerte hirdeti a long-islandi kacsát. Vannak itt olyan magyarok, akik 400.000 darabot is tenyésztenek. Egy magyarral beszéltem, aki csak pár évvel ezelőtt került ki Amerikába és vett egy patak partján két acre rossz sziklás földet. Ma 1.000 anyakacsája van. Kacsái darabonként január-júniusban átlagban 50 tojást tojnak, keltetőgépe 50.000 tojást költ ki. A kacsákat tízhetes korában adja el, átlagban ekkor 6 fontot nyomnak. Fontonként 25—32 centet kap. Évenként bevesz körülbelül 50.000 dollárt és legalább 15—20%-ot keres.

Ezeket a példákat csak mellékesen említettem meg, mert az a hitem és tudatom, hogy nagy bünt követ el a nemzet, ha elszalasztja, — talán már az utolsó alkalmat arra, — hogy megmentse a magyarságnak ezeket a veszendő lelkeket és megerősítse velük az arra nagyon is rászorult magyar hazát.

KUN ANDOR

PÁNEURÓPAI TÖREKVÉSEK

JULIUS DEREKÁN az egész világ sajtóját bejárta a hír, hogy Briand — akkor még csak a Poincaré-kormány külügyminisztere — a Népszövetség szeptemberi ülészakán javaslatot kíván előterjeszteni az Európai Egyesült Államok megalakítása tárgyában. A híradás érthető meglepetést keltett mindenfelé, de elsősorban Európában, ahol Briand-t, aki ugyan a páneurópai törekvésekkel való rokonszenvének több alkalommal adta már tanújelét, a gyakorlati politika messterének tartják s akiről bizonyos, hogy az európai helyzet tökéletes ismeretében valamely megvalósításra még meg nem érett javaslattal nem fogja kockára tenni Franciaország külügyminiszterének ma európaszerte elismert tekintélyét.

Természetes, hogy Briand eme javaslatát, illetve az erről szóló hírt a legkülönbözőbb kommentárok kísérték. A világsajtó legnagyobb része elsősorban gazdasági okok után kutatott s ezt az Északamerikai Egyesült Államoknak abban a merev magatartásában vélte feltalálni, amellyel az a jóvátétel kérdésével kapcsolatban a francia adósságok tekintetében Franciaországgal szemben viseltetett. Más lapok a francia külkereskedelmi mérleg rohamos hanyatlásában, ismét mások abban látták e terv hirtelen felvetődésének okát, hogy a rajnai megszállásnak a közeljövőben való végleges megszüntetése miatt Franciaország egyéb módot keres arra, hogy Németországgal szemben biztosítsa magát. A „Manchester Guardian“ viszont azon a nézeten van, hogy az Európai Egyesült Államok terve ügyes sakkhúzás Briand részéről Mussolini revíziós politikája ellen. Az olasz vezér külpolitikája ugyanis arra irányul, hogy maga köré gyűjtse a békekötéssel elégedetlen államokat — így nemsokára Németországot is! — s ezek segítségével egy általános békereviziót igyekezzék keresztülvinni.

Bizonyos, hogy mindezekben az érvekben található igazság és kétségtelen az is, hogy Briand-t, bármennyire fogékony is szelleme az általános emberi törekvések iránt, Európa egyesítéséhez elsősorban Franciaország érdekei vezetik. Ugy látja azonban, hogy ezek a francia érdekek a jelen pillanatban egybeesnek Európa általános — bátran mondhatjuk — létérdekeivel s ezért tartja alkalmasnak az időt arra, hogy egy hatalmas, egész földrészünket összefogó államszövetség kialakítása keretében biztosítsa hazája sorsát.

Nem bizonyos ma még, hogy a javaslat csakugyan a Népszövetség asztalára fog kerülni és még kevésbé bizonyos az, hogy a világ államainak képviselői már most eredményesen fognának hozzá ennek a hatalmas politikai tervnek a keresztülviteléhez. Maga a tény azonban, hogy a francia külügyminiszter az Európai Egyesült Államok meg-

alapítására a Népszövetség előtt javaslatot kíván tenni, olyan lépés „Páneurópa“ megvalósulása felé, amely ezt az eddig „fantom“ gyanánt kezelt gondolatot „problémává“ teszi, olyan kérdéssé, amellyel komoly politikai tényezők is kénytelenek lesznek ezentúl foglalkozni.

A páneurópai mozgalomnak az első lendületet az 1926 október elején Bécsben megtartott első páneurópai kongresszus adta meg. Ez a kongresszus nemcsak az azon résztvevők nagy számát tekintve, hanem különösen azért, mert ott néhány előkelő aktív európai politikus is megjelent (mint Seipel és Wirth kancellárok, valamint Loebe, a német birodalmi gyűlés elnöke), kétségtelenül arról tett tanúságot, hogy a mozgalomnak sikerült egész Európában az érdeklődést felkeltenie. Azóta a szövetség tagjai megsokasodtak s nemcsak írók, művészek, szociológusok és historikusok szegődtek nagy számmal hívei közé, hanem Európa vezető politikusai közül is többen tettek nyíltan vallomást a páneurópai eszmék életrealitása mellett. Az európai államok közötti gazdasági közeledés szükségessége egyre kétségtelebbe válik és a különféle gazdasági szerződések, kartelek és egyéb gazdasági szövetkezések egyre több és több hidat vernek az ellenséges elszigeteltség sáncai mögé húzódó nemzetek közé. De a legerősebb támogatója a mozgalomnak az a vágyódás, amely a szétbomlott, nemzeti és gazdasági harcoktól nyugtalan Európa földjén a gyógyulás csodaszere iránt mindenütt megnyilvánul.

Amerika pedig, a nagy hitelező, a mai elszegényedett Európa helyén egy pontosan fizető és jól fogyasztó piac életrekelését várja tőle s ezért egyetlen amerikai politikus sem mulasztja el, hogyha alkalom adódik rá, az óvilágot Páneurópa megvalósítására buzdítsa. (Kétségtelen pedig, hogy amint ezt a mai európai helyzetből láthatjuk, az európai államszövetség megalakításának legfőbb indítókai éppen az amerikai kizsákmányolással szemben való hathatósabb védekezés lenne.)

Ami Magyarországot illeti, itt a páneurópai mozgalom mindmáig igen szűk körre szorítkozott és magának a mozgalomnak lényege és céljai a nemzet széles rétegei előtt alig ismeretesek. Nálunk a béke-revizió foglalkoztatja a közvéleményt s a nemzet minden életerejét ennek megvalósítására összpontosítja. Túllépnénk jelen ismertetésünk keretein, ha ennek a két mozgalomnak egymásra való hatásával is kívánnánk ezúttal foglalkozni, de az alább elmondandók alapján felismerhetjük annak az igazságát, hogy Európának az Európai Egyesült Államok megalakítása végett történő új politikai elrendezése alkalmat adna a magyar kérdésnek szőnyegre hozására és ezáltal megnyithatná az utat a magyar nemzet jogos aspirációinak kielégítése felé.

A magyarság idegenkedése a páneurópai mozgalomtól több okkal magyarázható. A legutóbbi tíz esztendő eseményeinek hatása alatt a magyar lélek gyanakodással, sőt gyűlölettel fordul el minden olyan mozgalomtól, amely a „nemzetek közötti egyesítést“ hirdeti és az internacionalizmussal rokon jelszavakat ír zászlajára. Különösen gyanússá tette azonban a mozgalmat az a tény, hogy leglelkesebb propagálói közé éppen az utódállamok egyes politikai vezetői tartoznak, akiknek pedig elsőrangú érdekük éppen a békekötések által

teremtett helyzet megtartása és biztosítása. A magyarság részére különben is elfogadhatatlan a mozgalomnak egészen a bécsi kongresszusig teljes határozottsággal hirdetett az az alaptétele, hogy a páneurópai államszövetség megalakításának egyik szigorú feltétele a békeszerződések által megvont országhatároknak sértetlenül hagyása. Ennek az álláspontnak a magyarság szempontjából való elfogadhatatlanságát a bécsi kongresszus megnyitó ülésén nyíltan kifejezésre is juttatta Lukács György, a magyar páneurópai csoport elnöke.

Néhány tekintélyes politikusunk résztvett ugyan a bécsi kongresszuson és ott előadást is tartott, — mint például Gratz Gusztáv — de a kongresszus után az érdeklődés a mozgalom iránt Magyarországon úgyszólván teljesen megszűnt. Most azonban, hogy Briand készülő javaslatával kapcsolatban a magyar sajtó újból kritika tárgyává tette Páneurópát, nem tartjuk hiábavalónak, ha a magyar közvéleményt a páneurópai tervekről s azoknak eddigi fejlődéséről tájékoztatjuk.

A mozgalom megindítója a bécsi Coudenhove-Kalergi Richárd gróf, aki 1923-ban kiadott „Páneurópa“ című könyvében fejtette ki először az Európai Egyesült Államok eszméjét. A „Kampf um Pan-europa“ című újabb műve, valamint az ő szerkesztésében megjelenő „Paneuropa“ című folyóirat állandó propagálója e törekvéseknek és neki tulajdonítható elsősorban, hogy a mozgalom már- eddig is oly nagy hullámokat vert Európaszerte.

Coudenhove-Kalergi nem pacifista, de még kevésbé forradalmár. Elgondolásában az a meggyőződés vezeti, hogy ha Európa rövidesen — értve alatta legkésőbb két évtizedet — meg nem találja belső gyógyulásának útját, menthetetlenül egy újabb háborúba sodródik» amely már csak a hadviselés módját tekintve (a polgári lakosság kiirtása gáztámadások által) sokkal borzalmasabb lesz a lefolyt világháborúnál. Okulásért az emberiség örökké megisméltendő történetébe tekint vissza. A világháborúban a földrésznökön túl álló hatalmak mérkőzésének színhelye Európa volt éppúgy, mint a harmincéves, háború alatt a népek csatatere a német föld. Amíg Németország Nagy Frigyes felléptéig sínylette ezt a harcot és végül is csak a német törzsek összefogása mentette meg, azonképpen Európa népei is idegen kontinensek martalékává lesznek, ha rövid időn belül nem sikerül egyesülniük. Európán kívül a világháború óta mindenütt hatalmas államszövetségek létesülését figyelhetjük meg. Ezek a szövetségek népcsoportok közös érdekeinek megvédelmezésére alakulnak. Európa azonban belső harcainak emésztő tüzeiben teljesen fegyvertelenül áll ezzel az államszövetségekben megnyilvánuló imminens veszéllyel szemben. Sorsa hasonlatos a régi görög világéhoz, ahol az egymással torzszalkódó apró államok nem bírtak ellentállni a reájuk törő, öserőtől duzzadó macedón hadaknak, amelyek Fülöp királyuk vezérlete alatt Gheironeiánál legázolták Görögországot és megsemmisítették a virágzó görög szabadságot. Európa Macedóniája Oroszország. És jellemző, hogy ezt a veszedelmet, amely 1917 óta lebeg a kontinens felett, mindenki látja és mindenki emlegeti, de a mentő lépésre Európa egyetlen döntő tényezője sem vállalkozik. „Európa és Oroszország között, — mondja Coudenhove-Kalergi, Oroszország közeli szerepét talán kissé túl-

becsülve — versenyfutás kezdődött, hogy az összeomlásból melyikük fog hamarabb feltámadni. Európa ma még előnyben van, mert gépparkja és vasúti hálózata épségben maradt, ezzel szemben azonban Szovjetország nagy fölénye politikai és gazdasági egységében rejlik; míg Európa két tucat gazdasági területre és még több államra aprózódik. Ha Oroszországot még néhány esztendő kedvező termése által sikerül gazdaságilag talpraállítani, — Európa sorsa meg van pecsételve.“ Szovjetország mostani államformája ebben az Összeomlásban csak nagyon mellékes szerepet fog játszani. Ha az oroszok legyőzik Európát, éppúgy mint annak idején macedóniai Fülöp Athénbe való bevonulása után magába szívtta a görög kultúrát, úgy a keleti szlávság is magáévá fogja tenni az európaiakat, ennek nagy ára azonban az európai népek szabadsága lesz.

Coudenhove szerint a veszedelem elkerülésének egyetlen módja az európai államok szövetségének megalkotása. Ez a szövetség egyesítené Európa valamennyi államát Oroszország és Anglia kivételével. A szovjet berendezkedésű orosz birodalom már úgyis levált Európa testéről és szellemét, népeinek kultúráját tekintve, inkább Ázsiához tartozik. A brit királyság pedig hatalmas domíniumaival Önálló világbirodalmat alkot és egy szorosán vett európai államszövetség kereteibe úgysem lenne beolvasható.

Az Európai Egyesült Államok államszövetség lenne és non szövetséges állam. Országai nemzeti szempontból tökéletes önállóságot élveznének. Ennek az államszövetségnek a létrehozásánál egyetlen állam és egyetlen nép sem áldozná fel Európa oltárán a maga függetlenségét; a cél csak az, hogy az új Európa az összes államoknak és összes népeknek szerves együttműködéséből alakuljon ki. Közös lenne azonban az államszövetség pénze (Európabank), a vámterület és a közösen fenntartott véderő, amely az államszövetség parlamentjének volna alárendelve. Az Európát közösen érdeklő politikában az államok egyöntetűen járnak el. Törvényhozásuk két kamarás lenne: az úgynevezett „Népház“ a háromszázmillió lakosnak megfelelően 300 képviselőből állana (minden millió lélek után egy képviselő), míg az úgynevezett „Államház“-ba a 26 tagállam mindegyike kormányának egy-egy képviselőjét küldené.

Ez volna nagyjából Páneurópa. Maga az eszme nem új. Az egyesülés gondolata már évszázadok óta kísért földrészünkön. A keresztény középkor tulajdonképpen már ilyen államszövetség volt, egy vallás, egy pápauralom és egyetlen császár, a németrómai, hegemoniája alatt. Csak az ilyen egységes Európa lehetett képes arra, hogy a különböző nyelvű népeket összefogva, évtizedeken át hatalmas seregeket toborozzon a Szentföld visszafoglalására. A másik nagyszerű kísérletet az európai államok egyesítésére Napoleon tette, akinek hatalmas koncepciója azonban összeomlott az orosz hómezőkön. Comenius, Amos, Kant, Goethe, Nietzsche valamennyien az európai államok egyesítésének szükségét hirdették, mint az örökbéke feltételét.

De felmerül a kérdés, alkalmas-e ez az idő arra, hogy a nagy egyesülést Európa megvalósítsa? Vannak periódusok, amikor az emberek lelke fogékony nagy eszmék befogadása iránt, de a mi korunk

ilyenek nevezhető-e? A világháborúban a nemzetek Önrendelkezési elvét kihasználva, alig néhány százezer lelket számláló nemzetiségek önálló politikai létet nyertek és a nemzeti érzés differenciáló hatása sohasem volt nagyobb, mint éppen napjainkban.

Coudenhove erre azt válaszolja, hogy viszont az egyesülés szükségessége sem volt soha égetőbb, mint ma. Ennek, az Európát mind belülről, mind kívülről fenyegető veszélynek a felismerése az a tény, amely nagy általánosságban tekintélyt kölcsönöz mozgalmának.

A bécsi kongresszussal kapcsolatban Apponyi Albert gróf a „Pesti Napló“ 1926 október 10-i számában tárgyilagos kritikát *mondván a páneurópai törekvésekről*, elítéli azokat, akik a mozgalmat komolytalannak minősítik, mert szerinte „el kell ismerni, hogy az nem csupán geniális ötlet, hanem az európai népek helyzetéből folyó valóságos szükséglet felismerése... Európa hanyatlása kulturális veszély. Hiszen nincs az megírva sehohsem, hogy az a szellemi és erkölcsi hegemonia, amelyet ez a kis világrész gyakorolt, örökké az övé maradjon. De még nincsen világrész, amely ezt a hegemoniát átvehetné“. „A páneurópai mozgalom jelentősége tehát annak a veszélynek tudatos, vagy tudatalatti felismerésében rejlik, amely a világháború által szétzüllesztett európai államoknak összefogását a tizenkettedik órában szükségessé teszi“ — mondja Faluhelyi Ferenc, pécsi egyetemi tanár ugyancsak e mozgalomról írt ismertetésében.

Kételemek támadnak azonban mindenfelé, lehetséges-e az európai államoknak illetően egybekapcsolása? Az Északamerikai Egyesült Államok példája nem helytálló. Ott a különböző bevándorlók egy nemzet fiaivá lettek, olyan nemzeté, amely mindössze 300 esztendő és nincsenek történeti hagyományai. A különböző északamerikai államoknak sohasem voltak kiegyenlíthetetlenül ellentétes életérdekeik. Az amerikai ember lelkében teljesen visszafejlődött az, ami az európai lélekben viszont minden fejlődés alapja: a nemzeti egyéni öntudat érzete. Az újvilág embere „amerikai“ a szó legtagabb értelmében, míg az európai ember elsősorban valamelyik „nemzethez“ tartozik. Lehetséges-e tehát ezt a 300 millió különböző nemzeti öntudattal bíró embert máról-holnapra egybeolvasztani?

A népek nevelése és a kibékülés szellemének táplálása mindenesetre sokat tehet a cél érdekében. Számos példánk van arra, hogy nagy eszmék átértése közös megmozdulásra ragadta földrészünk népeit. Hégs csak a keresztes hadjáratok, a hitújítás és az emberi jogok diadalra juttatásának nemzetközi mozgalmaira utalnunk. A kérdés ismét csak az, hogy Európa népei a kontinensüket fenyegető veszély egész nagyságát és a kultúra megmentésének égető szükségességét képesek-e már ma átérteni?

Az első nagy akadály, amelybe a páneurópai mozgalom ezen a ponton beleütközik, a békeszerződések nyomán támadt nemzeti elégtelenség. Mint már említettük, Coudenhove-Kalergi egyik alaptétele a békeszerződések területi intézkedéseinek érintetlenül hagyása. Ez az alapelv könnyen adhat oly karaktert a mozgalomnak, mintha „Páneurópa nem volna más, mint a jelenlegi hatalmi alakulatoknak biztosító intézete“.

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az „Új Európa“ földjén éppen nemzeti szempontból van a legnagyobb elégedetlenség. 300 millió lakója közül 30 millió nemzeti kisebbséghez tartozik, tehát minden tizedik ember elnyomottnak, nemzeti, kulturális jogaitól megfosztottnak érzi magát. Ennek a helyzetnek állandósítása nem szolgálhatja a kibékülés szellemét. Újabban ugyan Páneurópa kilátásba helyez egy új, erősebb kisebbségi jogbiztosítást, de a hasonló írott jogból alaposan kiábrándult nemzetek ennek a biztosításnak fejében nem hajlandók felesküdni a mozgalomra. De méltán érthetetlen is előttünk, miért ragaszkodik Coudenhove a békeszerződésekben megvont határok érintetlenségéhez, amikor mindazok a biztonsági és gazdasági okok, amelyek ezeknek a határoknak a megvonásánál nagy idegen nemzetiségű területek átcsatolását a békeszerzők megfontolása szerint szükségessé tették, egy páneurópai államszövetségben teljesen irrelevánsokká válnak?

A mozgalom vezére maga is érzi, hogy koncepciójának ez a leg-erősebben támadható oldala. A bécsi kongresszuson elhangzott felszólalások nagy része az eredeti művön ebben az irányban igyekezett javítani és a határok és a nemzeti kisebbségek helyzetének kérdésében mélyreható módosításokat keresett. Mittelmann német, Morocutti balti, Lozynski ukrán delegátus felszólalásának, illetve javaslatainak lényege arra irányult, hogy Európa új berendezésénél a nemzetiségi kérdés a status quo helyett határkorrekció és népszavazás által nyerjen új, radikális elintézés. Ezeknek a felszólalásoknak eredménye lett, hogy ma már Coudenhove-Kalergi is engedett eredeti merevségéből és maga is elismerte, hogy a határkérdés igazságtalanságainál fogva revízióra szorul.

A másik alapvető gondolat az európai államok gazdasági egyesítése. A közös pénz, az Európabank felállítása, még csak távoli cél; a legközelebbi teendő gyanánt Coudenhove a vámúnió megvalósítását tűzi ki. A világháború nemcsak nemzeti szempontból bomlasztotta fel Európát, hanem elsősorban gazdasági szétzüllést idézett elő. A nagy középeurópai gazdasági egység széthullott és az újonnan keletkezett kisebb államok a védvámok sokezer kilométeres bástyáját vonták maguk köré. Csalódás, mintha az ilyen kis területre szoruló, felvevő piac nélküli nemzeti iparok az illető állam gazdasági megerősödését szolgálnák és a jelenlegi zavar csak átmeneti állapot lenne. Amint a bécsi kongresszuson tartott egyik előadás kifejtette, ezek az úgynevezett „látszat-iparok“ (Schein-Industrie) egyideig meg tudják ugyan őrizni függetlenségüket, de előbb-utóbb elsorvadnak vagy a nagy gazdasági egységekbe felszívódnak. Az utóbbi esztendőkhöz alatt létesült európai kártelek, amelyek ma már mondhatni minden fontosabb iparágra kiterjednek, a legélénkebb bizonyítékai ennek. A gyártás helyei a vezetés, a munkások nemzeti jelleget adhatnak valamely ipartelepnek, de a tőke, amely az üzemet kezében tartja, már úgyis a nemzetközi hatalmasoké. „A kártelek tehát — mint Siegfried Strakosch mondotta — kétségtelen előkészítői Páneurópának.^K

Egy középeurópai vámúnió eszméje különben már régen felmerült. Az úniónak, amely a német birodalmat és az osztrák-magyar

monarchiát egyesítette volna, ellenzői annak idején Bismarck és Ferenc József voltak, de már a háború alatt Károly király megbízásából tanácskozások folytak Salzburgban annak megteremtéséről s egészen bizonyos, hogyha a háború a központi hatalmak győzelmével végződött volna, ma már vámúnióban élnénk Németországgal. Ez az únió 130 millió emberre terjedt volna ki, tehát oly nagy területet egyesített volna, amely a tervbe vett Páneurópának csaknem a felét teszi. Ennek az úniónak területén a német nagyipar tökéletes egyeduralmat biztosított volna magának s ebben az esetben a mi nemzeti iparunkról ma már alig lehetne beszélni. Mennyivel kerültünk volna tehát kedvezőbb helyzetbe, ha akkor a mindenható német ipar egyszerű függvényeivé válunk, vagy ha egy páneurópai únió megvalósulása esetén annak keretein belül bizonyos nemzetközi ellenőrzés és megosztás égisze alatt iparunk és kereskedelmünk fejlődését legalább némi-képen biztosítani tudnánk?

A gazdaságilag egyesült Páneurópának azonban természetes ellenzője támadna Angliában. Ez a birodalom ma külön kereskedelmének körülbelül egyharmadát Európával bonyolítja le s abban az esetben, ha az únió megvalósulna, abban nemcsak hatalmas versenytársra találna, hanem európai piacát is legnagyobbbrészt elveszítené. Természetes, hogy Páneurópa minden tekintetben gazdasági függetlenségre törekednék, de teljesen mégsem tudná magát Angliától emancipálni, mert bizonyos nyersanyagokban (pamut, gyapot, bőr, réz) továbbra is Anglia bevételére szorulna. Anglia viszont a vámúnióval szemben természetesen vámsorompóinak lebocsátásával védekez-
nék s ez az elzárkózás új gazdasági harcokra vezetne.

A páneurópaisták érzik ennek a helyzetnek fonák voltát s azért lépten-nyomon hangoztatják, hogy az államok szövetsége semmi vonatkozásban nem irányul a Britbirodalom ellen, sőt megvalósulása esetén legelső célja lesz egy „angol-páneurópai antant“ létrehozása. Hogy ezt dokumentálják, a bécsi kongresszuson nagy súlyt helyeztek Anglia képviselőjének megjelenésére. Mister Watts a kongresszuson előadást is tartott a páneurópai egyesülés szükségességéről— szellemiek tekintetében. Mélyen hallgatott azonban arról a gazdasági helyzetről, amely a páneurópai vámúnió esetén előállna s amelynek minden következményét bizonyára Anglia látja a legtisztábban.

Világpolitikai szempontból tekintve az európai államok egyesülését, azt látjuk, hogy ennek lehetősége a Népszövetség keretein belül is adva van. Sokan vannak, akik ellenzik Páneurópát azért, mert egy, az egész világra kiterjedő államszövetség már létesült a Népszövetség formájában s a jövő célja csak ennek tökéletesebb kialakítása lehet. Ha Páneurópa megvalósul, ez az államszövetség csak egy kontinensre fog szorítkozni s okozója lesz az azon kívül fekvő világrészek versengésének.

Coudenhove-Kalergi a Népszövetség mai összetételét és működését kemény kritika tárgyává teszi és el kell ismernünk, hogy idevonatkozó megállapításai minden tekintetben helytállóak. Szerinte a Népszövetség mai formájában még nagyon messze áll eredeti céljá-

nak megvalósításától. Elsősorban azért, mert bár 57 államot foglal magában, az Északamerikai Egyesült Államok és Szovjetország távolmaradása folytán az egész emberiségnek világhatalmi szempontból körülbelül csak a felét egyesíti. „Azonkívül a genfi Népszövetség szervezetlen, — mondja Coudenhove, s itt némileg követi Benesnek ismert regionális csoportgondolatát, — mert a helyett, hogy a világ népeit és államait történeti, gazdasági, kulturális és földrajzi összefüggésük szerint tagolná, a földrajzra, történelemre, kultúrára és gazdaságra való tekintet nélkül nagy és kicsiny ázsiai és európai, szomszédos és egymástól távol eső államokat mint a tégladarabokat illeszti egymás mellé; az ő szemében Svájc nem áll közelebb a szomszédos Ausztriához, mint Peruhoz vagy Sziámhoz.“ Szerinte a Népszövetség Európa önállóságára állandó veszélyt jelent. Európai kérdésekben idegen kontinensek határoznak s így földrészünk minden pillanatban a világpolitika „egyszerű objektumává válhat“. Észak-amerikai és Oroszország, melyeknek érdekei Európához mégis közelebb esnek, Európa sorsába bele nem folynak, míg távoli, délamerikai és keletázsiai alig kultúrált államok, „mint bírák ülnek törvényt Európa felett“. Ezt a helyzetet meg kell szüntetni a Népszövetség megreformálása által, ami olyképpen történék, hogy a Népszövetség államai államcsoportokra tagoltaménak s ezáltal a genfi centralizmus helyére az államok közötti föderalizmus lépne. Ennek az átszervezésnek a megindításához az első, legfontosabb lépés az európai államok föderalizmusának, vagyis Páneurópának megteremtése.

Az Európai Egyesült Államok mindenesetre nagy hatással lennének a Népszövetség egész szervezetére és munkájára. A súlyos születési hibákkal világrajött intézmény életképességét nagyban fokozná az, ha a genfi asztalnál az európai államok egységes szövetsége foglalna helyet. Ennek megteremtésével sokkal több energia és idő maradna a népek nagy szövetségének és ennek folyományaképpen az egyszer elkövetkezendő világbéke előkészítésére.

Nagy és távoli cél ez, amelynek elérése az emberek százmilliói előtt ma még meg sem közelíthető ideálnak látszik. A jelenlegi európai helyzet megváltoztatása és az itt élő nemzetek közötti béke megteremtése azonban olyan feladat, amelynek megoldását éppen ennek a földrésznek megmentése érdekében azoknak, kik népeik sorsát intézik, vállalniok kell. Hogy a kibontakozás felé Páneurópa vezet-e, vagy más alakban fogja-e Európa gyógyulását megtalálni, azt ma még nem lehet eldönteni. Kétségtelen csak az, hogy minden lépés, amit a kiengesztelődés nagy műve felé az emberiség megkísérel, nem haszontalan és nem is merő ábrándozás. És Páneurópa kérdését annál inkább figyelemmel kell kísérnünk, nehogy az, a hozzá vezető mozgalommal együtt, a mostani békék fenntartásának egyik eszköze legyen.

RUTTKAY LÁSZLÓ

IRODALMUNK KÉTFÉLE NEMZETI ÉRZÉSE

BEÖTHY ZSOLT a millennium évében megalkotta legnépszerűbb munkáját: „A magyar irodalom kis tükrét“, mely első kísérlet volt a magyar irodalmi fejlődés egységes szempontú áttekintésére. Amint Beöthy egy letúnt kornak egyik legrepresentánsabb alakja volt, úgy e műve is a millenniumi nemzeti hangulatnak hű kifejezője. Ebben a hangulatban született meg a harmincmillió magyarországi álmoképe, mely nem engedte, hogy a közeledő katasztrófának már ekkor itt-ott jelentkező borongós előérzete tudatossá váljék. Mi sem természetesebb, hogy Beöthy a magyar irodalmi fejlődés rendszerező elvévé a nemzeti érzést tette meg és ennek visszatükröződését kereste a magyar szellem minden alkotásában. Ez a kísérlet, noha szükségszerűen egyoldalú képet festett, nem volt meddő, mert hiszen kétségtelen, hogy a magyar szellemiségnek egy évezreden át legégetőbb problémája magyarsága volt. Beöthy egyetemi előadásaiban felfogásának elméletét is kifejtette és a Taine-től kölcsönzött szellemtörténeti kategóriákat a magyar irodalomra alkalmazta. Megfogalmazásukban azonban óvatos volt, aminthogy az ő néhol egyoldalú elmélkedéseit alkalmazásuknál éles és finom esztétikai érzéke egyre jóvátette: tudatában volt — mint ezt könyve előszavában is jelzi — rendszere alkalmosságának és egyoldalúságának. De tanítványai és tankönyvei útján utóbb átment a magyar irodalmi köztudatba az a felfogása, hogy a magyar irodalom egy évezreden át a nemzeti fenntartás szolgálatában állott: nemcsak kifejezte, hanem fenntartotta a nemzeti lelket“.

Nemzeti érzés, faji érzés kategóriáit Beöthy alkalmazta irodalmi rendszerező elvekül, a nélkül, hogy jelentésüket szükségesnek tartotta volna közelebbről meghatározni. Ez annál sajnálatosabb, mert a századforduló irodalomtörténetírása ezeket az elmosódott tartalmú rendszerező elveket kritikai elvekké emelte és minden újabb irodalmi jelenséget abból a szempontból ítélte meg, hogy mennyire nyilatkozik meg benne a nemzeti érzés. A nemzeti érzés ekkor azonban — a millenniumi közfelfogásnak megfelelően — már egyértelmű volt a hazafisággal, vagyis egy problémában nemzeti érzéssel, mely optimisztikus hajlama következtében semmi kritikát meg nem tűrt. Ez az irodalmi közfelfogás legszívesebben Petőfire hivatkozott, mint ennek a hazafiságnak legkényelmesebb szimbólumára, nem látván meg Petőfi nemzeti érzésének általános emberi gyökereit. De nem tette mélyebb vizsgálat tárgyává például a magyar romantikusok nemzeti érzését sem, melynek öngyötrő és nemzeti önismeretre törekvő

problematikája sehogysem lett volna az önelégült hazafiassági elmélettel összhangba hozható, sőt nem félt akárhányszor tanukul idézni őket egyes kiragadott verseik alapján az új magyar irodalom költőivel szemben.

Beöthy könyvének megjelenése óta több mint három évtized telt el, s a nemzeti katasztrófa, nemcsak a nemzet állapotában, hanem állam- és fajfelfogásában is sorsdöntő változásokat idézett elő. Mindez azonban kevésbé érintette azoknak irodalomszemléletét, akik Beöthy Zsoltnak óvatosan és esztétikai érzék ellenőrzése alatt alkalmazott gondolatát teoretikus merevséggel akarják egyetlen kritikai elvvé tenni. Az egyik ilyen tanulmányban¹ a Beöthy-féle irodalmi felfogás századeleji változata tükröződik, mely egy eredetileg alkalomszerű rendszerező elvből elméletet alkot és azt spanyolcsizmaként húzza rá minden irodalmi jelenségre. Beöthy óvatos fogalmazásán túlmenve a hazafias, kétségtelenül jóindulatú buzgalom itt a szintézis elvét az esztétikum kritériumává teszi meg: „a faji érzés és a nemzeti gondolat az egész magyarság érzésvilágát determinálja. De determinálja költészetét is... A magyar irodalom megtelik hazafias érzéssel, az átjárja mindenféle nyilvánulását, olyan mértékben, mint egy más irodalomét sem... Sőt még élesebb világításba állíthatjuk ezt a tételünket: a magyar költészetnek legnagyobb szerű, legértékesebb alkotásai éppen azok, amelyeknek foganásába belejátszott a hazafias érzés, s minden nagy költőnknek, lírikusnak, epikusnak, regényírónak, drámaírónak egyaránt, művészete a nemzeti szellemű, hazafias jellegű költészetben tetőződött“. Ez a tétel aztán megfordítva nyer alkalmazást minden újabb irodalmi jelenség megítélésében, vagyis: csak az az irodalmi mű igazán művészi, mely hazafias jellegű. A különben ártatlan elmélet ez által az alkalmazás által válik megtévesztővé, annál inkább, mert meg sem kísérli a magyar nemzeti érzés meghatározását. Erre valójában nincs is szüksége, mert fejtegetéseiből világosan kitetszik, hogy nemzeti érzésen elsősorban hazafiasságot ért, vagyis a hazáért való lelkesedést, sőt rajongást, szóval egy igen egyszerű és problémamentes, kritikától húzódozó, optimista érzést, nem sokkal többet, mint Dugonics András Etelkájának alapérzését, amit Kazinczy magyarokodásnak tartott.

A magyar nemzeti érzés azonban, amint a legkiválóbb és legmagyarabb szellemek műveiben megnyilvánul, távolról sem ilyen egyszerű, hanem összetett, ellentétes, a nagy magyar szellemeknek egyik legégetőbb és legfájóbb problémája. Ennek felnemismerése és meg nem értése volt egyik oka azoknak a heves támadásoknak, melyeket egy magát némi félreismeréssel konzervatívnak nevező kritika új nemzeti katasztrófánk költői ellen zúdított, nem egyszer hazaárulással vádolván őket, köztük a leszakadt területi magyarság énekeseit is. A hazafiság ez egyszínű elképzelése a legfőbb oka annak, hogy ugyan ezen kritika értetlenül és ellenszenvesen fogadja az elszakított területeken kifejlődő magyar irodalmat, s például egy erdélyi költői antológia bírálatában nem talál egy jó szót az erdélyi magyarság ünnepelelt énekese,

¹ Császár Elemér, Irodalmunk nemzeti jelleme. Budapesti Szemle 1929 áprilisi szám.

nemzeti érzésének nagy ébrentartója: Áprily Lajos költészetének megítélésére, mert ez véletlenül nem az optimista hazafiság embere. Ez az egyoldalú kritikai elv különben a legnagyobb szereppel bír Ady költészete megítélésében: azok, akik a magyart csak díszmagyar hazafiasságban szeretik elképzelni, éppen Ady megítélésében szakadnak el „konzervativizmusukban“ a negyvenévesektől és azokon aluli fiataliságtól, mely viszont a nemzeti kérdést sötét, keserű problematika tárgyának tartja.

Bizony látni nem akarni még nem konzervativizmus. De hogy ez a szellem mennyire belerögződött az irodalmi köztudatba, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az a mű, melyet egy erdélyi író Ady védelmére írt. Makkai Sándor (Magyar fa sorsa)¹ észreveszi ugyan Ady Endre nemzeti érzésében a pozitívumot és megvédi őt a hazaárulás vádjával szemben, de azt hiszi, hogy Ady nemzeti öntudata egészen új a magyar irodalomban, nemcsak kifejezési formáját, hanem lényegét illetően is. „Századokon át hozzá voltunk szoktatva — írja — költőink által ahhoz, hogy a haza földje olyan szentség, melyet csak imádatlalt lehet említeni, amelynek csak szépsége van, melyhez tartozásunk túláradó gyönyör, elszakadásunk kárhozat és hazatérésünk üdvösség. Ezzel az uralkodó és uralkodóvá tett érzéssel szemben az Ady költészete olyan érzéseket mutatott meg, melyek teljesen idegenek... voltak.“

Ezzel szemben kétségtelen: az a nemzeti érzés, az a hazafiasság, mely optimista öncsodálalt helyett kritikával nézi önmagát, nemcsak hogy nem új és Adynál nem egyetlen, hanem az ősi magyar nemzeti érzés egyik megnyilvánulási formája. Ez a nemzeti érzés első tudatos irodalmi megjelenésétől, a 16. századtól kezdve egészen máig végtelenül összetett és ellentétes: rajongó szeretet és kétségbeesett gyűlölet, röghöz kötöttség és menekülni vágyás, építő optimizmus és nosztalgias pesszimizmus, tette kész önfeláldozás és passzív szemlélődés változtatják egymást; sohasem harmonikus, mindig problematikus.

Századeleji kritikánk elég kárt okozott azáltal, hogy ezt a tényt fel nem ismerte. Irodalmunk sokat hangoztatott és ina már általánosan fájlatlalt kettészakadása talán nem következett volna különben be, ha ez az egyoldalú kritika nem befolyásolja közönségünket. Ma azonban a hazafiasságra, mint kritikai elvre épített irodalomelmélet felmelegítése egyenesen veszedelmessé válhatik, ha az elszakított területek magyar irodalmára alkalmazzák. Az elszakított területek magyarságának nemzeti öntudata vajmi kevés hasonlóságot mutat a háború előtti stereotíp hazafiassággal, de azért e miatt támadni annyit jelentene, mint a politikai elszakítást végzetesen lelkivé kimélyíteni. S az új határokon túlról — annyi keserves nemzetfentartó harc után — joggal kelhetne a felháborodott jaj szó: „Én nem Vagyok magyar?!“

Azért talán nem egészen hiábavaló rámutatni arra, hogy amennyire igaz, hogy szellemlal életünket egész fejlődése folyamán legjobban magyarságának problémája izgatta, annyira igaz az is, hogy ez a faji tudat irodalmunkban nem volt sohasem kizárólag ilyen kiegyenlített, formálisan harmonikus érzés.

¹ V. ö. Magyar Szemle 1927, I. kötet, 99. 1.

A mai értelemben vett nemzeti érzés első jelentkezése egybeesik az úgynevezett irodalmi felújulás korával. Eredő gyökereit kimutatni külön tanulmány volna hivatott. Kialakulását lényegesen befolyásolta a francia racionalizmus gondolatvilága, de hatott rá a római klasszikusok olvasása» politikai elnyomási törekvések, a külfölddel, a nyugati kultúrával való megismerkedés. Legmélyebb forrása a nemzeti múlttal való évszázados kapcsolat tudata volt. Irodalmi megjelenési formája már ekkor kettős. Az úgynevezett magyaros iskolában érvényesül a mai egyoldalú kritikai elvvé emelt hazafias érzés: túlzó magyarodás, mely az önáltatásra annyira hajlamos magyarságot elkábítja öndicsőségének felmagasztalásával. Bizonyára nem véletlen, hogy ennek az iránynak két vezető szelleme közül az egyik, Dugonics, szerb, a másik? Gvadányi, olasz származású. Viszont az ősíleg magyar szellem önmarcangolásra hajlik, vívódik önmagával és örökösen kiegyenlítődet keres Kelet és Nyugat között, ahonnan jött és ahová vágyódik. Az első nemzedékben megmagyarosodottak számára a magyarság nem életprobléma, hanem gyönyörű ajándék, melynek gondolat nélkül örvendenek.

Az ős magyar nemes Kazinczy nem bírta Dugonicsot olvasni, nemcsak parlagi nyelve, hanem túlzó magyarodása miatt sem és senkiről sem beszélt oly megvetéssel, mint a csupa jóakarát és hazafiasság Dugonicsról. Míg azonban később a Dugonics-féle nemzeti érzés hatalmába keríti a lelkeket és irodalmi változatainak fejlődését egészen a mai napig követhetjük, addig Kazinczy a maga faji öntudatával látszólag izoláltan marad. Pedig éppen ennek jellegzetes jegyei azok, melyeket megtalálunk a legkiválóbb és legmagyarabb szellemek nemzeti érzésében: humanizmus, mélygyökerű emberszeretet, európai kultúrhorizont, a magyar elmaradottság és izoláltság kínzó tudata s ennek következményeképpen pesszimizmussal váltakozó optimizmus és folytonos munka a nemzet művelésén. Ne tévesszen meg bennünket, hogy Kazinczy ezen nemzeti öntudatának kifejezésében a francia-német felvilágosodás terminológiájával él. Ne higyük azt, hogy Dugonics magyarsága az ősi és Kazinczy az idegen, korcs. Ugyanígy éreztek Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Széchenyi, Arany, Tompa, Madách, Gyulai és végül Ady is, ami kétségtelenné teszi, hogy ez az érzéskomplexum az ősíleg magyar, sokszázados történelmi fejlemény. Kazinczy azt írja Musiczky Lucián szerb költőnek: „Az én patriotizmusom nem ellenkezik a kozmopolitizmussal, s midőn a magyar nyelvnek virágzását óhajtom, midőn azt, amennyire tőlem telik, elősegéleni igyekszem, nem könyörgök azért az egeknek, hogy más nyelveknek károkkal virágozzék az én nyelvem... Az igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös, s a jók és bölcsek fellelik egymást különböző feleken is. Jaj annak a nyomorultnak, kinek szemei felakadnak a ruhán és a hangzaton “ Ezt a levelet Rummy Károly közölte a Nemzeti Újság 1845. évfolyamában nyilvánvaló tendenciával. Akkor egész Magyarország területén fellángoltak a nemzetiségi harcok; ez a nemes magyar hang, melyhez hasonló volt Széchenyi István akadémiai beszéde, akkor is, mint hasonló körülmények között ma is, izoláltan hangzott el ellenségeink támadásaiban.

A 18. század fordítóján a Dunamentén lakó nemzetiségekben hatalmas erővel ébredt fel a nemzeti öntudat, s különösen a szláv népek korlátokat nem ismerő, gyűlölködő sovinizmussal kezdtek hozzá nemzed életük kiépítéséhez. A magyar nemzed érzésnek a nagy vívmányok ezen korában is egyik legfeltűnőbb jegye az önismeretre készítő pesszimizmus, mely a közeledő nemzethalál félelmes vízióját varázsolta Vörösmarty szeme elé. A mindenütt idegen eszmeforrások után kutató magyar filológia ennek a pesszimizmusnak gyökerét is megtalálni vélte Herder nyilatkozatában, mely a magyar népnek közeli elenyészését jóslta meg. Herdernek ez a jóslata azonban magyar forrásra megy vissza, Oláh Miklós 1763-ban megjelent magyar történet művéből merítette. A magyar pesszimizmus is évszázados történet adottság, melyet Herder csak nyomatékossá tett. Mi mindenkör többet adtunk a rólunk szóló kívülről jövő ítéletekre, mint saját véreink Kasszandra-szózataira. Azoknak szívesen hittünk, ezeket kiátkoztuk. Herder jóslata kétségtelenül nem gyakorolt volna olyan rendkívüli nagy hatást a századforduló íróira, ha nem egy a mélyben szunyadó félelemnek adott volna kifejezést.

Alig van írónk ebben a korban, aki ne foglalkoznék a végső halál gondolatával. Már 1797-ben, tehát alig pár évvel Herder művének megjelenése után, Csokonai így ír Koháry Ferenchez: „Én tartok tőle, hogy ha ügyefogyott nyelvünket (mely Ázsiából kibujdosván, atya, anya, vér és rokonság nélkül és mintegy Melchisedeknek rendi szerint lakik itten Európába) ennyire vesztibe hagyjuk, nem vetek neki száz esztendőt, hogy ennek a sokféle nemzetnek zavarékjában olyan sorsra fog jutni, mint ezelőtt nem sokkal a kunoknak ősi nyelvek“... A pesszimizmus mellett itt jelentkezik a magyar tragikus érzés is, mely szerint a magyar elhagyottnak, egyedülállónak, egy végzetes sors elítéltjének tartja magát. „Amaz ellenkező fátum — írja Csokonai ugyanabban a levélben — (egyébnek nevezni nem tudom), mely a Caspium utolsó partjaitól mindétig nyomba kísérte magyar népünket, még máig sem szűnt meg annak fogyatékja ellen tusakodni.“ A magyar nemzeti gondolatnak ez a két jegye minduntalan ki-kitör irodalmunkban egészen máig.

Kazinczyt racionalizmusa és hívő optimizmusa, mely saját keserves élete nehézségein is átsegítette, megőrizte attól, hogy a pesszimizmusnak martalékja legyen. Egy Kis Jánoshoz intézett levelében i8io-t?en ő is foglalkozik Herder jóslatával: „Én azt hiszem, hogy minthogy Európának dolgait filozófusi szellem (Geist) igazgatja, a Magyar nép csak azért sem enyész el, mert vele együtt egy sehol másutt nem található, originális és szép nyelv veszne el.“

Kis János nem osztja barátja optimizmusát: „nem titkolhatom el, hogy én is elenyészést kéntelenítettem jövendőlni Nemzetünknek és nyelvünknek“.

Ez a pesszimizmus, mely egyelőre még csak a lelkek mélyén bujkál és magánlevelekben jut kifejezésre, csakhamar költői formában is jelentkezik. Tudomásom szerint a legrégebb költői kifejezése Kis Lajosnak egy 1813-ból keltezett, a Hébe 1822-1 évfolyamában megjelent verse:

Megvetve van már a ruha, már tűnik
 A nyelv s nem is lessz a Duna partjain
 Egy-két ezer év múlva többé
 Már magyar; Óh, igazat ne szóljak!

A sorban jönnek: Berzsenyinek ódái, Vörösmarty Szózata, Kölcsey Zrínyi-énekei, melyek mindnyájan sokkal ismertebbek, mintsem hogy idézni szükséges volna őket. Hogy ez a pesszimizmus mennyire megfért a magyar lelkületben az építő akarattal, sőt mennyire annak egyik lendítő rúgója volt, azt Széchenyi példája mutatja. Nála találjuk a jóslat legsötétebb formáját: „Várjuk be nem a nagyszerű halált, hol ember millióinak szemében gyászkönny ül, hanem minden dísz, szánakozás és hálaérzet nélküli kitörültetésünket nemcsak a nagytermészet virányibul, de még legközelebbi szomszédaink tüsténti emlékezetéből is, minél többet és jobb sorsot önkénytül, irigységtől, egymás elleni agyarkodástul szétboncolt és jobbadán önzőkbül álló népvegyület nem is érdemel.“ Ilyen erős szavakat bizony még Ady is alig talált a magyar lelkiismeret felrázására, aki pedig szintén megjósolta a fajok cirkuszából való eltűnésünket és az idő rostáján való kihullásunkat.

A felébredt magyar nemzeti öntudat ezen pesszimizmusa látszólag ellentétben van romantikusnak nevezett költőink hazafias tendenciájú költői gyakorlatával. Elég Kisfaludy Károly nemzeti drámáira, Vörösmarty eposzaira emlékeztetnünk, melyek kihívták az öreg Kazinczy ellenkezését, mert ő ezt a túlzottnak tartott nacionalizmust nem tudta a maga humanitásezsméjével összeegyeztetni. Pedig Kisfaludy Károly nemzeti felfogása legmélyebb gyökereiben teljesen azonos volt Kazinczyéval, csak a módszerei voltak mások. Kazinczy irodalomszemlélete arisztokratikus volt, Kisfaludy a Kazinczytól kitűzött célt: a magyar nemzetnek az európai kultúrába való beilleszkedését, közönségneveléssel kívánta elérni. Ezért nem riadt vissza attól, hogy a nagyközönség ösztöneinek kedvezzen. A görög-tüzes, optimista hazafiaskodás nála nem belső szükségszerűség, non cél, hanem eszköz, melyre saját maga tekint a legélesebb kritikával. Már Csokonai megírta: „Még mostanság, literatúránknak ezen csecsemő állapotjában, úgy kell bánni gyengélkedő nemzetünkkel, mint az apró gyermekekkel. Édes beszéd, kecsegtető nyájasság, danlás, báb és cukros csemege legyen mind az, amivel ötet az oskolai leckéhez édesgetjük. Nyavalyáját sem tudja még jóformán érezni, tehát amely orvosságot véle bevétetni akarunk, meg kell annak üvege szélét mézelnünk.“

Kisfaludy Károly is jól ismerte fáját! Ez legjobban Gaál Györgyhöz írt németnyelvű leveleiben tükröződik, aki az ő darabjait németre fordította. Kisfaludy minden levelében kéri őt, hogy drámáiból a fordításkor a hazafias szólamokat hagyja ki: „Kérem, nézze még egyszer át Ilkát és tegye meg nekem azt a baráti szívességet, hogy bizonyos kifejezéseket, melyek természetesen az eredetiben benne vannak, mint magyar szív, hagyjon ki és egyáltalán, hogy a magyarok dicsőítését törölje ki; a németek sajnálkozva mosolyognának rajta. Én is csak azért írtam, hogy a közönséget a színházba csaljam. Hiszen ismeri

ezt a nemzetet, mindenütt dicsőítve szereti magát látni, de ezt a külföld ne tudja meg.“ Tudjuk, hogy Kisfaludynak ez a közönségnevelő módszere sikerrel járt. Ő maga írja Gaálnak: „Darabjaim sikerétől felbátorítva, most már minden magyar író színdarabokat ír, sok gyalázatos holmi fog megjelenni, de talán lesz benne jó is, és így meglehet az a reményünk, hogy hosszú alvás után felébredünk és a művelt európai nemzetek sorába lépünk.“ Mert ez a költői generáció, akárcsak Kazinczyé, éppen annyira európai, mint magyar. A különleges magyarkodás, melynek Dugonics-féle áramlata Kisfaludy|Sándor regéiben és színjátékaiban folytatódik, éppen annyira ellenszenves előtte, mint egykor Dugonics volt Kazinczy előtt. Vörösmarty, akinek Zalánját a közönség lelkesedve fogadta^ de nem olvasta, jmaga is szigorúan elítéli Stettnerhez írt egyik levelében Kisfaludy|] Sándor hazafiaskodását és egyúttal nemes kifejezését adja saját érzésének: „Mind a kettőben (Az emberi szív örvényeiben és a Dárday-házban) az igen messze vitt hazafiúskodás szinte jól esik a legbuzgóbb magyarnak is. Tudod, szent érzés az, de nem kell vásárra vinnünk s útonútfélen üvöltönnünk, hanem csak ott, hol hathatósabb rúgói vagy nevezetesebb következesei lehetnek.“ Vörösmarty különben, a reá és Aranyra egyformán jellemző férfias szemérmetességgel nem is igen szeret nyilatkozni nemzeti érzéséről, melynek művészi kifejezését megtaláljuk költészetében, egybefonódva általános, minden elfogultságon felülemelkedő emberi érzéssel.

A pesszimizmussal — mint már Csokonainál láttuk — együtt jár legkiválóbb és legaktívabb szellemeinknél a magyarság tragikumának tudata, mely legbensőbb élményben személyes tragikumává válik. Magyar írónak lenni súlyos sors: értetlenség, üldözés, nyomor veszi körül, szelleme bilincsekbe van verve. Ez a tragikus tudat mint személyes élmény csak Adynál nyer erős színekben költői kifejezést s ez hívta ki ellene leginkább a hazaárulás vádját. Vörösmartynál a „A magyar költőben“ az általánosítás halványítja a költő egyéni érzését. Magánlevelekben azonban a tragikus élmény már elkeseredve keres kifejezést, együtt járván a vággyal: el innen,a magyar ugarról, boldogabb tájakra, vagy boldogabb időkbe. Így írja Csokonai Márton Józsefnek 1801-ben: „Ha írok is, aminthogy én a nélkül nem tarthatom fenn létemet, írok a boldogabb maradéknak, a 20. vagy 21. századnak, írok annak a kornak, amelyben a magyar vagy igazán magyar lesz, vagy igazán semmi sem.“ Még Kisfaludy Sándor is hangot ad ebben a korban nemzeti elkeseredésének: „Keserű Siralom az, hogy olly nehéz, és boldogtalan dolog Magyarnek lenni Magyar országban“ (levél Kazinczynak 1808 szept. 15). Három évtizeddel később pedig Kölcsey így ír Szemerének: „Mondanám: imádkoztatok e népért, de ezért talán már imádság sem használ. Mert hiszen önmaga akar elveszni.“ Majd Vörösmartynak: „Nem fogsz megütközni, ha e pillanatban alkalmatlannak hirdetem magamat, hogy Veled litteratori dolgokról szólhassak. Azaz szólhatnék, Édes Barátom, de e keserű gondolat villan elő minden szónál: minek litteratura, kik nemzet nem vagyunk.“ Nem csoda, ha ezek után Kölcseynél találkozunk először a fellobbanó vággyal, bárcsak le tudná magáról vetni magyarságának Nesszus-ingét: „Ha

lelkemnek, minekelőtte Hádeszből felvezettetvén ide plántáltak, választás lett volna engedve, bizonyosan nem választottam volna a hont, melyben születtem...” S hogy ez a vágy nem volt egy sötét pillanatnak szüleménye, hanem benne rejtőzik a magyar nemzeti érzésben, arról Kisfaludy Károlynak Gaálhoz írt levelei tanúskodnak: „Szerencsétlenség, ha olyan nyelven kell költeni, mely a szellem fél erejét megjavítására foglalja le és amit egy buta nemzedék nem ismer fel.” ... „Minden patriotizmusom mellett gyakran tör ki a panasz keblemből: Bárcsak ne születtem volna itt. Olyan ritkán lehet itt embereket találni, akik a nyers magyarizmusból kiemelkedtek volna és engem a végzetem ilyenek közé helyezett. Gyakran gondolkodom arra, mily gyönyörűség lehet felvilágosodott együttérző emberek körében költeni, művelt barátok társaságában, akik nem tisztelnek mindent fanatikusan és nem vetnek el mindent vakon.” „Itt a világ szegény pénzben és szellemben, és sivarak, mint a puszták, a lelkek, alacsonyosságuk ködébe burkolva.” Mintha csak Adynak az optimistáktól elítélt sorait hallanók: „Gémes kút, malom alja, fokos, Sivatag, lárma, durva kezek... A Tisza partján mit keresek?”

Pesszimizmus és tragikus öntudat két jegye a magyar nemzeti érzésnek, de természetesen nem maga a magyar nemzeti érzés. Amikor ezeknek a jegyeknek százados eredetére rámutattam, céloom csak annak igazolása volt, hogy a magyar nemzeti érzés sokkal összetettebb, mintsem hogy azt a hazafiság szólamával elintézni lehetséges volna. Az a fogalom, ami Beöthy Zsolt és a millennium korában alkalmoszerű és a korhangulatnak megfelelő irodalmi rendszerező elv volt, nem lehet ma annyi tapasztalás és tanulság után egy keserű feladatok közt élő nemzedék összetett hangulatában mindent irányító kritikai elv, akkor, amikor már száz évvel ezelőtt sem volt az. De különösen nem lehet kritikai elv az elszakított területek magyar irodalmának meg*ítélésében, ahol a magyar nemzeti érzésnek egy új irodalmi változata jelentkezik, mely Kazinczy szemléletével áll talán legközelebbi rokonságban, éppen olyan nemzetmentő és kultúrateremtő, mint amaz volt és csak költői megnyilatkozási formájában új. Nem kell prófétának lennünk, hogy felismerjük: a jövő, éppen úgy, mint a mai magyar közönség az Áprily Lajosokban, Mécs Lászlókban, Reményik Sándorokban fogja az igaz magyarság költői reprezentánsait felismerni, tekintet nélkül azon kritikákra, melyek önmagukat zárják ki a magyar értékek méltánylásából és élvezéséből.

FARKAS GYULA

AZ EGYESULT-ÁLLAMOK IFJÚSÁGÁNAK KATONAI NEVELÉSE

— Az amerikai főiskolák katonai szervezetei —

A VILÁGHÁBORÚ kellős közepén, egy évvel Amerikának a háborúhoz való csatlakozása előtt, Wilson kongresszusával reorganizálta az Unió szárazföldi hadseregét. 1916 június 3-ról kelt az a nevezetes 'Kongresszusi-Akta', amely a világháború kimenetelét is oly nagy mértékben befolyásoló amerikai hadseregnek szervezetét teljesen új alapokra fektette. Mint a hivatalos kongresszusi publikáció szerényen jelzi ezen akta címét: „An Act for making further and more effectual provision for the national defense, and for other purposes.“¹

Az újjászervezett szárazföldi hadsereg egy teljesen új, nagy-jelentőségű intézménnyel bővült: a tartalékos tisztjelölteknek a civil főiskolákon való katonai kiképzésével. Így alakult meg a „Reserve Officers Training Corps“ hatalmas szervezete, az R. O. T. C., amely ma már csaknem minden egyes egyetemnek, főiskolának, collegének külön fakultása, osztálya. Az első lépést ebben az irányban tulajdonképpen Lincoln Ábrahám tette meg akkor, amikor 1862-ben különösen technológiai és földművesiskolák részére állami területeket engedélyeztetett a kongresszussal, amely már akkor kikötötte, hogy ezen iskoláknak az ifjúság katonai nevelésére is gondot kell fordítani. A legújabb, világháborús törvény, amelynek szerzői mintha csak megérezték volna az Uniónak a nagy háborúban való közeli részvételét, a Lincoln-idők kezdetleges próbálkozásait fejlesztette tovább. Legnagyobbbrészt a régi általános irányelvek szem előtt tartásával, de a részletek terén teljesen modom, amerikai alapokon.

Az egész reorganizációs törvénynek leglényegesebb pontja, hogy az Unió elnöke a birodalom egész területén, az összes civil főiskolákon katonai fakultásokat, elméleti és gyakorlati tanfolyamokat szerveztethet, amelyeknek tagjai egy senior és egy junior csoportban a R. O. T. C szervezetének és utánpótlásának legállandóbb biztosítékai. A négy éves tanfolyammal bíró senior csoportok tagjai („Senior division“) a 'Military Science' fakultás hallgatói, akik megfelelő vizsgálatok letétele után, mint a katonai iskolákban» nemcsak hogy tiszt, de a katonai ismeretekből is, képesítési fokozatot (degree-t) nyerhetnek. A junior divisio tanfolyama csupán kétéves és „degree“ nélkül csupán azt biztosítja, hogy az illető képesítést nyer arra, hogy a

¹ 'The Statutes at large of the USA,' LXIV-ik Congressus. XXXIX kötet, 191—195. old. Washington, 1917. 'Government Printing Office'.

senior divisio tagja lehessen s így, mint tartalékos másodhadnagy (second-lieutenant) a R. O. T. C.-be felvétessék.

Elméletileg nem minden főiskola és nem minden egyes egyetemi hallgató vesz részt ebben a katonai „training“-ben. A főiskolák közül csupán azok, amelyek késznek nyilatkoznak egy ily ‘Military Department’-nek elhelyezésére és amelyek a hadsereg aktív tisztikarából választott professzorokkal és legalább 100, testileg is fejlett, oly növendékkel rendelkeznek, akik a R. O. T. C. szervezetének tagjai óhajtanak lenni. Mindez azonban csak a papiroson van így, a valóságban csaknem minden főiskola több-kevesebb kötelező erővel helyet ad egy-egy ilyen senior vagy junior divisiónak (a nagyobb egyetemek mindkettőnek) és a hallgatók közül is a legtöbben szívesen részt vesznek a R. O. T. C. katonai trainingjében, mert aránylag elég kényelmes és praktikus keretek között biztosítja tartalékos tiszti képzésük elnyerését. Egyik rögtön szembetűnő, praktikus jellemzője ezeknek a kurzusoknak, hogy mindössze heti három órán át veszi igénybe az egyetem, főiskola vagy college hallgatóinak idejét, akik természetesen ilyenformán eredeti tanulmányaik megrövidítése nélkül, a heti három órai, majd a nyári szabadtéri gyakorlatozások egészséges tanrendjét szinte játszani könnyedséggel bonyolítják le. Az 1916 évi törvény csupán ezeket az általános irányelveket hangoztatja és egyben az összes, e tanfolyamokkal kapcsolatos elméleti és gyakorlati katonai kérdések rendezését a hadügyi államtitkárra ruházza, ő hajtja végre az összes személyi és dologi vonatkozású kongresszusi vagy kabinet határozatokat, irányítja a tanfolyamok működését, gondoskodik a hadgyakorlatok tartásáról, költségeik viseléséről, a tanerők kiválasztásáról, helyettesítéséről és arról, hogy a törvény értelmében e katonai ‘training’ tevékenységben a college-okben tizennégy éven aluliak részt ne vehessenek. A tanfolyamok ezen berendelt tanárai csakis az aktív tisztikarnak legfeljebb ezredesi ranggal és legalább öt évi csapatszolgálatot bíró tagjai sorából nevezhetők ki. Szükség esetén, kivételes esetekben nyugdíjas katonatisztek kinevezése is szóba kerülhet. A hadügyi államtitkár feladata továbbá ezen senior és junior divisiók összes felruházást és beruházási igényeiről is gondoskodni. A kincstári lovaknak, műszereknek, uniformisoknak és egyéb felszereléseknek ügyét az egyes főiskolák ‘Military Department’-jé vezetőinek jelentése alapján, szintén ő irányítja. A hadgyakorlatok évenként egyszer, hat hétig tartanak és annak költségeit teljes egészében az államkincstár fedezi. A hadgyakorlatokon a ‘Regular Army’, tehát az Unió szárazföldi hadseregének alakulatai is részt vesznek és a R. O. T. C. századok a hadsereg egységeivel közös zászlóaljkat alkotnak. A már graduált tartalékos másodhadnagyk legfeljebb havi 100 dollár havi illetményben részesülnek. Egyes egyetemeken a R. O. T. C. senior és junior előkészítő alakulatainak tagjai is hasonló katonai stipendiumban részesülnek (100—150—200 dollár erejéig) azonkívül, hogy a junior évek alatt a kötelező kincstári uniformist hordják. A tartalékos másodhadnagyi kinevezésre rendszeren a 21 és 27 évek között kerül a sor, amikor is írásbeli esküt tesznek, hogy a R. O. T. C. keretében az amerikai hadseregnek legalább tíz esztendeig

tagjai maradnak. Érdekes rendelkezése végül a törvénynek, hogy a R. O.T.C. tartalékos tiszti tagjainak száma mindazonáltal az 50.000 főt nem haladhatja meg!

Talán valamennyi főiskola katonai programja között a legteljesebb Amerika első műegyetemének: a „Massachusetts Institute of Technology“ R. O. T. C. szervezete. Ez a műegyetem, 'Military Engeneering*' osztályán az Unió két legtekintélyesebb és leghíresebb hivatásos katonai akadémiájának: a West-Pointi katonai és az Annapolisi tengerészeti főiskoláknak graduáltjai részére is külön négyéves tanfolyamot hirdet. Maguk a junior és senior divisiók a következő programmal bírnak: a junior tanfolyam mindenekelőtt kötelező, tehát e főiskola összes első éves hallgatói testi alkalmasságuk esetén mind tagjai a R. O. T. C. junior divisiójának és katonai uniformist hordanak. Ennek a junior tanfolyamnak (természetesen a törvény szerinti heti három órában) a következő tantárgyai vannak: „Infantry Drill“, „Elementary Subjects of Military Training“ és „Infantry Weapons and Rifle Markmanship“; valamennyi hallgató egy öt századból álló gyalogsági zászlóalj keretébe van beosztva, saját soraikból kiválasztott 'cadet-corporal'-ok és a senior divisio 'cadet-officer'-jeinek vezetése mellett. Valamennyiük felett természetesen a Washingtoni Hadügyi Államtitkárság által kivezényelt ezredes-, alezredes-, őrnagy- és kapitány-professzorok, Assistent-professzorok parancsnokolnak. A junior divisio tanfolyama itt is kétéves. A második év folyamán a tananyag a következő ismeretekkel bővül: tereptan, tábori erődítések, jelzéstán, végül katonai egységek ismertetése. A hallgatónak ezen második év tantárgyai közül bármelyiket, tetszése szerint, módjában áll a heti három óra arányában egyeztetni. Itt már külön alcsoportot képeznek a tüzérségi ismeretek. Ezek a következők: 'Elements of Heavy Artillery' (A tábori tüzérség elemei), 'Interior and exterior Ballistics' (Belső és külső ballisztika), 'Electrical Communications' (Elektromos jelzéstán) végül 'Theoretical and Tactical-Chemical Warfare' (A kémiai gázháború elmélete és taktikája).

A senior divisio tárgyköre jóformán alig különbözik egy hivatásos katonai akadémia tananyagától. E tanfolyam hallgatói napi 30 cent tanulmányi zsoldban részesülnek (9 dollár, körülbelül 50 pengő egy hónapban). A négyéves tanfolyam első vagy második éve után, legalább hat hétig, résztvesznek a Regular Army-val közös hadgyakorlatokon. Erre nézve szerződészerű kötelezvényt kell aláírnok. Legérdekesebb a műegyetem civil tanulmányi szabályzatának az a pontja, amely egy civil degree (mérnöki, építészti stb. oklevél) elnyerésének feltételei között a katonai ismeretek terén való jártasságot is megkívánja a R. O. T. C. tagjaitól/ Ennek a tanfolyamnak a tantárgyai (kb. 120) a következő főbb csoportokat ölelik fel: parti tüzérség, mérnöki csoport, jelzési csoport, hírszerző csoport, légi haderők csoportja, kémiai háború csoport és végül tengerészeti légihaderő csoport. Ennek a senior divisiónak hallgatói csak azok lehetnek, akik a junior divisio tanfolyamát sikerrel abszolválták és akiket jelent-

¹ Bulletin, Massachusetts Institute of Technology, Summer Session Issue 1929. Vol. 64. Nr. 4. 137. old.

kezesük alapján katonai szolgálataik további teljesítésére, illetve katonai ismereteik tökéletesítésére a 'Military Science' fakultás tanári kara elfogad. A műegyetemen a 'Military Science and Tactics' fakultás tanári kara 16 professzorból és Assistent-professzorból áll, akik rang szerint a következőképpen oszlanak meg: egy tüzérségi ezredes (a R. O. T. C. vezetője), három őrnagy, három kapitány, három főhadnagy és hatféle műszaki autó-, tank-, pilóta- és gáztiszt. A tiszti-, tanárikar fizetését természetesen a hadügyi kincstártól kapja. Újabban, ez idén először a senior divisio tagjai is egyöntetű módon, a napisold rendszer helyett évi 210 dollár 'military stipendiumot' kaptak, ebből 36 dollár esett a kincstári uniformis árára, amely összeget a kincstárnak visszatérítették.

Non sokban különbözik a helyzet a többi egyetemen. Különösen azokon nem, amelyeken a R. O. T. C. junior divisiónak trainingjei nem kötelezőek. Az ilyen „elective“ rendszerű R. O. T. C. szervezettel bíró egyetemek között talán a Harvard szolgáltatja a legjobb példát. A „Faculty of Arts and Sciences“ keretébe sorozott „Department of Military Science and Tactics“ tagozat a Harvardon kettős jelentőséggel bír, egyrészt mint az egyetem egyik tudományos degree-t adományozó katonai fakultása, másrészt, mint a Hadügyi Államtitkárság fennhatósága alatt álló csapatalakulat, amely a nyári szünidő hadgyakorlatain a Regular Army-val kooperál. A Harvardon a tanfolyamok elvégzése után az illető R. O. T. C.-jelölt mint tartalékos tüzéralhadnagy kerül a nyilvántartásba. A Harvard R. O. T. C. további külön nevezetessége, hogy nagy súlyt fektet a lovaglásra. A kincstári lovak használata teljesen díjmentes a junior és senior divisiók tagjai részére. Ez utóbbi kategória tagjai itt is kb. 200 dollár évi költségmegtérítésben részesülnek. A hadgyakorlatokon való részvétel költségeit, valamim- az egyéb felszerelési tárgyakat, szakkönyveket szintén az államkincstár viseli, illetve bocsátja rendelkezésre. A tantárgyak itt is nagyrészt azonosak a kötelező rendszerű R. O. T. C. - tanfolyamok tanfolyamaival. Külön érdemel említést talán a 'Military History' és 'Military Law' csoport, amelyeknek keretében a görög és római hadviselési módoktól a feudális harci technikán, Gusztáv Adolfon, Nagy Frigyesen és Napóleonon keresztül, az amerikai civilháborúk történetének és hadviselési módjainak külön ismertetésével, a legutóbbi világháború eseményeire minden sorra kerül; úgyszintén a katonai jogi csoportban is bő anyag kerül terítékre: a háborús jog, meghódított területek igazgatása, katonai igazságszolgáltatás stb.¹ Az alhadnagy! promóció utolsó, de legfontosabb feltétele itt is a nagy hadgyakorlatokon való legalább hat-hetes részvétel. A kötelező és nem kötelező rendszerű R. O. T. C.-alakulatok tehát nagy vonásokban, a főbb alapelvekben megegyeznek. A Harvard még abban a tekintetben is egyike az elsőeknek, hogy 'Widener Memorial Library'-jében (amely a birodalomnak a 'Congress Library' és a 'New Yorki', valamint 'Bostoni Közkönyvtár'-ak után negyedik legjelentősebb könyvtára) a katonai nagyhatalmak

¹ Official Register of Harvard University, VoL XXVI. No. 15. 1929, Cambridge. 139 old.

szinte minden számottevő katonai szakfolyóiratát a hallgatók rendelkezésére bocsátja.

Teljesen hasonló a helyzet a kaliforniai és a legtöbb Pacific-parti nagyobb főiskolán és College-okban. Ezekben inkább a kötelező rendszer van érvényben. Viszont az Atlantic-rész nagyobb egyetemein (Columbia, Yale, John-Hopkins, Washington, Princeton, Boston stb.) inkább az „elective-rendszer“ (Harvard) a népszerűbb. Hogy ez így van és hogy ez a vegyes rendszer a helyes, azt még a törvény is előírja, amikor legfeljebb 50.000 tartalékos tiszti létszámról rendelkezik.

Az egyes típusok ismerete után most már figyelmet érdemelhetnek maguk a számok is. Mily mérvű ez a katonai kiképzés? Mekkora a civil főiskolákon az ily tanfolyamokon résztvevő R. O. T. C.-jelöltek száma? Ezidőszent 258 civil főiskola rendelkezik ily R. O. T. C.-intézménnyel. (Közöttük négy intézet a Hawaii-szigeteken.) Az oktató tiszti-professorok száma 848, és e katonai trainingben résztvevő hallgatók száma: a százhuszonötzetet is meghaladja! Ez a szám így körülbelül eléri az Unió szárazföldi hadseregének békelétszámát! A kötelező katonai oktatás és tanfolyamok az egyes főiskolákon ily arányban oszlanak meg: 47 egyetem (ezek között 36 állami támogatásban részesül), 22 földművelési és technológiai főiskola, 14 college és 32 egyéb főiskola s végül nem kötelező rendszer van érvényben a következő négy állami támogatást élvező egyetemen: Kansas, Michigan, Utah és Wisconsin, valamint a már említett magánegyetemen: Harvard, Princeton, Yale, Chicago stb. Vannak viszont főiskolák, amelyek — bár a R. O. T. C. szervezettel nem rendelkeznek — a katonai kiképzésnek mégis helyet biztosítanak, így különösen a színes (néger) diákok oktatási intézetei, mint a híres Tuskegee, vagy Hampton Intézet, valamint a néger Lincoln Egyetem. Ezen intézeteknek a száma is legalább 50 tanfolyamot reprezentál, úgyhogy az egész Unió területén mintegy háromszáznyolc civil főiskola foglalkozik rendszeres katonai kiképzéssel!

Ha most már azt is vizsgálat tárgyává tesszük, hogy ennek a militarista reformnak a bevezetését az Unió lakossága mily kritikában részesítette és hogy a reform hívei és ellenségei mily érveket sorakoztatnak fel elméleteik védelmére, végeredményben sok mindenre feleletet kapunk, amit talán a számszerű adatok nem is tudnak egymagukban kellőleg megvilágítani. Mint mindig, amikor valamely új probléma feltárlására kerül, ez alkalommal sem nélkülözzük a lehető legrészletesebb összehasonlító tanulmányokat. Egyenesen példátlan ezen a kontinensen a maga nemében az a túlzóan pedáns és részleteiben is „túlszervezett“ statisztikai előtanulmány, amely ennek a R. O. T. C. rendszerű katonai tanfolyamoknak a civil főiskolákra való bevezetését megelőzte. A kérdés körül pro és kontra keletkezett irodalmi termékek közül elegendő lesz talán a két legjellegzetesebbet felemlíteni, az egyik az európai és a többi külföldi államok hasonló jellegű oktatási rendszereivel foglalkozik (mintegy kiengesztelő összehasonlításul), a másik a kongresszusi tárgyalás idején és a későbbi legerősebb pro és kontra véleményeket ismerteti.

Az összehasonlító, igazoló munka: a Belügyi Államtitkárság „Bureau of Education“ csoportjának ‘Bulletin’ sorozatában jelent meg.¹ Ez a munka sorba veszi az összes jelentősebb államok ily irányú reformjait és külön is felemlíti a „kötelező“ rendszereket. Így mindenek előtt felhívja a figyelmet Ausztráliára és Új-Zeelandra, ahol 12, illetve 14 éves kortól 18 éves korig az ily katonai tanfolyamokon és trainingéken való részvétel kötelező. Magában a Brit birodalomban és a harmadik nagy domíniumban: Kanadában a „voluntary“ rendszer van érvényben. Ugyancsak ez utóbbi rendszer van érvényben: Norvégiában, Portugáliában, Hollandiában, Braziliában és részben Svájcban. Svájcban — ezen összeállítás szerint — ugyanis csak a lövészcsapatok gyakorlataiban való részvétel fakultatív, egyébként a tanulmányi évek alatt, a testileg is fejlett diákság kötelező rendszerű katonái oktatásban részesül. Ugyanez a helyzet Svédországban is (15 és 18 év között), továbbá Mexikóban és Argentínában. A háborúban résztvett nagyhatalmak közül egyedül Japán kötelező rendszere áll fenn ma változatlanul, Németország, Franciaország, Orosz- és Olaszországok legnagyobbbrészt eltörölték az e munka megjelenésekor fennálló fakultatív rendszereiket s így ezen adatok felemlítése nem bír aktuális jelentőséggel. A volt Osztrák-Magyar Monarchia magyar fejezetéről szóló adataira is csupán azért térünk ki, hogy e nagy részletességgel összeállított munka kereteiről és sokszor non egészen megbízható adatairól fogalmat nyújtsunk. Mindenekelőtt arról emlékezik meg a jelentés, hogy egy „Nationale Phalanx“ című katonai alakulat Volt az alapja a későbbi fejlődésnek, amely a jelen század első éveiben vett új fordulatot Zilah város gimnáziumának a honvédelmi miniszterhez, katonai tanerők beosztását kérelmező felterjesztésével. Mint a jelentés mondja, a zilahi gimnázium példája csakhamar termékeny talajra talált és hamarosan a magyar középfokú intézeteknek egész sora (?) bevezette a katonai „drill“-t. Megemlékezik továbbá arról is, hogy 1903-ban „Herr von Szemere“ a magyar képviselőházban mily propagandát fejtett ki úgynevezett diák lövészklubbok alakítása érdekében és ő maga mindjárt meg is alapította az Egyetemi Lövész-Egyesületet, amelynek a háborút megelőző évek folyamán körülbelül 6.000 beszervezett tagja volt. Továbbá arról is tud, hogy 1906/7. években Magyarországon mintegy 150 elemi iskolában a tanulók „military training“-ben részesültek (?) Végül, hogy a háború alatt, 1915-ben, a magyar közoktatásügyi miniszter egyik rendeletével a főgimnáziumok felső három osztályának testileg is fejlett tanulói részére, a katonai traininget kötelezővé tette. Ez a pár példa, sajnos, nem enged arra következtetni, hogy eme összehasonlító jelentés többi külföldi adatai nagyon megbízhatók volnának.

Minden tekintetben értékesebb a másik munka, amely már csak azért is felemlítést érdemel, mert 1926-ban jelenvén meg, az 1916 évi „National Defense Act“-nak 1920 évi módosításáról is megemléke-

¹ Military Training of youths of School age in foreign countries. Dept. of the Interior, „Bureau of Education“, Bulletin, 1917, No. 25, Washington, Government Printing Office.

zik.¹ Főleg azonban a pro és kontra véleményekkel foglalkozik. Ismét pompás amerikai rendszerességgel. Mindenekelőtt a reform melletti érveket és véleményeket veszi sorra. Ezek szerint a R. O. T. C. rendszer bevezetése főleg a következő szempontokból üdvös, szükséges és áldásos:

1. A civil főiskola is jól jár, mert a katonai gyakorlatok szabadtéri és természeti vonatkozásai egyre több diákot vonzanak az akadémiai stúdiók felé. Tehát növekedik a hallgatóság száma! A kötelező rendszerrel az egész diákság testi ereje, kultusza tökéletesedik (ezzel szemben az egyszerű gimnasztikával csak az egyeseké, kévéséké). Továbbá diszciplínára tanít.

2. De jól jár a diák is, mert a testi training erősíti teherbíró-képességét és előmozdítja grációztatását! Szellemi és erkölcsi következményei viszont a „business élet“-ben bizonyulnak hasznosnak.

3. De jól jár végül maga a nemzet is, mert ez a rendszer előmozdítja a hazaszeretetet és jobb polgárokat nevel!

A nemzet biztonsága követeli, hogy a nemzet védelme mindjobban és tökéletesebben kiépüljön.

A béke utáni vágy egymagában még nem képes kiküszöbölni a háborút!

A hadsereg nincs kellőleg előkészítve, felszerelve. Túl kicsi a hadsereg! Nincs elég tiszt! És nincs kiképzett tartalék! A modern háborúk hirtelensége önkéntesek kiképzését lehetetlenné teszi! A hadsereg kiképzése kiképezetlen tisztekkel szégyenletes és eredménytelen!

Ezek után a reform mellett szóló általános irányelvek után a következő szakszerű érvek „bizonyítanak“, a civil főiskolák katonai trainingrendszere mellett.

1. Ez a legjobb módszer a hadsereg erejét fejleszteni. A többi módszer nem megfelelő. Nagyobb hadsereg tartása ellentétben van a nemzeti tradíciókkal! Fizetett tartalék állandó behívása költséges és nem célravezető és az egyén privát viszonyait is kellemetlenül befolyásolhatja.

2. Csak ez a módszer „praktikus“. Ott erősíti a hadsereget, ahol a leggyöngébb. Képzett tisztekről gondoskodik, úgyszintén képzett legénységről. Nem túlköltséges, mert a zászlóaljok száma a szükséghez képest akár csökkenthető is.

3. A nemzet tradícióival és ideáljaival azonos. Megakadályozza az általános kötelező szolgálatot a béke idején, s az általános sorozást háború esetén. Előkészíti a békét! A katonai drill biztosítja a fiatal-ság háborús „instinct“-jének megfelelő kialakulását. Emberek, akik megtanulják a háború veszedelmeit, majd megtanulják a békét is tisztelni! Az előkészület elriasztja a támadást! Egy általános katonai training megrövidíti a jövő háborúit és kisebbíti azok veszedelmeit és szenvedéseit. Az egyes intézeteken érvényben volt kiképzési rendszer is csak kedvező eredményeket produkált.

4. Minden fiatalember ezzel a szolgálattal saját hazáját védi,

¹ Military Training Compulsory in Schools and Colleges. Compiled by Lamar T. Beman A. M. L. L. B. Attorney etc. Cleveland. — The H. W. Wilson Company, New York, 1926. 161 old.

tehát legelemibb kötelessége, hogy védelmet nyújtson annak, aki polgárul befogadta! Kitűnő alkalom továbbá a vezéri szerepre való elhivatás kifejlesztésére!

5. Mr. D. Baker, az Uniónak a háború alatti hadügyi államtitkára is helyesli e rendszert, úgyszintén mellette vannak az összes nevezetesebb hadvezérek, tábornokok, akik nagyon jól tudják, hogy éppen a hadsereg előkészületlensége okozta azt, hogy Amerika a háborúhoz csak egy esztendővel később csatlakozhatott, mint azt szövetségesei remélték és hogy egy hasonló késedelem, esetleges újabb háború kitörésekor a nemzetre nézve megsemmisítő következményekkel járna!

Mit mondanak most már mindezzel szemben a reform ellenzői? Mindenekelőtt, hogy civil oktatásügyi intézetekben a katonai training rendszeresítése sem nem igazságos, sem nem méltó az intézethez, különösen, mert:

1. Az intézetre nézve is hátrányos: nagyon sok szülő ellene van. Sok diák érdektelenséggel viseltetik iránta. Mint minden kényszerű reformnak, eredménye kétes. Nehéz megfelelő épületekről és gyakorlóterekről gondoskodni. Költséges. A tanulmányi rend már amúgyis túlterhelt! Nem veszi figyelembe az egyén individuális szabadságát, így igazságtalan és általában nem-amerikai!

2. Nem kárpótolja a diákok elvesztett idejéért. Nem jó gyakorlat. Az izmokat nem nagyon fejleszti. Sem a teherbíróképeséget, sem a graciózitást nem fokozza! Sok esetben egyenesen hátrányos. A kiegészítő gimnasztikára így is minden esetben szükség van. Csupán a hivatásos kadet-tisztjelölteknek nyújt megfelelő ismeret-traininget. A többi training módszer jobban biztosítja a diszciplinát.

3. A nemzetre nézve is csak hátrány. Csökkenti a civil hatóságok iránti tiszteletet és azok tekintélyét! Késlelteti a nemzeti „eredményességet“! Hamis patriotizmus fejlődését mozdítja elő. Káromkodásokra is bő alkalmat nyújtó hetyke dicsekvés-hajlamhoz vezet! Szervilizmust teremt!

A szakszerű negatívumok csoportjában viszont a következő „aranyigazságok“ olvashatók: Ez a rendszer a nemzeti védelem szempontjából okatlan, mert:

1. Újabb közeli háború nem valószínű! Jelenlegi védelmünk éppen megfelelő! Tengerészetünk és partvédelmünk erős, hadseregünk, ha kicsi is, de képzett!

2. A civil főiskolák training rendszere pedig egyáltalán helytelen, először is: nem praktikus, háború esetén az önkéntesekre is igen jól számíthatunk. A „milicia“ iránti érdeklődést csökkenti. A training elveszti célját, ha a College évenként állandóan nem ismétlődik. Költséges az államkincstárra nézve. Még a rendszer pártfogói is bevallják, hogy az eredménnyel nincsenek teljesen megelégedve.

3. A többi rendszer sokkal! tökéletesebb és hatásosabb. A R.O.T.C.-ra fordított összegnek, fizetett tartalék felszerelésére és kiképzésére való fordítása jobban előmozdítaná a hadsereg tökéletesítését. College-ok és egyetemek a nemzet biztonságát legjobban azzal mozdíthatják elő, ha megfelelő közvéleményt és közhangulatot teremtenek a háború ellen.

4. Ellentétben van az amerikai ideálokkal, mert jó ürügy a militarizmus becsempészésére! Alkalmat szül a háborúra. A háborúra való előkészület megteremti a tényleges háború utáni vágyat! Az amerikai közoktatásügy alapja a világpatriotizmus. Biztosan felkelti a többi nemzetek gyanúját és a fegyverkezés terén versengést teremt.

5. A nemzet nagyjai közül a legtöbb kiművelt elme ellenzi, így a leghíresebb nevelők és tanárok, az egyházak vezetői, az „okos” államférfiak.

6. A hadsereg tisztjeinek véleménye nem lehet mérvadó, mert ők pénzügyileg is érdekelve vannak egy nagy hadsereg fenntartásában és mert végül: egyes emberek szeretik a saját munkájuk jelentőségét túlbecsülni!

Ezek voltak a „kontra” vélemények. A folyóiratokban közel 200 cikk foglalkozott e kérdéssel. A kongresszus tagjai azonban inkább az első kategória érveit fogadták el. És a gondolat végül is testet öltött. Mégpedig meglehetősen költséges keretek között. Egyes kimutatások szerint a R. O. T. C. eddigi költségei a tízmillió dollárt is meghaladják! Az 1920 évi már említett törvénymódosítás éppen ezekkel a pénzügyi vonatkozású kérdésekkel foglalkozott. A nyári hadgyakorlatok tartamára napi 70 centre emelte fel a tábori zsoldot. Es rendezte az egyetemekkel közös kincstári területek bérletének kérdését. Az 1916 évi 'National Defense Act' lényeges alapelveit nem érintette e módosítás, úgyhogy azok ma is teljes egészükben érvényben vannak.

A legutolsó vita e kérdés körül 1926 áprilisában folyt le a képviselőház hadügyi bizottsága előtt, amely különösen két-két igen tekintélyes testületnek pro és kontra emlékiratait vitatta meg igen részletesen. Az 'Amerikai Légión' és a 'Nemzeti Biztonság Ligája' a rendszer fenntartása mellett, a New Yorki és Massachusetts állambeli Közoktatásügyi Bizottmányok a kötelező rendszer eltörlése érdekében, tehát a fennálló állapot ellen foglaltak állást. E parlamenti viták még a diákság soraiban is újabb mozgalmakat ébresztettek s így történt, hogy a newyorki úgynevezett City College diáksága népszavazást rendezett a kötelező rendszerről. A szavazás eredménye 2.092 szavazat volt ellene és csak 345 mellette. Mindez természetesen nem akadályozhatta meg a tanfolyam felállítását, mert a törvény értelmében minimum gyanánt előírt 100 juniornál többen voltak a reform óhajtoi. Az Amerikai Légión emlékiratát a pamfletek egész sorozata követte, amelyek mind meggyőző erővel igyekeztek bizonyítani az Unió hadseregének gyengeségét.¹ Továbbá idézték Woodrow Wilson helyeslő véleményét, valamint egynéhány valóban elismert tanügyi tekintély nyilatkozatát, akik mind a rendszer fenntartása mellett foglaltak állást. Nem egy nyilatkozat igen érdekes megvilágításba helyezi az Unió legutóbbi háborús szereplését. Az egyik nyilatkozat szerint még 1918 év elején is százával akadtak oly

¹ 1926-ban az Unió hadereje: 4.701 tisztból és 87.781 emberből állott. Ehhez járult a kb. 8.000 tiszti létszámmal és kb. 120.000 emberrel bíró milícia. Portorícón, a Fülöp- és Hawai-szigeteken kb. 35.000 főnyi haderő tartózkodik a tengerészeti egységek személyzete nélkül.

fiatal amerikai tisztek, akik saját bevallásuk szerint az „egész“ háború alatt éreztek katonai kiképzésük elméleti hiányait!

A másik oldalon megint újabb és újabb „vádponthoz“ hozakodtak elő, melyek közt legkedvesebbek a következő megállapítások: Nem kell sietni az amerikai fiatalok felfegyverzésével! Lassabban a tempóval! Várjuk meg előbb, hogy Európa mi jót fog elővárásolni a nagy fegyverkezésből! Kötelező katonai szolgálattal még egy nemzet sem volt képes megőrizni az egészségét és főleg a szabadságát. Közép-Európában nem azért ül orgiákat a kötelező drill, hogy jobb katonákat képezzenek, ellenkezőleg, hogy rosszabb állampolgárokat neveljenek! hogy szaporítsák azoknak a számát, akik a felülről jövő parancsoknak vakon engedelmeskednek és még gondolkodni is elfelejtene! Ugyancsak tájékoztat egy másik derék pacifista is, az amsterdami Raemakers-t idézve, aki szerint a legutóbbi világháború volt „Németország utolsó tánca a halállal!“ Valamennyi megjegyzés közül azonban talán ez alábbi „pro“ jár legközelebb az igazsághoz: „Mi bebiztosítjuk a házainkat, de miért ne biztosíthassuk a hazánkat?“ („We insure our buildings; why not our country?“) Sok igazság van ebben a mondásban. Remélhetőleg Amerika ezt a mondást Magyarországtól sem venné majd zokon, ha egyszer az általa is oly klasszikus éleslátással megbélyegzett „közép-európai“ fegyverkezési hisztéria fojtogatása ellen, ehhez az életbiztosításhoz való jogát lenne kénytelen követelni!

CZAKÓ ISTVÁN

AZ ÉPÍTŐ NÉMETORSZÁG

PÁRIZS új NEGYEDEI a háború előtti moderm házak szaporodását jelentik, Bologna árkádos téglaszín házakat emel, Velence az Isola Sant Elenát népesíti tele ismert házainak most született másaival, Róma kipattant a kapukon túlra, de mindez új épületek nem jelentenek semmi forradalmat. A német föld építkezése más: újatkereső. Amit építészeti tervek a jövő városairól nálunk képből és írásban adnak, mind a német építészlet jelenéből sarjadzik. Ebből táplálkozik a hollandok, dánok, svédek és norvégek új építkezése, teljes mértékben az oroszoké is. Negyvenhárom nagyvárosa van immár Németországnak. A nagyvárosok ekkora és ilyen érdekes tömegével egyetlen államban sem találkozunk. A nagyvárosok „klasszikus” birodalma tele van panasszal, kicsorduló reménytelenséggel. Más azonban a szó, más a tett: az utas szeme versenyt lát a negyvenhárom nagyváros között, melyhez holmi „számbasemjövő” 70—80.000 lakosú városok építkezési becsvágya ad sokszorozódást.

Az új stílus három gócpontja három egymástól messzeeső, merőben más és más jellegű város: Stuttgart, Hamburg, Berlin. Kezdjük a legnagyobb és legmúltalanabbal, Berlinnel.

Berlinben „Wiederaufbau”-nak szokták nevezni a mai építkezési lázat, noha ez inkább Ausbau az emberileg elbirhatatlan és célszerűtlen méretekig. 1920-tól 1928-ig 438.000 emberrel szaporodott Berlin lakossága, ami átlagban 70.000—80.000 főnyi többletet jelent évenként; Berlinek tehát évenként egy-egy új nagyvárost kell magához építenie 70.000—80.000 ember számára. Erre nemcsak ez ember-tömeg fedél alá helyezése kényszeríti, hanem lakosságának összetétele is. Minden második berlini kereső ember munkás, minden negyedik egyén alkalmazott vagy hivatalnok. A lakoságnak ez összetevődéséből nyilván következik a munkaalkalmak folytonos teremtésének kényszere is. Ezért halljuk egyre az építésen csodálkozóknak adott feleletet: — Muszáj építenünk kérem, nem tehetünk egyebet! Az Aufbau és Ausbau ilyenformán szükségmunka jellegével is bír.

Az építkezési rohanást Nagy-Berlin kilencesztendős valósága táplálja. Már a régi porosz kormányokat is egyre nógatták Gross-Berlin megteremtésére. A dolog húzódott a háború miatt, végre egy 1920-i törvény Berlin neve alatt 8 várost, 59 községet és 27 egyéb lakott helyet, összesen tehát 94 közigazgatási egységet egyesített egyetlen várossá. Ez a 94 különböző közigazgatási egység a háború végén igen szomorú képet mutatott. Az egész terület lakossága mintegy 200.000 emberrel csökkent a háború alatt. Sok község annyira el volt

adósodva, hogy a teljes anyagi összeomlás várt rá. Soha nehezebb feladat előtt városvezetőség nem állott még, mint az új Nagy-Berlin emberei. Infláció, politikai bizonytalanság, a veszett háború utóhatásainak egész sorozata kísérte szervező munkájukat. A törvény egységesítő szavát a valóság egységesítő tettének kellett követnie, ami számtalan érdekellentétet és egységesítésellenzést teremtett. A szét-szórt régi szervezetekből azonban sohasem nőhetett volna ki az új feladatok most annyira csodálat mérhetetlen tömege. Az új Berlin parancsnak ismerte el, hogy a törvényes és társadalmi egyenlőség elvének megfelelően minden polgáraitól egyformán gondoskodjék; a felduzzadt város közigazgatását racionalizálja. Mindenekelőtt a közműveket hozta rendbe, hálózatukat is egyidejűleg fejlesztve. Gondoskodott Nagy-Berlin mocsaras területén a talajvizek megfelelő levezetéséről. Ma a berlini lakások 50%-a el van már látva villannyal, míg 1924-ben csak 24%-uk. A gázzal való felszerelés az utóbbi négy év alatt 40%-kal emelkedett. 1928-ban 297 kilowattóra esett egy berlini lakosra, 1919-ben csak 139. A közlekedési pályákat és eszközöket megvették a magánvállalatoktól, ami náluk valóban a polgárság hasznát szolgálta. Berlin nem tartja képtelenségnek, hogy a villamosról az autóbusszra vagy megfordítva átszállhasson az ember; egységes jegy, egységes menetdíj, ez a berlini közlekedés. Berlin-Tempelhofon megcsinálták a világ legnagyobb repülőterét. Berlint Közép- és Keletnémetország legnagyobb belső kikötőjévé tették, a teheráruforgalom kétötöde vízen bonyolódik le. A földalatti vasúthálózatot egyre fejlesztik, pedig bent egy kilométernyi pálya 14 millió pengőbe kerül. A népgondozást és egészségügyi szolgálatot a mai idők szempontjai alapján egységessé és újraszervezetté tették. Hatalmas vágóhidat teremtettek a környékkel együtt számított ötmillió ember húsellátására. A mai Németország egész munkaközvetítésének több, mint hatodrésze Berlinből történik. Amit a háború előtt még nem lehetett elérnie, elnyerte most: a német birodalom kereskedelmi, közlekedési, igazgatási és tőkeközpontja lett. Előretörése eddig példátlan Európában.

A modem német építőművészet immár világhírűvé vált alkotásainak nagy részét azonban egyebütt találjuk, nem Berlinben, mégis az új stílus mindennapos építészeti eredményeit megadják a város új részei. A mostani évtized a Friedrich-Strasse helyébe a Kurfürstendammet tette meg Berlin főútöerévé és a Kaiser Wilhelm Gedachtniskirchét a forgalom legfőbb pontjává a Potsdamer-Platz mellett. A templom terén, az Augusta Viktoria-Platzon 1928 augusztus 14-én 8 órától 20 óráig 38.998 áthaladó járóművet számláltak meg; 1924 augusztus 14-én csak 19.747-et. A tér forgalma négy esztendő alatt tehát megkétszereződött. Ez a vidék a Halenseeig futó Kurfürstendamm-szakasszal a mai legmagasabb városi kultúra helye, s az új Kurfürstendamm-stíus után megy önkénytelenül Párizs is, mikor az előkelő Champs Elysées-re kezdi átvinni legragyogóbb üzleteit. A berlini „Wanderung nach Westen“ másolata ez. Bizonyos a Kurfürstendamm hatása a tizenkilencedik század világának legelegánsabb, legnagyobbvárosibb utcájára, a londoni Regent Streetre is. A Kurfürstendamm nem arisztokratikus többé. Van valami benne a kisvárosok

Main-Streetjéből, Grande Ruejéből vagy Breite-Strasséjából: az önkénytelen zsúfoltság és kénytelen hivalkodás ez; természetesen mégis a lehető legmagasabbfokú finomsággal. Talán a mai ember turista-szellemé óla a Kurfürstendamm trónrajutásának; a Friedrich-Strasse meg a Leipziger-Strasse fátlanságából akart a teremtő modem városi lélek kimenekülni. A szűk, elegáns nagyvárosi utcák fénykora lejárt, a mi Váci-utcánk szerepe is levegősebb útvonalnak fog jutni. A magyar főváros „Wanderung nach Westen“-je az Erzsébet-sugárút lesz, ez a mi eljövendő Kurfürstendammunk. Az új városi kultúra sok zöldet kíván. Szakít azzal a hittel, hogy az előkelő boltok csak gettószerű utcákban lehetnek. Már tisztán az autók miatt is szükséges ez, a fás, tágas Kurfürstendammokon a benzingázók sem olyan fojtogatok, mint a Friedrich-Strassékon. Egy dán építészeti író, Steen Eiler Rasmussen megkapó sorokat ír a zöldnek és az üzletnek, a falomnak és a fényreklámnak összeszövetkezéséről; a házaknak csak az alsó homlokzatát kell átépíteni modernre, a magasabb emeletekre úgy sem lát fel az ember; ezeknél szebb dolgokra tekinthet, zöld fakoronára meg kék égre.

Berlin egyik legjobb igazolása annak, mennyire foglalkoztatja az egyik új művészet a másikat, a mozi a „tárgyilagos“ építészetet. Csak az Univerzum-mozira, az Ufa „Pracht-Theater“-j éré, meg a steglitzti Titania-Palastra kell gondolnunk. A nagyáruházak szintén elsőrangú foglalkoztatók ebben a nemben a kibővített Wertheim-áruházat csodálhatjuk meg a Leipziger-Strasse és Leipziger-Platz sarkán; még nem teljesen az új formák épülete, de már erős átmenet, valamikor kortörténeti példa lesz az építészetben. Ilyen a Tietz is, még inkább a Grünfeld-áruház a Kurfürstendammon, legújabbán pedig a neuköllni Karstadt-áruház. Egész Németország tele van a háború után épített szebbnél-szebb iskolaépületekkel, ebből az igazán nemes versenyből Berlin sem marad el, csak a Bochumer-, Ofener-, Ystadter-Strassék iskoláit ragadom ki a tömegeből. Az „ipar székesegyházai“ Berlinben is szaporodnak. A Siemens és Schuckert-művek Berlin-Siemensstadtban épített hatalmas arányú magasfeszültségű áramfejlesztő telepe talán legnagyobb a sorozatból, nem sokkal marad el mögötte a Klingenberg-Grosskraftwerk sem. A különböző Siedlungok mérhetetlen tengerét alig lehet számontartani; munkás- és hivatalnoklakóházak tömegeit jelentik ezek. Tágas, fás útaik, szokatlan templomaik, szabad és üvegborította játszóhelyeik, napfürdős lapos tetejük, sok sporttelepük a háború után támadt új világot jelentik. A Siedlungok Berlin polipkarjai a környék mezőire; általuk dagad évente egy-egy Miskolccal vagy Debrecennel a város. Hová fog eljutni, hol áll meg, nem tudja ma senki. Négymillió háromszázezer lakosával és olthatatlan építőkedvével már maga alá gyűrte Párizst, s a kontinensen az új nagyváros eszményképét jelenti. Páneurópa fővárosa lesz, mondják a németek. A tobzódó berlini építőláz a kismúltú város régi épületeihez is egyre jobban hozzányúl: átalakít, kibővít, told. Át kell alakítani az Operaházat, ki kell bővíteni második épülettel a birodalmi gyűlés palotáját, megtoldják a Deutsches Sportforum nagyarányú építkezéseivel a grunewaldi stadiont; átépítik a Gendarmenmarkt harmonikus két

templomát; a Dominsel nem büszkeségük többé, ott is modemesíteni óhajtanak. A városháza még a félmillió kisfiú-Berlin korában épült. A hivatalok nagyrésze magánházakban van és szűk, kicsiny. A központi vásárcsarnok csak játékszer a mai Berlinnek, a pályaudvarok messze elmaradnak a birodalom többi nagy városának pályaudvarai mögött. Így azután az építési program szédítően hatalmas. A magánvállalkozás természetesen szintén benne él az átalakító lázban. Ma a Herpich-cég házát teszik modernné, holnap a Scherlét, holnapután a Scherk-parfümgyárat, a Deukon-házat. Aki kilenc esztendeje látta Berlint, ma elámul rajta. Még ráismer 1929-ben, de ha így megy tovább, 1939-ben aligha.

Berlinnél együtt az egész Németország átalakul. Csak a történelem és művészet együttes szenthelyei állnak változatlanul az újjászületés lihegésében: Nürnberg, Rothenburg ob der Tauber, Heidelberg, Hildesheim, Lübeck, Münster, Würzburg, Augsburg, bár a gondosan óvott belső gyönyörűségeken túl ezekben is az új építésé a város.

A „felhőkbe törő gótika“, amint igen magas építményeiket az amerikaiak nevezni szeretik, az igazi gótika földjén valójában még nem vert gyökeret. Egy tavaly rendezett körkérdésen kiderült, hogy ami jó Newyorkban, nem feltétlenül jó Berlinben; a berlini telekárak mellett, bármennyire fejlődik is a város, a hatodik-hetedik emeletől felfelé már nem fizetődik ki a felhőkarcoló. Az áruházak tapasztalatai szerint az európai közönség a földszinten elhelyezett osztályokat sokkal sűrűbben látogatja, magasba menni nem szeret. Berlin nincsen Newyork módjára szigetbe beleszorítva, fejlődhetik a síkságon akadálytalanul. Newyorki tapasztalatok szerint egy-egy felhőkarcoló évekre tönkreteszi az egész környékét, mindent magához szív és az egész vidéket elértékteleníti, e mellett még a fényt és levegőt is megvonja. Egyelőre tehát csupán kivételesen engedhető meg Berlinben a felhőkarcoló.

Az építő Németország nagyarányú modem házskatulyáival érdekes párhuzamban fut az úgynevezett Schrebergarten-ek intézménye. Minden német várost, igazán kivétel nélkül, e Schreberkertek széles övezete vesz körül; aprócska konyha- és virágoskertek ezek, kis fakunyhókkal, tarkafestésű kerítésekkel, élénk zászlókkal. Az ipari foglalkozású németiség a lélek mélyén vágyakozó, ősi agrárhajlamnak áldoz itt; a kertek elnevezése első propagálójukról, Schreberrel ered.

A klasszikus építészeti irányt szívből gyűlölő modemek sem kerülhetik el az akadémiasságot: Hamburgot sikerült a lefolyt rövid idő alatt is híressé tenni modem irodaházaikkal, melyek immár „klaszszikus" példái lehetnek az átalakuló Németország új külsejének. Aki a Chilehaus, Ballinhaus, Sprinkenhof épülettömbjeit, a Dovenhofot, az Europahaust, Asiahaust, Afrikahaust, a Mönckeberg-Strasse irodaház sorát látta a BarkhofFal, a Klöpfer-, Levante-, Roland-, Rappolt- és Hansehausokkal, a Domhoffal, kitanulta a legmodernebb építőművészet fejlődéstörténetét. Hamburgban szerencsés véletlen kedvez a teljes átmodemesedésnek: az öreg Hamburg roskatag, fletszéli házai mostanában értek meg egészen a csákány számára; egész tömegek haltak meg belőlük, helyet adva egy-egy palotának.

Céltudatosak, komorak és mégis szépek ezek a házak; nem díszítésekben, inkább méreteikben lenyűgözők. A Chilehaus volt az első, benne Hamburg életigenlését akarta megmutatni a nagy városállam. A melléje sorakozott Sprinkenhof és Mohlenhof 1.500 kereskedelmi és ipari irodát fogad magába. Nemcsak modemek e világhírű Kontorhausok; a germán erő háború utáni fellegrái is. Legtöbbjük sötét-téglafalú, ez itt az építés anyaga egy évezred óta, Brémától Hamburgon, Lübecken, Stralsundon át Stettinig. A „Backsteinbau“-hoz hívek maradtak az új évezred fordulóján is; talán nehézkesek ezek az új házak, talán mammutméretűek, de erősek és nem hazugok. Hamburg szintén megsokasítja házait a hozzákapcsolt községek területén. Ebből a szempontból legnevezetesebbek Hamburg-Barmbeck kislakásos háztömbjei, az újstflusú lakóházak nagy kóhasábjai azonban kifelé Stellingen irányában is megtalálhatók, nem szólva Hamburg-Veddelről, mely városrész valójában a szabad kikötő egy darabja. Valamikor magában árválkodott itt a Hamburg-Amerika-Linie barakkvárosa. A „Wanderung nach Westen“ jelszava Hamburgban is érvényre jutott; régebben a Belső-Alster partján, a Jungferstiegen volt a város legfőbb forgalmi helye, ma ez a zajos élet, a nagy forgalom a Reeperbahn-ra húzódott át, a Sankt Pauli külvárosba. A Reeperbahn széles, fás útvonal, egy részét a Spielbuden-Platz adja, a világ tengerészeinek híres mulatóhelyeivel. Hamburg igazi lakónegyedei, melyek az Alster jobb- és baloldalán vannak, régebben sem nélkülözték a fát és a fűvet. Manapság alig van ezekben utca fa nélkül, a parkok és játszóhelyek sokasága csodálkozásra készíti az idegent. A Heiligengeistfelden hatalmas testgyakorlóhelyet rendeztek be, központi helyzeténél fogva ez a legszerencsésebb stadionok egyike Németországban. Az építő Németország tette Hamburgot egyetemi várossá, a mindössze tízéves egyetem roterbaumi építkezései a német birodalom második városához illőek. Az új egyetem világarányokra szabott intézetekkel dolgozhatik (világgazdasági levéltár, trópusi intézet, spanyol-portugál-amerikai intézet, Ázsia és Afrika valamennyi nyelve, stb.).

Azt mondják a hamburgiak, hogy városuk élete ma csupán a fele a világháború előtti Hamburgnak, de még mindig a világ harmadik és a kontinens első kikötője; csupán Newyork és London múlja felül. Ezt a helyet minden erőfeszítésükkel megtartják, épít a hajógyarak tömege is, ha nem is szárazföldi arányban. A Poroszországgal tavaly kötött megegyezés biztosítja most már a kikötő közlekedési és gazdasági fejlődését, megadja a szükséges mozgási szabadságot és terjeszkedési lehetőséget.

Stuttgart Hindenburg-tere már „jövő városa“ képe. Egyik felén a pályaudvar emelkedik, másik oldalán az új stílus üzlet- és lakóházszörnyetege, mely mögött 1929 nyarára készült el egy még nagyobb méretű épület. Az érkező utas lenyűgözötten áll meg: íme, a falanszterbirodalom. De még a modernizmus ellenségei sem tagadhatják, hogy szép ez a tér, ha elüt is a megszokottól.

Zöld mély tányér fenekén aranyló, piros, kék, sárga bájos folt: ez Stuttgart. Elragadó régi, színes német házak csoportja. Parókás-copfos világ fliegendebblätteri kacagása. E házak között él és hat talán

legjobban az új német építőművészet, mert e két szélsőség városa lett Stuttgart. Új házai a legeslegmodernebbek, a Neues Stuttgarter Tagblatt tizenötemeletes vékony épülete a régi színes házikók között a delizsánsz kocsijai közé robogó autóbusz. Az új építőművészetet itt ismerheti meg az ember legelőnyösebben: még néhány új középület kell a modern magánházak mellé és Stuttgart lesz az első újstílusú város. A huszadik század eljövendő lakóhelye. Miért éppen Stuttgart egyike a legmodernebbeknek? Két tényező teszi ezt: a környező nagyipar, meg a nagyhírű műegyetem. A pályaudvar kilencemeletes tornyának, mely a veronai Scaliger-híd tornyának modern másolata, már komoly története is van: a Spartakusz-harcokban a torony tömör, nehéz építése várat biztosított az üldözött kormánynak és védelmi központot a rendőrségnek; többször is megtette ezt a tőle nem várt szolgálatot. Lassan építették az épületet tovább, míg végre 1922-ben átadhatták a forgalomnak. Ma szeretik és büszkélkednek vele, külön nevet is adtak neki: „a svábok köldöke.“

Mint valami modern, technidzált lovagvár, olyan kívül-belül ez a pályaudvar. Csarnokai magasak és fatetősek, a hatalmas falak közt szinte eltölpül az ember. A nyüzsgő tömeg láttán olyanféle érzése van az embernek, akár Bologna főterén, a magas nyersfalak tövében. Stuttgart áruházai szintén a legmodernebb és legcélszerűbbnek tartott alkotások; acélvázak testükön, hosszú ablakaikon és nagy reklámfelületeiken ugyancsak van bámulnivaló. A hagyományos Giebelhaus-stílust igyekszik összeegyeztetni a legmodernebbel Stuttgart legújabb épülete, a Németiség Háza (Haus des Deutschtums), mely a Charlotten-Platz régi házai között érdekesen hat ritmusosan ismétlődő tetőszobáival. Ez ad hajlékot az 1917-ben alapított Deutsches Ausland-Institutnak. Kétségtelen, hogy az új német építőművészetnek immár a stuttgarti műegyetem a központja. Bizonyos mértékig európai központot is jelent ez, hiszen Németország jár az építés terén legelői. A stuttgarti építésztanítványok elsősorban Stuttgarton próbálják ki friss tudományukat, ezért látunk a városban olyanféle lapos lakóházakat, melyeknek utcai fala csupa ablak. Figyelemreméltó kísérletei közé tartozik a szakkörökben sokat emlegetett új lakótelep, a Weissenhof-Siedlung is. Lapos, díszítő kiugrások nélkül épült fehér házskatulyák sok sora ez, legjobban így tudom érzékeltetni a képüket: szanatóriumosan tiszta és célszerű, modernizált afrikai utcák. A nagy fehér simaságokat sok és jól alkalmazott élő zöld tarkítja.

Köln nagyszabású sajtókiállítását, a Pressa tette az építő Németország említésre érdemes helyévé. A Pressán mutatták be többek között a Stahlkirchét, az acélból való templomot. A bemutatás célja az volt, hogy ránevelje az idegenkedő egyházi köröket a modern technika alkalmaztatására. Hangsúlyozták, hogy a templomépítés elvilágiasodásától, az egyházi épületek „gyárformájúságától“ nem kell félni; az ily épületek templomjellege bármely építőanyag alkalmazásánál, bármely technikánál feltétlenül kifejezésre jut.

A Pressának nevezetes jelentősége van Köln építéstörténetében. A sajtókiállítás céljaira ugyanis a Rajna jobboldalán levő terület mutatkozott legmegfelelőbbnek, míg a régi Köln maga a folyam balpartján

fekszik. A rendes kiállítási terület mellett még a tőle északra fekvő egyéb részeket is felhasználták a Pressa céljaira s az egész balpartot rendezték ebből az alkalomból. Ezáltal megvetették az új, modern Köln alapjait a régi balparti város teljes érintetlenségével. Kölnnek szintén megvan már a maga felhőkarcolója a Hansa-Ringen: üzleti épület, van vagy tizenhét emelete. A város nagyarányú lakásépítő programja teremtette meg Köln-Zollstock, Köln-Kalkerfeld és Köln-Mühlheim kiterjedt Siedlungjait. A kor szavát követve készült el Köln modern stadionja is.

Lengyel-Szilézia elcsatolásával nagyot nyert jelentőségében Szilézia ősi fővárosa: Boroszló, Kelet-Németországban az ipari és mezőgazdasági áruk főpiaca. Gazdag, forgalmas, erős. Lakossága 600.000 főnyi, ami komoly nagyvárossá teszi. Az építési versenyben előkelő helye van még a háború előttről. Az 1913-ban elkészült Jahrhunderthalle a világ legnagyobb kupolájával dicsekedhető vasbetonépület s az 1924-ben épített Messehoffal együtt nevezetes előfutárja az új épületformáknak. Kiválik Boroszló a kertépítészetben is; a Jahrhunderthalle és általában a kiállítási épületek körül megteremtett parkja páráját ritkítja. Történelmi kertsorozatában a barokkert, a fejedelmi reneszánszkert, a polgári reneszánszkert, a minnesängerkert, a Karolingek korának kertje, meg a japánkert gyönyörködte. Legújabb épületei közül az 1928-ban elkészült Stadion érdemel figyelmet. Budapest boldog lehetne egy ilyen nagy, ennyire célszerű és ilyen szép stadion birtokában. Erdők övezik tágas testedző mezeit, nagy-szerű öntözőhálózat gondoskodik az üde zöldről. A ruhatárak, öltözők, fürdők az új belső építészet lehető leggyakorlatibb eredményei. Boroszló bíróságai is tavaly költöztek be új stílusú épületóriásukba, a rendőrfőnökség pirostéglás mammutpalotája is 1928-ban készült el; rohamosan alakulnak az üzletek a kurfürstendammi példák után; a Petersdorff-áruház a mai irány egyik reprezentatív épülete. Siedlungokban itt sincsen hiány; annyival inkább, mivel a város az elvesztett Posen-tartomány menekültjeivel is erősen szaporodott. Érdemes megemlíteni azt a nagy nyaralóhely- és télisportkultúrát, mely az Óriáshegységben ér el egyre nagyobb arányokat. Az építő Németország egyetlen parkká varázsolta az egész hegységet.

Lipcse háború óta való fejlődését egyetlen adat megmondja: a vásárlátogatók száma az utolsó békeévben 20.000-et tett ki, ma 180.000. A vásárok szükségleteire folyton újabb és újabb csarnokokat kell emelni. Az 1895-ben elkészült Städtisches Kaufhaus hamarosan elégtelennek bizonyult, megépítették a Handelshofot. A Zentralmesspalast meg a Speckhof mellett a vásárpületek egész serege követte őket, 1925-re azután megnyitották a 89 m hosszú és 45 m széles Untergrundmesshaus-t. Ez volt az első földalatti vásárhelyisége a világnak, mely megszabadította a város történelmi épületekben bővelkedő vásárterét a hosszú facsamokoktól. Gazdasági és nemzetközi jelentőségében minden egyéb vásárt felülmúl az 1920-ban alapított Technische und Baumesse. Láttam az 1929-i Főire de Paris-t, a franciák legnagyobb ilyenmű intézményét; ez a lipcsei mellett egészen eltörlődött. A hatalmas tágas csarnokok egész városa épült külön e vásárfajta céljaira; tizenhat

levegős, világos csarnok mellett még kiterjedt szabadtéri kiállítási hely várja a 2.500 kiállító céget (ezidén ennyi volt). A világot uralmába vett technikai kultúra minden ötlete, valahány sikere és próbálkozása mind idejön; huszonegy ország állította ki legjobb és legmodernebb gépipari alkotásait. Szerszámgépek, textilgépek, mezőgazdasági és gyarmati célokat szolgáló gépezetek, a különleges gépek minden fajtája, motorok, forrasztó és vágóberendezések, szállítási készülékek, az elektrotechnika, a hőtechnika, rádió, közlekedés, a vas- és acélgártás minden foka a nyersanyagtól a kész gyártmányig, a precíziós mechanika, a kémiai technika, az építőanyagok, építkezési gépek, új szerkezetek mind bemutatásra kerülnek. A lipcsei vásárból legcélszerűbben lehet megismerni a világ egy-egy esztendei technikai előbbretűtését. A Bugramesse (Buchgewerbe und Graphik) önmagában is nagyjelentőségű intézménye egyre növekvő fontosságra jut a hozzákapcsolódó papíráru-, irodaszükségleti és reklámcikkek vásárával. Az építő Lipcse három modem alkotása még a Grassi-Textilmesshaus, a Messhaus Union és a Ringmesshaus. A háború alatt, 1916-ban, fejeződött be a Deutsche Bücherei épülete, ebből az érdekes intézményben minden németnyelvű könyv megvan, amely 1913 január 1-e óta bárhol a világon megjelent.

Brémában nincsenek bérkaszárnnyák, 300.000 lakosa csupa családi házban él s a családi házak e városa nagyobb kiterjedésű, mint némely milliós város. Berlinben átlag 76 ember esik egy házra, Hamburgban 39, Boroszlóban 52, Brémában csupán 8. Ez a jólét felmenti Brémát a Siedlungok építése alól. Modernség tekintetében azonban a brémai Böttcher-Strasséban lelhetjük meg Németország egyik legfurcsább épületét, a Paula Modersohn-házat. Az asszír építmények díszítő formáit látjuk rajta különös modernséggel keverten; az északias vörös téglá betonlemezekkel együtt van alkalmazva nyugtalan hatással, akár valami klasszikus ornamentikával ellátott kubista festmény. Jellemző példája annak a szellemi bizonytalanságnak, melyben a német lélek egysége él. Bréma kikötője úgy regisztrertonnára, mint hajószámra 1926-ban elérte a legutolsó békeesztendő forgalmát; az 1928 évi adatok regisztrertonnákban háromszor akkora forgalmat mutatnak ki, mint az 1913-beliek, a hajószám pedig mintegy harminc százalékkal magasabb. Bremerhaven, Brémának hatvankét kilométerre fekvő tengeri fiókja tonnára elérte már a régi állapotot, hajószámra azonban még nem. Legújabban a műtrágya szerepel erősen Bréma kiviteli áruai között; a kálisók számára nemrégiben építettek nagy raktárat. Gyapotban Bréma az európai szárazföld első piaca. Még a háború alatt megépítették Európa legnagyobb gabonatarolóját. Bremerhaven elsősorban a személyforgalom lebonyolítására szolgál. A Lloyd-csamokhoz az 1927-ben megépített Columbus-rakodópart csatlakozik a Columbus-pályaudvarral és az új utascsamokkal. A banánfogyasztás óriási elterjedése teremtette meg Bremerhaven külön banánpályaudvarát, mely a Norddeutscher Lloyd Kanári-szigetekre járó banányorshajóinak rakományait helyezi át vasúti kocsikba. Új nagyipari vállalatok a Roland-malom kilenc silójával, meg a Hag-káv (Kaffeehandelsaktien-gesellschaft) nagy telepe.

A hajóépítés rendíthetetlenségét a Weser-gyár által készített új Bremen óceánjáró mutatja. Mint a Hamburg-Amerika Linie, úgy a brémai Norddeutscher Lloyd is megindult az egykori világpozíció visszaszerzésének útján.

A három nagy Hansa-város közül legcsendesebb a legkisebb, Lübeck. Oly szép a Backsteinbau e régi városa, vörös falaival, zöld tetőivel ma is annyira frissen ható, hogy vétek hozzányúlni. Nincs is egyéb háború utáni épülete a belsővárosban, mint a hamburgi nagy Karstadt-cég áruháza, mely nem nagyon rí ki a középkori keretből. (Figyelmet keltő, hogy a Karstadt-cégnek most a nyáron készült el egy palotája Párizsban a Boulevard Montmartreon.)

Karlsruhéban van a legrégebb német műegyetem, a város pedig a „fejedelmi“, a koncentrikus városrendezés régi iskolapéldája. Legyező az egész Karlsruhe, minden utcája a nagyhercegi kastélyba fut. A sugárutcaikat körkörösen szaladó harántutcák szelik, a kastély körül pedig nagy körút gyűrűződik a Zirkel-Strasse teljességeként a kastélykertben. Az egész legyezőt szalagként átszeli egy szép széles út. Azt várhatnák, ily építészeti múlttal Karlsruhe is igyekszik új stílusú épületekkel növelni érdekességét. Az új építőművészet azonban nem hatolt beljebb a pályaudvarnál, mely bizonyos mértékig hasonlít a stuttgartihoz.

Majna-Frankfurtban a nagy városátalakító tervek most készülnek. Az új stílus monumentális épületeit még nem látjuk, új lakóháztelepei már vannak. Régi kereskedelmi vásárai 1919 óta mint minta- és behozatali vásárok szerepelnek, nagy népszerűségük Lipcse példájára építkezésekre szorítja a várost. A fő üzleti útvonal, a Zeil élénk részt vesz a német üzletek ragyogási és modernizálódási versenyében.

Düsseldorfot régi művészeti akadémiaja a német képzőművészet egyik központjává tette. A város ezért hajlamos az építészeti moderniségre; nagy erőfeszítése, az ismert Gesolei-kiállítás, kiemelkedő eseménye volt a háborúutáni németiség életének.

Hannover a németek tudatában „Grossstadt im Grünen“ néven szerepel. Hatalmas rétek nyomulnak be északnyugatról és délről a város testébe, keletről pedig erdőség fogja be félkörben. A világháború kezdetéig oly jól moderiüzték az egész várost, hogy a mai országos építőkedvben alig akad Hannovernek teendője. Az 1914-ben befejezett Stadthalle hatalmas kupolatermével és hangversenycsamokával előfutárja már a tárgyilagos építésnek; a Stadthalle mögött, az Eilenriede ölén szép stadiont rendeztek be. Legmodernebb épülete ma az egyik napilap felhőkarcolószerű palotája, melynek tetején csillagvizsgáló van.

A közelben levő Hildesheim ódon épületszépségei mellett nyitotta még Hindenburg 1928 májusában Európa legnagyobb belső zsilipjét, mely az Innerste vizét kapcsolja be a Mitterand-csatomarendszerbe.

Essen modem, új kiállítási csarnoka a város nagyméretű kiállítási parkjának földíze és különösen esti világító berendezéseivel keltett erős feltűnést.

Mannheim óvárosa régtől fogva híres 136 téglalapból álló, sakk-táblaszerű háztömbjéről. A newyorki számozott, egymást derékszög-

ben szelő egyforma utcák nem jelentenek „amerikai“ kitalálást, még 1606-ban így alapította Mannheimet IV. Frigyes pfalzi választófejedelem. Az utcáknak nincsenek neveik, hanem a háztömbök kaptak betű- és számmegjelöléseket. Az egész négyszög-várost körbefutó széles út veszi körül a Rajnától a Rajnáig. Mulatságos, hogy Mannheim újabb, modernebb városrészei lettek görbébbek. Annál nyílegyenesebbek azonban az Erlenhof nevű most épített lakótelep utcái és épületei. Nagy „Siedlung“ ez az Erlenhof, melyben kétszobás lakásnak 48—56, háromszobásnak 70—75, négyszobásnak 100—109 márka a havi bére. Németországban nem akarják az új ház teljes értékét pár év alatt kipereselni a lakókból.

Magdeburg az 1927-i színészed kiállítás épületeivel írta bele nevét a legújabb építési törekvések történetébe. A születési kiállítás tornya felhőkarcolóként emelkedik azóta a város fölé; a belső kiállítási helyiségek kubista újszerűsége érdekesen elütött a történelmi anyagtól. Magdeburg egyébként is hálás talaja az új építészetnek, legismertebb ilyen épülete az általános betegsegélyző pénztáré; érdekes, különösen ható, nem kendőzött vasbetonalkotás. A lakótelepek inkább a mi vidéki apró sorházainkhoz hasonlítanak.

Drezdában az építési láz aránylag csaknem annyira szembetűnő, mint Berlinben. Az Elbe Vogelwiesének nevezett árterületén a modern házak egész új városa keletkezett, melyben a Bürgerheimek óriási épületei nevezetesek. Ezekben minden öreg drezdai polgár nyugodalmas és szép otthont talál. Minden hatvanöt évét betöltött drezdai férfi meg nő helyet kap itt, külön elegáns szobája van minden „szegénynek“; hideg-melegvíz a szobában, öreg házaspároknak két szoba, szép bútort, fürdő, virág. A második Bürgerheim még szebb, mint az első. Drezda polgárai külön adót fizetnek erre a célra. Az 1928-ban rendezett drezdai technikai kiállítás épületei közül világhírre tett szert a Kugelhaus. Vasbetonból készült gömbalakú épület ez, mely korongtalapzaton áll. Üzletek voltak benne a kiállítás alatt, meg egy kávéház. Csupán technikai bravúr. Drezda Berlin mintájára szintén lakások és iskolák építését helyezi legelőbbre. Modern iskolalapotái a Bárczykorszak századeleji iskolaépítő lendületére emlékeztetnek. Az új gyárépületek közül bizonyos elismertséghez jutott a drezdai Ememann-Werke. Nem feledkezhetünk el Drezdában sem a stadionról, mely a Grosser Gartenben van. A régi „Sport-Platz“ kibővítésével itt a többi nagy német városhoz illő nagyszabású sportterületet nyertek. Megjegyzendő, hogy e modern német testgyakorlóléhelyek nem egyesületek kizárólagos birtokai, hanem azokat mindenki használhatja egyéni személyi garancia vagy felelős vezető mellett.

Műtörténeti és építéstechnikai szempontból a Zwinger megmenetése Drezda legnagyobb feladata. Éveken át végzett gondos munkával sikerült már félig rendbehozni, most a második résszel harcol az építész-tudomány.

Potsdam az Einstein-toronnyal adta jelét a legújabb építési stílus iránt való fogékonyságának. Hatásában olyan e torony, mint az Einstein-elmélet maga: magyarázatok után is homályos.

Heidelberg minden bájosága mellett még szebb akar lenni: új

egyetemi épületekre hirdet pályázatot. A modern építőművészeinek próbaköve lesz ez a pályázat; monumentalitással nem szabad Heidelberget agyonütni.

Mintha a nagy építő bajor királyokkal, I. Lajossal, II. Miksával és II. Lajossal befejeződött volna a bajor építés korszaka, Bajorország nem vágyódik új alkotások után. Heim und Technik címén tavaly nyáron rendezett München mintalakásos kiállítást, nagy építkezésről azonban nem beszélhetünk a bajor fővárosban, kivéve a germán szellem egyik legnagyobb háború utáni alkotását, a Deutsches Museumot. A múzeum szigetén buzgón dolgoznak, a mai technikai világszemlélet legérdekesebb gyűjteménye tanulmányi épületet kap hétmillió márka költséggel. A földkerekség legnagyobb épülete lesz ez a Studienbau. A háború vége óta sok szó esik München művészeti jelentőségének hanyatlásáról. A tizenkilencedik század gyönyörű eredményei után nehéz meg nem látni a stagnálást; kiváló és sikeres művészegyéniségekben a mai München igazán nem bővelkedik. A város maga nagy erőfeszítéseket tesz Kunststadt hírének és jelentőségének fenntartására, az ilyesmit azonban nem lehet erőltetni. A képzőművészeti ágak közül ma az építészet áll legközelebb a technikai világképhez, München éppen ezt hanyagolta el, Stuttgart ebben ugrott az élre.

A többi bajor várostól nehéz modernesedést kívánni. Nürnberg, Augsburg, Regensburg, Würzburg, Bamberg hogyan is vezethetne modern építkezések dolgában? Kétségbeejtő önmegtagadás volna minden ilyen lépésük a belsőváros területén.

Nürnberg a korszerűséget valóban nagyszabású stadion építésével szolgálja. Még 1921-ben felállította testgyakorlási hivatalát (Stadtamt für Leibesübungen), mely 1927-ben szép és rendkívül célszerűen berendezett épületet kapott. Kitűnő sporttelep csatlakozik a hivatalhoz. A stadion ötvenezer nézős főversenypályával, gyakorló pályákkal, úszóstadionnal, napfürdővel, számos tennispályával, tomaépülettel, pompás öltözőkkel és fürdőkkel a Duzendteich közelében épült fel; a hozzátartozó erdővel és üdülőparkkal Nürnberg modern büszkesége. Egységes nagy építkezési tervet szintén készítettett Nürnberg a régi városon kívüli részek számára. Újstílusú épületei közül a Phoebus-Palastot említhetjük fel, meg a Herschelschule és Uhlandschule melletti lakótelepeket. Ez utóbbiak 2.000 lakást jelentenek.

Augsburgban van tudvalevőleg a világ legrégebb kislakásos telepe, a Fuggerei, százhat lakással 1519-ben építtette ezt a három Fuggereifivér, ma is kiváló állapotú az egész és mindössze évi 4 márka 12 pfenniget kell fizetni benne egy lakásért. Ennél olcsóbbat a modern Augsburg sem tud építeni.

Vissza kell térnem Berlinre, az építő Németország Szívére. Azt mondják róla, hogy mindig csak lesz, de valójában nincs meg soha. Így is van, kevesebb berlini születik, mint amennyi meghal; halódó város félelmes növekedését látjuk. Berlin felülmúlta már Párizst, de egyben követi: a birodalom minden értékét magábavonni igyekszik. Nemcsak az áruházakat szaporítja benne a központosító gazdaságpolitika, hanem a nagyipart is arra ösztönzi, hogy telepeit Berlinbe tegye át. Különösen a nyugati nagyvállalatok jönnek Berlinbe egyre

sűrűbben. Grünewald és a város között erősen folynak az 1930-i nagy építési kiállítás munkálatai, melyekre tizenhárommillió márkát szavazott meg a tanács. A kiállítás épületei és parkjai tíz évig szolgálják majd az építőművészet és ipar oktató céljait; a terv az építő Németország állandó iskoláját óhajtja itt megteremteni. A Stadtbahn a kiállítás forgalmi igényeinek kielégítésére háromemeletes pályatestű új pályaudvart kap. A talajmunkálatok kiásott földjéből nyolcvan méter magas mesterséges hegyét akarnak építeni. A birodalmi gyűlés tervezett új palotáján kívül új palotát kap a birodalmi hadügyminisztérium, a birodalmi bank, a berlini egyesült közlekedési vállalatok központja. Négy monumentális új palota hosszú korszaknak is elég, nem egy lendületes évtizednek.

A panasz, a közeljövő miatt való bizonytalankodás általános ma a németeknél. E mellett szórakozók és vígabbak, mint a franciák. Dolgozni rengeteget kell Németországban, de az őszinte és érdektelen szemlélő azt állapítja meg helyszíni tapasztalataiból, hogy Franciaországban még többet dolgoznak. Furcsán hangzik, de ezjajigazság: a nyertes francia nem épít annyit, nem szórakozik annyit, mint a vesztes német, de legalább annyit dolgozik. Nem elegánsak ma sem a német városok emberei, de a nagy tömegek is rendesen öltözöttek. Elegáns nő és különösen elegáns férfi sokkal több van Magyarországon, viszont sokkal több rongyos és szennyes is. Meztlábos felnőtt embert Németországban nem látni, még gyermeket is alig. Koldus nagy ritkaság. Magyarország a kevesek jóllétének, Németország a tömegek rendes életének hazája ma is, a nyomasztó gazdasági helyzet és általános panasz idején. A polgári és emberi öntudat nagyobb benne. Az emberek nem köpködik tele a gyalogjárókat, nem szemetelnek. Azt a bizonyos német neveltlenséget Berlin mutatja leginkább, ahol divattá vált újabban a nagy munkaütemmel, lázas sietéssel menteni minden rosszmorúságot. Azt hiszik, ez az igazi „amerikai tempó”. Berlin szellemi vezetőinek volna kötelességük e nagy tévedést a berliniek szeme elé tárni. Ma már az amerikaiak hasonlíthatatlanabban európaiabbak, mint sok berlini. Általánosságról van természetesen csak szó, a durvák azonban maradandóbb hatást keltenek és ők adják a város modortalanságának hírét. Az igazi urbanitas hiányzik Berlin lakosainak többségéből; vidékről feljött emberek nekidölyfösödő, félművelt városiassága érződik rajtuk; a vidék szerény tisztességtudását már elfelejtették, a város finom érintkezési technikáját még nem tanulták meg.

Az építő Németország ma világérdeklődés tárgya. Amily mértékben elismerés éri, olyan arányban vannak kételkedő szemlélői is. Sok véleményt hallottam arról, hogy ennek a nagy előrerohanásnak valami rettenetes összeomlás lesz a vége. Lehet. A világ gazdasági élete új formák küszöbén áll, de bármi jöjjön is, amit építettek, megvan, nem fűjja el semmi gazdasági átcsoportosulás. Gondoljunk el egy, a háborúvég óta kíméletlenül építő Magyarországot, mennyivel nagyobb volna ma a nemzeti vagyon és mennyivel könnyebb az élet! Az egységes Németbirodalom az ő életének legnehezebb évtizedét átépítette, s ezt bizonyára jól tette.

KILIÁN ZOLTÁN

SZOMSZÉDAINK

SZOCIALISTA ÉS KOMMUNISTA MOZGALMAK ROMÁNIÁBAN

A ROMÁNIAI szocialista párt szélső baloldala, az egységes szakszervezetekbe tömörült romániai szocialista munkásság többsége április hó 6-án és 7-én Temesváron tartotta ezévi kongresszusát. A párt egyik vezetőtagját, Fónagy építészt, évekkel ezelőtt kommunista összeesküvés szervezéséért többévi kényszermunkára ítélte a román kir. haditörvényszék. A súlyos fogsággal együttjáró egészségellenes életmód és az egypárszor megismételt éhségstrájk teljesen aláásta az aránylag még fiatal ember egészségét. Súlyos beteg lett és a börtön kórházában, a temesvári kongresszus megnyitása előtt két nappal, meghalt. A fogházigazgatóság és a közigazgatósági hatóságok hozzátartozóinak kérésére megengedték, hogy holttestét eltemetés végett Temesvárra szállítsák és ott a Munkás-Otthonban ravatalozzák fel. Innen akarták kivinni a temetőbe a munkások ezreinek kíséretében, tiltakozásul azon bánásmód ellen, amelyben a különböző román kormányok állandóan részesítették a román szocialistákat.

A román kormány e tervbevett tüntetést meg akarván akadályozni, hivatkozással arra az egészségügyi szabályzatra, amely nem engedi, meg, hogy a három naponál régiebb holttest magánlakáson őriztessék, azt kívánta a rendezőktől, hogy vigyék ki a temető halottasházába s onnan temessék el. A kongresszus vezetősége kijelentette, hogy miután Fónagy a párt halottja, a hatóságok e követelését nem teljesítheti. A belügyminiszter utasítására a rendőrség karhatalmat alkalmazott. Mikor a rendőrök behatoltak a Munkás-Otthon helyiségébe, az ott összegyűlt munkások revolverlövésekkel fogadták és közülök többet súlyosan megsebesítettek. A munkások ellenállása olyan makacs volt, hogy katonaságot kellett ellenük igénybe venni. Amint ilyenkor történni szokott, megkezdődött a szigorú megtorlás nemcsak az ellenszegülők, hanem a romániai szocialista párt úgynevezett egységes szakszervezetekbe tömörült baloldala ellen is, amely eljárás viszont a sztrájkok egész sorozatát provokálta.

Egy Bellesort nevű francia 1905-ben „La Roumanie contemporaine” címmel az akkori román királyság belső állapotairól könyvet írt. Nemcsak szellemes volt ez a könyv, hanem találó megjegyzésekben és alapos észrevételekben is olyan gazdag, aminőt az idegen országok és nemzetek viszonyairól írt francia könyvekben nem igen szoktunk meg. E könyvnek „Jasiban” című fejezetében leírja Bellesort azt az érdekes beszélgetést, amelyet egy ódon könyvkereskedőboltban a tulajdonosnő fiával, egy „moldovai zsidó inteUektuel”-lel, folytatott a román királyság belső állapotairól: a zsidókérdésről, a parasztek agrárius mozgalmairól és a romániai szocializmusról stb. „Az első, áld Romániában ezt a szót „szocializmus” ki merte mondani, egy zsidó volt, — mondá a fiatalember, aki maga is tüzes meggyőződésű híve volt a marxizmusnak — a második egy menekült orosz nihilista, a harmadik egy cigány. Még csak egy parasztek hiányzik és ha az is lesz, akkor harminc év múlva Romániában a hatalom a miénk lesz. Fájdalom, én ez időt nem érem meg, mert maholnap sírba visz a tüdőbaj.” A további beszél-

getést megakadályozta az erős köhögés, amely megrohanta a zsidó fiatal embert.

Bellesortnak nagyon tetszett a cigány, aki hegedűszó kíséretében hirdeti Marx tanításait a román munkások és parasztok között; azért nem is kérdezősködött, hogy ki volt az a zsidó, aki ezt a szót „szocializmus“ ki merte mondani Romániában?

Ez a zsidó egy Russel nevű orvos volt, aki a múlt század hetvenes éveinek végén menekült Bessarábiából Jasiba. Jól képzett orvos lévén, csakhamar terjedelmes orvosi gyakorlatra tett szert. Nagyműveltségű, szellemes ember volt, akinek természettudományi, bölcsészeti, társadalomtudományi és közgazdasági fejtegetéseit nagyon szívesen hallgatták a jasi fiatalabb értelmiség tagjai. Lassanként belőlük egy kis tanulmányozó kör verődött össze Russel orvos szalonjában. Tanárok, írók, ügyvédek, orvosok voltak, sőt egy néhány külföldi iskolából most hazajött fiatal földbirtokos is. Legbuzgóbb hallgatója, sőt legtehetségesebb tanítványa egy Jón Nadejde nevű fiatal jasi líceumi tanár volt. Ez a fiatal tanár lett volna a cigány. Fekete, cigányos arcú ember volt. Ellenségei híresztelték el, hogy cigányeredetű. A harmadik, az orosz nihilista, egy Gherea Dobrogeanu nevű besszarábiai román ifjú volt, aki csakugyan nihilista összeesküvésbe keveredvén, Szibéria elől szökött át a Pruthon.

E három egyén körül csoportosultak mindazok az ifjú emberek, akik a bölcsészeiben materialisták, a természettudományokban darwinisták, a vallásban ateisták, a politikában radikálisok, republikánusok és szélsőséges demokraták voltak, a politikai, társadalmi, közművelődési és irodalmi kérdéseket a legkíméletlenebb kritikával szerették boncolgatni, a történetbölcsleletben dogmájuk a történelmi materializmus volt és a közgazdaságban Marx tantételeire esküdtek.

A múlt század nyolcvanas éveinek első felében ez a magántársaság irodalmi és tudományos körre alakult át Jasiban, amelynek Jón Nadejde szerkesztésében a „Contimpuranul“ című tudományos kritikai havi folyóirat volt a közlönye. Kuriózum gyanánt nem fölösleges megemlíteni, hogy e körhöz tartozott C. A. Cuza, a romániai fajvédő és antiszemita párt jelenlegi engesztelhetetlen szellemű vezére is, aki akkor nem éppen rossz lírai verseket írt.

Romániában ezidőben a kapitalizmusnak és a munkásosztálynak a szó nyugati értelmében nyoma sem volt s azért a szocializmusnak is hiányzott minden előzménye és reális feltétele. Egy néhány fiatal, intelligens és majdnem kivétel nélkül külföldi egyetemen tanult embernek volt szellemi időtöltése. Éppen ezért hívei sem voltak a román társadalom egyetlen rétegéből sem figyelembe vehető számban. Csak akkor vették észre, hogy esetleg veszedelmessé is lehet, mikor nyilvánvalóvá lett, hogy nemcsak az egyetemi ifjúság jelentékeny százaléka lett Marx tanításainak hitvallójává, hanem a középiskolák felső osztályos növendékei közül is igen sokan. A közoktatásügyi kormány, hogy az esetleg bekövetkező nagyobb veszedelmeket megakadályozza, Nadejdet és mindazokat a líceumi és tanítóképző intézeti tanárokat, akik az ifjúság körében hirdetői voltak Marx tanainak, állásukból elmozdította. Az egyetemi és középiskolai tanulókat, akik nemcsak hallgatói voltak Nadejde és tanártársai szabadiskolájának, hanem vezetői is a szocialista ifjúsági mozgalomnak, az egyetemről és a középiskolákból kizárta.

A román közoktatásügyi miniszter a román iskolákból kiszorította a szocialista tanárokat és tanulókat, de nem tudta megakadályozni, hogy a Jasiban megalakult elméleti kis szocialista körhöz a fiatal értelmiségből egyre többen ne csatlakozzanak. A „Contimpuranul“ mellett „Lumea Noua“ (Új Világ) címmel a falusi nép és a kisiparosság számára hetilapot indítót-

tak, amelyben kritikai cikkeik és elméleti fejtegetéseik elsősorban a román belpolitika achillesi-sarka, a parasztkérdés körülforogtak. E két sajtóorgánium köré mind többen sorakoztak a nagybirtokosok fiai közül is. Ilyenek voltak V. G. Mortzun, a két Radovici, Voinov, Cantacuzino stb. Egy néhányan a bukaresti napisajtó munkásai közül, Mille Constantin, Anton Bacalbasa stb. szintén hozzájuk csatlakoztak. Rövid idő múlva román nyelven a marxizmusnak egy kis irodalma, sőt munkásolvasó közönsége is keletkezett.

Ez utóbbi eredménye volt annak az iparfejlesztő politikának, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia és Románia között 1883-ban kitört vámháború a román közgazdasági politikának megvalósítandó programpontjává tett. A gyáripar Romániában is fejlődni kezdett. Évről-évre több iparvállalat alakult. Ez időben kezdett nagyobb lendületet venni a petróleumipar. Ezzel együtt járt az ipari munkások számának fokozatos emelkedése is. Ez ipari munkásság szakképzettséggel bíró része külföldi, túlnyomó részében magyar és német volt, akik hazájukból magukkal hozták a szocialista tanok ismeretét és a szakszervezeti iskolázottságot. Miután a fejlődni kezdő gyáripar középpontja az ország fővárosa Bukarest volt, itt alakult meg először a „Clubul Muncitorul“-ban (Munkások Klubja) az első szocialista munkás középpont. 1892-ben ünnepelte először a romániai munkásság is eléggé imponáló módon május elsejét.

Nadejdét 1888-ban Moldova egyik választókerületében, amelyben a választók úgynevezett III. kollégiumában a parasztok voltak többségbe, parlamenti képviselővé választották. Ennek következtében Bukarestbe költözött, ahol 1892 tavaszán napilappá alakította át a „Lumea Nouă“-t. Ez időponttól kezdve e lap körül csoportosult az egész román szocialista mozgalom, amely párhuzamosan erősödött a román nagyipar és tőkés gazdálkodás fejlődésével. Természetesen, a különböző román kormányok sem nézték összedugott kézzel e mozgalom növekedését. Megkezdődött a Romániában szokásos brutális módszerekkel a szocialisták megrendszabályozása. Ürügyül az 1898-i oláhországi parasztmozgalom szolgált, amelyért a „Lumea Nouă“ köré csoportosult politikusokat és hírlapírókat tették felelőssé. Az egyenetlen harcban a szocialisták maradtak alól. Azok a fiatal földbirtokosok és más értelmiségiek, akik 6—8 év előtt, jóformán gyermekfővel, csatlakoztak a Nadejde által vezetett szocialista mozgalomhoz, most érettebb fővel kilátástalannak látták, mert hiszen maga Marx is azt tanította, hogy a gazdaságilag és kultúráilag visszamaradt országokban, ahol a tőkés gazdálkodás még csecsemőkorát éli, a szocializmus nem számíthat sikerre.

A liberális párt vezetése az akkor még ifjú Jonel Bratianu kezébe kezdett átmenni, aki demokratikusabb és liberálisabb politikát ígért, mint előde, Sturdza Demeter. A „Lumea Nouă“ mérsékeltebb elemeivel szemben megértőbb magatartást tanúsított, mint elődei. Mortzun közvetítésével megértette velük, hogy nagyban hozzájárulhatnának ahhoz, hogy a liberális párt megvalósíthassa mindazt, ami a szocializmus követeléseiből Romániában megvalósítható, ha a liberális párthoz csatlakoznának, mint annak balszánya. A hívó szó nem maradt pusztába kiáltó szózat. Nemcsak Mortzun lépett be a liberális pártba, hanem vele együtt a két Radovici, Diamandi stb., — sőt maga Nadejde is, aki a liberális párt hivatalos lapjának, a „Vointa Nationala“-nak lett főszerkesztője.

Ezzel a romániai szocialista párt életének első — mint később nevezték — hőskorszaka befejeződött. A szocialista mozgalom elveszítette vezetőit; de azért nem halt meg, csak a nagy vérvesztés következtében egy pár évre elalélt. A vezetők nélkül maradt román szocializmus zászlaját Gherea Dobrogeanu vette kezébe. Tanítványai már nem a külföldi egyetemről hazatért fiatal földbirtokosok és tudósoknak készült tanárok voltak,

hanem munkások és zsidó intellektuellek, akik sokkal közelebb tudtak férközni a szaporodó román munkásság leikéhez, mint Nadejde és tanítványai. Bujor, Ficsinescu, Max Wechsler, Frimu stb. keményebb fából voltak faragva, mint Nadejde és társai. Jobban értettek a tömegnek nemcsak felizgatásához, hanem szervezéséhez is. Mindazonáltal a román szocialista mozgalom csak 1906 után vett nagyobb lendületet, mikor Rakovski hozzájuk csatlakozott.

1907 után a romániai szocialista mozgalom fellendülését két tényező segítette elő. Egyik az, hogy Románia 1880-tól 1907-ig a tőkés gazdálkodás terén nagy lépésekkel haladt előre. A bankokrácia uralma már nagyon érezhető volt. Az utolsó két évtized alatt a román munkásság, számát és értelmi színvonalát tekintve, sokszorososan felülmúlta az 1892-i román munkásságot. A második pedig annak a véres elnyomásnak és megtorlásnak volt eredménye, amely a kormány részéről az 1907-i parasztlázadást követte. Élénken illusztrálja ezt Thoma Dragunak, az 1907-i parasztlázadás alkalmával elkövetett bűnügyek vizsgálóbírójának esete. Azok az erőszakosságok, amelyeket e lázadás elnyomása alkalmával a polgári hatóságok és a katonaság elkövettek, arra birták, hogy bírói tisztségéről ne csak lemondjon, hanem, mint elkeseredett harcos bele is vegyüljön a szocialista pártnak a román kormányok erőszakossága ellen folytatott makacs és elkeseredett harcába.

A romániai szocialista párt a világháború kitörése idején erősebb, sőt törekvéseinek végső céljait tekintve, sokkal veszedelmesebb volt, mint „hőskorszakában. Az ipari, különösen a gyáripari munkásság ezidőben már szervezve volt. A szervezett munkásság az ipari középpontokon: Bukarestben, Krajován, Ploesten, Brailában, Galacon és a petróleumtelepeken már társadalmilag és gazdaságilag egyaránt tényező volt a sztrájk fegyverénél fogva, amelyet gyakran ügyesen, sőt félelmetesen forgatott. Politikailag azért nem volt veszedelmes, mert a szűkkörű választói jog politikai érvényesülését lehetetlenné tette. Az általános választói jog azonban erősen kopogtatott, beeresztést kérve, a román parlament kapuján is.

Közbe jött a háború és vele együtt a hadiállapot. Külsőleg a szocialista párt tevékenysége megszűntnek látszott. Tagjai tényleges katonai szolgálatot teljesítettek, vagy katonai felügyelet alatt a különböző hadigyárakban dolgoztak. Ennek ellenére is ez időszak igen nagy hatással volt a romániai szocializmus fejlődésére. Bukarest bevétele után a szocialista párt előbb földrajzilag, utóbb belsőleg is kettészakadt. A kisebbik a középponti hatalmak hadai által megszállott területen maradt. A nagyobbik Moldovába húzódott a hadsereggel, ahol az orosz hadseregben kitört bolsevista forradalom hatása alá került, amit megkönnyített az is, hogy Rakovski és társai készségesen igyekeztek közreműködni a román hadsereg bolsevizálásában. A román kormány erélyesen lépett fel, — Rakovskit és társait elfogatta, de az orosz bolsevista katonaság kiszabadította és magával vitte Oroszországba. A moldovai román szocialisták ezután csendesesen maradtak, de a bolsevizmus bacillusa már be volt oltva lelkükbe és lassanként tovább terjedt még azután is, hogy Wechsler, Rakovski egyik legtehetségesebb tanítványát, a Szereth mentén húzódó frontra küldötték, ahol az alatt az ürügy alatt, hogy a németekhez akart átszökni, agyonlőtték.

A középponti hatalmak katonasága által megszállott román területen maradt szocialisták annak az általános hangulatnak nyomása alatt, amely Románia e részén uralkodott, a háború minden szenvedéséért a hatalom birtokosait tették felelőssé és a bajok orvoslását a Marx tanításain felépülő új állami és társadalmi rendtől várták. Alikor a középponti hatalmak megszálló seregei 1918 november első napjaiban kivonultak és Moldovából visszajöttek a bolsevizmussal megismerkedett román szocialisták és ismét

találkoztak elszakított elvtársaikkal, alig volt közöttük valaki, aki ne hitte volna, hogy a háború likvidációja után a világforgóadalom kitörése Romániában is meg fogja hozni a proletáriátus győzedelmét.

Megkezdődött az újraszervezkedés. A párt lapja, a „Szocializmus“, nemcsak újra megindult, hanem a legszilajabb módon is kezdett izgatni a hatalmat kezükben tartó társadalmi osztályok ellen. A kormány e miatt betiltotta, amire a munkásság általános sztrájkjal felelt, sőt egy lépéssel tovább ment. 1918 december 13-án tüntető menetben indult a királyi palota felé. A kormány, hogy a több ezerre felszaporodott tömeg előnyomulását megakadályozza, az utcákat katonasággal elzáratta. A felizgatott tömeg erőszakkal akart áttörni a katonaság sorain. Támadása olyan erős volt, hogy csak gépfegyvertűzzel lehetett visszaüzni. Körülbelül 35—40 halott és kétszer annyinál is több sebesülés lett következménye ez összeütközésnek. A katonai karhatalommal támogatott rendőrség százával fogta össze a támadásban résztvevő szocialista munkásokat. Bukarest összes börtönei megteltek szocialista vezérekkel.

A régi román királyságban a szocialista mozgalom megszűnt a fel-támadás minden reménysége nélkül, de csak látszólagosan, mert a Magyarországtól és az Ausztriától Romániához csatolt területeken a szocialista munkásság nemcsak gyorsan nagy erőhöz jutott tényező volt, hanem annak román nemzetiségű tagjai is részt kértek maguknak „a nemzeti egyesülés történeti jelentőségű végrehajtásának munkájá“-ból. A gyulafehérvári gyűlésen az erdélyi román szocialisták hozzájárultak az egyesülés kimondásához, de azzal a kikötéssel, hogy a dolgozó osztályok jogai a demokrácia és a korszellem követelményének megfelelően fognak biztosíthatni az új államban. Az egyesülés végrehajtását magára vállalt „Consiliu Dirigent“-nek Jumanca és Flueraş személyében két szocialista tagja volt. Ehhez hasonló volt a helyzet Bukovinában is. Már maga ez a körülmény lehetetlenné tette volna, hogy a régi királyságban a szocialisták végleg eltűnjenek a politikai életből. Hozzájárult ehhez egy másik körülmény is. 1919 végén a Bratianu-kormány külpolitikai okokból megbukott és helyét Vajda-Voivod elnöksége alatt egy koalíciós kormány vette át, amelyben a majdnem szélsőséges agrárszocializmust hirdető parasztpárt is résztvevő, sőt az új kormány belügyminisztere a félig szocialista Lupu lett. Ennek következtében az új Románia első parlamenti választása alkalmával nemcsak Erdélyből és Bukovinából kerültek be a román parlamentbe szocialista képviselők, hanem a régi királyságból is.

E változás lehetővé tette, hogy a szocialista párt a régi királyság területén újra szervezkedhessék. Vezetői a nyert szabadmozgást fel is használták pártjuk javára. A szocialista munkásság legerősebb a Magyarországtól elcsatolt területen volt, ahol ezidőben 87.905 szervezett munkás volt a körülbelül összesen 115.000—120.000-re tehető ipari munkásból. Bukovina 12.000 főnyi munkásságából 4.600 volt a szakszervezeti tagok száma. A régi királyságban megközelítően a szervezett ipari munkások száma 25.000—30.000 főnyi volt. Besszarábiának 35.000 főnyi munkássága, amely teljesen át volt hatva a bolsevizmustól, az ott uralkodó szigorú ostromállapot miatt e kedvező időszakban is szervezetlenül maradt. A romániai szocialista munkásság ekkor ismerte fel, hogy tömegénél fogva mekkora erőt van hivatva képviselni Románia politikai életében, ha egységesen van szervezve. Ez az egység azonban teljesen hiányzott, mert az egyes tartományok munkássága különböző alapokon volt szervezve. Ennek oka nemcsak az egyes tartományok különleges helyzetében keresendő, hanem inkább abban, hogy ez időben az egész európai szocialista párt két, egymással ellentétes program, a II. és III. Internacionele programja körül csoportosult.

Az egyesülésnek volt egy más akadályja is. A Vajda-Voivod-féle koalíciós kormány rövid idővel azután, hogy a Bratianutól megtagadott kisebbségi szerződést aláírta, megbukott. Kénytelen volt helyét Averescunak és pártjának átengedni, akik nemcsak felmondották a barátságot a szocialistáknak, hanem szigorú megrendszabályozásukat is munkába vették. A szocialistáknak a Bratianu-kormány által megkezdett üldözését és elnyomását a legnagyobb kíméletlenséggel folytatták különösen a régi királyság területén. A párt vezetősége 1920 október 21-én az általános sztrájk kimondásával akarta a kormányt más módszer alkalmazására bírni. Számításában súlyosan csalódott, mert a kormány a sztrájkot gyorsan letörte azzal, hogy a munkáslapokat betiltotta, a klubokat bezáratta, a szocialista párt vezetőit becsukatta és haditörvényszék elé állította. Tömegesen ítélték el a vezetőket rövidebb, vagy hosszabb időre. Bukarest börtönei és a moldovai sóbányák talán még jobban megteltek szocialistákkal, mint az 1918 decemberi utcai összeütközés után. Ez sem volt elég. Trancu-Jasi munkaügyi miniszter 1921-ben a parlamenttel egy rendkívül szigorú szakszervezeti törvényt fogadtatott el, amely lehetetlenné tett a szakszervezetekben mindenféle politikai állásfoglalást.

Ez intézkedéseknek eredménye a szocialista párt ákdóképességének nagy legyengülése volt. A szakszervezetek gyorsan elnéptelenedtek, úgyhogy a szervezett munkások száma még 1925-ben is alig rúgott összesen 28.000-re.

A Trancu-Jasi-féle törvény bármennyire szigorú és korlátozó volt, mégsem tette teljesen lehetetlenné a szakszervezetekben való szervezkedést. Elősegítette volna e szervezkedést az is, hogy az Averescut követő liberális kormány egy bizonyos fokig több mozgásszabadságot engedett a szocialista pártnak. A legnagyobb, sőt a mai napig is legyőzhetetlennek látszó nehézség a szocialista pártban fennálló elvi ellentét volt. Az a még mindig el nem döntött kérdés, hogy a szakszervezetek a II., vagy a III. Intemacionále álláspontjára helyezkedjenek-e? A tényleges helyzet, a szenvedett kudarok, az általános sikertelenség mind megannyi bizonyítékot voltak a mérsékelt szocialista vezetők álláspontja mellett, akik azt vitatták, hogy Romániában csak a II. Intemacionále elvi álláspontján lehet sikeres szociális politikát folytatni.

1921 óta több szakszervezeti kongresszust tartottak, amelyben a kérdés mindig az volt, hogy a szakszervezetekben való szervezkedés minő alapon történjék? Megegyezni sohasem tudtak és e miatt jelenleg az a helyzet, hogy ma kétféle szakszervezet van Romániában. Egyik a II. Intemacionále alapján álló szocialista szakszervezet, a másik, amelyik a III. Intemacionále alapján állva, magát „egységes szakszervezet“-nek nevezi. Az előbbieket a tulajdonképpen való szociáldemokraták, kik parlamentáris eszközökkel kívánják elveiket diadalra juttatni. Az utóbbiak tagadják, hogy kommunisták, vagy bolsevisták volnának, de azért elveik megvalósítását a proletárforradalom és a proletárdiktatúra segítségével vélik lehetségesnek. Megállapítható az is, hogy számszerűen ez utóbbiak vannak többségben és azonfelül ők a mozgékonyabbak és ami magától értődik, a bátrabbak és hardasabbak

A szociálistáknak a különböző kormányokkal folytatott küzdelmükben erőt adott egy bizonyos fokig az a rokonszenv, amelyet esetről-esetre vdük szemben az ellenzéki pártok taktikai érdekből tanúsítottak. Minden erőszakos intézkedés, minden törvénysértés, amelyet a kormány velük szemben alkalmazott, romániai szokás szerint bizonyítékul és vád gyanánt szolgált az ellenzéknek a kormány ellen, noha maga is, mikor a kormányon volt, éppen olyan mértékben, sőt esetleg még brutálisabban sértette meg a szocialistákkal szemben az ország alkotmánya által biztosított közszabadságo-

iat és a törvényt. Az ellenzéki pártok közül a parasztpártot bizonyos elvi és eszmei közösség fűzte a szocialistákhoz, mert e párt nemcsak olyan szélsőséges demokráciát és radikális társadalmi s gazdasági reformokat követelt, mint a szociálisták, hanem a politikai programjának lényegét alkotó agrárizmus is tulajdonképpen agrárszocializmus volt, hajszálig hasonlatos azokhoz a doktrínákhoz, amelyeket a marxizmus a földtulajdonnal szemben felállított.

Mikor a parasztpárt nemzeti parasztpárt név alatt egyesült az erdélyi román nemzeti párttal, programjának szélsőséges követeléseit elejtette ugyan, de az erdélyi román nemzeti párt minden szélsőséges nacionalizmusa mellett is már eredeti összetételénél fogva őszintébben demokratikus, a törvénynek és a közszabadságoknak becsületesebb híve volt, mint a másik két kormányképes román politikai párt. Ennélfogva az egyesült nemzeti parasztpárt, mint liberális és inkább nép-, mint kizárólagosan polgári párt nem állott olyan ellenségesen szemben, mint Averescu pártja, vagy a liberálisok a szocialista párttal, különösen annak szociáldemokrata árnyalatával, amelynek erdélyi vezetőihez, Flueráshoz és Jumancához a Consiliu Dirigent idejéből a közös munkásság emléke is fűzte. Ez volt oka, hogy Maniu semmi akadályát sem látta, hogy a múlt évben választási paktumot kössön velük.

E paktumnak volt eredménye, hogy a román parlamentben ismét helyet foglalhatott a szociális párt magát szociáldemokratának nevező mérsékeltbb árnyalata. De ez a siker nem hozta közelebb egymáshoz e pártnak két árnyalatát és számbelileg sem erősítette meg a szociáldemokrata szakszervezeteket. Ellenkezően, kettejük között a szakadás még nagyobb lett és a szociáldemokrata párt vezetőinek befolyása a romániai szociálisra munkások nagy tömegére még kisebb. Az egységes szakszervezetek vezetői a szociáldemokraták e paktumát az árulás egy nemének minősítették és azért a maguk szakszervezeteinek megerősítésére és a szociáldemokrata szakszervezetek rovására egész erejükkel igyekeztek felhasználni azt a szabadabb mozgást, amelyet a Maniu-kormány szelídebb kormányzó módszere tett lehetővé. A választások után az ellenzék Maniunak szemére vetette a szociálistákkal kötött paktumot. Vajda-Voivod belügyminiszter azt válaszolta e vádra, hogy a szocialista párt, amellyel paktumot kötött, nemzeti alapon áll, és így nem haza- és nemzetellenes pártalakulat, mint a kommunisták. Az egységes szakszervezetek vezetői éppen abban látják a szociáldemokraták árulását, hogy szakítva a szocializmus egyik alapelveként tekinthető internacionalizmussal, ha talán csak látszólagosan is, de nemzeti alapra helyezkedtek. A kormánnyal paktumot kötött szociáldemokrata pártvezéreket, főleg Jumancát és Fluerást azzal vádolják, hogy tulajdonképpen a Maniu-kormány zsoldosai.

Az erdélyi magyarság nemzeti érdekeinek szempontjából nem csekély fontosságú annak a viszonyoknak ismerete, amelyben a szocialista szervezetekbe tartozó magyar munkások vannak a romániai szocialista pártban.

A jelenlegi román állam alkotó részei között, ha a régi királyságbeli petróleumipart leszámítjuk, ipari szempontból Erdély áll első helyen. A nagy-, a közép-, sőt a kisiparnak is voltaképpen csak ezen a területen van múltja és a nemzeti gazdálkodás szempontjából irányadó jelentősége. Ezzel párhuzamosan Erdélyben él az ipari munkásságnak aránylagosan legnagyobb tömege. Az erdélyi ipar munkásait régi idők óta a magyar nép fiaiból toborozta. E munkásság túlnyomó többsége magyar volt mindig és magyar ma is. Közismeretes dolog, hogy a régi román királyság kisiparosainak, nagy- és középipari munkásainak igen jelentékeny százaléka magyar. Ha hozzájuk számítjuk a németeket és a többi idegeneket, az eredeti tornán ipari munkások Románia szakképzett munkásainak alig alkotják

40%-át. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Románia ipari munkásságának elitjét a magyar munkások alkotják. Ez teszi érthetővé azt a szerepet, amely a romániai szocialista munkásmozgalmakban a magyar munkásoknak osztályrészt jutott.

A magyar ipari munkásoknak a romániai szocialista mozgalmakban való szerepé összefüggésben van azzal a szocialista neveléssel, amelyet a magyar munkásság régi hazájában az összeomlást megelőző három évtized szociáldemokrata mozgalmaiban szerzett meg. A magyar ipari munkásság öntudatos szocializmusa, vagy nevezük saját szavuk járásával, proletár öntudatosága legalább is két nemzedéken át tartó fejlődésnek az eredménye. A román nemzetiségű szocialistáknak ez a nevelése legnagyobb részben hiányzik. A szocializmus a magyar munkásságnál már hagyomány. A románoknál pedig csak többé-kevésbé jól megtanult új lecke. A magyar munkásság túlnyomó többségének e proletár öntudatosága a román szocialistáknál csak az úgynevezett szocialista intellektuelleknél és a zsidó munkásoknál van meg.

Ez a szocialista vagy proletár öntudatoság magyarítja meg, hogy miért alkotja a magyar munkásság a romániai szocialista pártnak balszámját. Az egységes szakszervezetek tagjainak többsége magyar. Rét nagyobb középpontja van a III. Intemadonále alapján álló román munkásságnak és mind a kettő Erdélyben. Egyik a régi Bánságban Temesvár középponttal, a másik Marosvásárhely körül a Maros felső folyásának völgyében levő fatelepeken. E szélsőségesebb pártárgánymai is e két helyen jelentek meg. Egyik a „Világosság“ volt Marosvásárhelyen. Mikor a román kormány betiltotta, helyébe lépett Aradon a „Virtadat“. Jellemző, hogy a Maniu-választások alkalmával a legtöbb szavazat az egységes szakszervezet, vagyis a romániai közvélemény általános felfogása szerint a kommunista párt jelöltjeire Csík vármegyében, a székely famunkások e szűkebb hazájában esett.

Azt, hogy éppen a magyar munkásság alkotja a romániai szocialista párt legszélsőbb baloldalát, a fentebb előadottakon kívül a következő okok és körülmények még világosabbá és érthetőbbé teszik. Az erdélyi magyar munkásság, mielőtt teljesen román uralom alá került volna, 1918 októberétől kezdve körülbelül öt hónapon át az október 31-i forradalom által előidézett szellemi légkörben élt. A magyar szocializmusnak abban az elfajulást korszakában, amely átmenetül szolgált a kommunizmushoz. Román uralom alá kerülése után ideálja az a proletárdiktatúra lett, amely Csonka-Magyarországon 133 napig őrzöngött, de amelyet ő csak híréből ismert és amelyet román uralom alá jutásának első súlyos korszakában Megváltó gyanánt várt, hogy megszabadítsa a román elnyomástól, amely számára magyarságánál fogva százszorosán súlyosabbnak tetszett, mint az a szociális elnyomás és gazdasági kizsákmányoltság, amelyet ő régi hazájában állítólagosan érzett, így folyt lelkében össze az irredentizmus és a bolsevizmus egységes meggyőződéssé és reménységgé. Ezt a lelkében dogmává merevedett vélekedést még jobban megerősítették benne azok a kommunisták, kik a magyarországi bolsevizmus bukása után Erdélybe menekültek és akik e bukásért a román imperialista nacionalizmust és militarizmust tették felelőssé.

A szocialista pártnak éppen nemzetközi elvi álláspontjánál fogva minden más párttal szemben megvan az az előnye, hogy legtöbb megértéssel viseltethetik, ha akar, a nemzeti kisebbségek követeléseivel szemben. Aki nem ismeri az európai kisebbségek jelenlegi helyzetét, bizonyára hihetetlennek, sőt abszurdumnak tartja, de mégis úgy van, hogy az összes államok között az orosz szovjet oldotta meg legmegfelelőbben a maga nemzeti kisebbségi kérdését. Megtehetette, mert elvi és eszmei létalapját nem a nemzeti és államé

egység gondolata alkotja, hanem a proletáregység. Az 6 integritása nem területi, nem nemzeti egység, hanem az úgynevezett proletár integritás. Az erdélyi magyar munkásság a maga nemzeti kisebbségi szükségleteivel és jogaival szemben legtöbb megértést a román szocialista párt s annak is baloldali részéről tapasztalt állandóan. A kisebbségi jogok biztosítása programpontját alkotja minden államban a szocialista pártoknak. E körülmény is hozzájárul ahhoz, hogy saját proletár érdekein kívül nemzeti kisebbségi érdekeinél fogva is a romániai szocialista párt baloldalát alkotó egységes szakszervezetek leghűségesebb és legkitartóbb katonája legyen.

Egy pár év előtt, beszélgetve egy erdélyi magyar politikussal arról a viszonyról, amely az erdélyi magyar szocialista munkásság és a Magyar Párt között a magyar kisebbség jogaiért folyó küzdelmekre vonatkozóan fennáll, a következőket mondotta: „Meglepő és sajátságos, hogy az erdélyi magyar népnek csak egyetlen rétege van, amelyik igazán irredentista, a szocialista magyar munkásság. Igaz ugyan, hogy irredentizmusa előttünk érthetetlen, de mégis valóság.“ Az erdélyi magyar munkásság irredentizmusát a maga valóságában csak az érti meg, aki tisztában van azzal a viszonyal, amelyben a nemzeti kisebbségi jogokért folytatott politikai küzdelem van a szocializmus forradalmi törekvéseivel. Lényegében mind a kettő forradalmi jellegű mozgalom. Mind a ketten csak úgy érvényesülhetnek, ha saját államuk egységét és szilárdságát sikerül meglazítaniok. Ez az oka, hogy a nemzeti egység alapján felépült demokratikus modern állam nem ismer el az államalkotó többségi nemzetet kívül semmiféle más egyenjogú politikai nemzetet. Amennyire tiszteletben tartja a polgárok egyéni jogait, éppen olyan ridegen tagadja egy másik egyenjogú politikai nemzet lehetőségét az államban. E tekintetben sokkal türelmesebb a dinasztikus elven felépült abszolút monarchia, mint aminő volt az abszolút osztrák császárság, amely sohasem fogadta el a nemzet fogalmát államalkotó elvként s amely magát a nemzetek fölött állónak tartotta, amelynek csak népei és törzsei voltak, de nemzete nem volt.

Nemcsak a romániai sajtó munkásai, hanem politikusai, sőt miniszterei is több ízben azzal denúciálták a romániai szocialista pártot, hogy tulajdonképpen vak eszköz az irredentista magyar kormány és az orosz szovjet kezében. E két kéz rendezi Romániában az összes szocialista mozgalmakat és kommunista összeesküvéseket azzal a taktikával, hogy a jobb kéz ne tudja, mit cselekszik a bal, de mégis egyetértően. E valóban abszurd feltevésre alapul azok a tapasztalatok szolgáltak, amelyeket a besszarábiai bolsevista mozgalmakban szereztek. A besszarábiai bolsevista mozgalmaknak, amelyek a romániai szocialista és kommunista mozgalmaknak egy külön önálló fejezetét alkotják, szintén megvan a maguk orosz-ukrán nemzeti és irredentista jellegük, amely kettős irány Besszarábiában még szorosabb kapcsolatban van egymással, mert hiszen ott az orosz-ukrán területi integritás teljesen összeesik a proletár integritással.

Az erdélyi magyar munkásság e szélsőséges szocializmusának van egy anyagi, helyesebben gazdasági indítéka is. Az a nyomorúságos gazdasági helyzet, amelybe a román malom alatt jutott. A bér, amelyért dolgozni kénytelen, valóban éhbér. Munkás jóléti intézményei, amelyek a magyar uralom alatt a valóságban is nehéz sorsának enyhítői voltak, csak arra valók, hogy a román politikai pártok élősdiének egész seregét eltartsák. A levantei proletáréhoz hasonlóvá lett sorsa nyomorúságosabb és bizonytalanabb, mint bármelyik nyugati ország proletárjáé. A különböző román kormányok kizsákmányoló és téves irányú közgazdasági politikája következtében a legszilárdabb régi ipari vállalatok hirtelen napról-napra bukhatnak meg, százával lökve ki az utcára a munkások tömegét. A munkanélküliség elérkezett

Romániában a lehető legmélyebb pontig. Ha valaki Erdélyben helyszíni tapasztalatok alapján megírná a romániai ipari munkásság monográfiáját, az európai proletárság legmegdöbbentőbb tükörképe lenne e monográfia. A politikai és társadalmi szélsőségeknek és a tömeg elkeseredésének nem volt soha és sehol erősebb sugalmazója és gyűlölködőbb tanítója, mint a munkástömegek általánossá lett nyomora.

A liberális párt és az Averescu híveiből álló ellenzék azért, hogy a szocialista párt baloldala Maniu enyhébb uralma alatt egyre szenvedélyesebben és zajosabban igyekszik érvényesülni, Maniut teszi felelőssé. Szerinte Maniu a kitörésre készülő bolsevista forradalom Kerenszkije, aki akarata ellenére is előkészíti Romániában a Lenin bolsevizmusát. Legyen ez a Lenin akár Mihalache, a régi parasztpárt vezére és jelenleg a Maniu kormány földművelésügyi minisztere, akár pedig Cristescu, vagy pedig a romániai kommunista párt bármelyik vezére.

A nélkül, hogy pro és kontra érvekkel arról vitatkoznánk, hogy van-e tényleg Romániában bolsevizmus, mint azt jelenleg az ellenzék állítja, vagy nincs, mint a nemzeti parasztpárt sajtója hirdeti, valóságnak fogadhatjuk el, hogy e fordulatig még nagyon hosszú utat kell megtennie a román közállapotok fejlődésének, de annyi egészen bizonyos, hogy a kommunizmusba hajló szocializmus Romániában olyan betegségi tünet, amelynek fertőzete mélyen fel van szívódva a román állam szervezetébe és e miatt megérdemli, hogy az erdélyi magyar nép vezető politikusai legalább a magyar ipari munkásság érdekében megfigyelésére és tanulmányozására időt és fáradságot fordítsanak.

JANCSÓ BENEDEK

CSEHEK ÉS TÓTOK KÖLCSÖNÖS SZEMREHÁNYÁSAI

— *A nyelvi kérdés — A pozsonyi egyetem — Masaryk, Gasparik Anna és Mackó József*

— *A szlovenszkói szónomunkások —*

TISZA KÁLMÁN korszakában éledt fel újra a csehek érdeklődése a tótság iránt. Ekkor kezdték a csehek hangoztatni az eszmét, mely szerint a tótok csakis a cseh kultúrában, a cseh nyelvben, iskolában és irodalomban találhatnak támaszra és menedékre a magyarosítással szemben. Vegyék át, használják ismét a cseh irodalmi nyelvet, állítsák vissza a kulturális egységet, akkor egy erős hátvédre tesznek szert és viszont a cseh nemzet is meg fog erősödni, mert a tótság egy egészséges szláv néprezervoárt nyújthat a németiségtől szlávágukban gyengített csehek részére. A Thun- és Havlicek-elmélet új köntösben kezdte csábítani a tótokat. Már akkor nem tudták megérteni a csehek, miért is ragaszkodnak a tótok nyelvükhöz, a tótok pedig látván ezt a makacs cseh álláspontot, nagyon is bizalmatlanul fogadták a cseh csábító tanácsokat. Erre a cseh politika a Kollár-féle „vzajemnost“ (kölcsonösség) cseh-tót modernizált eszméjével kezdett operálni. Koncedálták a tótoknak azt, hogy a néppel való érintkezésben, a népies irodalomban használják tovább a tót nyelvet, a tudományos és magasabbfokú irodalomban azonban csakis a cseh nyelv legyen használatos. Vissza akarták állítani a Bemolák és Stúr előtti korszak tót kulturális viszonyait, amikor a tót nyelv teljes elhanyagoltságában a cseh nyelv nyomása alatt tespedt és a tót nép nem értette meg saját szellemi rétegének alkotásait, papjainak prédikációit, egyházi könyveit. Természetesen a 18. század és a 19. század első felének viszonyaiban a bibliai cseh nyelven írt szellemi termékek könyvprodukciónak nem érintették a tót nép lelkét, nem csehesedett el. Ha azonban ezt a rendszert átültették volna a 19. század utolsó hegyedébe,

amikor a tevékeny sajtóprodukció, valamint az intenzív iskolapolitika révén a tótságnak szükségletei szellemi termékekben évről-évre növekedtek, a tótság csehesítése rohamosan terjedt volna.

A cseheknek ezirányú terveit a tótság többsége visszautasította. Holécek, Pokomy, Pastmek, Kálal, a cseh-tót nemzetegységnek cseh apostolai, hasztalan agitáltak, hogy a tótok vegyék át és használják a cseh nyelvet és mikor a Magyarországon mesterségesen tenyésztett csehofil tábor egyik tagja (Meakulpinsky) 1901-ben könyvében azt hirdette, hogy nincsen értelme annak, miszerint egy olyan kis és szegény nemzet, mint a tót, külön nyelvű kultúrával bírjon, melyben jelentős eredményeket úgysem tud teremteni, Hanem egyesüljön a csehvel, fogadja el a cseh nyelvet — általános tót felzúdulás utasította vissza ezt az indítványt és különösen Skultéty József és Svetozár Hurban-Vajansky polemizáltak a csehekkel és a csehofil táborral, mely akkor még igen kicsiny volt.

A csehek befolyása azonban úgy gazdasági, mint kulturális téren a Felső-Magyarországon tervszerűen elhelyezett érdekeltségek és ágensek révén megerősödött és közvetlenül a világháború kitörése előtt a cseh-tót nemzetegység nyelvi problémájával intenzíve kezdtek foglalkozni. Egy Srobár által rendezett körkérdés válaszaiból láthatjuk, hogy a tótok a kölcsönösség alatt korántsem értették nyelvük és kultúrájuk feláldozását a cseh érdekek kedvéért. Már egyszer reámutattam, hogy a tótság félt a cseh „vzajemnost“-tól és nem bízott ezekben a cseh ígéretekben. A csehek a „vzajemnost“ helyett „jednptnost“-ot (egységet) gondoltak legtöbbszörre és bár nyelvi tekintetben taktikából igyekeztek a tótságot megnyugtatni, hogy nem akarnak csehesíteni, többségük arra az álláspontra helyezkedett, hogy tót nyelven csakis a szépirodalomban volna szabad írni, míg a tudomány, a magasabb kiképzés nyelve a cseh legyen, sőt a kölcsönhatás erősítésére (!) tudományos munkát ne is legyen szabad tóra lefordítani. Tipikus érvelésük; nem szabad ragaszkodni kicsinyesen az írásjelekhez, hanem a szellemhez; a tót nyelv szolgáljon a cseh nyelv kiegészítésére, elveszíti ugyan önálló jellegét, de a „cseh kultúr típus“-ra a tót befolyás döntő lesz, a tótság fogja a cseh kultúra nagyságát előmozdítani; a cseh kultúrával és kultúrában élni a tót nemzeti élet védelmét és életfeltételét jelenti; a cseh nyelv mint erősebb fél a gyengébb tótot legyűri ugyan, de ez nem szerencsétlenség, mert beolvad a csehbe és felfrissíti azt; a csehesítés elvégre jobb, mint a magyarosítás, mert a tótok szlávok maradnak, míg a magyarsággal szemben teljesen elpusztulnának. A kevésbé taktikus cseh vélemények szerint „vzajemnost“ nem lehetséges, csakis összeolvadás. A tótok fogadják el irodalmi nyelvül a cseh nyelvet, közös kultúra teremtendő. Kulturális egységet csakis politikai és nemzeti egységgel lehet megvalósítani. A középutat keresők egy új egységes irodalmi nyelv alkotását ajánlották.

Voltak elszigetelt tót vélemények, melyek akkor azt erősítették, hogy a csehek a tót kultúrát, a tót nyelvet és individualitást nem fogják veszélyeztetni és mint a neves tót költő, Rázus, aki ma a csehesítés egyik legnagyobb ellenfele, emfázissal bizonyította, a cseh testvérek nem akadályozni, de támogatni fogják a tót nemzeti karaktert fejlesztésében, a cseh nyelv még egyetlenegy tótot sem nemzetlenített el, a cseh kultúra csak jó befolyást fog gyakorolni rájuk és nem fogja felszívni őket. A nagy Összeomlással azután a cseh-tót nemzetegységesítési tervek előtt leomlottak az összes akadályok. Szabaddá lett a pálya és megkezdődött az unifikációs munka, mely úgy a tótoknak, mint a cseheknek nagy csalódást hozott. A tótok csakhamar észretértek és belátták azt, hogy a cseh „vzajemnost“ iránti bizalmatlanságuk nagyon is jogos volt, mert a csehek céltudatosan a tót irodalmi nyelvnek teljes kiszorítására töreksenek. A tót nyelvet egyrészt csehesítik,

másrészt lépésről-lépésre úgy a hivatali életben, mint az iskolákban a cseh nyelvvel kicserélik. Ugyanakkor természetesen átplántálják az idegen cseh nemzeti szellemet is. Tehát, a szlovakizmusból csináltak csehszlovakizmust és ebből azután tiszta csehizmust. A csehek viszont azt képzelték, hogy mindezt a tótság némán tűrni fogja és nem fog felébredni ösztönösen a tót nemzetfenntartási érzés. A csehek csalódása éppen abban rejlik, hogy a tótsággal való egyesülést, a cseh-tót unifikációt akadály nélkül gondolják, melyre alig kell majd cseh nemzeti erőt pazarolni, mert hiszen a tót csupán nyelvjárási ága a cseh törzsnek, különbség közöttük alig van stb. Ez a mesterségesen szított felfogás azonban a valóságos életben nem felelt meg a tényleges állapotnak. A cseh azt látta, hogy a tót nemcsak más nyelvű és mentalitású, mint ő, hanem nem is akar hozzá hasonlítani, a tót viszont kénytelen volt bevallani, hogy kár volt a békát lenyelni, mert a csehek régen megfeledeztek ígéreteikről és a csehesítésről nem mondtak le. Ma már odáig fejlődött az ellentét, hogy a csehek között már azzal a mérlegelő problémával kezdenek foglalkozni, vajjon nem jelent-e tekintélyes cseh nemzeti károsodást a Szlovenszko elcsehesítésére és áthasonítására fordított cseh erő és nem volna-e a cseh nemzeti fejlődésre előnyösebb a nagy szlovenszkói ballasztnak lerázása. Erről a kérdéstről ma már nyílt polémiákat folytatnak a csehek. A demokratikus „Pritomnost“ című cseh folyóiratban több cikk jelent meg erről a kérdéstről. Horák E.-nek cikkéből a következő érdekes szakaszokat idézem:

„Mindenekelőtt tagadnunk kell azt, mintha a csehek a tótokat el akarnák csehesíteni. A csehek nem csehesítették el a hanákokat, a morva tótokat, a cseh-morva horákokat, de még a bajor határon levő chodokat sem..

„A csehek törekvése, hogy Szlovenszkon is bevezessék a cseh irodalmi nyelvet, a mellett a tótok megmaradhatnak úgy tótok, mint a hanákok megmaradtak hanákoknak.“

Ez nyílt bevallása a tót nemzeti jelleg kiirtására törekvő cseh politikának, mert a kis lélekszámmal bíró cseh nyelvjárások nívójára akarják szorítani a tót nemzetet. Munkájuk sikerében azonban kételkednek, mert mint a következő idézetek mutatják, már azon is töprenkednek, vajjon nem lenne-e tanácsos ezt az unifikációs és gyarmatosító munkát abbahagyni:

„Ez a terület igen gazdag, azonban úgy kulturális, mint gazdasági téren elhanyagolt és a csehek elleni magatartásával védekeznek a szanálás ellen és lehetlenné teszi azt, ezzel pedig fenntartja a magyarok, németek és zsidók gazdasági és kulturális fölényét és nem remélhető, hacsak valamilyen változás nem következik be, hogy hamarosan jobb állapotok legyenek.“

„Ma, ebben a helyzetben a tótok csakis felesleges térhet képeznek a csehekre nézve, akik a teher alatt szenvednek és az eddigi helyzettől megundorodtak. Egy területet kell védeniük, mely velük szemmeláthatóan nem is akar egyesülni, amely a szomszédnak felkínálkozik és ezzel a szomszédot izgatja, hogy fenje csak reá a fogait.“

„A cseheknek Szlovenszko nélkül egy rakás ellenséggel kevesebbjük lesz ugyan, azonban gyorsabban fognak fejlődésükben előrehaladni és csakhamar elérik azt, amiben Ausztria őket meggátolta.“

Ezek a vallomások Szlovenszko némely köreiben nagy nyugtalanságot keltenek, mert azt hiszik, hogyha a csehek felfogásának ez a mélyenjáró változása terjedne és erőre kapna, a szlovenszkói kérdés a kompromisszumos megoldás területére szoríttatnék, melybe esetleg nem két, hanem három szomszédos hatalom is beleszólna és attól félnek, hogy Szlovenszkonak esetleges szétszakítása nemcsak finis Slovadiae, hanem finis nationis slovacae is volna. Szlovenszkóban a cseh szigor és felügyelet, az ellenőrző cenzúra miatt jóidéig csakis a határig láttak. Ebből magyarázható, hogy csehofil

tót politikusai teljesen tájékozatlanok és az 1918-i év utáni területi felosztás tartósságában hittek és a békerevíziót magyar fantazmagóriának mondták. A most folyó Tuka-per részletei azonban mutatják, hogy a nép, a tömeg, az új „prevrat“ (változás) eljövételét várja, mert a helyzet tarthatatlanságát mindenki belátja, aki elfogulatlanul tud gondolkozni. Erről a változásról beszél ott mindenki, erről politizálnak, vitatkoznak az emberek. Ez a tömeg-érzés, mely már meggyőződéssé izmosodott, bírja reá a cseheket, hogy a Szlovenszko nélküli állami lét kalkulálásával is foglalkozzanak. Tót részen pedig mindazok, akik nemzetük jövőjéért aggódnak, csakis a területi szétszakítás elől remegnek, viszont Szlovenszko lakossága a mai helyzetet sem akarja tovább elviselni, mert az elnemzetlenítés, a kivándorlás, a munkanélküliség, a gazdasági devasztálás következtében a teljes pusztulásnak van kiszolgáltatva. Elébe mered a nagy kérdőjel —mi legyen? Szlovenszko nemzeti és politikai autonómiája a régi Magyarország állami és gazdasági egységének keretein belül hozhatja csak a ma rohamosan pusztuló tótság részére a kivezető utat a halál sötétlő torkából, amelyben ma csetlik-botlik.

A POZSONYI Komensky-egyetem rektora Prazák Albert, az egyetem fennállásának tizedik évfordulója alkalmából a cseh külügyminisztérium lapjában, a „Prager Presserben“ hosszabb nyilatkozatot tett közzé az egyetem fejlődéséről. A tót társadalomnak az egyetemhez való viszonyáról következőket mondta:

„A tót társadalom elvben becsüli ugyan az egyetemet, néha azonban rezerváltan viselkedik. Ennek okai az új tudományos módszerek, melyeket az egyetem Szlovenszkon bevezetett és következményei annak az új és gazdag anyagnak, mely a régi és mai Szlovenszkóról alkotott képet lényegesen megváltoztatta, amihez a hagyományos nézetek, melyek szegényes, vagy nem szakszerűen feldolgozott és interpretált anyagra támaszkodnak, csak nehezen tudnak hozzászokni.“

Ez a lekicsinylő szemrehányás az ősz tót tudós, Skultéty József és Rázus Márton tót költő ellen irányult, akik erélyesen szembeszálltak a Komensky-egyetemnek azon tendenciózus módszerével, mely a tótság nemzeti különállására vonatkozó politikai és kulturái történelmi háttérrel tervszerűen meg akarja semmisíteni és a tót nemzeti szellemet ki akarja szakítani a felnevelkedő nemzedékekből és a szlovenszko vezető szellemi rétegből, Prazák nyilatkozatára Rázus a „Národnie Noviny“ című tót lapban egy cikksorozatban válaszolt, mely keserves panasz arról, hogy a tót nemzetnek nincsen saját egyeteme, mert a pénzből fenntartott pozsonyi egyetem tisztára cseh, mely nyelvben és lélekben elcsehesíti a tótokat. Mint fentebb említettem, 1914-ben Rázus volt az, aki a „Prudy“ körkérdése alkalmából a cseh-tót nemzetegység mellett kardoskodott, hangoztatván, hogy a csehek sohasem fogják a tót nemzeti individualitás ellen törni, sohasem fogják a tót nyelvet kiszorítani stb. Ma Rázus következőképpen válaszol Prazák cseh rektornak:

„A cseh munkát Szlovenszkon, feltéve, hogy az lelkiismeretes, mi tótok is örömet üdvözöljük, csakhogy a csehek ezért ne követeljenek külön érdemelismerést és ne kívánjanak külön jogokat. Ilyen esetben nekünk is megvan a saját véleményünk a magunk számára s mások számára is. Ha a cseh tudósok Szlovenszkon dolgoznak, az természetes, hiszen azért vannak itt s azért kapnak fizetést. Azonban nem tudományos munka az, amelyet főleg a pozsonyi egyetem filozófiai fakultása végez és nagy hiba az, amikor a cseh tudósok nem akarják felfogni, hogy az élő nemzeti organizmusra nem lehet felülről reáparancsolni, hogy merre haladjon és hogy önmaga ellen forduljon. Ilyen „tudományos“ munka már előre is kárbavesztettnek tekintendő, mert nem a nemzet van az egyetemért, hanem az egyetem szolgálja a nemzetet. A Komensky-egyetem ma idegen test Szlovenszko testén.“

AZ ELSZAKÍTOTT Felső-Magyarország utolsó tíz esztendejéről írt német könyvemről Masaryk cseh-tót köztársasági elnök tót titkára: Gasparik Anna ugyancsak a cseh külügyminisztérium lapjában, a „Prager Presse“-ben egy dühtől habzó cikket írt, mely annyira sekély, hogy még kifakadásai is elnéző mosolyra készítették. Véletlenül kezembe került a „Jednota“ című lap amerikai tót lapnak július 17-i száma, amelyből következőket látom:

Mackó József hatvan éves amerikai tót Greensburgból meglátogatta ez évben szülőföldjét és nem volt megelégedve az otthoni állapotokkal. Visszautaztában kiszállt Prágában és audienciára jelentkezett Masaryknál. Természetesen kikérdezték az elnöki kabinetirodában kicsoda, micsoda, mit akar? Mackó József becsületesen kijelentette, hogy meg akarja mondani az elnöknek, hogy itt az ideje, miszerint Szlovenszko megkapja legalább tizedrészét annak a szabadságnak, melyet a cseh testvérek élveznek. Erre nem is engedték az elnök elé, mire ő írásba foglalta mondanivalóját. Beadványára az elnök tót titkára, Gasparik Anna a következő érdekes és naivságtól csöpögő levelet intézte Mackó József greensburgi amerikai tót polgárhoz:

„Lana, 1929 május 27.

Tisztelt Uram!

Elnökünk jól tudta és szabadságunk kezdetén mindjárt meg is mondta, hogy könnyebb volt győznünk és államunkat megalapítanunk; mint azt az új államot úgy berendeznünk, hogy benne minden rendben legyen, ő már akkor látta az összes nehézségeket és ezért midőn ezek tényleg bekövetkeztek, nem fél tőlük és bizik abban, hogy munkával és Isten segítségével vetett hittel az összes bajt legyőzzük.

Másképp áll azonban a dolog Szlovenszkon. Ott még a jó emberek is a napi gondok súlya alatt elveszítették a jobb jövőbe vetett hitüket és bizalmukat. A rosszak kihasználták ezt és a gondterhelt embereknek, a helyett, hogy felvilágosították volna őket, a nagy csodáról: a pittsburghi egyezményről kezdtek beszélni. Ha ez megvalósulna, minden egyszerre, mintegy varázsütésre megváltoznék és rendbe jöhetne: az adók kisebbednének, munka mindenki részére elegendő lenne, a tótok iskolák és képzettség nélkül is hivatalokat viselnének, nem csalnák és nem uszoráznák ki egymást az emberek.

A valóság és az igazság azonban egészen más. A tótok ma már összes ügyeikben maguk döntenek; a pittsburghi egyezmény szellemében országos autonómiával rendelkeznek és lehetőségük van nemzetük javára munkálkodni. Sok dolgot azonban még nem lehetett rendbehozni, mert még nem volt elég idő és alkalom erre. Az izgatók elfedik az igazságot, a népet továbbra is fel-lázítják a pittsburghi egyezmény segítségével abból a célból, hogy ez a csehektől való teljes elszakítást követelje. Tudjuk, hogy a magyarok ezután, akik éppen most nagyon is lesnek reánk, Szlovenszkrét újra könnyen kezükbe kaparinthatják.

Ilyen körülmények között hogyan is viselkedjék egy becsületes tót? Legyen bizalmunk és türelmünk, hogy minden rendbe jön; mérlegeljük és vizsgáljuk meg azokat a fejtegetéseket, melyeket az újságokban olvasunk és népgyűléseken hallunk, vájjon igazak-e; meg kell vizsgálnunk, kik azok és kik voltak azok, akik így beszélnek. Mindenekelőtt természetesen be kell látnunk, hogy nem valamilyen varázssal, valamilyen felülről jövő rendelkezéssel, hanem csakis a mi, kis emberek, együttes lelkiismeretes munkájával építhetjük fel életünk jobb feltételeit és körülményeit. Szabadságunk is annyi lesz, amennyit megérdemlünk és amennyit elviselhetünk.

Megjegyzem még, hogy én is tót vagyok és az elnök szolgálatában állok és az ő legőszintébb meggyőződése szellemében írom Önnek ezt a levelet. Midőn kívánom önnek, hogy minél előbb megnyugvást találjon, ajánlom magamat.

Gasparik Anna

Masaryk elnök tót titkára tehát maga is bevallja, hogy Szlovenszkon még a jó emberek is elveszítették a jobb jövőbe vetett hitüket és bizalmukat. Ebből logikusan az következik, hogy természetesen a rosszak is, akik azonban Gasparik Anna szerint egyedül a pittsburghi egyezmény megvalósításában látják a nehéz helyzetből való kivezető utat. Tehát Szlovenszkon

a jó és a rossz emberek is elveszítették a jobb jövőbe vetett hitüket és bizalmukat. Ezzel pedig Gasparik Anna önmaga adta meg múltkori tájékoztató cikkére a legjobb és legvilágosabb választ. Ami még e válaszban kiegészítésre szorul, azt a „Jednota“ című lap, mely korántsem „magyarón“, hanem tót nemzeti sajtóorgánium, igen logikusan adja a titkárnőnek tudtára. A „Jednota“ ezt írja Gasparik Annának:

„Mi ezt már régen tudjuk. Igaz, Szlovenszkon még a jó emberek is elveszítették a tót nemzet jobb jövőjébe vetett hitüket és bizalmukat. Ezt azonban a „köznap gondra“ hátrítani, őszinteség hiányát jelenti. Ezek a jó emberek nemzetük jobb jövőjébe vetett hitüket a kormányon levők súlyos hibáinak súlya alatt, annak a politikának súlya alatt veszítették el, mely a tót nép jogait és különleges érdemeit nem respektálja.“

„Gasparik Anna bevallja, hogy Szlovenszko olyan kétségbeesett helyzetben leledzik, hogy még a jó emberek is elveszítették a jobb jövőbe vetett hitüket és bizalmukat. Másrészt azzal, hogy azokat az embereket, akik a tót népet ebből a reménytelen helyzetből ki akarják vezetni, rossz embereknek nyilvánítja, beismeri, hogy a mai desperát helyzetet Prága kívánja magának Szlovenszkon, ezért csakis ő felelős, mert páncseh eszméjét csakis a tót reménytelenség és rezignáltság segítségével tudja megvalósítani! És ezt a cinizmust, ezt a saját nemzetére elleni árulást Gasparik Anna azzal akarja igazolni, hogy hát a nép a pittsburghi egyezménynek babonás jelentőséget tulajdonít...“

„Ha Szlovenszkonak autonómiája lenne, ismételnék, iskoláinak száma ugyan a mai számmal egyező volna, a különbség azonban abban nyilvánulna, hogy ezekben az iskolákban tót szellem uralkodna és nem mint most, cseh és cseh-tót szellem. És az is biztos, hogy a tótok több hivatalt kapnának, mint most. Tót intelligencia ma elég nagy számmal van ahhoz, — ezt próbálja Gasparik dr. adatokkal megcáfolni — hogy betölthesse az összes hivatalt Szlovenszkon. Hiszen a volt közoktatásügyi miniszter, Hodzsa Milán, azzal a tervvel foglalkozott, hogy a tót intelligenciát a bolsevik Oroszországban kolonizálni fogja, mert saját hazájukban nincsen részükre kenyér és megfelelő foglalkozás! Ám ha igaz is lenne, amit ez a renegát nő állít, hogy a tótoknak nincsen képzettségük és ezért hivatalt nem viselhetnek, miért vannak szintén csehekkel betöltve az utcaseprők, erdőőrök, hivataloszolók, csendőrök, vasutasok állásai is? Vájjon ezekre az állásokra sincsen elég képzettségük, elég alkalmas emberük a tótoknak?...“

„Gasparik Anna szükségesnek tartja Mackó Józsefet arról biztosítani, hogy ő maga, „mint jó tót, az elnök szolgálatában áll“. Azok után, miket az elnök nevében írt, senki sem hiheti el, hogy valaki jó tót legyen és egyúttal az elnök szolgálatában is állhasson. Jó tót csakis az lehet, aki becsülettel szolgálja nemzetét. Az elnöknek szolgálni, aki Gasparik Anna útján ilyen válaszokat ír, mint ez, és egyúttal a tót nemzetnek szolgálni — teljes lehetetlenség.“

A CSEH-TÓT nemzetegységesítés belső „harmóniájáról“ tanúskodik egy másik igen érdekes polémia, mely Dvorszky Viktor prágai egyetemi tanár és ismert cseh földrajztudós és Kapp Otto mérnök, a tót gyáripari szövetség titkára között folyik. Dvorszky a cseh-tót köztársaság területi és földrajzi egységének tudományos propagátora. A szlovenszko gyáriparosok szövetsége viszont valóságos harcot folytat a prágai gazdasági kormánypolitika ellen, mely a volt felsőmagyarországi területeket iparilag tönkretette, velük minden tekintetben mostohán bánik. A szövetség minden alkalommal kimutatja, hogy Szlovenszko egy más gazdasági egységhez tartozván, egészen más gazdasági feltételekkel bír, mint a történelmi területek, tehát egészen más gazdasági politikát igényel. A szövetség titkára, Kapp mérnök, egy rendszeres szlovenszko gazdasági politika szükségéről tartott előadásában minderre reámutatott. Menten reácsapott Dvorszky és a „Ceská Revue“ című folyóiratban szemére hányja Kappnak, hogy előadása nyomán az olvasó azt a „hamis“ képet nyerheti, mintha a cseh területek 1918 előtt

¹ Hasonló tervvel foglalkozott a cseh-tót nemzetegységnek egy másik tót apostola, Stodola Kornél, aki Afrikába akarta telepíteni a kivándorló tótokat. Stodola a pozsonyi iparkamara elnöke. Difficile est satiram non scribere.

más gazdasági egységet alkottak volna, mint Szlovenszko és Ruszinszko, holott semilyen vámhatárok nem voltak köztük. Célzatos értekezése egy csomó tanácsot igyekszik adni a lezüllött szlovenszkói gazdasági élet megmentésére; ezekről a tanácsokról Kapp mérnök viszonylásában¹ azonban kimutatja, hogy informátlanságon alapuló képzelődések. Kapp válaszából a következő érdekes megállapításokat emelem ki:

„Szlovenszko Magyarország területén belül majdnem a legjobb ipari feltételekkel rendelkezett, ipari termékeinek 90%-át Magyarország konzumálta, konkurens üzemek ott nem voltak.“

„A kivándorlás ugyanazon természetes népszaporodási kvóta mellett erőszakosan meg van akasztva; ebből még abban az esetben is, ha a gyáripar éppen olyan módon lenne foglalkoztatva, mint a háború előtt, a munkapiacra nagyobb nyomás és nagyobb munkanélküliség következik. A kivándorlók megtakarított pénzének beáramlása is kisebbedik.“

„A szezonmunkások kisebb számmal mennek Cseh- és Morvaországba, mint ezelőtt az Alföldre, minthogy az még nincsen szervezve és nem is szokták meg.“²

Szlovenszko a köztársaságon belül — egy-két kivétellel — kevésbé jó ipari előfeltételekkel rendelkező terület. A tót ipar piacának nagy részét Magyarországon elveszítette. Némely szakmában talált ugyan Morvaországban pótlást, általában azonban alig tud az ottani fejlett iparral versenyezni. Éppen ellenkezőleg, többi országrészeink ipara által a tót piacról részben ki is szorítatik.“

„A tót gazdasági élet helyzete az államfordulat alkalmával hirtelen radikálisan megváltozott. Némely előfeltétel javult, némely rosszabbodott. A szlovenszkói gazdasági élet, mint egész, a köztársaság keretében belül, távolról sem rendelkezik olyan jó lehetőségekkel, mint azelőtt Magyarországon. A dolog természetében rejlik, hogy a megromlott előfeltételek befolyása rögtön mutatkozott, míg a kedvezőek csak lépésről-lépésre tudnak érvényesülni.“

A szlovenszkói gyáripari szövetség titkára mondja ezt és nem egy trianoni igazságtalanság ellen irányuló magyar kiadvány. A pozsonyi iparkamara folyóiratának ezen cikkéből egy teljesen megbomlott egyensúlyú gazdasági élet képe bontakozik ki. A szlovenszkói ipart majdnem egészen tönkretették a csehek, akik most azt a tanácsot adják, hogy a mezőgazdaság fejlesztésével pótolják a szlovenszkóiakat mindazt, amit iparilag vesztek. Long is the way...

STEIER LAJOS

¹ Hospodársky osud Slovenska, cili zemepis a hospodárstvo. (Szlovenszko gazdasági sorsa, vagy földrajz és gazdaság.) — „Hospodárska Rozhlady“. Cislo 6.

² Kapp megemlíti, hogy 1927-ben Szlovenszkról földművelő idénymunkás az országos munkaügyi hivatal útján következő arányban helyeztetett el: Cseh-Morvaországba 16.615, Ausztriába 10.859, Németországba 1.836, Franciaországba 356, viszont 30.000 Szlovenszkon egyik megyéből a másikba vándorol és körülbelül 25.000 teljesen munkanélkül maradt.

FIGYELŐ

NAGY-BRITANNIA ÉS EGYIPTOM

1921-ben egyiptomi miniszterek jártak Londonban és az akkori angol kormány egyik legbefolyásosabb tagjánál, akinek szava a külpolitikában is nagy súllyal bírt, tisztelgő látogatást tettek. A miniszter, vendégeinek és Egyiptom közjogi problémái útvesztőjében járatos angol kísérőiknek megrökönyödésére, mint a Britbirodalom polgárait üdvözölte Egyiptom szuverénjének felelős minisztereit és annak a reményének adott kifejezést, hogy hazájuk belátható időn belül a brit domíniumok legmegelégedetebbike leend. Az angol államférfi közjogi baklövése találóan jellemzi ama teljes fogalomzavart, amely Egyiptomnak, Napóleon szavai szerint „a világ legfontosabb államának“, nemzetközi helyzete felől még a nagypolitika szakértőinek sorában is uralkodik, s amely mindannyiszor újra nyilvánvalóvá válik, valahányszor, mint a legutóbbi időkben is, Egyiptom az érdeklődés előterébe nyomul. Az a körülmény, hogy közel ötven esztendeje angol katonaság megszállása alatt áll a Nílus völgye, érthetővé teszi azt az elterjedt tévhitet, mintha Egyiptom oly szerves része lenne a Britbirodalomnak, akár India vagy Dél-Afrika s ennél fogva Egyiptom teljes függetlenségének és nemzetközi jogalanyiségának elismerése a birodalmat egyik értékes tagjától fosztaná meg. Ezzel szemben a való helyzet az, hogy Egyiptom — a világháború éveit kivéve — soha brit fennhatóság alá nem tartozott, hanem 1914 novemberéig a szultán szuverénítésének alávetett török tartomány volt, 1922 óta pedig önálló királyság, amely a teljes nemzetközi jogi különállásnak minden attribútumával bír. Ezen a tényen mit sem változtat, hogy Nagy-Britanniával való kapcsolataival valóban szorosabbak, mint bármely más hatalommal és hogy ezidőszert is a brit kormánnyal oly kérdések megoldása érdekében folynak a tárgyalások, amelyek látszólag Egyiptom belügyei, amelyek azonban az ország sajátos helyzete és azon a különleges szerep következtében, amely Nagy-Britanniának az egyiptomi események körül osztályrészül jutott, csupán a két állam közös akaratával rendezhetők.

Nagy-Britanniának a Nílus völgyében bírt és ma már senki által vitássá nem tett hatalmi pozíciója korántsem céltudatos terjeszkedési politika következménye volt, hanem úgyszólván a mindenkori brit kormányok akarata ellenére, a külső események kényszerítő hatása folytán állt elő. Az elmúlt ötven esztendő egyiptomi eseményeinek története, amelyeknek legújabb láncszeme az angol labour-kormánynak a közelmúlt hetekben tett diplomáciai lépése, csak úgy érthető, ha nem tévesztjük szem elől azt az inkább nemleges igazságot, hogy Nagy-Britanniának Egyiptomban sohasem voltak messzemenő céljai és minden brit kormány — bármilyen pártállású is lett legyen — mindenkor csak a pillanatnyi helyzet szükségleteinek nyomása alatt cselekedett. Lord Cromer, aki közel 25 esztendőn át képviselte Egyiptomban a brit kormányt, egyiptomi politikájának és általában az angolszász fajnak jellegzetes sajátosságait a „gyakorlati józanságban, az elmélet megvetésében és logikai okoskodásra alapított minden

előre megszabott tervnek hiányában“ vélte felismerni¹ és valóban igen erőszakosan kellene a tényekkel bánnia annak, aki az egyiptomi eseményekből Nagy-Britannia következetes „imperialista“ politikájának érvényesülését óhajtáná kiolvasni. Ha tárgyilagosan végigtekintünk Nagy-Britannia egyiptomi szereplésén és megértjük a brit kormányok cselekvéseinek indító okait, könnyű lesz belátnunk annak a közkeletű és igen különböző tényezők által támogatott felfogásnak helytelenségét is, amely az egyiptomi nacionalizmus törekvéseiben az elnyomott egyiptomi népnek hatalmas urai ellen folytatott szabadságharcát hajlandó látni és rokonszenvével támogatni.

A múlt század 70-es éveinek végén, amikor kezdetüket vették azok az események, melyek végül Egyiptom angol megszállására vezettek, Egyiptom kormányzata a hanyatló keleti despotizmus ismérveit viselte magán. A névleg a török szultán főhatósága alatt és az uralkodása kezdetén tőle kapott felhatalmazás alapján uralkodó khedive, akinek méltósága a század elején alacsony sorból Egyiptom urává lett albán származású Mehemet Ali családjában örökletes volt, szakadatlan udvari intrikák és palotaforradalmak közepett korlátlan hatalommal kormányozta az országot, míg az egyes közigazgatási kerületek élén álló pasák egy-egy kis fiók-udvar tartottak, az uralkodó udvarának minden jellegzetes tulajdonságával. A föld népe, a fellahin, a lehető legsanyarúbb sorsban tengődött: a kormányzat legfőbb eszköze a „kurbas“, a közigazgatás legfontosabb teendőjének, a Nílus áradásával kapcsolatos közmunkák teljesítésének módja a „corvée“: vagyis a deres és a robot. Az ország pénzügyei szinte elképzelhetetlen züllés képét mutatták: míg egyrészt az államadósság kamatterhei mind tűrhetetlenebbekké váltak, másrészt a fellahintól könyörtelenül behajtott közszolgáltatások nagy része elsikkadt a pénzügyi közegek kezén. A hadsereg teljes bomlásában az idegen megszállás közvetlen előidézője lett, míg az igazságszolgáltatás terén a korrupció és önkény burjánzott.

A válság, szokás szerint, pénzügyi téren kezdődött s a hetvenes évek vége felé az egyiptomi kormány külföldi hitelezőivel szemben ismételte[^] késedelembe esett, minek következtében kénytelen volt beleegyezni abba, hogy pénzügyi gesztióját a főbb hitelező államok ellenőrzés alá vegyék. Az államháztartás bajaihoz járult a hadseregben erjedő elégedetlenség, mely a hírhedt Arabi-nak, egy fellah származású egyiptomi törzstisztnak személyében a katonaság körében népszerűségnek örvendő vezérre talált. A khedive hadseregében az egyiptomi származású elemek sokáig alárendelt szerepre voltak kárhóztatva s az egyiptomiak előmenetelét korlátozó rendelkezések fokozatos megszüntetése után is állandó volt a panasz az idegen, főleg török, albán és kaukázusi tisztek kedvezményezése miatt. Az Arabi és vezérkara által nacionalista alapon szított elégedetlenség ismételt zendülésekre vezetett s az sem segített, hogy a khedive Arabit miniszterévé tette: 1882-ben a hadsereg Kairóban nyílt lázadásban tört ki, melyet idegenellenes zavargások követtek; erre Nagy-Britannia, miután Franciaországot és Olaszországot eredménytelenül hívta fel az együttműködésre, hadjáratnak alig nevezhető katonai akció után, amelynek kiemelkedő eseményei Alexandria bombázása és az egyiptomi hadsereg teljes harcképtelenségét igazoló Tel-el-Kebir-i ütközet voltak, megszállta Kairót és újra trónjára ültette a lázadás elől Alexandriába menekült khedivét; Arabi és több társa száműzetésbe Ceylon szigetére kerültek. Arabi maga tudatlan és gyenge jellemű ember volt, akit egyéni nagyravágyása hajtott forradalmi tettekre, de az a mozgalom, amelynek nem méltó vezére lett, a legilletékesebb bírálónak, Lord Cromernek nézete szerint is sok olyan elemet foglalt magában,

¹ Modern Egypt, by The Earl of Cromer, London 1908. II. kötet 125 1.

amely a túrhetetlen kormányzati visszaélések elleni küzdelmet és az egyiptomi közállapotoknak nemzeti alapon leendő reformja iránti őszinte törekvéseket jelentette.

A katonai megszállást minden érdekelt tényező, elsősorban maga a brit kormány merőben ideiglenes intézkedésnek tekintette, amelynek célja, a brit külügyminiszternek az okkupáció alkalmával a főbb hatalmakhoz intézett optimista körjegyzéke szerint, csupán olyan helyzet biztosítása, „amely az állandóság és a haladás elemeivel rendelkezik“. Ezt a programot az egyiptomi brit politika híven végre is hajtotta: csak abban tévedett» hogy a közállapotok stabilitását az ország sajátos helyzetében és a nagyhatalmak földközi tengeri törekvései közepett, a közintézmények reformját pedig, amelyet túlnyomó részben Egyiptom érdekében az egyiptomiak akarata ellenére kellett végrehajtani, a nélkül vélte megvalósíthatónak, hogy fizikai jelenlétével hathatósan megtámassza ideális célokra irányuló törekvéseit.

Az első külső esemény, mely az okkupáció meghosszabbítására okot szolgáltatott, a szudáni mahdista fölkelés volt, amely elsöpörte Egyiptom szudáni uralmát és múlhatatlanul szükségessé tette, hogy több mint egy évtizeden keresztül Nagy-Britannia védelmezze meg az Arabi-féle zendülés után úgyszólván fegyveres erő nélkül álló Egyiptom déli határait. További okot szolgáltatott a megszállás idejének kiterjesztésére Franciaországnak a század vége felé mindinkább erősödő északafrikai aspirációi, amelyek nyilvánvalóvá tették, hogy az angolok kivonulása esetén Egyiptom hamarosan francia befolyás alá kerülne. Ezekhez az okokhoz járult még az is, hogy a belső reform munkája, amelyhez az angolok a megszállás után csak szerény részletekben és a legkiáltóbb visszasságok orvoslása végett nyúltak, évtizedek folyamán szinte észrevétlenül Egyiptom államéletének minden ágára kiterjedő hatalmas személyzeti és intézménybeli apparátust hívott életre, amely az ország jóléte és fejlődése szempontjából nélkülözhetetlenné vált s amelyet, szinte kizárólagosan angol jellege folytán, a brit befolyás gyengülése esetén a bomlás veszélye fenyegetett. Nem tagadható, hogy a brit okkupáció első két évtizedében Egyiptom gazdasági és kormányzati téren oly haladást tett, amely a keleti országokban példa nélkül áll és amely az ottomán birodalomnak egyik elhanyagolt tartományát bámulatosan rövid idő alatt „a leeurópaibb keleti állammá“ tette. Különös játéka a sorsnak, hogy bár mindenki s elsősorban maguk az egyiptomiak, tisztában voltak azzal, hogy a példátlan fellendülés a Lord Cromer mintaszerű irányítása alatt működő brit politika következménye volt, Nagy-Britannia egyiptomi helyzete a külső körülmények javulása ellenére mind súlyosabbá vált és végül ma is megoldatlan válságra vezetett.

Az egyiptomi angol uralom külpolitikai helyzete a századforduló idején nagy változásokon ment át. A szudáni kérdés Kitchener tábornok diadalmas hadjáratával megoldást nyert — legalább is katonai oldalát illetően. A francia rivalitás, amely 1904-ben az úgynevezett fasodai incidenssel kulminált, röviddel később a brit és francia politikának a nagy európai kérdésekben történt közeledése folytán megszűnt, oly megállapodás kapcsán, amelyben Franciaország annak ellenében, hogy Marokkóban szabad kezet nyert, kifejezetten lemondott minden olyan kívánság előterjesztéséről, amely az egyiptomi brit megszállás véghatáridejének megállapítására irányul. Mindezeknek a külpolitikai sikereknek gyümölcsétől megfosztotta azonban „az egyiptomi brit kormányzatot a Nagy-Britannia uralmát belülről veszélyeztető intranzigens egyiptomi nacionalizmus lábrakapása.

Egyiptom nemzetiségi és felekezeti tagozódása a legbonyolultabbak közé tartozik. A lakosság alaprétege, a földműves fellahin tömege sok tekintetben, mind fizikai, mind életmódjabeli sajátosságaiban, megőrizte az

egyiptomi őslakosság jellegzetes vonásait. A fellah hosszúkás fejalkata gyakran meglepő élesen idézi fel a fáraók korának domborművein látható ősokeket és a brit okkupáció első idejében a mezőgazdasági viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottság tapasztalatait röviden abban foglalta össze, hogy a földműves lakosság életmódja, gazdasági és szociális viszonyai, valamint a föld megmunkálásának módszerei és eszközei az ó-egyiptomi állapotokhoz képest úgyszólván semmi fejlődést nem mutatnak. E nagy tömegű alsó néposztály feletti amely évezredek óta türelemmel és megadással viselte szinte állati sorsát, a különböző hódító népek, görögök, rómaiak, bizánciak, arabok, törökök különböző időpontokban uralkodó osztályként állottak és élvezték a hatalom birtokát. Az okkupáció idején az uralkodó osztálynak tagjai névleg törökökből, valójában pedig azon számos és egymással gyakran keveredő népek fiaiból álltak, amelyek a török birodalomban az államfenntartó felsőbb osztályokat alkották. A fellahin és „török“ uraik mellett, akik egyaránt mohamedánok voltak, különleges, mintegy közvetítő helyzetben voltak a keresztény koptok, akik magukat a fáraók népének legközvetlenebb leszármazójaként tekintik és sajtáságos, keleti elemekkel átszőtt kereszténységüket a mohamedán urak türelmetlenségével szemben makacsul megőrizték; a brit okkupáció idején a kormányzati apparátus alárendeltebb közegeinek jórésze a koptok soraiból került ki. E tulajdonképpen „egyiptomi“ elemek mellett különösen az ország gazdasági életében jelentős szerepet vitt a két nagyváros, Alexandria és Kairó, bennszülött lakossága, főleg görögök, örmények és zsidók. Társadalmilag és jogilag az ország többi lakosain kívül álltak az európai hatalmaknak csaknem kivétel nélkül az említett két városban lakó polgárai, legnagyobb számban olaszok, franciák és angolok, akik a kapitulációk védelme alatt állván, külön társadalmat alkottak. A század közepe óta az egyiptomi kormányzatnak számos főfunkcionáriusa az európaiak közül került ki és különösen sok francia állt a khedive szolgálatában. Az európaiak külön jogállása különösen abban jutott kifejezésre, hogy egymásközötti, valamint egyiptomiakkal való jogvitáikban ma is európai és egyiptomi bírókból álló vegyes-törvényszékek ítéleznek, míg bűnügyeik saját államuk konzuli bírászkodása alá tartoznak.

A brit okkupáció reformjainak eredménye elsősorban a fellahin javára vált. A földműves lakosság, amelynek élete addig az adóvégrehajtó zaklatásaitól és a mudir sbirreinek vízilóbór korbácsától való félelemben telt el, emberségesebb életszínvonalhoz jutott és sok esetben az anyagi és társadalmi emelkedés útja is megnyílt előtte. A közoktatásügy újjászervezése után a fellah ifjak tehetségesebbjei az egyetemre is utat találtak és a szélső függetlenségi mozgalom legturbulensebb eleme, a diákság is jórészt alacsony eredetre tekint vissza. Egyébként maga Zaghul pasa, az egyiptomi nacionalista mozgalom vezéralakja is fellah szülők gyermeke volt. Talán különösnek tetszhetik, hogy az angol uralom legharcosabb ellenfeleinek zöme éppen abból a néposztályból került ki, amely legtöbbet köszönhet az okkupáció alatt bevezetett újításoknak, de ne feledjük, hogy a nacionalizmus harcos katonáit nem maguk a fellahin szolgáztatják, hanem éppen azok, akik soraikból kiemelkedtek s akik a szellemi és társadalmi parvenük hiányos ítélőképességével az „Egyiptom az egyiptomiaké“ jelszótól megrészedve önmagukat a britek több évtizedes kultúrmunkájánál külön államalkotásra képesnek és céljukat terrarisztikus eszközökkel megvalósíthatónak vélték. A lakosság egyéb elemei közül a koptok kényszerű oportunizmusból a függetlenségi törekvéseket támogatták, míg a török uralkodóosztályban is akadtak bizonyára olyanok, akik az angol uralom megszűnésétől az okkupáció előtti idők kiváltságainak feléledését remélték.

A nacionalista mozgalom eleinte a pánizlám agitáció alakjában vallási mozgalomként jelentkezett, de idegen- s különösen angolelleses jellege a külföldiek elleni erőszakosságok rohamos növekedésében hamarosan kiütközött. A háborút megelőző években több terrorisztikus cselekmény történt nacionalista részről, amelyek között a legnagyobb felzúdulást Butros pasa Ghalinak, az első kopt miniszterelnöknek meggyilkolása idézte elő. Az angolelleses utcai tüntetések mind gyakoribbakká váltak, a pártnak mérsékeltbb, vagy legalább is törvényes keretek között működő elemei pedig demokratikus reformokra és a brit befolyás csökkentésére irányuló programjukkal, az egyiptomi belső politika jelentős tényezőjévé lettek. Az 1911 évi alkotmányreform nyomán első ízben összeülő törvényhozó testületnek választás által betöltendő alelnöki tisztje Zaghlulnak jutott.

A világháború kitörése is különösen Törökországnak a háborúba lépése gyökeres változást idézett elő Egyiptomnak mind belső, mind külső helyzetében s egy időre megakasztotta az ország nacionalizálódásának folyamatát. Annak folytán, hogy a török szultán Egyiptom felett névleges főhatalommal bírt, Törökországnak a központi hatalmak oldalán történt beavatkozása által tulajdonképpen Egyiptom is ellenséges viszonyba került Nagy-Britanniával. E visszas helyzetet úgy oldották meg, hogy a brit kormány ünnepélyes deklarációval a török főhatalmat megszüntnek és Egyiptomot brit protektorátusnak jelentette ki, a távollevő törökbarát khedive helyett pedig az uralkodócsalád egyik angolbarát tagját állította az új protektorátus élére, mint Egyiptom szultánját. A háború egész tartama alatt hadiállapotban volt Egyiptom s bár a brit kormány a protektorátus létesítésekor kilátásba helyezte, hogy nem fogja igénybevenni a lakosság szolgálatait volt urai, a törökök ellen, az egyiptomiak közül nem mindig kényszer nélkül toborzott segítőalakulatok az előázsiai hadszíntéren jelentős szerepet játszottak. A földműves lakosság egy részének hadiszolgálatra történt igénybevétele nagy mértékben növelte az alsóbb néposztályok körében a brit uralommal szemben érzett ellenszenvet, amely a háború befejezése után 1919-ben nagyszabású forradalmi megmozdulásra vezetett. Az eleinte veszedelmesnek látszó lázadást a nagyszámú brit haderő könnyűszerrel elnyomta, de az angol kormány kénytelen volt belátni, hogy a hadijog alapján való kormányzás nem vezethet az egyiptomi kérdés kielégítő megoldására. A helyzet tanulmányozása céljából Lord Miinemek, Dél-Afrika nagynevű kormányzójának vezetésével brit bizottság ment a helyszínére és miután az angolelleses hangulatról, amely a bizottság bojkottálásában is megnyilvánult, alaposan meggyőződhetett, oly értelemben tett javaslatot, hogy az alkotmányos élet Egyiptom teljes függetlenségének elismerése alapján állíttassék vissza, bizonyos oly garanciák ellenében, amelyek a Britbirodalomnak és az Egyiptomban lakó brit és egyéb külföldi állampolgároknak érdekeit biztosítják. Lord Milner bizottságának javaslatai* bár igen nagy hatást tettek, mégsem találtak mindenben elfogadásra; különösen az említett garanciák tekintetében nem alakult ki egységes felfogás. Végül is a brit kormány úgy határozott, hogy a garanciák kérdésének függőben hagyásával a javaslatnak csupán egy részét, az alkotmányos élet helyreállítását valósítja meg. Ennek megfelelően 1922 február 28-án Egyiptom szultánjához intézett nyilatkozatában a brit kormány Egyiptomot független szuverén államnak ismerte el és a brit protektorátust megszüntnek jelentette ki; egyben kilátásba helyezte a hadiállapot hatályon kívül helyezését. E mellett azonban a brit kormány szabadkezet tartott fenn magának a következő kérdésekben oly időpontig, amely az ő egyoldalú megítélése szerint alkalmas lesz az ezekre vonatkozólag folytatandó közvetlen tárgyalásokra: 1. a Britbirodalom Egyiptomon át vezető közlekedési vonalainak biztonsága; 2. Egyiptom védelme minden

külső támadással és beavatkozással szemben; 3. az idegen állampolgárok és kisebbségek védelme; 4. a Szudán kormányzata; mindezekben a kérdésekben egyelőre a status quo-t kívánta fenntartani. Nyomban e nyilatkozat megtétele után a szultán felvette Egyiptom királyának címét és hozzálátott az új alkotmány kidolgozásához, amely végül, számos nehézség után, 1923 áprilisában életbe lépett. Az új alkotmány a kétkamarás rendszert léptette életbe, általános választójoggal és miniszteri felelősséggel: az első választások Zaghlul pasa „wafd“ néven ismeretes nacionalista pártjának fölényes győzelmével végződtek és Zaghlul, aki csak a függetlenségi proklamáció alkalmával szabadult máltai, majd gibraltári internálásából, amelyet az 1919 évi zavargások körüli szerepének köszönhetett, kormányt alakított.

Az alkotmányosság helyreállítása óta a mai napig Egyiptomban lejátszódtott események azt bizonyítják, hogy a politikában alig van nagyobb veszély a félrendszabályoknál. Az úgynevezett februári proklamáció által teremtett helyzetben lehetővé vált, hogy a nacionalisták uralomra jussanak oly körülmények között, amikor úgyszólván mindazokban a kérdésekben, amelyek a nacionalista program sarkalatos pontjait tették, Nagy-Britannia mereven ragaszkodott a status quo fenntartásához. Érthető, hogy ebben a félszeg helyzetben sem a kormányzat, sem a közhangulat nem juthatott nyugvópontra. A nacionalista és a brit kapcsolatok nézőpontjából kormányképesebb liberális vezetés alatt álló kormányok eléggé sűrűn váltakoztak, a jelszavakkal fanatizált tömegek elégedetlensége pedig terrorisztikus merényletekben robbant ki, amelyek közül a szirdámak, az egyiptomi hadsereg angol parancsnokának, 1924 novemberében történt meggyilkolása alapjaiban rendítette meg a fiatal államalakulatot. Az angol kormány a közvélemény nyomásának engedve, oly drákói megtorló rendszabályokat kényszerített Egyiptomra, amelyek mellett eltörpülnek a világháború kitörése előtt Szerbiához intézett osztrák-magyar ultimátum legszigorúbb követelményei. A gyilkosság, amelyben kétségtelenül a nacionalista párt több vezető tagja, sőt két miniszter is részes volt, annak a mélyreható elkeseredésnek következményeként fogható fel, amelyet az egyiptomi közvéleményben az első brit szocialista kabinetnek magatartása keltett.

A labour party uralomra jutásához a nacionalista körök az 1922 februári proklamációban fenntartott kérdések végleges szabályozása tekintetéből igen vérmes reményeket fűztek, amelyeket, miután Zaghlul pasa londoni tárgyalásai folyamán kiderült, hogy MacDonald a brit érdekek védelmében mivel sem engedékenyebb ellenfél Cursonnál vagy Chamberlainnél, a düh és lehangoltság érzése váltott fel. A parlamenti kormányzat a választások alkalmával mindinkább csak erősödő nacionalista párt magatartása folytán a lehetetlenséggel határossá vált s végül is az uralkodó — miután a tömegek által bálványozott Zaghlul pasa halálával a Wafd helyzete meggyengülni látszott — az alkotmány felfüggesztését és alig burkolt diktatúra bevezetését határozta el — kétségtelenül az angol High Commissionnek, Lord Lloyd-nak nyomása alatt.

Lord Lloyd-nak a jelenlegi labour-párti angol kormány uralomra jutásával csaknem egyidejűleg bekövetkezett visszahívása és az angol részről a februári proklamációban fenntartott kérdések rendezése iránt legutóbb tett javaslat azt a látszatot kelti, mintha MacDonald kabinetje, elődjének politikájával homlokegyenest ellenkezően, a brit érdekek rovására is engedékenységet szándékoznék tanúsítani Egyiptommal szemben. Ezzel szemben a valóság az, hogy — éppen úgy, mint a februári proklamációt megelőző időben — Nagy-Britannia minden államférfia, pártkülönbőség nélkül, azt a meggyőződést vallja, hogy az egyiptomi diktatúra csupán átmeneti állapot lehet, és pedig olyan átmeneti állapot, amely a brit érdekek szempontjából a leg-

kevésbé sem kívánatos. A Lord Lloyd visszahívásával kapcsolatban lefolyt parlamenti vitából kitűnik, hogy az egyiptomi kérdés megoldása mily erősen foglalkoztatta Baldwin konzervatív kormányát is és kétségtelennek látszik, hogy a konzervatívok kormányon maradása esetén is hamarosan történt volna a labour kabinet legutóbbi javaslatához hasonló kísérlet a kibontakozás érdekében. Az persze más megítélés alá esik, hogy a konzervatív párt bizonyos elemei parlamenti taktika céljaira a szocialista kormány eljárását alighanem támadások tárgyává fogják tenni.

A MacDonal-kormánynak a jelenlegi egyiptomi miniszterelnökkel egyetértésben kidolgozott javaslatán a legszembevetőbb, hogy a mindenkori tárgyalások gyúponyjában álló szudáni kérdésben ismét provizóriumot, nevezetesen az e tárgyban Nagy-Britannia és Egyiptom között 1899-ben létrejött megállapodásnak alapelveit, óhajtja Egyiptommal elfogadtatni, ami a Szudánban a két szerződő fél névleges kondominiumát jelentené. Hogy az újonnan választandó egyiptomi parlament, amelyben kétségtelenül a Wafd-párt lesz túlsúlyban, hajlandó lesz-e a kapitulációk fokozatos megszüntetése és a brit okkupációnak a Suez-csatorna két partjára szorítása ellenében e megoldáshoz hozzájárulni, amely úgyszólván egyértelmű Egyiptom szudáni aspirációinak feladásával, igen kétségesnek látszik. Nagyon tévednénk, ha az ötven esztendeje vajúdo brit-egyiptomi viszony alakulásában az új brit javaslat nyugvópontot és hosszú időre szóló megoldást jelentene.

DOMONY PÉTER

A KÜLFÖLD ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLET

MA MÁR tudjuk, mit veszítettünk azzal, hogy a tudományos külföld nem ismerte, illetve rosszul ismerte Magyarországot a békekötések idején. Még a legnagyobb rosszakarat mellett sem szenvedtünk volna annyi kárt, ha a háború előtt a magyar történelemről, néprajzról és gazdasági életéről, ha még oly vázlatos, de pontosabb fogalmak mentek volna át a tudományos, köztudatba, mint amelyekkel a béketárgyalások idején találkoztunk. Ezzel szemben a szláv és oláh propaganda évtizedeken át dolgozott kitartással, céltudatos szervezetek és főleg okos könyvek útján, melyekből a tudományos köntösbe öltöztetett legendák és tudatos ferdítések megingathatatlan tételekként szivárogtak be a mi dolgainkkal önállóan nem foglalkozó nyugati tudományos felfogásba.

Ezért erőlködünk ma már, hogy külföldi tanszékekkel, intézetekkel, külföldi nyelven és külföldön megjelenő tudományos folyóiratokkal, a magyar nyelven megjelenő könyvekhez és folyóiratokhoz fűzött kivonatokkal közvetítsük a magyarul nem olvasó, közömbös Európának a magyar tudományos élet eredményeit. Erősen akarjuk, hogy a magyar tudományos élet vérkeringése a nagy nemzetközi tudományos életébe elvegyüljön és a mi gazságainkat nemzetközi vérré változtassa.

De vajjon teljeseit ismeretlenek vagyunk-e külföldön a mi mikrokozmoszunkkal? Egyáltalán nem vesznek tudomást a külföldön arról a nagy tudományos munkáról, ami hazánkban magyar nyelven jelenik meg? És vajjon nem követ-e el minden külföldi tudós vétséget a tudományos morál szempontjából, ha figyelmen kívül hagyja a magyarnyelvű tudományos termelést?

Kétségtelen, hogy minden külföldi tudósnak, ki magyar vonatkozású témával foglalkozik, vagy olyan tudománnyal, melynek nálunk számottevő

irodalma van, kötelessége volna magyarul is megtanulnia, hogy a magyar szakirodalmat eredeti nyelven tanulmányozhassa. Csakhogy sokan visszarettennek attól, hogy a világnyelveken kívül még újabb nyelveket is megtanuljanak csak azért, hogy egy-két szakmunkát megismerhessenek. Különben nemcsak a magyar nyelv van ilyen helyzetben: francia munkákban sokszor lehet olvasni sajnálkozó nyilatkozatokat a legnagyobb tudósok tollán, hogy ezt vagy azt a lengyel-, hollandi vagy svéd-, esetleg orosznyelvű munkát nyelve miatt nem tudta használni a szerző.

De ha jól körülnézünk, meglátjuk, hogy elég szép számmal akadnak a külföldi tudósok között is, akik a magyar nyelvvel és a magyar tudományos világgal közvetlen kapcsolatot keresve megtanulják nyelvünket, hogy tudományos irodalmunknak hasznát vehessék.

Egy rögtön kitűnik ebből az összeállításból: csakis az úgynevezett nemzeti tudományok, tehát a nyelvészet, történelem, régészet és néprajz az, ami a tudós világot a magyarnyelvű tudományos termelésből érdekli. Jól tudják ezt matematikusaink, természettudósaink, orvosaink s éppen ezért igyekeznek nevezetesebb eredményeiket lehetőleg külföldi nyelven is közzétenni.

Legnagyobb számmal tanulnak magyarul magáért a magyar nyelvért és nyelvészetért. Itt elsősorban a finn-észt nyelvészekről kell megemlékeznünk, kik között már hosszú tudományos tradíció a magyar nyelvtudás és a magyar szakirodalom felhasználása. Hiszen nemcsak állandó magyar lektor van a helsinki és volt sokáig a tartui egyetemen, hanem tanárvizsgálati tárgy is a magyar nyelv a finn nyelvtanároknál, igaz, hogy nem oly kötelezően, mint nálunk a finn a magyar szakos tanárjelölteknél, hanem fakultative: egyike azon rokon nyelveknek, melyeket a jelöltek választhatnak. Csak a ma élő magyarul tudó és olvasó finn-észt tudósok közül idézzük Setälä Emilt, Finnország dániai és magyarországi követét, a legtekintélyesebb finn nyelvészt és tudóst, aki az újabb finn nyelvésziskolát megalapította s aki számtalanszor fordult meg Budapesten magyar nyelvészbarátai körében. Mellette a szintén elsőrangú finn nyelvészt, Yrjö Wichmannt említhetnők, ki sok magyar tárgyú dolgozata mellett még a moldvai csángókról is írt értékes nyelvészeti tanulmányt. A fiatalabbak közül a finn Penttilä, Áimä, Kalima, Kai Donner, Lagercrantz, az észt Saareste, Kettunen és Julius Mark tanultak meg kitűnően magyarul s használják a magyar nyelvtudomány eredményeit. Szorosan e csoporthoz tartozik a svéd Wiklund, a finn-ugor nyelvtudomány egyik legnagyobb élő művelője, a szintén svéd Hannes Sköld, továbbá Beronka, a kiváló norvég lappológus pap és a különösen kitűnő magyarsággal beszélő norvég Nielsen. Említésreméltó még, hogy csak nemrégiben tett doktorátust a budapesti egyetemen a Szovjetország területén újabban megalakult zürjén köztársaság egyik fiatal polgára: Lytkin, a többi finn-ugor népek egyetlen tagja, ki a magyar tudományos irodalomban otthonos. Az oroszok közül csak apétervári turkológus: Poppe tanult meg magyarul.

A finn-ugor és általában az ural-altáji nyelvészet tanulmányozása más országokban is szerzett híveket a magyar tudományosságnak. A Kalevala olasz fordítója, Pavolini nemrégiben egy olasznyelvű finn-ugrista folyóiratot is akart indítani a római Istituto per l'Europa Orientale keretében, melyben a magyar nyelvészeti irodalomról is számot akart adni, de a lap — gondolom, munkatársak híján — nem jutott tovább a hirdetésnél.

Franciaországban a már régebben elhunyt orientalistát, Lenormand-t nem Számítva, az indogermanista Meillet tanítványai közül fordult két tudós a magyar nyelvtudomány felé: a háborúban elesett Gauthiot olvasta

és használta a magyar nyelvészek munkáit, mostanában pedig a körünkben tartózkodó fiatal nyelvész: Aurélien Sauvageot már több cikkel bizonyította be jártasságát a magyar nyelvtudományi irodalomban és éppen minap nyújtotta be a Sorbonne-on az első francia doktori értekezést, melyet Budapesten nyomtak és amelyben az ural-altáji nyelvek sokat vitatott rokonságát kísérli meg bebizonyítani összehasonlító hangtani alapon. Sauvageot különben mellékesen Adyt és Babitsot fordítgatja. A francia nyelvtudomány ma láthatólag igyekszik elhódítani a németektől az univerzalitás pálmáját s ezért állított egy szívós katonát a finn-ugor-magyar posztra is.

Ha már a franciáknál tartunk, említsük meg Louis Eisenmannt, ki a magyar történetirodalom kedvéért tanult meg magyarul: az 1867-i kiegyezésről írott könyve kétségtelenül a jobb dolgozatok közé tartozik e nemben. A liberális magyar kormányzat igen barátságosan fogadta Eisenmannt és hozzájárult ahhoz, hogy a derék Kont Ignác halála után a sorbonne-i magyar katedra örökébe üljön. A háború óta azonban még lelkesebb csehpartí lett Eisenmann, mint amilyen lelkes magyarbarát volt a háború előtt és míg ő csak úgy ontja gonoszindulatú politikai cikkeit ellenünk, a szerkesztésében megjelenő *Le Monde Slave*-ban elképzeltetlen durvaságokat vagdálnak az elbukott magyar nép fejéhez. Itt az egyszer rosszul jártunk azzal, hogy a külföldi tudós magyarul megtanult: a fegyver annál fájdalommasabban szúr, ha tudják hová kell döfni.

Vele szembeállíthatjuk Henri Tronchont, a strassburgi egyetemen az összehasonlító irodalomtörténet tanárát, ki szintén már korábban megtanult magyarul, de nyelvtudását sohasem használta fegyverül ellenünk, sőt inkább népszerű előadásokban barátságosan ismerteti hazánkat, ő ama kevesek közé tartozik, kik a magyar irodalomtörténet kedvéért tanulmányozzák a magyar nyelvet. Eddigi kisebb tanulmányai és nagyobb könyve gróf Fekete Jánosról, melyből idáig csak egyes részletek jelentek meg, tanúskodnak arról, hogy a magyar irodalom múltjának alapos ismerője és így méltán képviseli a magyar irodalomtudományt abban az európai egyetemességre törekvő iskolában, melynek mesterei: Baldensperger és Hazard a *littérature comparée* nevet adták.

Mindezek azonban csak szórványok ahhoz a tudóssereghez képest, mely Németországban adta fejét a magyar nyelv és tudományosság tanulmányozására.

Míg Franciaországban rendesen csak egy-egy ember található a magyarhoz hasonló „exotikus” tanulmányokra, Németországban a német tudomány szervességéhez képest mindig egy-egy kis iskola fejlődik ki az efféle tudományokban. Régebben itt is csak elszórva akadtak ‘hungarológusok’ a tudományos szükséglet szerint, mint Heinrich Winkler, a boroszlói egyetem finn-ugrista tanára, Emst Lewy, a berlini egyetemen finn-ugor nyelvek rendkívüli tanára, ki számos cikket írt a Magyar Nyelvbe, Keleti Szemlébe és az *Ungarische Jahrbücher*be; Brockelmann, H. H. Schaefer, kik keleti stúdiumaik miatt tanultak meg magyarul; Stumme, a lipcsei professzor, ki berber tanulmányai mellett annyira megtanult magyarul, hogy több éven át elő is adta a magyar nyelvet egyetemén; a szintén orientalista Babin-ger, ki a magyar rovásírással foglalkozván, egy ismeretlen magyar rovás-empléket lelt és aki az ómagyar Mária-siralom felfedezésekor elsőnek állapította meg, hogy az magyar nyelvemlék.

Mióta azonban szegény, megboldogult Gragger Róbert berlini magyar intézetét megalapította, azóta egész kis iskola fejlődött ki a berlini magyar tanszék körül, melyhez Emst Lewy is csatlakozott. Legerősebb emberük Schünemann, ki nemcsak a magyarországi Árpád-kori német lakosságról írt igen alapos könyvét, hanem a régibb magyar történet és irodalomtörténet

egyéb vonatkozásairól is több értékes tanulmányt adott ki. Itt nevelkedett a nemrégiben tanulmányútján, Perzsiában meggyilkolt fiatal nyelvész: Walter Stoll, ki a magyar nyelv német kölcsönszavairól írt tanulmányt. Utóda Bouda Károly, ki most Debrecenben német lektor és Wolfgang Steinitz, a berlini magyar intézet finn osztályának asszisztense, több magyar vonatkozású cikket írtak már és folyékonyan beszélnek magyarul, éppúgy, mint a magyar tanszék jelenlegi asszisztense: Otto Albrecht Isbert, ki a Bakony-hegység néprajzi viszonyairól írt nagyobb munkát. A szorosabb értelemben vett történészek közé tartozik a lipcsei Schönebamué, ki telepedéstörténeti és a bizánci magyar vonatkozású kútfőkre vonatkozó tanulmányaihoz használta a magyar tudományos irodalmat.

A német romanisták közt is akad, aki megtanult magyarul tanulmányai kedvéért. Mint a nemrégiben elhunyt Thomsen, a nagy dán orientalista kinek még a magyar nyelvtörténeti kutatásokban is elévülhetetlen érdemei vannak, — a tárgyasragozásról írt értékes tanulmányt és felismerte a magyar rovásírás ótörök eredetét — éppúgy a kiváló gráci romanista, a szintén nem rég elhalálozott Hugo Schuchardt általános nyelvészeti elmékedései kedvéért magyarul is megtanult, hogy állandóan idézhessen magyar példákat és analógiákat. A ma élő romanisták közül első helyen kell említenünk a geniális Philipp-August Beckert, akit félig magunkénak is mondhatunk, hiszen egy évtizeden át ült a budapesti egyetem francia nyelv- és irodalomtörténeti tanszékén, mialatt igen jól megtanulta nyelvünket és számos cikket is írt a magyar folyóiratokba. Fiát, a szintén tudományos pályára lépő Henriket is elküldte Budapestre, hogy a magyar nyelvet elsajátítsa. A fiatalabb romanisták közül a nagytudású és fürge eszű bonni professzor: Leo Spitzer is tud magyarul, míg a lipcsei jeles rumanológus: Weigand, az oláh nyelvtörténet kedvéért tanulta meg nyelvünket. Ugyanígy tett az egyetlen olasz rumanológus: Carlo Tagliavini is, ki mikor Studi Rumeni című olasznyelvű oláh filológiai folyóiratát a római Institute per TEuropa Orientale keretében és költségén megindította, beköszöntőjében határozott tételként kimondta, hogy nincs oly nyelv, mely az oláh filológusnak oly szükséges volna, mint a magyar. Éppen ez a magyar stúdiómokra való hajlamosság és a tudományos elfogulatlanság, mely műveiben mutatkozik, keltette fel a budapesti egyetem figyelmét Tagliavini iránt és meghívta az üresedésben levő oláh filológiai tanszékre, hogy nevelje fel a hiányzó magyar oláh-filológus nemzedéket. — Itt említjük meg H. A. C. Beets-Damsté asszony nevét, aki az Oosthoek-féle németalföldi nagy enciklopédia magyar tárgyú címszavait nyelvünk ismerete alapján dolgozta fel.

A bécsi tudományos körök érdeklődése a magyarnyelvű irodalom iránt valami nagynak és rendszeresnek éppen nem mondható. Ha az elhunyt historikusokat: Alfons Hubert és August Fournier-t nem számítottuk, hamarjában csak az osztrák néprajzi társaság elnökét, Haberlandtet említhetnők, ki a magyar etnográfiai stúdiók kedvéért tanulta meg nyelvünket. A kiváló balkánfilológus Jockl és a budapesti származású Stockinger, a bibliográfus szintén bírják a magyar nyelvet.

A lengyel-magyar történelem számos kapcsolata ösztönözte Wojczevskyt a lengyel historikus és a kitűnő Dambrowskyt a magyar nyelv megtanulására. Dambrowsky, ki népünk lelkes barátja, főleg a közös uralkodóházak, az Anjouk és a Jagellók korával foglalkozik.

Egészen külön áll az orosz Petroff Elek, ki a felvidéki szláv telepedéstörténet kedvéért tanult meg magyarul s habár műveit cseh pénzen adták ki, sikerült kimutatnia, hogy az északi szláv-magyar etnikai vonal a 18. század óta lényegesen nem változott s így éppen Petroff munkáival védekezhetünk az erőszakos magyarosítás vádjá ellen. Az ukrán etnográfus: Zeno

Kuzelja, ki szintén tud magyarul, a Mátyás királyra vonatkozó szláv népi emlékeket gyűjtötte össze.

Angliában J. B. Bury, a nagynevű cambridge-i történész, ki csak tavaly halt meg, jól tudott magyarul. Honfitársai között azonban nem sokan akadnak, kik példáját követnék. Viscount James Bryce, a magyarra is lefordított standard-műnek, „A római szent birodalomnak szerzője ifjú korában megkezdte nyelvünk tanulását s még aggastyánként is szüntelen sajnálkozott rajta, hogy e tanulmányait nem fejezhette be.

Kivétel azonban a régészek tábora. Magyarország oly fontos régészeti lelőhely és tudományos állomás, hogy igen sok régész kénytelen nyelvünkkel megismerkedni, ha a közölt leletek tudományos felhasználására igényt tart. Így G. F. Hill, a British Museum egyik igazgatója a háború alatt szótárral fordította magának Kuzsinszky Bálint műveit, míg mások fordítók szívességéhez folyamodnak. Németországban ezt is alaposabban csinálják: Friedrich Drexel, a németbirodalmi régészeti intézet igazgatója kitűnően ismeri a magyar szakirodalmat, míg a sziléziai Richthofen Bolkó báró a *Vorgeschichtliches Jahrbuch* részére évente elkészíti a magyar régészeti szakmunkák ismertetését és kritikáját. Két bécsi prehistórikus: Adolf Mahr és Leonhard Franz szintén tanult magyarul, hogy a magyar publikációkat használhassa.

A cseh és oláh tudományos világ igen jól ismeri a magyar tudományos irodalmat, a kiválóbbak tisztában vannak mindennel, ami nálunk történik. A régibb tábor most e tekintetben különösen erősítik tegnapi honfitársaink, kik többnyire a budapesti egyetemen nyerték tudományos kiképzésüket. Egészen tökéletesen ismeri a magyar régészeti irodalmat, melyet a legutolsó ékezetig pontosan idéz, a prágai Jan Eitner; ugyanígy a csak minap elhunyt Párvan, az oláh tudományosság büszkesége. A pesti egyetem tanítványa a ma kolozsvári professzor Draganu, ki a magyar nyelvtudomány ismeretében objektív kritikával tárgyalja az oláh nyelvészet problémáit, hiszen főleg a magyar nyelvnek az oláhra gyakorolt hatásával foglalkozik. Viszont kínos látni, mint vergődik ez a részleteket tisztán látó tudós az erdélyi incolatus dogmájának útvesztőjében, ugyanúgy, mint kollégája a legkiválóbb oláh nyelvész: Puscariu, ki szintén jól tud magyarul. Lupas, ki ugyancsak budapesti diák volt, a magyar történetirodalom felhasználásával műveli saját nemzeti történetét. Ezek mellett azonban még egy sereg fiatal oláh tudós, történész, nyelvész, régész közvetíti a magyar tudományosság eredményeit saját tudományos világukkal.

A cseh tudósok közül külön említést érdemel a kitűnő cseh jogtörténész: Karol Kadlec, ki a magyar és oláh szakirodalom teljes birtokában cáfolta meg az oláhok erdélyi őslakossági elméletét egyik alapvető munkájában.

A horvátoknál a magyar tudományos irodalom presztízse még mindig igen nagy és itt nincs ma sem ellenséges hangulat a magyar tudománnyal szemben. Különösen a történészek és nyelvészek tartanak fenn szoros kapcsolatot a magyar tudósokkal Legkiválóbbjukat: Suiflay Milánt, ki a Nemzeti Múzeum tisztviselője is volt, a budapesti egyetem meg is hívta a számára alapított balkántörténeti tanszékre; Sisics, a zágrábi historikus jubileumi emlékkönyvébe pedig most készülnek a magyar tudósok cikkei.

A helyzet inkább minálunk fejlődik kedvezőtlenül: mind kevesebb lesz azok száma, kik az utódállamok uralkodó nyelve, történelme és általában tudományos irodalma iránt oly mértékben érdeklődnének, hogy e miatt nyelvüket igyekeznének elsajátítani. A budapesti egyetemen a szerbhorvát, tót és oláh nyelv-és irodalomtörténet kitűnő előadóinak alig akad hallgatója, de az egyetemen kívül sincs az efféle tudományoknak művelője.

Kétségtelen, hogy ez olyan baj, melyből előbb-utóbb katasztrófális hiátusok keletkezhetnek a magyar kultúra életében és melynek okai egyrészt a magyar ember sajátos közönye és tompultsága saját érdekeivel szemben, másik a középiskolai tanároknak képzettségükhöz képest más pályákkal összehasonlítva is csekély fizetése, melynek kiegészítése végett a tanároknak, kikből békeidőben a tudós világ csapatai rekrutálódtak, keserves pótkenyér után kell futkosniuk tudományos munkálkodás helyett. Végül nem csekély mértékben vétkesek az újonnan megalkotott középiskolai tanárképző-intézetek formalisztikus megkötései, melyek az egyetemi hallgatókat maguk alá kényszerítve, az egyetemen a tanulmányi szabadságot szinte megszüntették és az egyetemi oktatás színvonalát lényegesen leszállították, a hallgatónak nem hagyva időt, hogy saját hajlamai szerint a szaktárgyam kívül álló tanulmányokkal is foglalkozzék. Ha a szépszámú bécsi, berlini, párizsi ösztöndíjából egy-kettőt talán Prágára, Kolozsvárra, Zágrábra is lehetne fordítani, ezzel tudományos szukkreszcenciánk éppen a ma legszüksége-

sebb nyelvi (oláh, cseh, horvát) képzést nyerhetné el.

Az 'új Hungáriának', melyet mindannyian remélünk, elengedhetetlenül szükséges előfeltétele, hogy nem is egyenként, de tucatszámra nőjjenek fel magyar előkészítői, kik az elveszett kultúrterületek szellemi életével teljesen tisztában vannak, azoknak nyelvét és történelmét alaposan ismerik.

Keleten a magyar tudományos világnak szép presztízse van és számos török, tatár, baskír, szír és egyéb fiatalember tanult a magyar főiskolákon, de a tudományos produkció szempontjából *alig néhány* jöhet számításba. Hamarjában csak a török filológust: Raghivot említhetném, aki tud magyarul — ő nem volt budapesti diák — és a most már Angorában múzeumigazgató tatár barátunkat: Zübeir Hamidot, mint akik kellő tudományos képzettséggel művelik a magyar egyetemen elsajátított keleti filológiát.

A magyarnyelvű tudományos irodalom nemzetközi helyzete, mint a fentebbiekből kiténik, ha rózsásnak nem is, de biztatónak mondható. Ott, ahol magyar kezdeményezés folytán tanszéket kapott a 'hungarológia', mint Berlinben, a német tudományos élet rendszeressége folytán egész kis iskola alakult ki, melynek munkássága szép reményekkel biztat. De az elszigetelt, magyarul tudó külföldi tudósok is sok hasznot hajtanak a magyar tudományos életnek, sőt általában a magyar ügynek, ha megbecsüljük munkásságukat és igyekezünk érdeklődésüket ébren tartani, tovább fejleszteni.

Még egy nagy tanulság: a külföldi tudósok ítéletében csak a magyar nyelvészet, régészet, néprajz és kisebb mértékben a történettudományok jelentenek értéket, hogy miattuk még a magyar nyelv tanulására is ráadják fejüket. Hóman Bálint magyar pénztörténetéről tudjuk, hogy miatta több osztrák, olasz és egyéb numizmata küszködik a magyar szótárral, csak hogy általános érdekű eredményeit felhasználhassa.

A magyar kultúrának tehát nem annyira a propaganda, mint a becsületes munka szerzi meg a nemzetközi elismerést. A magyar külpolitika illetékes tényezői kezdik is ezt már észrevenni és ezért nehezedik rá újabban a magyar tudósokra bizonyos fokig a kultúrdiplomatai misszió, melyre pedig a magányos kutatáshoz, csendhez, munkához szokott tudósok közül nem mindenki alkalmas.

A kormányzat pedig, ha expanzív kultúrpolitikát akar csinálni, a fentebbi összeállításból láthatja, hol van nemzeti tudományos életünknek az a része, mely a külföldi tudományos világ érdeklődésének középpontjában áll és talán egy némely tanulságot levon belőle jövő feladataira nézve.

EGY BORSODMEGYEI FALU ÉLETE

A MAGYAR SZEMLE előző számaiban több cikket olvastam a falu életéről és a falu problémáiról s ezek mind azonegy érzésből eredtek, abból, hogy becsülni és szeretni kell népünket, a becsülés és szeretet érzéseit kell felfakasztani népünk lelkében s így vinni őt tovább előre emberi és nemzeti hivatásának betöltésében. Amit én itt ebből a témakörből egyéni tapasztalataim alapján elmondhatok, az sem kíván egyéb lenni, mint bizonyosságtevés népnevelésünk ilyen irányának helyessége mellett.

Az a borsodmegyei falu, amelynek életéről megjegyzések formájában néhány dolgot elmondok, egyike az ország legérdekesebb helyeinek. Érdekes azért, mert a falu igen régi község és ősrégi hagyományok ápolása mellett elől jár a kultúra áldásainak elsajátításában.

Ha nem tartom is meg a falu Bulcsu vezértől való alapításának mondáját, amely szerint Bocs község alapítása 955-ig nyúlik vissza, akkor is egyike a legrégebb községeknek, mert a Várad Regesztrom már 1222-ben említi egy ítélet kapcsán. Az újabban előkerülő cserépleletek már a honfoglalás előtt lakott telepnek mutatják. Eredetileg legelővidék lehetett a Hemád és Bársonyos Összefolyásánál. Építése is a nomádság mellett bizonyító kertes település szerint történt. Csaknem minden teleknek két kijárata van, egyik az utca felől a lakás előtt, másik a gazdasági udvaron vagy kerten át a tulsó végre: a Bársonyosra vagy legelőre. Népünknek jellemvonásai is ezzel erednek egy töről: szereti a tágas szép portát, azt gondosan körülkeríti, külön épületet emel lakásnak, külön épületet konyhának, ezt főzőnek nevezi, külön ólat készít minden állatának. A portát fával szegi be: akác, nyárfa, vizes részen: fűz. A ház elejét az utcán is parancsszó nélkül állandóan sepri, tisztán tartja. A trágyát is kint rakja halomba a szántóföld végén. Az udvar fás, az előkertből, tornácról, ablakból a virág ki nem fog.

Külső megjelenésében a nép szálas, egyenes lábszárú, délceg tartású. Elméje fogékony, éles, szíve jó, érzülete némely családban bámulatosan finom. Öltözni rangosán, mondhatni: rangján felül szeret. Régen a legdrágább szűrt, ködmönt gubát, vagy bundát szerette a nyakába kanyarítani, ma pedig a fiúk bricsesz nadrágban, bőrgalléros zekében, a lányok divatos ruhában, kosztümben, köznap színes kötőben és kendőben virulnak. A növendékeknek izléses egyenruhája van, a lányoknak sötétkék alj, fehér blúz matrózgallérral, a fiúknak fehér nadrág, kék trikó, leventesapka.

A községet a Hernád két részre tagolja: Külső- és Belsőbőcsre, melyek lakossága állandó versengésben van egymással, de melegen összeroknosodva, összeházasodva. Az értelmes, rendszerető, kiválónak mondható emberanyagból álló két község nem állott eddig mindenben olyan gondozás alatt, mint népe értelmi erejénél és szorgalmasságánál fogva érdemelte volna. Példának hadd említsek két dolgot. A vasúti állomást a belsőbőcsi határban, belsőbőcsi földön építették, közelebb van Bőcshöz, mint Hernádnémeti, az állomás neve mégis Hernádnémeti lett. A másik: a postát itt hordták keresztül a vasútról, Külsőbőcsön, mégis más faluba kellett menni postáért, mert nem volt aki szót szóljon és kimutassa, hogy Bőcsnek nagyobb forgalma van, mint a többi falunak együttvéve. Megtörtént az is, hogy Külsőbőcsön egész 1927-ig 90 elemi iskolás gyermek volt hat osztályban — egy tanító kezén. Tehát a felsőség részéről a tudatos irányítás — éppen egyetemes állami érdekből — multhatatlanul szükséges!

Viszont ha volt olyan kérdés, amit valaki felszínre hozott és vaskövetkezetességgel kezelte, annak félszázadra kiható jóhatása hagyott mély nyomokat.

Erre is két példát mutatok be. Egyik az erkölcs kérdése. A falu mindig egyvallású, református volt s így annál könnyebben volt megoldható, hogy a községi és egyházi rendtartás bizonyos kérdésekben azonos legyen. Ez igen üdvösnek bizonyult a valláserkölcsei rendtartásban. Régi egyháztanácsai jegyzőkönyveink tanúsága szerint páratlan szigorral üldözték elődeink a káromkodást és a paráznaságot. Minden egyes ilyenmű kihágást fel kellett jelenteni a konzisztóriumnak, melyben a községi és egyházi elöljárók együtt gyakorolták a fegyelmet. Ha bárkit rajtakaptak házasságtörésen vagy bujálkodáson, azt jelenteni kellett. Bemondták, hogy hol, ki, kivel, mikor vétkezett. S a vétkesnek a gyülekezet színe előtt penitenciát kellett tartam. Volt rá eset, hogy a bűnös nő maga jelentette fel magát és társait. S mert, például, egy törvénbíró nem vállalta azonnal a penitenciát, hivatali állásából nyomban elmozdították. Ez a 16. századi rendtartás érvényben volt körülbelül 1880-ig. És oly kihatással volt, hogy ma is a nyilvánosság cenzúrája alatt áll mindenkinek erkölcsi élete s ha valamely nő botlást követ el, azt azonnal megtudja az egész falu. Így fékező hatása van ma is, mert a világ nyelvéből mindenki fél.

Az okos erélyesség másik szép példája templomi rend. A régi jegyzőkönyvek szerint sok panasz volt a fiatalság a templomi viselkedésére. Ma pedig ha egy idegen jó a templomba, feltűnik neki az a szép rend, mellyel az 1.800 lelkes gyülekezet helyet foglal és viselkedik. A lelkész bejövetelekor a fiatalság feláll. Mikor kivonulnak a templomból, senki sem lép ki addig a padjából, míg az előtte való padsor utolja is el nem ment. Ez is több mint 50 éve így van. Futó Samu nagyemlékezetű lelkész, honvédhuszár kapitány volt a szabadságharcban, ő szoktatta ilyen példás fegyelemhez szigorral, de atyai bánásmóddal, szeretett népét, ő még politikai nevelést is adott magyarjainak. A választásokra maga vezette községét a függetlenségi zászló alatt. És ma is vannak, akik tartják az elvet: míg élnek nem kívánnak mást, mint függetlenségi jelöltet támogatni (ha ugyan lehet még...).

A nép értelmességéről néhány szót. Mindig kiváló érzéke volt ennek a népnek az iránt, hogy jól válassza meg a tisztviselőit. Szeretni szereti azt, akit úrnak emel maga fölé s büszke arra, ha mások is irigyelve becsülik a tisztviselőit. Ám a magasabb iskolákat nem végzett hivatalnokai, bírái és kurátorai közt is feltűnően sok az értelmes ember. Mindig volt ennek a falunak olyan tiszta jellemű, gavalléros bölcse, akit a vármegye urai szívesen tisztelnek jó ismerőseik közt. Az ilyenekkel öröm elbeszélgetni, jóízű beszédjüket hallgatva. A falu köznyelvében is öröklött bölcsesség aranszájai csillognak. Ilyenek: „Beszéddel még lelket is lehet venni!“ „Nemcsak egyszerre kell az ember, hanem máskorra is“ (vigyázzon mindenki, el ne játssza a becsületét). „Szörmalacnak selyemszörű fiát még nem láttam“ (ha durva a szüle, durva a gyereke is). „Amilyen virágot szakítottál, olyat szagolj.“

Szeret ez a nép tanulni s annak, amit tanult hasznát venni. Szívesen jár templomba és előadásokra. És nemcsak arról tud otthon számot adni, hogy mi volt a lecke, de tudja a beszéd egész gondolatmenetét, sokszor egészen hű idézetekkel. Néha évek múlva is emlékeznek valamely beszédre, találtam példát, hogy 30 év múlva is. Az értelmi erőnek egy másik jele: a versek hosszú emlékezetben tartása. Ennek eddig inkább csak a vőfélyek vették hasznát. Én azonban a népművelési estéken, ünnepélyeken a meglepően szép szavalatoknál értékesítem.

Olvasni nagyon szeret ez a nép. Leányegyesülettemmel könyvtárt alapítottam s minden műfajú jó könyvnek vannak olvasói. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Marlitt nagyon népszerűek. De becsesek a történeti olvasmányok, regények és mondák formájában, vagy rendes történehoi feldolgozásban.

Még színdarabot is szívesen olvasnak (Herczeg: Árva László király). Újságot is sokan járatnak. Leginkább ezek voltak a megszokottak: Szabad Szó, Kis Újság, A Föld. Sokan számonként vásárolnak. Némely asszony, ha kedveskedni akar az urának, a városból dohányt és újságot hoz neki.

Talán még meglepőbb, hogy írni is szeretnek. Többen dolgozták fel harctéri élményeiket versben vagy feljegyzésekben. Van, aki az életét írta meg versben. Van, aki az olvasott szép verseket, énekeket füzetbe gyűjti. Van a falunak poétája is, Költő Kis Lajos, akinél én nem azt csodálom, hogy írt néhány figyelemreméltó verset, de azt, hogy minden nagy magyar költő műveiből tud híven és alkalomszerűen idézni. Van naplóíró is. Öreg Gyúker József külsőböcsi magyar, 1787—1866-ig minden nevezetes eseményt feljegyzett évvendben. Tudtommal ő a szabadságharc egyetlen paraszt emlékiratszerzője, kár, hogy többnyire hallomásból s nem közvetlen élményből táplálja emlékeit.

Nem tisztán szellemiekben, de az élet egyéb dolgaiban is nagy haszonnal lehet értékesíteni a népnek azt a tulajdonságát, hogy szeret tanulni. Ez nyilvánul az egyes foglalkozási vagy iparágakban. Igen sokan értenek az itteni földművesek közül valamely iparossághoz, a nélkül, hogy rendszeresen kitanulták volna, ha meg kitanulták, odabenn városban a vasúti műhelyekben sorozzák őket a jó munkások közé. A fűrés-faragás közkedvelt téli foglalkozás. Már az elemi iskolában meglepő dolgokat csinálnak fiaink a szőlőj keretében. Guzsalyt, eszvétát, kocsit faragnak a böcsi emberek, némelyik hegedűt is. Kosárfonással is foglalkoznak és raffiából, tengeriháncsból készítenek „kas“-okat. A gazdasági gépek hasznosságát is hamar felismerte és javára fordította a nép, amely pedig sokáig kitartott a cséplés kezdetleges formái mellett.

Ilyen előnyös tulajdonságok mellett szép kilátások nyílnak a népművelés vezetői előtt. Törekvéseinket semmi sem jelképezi kifejezőbben, mint a villanyvilágítás. A Bársonyosra épített ősi vízimalmot átalakítottuk villanyteleppé. Bevezettük a villanyvilágítást először a templomba, aztán a község utcáira, a középületekbe és sokan a magánlakásokba is. Idősebb gazdák eleinte nem akarták, aztán már el se tudnának lenni nélküle. Különös örömmel látják az utcák kivilágítását. Megfizethetetlennek tartják az istállók világítását, különösen a jószág ellésekor. A villanyt igen sokan lakodalom alkalmával vezetetik be. A lakzit ugyanis csűrben, sátorban tartják, annak világítására kiválóan alkalmas, így oda vezetik ideiglenesen, a házban, ólban meg ott marad véglegesen.

A templom kivilágítása lehetővé tette esteli istentiszteletek, vallásos esték és ismeretterjesztő előadások tartását. A legnagyobb hidegben is szívesen jönnek össze a téli estéken és hálások a velük való foglalkozásért. Három télen 55 ilyen estélyt tartottam. Szellemi munkásnak tudnia kell, hogy rögtöni sikert nem várhat fáradozásáért. Legnagyobb eredmény talán az, hogy felismerték a tanulási alkalmat s az idősebbek elismeréssel jegyzik meg, hogy mennyit tanulhat, aki akar, csak egy télen is.

A testedző népművelést kevésbé méltányolják. De a jó belátásra itt is rá lehet őket vezetni. Itt van például a leventeintézmény. Lassan itt is jó mederbe terelődik a vonakodás. Akik például elmennek katonának, hálás elismeréssel mondják az itthoniak előtt: milyen jó, hogy leventék voltunk, bár régebben azok lettünk volna. Aztán itt van az elemi iskolások tomázása. Hogy mit lehet velük elérni, azt álmélkodva látják valamennyien. Azt nem értik, hogy mi szüksége van arra lánygyermeknek. Mondom aztán: ha egyéb hasmát nem látja, annyit mindjárt dér, hogy ügyeskedik általa, méltóbb lesz a fiúhoz, jobb lesz az étvágya, az álma, erősebb, egészségesebb lesz a teste. A gyermekek fejlődése iránt egyébként a legmelegebb szeretettel

érdeklődnek, vizsgákra, versenyekre tömegesen mennek és hálásan ismerik el, hogy a tanító fáradozásának meg is van az eredménye, mert a mai iskolás sokkal többet tud, mint a régi.

Lehetne még tovább folytatni azoknak a sajátságoknak a felsorolását, melyek fénysugarakként törnek fel a néplélek színére. Annyi bizonyos, hogy mihelyt szeretetből fogunk a néppel való foglalkozáshoz, mindjárt találunk egész sereg olyan bizonyítékot, melyek két dolgról győznek meg. Arról, hogy népünk lelki-testi kiválóságában páratlanul busás kincseket bírunk. És arról, hogy e kincsek nemzeti tekintetben való hasznosításában nekünk kell munkásoknak lennünk. A tisztas hagyományok és a kívánatos újítások a legerősebben találkozhatnak egymással vezetésünk alatt, annak a célnak a szolgálatában, hogy azt a nemzetet, amelyet a faji egyedekben sokszor elhanyagoltnak, felsemismertnek, öntudatlannak, de mindig tehetségesnek, hasznosnak, nagyraépesnek találunk, tegyük azzá, amivé lennie hivatása,

HEGYALJAI KISS GÉZA

A SZEGEDI KORMÁNY UTOLSÓ NAPJAI

EBER ANTAL úrtól, a Magyar-Olasz Bank vezérigazgatójától, a következő sorokat kaptuk:

A Magyar Szemle ez év augusztusi számában Antal István tollából „A szegedi kormány utolsó napjai“ címen megjelent érdekes közlemény a szegedi ellenforradalmi kormány pénzügyi intézkedéseiről a következőket írja:

„Az Ábrahám-kormány minden követ megmozgatott, hogy anyagi segítőforrásokat tudjon előteremteni s e végből még a Rotschildokkal is felvette a tárgyalások fonalát. Sajnos azonban, az összes pénzszerzési műveletek fiaskót vallottak, noha az egyik ismert pesti bank ismert vezérigazgatója vezette — mint dezinált pénzügyminiszter — a kormány finansziális hadműveleteit.“

Méltóztassék megengedni, hogy a fentidézett megállapításban személy szerint is aposztrofálva lévén, a következőkben röviden helyreigazíthassam azt, amit Antal István — egyébként nagyon érdekes cikkében — a szegedi kormány pénzügyi politikájára vonatkozólag közöl.

Amikor Ábrahám Dezső 1919 július közepén a kormányt megalakította, hozzám, aki a bolsevizmus kitérősekor Olaszországba menekültem, táviratot intézett, amelyben a pénzügyminiszterség elvállalására szólított fel. Milánóból július 20-a táján Szegedre érkezvén, megtudtam, hogy megbízatásomnak kiinduló pontja az a szomorú helyzet, hogy a Szegeden levő állampénztár úgyszólván teljesen üres és így nincs fedezet az augusztus i-én esedékes fizetésekre, sem pedig annak a kis lelkes seregnek a fenntartására, amely Szegeden, nagy lelkesedéssel, a fővezér köztiszteletben álló személye körül csoportosult. Amikor megtudtam, hogy elsősorban az augusztus i-i illetmények kifizetéséhez szükséges legalább 12,000.000 korona beszerzésének elintézéséről van szó, kijelentettem, hogy nem tartanám helyesnek, ha ezt a pénzszerzést pénzügyminiszteri minőségben kellene eszközölnöm, kértem tehát, hogy a kormány tekintsen el pénzügyminiszterré való kinevezésemtől, ellenben készséggel vállalkozom arra, hogy mint magánember a szükséges intézkedéseket megtegyem. Minthogy a kormány a kérdés illetően megoldásához hozzájárult, két feladat állott előttem:

az egyik, hogy sürgősen gondoskodjam annak a 12,000.000 koronának a beszerzéséről, amely augusztus i-re volt szükséges,

másodszor pedig, hogy fedezetet teremtsék azokra a költségekre, amelyekkel a szegedi seregnek a vörösök ellen Budapestre való előnyomulása lett volna egybekötve és amelyet hadügyi szakértők körülbelül 100,000.000 koronára becsültek.

Sem az egyik, sem a másik irányban nem is gondoltam arra, hogy a Rotschild-csoporttal keressek érintkezést, hiszen az ilyen kezdeményezés eleve is céltalan lett volna. A legsürgősebb szükségletet képező 12,000.000 korona

beszerzésére azt az utat választottam, hogy a szegedi bankoknál miniszterelnöki rendelettel lefoglaltattam 25%-át azoknak az úgynevezett kék bankjegyeknek, amelyeket ezek a bankok a közönségtől beszedett úgynevezett fehérhátú bankjegyek ellenében Bécsben az Osztrák-Magyar Banktól beszerettek és Szegedre lehozattak. Tekintve, hogy a kormány által a közönség pénzéből így előlegül igénybe vett összegért fedezetül azt a garanciát adhattam, amelyet Szeged városa a kormánynak már előzetesen hazafias készséggel felajánlott, nem volt aggodalmam abban a tekintetben, hogy a pénzt becserélés végett beszolgáltató magánosok valóságos kárt szenvedjenek (aminthogy később a pénzüket vissza is kapták), viszont más eszköz a pénzjegyeiktől kifosztott Szegeden nem állt rendelkezésre a 12,000.000 korona sürgős beszerzésének érdekében. Ezzel az intézkedéssel tehát feladatom legfontosabb része, az augusztus i-i esedékesség fedezése, teljes mértékben sikerült.

Hátra volt a másik, a nagyobbik feladat, az előnyomuláshoz szükséges 100,000.000 korona beszerzésének biztosítása. Ebben a tekintetben a helyzet az volt, hogy ily nagy összeget, a kormány fennhatósága alá tartozó Szeged városban és az ahhoz kapcsolódó néhány községben beszerezni teljesen lehetetlen volt, viszont a francia hadsereg parancsnoksága eleve kijelentette, hogy arra gondolni sem lehet, hogy ezt a pénzt Franciaország bocsássa a szegedi kormány rendelkezésére. Ily körülmények között nyilvánvaló volt előttem, hogy ezt a nagy összeget csak egy úton lehet beszerezni, ha tudniillik a francia kormány, illetve az antant legfelsőbb haditanácsa nyomást gyakorol az Osztrák-Magyar Bank bécsi főintézetére abban az irányban, hogy a szegedi kormányt is lássa el pénzellátmánnyal, éppen úgy, mint a többi szukcessziós állam kormányait, vagyis, hogy a legfőbb haditanács biztosítsa az Osztrák-Magyar Bank vezetését arról, hogy a szegedi kormánynak kiutalandó pénzelőlegeket az Osztrák-Magyar Bank felszámolásakor éppen úgy figyelembe fogja venni, mint a többi szukcessziós állam kormányainak folytatólagosan juttatott előlegeket.

A kormány ezirányú előterjesztésemet magáévá tette és erre Charpy tábornok útján kihallgatást kértünk De Lobit tábornoktól, a megszálló sereg Nagykikindán állomásozó főparancsnokától. A kihallgatást Charpy rögtön kieszközölte, mire Teleki Pál gróf külügyminiszter, Varjasy és én átmentünk Nagykikindára De Lobithoz, aki vezérkari főnöke társaságában fogadott és akinek jövelelünk célját előadtuk. Teleki Pál gróf kitűnően fejtette ki a tábornok előtt, hogy a szegedi kormány létezésének egyedüli értelme az, hogy a vörösök elleni előnyomulást megszervezze, hogy ehhez pénz kell, ha tehát a francia kormány, — amint eddigi eljárásából látszott — szükségesnek tartja a szegedi kormány működését, akkor viszont gondoskodnia is kell arról, hogy azok a pénzeszközök rendelkezésre álljanak, amelyek az előnyomulás lehetővé tétele céljából multhatatlanul szükségesek.

Ezután előadtuk fentvázolt tervemet az Osztrák-Magyar Bank igénybevételére vonatkozólag. De Lobit tábornok teljesen magáévá tette álláspontunkat és még ott jelenlétünkben vezérkari főnökével megszerkesztették a legfelsőbb haditanácshoz intézett táviratot, amelyben az ügyet előadták és kérték a haditanácsot, hogy a francia kormány bécsi követét utasítsa a neki általam Bécsben előadandó módon eszközleendő pénzbeszerzés előmozdítására.

Így küldetésünk az akkor és ott lehetséges maximumot elérvén, 1919 július 28-án Teleki Pál grófnak Bethlen István grófhhoz, mint a szegedi kormány bécsi megbízottjához intézett bevezetőlevelével indultam Bécsbe, hogy a francia követ segítségével az Osztrák-Magyar Banktól a szükséges pénzellátmányt beszerezsem. Útközben ért a hír, hogy Kun Béla kormánya összeomlott, így tehát Bécsben már a francia követnél nem is jelentkeztem, úgyhogy a további eljárás természetesen tárgytalanná vált.

Ebből a tényállásból nyilvánvaló, hogy a Rotschild-csoporttal semmiféle érintkezést nem folytattunk, sőt a Rotschild-csoportnál leendő kísérletezésről közöttünk szó sem volt, nyilvánvaló továbbá, hogy az alatt a két hét alatt, amelyet mint pénzügyi tanácsadó a szegedi kormány mellett töltöttem, semmiféle törekvésünk nem vallott fiaskót, hanem ellenkezőleg ez alatt a rövid két hét alatt sikerült a kisebb, de sürgősebb kérdést teljesen megoldani, a másik nagyobb kérdést pedig oly mederbe terelni, amely teljes eredménnyel kecsegtethető.

Mindezeket némi helyreigazításul az Antal István cikkében foglaltaknak azért vagyok bátor közölni, mert rosszul esnék, ha azon megállapítás, mintha a fővezér vezérlete alatt csoportosult seregek keUő időben Budapest felé való előnyomulása pénzügyi Ügyfogyottság miatt maradt volna el, cáfolatlanul maradt volna. Úgy gondolom, hogy a szegedi kormány csekélységgel együtt meg lehetett elégedve azokkal az eredményekkel, amelyeket alig kétheti működése alatt pénzügyi téren elért.

Fogadja stb.

„A MAGYAR NEOPATRIOTIZMUS“

A FENTI CÍMEN König Antal főszerkesztő írt figyelemreméltó cikket a „Das neue Reich“ című folyóirat augusztus 17-i számába. König bevezetésül arra mutat rá, hogy a háború utáni Magyarországon mindjobban növekszik azoknak a férfiaknak a száma, akik egy nagyszabású kisebbségpolitikai program kidolgozására törekszenek, amely általános kisebbségi szempontból mintaszerűnek tekinthető. „Ezekhez a férfiakhoz tartoznak Magyarországnak legfeneköltebb szellemei: gróf Apponyi Albert, gróf Andrássy Gyula, gróf Bethlen István, Gratz Gusztáv, Bleyer Jakab, Emszt Sándor, Túri Béla, gróf Hunyady Ferenc és mások... Az egyes politikusok inkább esetről-esetre mutatnak rá arra, milyen fontos Magyarországon a német kérdést rendezni, Bleyer, Gratz és a németek lapja, a Sonntagsblatt számos cikkben és beszédben a kérdésnek elvi oldalát emelték ki és a fajvédőkkel szemben bizonyították, hogy egy fajtiszta Magyarország Csonka-Magyarországgal azonos és hogy Nagy-Magyarország, minden magyar álma, csupán a kisebbségi kérdésnek igazságos megoldása árán válhatik valóra.“

Ezután König Ottlik Lászlónak a Magyar Szemle lapjain megjelent „Új Hungária felé“ című cikkének gondolatmenetét ismerteti és ehhez a következő megjegyzéseket fűzi:

„A neopatriotizmus, amint Ottlik hirdeti, ma a hivatalos politika és a vezető magyar politikai és tudományos körök felfogásának tekinthető. Ehhez a szemlélethez sokoldalú történeti tanulmányok és mélyen beágyazott előítéletek leküzdése után jutottak el. Ennélfogva ez nem szenzációhajhászat és nem propagandafogás, hanem fájdalmak között született igazság, a magyar politika axiómája. Hogyha mégis vonzó hatással van a Magyarországtól elszakított népekre, vagy ilyen hatással lehet, az benső lényegéből folyik, az ezeréves történeti összefüggésből és az ezeréves történeti hagyományokból, amelyeknek az utódállamok híjával vannak. Aki a Dunamedence politikai, kulturális és vallási viszonyaival csak egy kissé tisztában van, magától értetődőnek tartja, hogy például a nyugati kultúrában nevelkedett katolikus horvátok számára Szent István nevének más lelki akusztikája van, mint Belgrád és az ortodox szent, Sveti Sava nevének.“

„Azonban eltekintve a neopatriotizmusnak pillanatnyi hatásaitól, —> így folytatja fejtegetéseit a szerző — ennek magasabb szempontból is van jelentősége. Az a körülmény, hogy Magyarországon új, igazságos és a magyarországi németeket kielégítő kisebbségi politikát vezetnek be, automatikusan kényszeríteni fogja az utódállamok kormányait is arra, hogy a kisebbségekkel szemben új kurzust léptessenek életbe. Ha ez mindazonáltal nem következne be, akkor a Dunamedence második Macedóniává lesz és tűzfészekké, amely az utódállamokat a legelső adott alkalommal lángba borítja, ami ezeknek semmi esetre sem lehet kívánatos. A felelősséget azonban ezért — mint Prohászka püspök találon mondotta — a Saint-Germain-i és trianoni térképszabók fogják viselni.“

Folyóiratunk örömmel regisztrálja osztrák kollégájának e nagy meg*értésre mutató, méltányos fejtegetéseit.

BELPOLITIKAI SZEMLE

— *A Felsőház házszabályai nélkül — Politikai circulus vitiosus — The right man on the right place — Fagykárosultak támogatása— „Tudja a jó Mindenható mi van azon simivaló.—*

A FELSŐHÁZ tagjai között mozgalom indult meg, amelynek célja: Házszabályokat alkotni a Felsőház számára. A Felsőház ma is házszabályok nélkül működik. Funkciójának zsinórmértéke a régi Főrendiház házszabálya és a régi gyakorlat. Mentelmi ügyekben a delegáció tagjaira vonatkozó 1867: XII. t.-c. 47. §-a nyomán kifejlődött szokás-jog volna döntő, de írott jog híján olyan ellentétes határozatokat hoz a Felsőház bizottsága, amelyek ennek a nagytekintélyű testületnek éppen nem válnak díszére. Bittner János mentelmi ügyében kimondotta a bizottság, hogy nem tudja megállapítani, nem forog-e fenn zaklatás esete és ezért nem javasolja a Háznak a mentelmi jog felfüggesztését; holott akkor kellett volna megtagadni a mentelmi jog felfüggesztését, ha megállapította volna a bizottság, hogy zaklatás esete forog fenn. Más esetekben in meritó vizsgálja a bizottság, van-e bizonyíték arra, hogy a mentelmi bejelentésben szereplő felsőházi tag elkövette-e a bűncselekményt, amely miatt kikérik. Viszont Újfálussy Dezső ügyében pusztá alaki okból nem javasolja a bizottság a mentelmi jog felfüggesztését, mert a vizsgálóbíró az ügyet nem a Felsőház, hanem az országgyűlés elnökének terjesztette elő. Egyszóval olyan tohuvabohu uralkodik ebben a nagybírák által valóssággal megszállott testületben, amely csak az írott jog hiányainak tudható be. Hasonló a helyzet az igazolási ügyekben. Csak egy esetet említek, Vásáry József esetét, akit az Országos Mezőgazdasági Kamara a második csoportbeli kisbirtokosok képviselőjében küldött a Felsőházba. A mezőgazdasági kamarai tagok mandátuma az 1927 év végével lejárt. Vásáry Józsefet most már időközben szerzett nagybérlete alapján az ötödik kúriában írták össze és mint ilyen lett Debrecen mezőgazdasági bizottságának tagja s e bizottság által a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara rendes tagjává megválasztva. És mi történt? Az Országos Mezőgazdasági Kamara őt az új ciklusra is a második kúria, vagyis a kisbirtokosok és kisbérlok képviselőjében választotta meg hat év tartamára rendes tagjává. Az országos kamara igazoló bizottsága megállapította, hogy Vásáry Józsefet a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarába az ötödik kúria választotta meg, azonban az Országos Mezőgazdasági Kamaránál, mint a második kúriából delegált tag szerepel; az országos kamara igazoló bizottsága Vásáry József országos kamarai tagságát méltányosságból kivételesen mégis igazolta, de azzal, hogy a jövőre nézve precedensül ez az eset nem szolgálhat. Mikor ez ellen Deák István és társai a Felsőház elnökéhez intézett beadvány útján óvással éltek, a Felsőház igazoló bizottsága a Ház igazoló bizottságának javaslata alapján a beadvány elutasításával Vásáry József felsőházi tagságát igazoltnak mondotta ki, mely ítélet által szerény nézetem szerint megsértette a felsőházi törvény 19. §-ának második szakaszában inkorporált elvet: a felsőházi tagokat oly módon kell választani, hogy a testület kebelében levő szakok és érdekcsoportok aránylagos képviselőkhöz jussanak! E bíróság tagjai Magyarország legkiválóbb jogászszakértői. Hogyan történhetett meg ez a lapszus? Úgy, hogy mai napig sincs írott jogszabály, amely e kérdés eldöntésére jogi támpontot nyújtana. A régi főrendiház házszabályai irányadók, per analogiam, az új Felsőház életében felmerült esetekre vonatkozólag. Így történhetik meg azután, hogy amire

nézve az Országos Mezőgazdasági Kamara igazoló bizottsága lelkiismeretének megnyugtatására szemérmesen kimondja, hogy az eset precedensül nem szolgálhat, azt a Felsőház igazoló bírósága feltétel nélkül veszi tudomásul és szankcionálja.

Elérkezett az ideje annak, hogy tetté váljék a Felsőház tagjai egyrészének nemes és hazafias szándéka, amely a Felsőház működésének házzszabályok alkotása által szilárd alapot akar teremteni. Debuisset pridem! Ezzel kellett volna kezdeni! Kissé flegmatikus temperamentumra vall ebben a lázás korszakban ennek az elmulasztása. Ez a legkevesebb, aminek mielőbb meg kell történnie! Minden azután következik. Még ez a külső rend sem jelenti a belső rendet, de alapja lesz a belső rendnek. Aktuálissá teszi ezt az a tény is, hogy rövidesen radikális elemek vonulhatnak be a Felsőházba az általános választójog alapján megalakuló új törvényhatósági bizottságok felsőházi tagválasztása révén. Ennek a hiányát érezte a Felsőház legutolsó ülésén is, amikor a képviselőház déli 12 órára hirdetett ülésén lázasan várta a Felsőház üzenetét, amely néhány lelkes tagjának ismételt felszólalása miatt késett, úgyhogy majdnem ex-lexbe jutott az ország a Felsőház működésének túlbuzgó volta miatt.

A Felsőház mai tagjai nem fognak tumultuózus jelenetek rendezésével visszaélni a ma érvényben álló főrendiházi házzszabályokkal. De gondolni kell a jövőre és gondoskodni már most arról, hogy modern házzszabályok biztosítsák a tárgyalás rendjét, hogy a Felsőház élete megfeleljen annak az ideának, amelyet a törvény alkotásánál magunk elé tűztünk, hogy ne legyen sem az élőhalottak cifra sírboltja, sem játszi felnőttek magas nivójú önképzőköre, hogy el ne posványosodjék, hogy zürzavarba ne fulladjon, hogy éljen és virágozzék. Előrelátó államférfiak kötelessége arról normális viszonyok között és politikai szélcsend idején gondoskodni. Hiszem, hogy ezek az államférfiak teljesíteni fogják kötelességüket.

POLITIKAI circulus vitiosusra vezet Balthazár püspök új pártalakítási törekvése.

Debrecen tudós püspöke abból indul ki e törekvésében, hogy ő maga is elszomorodott szívvel látná, ha Bethlen István gróf az ügyek éléről távoznék. De az egységes pártot annyira lucus a non lucendo-nak ítéli, hogy lehetetlennek tartja általa a benne meglapuló sokféle irány mellett a demokratikus eszmék bátor szolgálatát; éppen azért a par excellence demokratikus elemek kiválását sürgeti a pártból, akik azután Mayer János vezetése alatt többet ígérve túllicitálnák a szociáldemokrata pártot, esetleg vele karöltve inaugurálnák azt a demokrata politikát, amely szerinte egyedül mentheti meg az országot a bukástól. Ez Balthazár gondolatmenete mogyoróhéjban, ezzel a gondolatmenettel akarja ő a hazát megmenteni. Kitől és mitől?

Az egységes pártban valóban sokféle gondolkodású egyén egyesül, mert gondolat van ezekben az egyéneken, de mindenki kész és képes is alárendelni a vezér akaratának a maga külön járó céljait, mert a főgondolatban vele teljesen egy: az ország újjáépítésében. A párt valamennyi tagja demokratikus gondolkodású, arisztokrata tagjai pedig — Perényi, Ráday, Szápáry, Teleki — előljámak különösen a demokrata irány hirdetésében és követésében szóval és tettel egyaránt. A pártnak úgy szellemi, mint erkölcsi színvonala kifogástalan és büszkén állja ki a versenyt bármely kormányzópárt-elődjével.

Mayer János demokráciája ellen sem lehet kifogása senkinek. De Bethlen István sem vádolható azzal, hogy le akarja tömi a demokrata ifányt. Maga az a tény, hogy Mayer János Bethlen kabinetjében résztvesz, bizonyítja, hogy elég demokrata gondolkodásúnak és kisgazda érzelműnek tartja a

vezért, akinek zászlaja alá felesküdt. Akit a püspök vezérnek szánt, annak az ítélete e részben mindenkinél irányadóbb arra vonatkozólag, demokrata irányt követ-« Bethlen István és a párt, amelynek vezére. Ami pedig a szociáldemokrata párt túllícitálását illeti ígéreteken, hát ez teljesen lehetetlen feladat.

Az együttműködés a szociáldemokrata párttal még valahogyan lehetőséges volna, hogyha ez a párt a szakszervezeti életből nem hozott volna magával annyi diktatórikus hajlamot és arisztokrata allúrt, amely mellett a kooperáció egy olyan demokrata érzésű és magát felsőbbrendű akaratra közérdekből alárendelni kész párt számára, mint amilyen az egységes párt, teljességgel lehetetlenség számba megy. A kooperációnak elengedhetetlen feltétele volna az is, hogy a szociáldemokrata párt végre minden fenntartás nélkül nemzeti alapra helyezkednék úgy, amint azt már nyugateurópai párttestvérei megcselekedték.

És ha mégis megtörténnék az a lehetetlennek látszó dolog, hogy egyesesen demokrata pártnak nevezné ki magát az egységes párt, mi lenne akkor a hat tagból álló és három felé húzó régi demokratákkal? Belépnének az egységes pártba és új balthazárok új pártalakítást sürgetnének mondván: ellenzék nélkül nincsen parlament, az ellenzék hiánya a parlamentárizmus bukását jelenti. Mentsük meg hát ismét az országot: alakuljon új párt!

íme odajutottunk, ahonnan a tudós püspök közjogi lombik-kísérleteiben elindult. Politikai homunkulusok születnének és megteremtenék a tehetetlenség vergődésében azt a circulus vitiosust, amelytől Bethlen István gróf már egyszer megmentette az országot. Újra kezdjük?

JUBILEUMOK, ünnepek, bankettek, cécók és centenáriumok orgiáját űli az ország.

Képviselők, akik egy miniszteri levelet produkálnak, amely csak ígéretet jelent, végigünnepeltetik magukat kerületük községeiben. Tízéves jubileumot űl az a honatyja, aki képviselőségének évfordulójához ért. Másodrangú államférfiak szüleinek születésnapját titulus bibendinek használja fel a boldogtalan magyar. Centenáriumokat űlnek meg tizedrangú írók emlékének ünnepélyes exhumálása alkalmából. Jubileum, bankett, vacsora, cigányzene, dáridók és tósztok tömegőrülete mindenfelé.

E sok ünnepi lármából komolyabb akkordjaival csendül ki Vass József népjóléti miniszter tízéves működésének jubileuma, amely a jövő munkaprogramul adásában áll meg e tiszteletreméltó évfordulón.

ő és a kultuszminiszter a kabinet két prűgelknabéja. Alkotásaikért sok szigorú és meg nem érdemelt kritikában volt részük. Pedig e szomorú világban éppen az alkotások azok, amelyekért köszönet illeti meg őket és nem bírálát. Ha nem teremtettek volna semmit e nehéz viszonyok között, úgy ezért részesítenék őket jól megérdemelt szigorú kritikában. De mert súlyos összegeket verekedtek ki tárcájuk részére a minisztertanácsban, ez igyekezetük diadala nemcsak szemet szúr, de vádként csendül meg régi szabású és nagymúltú államférfiak fülében, akik a maguk idején egyetmást bizony elmulasztottak. Jól mondotta Bethlen István gróf a Felsőházban, hogyha kifogásolják ez összegeket, a szemrehányás nem ezeket a minisztereket illeti, hanem a minisztertanácsot, amely az összegeket megszavazta, én meg hozzáteszem: dicséret illeti meg a minisztertanácsot is, amely Csonka-Magyarország e két legfontosabb tárcájának illő dotálásától nem zárkózott el ridegen, de dicséret illeti meg az adófizetőket is, akiknek áldozatkészsége és hazafisága ezt megengedte és lehetővé tette.

Vass József a legnehezebb időkben került a népjóléti minisztérium élére. Útját, amelyen járt, szebbnél szebb alkotások szegélyezik. Ha ő kimaradt

volna a közéletből, a magyar rekonstrukció munkája hiányos lett volna és óriási hiátus kiáltana minden téren egy olyan férfiú után, mint amilyenek ő bizonyult a tettek és alkotások terén. Nemcsak a lex Vass I., lex Vass II. amelyek úgy elgondolásukban, mint rendszerükben túlszárnyalják a legmodernebb nyugateurópai szociálpolitikai törvényeket, hanem az országos közegészségügyi intézet, a társadalomegészségügyi intézet és múzeum, anya- és csecsemővédőintézetek egész sora az országban, állami gyermekmenhelyek, anyaotthonok és menházak, gyermeküdülő telepek, leányotthonok, hadirokkantotthonok, hadiárvaintézetek, állami tüdőbeteggyógyintézetek és tüdőgondozók, kórházak és szanatóriumok egész tömege Vass József nélkül ma nem volna meg! Ez utóbbiak közül kiemelem az újságírók szanatóriumát és azt az atyai gondoskodást, amellyel a miniszter a kabinet elnökének és minisztertársainak lelkes támogatása mellett az elaggott újságírókat és elhalt újságírók családját intézményesen felkarolja.

Vass József nemcsak mint szónok magaslik ki kortársai közül költői szárnyalásával és mondásainak azzal a zamatos magyarságával és ősi patinájával, amely Pázmány Péter nyelvére emlékeztet, hanem agitatórius működésének pompás eredményeivel: azokkal a nagyszabású szociálpolitikai intézményekkel, amelyek szavai nyomán varázslatos gyorsasággal megteremnek. Meleg szíve és egyházi hivatása predesztinálja őt arra a helyre, amelyen áll. *The right man, on the right place.* Legény a gáton!

KÁNIKULÁBAN fagykárrol tanácskozni: ez is a miniszteri magasabb gyönyörök közé tartozik. A pénzügyminiszter előterjesztésére erről tanácskozott és határozott egyik legutóbb tartott minisztertanács. Huszonnégy millió pengőt teremtett elő Wekerle Sándor pénzügyminiszter újszólván a semmiből, hogy a fagykársujtotta gazdákon segítsen. Az az igazságos érzés, amely őt jellemzi, e segítséget nem adományképpen szánja a gazdáknak, amivel az adózó közönség terhét növelné az ország egyrészenek az érdekében; nem volna igazságos, de nem volna reális sem ez a cselekedete, ha ilyképpen terhelné az államháztartást, amely úgyis szenved e fagykársujtotta vidékek adófilléreinek elmaradása miatt. Negyven pengőt kapnak katasztrális holdanként kölcsönképpen a gazdák, de e kölcsönből a már esedékessé vált vetőmaghitelt és hízalást kölcsönt természetesen vissza kell fizetniük.

Azoknak, akik fizetni nem akarnak, nem fog tetszeni ez a formula. Egyik ellenzéki újság — a kormány ellen hangulatot akarván kelteni — kifogásolta, hogy a kölcsön visszafizetésére határidőt tűzött ki a kormány 1930 szeptember 1. napjában. Hála Istennek a kultúrátlanságnak azon a határán már túljutott a legjámborabb magyar is, hogy azon botránkozzék, hogy a kölcsönt vissza is kell fizetnie és hogy a visszafizetésre határnap van megállapítva.

Fájdalom a kölcsönügyletek kultúrájának olyan magas fokára jutott el a magyar nép, hogy ezen a téren a legnyugatibb műveltségű európai is szóvalommal vegyes irigységgel tekinthet fel reá.

A NEMZETI SZÍNHÁZ igazgatója Londonba készül, ahol előadást fog tartani az egyetemen a magyar irodalom kimagasló alakjairól és államférfiiról.

„Én kezdeményeztem ezt az előadássorozatot, — mondotta Scotus Viator legutóbb Kolozsivárt adott nyilatkozatában — a meghívás az én inidatívámra történt, jeléül annak, hogy igazán nem viseltetem olyan gyűlölettel Magyarország iránt, mint sokan hiszik.“

Ez a Scotus Viator — valódi nevén Seaton Watson — a háború előtt

bejárta felvidékünket és propagandát csinált Európaszerte a Felvidék elszakítása mellett.

Nem tudom, Scotus Viator pálfordulása őszinte-e. Lehetséges. Nagyobb változásokat is átéltünk. Hiszen Lord Rothermere annak az újságindasztjának a feje, amely a háborús propagandát ellenünk is csinálta. És ma ő a legnagyobb barátunk! Holott „The secret of the Crew House“ című könyvben érdekes dolgokat olvashatunk az ellenséges propaganda részleteiről.

Scotus Viator a Felvidék elszakadását irodalmi működésével is előkészítette. Úgy látszik, hogy az ottani viszonyokat most megint tanulmányozta és ennek hatása alatt megváltozott a véleménye rólunk és mellénk állt. Vele szemben mindenesedre bizonyos óvatosságot kell tanúsítanunk, mert ismételtén csak a kisebbségekről szól meleg hangon, holott ha megvizsgálná a csonka ország képét is, úgy nemcsak a kisebbségek barátja lenne, hanem mellé állana Csonka-Magyarország többsége mellé, amely a háború legnagyobb vesztese és amely a legárvább ma az egész világon.

Scotus Viator életében — úgy látszik — a nagy változás megtörtént! Mert íme, most ő készíti elő azoknak az útját, akik a londoni egyetem meghívására ott előadássorozatot tartanak. Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója ilyen című előadást is fog tartani: „Shakespeare Magyarországon.“ Ez annál érdekesebb, mert hiszen Shakespeare-nek itt nagyobb a kultusza, mint Angliában. De az egész előadássorozatnak csak úgy lesz haszna, ha az előadó át is érzi ennek a szellemi propagandának nemzeti értékét, ha a magyar génusz homlokon csókolja őt, mielőtt hozzáfog; ha megérti Szabolcska Mihály e pár soros versét a maga egész nagyszerűségében:

„Tudja a jó Mindenható,
Mi van azon süni való,
Hogy a ménes ott delelget
Valahol a csárda mellett..

A Mindenható tudja! Hevesi Sándornak is tudnia kell, már csak azért is, mert hiszen ő a Nemzeti Színház igazgatója. Ha tudja, menjen Isten áldásával, mert ez esetben mehet akkor is, ha nem Seaton Watson, hanem maga az angol földre toppant ördög a száUáscsinálója!

HEGEDŰS KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— Poincaré lemondása — A Young-tervezet sorsa — A hágai konferencia — Snowden szerepe — A munkás kormány külpolitikája Oroszországgal és Egyiptommal szemben — Orosz belső helyzet — Kínai-orosz kérdés —

RAYMOND POINCARÉ Franciaország miniszterelnöke július 26-án három évi kormányzás után beadta lemondását: „be van fejezve a nagy mű... az alkotó pihen“. Csak néhány nappal lemondása előtt sikerült neki a francia-amerikai és francia-angol adósságegyezmények ratifikálását a kamaránál kiküzdeni. Azzal az óriási szellemi és fizikai teljesítménnyel, — a miniszterelnök a kamara bizottságaiban és plénumában körülbelül negyven óra hosszat beszélt az egyezményről — mellyel a renitens kamarát és a francia közvéleményt igyekezett a józanság és a becsület követelményeinek megnyerni, koronázta be Poincaré nagy munkáját. 1926 júliusában az örvény széléről: a pénzügyi összeomlástól mentette

meg Franciaországot — ma Európa legtökéletesebb és gazdaságilag leg-egészségesebb államát. Lemondásának főindoka betegsége volt, melyet az utolsó hetek megerőltetései valószínűleg még súlyosbítottak. Azóta már meg is operálták a volt miniszterelnököt, akit semmi módon sem lehetett árra rábírní, hogy betegsége alatt legalább formailag a kormány élén maradjon. Valóban rá is fért a pihenés és cáfolhatatlan volt az az érve, hogyha az ügyek élén megmarad, nem állaná meg, hogy személyesen el ne menjen a jóvátételi konferenciára, ha azt a tárgyalások menete megkíváná. Valószínű azonban, hogy Poincarét egészségi állapotán kívül a ratifikációs vita egész menete és az a csökönység is elkedvetlenítette, amellyel az ellenzék még olyan helyzetet is a kormány ellen próbált kihasználni, amelyben becsületes francia számára más megoldás, mint a Poincaré ajánlotta, szóba sem jöhetett. Mégis a kamara csak nyolc szótöbbséggel fogadta el az egyszerű, fenntartás nélküli ratifikációról szóló felhatalmazást: 300 szavazattal 292 ellen. Azt a fenntartást, hogy Franciaország csak akkor fizet, ha Németországtól reparációk címén megkapja az Amerikának térítendő összeget, a parlament csak külön nyilatkozatba foglalta, úgyhogy ennek nemzetközi jogi érvénye nincs, csak erkölcsi hatása lehet. Így a kormány még augusztus i-e előtt ratifikálta a Mellon—Bérenger-egyezményt, a washingtoni kormány pedig a szenátustól nyert felhatalmazása alapján megadta a haladékat az augusztus i-én esedékes 407 millió dollárra, egyelőre 1930 május i-ig

A NAGY LOTHARINGIAI, akinek idáig valóban nem volt szokása, hogy nehézségek vágy válságos helyzetek elöl kitérjen, ezúttal úgy látszik mégis jó ösztönrel tért pihenni akkor, amikor Franciaországra politikailag kényelmetlen napok várnak, olyanok, amilyenekhez a háború befejezése óta az elkényeztetett francia köztársaság szokva nem volt. Aristide Briandra, aki örökét szinte automáice vette át és két nappal Poincaré lemondása után már megalakította tizenegyedik kabinetjét, ideiglenesen — a jóvátételi kérdés és ezzel kapcsolatban a parlamenti helyzet teljes tisztázásáig — átvévén az előbbi kormányt Poincaré nélkül, sokkal keservesebb feladat várakozott és vár Hágában a nagy jóvátételi konferencián, mint amelyet Franciaország remélhetett a Young-terv születésekor.

Az angol munkáspárti kormány még az előrelátottnál is nagyobb meglepetésekkel szolgál nemzetközi viszonylatban. Mindenki tudatában volt annak, hogy MacDonald nem fogja Chamberlainnek tűzőn-vízen át francia-barát politikáját folytatni, amelybe már az egész angol közvélemény, pártkülönbség nélkül, belefáradt, hiszen Baldwin bukásának is végül ez lett egyik főoka. Mégis aligha várta valaki, hogy az angol állásfoglalás oly éles, és offenzív legyen, mint ahogyan az a hágai konferencia legelső napján — augusztus 6-án — Snowden kincstári kancellár beszédében jelentkezett.

A KONFERENCIA székhelyéül hosszas vajúdas után Hágát választották és a barátságatlan hangot, amelyet Nagy-Britannia képviselője különösen Franciaországgal szemben használt, talán némileg befolyásolta az a tény, hogy Franciaország oly csökönösen vonakodott attól, hogy Londonban tartsa a konferenciát. Ki van zárva, hogy brit államférfú a Downing Streeten hasonló éles hangot használt volna olyan kormánnyal szemben, melynek képviselőit vendégül látja asztalánál. A kincstári kancellár Hágában sem mondott ugyan egyebet, mint amit már előre jelzett parlamenti felszólalásaiban, hogy tudniillik a brit kormány nem tekinti magára nézve kötelezőnek a Young-tervet, cselekvési szabadságát ezzel szemben teljes mértékben fenntartja és bizonyos, Angliára kedvezőtlen pontokra nézve annak megváltoztatását kívánja. A Young-féle tervezet, mely a Németország által fizetendő

annuitásokat a szövetségesek követeléseivel szemben némileg leszállította, a törlesztési részleteknek a szövetséges államok között való felosztására a spaai konferencián megállapított kulccsal szemben tudvalevőleg új felosztást ajánlott. Ennek az új felosztási kulcsnak legszembetűnőbb tulajdonsága az volt, hogy Nagy-Britannia részesedését Franciaország, Olaszország és Belgium javára leszállította. A Young-féle bizottságban ugyan angol szakértők is ültek, tudva azt, hogy Angliában komolyan szokták venni az olyan feltételeket is, amelyekhez nem fűznek szankciókat; mindenki meg lehetett győződve arról, hogy az angol pénzügyi szakértők nem kormányuk tudtával és beleegyezésével fogadták el az új tervezetet, hanem — kormányaiktól független szakértők lévén — csakis saját felelősségükre. Az angol reparációs részesedést azonban nemcsak leszállították, hanem teljes egészében a Németország által feltételesan teljesítendő fizetések rovására írták, úgy, hogyha Németország fizetési nehézségekbe kerül, elsősorban Anglia nem kapta volna meg azokat a neki járó összegeket, amelyekkel, a híres Balfour-jegyzék értelmében, úgysem óhajtott egyebet, mint hogy a szövetségesek érdekeiben és részére Amerikában felvett adósságait törlessze. Ha tárgyilagosan nézzük tehát a kérdést, az igazság, ahogy manapság mondják, „száz percentig“ Anglia oldalán van. Ezt az igazságot vágta a szövetséges hatalmak delegátusainak fejéhez Mr. Philip Snowden, a béna, briliáns és erélyes kincstári kancellár. Az ezek ellen az igazságok ellen felhozott érvek — a többi delegádók felsorolták, hogy azzal szemben, amit ők reméltek, mennyivel kevesebbet ad nekik a Young-terv — valóban nem hatnak meggyőzően. Ha tehát Snowden álláspontjával egyedül maradt is a bizottságban, mégis — amint ő maga szellemesen rámutatott Briand érvelésével szemben — az, hogy öten nem adnak egynek igazat, még nem bizonyítja, hogy annak az egynek nincsen igaza. Az öt közül ugyanis három a legközvetlenebbül érdekelt fél, hiszen Anglia rovására jutott nagyobb nyereséghez, a negyedik Japán, csekély részesedésével legalább is közömbös, Németországnak, amely elfogadta a Young-terv pénzügyi rendelkezéseit, érdeke pedig ellenkezően éppen az, hogy a meggyegyzés a szövetségesek között hamar létrejöjjön és így a Rajna-vidék kiürítése mielőbb befejezett ténnyé váljék és korántsem az, hogy a szövetségesek az ő rovására hajbakapjanak, a konferencia eredmény nélkül végződjen, a Rajna-vidéket ne ürítsék ki s neki a Dawes-terv alapján már a folyó évben egymilliárddal többet kelljen fizetnie.

SNOWDENNEK azonban, habár érdemben igaza is volt, mégsem lett volna szabad azt a hibát elkövetnie, hogy goromba legyen. A labour-ember elvesztette önuralmát és — ami egy toryval aligha történhetett volna meg — ezt igen nyers formában érezte. A diplomáciai formák, melyeket annyiszor neveltségessé tesznek, nem ok nélkül fejlődtek ki; megvan a gyakorlati értelmük, céljuk: ugyanannak az igazságnak sokkal nagyobb az ereje, ha tapintatos és kíméletes formában érvényesítik, mintha az ököl — idő előtt — zuhan az asztalra. Ámde az egész angol közvélemény — konzervatív, liberális és munkáspárti — egy értelemmel támogatja a kormány képviselőjének álláspontját. Franciaországnak, mely közben rendkívüli pénzügyi nejt felhasználva, példátlanul erős támadást intézett az Angol Bank és a font sterling pozíciója dien, font követeléseit aranyra váltatva fel » az aranyat kivonva Angliából, mégis csak meg kell keresnie a módot, hogy volt szövetségesének emberileg és becsületbelileg jogos igényeit honorálja. Mégis eszébe kell, hogy jusson a galloknak az a tizenöt év előtti augusztus 5-e, amikor Nagy-Britannia berlini nagykövete, Sir Edward Goschen a Wilhelmstrassén átnyújtotta György király hadüzenetét. Ha ez az elhatározás csak három hétig késik, a politikai európai konstelláció ma Bizonyára

lényegesen más lenne... A politikában ugyan nincsen hála, de azért emlékezni néha mégis nemcsak illik, de hasznos is lehet. A hágai konferencia pénzügyi bizottságának tanácskozásait, amelyek nagyrészt a kulisszák mögött folynak, így mégis az a törekvés jellemzi, hogy valamilyen módon a brit érdekek védelmét megtalálják. Akár úgy, hogy a brit részesedés az annuitás feltétlenül folyósítandó részében a kisebb szövetségesek terhére (ugyan ki merne a három nagy szövetséges részesedésének csökkentésére csak gondolni is!), felemeltessék s ezek viszont háborús adósságaiknál kárpótol-tassanak, akár úgy, hogy maga a három nagyobb szövetséges mondana le az ő részesedésének egy részéről Nagy-Britannia javára. További engedmény lehetné a természetbeni szállítások korlátozása, illetve átalakítása olyan árukra, amelyeket Anglia nem produkál; végül a reparációs bank felállítása körül nagyobb mértékben lehetne figyelembe venni a brit kívánságokat.

Ezen lehetőségek körül folyik a vita Hágában és ma már az is nagy eredmény, hogy el lehetett kerülni a konferencia összeomlását. A pénzügyi és politikai tárgyalások parallel folynak és bár nem valószínű, hogy a Népszövetség őszi ülészsaka előtt — a Tanács augusztus 30-án, a Közgyűlés szeptember 2-án ül össze — az elvi megállapodásokat tető alá lehessen hozni Hágában, mégsem veszett el minden remény arra, hogy a békének szentelt konferencia tényleg a béke jegyében fejeződjék is be. A két nagy szövetséges szinte klasszikussá vált viszonyában komoly változás állott be. Angliának egész politikai és gazdasági erejére lesz szüksége, hogy megküzdjön a harcrakész francia köztársasággal, amelyet Poincaré Jeanne d'Arc olyan csodásán lábraállított. Bármennyire javult is Nagy-Britannia viszonya az Egyesült-Államokhoz MacDonald kormányrajutása óta, az a hátvéd, amit Washington és New-York ma nyújt, még legalább is bizonytalan értékű. A newyorki Federal Reserve Banknak egészen váratlanul és időszerűtlenül történt kamatlábemelése, mellyel az amerikai spekulációt nem sikerült letörnie, mindenesetre, egyelőre legalább barátságtalan cselekedetként, semmint támogatásként hatott a francia támadással szemben, mert egyelőre amerikai viszonylatban is gyengítette a fontot és az alsó aranyfont alá csökkentette.

A newyorki szövetséges bank intéskedésének ez az angolelles éle annál meglepőbb, mert az Anglia és Amerika jóviszonyát megzavaró legfontosabb kérdésben, a leszerelés kérdésében, MacDonald kezdeményezésére valóban nagyjelentőségű lépések történtek az utolsó hetekben. Az angol miniszterelnök és a londoni új amerikai nagykövet, Dawes tábornok közötti megbeszélések elvi megállapodás körvonalához vezettek: a két birodalom tengeri hatalmát a paritás elvi alapjára akarják helyezni, ennek megállapítását pedig államférfiakra és nem katonákra bíznák. Megegyezni akarásának és jóindulatának zálogaként a brit miniszterelnök bejelentette, hogy két cirkáló építését abbahagyja, egy tengeralattjáró anyahajó és két tengeralattjáró megrendelését stornírozza, más tengerészeti építkezéseket pedig meglassít. Ezt a bejelentést nyomon követte Hoover elnöknek egy nyilatkozata, mely szerint az Egyesült-Államok kormánya nem rendel meg három cirkalót, amelynek építésére a legutóbbi nagy tengeri építkezési Program felhatalmazást adott.

A tárgyalások, úgy látszik, eléggé előrehaladtak arra, hogy MacDonaldnak egyidőben már elejtett amerikai útterve ismét napirendre kerüljön; a miniszterelnök annak a reményének adott kifejezést, hogy októberben megvalósíthatja Hoover elnöknel tervezett látogatását. Ennek első várt eredménye az lenne, hogy az Egyesült-Államok kormánya már 1930 tavaszára összehívhatná a tengeri nagyhatalmakat egy újabb konferenciára, ott pedig, ha a két legnagyobb tengeri nagyhatalom között meglesz a meg-

egyezés, nagyon nehéz lesz a kisebb hatalmaknak — Japán hozzájárulása biztosítottak látszik — megghiúsítani az általános megegyezést, tehát meg kell majd elégedniük az őket speciálisan érdeklő részletengedményekkel.

EGYÁLTALÁBAN meglepő, hogy a munkáskormány, amelynek tagjai között alig van hatvan év alatti egyén, milyen fiatalos hévvel fogott hozzá munkájához és hogy mennyi új kezdeményezés jelzi azt. Tényleg beváltotta a választásoknál tett ígéretét és felvette a szovjettel az öt éve megszakított tárgyalások fonálát. De milyen áUamfőrfiúi előrelátással és a birodalmi érdekek sáfáraként minő gondossággal fogott hozzá ehhez a feladathoz! Tudatában annak, hogy mint kisebbségi kormány respektálnia kell a nemzet polgári többségének akaratát, nem követte a pártdoktrínérizmus által előírt utat és nem ismerte el a moszkvai zsarnokságot minden bevezetés és feltétel nélkül. Elsősorban kikérte a Dominionok kormányának véleményét és amikor ezek a tárgyalások megkezdése ellen nem emeltek kifogást, a norvég kormány közvetítésével felszólították a Sztalin-diktatúrát, hogy a diplomáciai viszony felvételének feltételeiről tárgyalásokat kezdjenek s e célból meghatalmazottat küldjenek Londonba. A Kreml teljhatalmú ura némi ellentétes propagandisztikus lárma után elfogadta a javaslatot és párizsi nagykövetét, Dovgalevszkit bízta meg a tárgyalások vezetésével. Henderson és Dovgalevszki tanácskozásai hamarosan megmutatták, hogy a két kormány egész különbözően képzei el a diplomáciai viszony újrafelvételét. A brit külügyminiszter két feltételhez fűzte ezt a lépést: a moszkvai kormánynak elvben el kell ismernie Oroszországnak Angliával szemben fennálló adósságait; továbbá teljes érvényű garanciákat kell adnia arra, hogy a birodalom területén mindennemű propagandától tartózkodni fog. A moszkvai Politbüro, Sztálinnak e vélemény nélküli szolgája viszont úgy képzelte, hogy előbb helyreállítják a diplomáciai viszonyt és a többiről azután majd tárgyalhatnak akár egy pár évig vagy évtizedig is. Egyike a legkomolyabb aggodalmaknak, amiket Európában azok, akik a nehezen helyreállított gazdasági és társadalmi rendet meg akarják védeni, az új brit kormánnyal szemben tápláltak, az volt, hogy a hanyatló moszkvai diktatúrát, amely ma már csak a barbár georgiai személyes hatalmán nyugszik, a de iure elismeréssel meg nem érdemelt presztízsgyőzelemhez segíti hozzá s ezzel a rabszolgaságba jutott szerencsétlen orosz nép tragédiáját meghosszabbítja. El kell ismernünk, hogy MacDonald és Henderson a legteljesebb államfőrfiúi bölcseséggel jártak el ennek a kérdésnek tárgyalásánál.

Még nagyobb meglepetésként jött Henderson angol külügyi államtitkárnak július 24-én az alsóházban tett bejelentése Lord Lloyd egyiptomi főmegbízott lemondásáról. Lord Lloyd a konzervatív párt egyik bizalmi embere volt és a kíméletlen imperializmus legerősebb képviselője, akinek tevékenységét saját konzervatív honfitársai között is sokan komoly aggodalommal kísérték és akinek nyersesége s gőgje bennszülöttnél és angolnál egyaránt sok ellenséget szerzett. A labour-kormánynak — úgy látszik — eltökélt szándéka volt az Egyiptommal elmérgesedett és zsákutcába került viszonyt új alapokra helyezni. Lord Lloyd egyrészt nem értett egyet e politikának alapelveivel s ezért hasznosnak látták az ő menesztésével Fuad királyt kedvezően hangolni. A megegyezés, amit Henderson Mahmud pasa miniszterelnökkel alapelveiben letárgyalt, olyan jelentékeny engedményeket tartalmaz, — mint például a brit csapatok visszavonása Kairóból a Szuezi-csatorna környékére, az angol exterritorialitás megszüntetése stb., tehát egy erős véd- és dacsövetség keretein belül ugyan, de a királyság teljes szuverenitásának helyreállítása — hogy kétség is alig lehet a felől, milyen elégtétellel

és örömmel fogja ezt szankcionálni a legnagyobb egypiptomi parlament is, amelyet legközelebb fognak összehívni.

Dacára annak, hogy a brit kormány a ratifikációra váró szerződésben különösen az Egyiptomban lakó angolok és a Szezei-csatorna biztonsága szempontjából igen fontos jogokról mondott le, mégis meg lehet állapítani, hogy ezzel a bátor lépéssel is az angol gyarmati politika fejlődési vonalát követte. A brit politikai gondolkodásban kialakult az a meggyőződés, hogy ha kellő időben kellő mértékben adnak, akkor ha látszólag lazábbá válik is a kolóniák, protektorátusok vagy dominionok valamelyikét az anyaállammal összekötő kapocs, annál biztosabban fejlődik az összetartozás érzése a leányállamban. Valószínűleg ezt reméli elérni a munkáskormány is ezzel a nagyszabású gesztussal és a mód, ahogy az egyiptomi közvélemény a bejelentést fogadta, azt mutatja, hogy egyelőre nem tévedett várakozásában. Kérdés persze, hogy a koptoknak és araboknak ez a nem egész tökéletesen szervezett állama képes lesz-e az idegeneknek azt a biztonságot nyújtani, amely mellett a kapitulációban érdekelt többi államok lemondhatnak az exterritorialitás és a konzuli törvénykezés előjogairól.¹

A SZTALIN-FÉLE diktatúrára — a kommunista vagy szovjet állam elnevezés mindegyre helytelenebbé válik — rossz napok járnak az utóbbi időkben. A múlt évi katasztrófális rossz termés következtében beállott éhínség a tavaszi hónapok alatt ijesztő méreteket öltött és együtt haladt a munkásság keserves lerongyolódásával. Annak, hogy még ez a súlyos gazdasági krízis sem volt elegendő a kormányzat és rendszerének megbuktatására, csak a GPU példátlanul erős kém- és terrorisztikus szervezete, melyet Sztálin tart a kezében és az orosz nép tragikus passzivitása az oka. A külső presztízs szempontjából az angol-orosz tárgyalások megszakítása szintén érzékeny csapás volt, amelynek jelentőségét nehéz volt álcázni a szovjetsajtó angolelleses támadásaival. A május elsejei nagy kommunista tüntetések balsikere, melyeket a szocialista Berlinben oly véresen vertek le, úgy látszik arra bírta Sztálint, hogy egy kérdésben ismét a száműzött Trotskij politikáját kövesse és a cselekvő propagandához folyamodjék. A III. Internacionále augusztus i-ére világszerte nagy tüntetéseket jelentett be, amelyeknek egyrészt a tett propagandájának erejével kellett volna hatniok, másrészt a helyi körülményekhez képest, esetleg forradalmi megmozdulást kellett volna létrehozniok. Az akció élére a két év óta kegyvesztett Zinojevet állították és az egészet a reklám minden eszközével harangozták be. Az eredmény siralmas volt: lármás és inkább komikusán ható felvonulásokon kívül semmi sem jelezte az akciót és ami a legnagyobb csalódás — még csak vér sem folyt úgyszólván sehoh. A bolsevizmus epidémiája már nem veszedelmes Európára. Oroszország mártírúma elég volt ahhoz, hogy kijózanítsa a munkásság higgadtabb elemeit. A kontinens gazdasági helyzetének fokozatos javulása pedig csökkenti az elégedetlenek számát, tehát a nyugtalan, turbulens elemet és így a propagandának, bármily ügyesen csinálja is Moszkva, nincsen megfelelő tevékenységi tere.

OROSZORSZÁG kínai politikájában sem szerencsésebb, dacára annak, hogy ott tisztán imperialista érdekeket védelmez és hogy jogilag a nankingi kormánnyal szemben igaza van. A keletkínai vasút megszállása és a szovjet-orosz hivatalnokok elfogatása alkalmából Nankingnak küldött háromnapos ultimátumra a Kuo-Min-Tang által adott válasznak sem

¹ Lásd erre jelen számunkban Domony Péter, Nagy-Britannia és Egyiptom c. cikkét.

hangja, sem tartalma nem volt olyan, amely Moszkvát kielégíthette volna: további tárgyalásokat ajánlott és ellenköveteléseket állított fel. Moszkva, hol a kínai kérdéssel nem Litvinov, a Kellog-paktum aláírója, hanem Karachan, a volt pekingi követ, Kína és a keleti psziché alapos ismerője foglalkozott, rögtön a diplomáciai viszony megszakításával felelt és a határon is komoly katonai intézkedéseket tett. A helyzet igen válságosnak látszott, bár mindenki, aki Oroszország és Kína politikai és erőviszonyaival ismerős, meg volt róla győződve, hogy egyik kormány sem akar háborút. A szovjet nem viselhet harcot olyan távolos, excentrikus fronton, ahol esetleges kezdő sikerei után a biztos vereség várja, eltekintve attól, hogy a Mandzsúriában elsőrangú érdekekkel bíró Japán semlegessége sem bizonyos. Másrészt viszont kétségtelen volt, hogyha a saját munkásságát pacifista jelszavakkal elszedítő diktatúra háborúba kezd és mobilizálni kénytelen, akkor már meg is áshatja saját megérdemelt sírját. A mozgósított szovjet hadseregben a kommunista elem, amelyre számítani lehet, leszáll két-három százalékra s a felfegyverzett parasztság fiai valószínűleg elsősorban a helyi szovjetnagyságok s aztán a Kreml sötét urai ellen fordítanak fegyverüket. A nankingi kormánynak pedig igazán minden megoldás inkább alkalmas, mint a háborús, amely az adott katonai és pénzügyi viszonyok között a kiépítendő egység teljes bomlásához vezetne. Mindkét kormánynak kapóra jött tehát a Washingtonból és Párizsból érkezett gyöngéd figyelmeztetés, amellyel Stimson államtitkár és Briand rámutattak a Kellog-paktum létezésére, amelynek értelmében mégsem illenék, hogy két aláíró állam éppen a szerződés életbelépésének napján (július 24) kezdjen háborúba, nyilvánvalóan a „nemzeti politika eszközeként“ alkalmazva az ultima ratiót.

Háborút tehát egyik sem akar és egyik sem képes viselni. Marad a tárgyalások útja, amire a nankingi kormány a háborús fenyegetés és a hatalmak intervenciója következtében szívesen hajlandó is volt, természetesen keleti módon. Az 1924-ben kötött orosz-kínai szerződés alapján a kelet-kínai vasút közös vezetés alatt áll és mindkét állam tulajdonában van. Ezt a szerződést szegte meg Kína a legdurvább módon és ha a birodalomban érdekelt hatalmak s a civilizált államok szolidaritása alapján e fölött fel kellene is háborodnunk, mégsem tehetjük ezt teljes meggyőződéssel: hiszen arra, hogy civilizált államokkal kötött szerződéseket semmibe se vegyenek, a moszkvai propagandisták tanították meg a „jó-tanuló“ kínaiakat. Tehát úgy kell nekik, ha a tanítványok rajtuk próbálják ki teóriájuk érvényét. Viszont szovjeték erre naivan azt felelik, hogy az elmélet persze csak „kapitalista és imperialista“ államokra vonatkozott, könnyedén elfelejtve azt, hogy a legimperialistább az az állam, amely egy másik állam területében vasútvonalat akar állandóan kézben tartani. Egyelőre tehát elkerülték a háborút és folyik a diplomáciai huzavona, tarkítva csapatösszeütközésekkel és betörésekkel a mandzsú határon. Elvben egyik sem akar hadat viselni, de hogy az összeütközésekből végül nem lesz-e háború, ha a helyi katonai nagyságok azt akarják, ezt nehéz lenne apodiktice megmondani. Annyi azonban bizonyos, hogy egyik kormánynak sem lesz könnyű dolog megtalálni a kivezető utat a bonyolult helyzetből, minthogy sem Moszkvát, sem Kínát nem vezeti a jóhiszeműség vagy a mások jogának tisztelete.

OTTLIK GYÖRGY

A „FELSZABADÍTOTT“ SZLOVENSZKO¹

– Srobár kommentárja Felső-Magyarország elvesztésének történetéhez –

SROBÁR könyvének bevezetésében a cseh-tót nemzetegységről, mint egy évszázadok óta létező tényről beszél és hangsúlyozza, hogy ezt még a tót irodalmi nyelv mozgalma sem bontotta meg, holott éppen a tótság legkiválóbb vezetői, Bemolák, Stúr, Húrban, Hodzsa, Hurban-Vajansky, Skultéty, Cambel, Mudrony, a tót irodalmi nyelv teremtése és ápolása révén akarták dokumentálni azt, hogy nem csehek és hogy önálló nemzetet alkotnak. A latin nyelvnek uralma Magyarországon, valamint az ennek következtében mutatkozott nemtörődömség a nemzeti nyelvekkel szemben okozta azt, hogy a tót egyházi könyvekben a cseh bibliai nyelv meghonosodott. Mihelyt azonban az ébredező nemzeti érzületek révén a magyarországi népek a nemzeti nyelvekkel is törődni kezdtek, a tótság legelső cselekedete nem a magyar nyelv visszaszorítására irányuló harc volt, hanem a cseh bibliai nyelvnek kiküszöbölése, amint ezt a Bernolák akciója mutatja.⁸ A tót nemzeti mozgalomnak a magyarosítás és a magyar nyelv ellen való állásfoglalása e törekvéseknek második lépése volt, mely a múlt század negyvenes éveiben következett be, míg az első lépés a cseh befolyás ellen iránytűt és a második lépést évtizedekkel megelőzte. Ma, a meglévő nagy cseh és tót nemzeti antagonizmus láttán cseh-tót nemzetegységről beszélni nép- és önámítást jelent, mely az 1918–19-i cseh ideológiából szedi szövegeit. Rádl könyve, akiről bizvást mondhatjuk, hogy jobb cseh, mint Srobár, aki csupán egy elkeseredett tót, megállapítja, hogy cseh-tót nemzet sincsen, van cseh nemzet és van tót nemzet, melyek ma fontos nemzeti kérdésekben egymással szemben állanak.

A monarchia összeomlásának okait Kristóffy József könyvének⁸ nyomán ismerteti Srobár, miután a Mohács és Trianon közötti párhuzamon elmélkedik és a következő kirívó történéshamisítást követi el. Szerinte a magyarság a török hódoltság alatt békességben élt, nemzetisége erősödött, csupán állami önállóságát veszítette el, míg az önálló állami életet élő Felső-Magyarországnak folytonosan harcolnia kellett a törökök ellen és azok pusztító betöréseit elszenvednie. Ez a most divatozó cseh-tót elmélet minden alapot nélkülöz. Felső-Magyarország, mint olyan, nem élt önálló állami életet, hanem Magyarországot reprezentálta, nem szenvedett annyit a török időszakban, mint a déli területek, melyeknek községeit, telepeit, városait évtizedeken keresztül a török háborúk pusztították és melyek sok helyen egészen lakatlanná váltak. Mohács után elveszítette a magyarság állami önállóságát és szabadságát, Trianon a 20. század demokratizmusának

¹ Lásd Magyar Szemle VI, 396.

² Már két első értekezésében: „Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum, de divisione illarum, nec non accentibus“ és „Linguae slavicae per regnum Hungariae usitatae compendiosa simul et fadlis Orthographie“ (1787, Pozsony) az irodalmi tót nyelv szabályait és jogosságát hangoztatja.

³ Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Budapest, 1927.

és önrendelkezési jogának szellemében független magyar nemzeti államot adott neki, ami a történelmi igazság cselekedete! Ez Srobar érvelésének alapgondolata, mely egy szóval sem említi, hogy a Magyarországtól elszakított területek önrendelkezési jogát Trianon teljesen ignorálta és hogy idegen uralom alá került a magyar nemzetiségű lakosságnak majdnem 40%-a és amikor Srobar ezt elhallgatja, a felnevelkedő új magyar generációt aposztrofálja, hogy ez már be fogja látni, miszerint vége szakadt a kisebbség uralmának a többség felett, egy új korszak kezdődött, egy Új Világ, egy Új Európa történelme, melyben béke, szabadság, jog, igazság és demokrácia fog uralkodni. Tényleg a statisztika azt bizonyítja, hogy az új államban nemcsak a csehek és a tótok, hanem együttesen az úgynevezett cseh-tótok is kisebbséget alkotnak, mely a hegemonista kormányrendszer terrorjával és összes finesse-eivel a számbelileg túlsúlyban levő többi nemzetet kíméletlenül elnyomja és elnemzetleníti. Srobar 1918 óta egy lépéssel sem haladt előre politikai módszerében. Ma már nemcsak nálunk, de már nyugaton is tudják, hogy ezek a kijelentések cseh politikus szájában félrevezető frázisoknál nem egyebek.

Nem követem Srobar könyvének első tizenhárom fejezetét, mely Kristóffy könyvének az összeomlás okaira vonatkozó részének kivonatát adja. Tudjuk, hogy Kristóffy, mint rendkívül exponált politikus, elfogult és saját nemzetével szemben nemcsak igazságtalan, hanem gyakran helytelen utakon járó férfiú is volt. Visszaemlékezéseinek az a része bír történelmi jelentőséggel, mely Ferenc Ferdinánd politikai terveire vonatkozik, hiszen Kristóffy is tagja és alkalmazottja volt a trónörökös híres „műhely”-ének, amint politikai irodáját nevezték. Ma már tudjuk, hogy ez a „műhely” Ferenc Ferdinánd magyarellenes szellemében dolgozott. Ferenc Ferdinánd mindazokat maga köré gyűjtötte, akiket alkalmasoknak talált arra, hogy a magyar nemzeti állameszme letörésén eredménnyel dolgozzanak az ő intenciói szerint. A trónörökös egy „Grossoesterreich”-ot akart trialista alapon, német hegemoniával és mindazok, akik őt politikai „műhelyében” szolgálták, tulajdonképpen Grossoesterreich tervének előkészítői voltak. Természetes, hogy ez a tevékenység ma az antant jóakaratóból teremtett Habsburg-ellenes cseh-tót köztársaságban nem jó ajánlólevél és nagyon is kompromittáló. Ma a csehek és tótok politikusai ideges aggodalommal takargatják ezt a múltat, ámbar legnagyobb részük Ferenc Ferdinánd szekerét tolta. A tót kérdésben a politikai iroda referense, Polzer-Hoditz gróf szerint egyenesen bizalmasa Hodzsa Milán volt, aki Ferenc Ferdinándért igen intenzív propagandát fejtett ki olyképpen, hogy Ferenc Ferdinándot mindig magyarellenesnek jellemezte.¹ Srobar Hodzsának Ferenc Ferdinánd érdekében és szolgálatában folytatott működését azért ismerteti, hogy őt, mint volt habsburgistát, kompromittálja.

Hodzsa védekező válaszában a trónörökössel való összeköttetését korántsem tagadta. Igazolására felhozta, hogy ott kellett támogatást és szövetségest keresni a magyar politikai túlsúly ellen, ahol ilyen rendelkezésre állt. Hodzsa azonban nem tett egyebet, mint többi tót politikustársa, mert ezek mind Ferenc Ferdinánd terveiért lelkesedtek. Srobar Hodzsa működését a „műhelyben” nem részletezi és csak Kristóffy adataira támaszkodik. Szükségesnek tartom ezt a képet kiegészíteni, hogy megismerhessük Hodzsa

¹ Már 1910-ben felhívtam egy hírlapi cikkben („Budapesti Hírlap”) a magyar politikai élet figyelmét erre a Hodzsa által folytatott manőverre, mely a trónörökös nevét használta fel zászlónak. Hodzsa erre a „Slovensky Tyzdennik” című lapjában letagadott minden vonatkozást a trónörököshöz és cikkemet, megszeppenve, orvtámadásnak nevezte, holott, mint a különféle „visszaemlékezések” bizonyítják, Hodzsa akkori működését helyesen ítélem meg.

és társainak a trónörökös neve mögé rejtőzködő propagandamunkáját. Csak néhány idézetet kötöttem csokorba:

Mikor 1909 júliusában Ferenc Ferdinánd meglátogatta a román királyt Bukarestben és ott fogadta az erdélyi románok küldöttségét, Hodzsa a következőket írta:

„A magyar sovinizmus éppen most össze, ismét új támadást akar intézni az uralkodócsalád és az általános választói jog ellen és most egyszerre jelentkezik a trónörökös és el nem titkolja, hogy a magyar sovinizmussal nem akar semmilyen közösséget! Ez azonban még nem elég. A magyar sovinizmus Ferenc Ferdinánd minden lépését figyelte és most a sovinszta lapok panasolják:

1. A trónörökös Pesten még a vonat ablakából sem nézett ki.
2. Brassón azonban, ahol románok és németek is vannak, szívesen fogadta a lakosság üdvözlését, dacára annak, hogy a csendőrség a románok ezreit nem engedte a pályaudvarra.
3. Bukarestben, hivatalos beszédében egy szóval sem említette a magyarokat.
4. Mindenütt, ahol mutatkozott, a lakosság csak a Gotterhaltét énekelte, holott a sovinszták inkább szerették volna, ha a Kossuth-nótát énekelnék.“

„Erre a jajgatásra Izraelben csak azt jegyezzük meg: ha az uralkodócsalád tagja nem szereti a magyar sovinsztákat, hát ez csak biztosítéka lehet egész Magyarország boldogságának nemzetiségi különbség nélkül...“¹

1910 decemberében a trónörökös megnyitotta Budapesten a delegációk üléseit. A trónörökös reggel érkezett és félháromkor visszautazott. Ebből az alkalomból:

„A sovinszta lapok tele vannak panasszal, hogy a trónörökös ignorálja a magyar nemzet önértétét. Dehát milyen joggal mernek egyáltalában a sovinszták és renegátok a magyar nemzet nevében beszélni? Kik ők? A nép pénzén élőködnek és hizlalják hasukat és csakis azért vannak kormányon, mert népünk nem választhatja szabadon képviselőit és ha egyszer meglesz az általános választói jog, ott lesznek, ahol a tavalyi hó. Ezt biztosan tudja a trónörökös is és ezért nem törődik velők. Jött, kötelességét teljesítette és elment és a sovinszták sirhatnak, hogy nem sikerült nekik a jövőd királyt is becsapniok.“⁸

1912 márciusában azt ismerteti Hodzsa lapjának olvasóival, hogy a magyar mágnások Ferenc Ferdinánd ellenségei, mert ő egy nagy és erős birodalmat akar és az összes nemzetekre akar támaszkodni. Egy másik cikk hangoztatja, hogy a trónörökös oroszbarát politikát akar.

„Ez az oka, amiért a trónörökös bírja és meg is érdemli Magyarország elnyomott húsz milliányi lakosának nagy szeretetét.“⁸

Mikor 1912 szeptemberében Ferenc Ferdinánd hadgyakorlatra érkezett országunkba:

„Hiába, nem lehet egész Európában, különösen politikai szempontból, olyan kiváló férfút találni, mint amilyen a mi trónörökösünk.“ Ez a cikk ismét azt fejtegette, hogy a trónörökös politikája a Ferenc József szolgálatában álló magyar mágnások és földbirtokosok ellen irányul, nem is akar politikust ezek sorából látni és csak Kristófig bírja bizalmát.⁴

Hodzsa a balkánháborúk idején lapjaiban Ferenc Ferdinánd balkán-terveinek szellemében írta erre vonatkozó cikkeit, melyek különösen az orosz segítségbe vetett szláv bizalmat igyekeztek megrendíteni.⁶ Hodzsa a bolgár-szerb háború alkalmával éppen a ballplatzi politika és a „műhely“

¹ Slovensky Tyzdennik. 1909 július 16.

² Ugyanaz. 1910 december 30.

³ Ugyanaz. 19x2 március 1.

⁴ Ugyanaz. 1912 szeptember 6.

⁵ „Slovensky Tyzdennik“ 1913 május 9 és június 6.

*utasítása értelmében a bolgárok mellett foglalt állást.*¹ Azt hangoztatta, hogy Szerbiából sohasem lehet erős állam. Nincsen tengere, az albánok és görögök is szorítják és hiába akarja Boszniát, a monarchia ezt oda nem adja és az ottani lakosság többsége nem is akar már Szerbiához tartozni. Nem észszerű a monarchia szétbomlására számítani, hanem

„nekünk — írja Hodzsa — csakis olyan politikát kell csinálnunk, melynek alapján a monarchia nemcsak fennmaradjon, hanem meg is erősödjön, ami csak úgy lehetséges, ha összes nemzeteinek szabadságot ad és nekünk szabad kezét a sovíniszták gyengítésére. Jövendő királyunk is ezt a felfogást vallja.“²

Hodzának akkor szemére vetette a szerbeket pártoló és csehofil „Slovensky Dennik“, mely a bolgárokat féltatóroknak nevezte, hogy úgy ír, mintha Berchtold vagy Szerényi volna és „kvalifikálhatatlan és az objektív szláv sajtóban hallatlan módon támad a szerbekre“. ³ A Túrócszentmártonban megjelenő „Národny Hlásnik“ pedig felszólította, hogy bízsa ezt a munkát a német és magyar lapokra és hagyjon fel Berchtold politikájának dicsőítésével.⁴

1914 júniusában Hodzsa rendkívüli pesszimizmussal ítélte meg a tót politika helyzetét. A trónörökös politikájáról ekkor már szkeptikus nyilatkozatot tett egy intervjúban, kijelentvén, hogy senki sem tudja, milyen lesz ez. Ezt mondta június 21-én és június 26-án viszont ismét propaganda közleményt ír a trónörökösről, melyben örvendezve közli, hogy a trónörökös a diplomáciai karban kezd seperi.⁵ A trónörökös meggyilkolása alkalmával fájdalmasan kiáltott fel lapjában: „mintha leesett volna fejünk koronája!“ A túrócszentmártoni „Národny Noviny“ az újkori történelem legocsmányább bestialitásának nevezte a merényletet. A „Národny Hlásnik“-ban Dérer Iván⁶ írt búcsúztatót Ferenc Ferdinándról, akit a monarchia és a Habsburg-nemzetek messiásának nevezett és „a mi felejthetetlen nagy Ferenc Ferdinándunk“ gyanánt aposztrofált. Hogy szláv kéz ölte meg, ezt „a legtragikusabb és legvégzetesebb tévedésnek és bűnnek“ mondta Dérer,⁷ aki különben résztvett a tót küldöttségben, mely koszorút helyezett el Ferenc Ferdinánd koporsójára, akinek hívei és környezete nevében Beaufort Henrik gróf intézett ezért köszönő szavakat „Jó szó a hűséges tótokhoz“ címmel.⁸ A háború kitörésekor Hodzsa felszólítást intézett a tótokhoz, hogy „mindenki teljesítse katonai és polgári kötelességét és pedig példásan és alaposan. Akit fegyverbe szólítanak, az ott végezze, ami kötelessége, aki otthon marad, az szigorúan tartsa magát ehhez stb.“ „A tót mindig becsületesen és híven teljesítette katonai és polgári kötelességét és teljesíti most is.“⁹ Ugyanakkor a tót nemzeti párt manifesztumában ez volt olvasható: „...legjobban megfelel egy olyan állami alakulat, mint amilyen hazánk és monarchiánk“. „Ki akarná megbontani azt, amit Isten maga összeforrasztott?“ „Életbevágónak tartjuk, hogy hazánk és monarchiánk teljes egészükben fenntartassanak, a kezdődő háború által semilyen kárt ne

¹ „Slovensky Tyzdennik“ 1913 július 11. — Hodzsa szerbellenes álláspontját azzal támogatta, hogy a szerbek nem tartották meg a nemzetiségi elvetés tiszta bolgár területeket vettek birtokukba. A szerbék az összes nemszláv balkán népekkel összefogtak a bolgárok ellen és megghiúsították egy erős balkán szláv állam alakulását, amivel elárulták a szláv politikát.

² „Slovensky Tyzdennik“ 1913 július 18. — Említésre érdemes, hogy Hodzsa Czernin Ottokár mellett is csinált akkor hangulatot. Czemin is tagja volt a „műhelynek és Bukarestben a monarchia követe.

³ „Slovensky Dennik“ 1913 július 16 és szeptember 3. — ⁴ „Národny Hlásnik“ 1913 augusztus 1 és 20. — ⁵ Hohenlohe herceg kinevezése Berlinbe. —

⁶ A mostani tót szociáldemokrata párt vezére. A legszélsőségesebb csehofil. — ⁷ „Národny Hlásnik“ 1914 július 3. — ⁸ Ugyanaz. — ⁹ „Slovensky Tyzdennik“ 1914 július 31.

szenvedjenek és belőle győzedelmesen kikerüljenek. Ezért fejünkkel és vagonunkkal is helyt fogunk állani.“¹

Mint látjuk, a háború előtti tót politika teljesen Habsburgbarát, dinasztikus és monarchiahű volt és valóban fonák egy dolog, mikor most Dérer Iván szemére veti Hodzsának Ferenc Ferdinánddal való összeköttetését, holott ő maga a trónörökösnek híve és dicsőítője volt. Stodola Kornél csehtót agrárpárti szenátor és elcsehesedett tót politikus, aki Bécsben telepedett le a háború előtti években, a Metternich-, Lichtenstein- és Berchtold-családok köré csoportosuló osztrák-cseh arisztokráciát igyekezett a tót kérdés részére megnyerni. Udvari körökben is bejáratos volt és ezt korántsem róhatja fel valaki a cseh-tót államban bűnéül, mint teszi ezt Srobár Hodzsával. A dolog nyitja azonban az, hogy Hodzsa a csehek részére veszedelmes konkurenst jelent, aki ellen minden adatból kötelet csavarnak.

Hiába igyekszik Srobár könyvében bizonyítani, hogy a cseh-tót állam előkészítésén a tót nép is serényen dolgozott. Ez igen merész és tarthatatlan állítás, mert vezetőinek többsége is dinasztikus, államhű, monarchia-barát orientációjú volt. Srobár már 1922-ben kiadott egy kötet visszaemlékezést,² melyben különösen Dula Máténak, a túrócszentmártoni csoport vezetőjének a cseh-tót egységesítési kérdésben való ingadozását, e politikai csoport magatartását tette szóvá szemrehányó módon. Ha tehát maga Srobár megállapítja, hogy a jelentős tót vezetők közül Dula, Hodzsa, Hlinka, Mudrony, Hurban-Vajansky többé-kevésbé a cseh-tót egységesítési terv ellen dolgoztak, akkor egyúttal be is ismeri, hogy Felső-Magyarország tót lakossága nem fogadta osztatlan helyesléssel az anyaországtól való elszakítást. Ezzel ő maga cáfolta meg azt a cseh mesét, hogy a tót nemzet önrendelkezése folytán került Felső-Magyarország a csehek birtokába.

STEIER LAJOS

¹ „Národní Noviny“ 1914 augusztus 5.

² „Pomáti z vojny a vázenia.“ Praha, 1922.

— *Folytatjuk* —r

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldönk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

1929

VII. KÖTET

2. (26.) szám

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

Kiadja a MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
ELNÖK

BALOGH JÓZSEF
TITKÁR

GRATZ GUSZTÁV
ALELNÖK

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI, Vilmos császár-út 3

Telefon: Aut. 287—86

Postatakarékpénztárt csekk számla száma: 22,300

Megjelenik minden hó elsején, hat íven

A magyar Szemle előfizetési díja semminemű állami illetékezés alá nem esik (1. illetékdíjjegyzék, 80. tétel). Tisztelettel kérjük tehát a hivatali megrendelöket., szíveskedjenek előfizetési díjunkt minden levonás nélkül átutalni

Minden jogot fenntartunk

MAGYAR SZEMLE

„ÚJ HUNGÁRIA“ ÉS „KELETI SVÁJC“

A MAGYAR SZEMLE múlt évi szeptemberi számában „Új Hungária felé“ címen az alulírt szerzőnek egy cikke látott napvilágot, amely főképp arra iparkodott a figyelmet felhívni, hogy a magyar nemzet az ezeréves haza területi egységének eszméjéből egy jotát sem engedvén, ezt az egységet ma már mindazonáltal máskép gondolja el, mint nem egyszer a közelmúltban és régi nemes hagyományokhoz, például Széchenyi Istvánéhoz hozzáfűződve, egy ma mindinkább fejlődő „neopatriotizmus“ szellemében, őszintén elismeri a Szent István koronája alá tartozó testvérnemzetek jogát nemzeti és területi autonómiák megteremtéséhez.

Ezt a cikket a magyar közvélemény igen nagy jóindulattal fogadta, tanúságául annak, hogy a szerző helyesen olvasott a nemzet lelkében. Csak egy gondolat keltett némi nyugtalanságot a köztudatban, amelynek kifejezését társaságban, magánérinkezésnél sokszor lehetett hallani, de amellyel a nyilvánosság előtt csak a magyar zszurnalisztika egy „enfant terrible“-je állott elő, mondván, hogy az általunk leírt Új Hungária „feltűnően hasonlít“ Jászi Oszkárék Keleti Svájcához.

Ez az író szemrehányásnak szánta ezt a megjegyzést, de voltak mások, akik leplezetlen elégtétellel vélték ebben Jászi Oszkárnak és társainak igazolását láthatni, végül legtöbben mintegy önvád gyanánt tartották maguk elé ezt a kérdést: vajjon nem a hanyatló, pusztuló nemzeti érzés jele-e, ha ma szívesen fogadják azt a programmed, amelynek hirdetőjétől egykor felháborodva fordultak el?

Valóban csodálkoznunk kellene azon, hogy egy olyan országban, mint a mienk, amely joggal büszke arra, hogy egész kivételesen pregnáns értelemben van története, milyen sokan élnek, jó magyarok is, történeti érzék nélkül: hogyha nem tudnék azt, hogy „jogásznemzet“ vagyunk, hogy a jogi s nevezetesen a közjogi érzék hatalmas kifejlődése volt egyike a legjelentékenyebb tényezőknek a magyar nemzeti egyéniség fenntartásában, hogy Árpád és Szent István után Werbőczy jogrendszere segítette a magyar nemzet egységét és függetlenségét a legfájdalmasabb történeti tények tanúsága ellen is az „igazi“ létező, a platói idea tisztaságával a „szellemi térben“ fenntartani. Már pedig a jogászai gondolkodás „a jogászai perspektíva — amint kitűnő jogbölcészünk, Ruber József mondja egy mélyenjáró tanulmányban — időmentes beállítású, achronisztikus“, egyenes ellentétben a történeti gondolkozással, amelynek minden tényét a történeti idő, a „korszak“ hátterébe kell beállítania. Nos, vajjon a politikának melyikkel kell tartania? Közjogi értéktudatára hallgasson-e s vegye semmibe a

„puszta“ tényt, mint igazság szerint nemlétezőt? Vagy hódoljon be egy lapos opportunizmusnak, amely a tényekkel, még a legdurvábbakkal is, mindenáron megalkuvást keres s a „primum vivere“ olcsó bölcseségével beéri? Ugyebár, valahol „középen“ van a helyes út: éppen megtartva közjogi eszméinket, a politikának a tényekkel való kompromisszumot kell keresnie, híven ahhoz a fényes példaadáshoz, amelyet a múlt században Deák Ferencnek köszönhetünk.

Ha pedig ebből a szempontból vesszük szemügyre az Új Hungária—Keleti Svájc analógiát, azt fogjuk mondani: valóban, az Új Hungária „feltűnően“ hasonlít a Keleti Svájchoz: éppen úgy, mint ahogy az Összedrótzott váza hasonlít a széttört vázához. Mindazonáltal fennakadni azon, hogy a törés nyomai meglátszanak a drótozás után is, éppen olyan naivításra vall, mint aminő sajtóságos elfogultság kell ahhoz, hogy ezzel igazolva lássuk azt, aki az ép vázát annak idején mindenáron össze akarta törni.

Képek nélkül szólva: Jászi Oszkár föderalista programja annak idején helytelen volt: 1. azért, mert nem számolván a tényleges társadalmi szituációval s a fennálló erőviszonyokkal, nem vette észre, hogy akkor ezt a programot egyáltalában nem lehetett végrehajtani, 2. azért, mert erőszakos megvalósítása esetén a helyett, hogy nyugvópontra juttatta volna a nemzetiségi kérdést, még jobban kiélesítette volna és végül 3. azért, mert végrehajtása esetén az a program csak az egységes Magyarország szétbontását mozdíthatta volna elő. Viszont, meggyőződésünk szerint „ugyanaz“ a program ma igenis éppen azoknak a tényezőknek erősítését szolgálhatja, amelyek Hungária területi egységének helyreállítását mozdíthatják elő. Vagyis „ugyanaz“ a program nem ugyanaz, mert a történeti helyzet időközben, sajnos, gyökeresen megváltozott.

A régi Magyarország úgynevezett nemzetiségi politikájának századeleji szokásos bírálata, amelynek alapjait Széchenyi István nemzet-szerető politikájától való sajnálatos eltávolodásban, éppen Jászi Oszkárék vetették meg, két sarkalatos hibában szenved: az egyik az, hogy tervszerű gyakorlati politikát lát abban, ami voltaképp sokkal inkább volt organikus társadalmi folyamat, a másik az, hogy a nemzetiségeket azonosítja a népcsoportokkal, amelyek az ország területén éltek. Pedig már Gumpłowicz rámutatott, hogy a nemzetiség csak a népnek kulturált részeire szorítkozik s nem foglalja magában sem a gyermekeket, sem a műveletlen néptömeget. Ha Gumpłowicz azon volt, hogy a „nemzetiség“ és a „nép“ fogalmát állítsa szembe, az újabb irodalom viszont inkább „nemzet“ és „nemzetiség“ szembeállítására törekedett. „Nemzet és nemzetiség, — mondja Boehm — mindkettő közvetlenül az államra való vonatkozással, abban különböznek egymástól, hogy pozitív vagy negatív viszonylatban vannak a fennálló államhatalommal. A nemzet legitimisztikus, a nemzetiség forradalmi fogalom.“ Ebből a disztinkcióból Steinmetz rendkívül fontos következtetéseket von le: „A nemzetiség a népnek egy része, mely ellentétben van a fő- vagy államnépvel és ettől valamilyen módon és valamilyen mértékben szabadulni igyekszik... Az öntudatlan, szunnyadó, közömbösen együttfutó hazafiak nagy tömege nem áll rendelkezésére: ezért olyan.

mint valami szekta, ellentétben az államegyházzal.“ Steinmetz itt egy fontos szót ejtett el, amelynek nagyobb jelentősége van, mint ahogyan ő becsüli. A nemzet, ott ahol történeti alakulatot jelent, egyrészt teljes legitimitással a maga kebelébe számíthatja mindazokat, akik nem foglalnak állást ellene, másrészt valósággal is magában foglalja az összes jó hazafiakat, anyanyelvükre és népi leszármazásukra való tekintet nélkül.

A nemzetiségi kérdés jelentősége tehát csak igen problematikus mértékben fejeződik ki anyanyelvi statisztikákban, A régi Magyarországon nem az volt a helyzet, hogy a lakosságnak 40—50 %-át kitevő magyar „nemzetiség“ állott volna szemben a lakosság többi részét magában foglaló más „nemzetiségekkel“. Eredetileg egészen mások voltak itt az ellenfelek: a Nemzet, a Natio Hungarica és az Ausztriai Ház, illetőleg a bécsi kormány, amely a Nemzet elleni évszázados küzdelemben a 17. század vége óta gyakran használatba vette az erőszakos germanizálás fegyverét is. A Nemzet pedig nem a magyarságot jelentette, hanem az összes jó hazafiakat, de utóbb az államnyelv körül kifejlődött küzdelemben a felvilágosodás és a francia forradalom emlőin növekedésnek indult hazai nemzetiségek, mint nyelvi és illetőleg irodalmi kultúrákat ápoló csoportok közül a magyar és részben a német nemzetiség a Nemzet mellé állott, a többi ellenben hagyta magát Bécs által a Nemzet ellen kijátszani. Mint látható, igazat adunk Gumpłowicznak abban, hogy a nemzetiségben kulturális törekvések hordozóját látjuk: következőképpen az nem lesz szükségkép államellenes, bár a történelmi fejlődés szempontjából tagadhatatlanul forradalmi jellegű fogalom.¹ A magyar nemzetiséget éppúgy meg kell különböztetni a Nemzettől, mint a többi nemzetiségeket. Viszont az itt leírt fejlődés folytán az a helyzet állott elő, hogy egyfelől a Nemzet mindinkább azonosította magát a magyar nemzetiséggel, másfelől a nemmagyar nemzetiségek fejlődése határozottan nemzetellenes irányt vett és végső célkitűzéseikben nem is egy föderatív Magyarország, hanem egy föderatív Habsburg-birodalom eszméje élt.

A magyar nemzetiség törekvései ennél fogva jelentékeny súlytöbblet-re tettek szert a többi nemzetiségekkel szemben. A magyar nacionalizmus lett a történeti tradíciók legitim hordozója. Patriotizmus és nacionalizmus szükségkép egyet jelentett és akármi lett legyen is egyes bármily jeles személyiségek „nemzetiségi“ kultúrtörekvéseinek személyes rúgója, bármily bizonyos is, hogy sokan voltak az úgynevezett nemzetiségi vezérek között, akik egyúttal jó hazafiaknak tartották magukat, mégis az alapvető politikai ellentét szempontjából fennállott az a történelmi determináció, hogy azok, akik nyíltan, mint nemzetiségi agitátorok léptek fel, szükségkép elvesztették a jó hazafiság vélelmét.

Ha pedig most már csupán a nemzetiségek közötti küzdelem frontját vesszük figyelembe, kétségtelen biztonsággal állapítjuk meg, hogy a nemmagyar nemzetiségi törekvések nem konkurálhattak a magyar nacionalizmussal, amelyet, mint mondtunk, nem mint politikát,

¹ Lásd erre nézve „Új Hungária felé“ című cikkünk idevágó fejtegetéseit.

hanem mint társadalmi folyamatot kell felfogni. Magyarrá lenni ezentúl azt jelentette: osztozni a magyar történelem fényének öntudatában. A magyar nacionalizmus lett tehát az egyetlen nemzetformáló erő; Renan mondotta, hogy nemzetté azoknak a nagy dolgoknak emléke teszi az embereket, amelyeket együtt követtek el s az az akarat, hogy a jövőben újakat vigyenek véghez. A magyar nemzetnek egészen kivételes történeti helyzeténél fogva pedig azok, akik a nemzettel azonosították magukat, egyszerre fűződtek az állami tekintélynek és a szabadság eszményének fényében. A nemzet évszázadokon át rendületlenül tartotta fenn a maga függetlenségének eszményét szertelen túlerő ellenében: amidőn végül valósággal is élvezhette az állami hatalom birtokát, a szabadságért vívott küzdelem glóriája nem foszlott le fejéről. Ilyenformán állami presztízs, nemzeti dicsőség és kultúrfőlény egyaránt a magyar nemzetiség hódítóerejét növelte s ezt majdnem ellenállhatatlan hatalommá fejlesztette ki.

Ezek mellett az imponderabiliák mellett nem szabad megfeledkezni a materiális tényezőkről sem. A magyar nacionalizmus volt, mint láttuk az ősi patriotizmus hordozója és ezzel az ország területi egységének védelmezője. Már pedig ez a területi egység egyúttal gazdasági egységet is jelentett s a jólét fejlődésének legjelentékenyebb biztosítója volt. Következésképp mindazok az elemek, amelyek a kiegyezés után rohamos fejlődésnek indult magyar kapitalizmus gazdagságából kivették részüket s amelyek el tudtak helyezkedni az általában szolid existenciát nyújtó magyar állam fejlődő gépezetében, nyilvánvalóan saját érdekeikkel szállottak szembe, hogyha „nemzetiségi“ álláspontra helyezkedtek.

A nemzetiségi kérdés szempontjából tehát csekély jelentősége van annak, hogy a széles földművelő tömegek között nem hódított teret a magyarság, mert ezek közül a tömegek közül egyedül a magyarokat töltötte meg Kossuth demokráciája aktív és megingathatatlan nacionalizmussal, amit elég világosan tanúsít az a tény, hogy a nacionalista szempontból lanyhának tartott 67-es kormányok, a magyar nép tömegeivel szemben kénytelenek voltak a nemmagyarajkú és politikailag túlnyomóan közömbös néptömegekre támaszkodni. (Nem megvetendő tény az sem, hogy az északi Felvidéken például a szabadelvű párttal szemben egyedül egy katolikus alapon szervezett pártnak, a Néppártnak voltak sikerei. Itt tehát nem a nemzetiségi, hanem a világnézeti ellentét dominált.) A nemzetiségek közül pozitív és pedig valósággal elsöprő erejű fejlődést egyedül a magyar nemzetiség mutathat fel és pedig a városi értelmiségnek úgyszólván tökéletes meghódításával.¹

De még hogyha feltesszük is, — s talán ezt fel lehet tenni — hogy a nemmagyarajkú néptömegeket könnyen lehetett volna a megfelelő nemzetiségi törekvések támogatására megnyerni, a töre-

¹ Amióta e sorokat leírtuk, elhangzott Ivánka Milán szenzációs vallomása a Tuka-pörben. E „csehszlovák“ vezérpolitikus immár ország-világ előtt elismeri, hogy 1918-ban „öntudatos“ szlovákok nem voltak csak néhány százan és hogy egy szlovenszkói parlament vagy népszavazás a Szent István Birodalomban tartotta volna a mai Szlovenszót.

dék nemzetiségi intelligencia, anyagi erő és presztízs hátrányát nem tudta volna kiegyenlíteni a magyar nemzetiségű értelmiség súlyos tömegeivel szemben. Más szóval: a nemzetiségek nem lettek volna képesek a magyarsággal egyenrangú politikai „garnitúrákat“ kiállítani. Ha tehát megcsinálták volna is Jásziék, vagy az általuk sugalmazott bécsi hatalmasok a területiális autonómiákat, ezekben egy-kettőre éppúgy ismét a magyar értelmiség kezébe került volna a politikai vezetés, mint a régi vármegyékben, amelyekben éppen elég volt a „nemzetiségi“, vagyis a nemmagyarajkú többség.

A magyarság kezéből a vezetést csak egy módon lehetett volna kivenni: úgy, ahogy az most történt az „utódállamokban“: a magyarság kultúrintézményeinek és gazdasági fölényének összerombolásával. Tévedés volna azt hinni, hogy az utódállamok kormányai merő perverzitásból szánták el magukat a magyar értelmiség anyagi tönkretételére, aminthogy még nagyobb tévedés volna elhinni nekik, hogy valóban a bolsevizmus ellen vetettek gátat a bolsevista módszerek átvételével. Azonban nem lehet sikeres politikai kurzust csinálni az erősebb társadalmi és gazdasági tényezők ellen: tehát szét kellett rombolni a magyarság anyagi bázisait és aláásni kulturális pozícióját, hogy politikai súlyát csökkenteni lehessen.¹ Hogy a magyarság ellen hasonló rohamot egy még olyan föderalista, de mégis magyar jellegű központi kormány is hajlandó lett volna eltérni, azt talán még Jászi Oszkár sem állítaná. A következmény tehát, mint mondtuk, az lett volna, hogy az új autonómiákban a nemzetiségi küzdelem erősen kiélesedett volna: a magyarok még nacionalisabbak, a nemzetiségiek még inkább nemzet- és hazaellenesek lettek volna s mindinkább világosan belátták volna, hogy a magyar államtól való teljes elszakadás nélkül a nemzetiségi hegemoniákat, amelyekre törekedtek, megvalósítani nem lehet. Ennélfogva mind szélsőségesebb eszközökhöz nyúltak volna, hogy provokálják a föderalizáció folytán eo ipso meggyengült magyar államhatalom retorzióit és mint-hogy az új helyzetben mégis csak egyre növekvő mértékben számíthatlak volna a nemmagyarajkú tömegek támogatására, ilyenformán a világháború nélkül is eljutottunk volna, ha nem is éppen Trianonhoz, de minden bizonnyal egy új és végleges Világoshoz.

Nem ellenvetés azt mondani, hogy így is, úgy is ugyanoda jutottunk, mert a világháborút és annak kimenetelét a magyar politika nem láthatta előre, a Jászi-féle politika eredményei pedig egészen könnyen előreláthatók voltak. Egy politikai magatartás helyességéről nem mindig lehet a „következmények“ szempontjából ítélni, mert a „következmények“ fölött a politikának csak annyiban lehet kontrolja, amennyiben azok előreláthatók. S bizvást és minden habozás nélkül lehet állítani, hogy Jászi és elvbarátainak tevékenysége nélkül világháború és háborúvesztés dacára sem jutottunk volna el — Trianonhoz.

¹ Utalunk azokra a nyilatkozatokra, amelyekkel az orosz bolsevista vezérek „igazolták“ a maguk országromboló politikáját. Lásd erre nézve szerzőnek „Diktatúra és demokrácia“ című tanulmányát (Társadalomtudományi Füzetek, n. sz. 19. sk. 1.), ahol a bolsevizmus és az utódállamok közötti lelki rokonság alapjait is iparkodott kimutatni.

Nagyban és egészben tehát el lehet mondani, hogy a háború előtti magyar nemzetiségi politika ha kivételben nem is mindig volt szerencsés, de helyes alapokon nyugodott, mert megfelelt a tényeknek, az uralkodó tendenciáknak és hangulatoknak és általában, az akkori viszonyok és feltételek között alkalmas volt arra, hogy megóvja Hungária egységét, ami! — ez talán nem vitás — egyenlő érdeke volt az összes hazai népelmek. Hogy az akkori „szociológusok“ ezt nem látták be, az csupán azért van, mert nem tudták a tudományos szemlélet elfogulatlan magaslataira emelkedni, s a helyett, hogy az uralkodó realitásokat s azok megértését keresték volna, denunciálták azokat a tényeket, amelyekre haragudtak, mert nem voltak összhangban egyéni érzelmeikkel és világ-felfogásukkal. (Nem egyéni tényeket értünk ezen, hanem társadalmi tényeket, történeti determinációkat, azaz éppen azokat a realitásokat, amelyeket a szociológusnak felismernie s amelyekkel a politikusnak számolnia kell.)

MA AZONBAN a helyzet bizonyára gyökeresen különbözik az akkortól. Különbözik mindenekelőtt abban, hogy — sajnos — birtokon kívül vagyunk. Ez persze nem változtat azon a tényen, hogy Hungáriát változatlanul egységnek tekintjük és hogy rendületlenül hisszük, hogy egysége gyakorlatilag is ismét helyre fog állni, mint ahogyan a múltban is minden megbontás után újból helyreállott. A fontos csak az, hogy a magunk politikája és a magyarság állásfoglalása ne állítson akadályokat e nagy történeti determináció útjába. Ezért azon kell lennünk, hogy a magunk céljait és törekvéseit, a magunk egész lelkületét összhangba hozzuk a történelmi helyzettel és azokkal az erőkkel, amelyek éppen a Szent István Birodalom nagy geoökonómiai és történeti egységének helyreállítása irányában hatnak. Melyek ezek az erők? Nos, korántsem azok, amelyek a múltban hatottak. A magyar asszimilációs folyamat kétségkívül lezárult s ma csak az a gondunk, — neonacionalista gond! — hogy hogyan mentjük meg a magyarság mai állagát az idegen asszimilációtól. A magyar középosztály (amelynek jellemét és összetételét a szerző „Magyar nemzet — cseh birodalom“ című cikkében a Magyar Szemle 1928 februári számában igyekezett leírni), elvesztette gazdasági pozícióját és a demokratikus irányzatok és hangulatok fejlődésével előbb-utóbb elveszíti azt a társadalmi presztízst is, amelyet a régi arisztokratikus gondolkodású világban élvezett. Ez is tény, amellyel számolni kell, ha tetszik, ha nem. E mellett s ezzel összhangzó módon korunk a történelemnek is hadat üzent. A velünk szomszédos népek ma egytől-egyig „fiatalok“, azaz történelem nélküliek és ezt büszkén is hirdetik. A cseh burzsoa feljár ugyan vasárnaponként a Hradsinba s ott némi önelégültséggel nézegeti a régi úri Bohémia történetének komor és ragyogó emlékeit, de csak úgy és azzal az érzéssel, ahogyan például egy skót kereskedő Delhi karcsú tornyait vagy Egyiptom gúláit nézegeti: „Mindez a furcsa kába exotikum és regényes gazdagság most a miénk, de valutában vájjon mit érhet?“

Mindazok az erők tehát, amelyek a múltban a „Hungár“ egységet fenntartották, ma paralizálva varrnak, egynek kivételével: ez az egy elpusztíthatatlan, mert egészen elemi: a gazdasági összefüggésekben

rejlő hatalmas érdek. Ennek jelentőségével többé-kevésbé tisztában van mindenki: szlovák, ruszin, román egyaránt. Persze, nagy tévedés, ha már a gazdasági érdekösszefüggések pusztá meglétének tényéből arra következtetünk, hogy ezeknek keresztül kell törniök magukat. Nem igaz az, hogy nem lehet a magyar területeket idegen, mesterséges gazdasági keretekben megtartani, csak az igaz, hogy ezekben a spanyolcsizmákban ezeknek a területeknek anyagilag tönkre kell menniük és hogy mind jólét, mind kultúra szempontjából devalválódnok kell, ami kétségkívül máris megtörtént. S itt van azután egy nagy ellenmondás az összes új hatalmasok politikájában: ők az „új területeket“, amelyekkel az antant megajándékozta őket, vagy kirabolták, — így a románok, szerbek—vagy gazdaságilag lehengettek, így a csehek. Ezt természetesen elsősorban „materializmusból“ tették, de van reá jobb indokuk is: rámutattunk arra, hogy a magyar középosztály fölényes helyzetét csak így lehetett aláásni. Ezek a területek tehát gazdaságigig passzív területekké lettek, röviden gyarmatokká, amelyeken jól élni csak a gyarmatosoknak s az általuk kitarított mamelukoknak lehet. De ugyanekkor, amidőn ebben az irányban valóban szerencsés politikai érzékkel rendezkedtek be új birtokaikon, másfelől „államalkotó“ ideológiáktól vezetve, nagyarányú kulturális erőfeszítéseket tettek, egy-egy új „államfenntartó“ értelmiség létesítésére. Hogy csak egyetlen jellemző adatot említsünk: a Felvidéken, ahol a háború előtt egyetlen tót középiskola sem volt, most 37 van. Vájjon gondoltak-e arra az új Szolónok túlbuzgalmukban, — amely bizonyára alig volt elkerülhető — hogy mi lesz ezekből az új kultúrahordozókból, hogyha az iskola padjait elhagyják? A régi Magyarország középiskolái egy 20 milliós birodalmat láttak el értelmiséggel. A Trencsénben végzett tót diák elmehetett adótisztnek Fogarasba és viszont. De a mai szlovák ifjak csak Szlovenszkon helyezkedhetnek el, már amennyiben hagynak nekik helyet a csehek. A Vencel korona országai bőven ellátják magukat — és másokat — értelmiséggel: hiszen a régi ausztriai császárság tisztviselőinek csaknem 30%-a a szorgalmas, rendes és alázatos cseh népből került ki. Hasonlóképpen az erdélyiek is kezdik felfedezni, hogy ma kevesebb erdélyi román talál elhelyezést a közszolgálatban, mint a régi Hungáriában. Már pedig ma már úgyszólván teljesen a szolgálatra van ráutalva az értelmiség, mert a régi fejlődésképes gazdasági egység szétrobbantásával és az „új területek“ erőszakos tönkretételével rendkívül megcsappantak azok a lehetőségek, amelyek a régi Magyarországon — nem utolsósorban a magyar kormányok jóvoltából (lásd például Halász Albert adatait: „Felső-Magyarország lakosságának munkával való ellátása“ című tanulmányában) — produktív elhelyezkedési lehetőségeket biztosítottak, különösképpen épp a perifériák lakóinak. Tény, amelyet ma némelyek keserűen emlegetnek, de aüielyre, azt hiszem inkább büszkének kellene lenni, hogy a régi magyar politika, Hungária egységének szolgálatában, nemcsak hogy nem nyomta el a nemmagyarajkú lakosságot, hanem mindent elkövetett arra, hogy ellássa kenyérrel és kultúrával: bizonyos mértékben még a fajmagyar lakosság rovására is. És pedig nem taktikából, hanem azért, mert a magyar államférfiak lelkileg nem voltak berén-

dezve arra, hogy az ország polgárai, a Szent Korona tagjai között nyelv, faj, vagy leszármazás szerint különbséget tegyenek.

Ha a régi és a mai viszonyok között Hungária nemmagyarajkú népei szempontjából a különbséget keressük, azt röviden ebben foglalhatjuk össze: most tagadhatatlanul megvalósul az, ami a régi időben a régi Magyarország társadalmi szerkezetének sajátosságai miatt nem volt lehetséges: szlovák, ruszin, román nemzetiségű művelt néposztályok keletkezése. Ugyanekkor azonban ezek az új értelmiségi elemek — mondjuk nyugodtan: ezek az új nemzetek — úgy nőnek fel, hogy nincs helyük a napon. Hogy vannak és hogy a jövőben mindig többen lesznek s hogy „fiatal“ és ezért éppen igen agresszív nacionalisztikus lelkületük van: oly tények, amelyekkel immár nem lehet nem számolni. De hogy az utódállamok mai rendje mellett nem tudnak életlehetőségeket találni, ugyancsak tény, amely előbb-utóbb elkerülhetetlenül hatni fog. Persze, nem szabad azt hinni, hogy ez a tény most már magában véve is mifelénk fordítaná az elszakított Magyaruszok szívét. Hiszen ma már Magyarországnak is tekintélyes fölöslege van értelmiségből, amely elkerülhetetlenül ugyancsak nőni fog. Ez nem olyan dolog, amely ellen kormányzati remédiumokat lehetne találni: világjelenség az az ellenmondás, amely a háború óta ránk köszöntött szegénység és az úgynevezett kultúrigények növekedése között van. Az elszakított területek népének és főleg értelmiségének érdeke tehát nem közvetlenül a Magyarországba való visszatérés, hanem az elkülönülés, az önrendelkezés: egy bizonyos Monroe-doktrina érvényre juttatása. Elsősorban annak biztosítása, hogy a maguk területének gazdasági adottságait kifejleszthessék, másodsorban, hogy ezeknek hozamát maguk fölözthessék le.

És itt kapcsolódik be Magyarország. Mert egyfelől éppoly bizonyos, hogy ezek a területek képtelenek lesznek termelő erőiket kifejleszteni és élvezni, mindaddig, amíg a mai idegen hatalmaktól függenek, mint amily bizonyos másfelől az, hogy a magyar piac biztosítása nélkül ugyancsak nem mehetnek semmire. Egyfelől tehát, ha élni akarnak, feltétlenül függetleníteniük kell magukat a megszálló hatalmaktól, másfelől szoros és intim kapcsolatba kell lépniük Magyarországgal. Ami más szóval annyit jelent, hogy elkeli szakadniok az utódállamoktól és Magyarországgal kell valaminő kapcsolatba lépniök.

Nincsen tehát arról szó, hogy Magyarország valaminő „koncessziókat“ tegyen akkor, amidőn az Új Hungária eszméjét magáévá teszi és teljesen félreérti gondolatmenetüket az, aki azt hiszi, hogy valamiféle új „nemzetiségi“ vagy „kisebbségi“ politikát hirdetünk. A helyzet megértéséhez senki sem fog eljutni, aki nem realizálja azt a fájdalmas tényt, hogy „Szlovenszko“, „Ruszinszko“ és Erdély ma politikailag külföld — Horvátországról nem is beszélve — és hogy nemcsak a régi magyar határok realitások, hanem bizonyos mértékű realitások ma már, bármily szomorú, a trianoni határok is. A megszállt területekkel, mint politikai egységekkel kell számolnia mindenkinek, aki Hungária egységének visszaállítását kívánja. Mert ezek a területek — ma még csak virtuálisan bár — napról-napra fejlődnek bele a politikai történelembe mint tárgyaló felek s Magyarország esek

úgy nyerheti meg a játszmát, ha tudni fog velük tárgyalni. De eleve is képtelenség feltenni azt, hogy tárgyaló felek a maguk megszűntetéséről tárgyaljanak.

Az autonómia elismerése tehát nem tartozik az elképzelt tárgyalás anyagához, hanem ennek alapja. Más kérdés az azonban, hogy ennek az autonómiának terjedelme mi legyen. Ezt a kérdést magyar részről természetesen nyitva kell hagyni. Hogy egyik vagy másik terület milyen fokú önállóságra tart igényt, azt nem mi fogjuk meghatározni, hanem az illető terület maga s ebben a tekintetben nekünk nincsenek igényeink. A mi feltételeink egészen egyszerűek és világosak: a magyar kisebbségek jogainak kiépítése és biztosítása és teljes — nemcsak de jure, hanem de facto is teljes — jogegyenlősége magyar és nem-magyarok polgárok számára. A közjogi kapcsolatok egyébként a különböző relációkban különbözők lehetnek, a szerint, hogy az illető ország (a „Szent Korona Országai“ kifejezés ezzel csupán változatosabb tartalommal telik meg) mily mértékben volna képes és hajlandó magát önállóan fenntartani. Ily módon itt Közép-Európában a Brit Birodalomhoz hasonlóan változatos „státus“-viszonyokat felölölő Nagy-Hungária keletkezhetnék, amely igazi hazája, „otthona“ lehetne a benne egyesülő összes népeknek, mert mindegyik megtalálhatná benne a tetszésének és teherbírásának leginkább megfelelő életformát.

Mi magyarok sokszor szeretjük magunkat az angolokkal összehasonlítani és kétségtelenül a dolgok mélyén van ebben valami. Mi, az angolokhoz hasonlítva, olyanok vagyunk, mint a szegény rokon, aki ugyanabból a fajtából való s hasonló erényekben gazdag, de sokkal nehezebb viszonyok között élve, benső értékeinek hasonló külső kifejezést adni képtelen. Azonban a tulajdonságok hasonlósága többek között abban is megnyilvánul, hogy bár elveink szüárdak, magasabb, fontosabb célokért könnyen tudunk áldozatokat hozni. A mi nagy céljaink pedig egyszerűek és világosak: a Szent István Birodalom egységének, illetőleg összefüggésének helyreállítása és Hungária összes népeinek megmentése az anyagi és erkölcsi pusztulástól, amelynek ma nemcsak magyarok, hanem horvátok, tótok, rutének s erdélyi románok egyaránt ki vannak téve. A „neopatriotizmus“ értelme pedig az, hogy minden megoldást elfogadjunk, amely e célokat biztosítani tudja és hogy minden áldozatra készen állunk, amelyet e célok érdekében meg kell hoznunk.

Az áldozatok pedig, ezzel is tisztában kell lenni, egyedül minket fognak terhelni: hiszen mi vagyunk a legidősebb, a századokon át „családfenntartó“ testvér. Ezideig egyedül bennünk él a magasabb történelmi misszió tudata: következőképpen a felelősség is egyedül bennünket terhel; a „Szent Istváni Gondolat“ fényének és terhének hordozói egyaránt mi vagyunk; innen a „noblesse oblige“ egy neme. A régi gondolat az volt, hogy magunk tartunk házat, nagy, kényelmes úri házat, amelyben minden testvérnek van otthona. A szép öreg kastély bedőlt s ma már nekünk magunknak is alig ad menhelyet. De nem csüggedünk: az új gondolat az, hogy a romokból új házakat építsünk a fiataloknak, kisebbeknek, szerényebbeket, de amelyekben magukat ők is háziúrnak érezhetik. És tudjuk jól, hogy ezeket a házakat a magunk

erejéből, a magunk vagyonának roncsaiból kell majd felépítenünk, hiszen a fiatalokat teljesen kifosztották a gonosz idegenek, akik a barátság álarcában és mézes beszédekkel hálózták be az ő lelküket. Ámde miért és hogyan ne adnék nekik oda az utolsó garasunkat is, ha megtépetten visszajönnek az öreg házba s azt mondják: nehéz az élet, testvér, segíts!

És jönni fognak. Mert ezerévi együttélés után, bárhogyan szóljanak is a legendák az „elnyomásról“, szívük mélyén tudják, hogy ennél a sokat becsmért magyar népnél nincs a világon embersége-sebb és szelídebb. Előkelő lelkületű nép ez, amely a maga értékeinek tudatában könnyen megfér és könnyen megbarátkozik mindenkivel. Max Scheler, a nemrég elhunyt nagy német filozófus megragadó módon jellemezte ezt a fajta lelkületet: „Az előkelő léleknek valami egészen naiv és nemreflektált tudata van a maga értékéről és a maga lényének teljességéről s mintegy arról, hogy ő az univerzumban önállóan gyökerezik. Az előkelőnek ez a naiv önértéktudata nem egyes tulajdonságainak értékére vonatkozik, nem képességeinek, tehetségeinek érzéséből tevődik össze, hanem közvetlenül lényének egészére és létének tényére utal. Éppen ezért nyugodtan összehasonlíthatja magát másokkal s megállapíthatja, hogy mások ebben, abban, akár mindenben fölötte állanak. Ezzel nem csökken az ő naiv önértéktudata, amelynek nincs szüksége arra, hogy képességekkel, teljesítményekkel igazolja, hanem legfőljebb, hogy ilyenekben érvényre juttassa magát.“
Íme a magyar „kultúrfölény“ értelme: ezt a kultúrfölényt nem ronthatja le mai szegénységünk s egyik vagy másik szomszédnép nagyobb előhaladása ebben vagy abban. Mi tudjuk az ő eredményeiket méltányolni s tudjuk a mellett, hogy a mi személyiségünkben rejlő értékeket semmiféle összehasonlítás nem ronthatja le.¹ Éppen ezért, a magyar könnyen lehet nagylelkű és szívesen nyújt segédkezet másnak a boldogulásához: hiszen őt senkinek az emelkedése nem kisebbiti.

Az ELMONDOTTAKKAL kapcsolatban még csak egy dologra szeretnők a figyelmet felhívni. Aki a magas színvonalú vitát figyelemmel kísérte, amely a társadalmi intézmények és az önkormányzatok kérdésében e folyóirat lapjain Kornfeld Móric báró és Kovrig Béla között folyt le, alighanem fel fogja vetni a kérdést: „autonómiák“ létesítésének és kiépítésének gondolata nem ütközik-e a világon

¹ „Az angol — mondja A. Zimmern — mindig jobban vonzódott a független lelkületű, mint az utánzó-hajlamú népekhez. Szereti azokat a nemzeteket, amelyek, mint ő mondja, úriembereket nevelnek: vagyis saját hagyományokkal és értékstandardokkal bíró embertípusokat. Ez az igazi oka annak a rokonszenvennek a török iránt, amelynek a Közel Keleten járatos angolok oly gyakran adnak kifejezést, a töröknek politikai múltja dacára. Az angol ajkakon gyakori ige: „A török úriember“ egyaránt tanúskodik arról, hogy a török mily közömbös az „angol karakter“ presztízsével szemben és arról, hogy mennyivel többre becsüli az angol a gerinces egykedvűséget a megalázkodó báméskodásánál.“ Tudjuk, hogy a magyar ember, hasonló okokból ugyancsak nem egyszer vívott ki angol szimpátiákat. A magyar „úriember“ gyakran ugyan csak magasabb típusa a magyar parasztnak, de viszont a magyar parasztnak rusztikus lényében is leronthatatlan egy bizonyos méltóság, amelyet még bizonyára a Keletről hozott magával s amelyben épp a különbözőség, a sajátos értékek és tradíciók öntudata nyilvánul meg.

megfigyelhető világfolyamatba, amely ellenkezőleg mindenütt nivellál és államosít, azaz nagy bürokratikus szervezetek kezére juttatja át a „társadalom“ és az önkormányzatok funkcióit.

Nos, talán nem lesz érdektelen megfigyelni, hogy a társadalmi és önkormányzati funkciók hogyan és miért sorvadnak el.

Nyilvánvaló, hogy az önkormányzati és a „társadalmi“ funkció lényegileg nem egyéb, mint az önsegély egy neme és az organizáció irracionálisabb stádiumainak felel meg.¹ A középkorban, amely a bölcsője minden „autonómiának“, főként két körülmény határozta meg az önkormányzatok életét, egyfelől az, hogy a nagyobb, „állami“ egységeknek mindig távoli, gyakran kérdéses és legfeljebb spazmodikus létezése folytán az összes „ügyeket“ mindenesetre el kellett intézni „lokálisan“, másfelől, hogy mindenütt volt egy-egy uralkodó társadalmi tényező, — birtokos nemesség, vagyonos polgárság — amelynek módjában volt s amely kapható volt arra az áldozatra, — mert közügyek intézése mindig áldozat volt — hogy maga adminisztráljon. A modern népállam fejlődésével az önkormányzati életnek mind a két indoka lassacskán elenyészik: a lokálisan intézendő ügyek mind kisebb és kisebb jelentőségűekké zsugorodnak össze s a régebbi „uralkodó osztályok“ mindinkább elvesztik domináns helyzetüket. A régi autonómiák ezért, amennyiben fennmaradtak, voltaképp relikviákká alakultak át s a „demokratizálódás“ folyamatával teljesen elvesztették régi értelmüket. Ott, ahol még formálisan fennállanak, de facto, vagy bürokratikus elemekkel vannak átszőve, vagy pedig a hivatásos politikusok s az olcsó demagógia mellékharctereivé alakultak át. A kenyérkereső polgár számára ma valóban sem értelme, sem lehetősége nincs annak, hogy közügyek intézésében „üres óráiban“, amelyek nincsenek, részt vehessen.

Mindazonáltal, hogy egy-két alakban és helyen az önkormányzati intézmények a mai napig is fennmaradtak, ennek is van értelmes oka s ez az ok: az ellentét. „Autonómiák“ teremtésében és fenntartásában a fentemlített két körülmény mellett ez az utóbbi is gyakran játszott szerepet. És ott, ahol az arisztokrácia nem vesztette el a játszmát a központi hatalom ellen, ahol sikerült az utóbbinak deszpotikus tendenciái ellenében a szabadság védőjeként fellépnie — mint Angliában (1688) és Magyarországon — ott az önkormányzatok fennmaradtak, mint a szabadság védőbástyái. Ugyancsak azt látjuk, hogy „kisebbségi“ egyházak általában mindenütt megvédték és fenntartották a maguk autonómiáját s hogy ebben a folyamatban egyes-egyedülálló és valósággal abnormális alakulatok is jöttek létre, mint a magyarországi görög keleti egyházak.

A „normális“ folyamat tehát bizonyára az, — s ezen lehetetlen segíteni — hogy az önkormányzat pusztul és az „irracionális“ „társadalmi“ önsegély helyét elfoglalja a „racionális“, szakszerű állami kezelés. Azonban önkormányzatok születnek és fennmaradnak ott,

¹ Nota bene: az, hogy az önkormányzat kevésbé racionális neme a közigazgatásnak, mint a bürokrácia, nem jelenti azt, hogy kevésbé értékes. Belérték szempontjából az emberektől függ s a szellemtől, amely munkájukat betölti, hogy ez vagy amaz a forma mit ér.

ahol ellentét van, ott, ahol az „állami“ hatalom nem mindenkit képvisel. A mai középeurópai önkényuralmak korában tehát valóban mindenütt számolni kell azzal, hogy „autonómiák“ alakulása elkerülhetetlenné válik. (E mellett ezek az autonómiák végrehajtó szerveiket, ha tetszik „racionálisan“^c építhetik ki, azaz maguk is szakszerű, bürokratikus közigazgatásra rendezkedhetnek be.) „Nemzeti“ ellentétek pedig kétségtelenül maradnának a helyreállított Szent István Birodalomban is, bár most ezeken kívül még területi, gazdasági, politikai ellentétek is vannak. Viszont lehet, hogy a mai „mentalitás“ kopásával később ama „nemzeti“ ellentétek el fognak halványulni s akkor majd az új „autonómiák“ is lassacskán éppúgy elvesztik értelmüket, mint a régiek. Ámde akármim: légyen is, bizonyos, hogy a „kisebbségi kérdést“ csupán a „kisebbségek“ eltűnése oldhatja meg. A régebbi időben felszívásuk volt az ideál, ma meg akarják őket semmisíteni.¹ Mi azonban azt hisszük: a kisebbségek csak úgy tűnnek el, ha megszűnnek „kisebbségek“ lenni. „Kisebbség“ ugyanis csak olyan társadalmi csoport, amely a vele ellentétben álló többséghez képest aránylag csekély és gyenge, amely magát nem képes megvédeni, tehát védelemre szorul. Tömeg, amely a lakosság egyharmadát teszi ki, már nem „kisebbség“: azzal már kompromisszumot kell kötni. A cseh-német ellentétnek ebben az irányban való ellenállhatatlan visszafejlődése már nem kétséges. A felvidéki szlovák-magyar, valamint az erdélyi magyar-román ellentét hasonló sorsra van hivatva. Mindaddig azonban, amíg fiktív nagy „többségek“ létezése a mai utódállamokban fenntartja a „nemzeti állam“ illúzióját: mindaddig nem fog megszűnni a törekvés a ma törpének látszó „kisebbségek“ erőszakos lehengerelésére. Rá kell jönni arra, hogy ezek a „többségek“ voltaképp nem léteznek: hogy a „többségek“ keretén belül a történeti, világnézeti, gazdasági ellentétek jóval súlyosabbak, mint a „nemzeti“ ellentétek a „kisebbség“ s az ezzel természetes sorsközösségben élő „többségrészek“ között. Szlovák és magyar, erdélyi magyar és erdélyi román ma a helyett, hogy keresnék az egymáshoz vivő utakat, Prágán és Bukaresten át gyilkos harcban állanak egymással. Prága és Bukarest mesterségesen szítja ezt az ellentétet, de Budapest már tudja s többé nem iögja elfelejteni, hogy, mint az angol Whigek hirdették a nagy francia forradalom megrázkódtatásai után: helyi ügyek helyi intézése nemcsak, hogy a legjobb óvszer a nemzeti egoizmus túlkapásai ellen, hanem egyúttal a lokális ellentétek legjobb orvosszere is.²

OTTLIK LÁSZLÓ

¹ Ez a pregnáns különbség háború előtti és háború utáni nacionalizmus között. Lásd erre nézve szerzőnek „Asszimiláció és kisebbségi kérdés“ című cikkét a „Magyar Külpolitika“ 1929 februári számában. Természetesen „kisebbségek“ létezéséről csak ott lehet beszélni, ahol ellentétek vannak. Nem „kisebbség“ például a magyarországi református egyház, mert nincsen politikai ellentét magyar katolikusok és magyar protestánsok között, habár vannak, akik ilyeneknek falrafestésében kedvüket lelik. Az egész problematika ellopítására visz, hogy merőben jogászai motívumokból egy kalap alá vonjuk — mint „kisebbséget“ — azt, ami a „többség“-től különbözik s ami azzal ellentétben van. A csonkamagyarországi „kisebbségi kérdés“ megítélésénél ezt mindig szem előtt kellene tartani.

² V. ö. W. Lyon Blease, A Short History of English Liberalism, p. 57.

DEMOKRATIKUS FEJLŐDÉS

AZ UTÓBBI időben mind sűrűbben hallszanak a magyar közéletben olyan hangok, amelyek Magyarország demokratikus fejlődése menetének gyorsítását sürgetik. Ez az áramlat kezdetből csak szórványosan, rendszertelenül és mintegy ösztönösen buggyant ki az ellenforradalmi korszak atmoszférájából, amely az 1918/19 évi* a demokratikus elv túlhirtelen és túlradikális alkalmazásából fakadt szomorú eseményekkel szemben való reakcióként állt elő. Még ma is nélkülözi az egységes jegecesedési pontot és számos apróbb, különböző forrásokból táplálkozó és különféle irányban különféle célok felé haladó erecskék alakjában folyik, amelyeknek egységes mederbe való terelése eddig még senkinek sem sikerült. Egyes pártok és párttöredékek ugyan eddig is hangoztatták Magyarország demokratikus átalakulásának szükséges voltát, ha azonban ma ezek a törekvések erőteljesebben bontakoznak ki, ennek oka nem annyira az, —vagy legalább is nem csupán az — hogy az általuk elvetett eszmei magvak kezdenek kicsirázni, — hiszen azok, akik újabban csatlakoznak a demokratikus fejlődést sürgető táborhoz, még látszatát is kerülni igyekeznek annak* mintha e pártok malmára akarnák hajtani a vizet — mint inkább két új mozzanat, amelyre a magyar közéleti tényezők egy része az utolsó időben figyelmessé lett. Az egyik ilyen mozzanat az, hogy a trianoni szerződés revíziójáért folyó törekvések során mind többen érzik annak szükséges voltát, hogy Magyarország olyan belpolitikát folytasson* amely a helyett, hogy eltaszítaná, inkább vonzani és a magyar ügy barátaivá tehetné a nagy nyugati államoknak azon pártjait, amelyek éppen demokratikus felfogásuknál fogva leginkább lehetnének hajlandók azoknak a törekvéseknek előmozdítására, amelyek a békeszerződések rideg alkalmazása helyett inkább az európai viszonyoknak valamilyen új, a népek szabad hozzájárulásán alapuló rendezésére irányulnak. A másik mozzanat, amely a demokratikus törekvéseket előmozdította, az a növekvő elégedetlenség, amely a magyar társadalom egy részében megnyilatkozik és amely — bár okai sok tekintetben az európai politikai és gazdasági viszonyokban rejlenek és sémimiféle kormány által nem volnának elháríthatók — mégis fogékonnyá teszi a közvéleményt minden valamilyen rendszerváltozásra irányuló törekvés iránt. Azok a beszélgetések, amelyek szeptember havában Baltazár Dezső debreceni református püspök és Mayer János földművelésügyi miniszter, a Kisgazdapárt vezére között a magyar demokratikus fejlődés követelményeiről folytak, újabban különösen erősen ráterelték a figyelmet ezekre az áramlatokra.

A politikában a jelszavak gyakran fontosabbak, mint az a reális tartalom, amit fednek. Mégis szükséges, hogy közelebbről megvizsgáljuk a demokrácia szónak mai értelmét és mai tartalmát. Ez az idők folyamán több változáson ment keresztül. Volt idő, mikor demokrácia alatt alig értettek mást, mint a közvetlen választásokon alapuló népképviselési rendszert, tekintet nélkül arra, hogy a választójog milyen feltételektől és különösen milyen vagyoni vagy értelmi cenzustól volt függővé téve. Ilyen értelemben mondotta a magyar demokrácia egyik meggyőződése híve, Beksics Gusztáv 1881-ben „A Democratia Magyarországon” című művében, hogy Magyarország 1848-ban teljesen demokratikus országgá lett. Később a demokratikus törekvések nagyjában összeestek az általános választójog kivívására irányuló küzdelmekkel. Ma már az általános választójogot sem tekintik a demokratikus rendszer egyetlen ismérvének. Amint voltak nem az általános választójogon alapuló rendszerek, amelyeket demokratikusoknak lehetett tekinteni, mert a törvényhozásban tényleg a választók akarata érvényesült, úgy viszont lehetséges az is, hogy az általános választójog elvén felépült rendszerekben a demokrácia csupán csak színelges, mert valójában nem a választók döntenek, hanem a kormányok találnak módot arra, hogy saját akaratukat a választóközönségre ráoktrojálják. A mai értelemben vett demokráciához ezért hozzátartozik ugyan az általános választójog elismerése, de ezenfelül szükséges még az is, hogy a választók akaratnyilvánításának szabadsága és a választásokban kinyilvánított akarat érvényesülése sikeresen biztosítva is legyen. A dolog lényegét nézve a mai felfogás szerint demokratikus az az ország, ahol tényleg a nép összesége az, amely az állam akaratának irányát eldönti, nem demokratikus az, ahol ezt a funkciót valójában — habár talán demokratikus alakiságok mellett — nem a nép, hanem a kormány végzi.

Ilyenformán egyes a demokratikus fejlődés során kialakult intézményeknek valamely államban való létezéséből egyedül ma nem következtethetjük egész biztossággal azt, hogy az illető államnak valóban demokratikus szervezete van, mert a nemdemokratikus államok is kénytelenek arra, hogy ebben a tekintetben több-kevesebb koncessziót tegyenek az uralkodó eszmeáramlatnak. Vannak ugyan országok, ahol kimondottan nem adnak a nép összeségének alkalmat arra, hogy az állami ügyek vitelére vonatkozó akaratát kinyilatkoztassa. Ez az állapot áll fenn ma Spanyolországban és Jugoszláviában, mindkét országban állítólag csak átmeneti állapotként. Hasonló elbírálás alá esik Szovjetország, amely a demokratikus eszmét tudatosan és bevallottan elveti és csak egy viszonylag elenyésző kisebbségnek, a kommunista pártnak adja meg a lehetőséget arra, hogy politikai kérdésekben akaratát nyilvánítsa; ezt is oly módon, hogy a kormány akaratától való eltérés még árnyalati kérdésekben sem lehetséges, mert a kellemetlenkedőket azonnal kizárják a pártnak, tehát a meghallgatandóknak közösségéből. A legtöbb nemdemokratikus rendszer azonban nem tagadja meg nyíltan a demokráciát és módot ad a népnek, hogy akaratát nyilvánítsa, de vagy nem tulajdonít ennek az akaratnyilvánításnak döntő súlyt és szükség esetében könnyen túteszi

magát rajta, amint ezt ma például Lengyelországban látjuk, vagy pedig módot talál a nép akaratának rendszeres befolyásolására oly célból, hogy azt a mindenkori kormány akaratával összhangba hozza. Ebbe a kategóriába tartozik az olasz fasizmus is, amely vezérének szuggesztív erejével, kétségbevonhatatlan sikereivel, kiváló szervezőképességével olyan állapotot teremtett, amely — ameddig ezek a tényezők hatékonyak — kétségkívül a nép akaratára támasztanak egy olyan rendszert, amely a kormány akaratát fölébe helyezi a nép akaratának. Ez a rendszer nem demokratikus, mert kifejezetten a kormány akaratának érvényesítésére fekteti a súlyt és a népben jelentkező új kívánságok és áramlatok megnyilatkozását, amennyiben azok a kormány akaratával szembenállnak, megnehezíti, sőt lehetetlenné teszi, de mégsem mondható, hogy ellentétben állna az olasz nép mai akaratával, amint az a demokratikus intézmények teljessége esetében is megnyilatkoznék. Ugyancsak a nem teljesen demokratikus országok közé kell sorolnunk azokat is, ahol a kormányok a nép akaratát kerületbeosztási és választójogi furfangokkal vagy erőszakos nyomással terelik többé-kevésbé mesterkéltén olyan irányba, amely a mindenkori kormány akaratának megfelel. Ezeknek a pszeudodemokratikus országoknak egész sorában éppen közvetlen szomszédságunkban találjuk meg Cseh-Szlovákország, a diktatúra előtti Jugoszlávia stb.). Ha a választókat befolyásoló rendszer néhány évtizeden át fennmarad, a választók a végén megtanulják, hogy nekik mindig a mindenkori kormányra kell szavazniuk és ez a hajlandóság akkor is megmarad bennük, ha véletlenül egyszer a különösebb kormányzás elmarad. Ilyen esetekben a nép maga veszíti el képességét a demokratikus jogok gyakorlására.

Olyan állami berendezéseket, ahol a nép maga jelöli meg az állami akaratot a fontosabb vonatkozásokban, találunk az Északamerikai Egyesült-Államokban, a svájci köztársaságban, Franciaországban, Angliában, Belgiumban, Hollandiában, a skandináv államokban, az angol domíniumokban és a háború befejezése óta Németországban is, tehát csupa olyan országokban, ahol a népek anyagi és szellemi fejlődése előrehaladottabb, mint azokban az államokban, amelyek a demokratikus intézményekkel szemben ma még védekező magatartást tanúsítanak. Berendezéseiket az jellemzi, hogy valóban és nemcsak forma szerint, a népnek, — mégpedig az egész népnek és nem csupán egy részének, — választások alakjában kifejezésre jutó akaratnyilvánítása dönti el az állami tevékenység irányát. Talán túlzás volna azt állítani, hogy ezekben az országokban a polgárokat egyedül lelkiismeretük irányítja szavazataik leadásánál, — úgynevezett választási botrányok majdnem minden országban előfordulnak — a választóknak hivatalos nyomás útján való befolyásolása azonban mindenütt hiányzik. Ezek a demokratikus alkotmányok a legjobban ott működnek, ahol két párt váltógazdaságával állunk szemben, amelyek közül a választók tömege egyszer az egyiket, máskor a másikat juttatja kormányra, amint ezt Amerikában, Kanadában, Ausztráliában, Dél-Afrikában, Angliában s más országokban látjuk. Kevésbé jól működik ez a rendszer ott, ahol számos kisebb pártra és frakciókra bontotta az orszá-

got, amelyekből csak koalíciók útján lehet nagynehezen többséget létesíteni és azt sem mindig. Ezt a helyzetet látjuk Németországban, Németalföldön, Franciaországban, az utóbbiban enyhítve azzal, hogy itt a pártok körvonalai elmosódottabbak és kevésbé merevek, ami megkönnyíti ad hoc többségeknek bizonyos időre való létrehozatalát. Azokban az országokban, ahol csak két-három párt volt, a demokratikus intézmények fejlődése igen meg volt könnyítve.

E futólagos áttekintés szerint tehát a demokratikus eszme szempontjából az államoknak három típusát találjuk: olyanokat, amelyek a demokratikus intézményeket kifejezetten elvetik, olyanokat, amelyek átmenetben vannak a tiszta demokrácia felé, mert bár az általános választójogot ma mindegyik bevezette, még hiányosak azok az intézmények, amelyek a választók akaratának külső befolyásoktól ment megnyilatkozásának biztosítására alkalmasak, és végül olyanokat, amelyek a demokratikus gondolatot a maga teljességében megvalósították. Ez utóbbiakban a demokratikus gondolatnak már csak defenzív feladatai vannak. Megmarad azonban a demokratikus törekvések jelentősége az egész vonalon nemzetközi viszonylatban, ahol arra irányulnak, hogy a hatalmi versengések és az ezek érdekében alkalmazott erőszakos eszközök helyébe a népeknek valamilyen — békés együttműködésüket minden körülmények között biztosító — szerves organizációját alakítsák meg.

Ha ezek után megállapítani igyekszünk, hogy Magyarország a demokratikus fejlődés milyen stádiumában van, egy pillantást kell vetnünk a demokratikus elv eddigi magyarországi fejlődésére.

Magyarország a múlt század közepén, körülbelül a hetvenes és nyolcvanas évekig, szoros kapcsolatot tartott fenn az európai demokratikus mozgalmakkal, amelyek akkoriban az általános választójog követeléséig a legtöbb államban még nem jutottak el, sőt éles megkülönböztetést tettek a választójogra érett és az arra nem érett elemek között, csak a két kategória közötti határvonalat módosítván időről-időre, ha a társadalom fejlődése azt a benyomást keltette, hogy újabb rétegek kerültek a politikai érettség állapotába. A 19. század utolsó két-három évtizedében meglazult a kapcsolat egyfelől Magyarország, másfelől a nyugati államok belső fejlődése között. A nyugaton és északon (a skandináv államokban) akkoriban a fejlődés mindinkább az általános választójog kivívására irányult, tehát kifejezetten demokratikus irányú volt, míg Magyarországon az ilyen irányú fejlődésnek még nyomait sem látjuk. Ennek több oka van. Az egyik az az általános meggyőződés, hogy azok a társadalmi osztályok, amelyek akkoriban a választójogból ki voltak rekesztve, nálunk még nem érték el a politikai érettségnek ama fokát, amelyre más államokban, ahol azokat választójoggal felruházták, már eljutottak. Ebben volt is igazság, mert például az igen kezdetleges viszonyok között élő oláh vagy rutén parasztot politikai érettség dolgában csakugyan nem lehetett egy vonalba helyezni a francia, holland vagy svéd paraszttal. A demokratikus fejlődésben való elmaradottságunknak egy másik okát abban lelhetjük meg, hogy azok az államok, amelyek földrajzi és történeti okokból a legnagyobb hatást gyakorolták Magyarországra kulturális és ezzel együtt politikai

eszméinek fejlődésére is és melyekkel Magyarország éppen ebben a korszakban a legszorosabb politikai viszonyban állt, nevezetesen Ausztria és Németország, szintén nem vettek részt abban a törekvésben, hogy intézményeiket demokratikusabb alapokra fektessék, aminek folytán kevésbé éreztük, hogy mindinkább elszigetelődünk a nyugati államok politikai fejlődésétől. A legfontosabb ok azonban, amiért a demokratikus fejlődésben elmaradtunk, abban áll, hogy a magyar nép veszélyeztetett földrajzi helyzeténél és számbeli gyengeségénél fogva mindig kénytelen volt a nagy európai eszmeáramlatok követése mellett a fajvédelmi szempontoknak is különös súlyt tulajdonítani, már pedig a régi Magyarországon igen közelfekvő volt az az aggodalom, hogy a demokratikus intézmények azoknak az elemeknek fognak legjobban hasznukra válni, akik a fajvédelem szempontjából, sőt az ország integritásának megóvása szempontjából is, kevésbé megbízhatóknak vagy egyenesen veszélyeseknek látszottak. Különösen a nemzetiségi kérdés veszélyei gyakoroltak ebben a tekintetben erős befolyást a magyar közvélemény kialakulására.

A felületes — kivált külföldi — szemlélő előtt a demokratikus fejlődésben való elmaradottságunk ezen okai ismeretlenek. Így kapott lábra az a felfogás, hogy Magyarországot egy oligarchia tartotta hatalmában, amely saját önző céljai érdekében tartóztatta fel a demokratikus intézmények kiépítését. Ez téves látszat, de azok, akik Magyarország történeti fejlődését nem ismerik, könnyen eshetnek ebbe a tévedésbe. A demokrácia irányában való fejlődés ugyanis nálunk egészen másként játszódott le, mint majdnem az összes külföldi államokban. Ezekben a demokratikus fejlődést a polgárság, majd később más társadalmi osztályok, erővel harcolták ki az addig fennállt, úgynevezett kiváltságos osztályokkal, a földbirtokkal és tőkével szemben. Amikor aztán ez a harc a demokratikus elv győzelmével végződött, ez a régebbi uralkodó osztályok vereségét jelentette és ezek a politikai fejlődés szempontjából teljesen háttérbe kerültek. Magyarországon azonban a demokratikus intézmények felé való haladás a múlt század negyvenes éveiben nem így folyt le. Itt a polgárság gyengének bizonyult ahhoz, hogy érvényesülése érdekében eredményes küzdelmet folytathasson, de erre szükség sem volt, mert a régebbi uralkodó osztályok maguk voltak azok, amelyek a demokratikus fejlődés előtt megnyitották a kapukat. E tekintetben a fejlődés Magyarországon igen sok hasonlatosságot tüntet fel az angol politikai fejlődéssel. A magyar demokratikus fejlődés tehát ebben a korban nem jelentette az uralkodó osztályok vereségét és ennek az osztálynak egyes tagjai maguk kerültek élére a demokratikus fejlődésnek is. Ezért jobban tudták megőrizni a változott körülmények között is a maguk tekintélyét, mint azokban az országokban, ahol ellenállást fejtettek ki a demokratikus törekvésekkel szemben és végül is a küzdelemben alul maradtak. Akkor is, amikor a demokratikus irányban való fejlődés megállt, ez nem volt olyan politika, amelyet azok a körök, amelyeket a „magyar oligarchia“ elnevezés alatt külföldön érteni szoktak, ráerőszakoltak volna egy más meggyőződésű társadalomra. Azok a mélyebben fekvő okok, amelyek a magyar politika demokratikus fejlődését akadályozták,

a magyar nép legszélesebb rétegeire is kihatottak és ezért, nem pedig a földbirtok és a nagytőke előtti meghunyászkodás folytán nem keletkezett nálunk oly komoly demokratikus áramlat, amely a más országokban jelentkező hasonló áramlatokkal azonos célokat követett volna. Ehhez járul, hogy Magyarországon az az osztály, amely az ország politikai fejlődését irányította, nem volt sohasem egy kifelé elzárkózó kaszt, mert állandóan felszívta magába — nagyobb mértékben, mint más országokban — a társadalom összes értékes elemeit, tekintet nélkül a faji, vallási vagy osztálykülönbségekre. Lehet mondani, hogy az országnak a demokratikus fejlődésben való elmaradását némileg ellensúlyozta az uralkodó osztályoknak ez az állandó fel-frissülése új elemekkel.

Ha azokat a körülményeket, amelyek Magyarországon a demokratikus fejlődést megakasztották, a legteljesebb mértékben és a legnagyobb megértéssel mérlegeljük is, mégis talán sajnálatosnak kell tartani, hogy a magyar politikai fejlődés és a nyugati államok belső szervezetének átalakulása közötti párhuzam a múlt század utolsó negyedében megszűnt. Lincoln amerikai elnök mondotta egy ízben, hogy az államnak végre kell hajtani minden törvényt, de különösen a rossz törvényeket, mert csak így kerülhet sor azok megváltoztatására. Ennek a gondolatnak analógiájára talán azt is lehet mondani, hogy a demokratikus intézmények fejlődése mindenütt szükséges ugyan, de legszükségesebb ott, ahol az bizonyos veszélyekkel jár, mert csak így állhat elő bizonyos kényszerhelyzet azoknak az intézkedéseknek foganatosítására, amelyek ezeknek a veszélyeknek elejét vehetik. Ha Magyarország nem zárkózott volna el a demokratikus fejlődés amaz útjának követésétől, amelyre a nyugati államok léptek, ez ugyan bizonyára áldozatokkal járt volna a nemzeti politika szempontjából, amint azt ez a korszak értelmezte, de talán a kényes kérdések egy olyan kompromisszumos megoldására vezethetett volna, amely mellett elkerülhettük volna a háború elvesztése után ránk szakadt katasztrófát.

A demokratikus iránynak az általános választójog kivívásában kicsúcsosodó törekvése Magyarországon csak a jelen század első évtizedében lépett fel erőteljesebben, sajnos olyan politikai körülmények között, amelyek azt a magyar közvélemény előtt kevésbé rokonszenvesse tették. A kérdés tulajdonképpen csak az általános választójognak Ausztriában való bevezetése után vált olyan problémává, amely felett nem lehetett többé átsiklani. Egy évtized telt el oly kísérletekben, amelyek a választójog kiterjesztésével akarták megakadályozni vagy legalább is elhalasztani az általános választójog megadását. Ehhez hasonló törekvések mindenütt megelőzték ennek a reformnak megvalósulását. A háború szerencsétlen kimenetele után Magyarország is elfogadta az általános választójogot, hiszen a legnagyobb aggodalom, amely ezt a lépést addig hátráltatta, a nemzetiségi veszély, Csonka-Magyarországon már nem állt fenn.

Az új Magyarország ezzel megvalósította a demokratikus politika legfontosabbik követelményeit. A nyolcvanas évek mentalitása szerint ez oly lépés lett volna, mely egymagában is elégséges arra, hogy Magyar-

országot a tisztán demokratikus államok közé lehessen sorolni. A mai kor demokratikus felfogása ezzel azonban még nem tartja elintézettnak a kérdést. Kíván olyan intézményeket is, amelyek alkalmasok a választójogot gyakorló tömegek akarata szabad megnyilatkozásának biztosítására. Kíván olyan intézményeket és olyan politikát, amelyek oda vezetnek, hogy valóban és lényegileg a nép irányítsa a politikai fejlődést, ne pedig a kormány akarata, amely csak formailag szerzi meg ehhez — alkalmas választási mechanizmus útján — a tömegek hozzájárulását. Nem lehet tagadni, hogy e tekintetben még nem érkeztünk el a demokratikus fejlődés végső állomásához. Igaz, hogy e tekintetben Magyarország nem áll teljesen elszigetelve. Ha el is tekintünk azoktól az államoktól, amelyek a demokratikus eszmét kifejezetten megtagadják, találunk tőlünk úgy nyugatra, mint keletre más államokat is, ahol a demokratikus intézmények nem működnek még oly tökéletes alakban, mint a nyugaton vagy az északi államokban. Ezt meg lehet állapítani olyan szomszédos államokról is, amelyeknek kormányai minden alkalommal teli tüdővel szónokolnak az ő demokráciájukról. Ami Magyarországot illeti, a jelenlegi irányító államférfiak nyilatkozatai arra vallanak, hogy ők is végcéljuknak Magyarország teljes demokratizálását tartják. Egyetlen olyan nyilatkozatuk sincsen, amely arra vallana, — amint ezt a külföldön sokan hiszik — hogy a magyar állam belső berendezése terén olyan módszereket akarnának alkalmazni, mint azok az államok, amelyek a demokratikus gondolattól kifejezetten elfordultak. Csak bizonyos átmenetet akarnak teremteni régi berendezéseink és a nyugati értelemben felfogott tiszta demokrácia között, amelynek azonnali megvalósítására a helyzetet több tekintetben nem látják érettnek.

Az első kérdés, amely ebben a tekintetben megfontolandó, * az, hogy maga a nép mennyiben ért meg a tiszta demokráciára. Ha valaki a politikai érettség kellékének azt tartja, hogy az egyes ember önálló, megalapozott véleményt tudjon magának alkotni azokról a sokszor igen bonyolult kérdésekről, amelyek ma az államéletben felmerülnek, akkor a választók legnagyobb része nem volna politikailag érettnek tekinthető, — de ez esetben azok közül is kevesen ütnék meg a politikai érettség mértékét, akik a régi magyar választójog alapján hatvan esztendőn át tényleg szavazati jogot gyakoroltak, sőt azok közül sem sokan, akik a nagy nyugati demokráciákban lefolyó választásoknál leadják szavazatukat. Ezt a mértéket alkalmazni tehát helytelen volna, de szükségtelen is. Az a politikai érettség, amelyet a demokratikus intézmények megkívánnak, csak arra szorítkozhatik, hogy biztonságot nyújtson a választóközönségnek túlságosan extrém, kalandos irányzatokba való kilengése ellen. Ez gyakran inkább a vérmérséklet, mint a politikai műveltség kérdése. A higgadt, sőt részben nehézkes észjárású holland, skandináv, angol vagy német választó ebben a tekintetben már eleve garanciát nyújt. Angliában ezért jogosultan helyezkedhetett egy kormányférfi arra az álláspontra, hogy a bolsevista eszmék terjesztése ellen nem kell lépéseket tenni, mert a választók éppen akkor főgnak elfordulni tőlük, ha azokat megismerik. Alig hiszem, hogy Magyarországon utánozni lehetne ezt az eljárást — vestigia terrent!

A magyar közvélemény — ezt meg kell vallani sem vérmérsékleténél fogva, sem politikai műveltsége alapján ma nem nyújt abszolút biztonságot abban a tekintetben, hogy adandó alkalommal extrém tanok vagy törekvések azt nem fogják hatalmukba keríteni. A magyar temperamentum általában ugyan nem túlzó, a fanatizmus távol áll tőle és büszkék lehetünk arra, hogy történelmünknek egyetlen olyan lapja sincsen, amelyet akár vallási, akár a nemzeti fanatizmus őrző-gései beszenyeztek volna. De a magyar természet hajlik a hirtelen, szalmalángszerű fellobbanásokra és hogy ezek olykor veszedelmeket rejthetnek magukban, azt az 1918—19-ik esztendő szomorú eseményei kétségtelenül igazolják. Demokratikus intézményeink fejlesztésénél ezekre a veszélyekre mindenesetre figyelemmel kell lenni mindenkinek, aki azt az egyedül helyes álláspontot vallja, hogy ha a teljes demokrácia megvalósítása szükséges és kívánatos is, az sohasem öncél, hanem csak eszköz a nemzet erejének fokozására.

Nagyon megkönnyítené ebből a szempontból is a teljes demokráciára való áttérést pártviszonyainknak megfelelőbb alakulása. Már rámutattunk arra a szoros kapcsolatra, amely egyfelől a demokratikus viszonyok helyes funkcionálása és másfelől a pártviszonyok helyes alakulása között általában mindenütt fennáll. A demokratikus viszonyok ott váltak be legtökéletesebben, ahol kevésszámú, történeti tradíciókkal bíró párt áll egymással szemben, amelyeknek mindenike kellő garanciát nyújt abban a tekintetben, hogy kormányrajutásuk esetében észszerű mederben fogják az ország ügyeit tovább vezetni. Ilyen körülmények mellett semmi hátrány nincsen abban, ha a választók egyszer az egyik, máskor a másik pártot juttatják többségre. Új extrém pártok fellépése sem nagyon zavarhatja meg az ilyen országokban a békés fejlődést, mert a pártoknak fenntartása és szervezése, az úgynevezett alkotmányos költségek, olyan jelentékeny összegeket emésztenek fel, hogy azokat egy új, kivált extrém irányzatú pártalakulat nem tudja összehozni, amiben már magában is van bizonyos biztosíték a felforgató tendenciákkal szemben. Magyar* országon azonban más a helyzet. Itt a kiegyezési időszakban egyetlen párt uralmának biztosítása látszott észszerűnek, mert különben a kiegyezési megállapodások — az alap, amelyen ennek a kornak Magyarország felépült — forgott volna veszélyben és ez a párturalmi rendszer annyira befészkelte magát a magyar társadalomba, hogy ez megtartotta iránta való hajlandóságát akkor is, amikor ennek a rendszernek mélyebb okai a kiegyezés felbomlásával megszűntek. Kormánypártiink ma is, úgy mint a múltban, a legkülönbözőbb politikai világnézetek híveit foglalja magában, ellenzéki pártjaink pedig jelentéktelenek és széjjel vannak forgácsolva. A magyar választó ma volta-képpen nincsen is abban a helyzetben, hogy szavazatával hozzájáruljon annak a kérdésnek eldöntéséhez, miként alakuljon ki az állam akarata. Ha ellenzéki jelöltre szavaz, előre tudja, hogy az a párt, amely mellé állt, többségre nem tehet szert, hiszen a mai párttörödékek egyikének sincsen rendszerint még annyi jelöltje sem, mint ahányak választási győzelmére szükség volna a célból, hogy többséget kapjon. Ennek folytán az ellenzékre való szavazás nálunk nem is jelenti azt,

amit Angliában vagy Amerikában jelent, azaz kísérletet egy új politikai irány többségre juttatására, hanem csak egyszerű tüntetés a kormány ellen, amire talán azok között is, akik szívesen juttatnának többségre valamilyen más irányzatot, nem sokan éreznek magukban kedvet. Ha pártviszonyaink megfelelően átalakulnának, ha a kormánypárttal erős kisebbségi párt állna szemben, mely —ha más politikai elveket vall is, mint a kormány — mégis biztosítékot nyújtana arra, hogy többségre jutása esetében az ország sorsa megbízható kezekben fog maradni, akkor a demokratikus fejlődés Magyarországon lényegesen meg volna könnyítve. Ennek az előfeltételnek megteremtése azonban elsősorban az ellenzék hivatása volna, amelynek meg kellene találnia az utat arra, hogy külön utakon járó apró csapatait és töredékeit az izgága elemek kiküszöbölésével egy egységes, a fontos politikai kérdésekről határozott véleménnyel bíró és a mellett kormányképes pártot alakítson, amely vonzóerőt gyakorolhatna a hasonló véleményen levőkre a képviselőházon belül és kívül is. Ha megvolna a biztonság, hogy a magyar nép hevülékeny temperamentumánál és szalmalángszerű fellobbanásainál fogva előálló hullámzások csak azzal a következménnyel járhatnak, hogy két egyaránt kormányképes párt közül egyszer az egyik, másszor a másik fog többségre jutni, már ma sem volna semmi akadálya annak, hogy a teljes demokráciára áttérjünk.

Pártviszonyaink most említett fejlődése a múltban nem volt szerencsés a magyar választótömegek mentalitásának alakulására sem. Amikor a helyzet az volt, hogy az ellenzéknek esetleges többségre jutása, azért, mert az Ausztriától való elkülönülés programját valotta, felforgatná az összes állapotokat, sokfelé olyan felfogás kerekedett felül, mintha a kormányra való szavazás valami polgári kötelességféle volna. Ugyanilyen szempontokból tették túl magukat a kormányok is azokon az aggályokon, amelyekbe a választók akaratának mesterséges, a hatóságok útján való befolyásolása egyébként bizonyára ütközött volna. Ha az akkori kormánypárttal olyan párt állt volna szemben, amelynek hatalomrajutása nem jelentette volna az Ausztriától való elszakadást és a viszonyok teljes félfordítását, ez a rendszer talán nem is alakult volna ki vagy nem öltött volna ekkora mérveket. Mehetünk talán egy lépéssel tovább is. Talán a közjogi pártellentétek dacára is, lehet mondani, hogy a demokratikus elvtől való eltérés, amely a választók befolyásában megnyilvánult, nem volt szerencsés hatású: ha nem történt volna meg és ha a közjogi ellenzék már régebben többségre került volna, talán könnyebben és nagyobb mértékben csiszolódtak volna le programújának felforgatónak tartott részletei, mint ahogyan ez 1905-ben, amikor ez az ellenzék tényleg többségre jutott, megtörtént és talán lehetővé vált volna azoknak az ellentéteknek fokonzónti kompromisszumos megoldása is, amelyek Magyarország és Ausztria között felmerültek és amelyeknek legmélyebb okuk az volt, hogy ebben az időben Ausztria relatív ereje hanyatlott, Magyarország relatív ereje növekedett. Igaz, hogy ehhez egy más Ausztria is kellett volna, amely a maga részéről is demokratikus mentalitástól lett volna áthatva és lemondott volna megváltozásra érett állapotok-

oak mesterséges módon, erővel vagy csalafintaságokkal való fenn-tartásáról, ha ez pillanatnyilag kényelmesebbnek is látszott, hanem mindig megkereste volna az adott erőviszonyoknak megfelelő kompromisszumot, Hogy ebben mennyi igazság van, — habár ez igazságnak ma már csak retrospektív értéke van — azt talán legjobban teszi érzékelhetővé az írországi kérdésnek Anglia részéről való megoldása. Az e kérdéssel némi hasonlatosságot mutató osztrák-magyar ellentét abban az esetben, ha mindkét országban igazi demokratikus felfogás uralkodott volna, valószínűleg szintén elintézhető lett volna, amint különben Angliában is az írországi kérdés mindaddig non látszott megoldhatónak, amíg Angliában a demokratikus gondolat nem érvényesült a maga egész tisztaságában. Minthogy azonban nálunk abban az időben, ellentétben a demokratikus elvektől, amelyektől éppen ebben a korban távolodtunk el leginkább, a választók mesterséges befolyásolása útján akartunk megakadályozni kényelmetlennek, sőt őszintén veszedelmeseknek érzett törekvéseket és ezt a rendszert két generáción keresztül fenntartottuk, a mi népünkben sem fejlődött ki az a mentalitás, amely a demokrácia érvényesülésének egyik legfőbb előfeltétele: a meggyőződéshez való ragaszkodás és annak megértése, hogy a választónak szavazata leadásával egyedül és kizárólag a követendő politikai irány eldöntésére kell befolyást gyakorolnia és nem szabad olyan szempontoknak tért engednie, amelyek szerint nem az a legalkalmasabb képviselője valamelyik kerületnek, akinek politikai felfogása a kerület többségének politikai felfogásával egyezik, hanem az, aki a kerületnek és az egyes választóknak külön kívánságait — legyenek ezek bármily méltányosak is — a legsikeresebben tudja előmozdítani, rendszerint azért, mert közel áll a kormányhoz. Merem állítani, hogy ha Magyarországon a demokratikus erények, a demokratikus mentalitás, erősebbek volnának, ha azokat nem rontotta volna meg egy félszázadon keresztül a választók akaratának mesterséges, mert nem csak a meggyőződés erejével folytatott befolyásolásának rendszere, mostani intézményeink is tág teret biztosítanának a demokratikus elv érvényesülésének, mindenesetre tágabban, mint amilyent ma a maga részére lefoglal.

Nehéz volna azonban arra az álláspontra helyezkedni, hogy Magyarországnak a demokratikus fejlődés mai fokán meg kell állania mindaddig, míg a tiszta demokrácia előfeltételei, amint azokat a fentiekben körülvonalazni igyekeztünk, nincsenek a maguk egészében megvalósítva, míg tehát pártviszonyaink nem nyertek szerencsésebb alakulást és népünk mentalitása meg nem változott. Erre az álláspontra már csak azért sem helyezkedhetünk, mert hiszen kétségkívül erős kölcsönhatások állnak fenn a demokratikus intézmények tágítása között egyfelől és a demokratikus mentalitás megerősödése között másfelől. Ha választóközönségünk mentalitása ma még nincsen azon a színvonalon, amelyen demokratikus államokban lennie kellene, ezt a mentalitást mindenesetre nem javítjuk, ha folytatjuk azt a politikát, amely mellett választóink elszoktak attól, hogy szavazataik leadásánál tisztán csak meggyőződésükre hallgassanak. Ha a demokratikus intézmények helyes füinkcionálása szempontjából kívánatosnak látszik egy

kormányképes ellenzéki párt létesülése, ezt ismét nem mozdítjuk elő azzal, ha olyan intézményekhez ragaszkodunk, amelyek még egyes ellenzéki képviselők megválasztását is megnehezítik. Non hiszem, hogy valaki is az országban azon a véleményen volna, hogy nekünk például mai választórendszerünkhöz, a vidéki kerületekben való nyilvános szavazáshoz, a komplikált jelölési szisztémához stb. most már maradandóan ragaszkodnunk kell. Ezeket nem szabad egyebeknek tekinteni, mint támasztékoknak és gerendáknak, amelyek nem tartoznak hozzá ahhoz az épülethez, amelynek megalkotása a mai magyar nemzeték legfontosabb belpolitikai feladata, a demokratikus Magyarország kiépítéséhez, de átmenetileg szükségesnek mutatkoznak rajta, mert nélkülük az építés nem volna befejezhető és az épület munkák közben összedülne. Az építési munka haladásával ezekből a támasztékokból és gerendákból egyiket a másik után el lehet és el kell távolítani és ha nézeteltérések merülnek fel az építészek és a munkások között, mat az egyik még szükségesnek tart valamely gerendát az épület alátámasztására, a másik pedig azt hiszi, hogy az épület már a nélkül is megáll, úgy ezeknek a nézeteltéréseknek nincsen olyan rengeteg jelentősége mindaddig, míg a végcél tekintetében nincsen különbség. Azok, akiknek részére az épület szánva van, természetesen szeretnék azt minél előbb az építéssel járó tákolmányoktól menten látni, azok, akik az építést vezetik, felelősségük érzetében talán hajlanak arra, hogy inkább tovább fenntartsanak egy-egy talán már feleslegessé vált támasztékot, minthogy kitegyék az épületet az összeomlás veszélyének. Csak azt ne felejtjük el, hogy a munka előhaladása nemcsak az építésvezetőtől, hanem az egyes munkásoktól is függ és hogy nincs a társadalomnak olyan tagja, aki azt a maga még oly szerény körében előmozdítani nem tudná: annak a demokratikus szellemnek, amely minden demokrácia előfeltétele, nemcsak pusztá hirdetésével, Je tettek alakjában való tanúsításával is.

GRATZ GUSZTÁV

MAGYARORSZÁG SZEREPE A ROMÁN SZÍNHÁZI ÉS ZENEI KULTÚRA FEJLŐDÉSÉBEN

A román népi játékszín és drámairodalom esetleges csiráit, primitív elemeit a román népszokásokban, a román folklóre területén kell keresni. A legkezdetlegesebb játékszíjszerűséget megtaláljuk már a gyermekek játékaiban, de a felnőttek szórakoztatását célzó román néptáncokban is, köztük különösen az úgynevezett „kalusárok“ és a brassói „zsunik“ húsvéti táncában, továbbá a praktikus célokat szolgáló népszokások közül, például a jó terméshez szükséges esőt biztosítani akaró és „paparuda“ és „kaloianul“ név alatt ismert szokásokban. Nézőközönség, látványosság, jelmez, tánc és recitativum előfordul e népszokásokban, de a színjáték legfontosabb kelléke, a párbeszéd csak alárendelt szerepet játszik bennük. A párbeszédes drámai akciót ezeknél nagyobb jelentőséghez juttatják a lakodalmi, valamint a karácsonyi ünnepek körüli, nagyrészt vallásos forrásból fakadó népszokások. A karácsonyi ünnepek ugyanis megteremtették egyrészt a román népköltészet egy teljesen különálló faját: az úgynevezett „kolindákat“, másrészt a betlehemes játékokat és ezek által a népi játékszín és drámairodalom legjobban kifejlődött formáját.

A betlehemes játékok a románok között csak a 18. század második felében kezdtek ismeretessé válni. Hogy mily forrásból és mily közvetítéssel kerültek e nyugati eredetű karácsonyi misztériumok a románokhoz, ezt ma már elsősorban a román betlehemes énekek szövegének a szomszéd népek hasonló énekeivel való összehasonlítása döntheti el. Más helyütt e kérdésről részletesebben szólunk. Itt csak annyit állapítunk meg, hogy a román betlehemes játékok szövegének több variánsa van, melyek azonban három főtípus körül csoportosíthatók. A legelterjedtebb és a legrégebbi típus Havasalföldön, Erdély és a Bánság nagy részében és Bukovinában ismeretes. A második típus Moldvában és Besszarábiában használatos már a 19. század első fele óta. Végül a harmadik típus a legújabb keletű és csak kisebb területen, leginkább Erdély déli részein fordul elő. Mind a három főtípusban közös és alapelemként az a gondolat vonul végig, hogy az égen megjelent csillag útmutatása szerint Krisztust kereső három keleti király mérges összeszólalkozásba keveredik Heródessele, aki 14 ezer két éven aluli csecsemő lemészárlását rendeli el. Ez a főelem ily formában a székely és magyar betlehemes játékokból általában hiányzik, de megvan az erdélyi szász Herodes című karácsonyi misztériumban, mely első forrásul szolgált a román betlehemes játékoknak. Az egyes főtípusok között azonban fontos eltérések is vannak, melyeknek forrása már nem található a

szász misztériumban. Így a harmadik típusban is, melyet 1875-ben egy Bancila Péter nevű resinári román tanító állított össze, a szereplő pásztorok száma (három), neve (Koridon, Akteon, Miron), mondókái és egész szereplése a legteljesebb mértékben a magyar betlehemes játékokból vannak átvéve.

A román betlehemes játékokkal kapcsolatos a bábtáncoltatás is, mely nagyon divatos volt a régi Romániában, de előfordul az erdélyi románok között is. A romániai és az erdélyi román bábtáncoltatás között azonban feltűnő a különbség, ami feltétlenül a származás és fejlődés különbözőségére vezethető vissza. A régi román királyságban a karácsonyi bábjáték a betlehemes játék szoros folytatása vagy függelékeképpen szokott szerepelni, a karácsonyi misztérium előadása után következett és teljesen profán dolgokra vonatkozott, nem állván semmiféle összefüggésben a karácsonyi misztérium cselekményével. Ezzel szemben az erdélyi román bábtáncoltatás a betlehemes játék szolgálatában áU és a karácsonyi misztérium egyes jeleneteit mutatja be a táncoltatónak egybevágó mondókai kíséretében. A romániai bábtáncoltatás már a 17. században is megvolt, a Karagöz nevű török népies bohózat hatása alatt keletkezett; profán, sokszor igen obszcén dolgokra vonatkozott és a betlehemes játéknak a románok közé való átterjedése után ennek szórakoztató függelékévé vált. Viszont az erdélyi román bábtáncoltatás magyar hatás alatt és aránylag újabb időben jött csak létre, ami abból is kiderül, hogy a világháború előtt a hunyadmegyei alsószilvási román gyermekek bábjátékos betlehemeikkel nemcsak a román karácsonykor járták be a román házakat, hanem a katolikus ünnepek alkalmával is magyarnyelvű előadással szokták meglepni a hátszegi magyarokat.

A román népi játékszín fejlődésében a marionette-játék és a bedehemes játék nem jelenti az utolsó állomást. Egészen újkeletű az a román népi színjáték, mely a háború előtt Constantinul címen a szolnodobokamegyei Oláhláposbányán az ottani román bányászok között volt ismeretes. A báb- és betlehemes játékhoz hasonlóan azonban ez is idegen, nevezetesen magyar hatás alatt jött létre. -

A román népi játékszínnel kapcsolatos mindezen fontosabb szellemi megnyilvánulások lassú ütemű fejlődése belenyúlik abba a korszakba is, a 19. századba, amikor megszületik a művelt román színház és az irodalmi dráma, a nélkül azonban, hogy primitív termékeivel ennek létrejövetelét siettetni vagy megtermékenyíteni tudta volna. A román nép egyházi és lassú történeti fejlődése, a keleti kultúrába való bekapcsolódása nem teremthette meg a románoknál is a nyugati népeknél létrejött iskolai drámát, de még csak az igazi misztérium-drámát sem. Ez utóbbinak motívumait megtaláljuk ugyan nemcsak az újabb eredetű betlehemes énekekben, hanem az ezeknél sokkal régiebb, kolindáknak nevezett karácsonyi énekekben is. De sem a kolindákat előadó, éneklő kolindások, sem a román népköltészet epikai produktumainak nagy részét megmentő hegedősök, kiknek román neve (lautari, cobzari és igreji) szintén tanuskodhatik bizonyos magyar hatás mellett, nem fejlődhettek úgy, hogy a román színészet megteremtőivé válhassanak. Tehát olyan román népi játékszín és népszínmű-

irodalom, amely az átmenetet jelentse s alapjául, forrásául szolgálhasson a mai román színészetnek és drámairomadalomnak, nem volt. Vagyis a román színészetnek és drámairomadalomnak, nem ismervén a nyugati nemzeteknél tapasztalható fejlődési stádiumokat, a 19. század előtt, a többi balkáni néphez hasonlóan, nincs múltja és története. A két román vajdaságban a 19. század előtt hiányoztak egy erős román nemzeti élet és kultúra kifejlődésének a feltételei. Ehhez járult egy gazdag polgári osztály teljes hiánya. Az egyes vajdák pedig a rendesen igen rövid tartamú uralkodásukat állandó belső pártvillongásokban és külső háborúkban töltötték. Így tehát, ha az alsó népréteg nem tudta megteremteni az igazi román népi színművet és játékszínt, a felsőbb társadalmi rétegekben sem születhetett meg a lehetősége egy román nemzeti színházi kultúrának és drámairomadalomnak. A román vajdák udvarai nem tudtak forrásaivá válni ily irányú mozgalomnak és fejlődésnek. Kemény János erdélyi fejedelem önéletírásából is tudjuk, hogy Lupu Vazul (1634—53) moldvai vajda nagyobbik lányának lakodalma nagy pompával folyt le, külföldi színészek is részt vettek azon, különböző artista mutatványok és táncok bemutatására is sor került. Sulzer Ferenc József pedig 1781-ben írja, hogy a román vajdák különösen külföldi vendégeik tiszteletére udvari bolondjaik által különböző nyelvű, bábtáncoltatással kapcsolatos primitív színelőadást szoktak rendeztetni. Ezek az előadások azonban rendszeretlenül és csak szűkebb közönség számára tartattak, így nem lehettek alkalmasak a színészeknek a románok közötti megkedveltetésére. Rendszeresebben és nagyobb közönség számára ugyancsak idegen színészek vagy színésztársulatok a 19. század elejétől fogva kezdik ezt a feladatot teljesíteni mind a két román vajdaságban. Így a romániai színház létrejövetelében és fejlődésében a külföld közreműködésének jelentékeny része van. Külföldi színtársulatok, külföldi színdarabok ébresztik fel és tartják fenn a románok között a színház iránti szeretetet és teremtik meg a román nemzeti színház iránti vágyat és törekvést, arról nem is beszélve, hogy a megindított folyamat további ápolóinak, a román színházügy támogatóinak és vezetőinek, sőt a román születésűeknek és színművészeknek sorában is igen sok az idegen származású. A külföld ezirányú közreműködéséből Magyarország is kivette az őt megillető részt s így a román zenei és színházi kultúra alapjainak lerakásában Magyarországnak is elvitathatatlan része van.

Az első külföldi társulatok közé, melyek román földön huzamosabban és rendszeresen játszottak, tartozott a Gaetano Madzi vezetése alatt 1809-ben Jassyban letelepedett orosz színtársulat is. Ez 1812 végéig a megszálló orosz hadsereg számára orosznyelvű előadásokat tartott. Utána néhány hónapig egy német társulat játszott Moldva fővárosában. A német színészek sikerén felbuzdulva a görög iskolákba járó bojárfiak 1814-ben és azután előadtak a bojárok szalonjaiban görög és francia nyelven több idegen színdarabot, leginkább Voltaire-től és Alfieritől. Ennél egy lépéssel tovább ment Asaki György, a moldvai irodalmi és kulturális mozgalmak ez időkbeli vezére. Asaki rávette a bojárcsaládokat, hogy szembeszállva a kor előítéleteivel, engedjék meg fiaiknak, hogy felléphessenek aktív szereplőként az

általa románra lefordított vagy feldolgozott idegen színdarabokban, így 1816 december 27-én megtartották Jassyban az első románnyelvű színi előadást. 1818-ig még néhány románnyelvű színi előadás következett. 1820-ban újból egy orosz társulat, 1821-ben egy német, 1826-ban pedig egy francia társulat játszott Jassyban s így az első románnyelvű kísérleteknek nem lett folytatásuk. 1832 óta Fouraux testvérek francia társulata szórakoztatta változatos előadásaival a város lakosságát a társadalom és állami hatalom teljes támogatása mellett. E társulat zenekari vezetője magyarországi származású, pozsonyi születésű ember volt: Herfner József. Ez idegen társulat előadásainak jótékony hatása alatt a jassyi iskolák román diákjai is 1834-ben oly hosszú szünet után újból színpadra léptek. A románnyelvű előadások megkedveléséhez és rendszeresebbé tételéhez azonban szükség volt oly állandó jellegű intézményre, mely szakszerűen foglalkozzék ezzel a kérdéssel. E szükség teremtette meg 1836-ban Jassyban az első román „filharmonikus dramatikus konzervatóriumot“, mely az első moldvai román színészgenerációt volt hivatott kiképezni, de amely 1839 tavaszán megszűnt, így a románnyelvű előadások állandósításának folyamata csak igen nagy nehézségekkel, dőcögve és fokozatosan haladhatott. A francia színtársulatok mellett német és olasz operatársulatok is játszottak Moldova fővárosában és világos, hogy az idegennyelvű előadások sokkal magasabb színvonalon folytak, mint a kezdetleges jellegű román előadások és éppen ezért sokkal nagyobb népszerűségnek és felkarolásnak örvendtek. Román szempontból egyelőre nem is nagyon lehetett más törekvés, mint az, hogy a román nyelv polgárjogot nyerjen a színpadon is. A művészeti szempontokra és a színjátszás színvonalának felemelésére csak másodsorban fektethettek súlyt és különösen 1846 után, amikortól kezdve a román és idegen színtársulatok már két színházi épületben játszhattak. A román színészetnek ebben az első korszakában a múlt, hagyományok, iskola és kultúra nélküli román színészek az idegen társulatok előadásaiból és egy-egy jobb román színész (mint Milió Máté és Caragiale Costache) játékból meríthettek tanulságokat. Az általuk előadott darabok legnagyobb része is idegen művek fordításából állott, hiszen a román színházat nem a román drámairodalom hozta létre, ellenkezőleg, a román színház létrejövetele teremtette meg lassacskán a román drámaköltészetet. A román színház bölcsőkorában a román irodalom akkori művelői* a színházi ügy támogatói és maguk a színészek jelentkeztek, mint színdarabfordítók és átültetők vagy mint szerény színdarabírók. De ha mindezek között sok volt az idegen származású, a színházhoz szükséges zeneszerzői, előadói és tanítói ebben az időben már úgyszólván kivétel nélkül idegenek voltak. Sokan közülök végleg letelepedtek Moldvában és az ottani zenei kultúra megteremtésében és előmozdításában szorgalmasan közreműködtek. Közöttük magyarországi származásúak is voltak, mint például Flechtenmacher Sándor, akinek brassói szász eredetű családja különben a 19. század első felében más tagját is szerepeltette a moldvai közéletben. Egy másik magyarországi származású zenei tehetség, ki Moldvának a 19. század első feléből való zenei életében kiváló szerepet játszott, a már említett Herfner József volt.

Herfner 1795-ben született Pozsonyban. Zenei tanulmányokat folytatott, zongorával és gordonkával foglalkozott különösen. Csernovitzba kerülvén, megismerkedett több moldvai bojár családdal. Ezeknek biztatására 1826-ban Bukovina fővárosából Jassyba ment, hol eleinte zongoraleckéket adott. 1830-ban a jassyi katonai zenekar vezetője lett, melyet újrászervezett és igyekezett azontúl lehetőleg a románság köréből vett tagokból összeállítani. 1832-ben a Fouraux testvérek francia társulatának zenekari dirigense lett. 1838-ban kiváló érdemei elismeréseképpen őrnagyi rangot nyert. 1865-ben halt meg. Herfner kettős zenekari vezetői működéséből következett kétszeres jelentősége is. Ha a jassyi katonai zenekar neki köszönheti román nemzeti jellegét, színházi és zeneszerzői működése révén viszont a román színházi zene műveléséhez az első téglahordozók közé tartozott. Többféle kompozíciója van: opera, oratórium, színdarabok megzenésítése, uralkodói névnap alkalmi himnuszok stb. Mindezekkel nagy sikerei voltak és az egykorú sajtó teljes elismeréssel adózik neki, kiemelve egyik-másik szerzeményéről azt is, hogy román nemzeti kompozíció.

Herfnerrel párhuzamosan és egyidejűleg a másik román fejedelem-ség fővárosában is egy ugyancsak magyarországi származású zenei talentum: Wachmann János működött hasonló irányban, csak hogy Herfnernél szélesebb alapokon és sokkal nagyobb eredményekkel is. Sőt bátran lehetne mondani azt is, hogy Bukarest zenei kultúrájának nemcsak megalapozásában, hanem egész 19. századi fejlődésében a budapesti eredetű Wachmann-családnak nagy érdemei vannak.

Havasalföldön ugyanis a színházi mozgalmak és törekvések körülbelül ugyanolyan körülmények, feltételek és lehetőségek között jöttek létre és fejlődtek tovább, mint a testvértartományban. Az első komoly érdeklődést a színjátszás iránt Bukarestben Caragea fanarióta vajdának Ralu nevű leánya tanúsította. Ez 1817-ben a nagy görög ideáloktól serkentve ezeknek szolgálatában az uralkodói palotában rögtönzött színpadon saját vezetése és rendezése alatt eljátszatott görög nyelven lelkes görög ifjakkal több színdarabot, elsősorban ugyancsak Voltaire-től és Alfieritől. 1818-ban pedig Bécsből hozatott Bukarestbe egy idegen színtársulatot, mely Gerghy igazgatóval az élén főképpen német és olasz darabokat és operákat játszott. A görög diákok meg a Görögország felszabadítása érdekében szervezett forradalom vezéreinek ösztönzésére újból eljátszották a görög nyelvre fordított lelkesítő tragédiákat. E példán felbuzdulva 1819-ben a román diákok is előadták román nyelven Euripidesnek Hekuba című tragédiáját. Ez volt az első románnyelvű színelőadás Bukarestben. Ezt követte még néhány hasonló románnyelvű előadás, melyekkel azonban meg is szűnt hosszú időre a román nyelv használata a bukaresti színpadon. 1827-ben a belföldi román bojárok irodalmi társulatot alapítottak Bukarestben, mely politikai, kulturális, iskolai, irodalmi célkitűzésein belül egy román nemzeti színház megalkotását is programjába vette. A nemzeti színház kérdésének megoldása azonban csak a későbbi éveknek tudott komoly feladatává lenni. Így csak az iskolai program végrehajtásával kapcsolatban lehetett feltámasztani és napirenden tartani a diákok által játszott előadásokat. A román nemzeti színház gondolatának megváló-

sítását a megszálló orosz csapatok megakadályozták és csak egy kitűnő munkaerőkből álló német színtársulatnak adták meg a játszási engedélyt 1833-ban, melynek gazdag és változatos repertóriumában igen sok opera is szerepelt. A román kultúra fejlődésének így is szolgálatot tettek, mert a német színtársulathoz tartozó kiváló zenekar több tagja végleg Bukarestben maradt és itt alapját rakta le a román zenei kultúrának. Halhatatlan dicsőséget szerzett ezen a téren a zenekar vesetője: Wachmann János, az ő halála után pedig fia: Ede.

Wachmann János András Pesten született 1807-ben. Nagy zenei tehetséggel áldotta meg a Gondviselés. Kiváló hegedűművész és zeneszerző volt. Már fiatal korában került Bukarestbe, karnagyi minőségben Müller Tivadar német színtársulatával. Ezzel belekapcsolódott az éppen napirenden lévő összes akkori bukaresti román törekvésekbe, melyek a román nemzeti színház létesítésének kérdését mindenáron dűlőre akarták vinni. E törekvéseknek egyik lelkes és aktív előharcosa lett. 1833-ban ugyanis Heliade Radulescu I. és Cămpineanu I. megalapítja az első román „Filharmonikus Társaságot“, melynek kimondott célja a román nyelv, irodalom, zene és kultúra fejlesztése mellett a román nemzeti színház létesítése is. 1834 január 20-án ez a filharmonikus társaság megnyitotta az első román színészet! iskolát 7 tanárral és 20, illetőleg 30 növendékkel. 1835-ben pedig „Gazeta Teatrului“ cím alatt kiadta az első román színházi lapot és Wachmann János vezetése alatt nyilvános zeneiskolát alapított. A társadalom és az állami hatalom eleinte bizonyos érdeklődést tanúsított ugyan a filharmonikus társaság céljai és az általa életrehívott nemzeti színház iránt, 1837-ben azonban a filharmonikus társaság különféle intrikák folytán széteszlett és így 1838-tól kezdve a románnyelvű előadások is mind gyérebbek lettek. Helyettük hét éven keresztül leginkább olasz, francia és német előadások következtek; az első havasalföldi román színészgeneráció nagy része pedig kénytelen volt más életpályákon keresni a boldogulást. Azonban az egyik közülök, Caragiale Costache 1838-ban átment Moldvába, hol először egy vidéki városban, következő években pedig Jassyban játszott elég nagy sikerrel. 1844-ben visszatért Bukarestbe és itt a következő évben hetenkénti két játékkal újból felvette a román előadások elejtett fonalát. De az 1848-i forradalom Caragialét megint vidékre kényszerítette, honnan 1850-ben jött vissza Bukarestbe és Wachmann társaságában átvette a román nemzeti színház igazgatását.

Wachmann fejlődésében ez a fordulat újabb, de nem az utolsó természetes haladást jelentette. Wachmann ugyanis ekkor immár két évtizedes, eredményekben gazdag és közbecsülésnek örvendő működésre tekinthetett vissza román földön. Mint a színházi zenekar dirigense, mint a Filharmonikus Társaság által 1835-ben alapított zeneiskola vezetője és mint zeneszerző oly kiváló érdemeket és tapasztalatokat szerzett ezalatt az időszak alatt, hogy a színházigazgatás kérdésének megoldásánál 1850-ben őrá, mint elsőrendű szakemberre esett a választás. Tehát a zene iránti szeretetet és érzéket, a zenei kultúrát eddig is terjesztette a nagyközönség körében és az iskolában egyaránt, mint karnagy, kompozitor és pedagógus. A Filharmonikus

Társaság megszűnése után annak zeneiskoláját fenntartotta és vezette még egy darabig ő maga két másik külföldi származású társával együtt. Állandó jellegű román zenekonzervatórium megalapítására vonatkozó javaslatot azonban csak színházigazgató korában, 1851-ben tehetett először komoly formában a bukaresti kormánynak. De ezen hő törekvése megvalósítására csak 12 év múlva, halála évében kerülhetett rá a sor, amikor is az immár egyesült két román tartomány kormánya egy-egy, most már állandó jellegű drámaművészeti és zenekonzervatóriumot állított fel a két román fővárosban: Bukarestben és Jassyban és természetesen a bukaresti intézet első tanárai között ő is szerepeit, továbbá fia, valamint Flechtenmacher.

Hosszú zeneszerzői tevékenységét is korán kezdte és élete végéig folytatta. Első szerzeményét (Les Braconniers) 1834 március 11-én énekelték a bukaresti színpadon. Ily irányú későbbi működésével kapcsolatban komolyan foglalkozott a román népzenevel is és ennek motívumait zeneszerzeményeiben is igyekezett felhasználni. Ezen román nemzeti darabjainak természetesen óriási szokott lenni a hatása és szerzőjüket a közönség mindig frenetikusán kitapsolta a rivalda elé. Így volt ez például 1843 február 14-én, amikor Bibescu fejedelem megkoronázásának évfordulóját ünnepelték a színházban, vagy 1848 január 19-én egy a román katonai vitézséget felelevenítő történeti háttérű darab előadása alkalmával. Wachmann zeneszerzői tevékenységéről azonban statisztikai számokkal támogatott pontos képet nem adhatunk a színház igazgatása előtti korszakra vonatkozólag, mert az 1847-i nagy bukaresti tűzvészben összes zenei kéziratai elpusztultak. Addigi ily természetű működése nagyságára legfeljebb az 1850 utáni produktivitásának arányából következtethetnénk bizonyos megszorításokkal. A bukaresti nemzeti színház igazgatásában csak néhány évig vett részt, de a nemzeti színház zenekarának igazgatását kisebb megszakításokkal megtartotta 1851-től 1863-ban bekövetkezett haláláig és ezalatt az időszak alatt közel 70-re rúg különböző színházi szerzeményeinek a száma.

Midőn 1850 novemberében Caragiale megkapta a bukaresti nemzeti színház igazgatását, az ő addigi színészi múltja, havasalföldi és moldvai eredménydús és tanítványokat nevelő működése teljes garanciát jelentett a színház művészeti vezetésére. A teljes sikerű művészeti vezetést mégis azzal vélte legjobban biztosítani, hogy azonnal igazgatótársul szerződtette maga mellé az egész ötévi időszakra az oly népszerű és kitűnő Wachmann, akiről nagyobb mértékben, mint bárki mástól joggal remélhetett színháza részére fantázia-dús és román nemzeti érzésű új zeneszerzeményeket. Így a bukaresti nemzeti színház működése két ilyen kiváló egyéniség igazgatása mellett a legjobb auspiciumokkal indult meg a múlt század közepén. A Heft bécsi építész tervei szerint felépített új színházi épület ünnepi felavatása is 1852 december 31-én az ő sokat ígérő igazgatásuk alatt és Wachmann egyik zeneszerzeményének előadásával ment végbe. 1853-ban azonban Jassyból Bukarestbe jött az egyik legnagyobb román színész, a nagyhírű Milió, akit a két igazgató kénytelen volt felsőbb parancsra a társulatukba fogadni, Millóra nézve igen előnyös

feltételek mellett. Miliót egyéni sikerei és népszerűsége nagyon dibizakodóvá tették a két igazgatóval szemben. Önző és elbizakodott viselkedése és túlzott követelései által a társulat súlyos tehertételévé vált, később pedig az erélytelen, de idealista Caragialéának teljes bukását is előidézte. Wachmann azonban ez események bekövetkeztét nem várta be igazgatói minőségében és mindjárt Milió felforgató szerepének kezdetén, 1853 március 28-án felbontotta a Caragialéával kötött eredeti szerződést és újabb szerződésében csak a zenekar vezetését, a zenei darabok betanítását és a szükséges új zeneszerzemények komponálását vállalta el. De további működése a román zenei kultúra fejlesztése terén így is újabb gyümölcsöket hozott és ennek elismeréséül 1856-ban Stirbei uralkodó bojári rangra emelte Wachmann. 1863-ban halt meg Bukarestben. Levelezése ki van adva „Acte si Serisori“ cím alatt és az 1850—1863 évek bukaresti zenei és színházi viszonyaira vonatkozólag elsőrendű adatokat tartalmaz.

Wachmannak egy fia és egy lánya volt. Eleonora nevű lánya kitűnő zongoraművész nő lett és több hangversenyt adott zenekari kísérettel, melyekhez román motívumú fantáziákat is komponált. A kamarazenevel ő próbálkozott meg először Romániában.

Fia Ede, aki 1836-ban született Bukarestben, folytatta apja művét. Zenei tanulmányait atyja keze alatt kezdte meg, de kiegészítette kiváló bécsi és párizsi mesterek vezetése mellett. Egész fiatal korában, már 1853-ban a krajovai színház karnagyja lett és néhány évig maradt e színház zeneművészeti vezetője. Ezenkívül a román színház ügyét azzal is szolgálta kora fiatalságától fogva, hogy külföldi színdarabokat fordított és ültetett át román nyelvre. 1852 januárjától kezdve gyakran találkozunk a bukaresti nemzeti színház repertóriumában általa fordított darabokkal. További gyors fejlődése lehetővé tette, hogy atyjának mindenben méltó utódjává válhassék és ennek szerepét és helyét bármikor átvehesse és becsülettel betölthesse. Atyjának korai elhalálása után tényleg örökébe lépett az egész vonalon: mint zeneszerző, mint zenekari dirigens és mint pedagógus. Vagyis 1863-ban elfoglalta a bukaresti nemzeti színháznál az atyja halála által megüresedett karnagyi és zeneigazgatói állást. Ezenkívül a bukaresti konzervatóriumban atyja helyébe zongoratanárrá nevezték ki. Végül ugyanebben az évben a nemzeti színházban különös sikerrel adták elő Miliónak egyik általa megzenésített színdarabját és e mellett Milió, mint a nemzeti színház igazgatója újabb zeneszerzői megbízást is adott Wachmann Edének. Ezeken kívül is sok színpadi darab részére szerzett zenét és igen hasznos és értékes zeneirodalmi munkákkal is fokozta széleskörű zenei működését. A bukaresti konzervatóriumnak 1870-ben igazgatója lett és Carmen Sylvának, a román királynénak is zenetanára volt.

Egyik rendkívüli nagy érdeme, hogy megteremtette Romániában a szimfonikus hangversenyeket, melyek előtte román földön ismeretlenek voltak. A román közönségnek része volt addig operettekben, operákban s egyes kiválóbb külföldi művészek produkcióiban, szimfonikus hangversenyekben azonban nem gyönyörködhetett. Ilyesfélét legfeljebb a gazdagabb bojároknak az a kis része ismerhetett, melynek alkalma volt bejárni a nyugatot. Különben az operaelőadásokhoz

is teljesen hiányzott a szükséges Orchester és az idegen operatársulatok külföldről voltak kénytelenek behozatni a zenészek legnagyobb résiét is. Így is a zenei instrumentumok egyike-másika mindig hiányzott. Tehát meg kellett teremteni előbb az összes szükséges hangszerekkel felszerelt teljes számú zenekart. Ehhez pedig nemcsak megfelelő szaktudás, hanem bátor szervező tehetség is szükségeltetett, hogy a fennálló nehézségekkel meg lehessen küzdeni. Ez elkerülhetetlen feltételeket és tulajdonságokat abban az időben egyedül Wachmann Ede egyesítette magában. Így Wachmann Ede 1866-ban 30 tagból álló szimfonikus zenekart állított össze és április 8-án megtartotta az első ily hangversenyt a nemzeti színház zsúfolásig megtelt terméből, hol Mozart és Beethoven szimfóniáinak előadását a legteljesebb lelkesedéssel fogadták. A második szimfonikus hangverseny 1867 április 3-án, a harmadik 1868 március 17-én volt. Ez utóbbin Wachmann nővére, Eleonora is fellépett, mint zongoraművésznő. Wachmann sikereinek hatása alatt a román arisztokrácia az új uralkodó, a későbbi Károly király teljes támogatása mellett 1868 május 11-én megalakította Bukarestben a második román filharmonikus társaságot. Ennek égisze alatt ezentúl immár minden évben 5—6 szimfonikus hangversenyt rendezhetett Wachmann. Ez a filharmonikus társaság az elsónél ugyan hosszabb életű volt, de 1877-ben, az orosz-török háború nyomása alatt a szimfonikus hangversenyekkel együtt megszűnt. Az azonban, aki 1883-ban saját kezdeményezéséből és saját kockázatára a szimfonikus hangversenyeket újból feltámasztotta, ugyancsak Wachmann Ede volt. Ettől kezdve azután, hála Wachmann Ede lankadatlan buzgalmának, a bukaresti közönségnek évenként 5—6-szor volt része a klasszikus zene élvezetében. 1893-ban a szimfonikus hangversenyek romániai meghonosításának 25 éves jubileumán Wachmann Edét a legkivételesebb szeretettel ünnepelték. 1899-ben Wachmann szimfonikus zenekara már közel 90 tagból állott.

Hosszú és termékeny zenei működése alatt azonban Wachmann Ede nem hanyagolta el az énekkari zene művelését sem. Ennek fejlesztése érdekében egyformán szervezett egyházi és világi énekkarokat s gondoskodott a számukra szükséges darabokról. Az 1899—1901 közötti időszakban pedig több nagy operát (Tannhäuser, Lohengrin, Hughenották, Othello, Don Juan stb.) is előadatott nagy sikerrel román nyelven oláh színészekkel.

Ha a románok által a zenei kultúra terén a 19. század végén így elért helyzetet összehasonlítjuk a 19. század elején tapasztalható viszonyokkal, — ekkor ugyanis, 1816-ban egész Bukarestben egyetlen egy zongora volt és az egyházi kántorokon és muzsikus cigányokon kívül vokális zenével senki sem foglalkozott —, ebben az esetben lehetetlen észre nem venni, mily hálával és elismeréssel tartozik Románia a külföld áldásos közreműködésének, amelyen belül a budapesti származású Wachmann-családnak oroszlánrészre van.

A két Wachmannal egyidejűleg a 19. század közepe óta a bukaresti zenei életben gyakran találkozunk Flechtenmacher Sándor hegedűművész és zeneszerző alakjával is. Családja brassói eredetű szász család volt, ő maga azonban már Jassyban született 1823-ban. 1837—40 között

Bécsben folytatott zenei tanulmányokat, 1847-ben pedig Párizsban. Az ő szerepe a román zenei kultúra fejlesztésében a két Wachmannéhoz hasonlóan hármás volt: mint zenekari dirigens, mint zeneszerző és mint konzervatóriumi tanár volt szorgalmas munkása a román zenének. Felesége: Mária pedig a román nemzeti színháznak elég jónevű színésznői közé tartozott és 1871-ben egy kötet költeményt és prózát is kiadott. 1848 után Flechtenmacher a bukaresti krajovai és jassyi színházak zenekaraival dolgozott karnagyi minőségben, míg 1858-ban végleg Bukarestben telepedett le, ahol a konzervatóriumnak alapításától kezdve, 1894-ig hegedűtanára, a nemzeti színháznak pedig ebben az időszakban is több ízben zenekari dirigense volt. Sok román színműíró darabjaihoz szerzett zenét és egy román nemzeti dalgyűjteményt is készített. 1898-ban halt meg Bukarestben.

Flechtenmacher, Herfher és a két Wachmann működésével azonban nem záródott le azon magyarországi származású kiválóbb szellemi munkások és művészek sorozata, akik a román zenei kultúra előmozdítása ugarán mélyebb barázdákat szántottak. A felsoroltak termékeny működése folytatást és kiegészítést talált a 20. század folyamán ugyancsak egy önzetlen magyar talentum figyelemreméltó tevékenységében, melynek jelentősége a mi gondolatmenetünkben főképpen abban áll, hogy mintegy kiegészítette e téren elődeinek bizonyos határig egyoldalú munkálkodását. A világháború előtt ugyanis a bukaresti román tudományos akadémia egyenesen a mi Bartók Bélánkhöz fordult, mint az erre leghivatottabbhoz, azzal a kéréssel, hogy a magyarországi románok népdalait gyűjtse össze és tudományosan adja ki. Így egyrészt a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának, másrészt a bukaresti román tudományos akadémiajának támogatása mellett 1909-ben hozzáfogott Bartók a biharmegyei románok népdalainak fonográflemezeken lerögzített tudományos összegyűjtéséhez. E munkáját folytatta a következő évben ugyanazon a vidéken és 1913-ban Máramaros megyében. Egyszerű éneklés és különböző hangszereken való lejátszás után részben kottákkal jegyezte fel, részben fonográflemezeken örökítette meg a román parasztoktól hallott melódiákat. A Bartók által így összegyűjtött anyag összesen 3.500 ének és hangszeren játszott melódia hű másolatát tartalmazza. Ezen gazdag anyagból a román akadémia kiadott 1913-ban 371 dallamot „Cântece poporale románesti din comitatul Bihor“ cím alatt, a müncheni „Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft“ IV. kötetében pedig 1923-ban 209 dallam jelent meg „Volksmusik der Rumänen von Maramures“ cím alatt. A többi, a nagy tömeg Bartók Béla kéziratai között várja a kiadást.

Bartók Béla közismert szaktudása és művészete kétségtelenné teszi, mily nagy szerencsének kell a román népnek tekintenie azt aényt, hogy népzenei és folklórisztikus kincsei ezen részének összegyűjtésére és megmentésére oly rendkívüli és a románok közül más valaki által alig pótolható magyar tehetség vállalkozott annyi szeretettel, önzetlenséggel és hozzáértéssel.

«RUDOLF KIRÁLYFI»AZ ÖRÖK VÁNDORÚTON

A MÚLT SZÁZAD végén és századunk első évtizedében a hírlapoknak vissza-visszatérő, már unalomig ismert kliséje volt a magyar falu Rudolf-legendája. Hol itt, hol amott tűnt fel az el nem hiányt s csak titokzatos vándorúját járó szerencsétlen királyfi, akit rajongó áhítattal fogadtak s a hatóságok elől rejtegettek, mígnem kiderült róla, hogy facér és éhes, kóbor iparoslegény vagy apró csalásait több-kevesebb technikával űző szélhámos.

Gyermekkorunk e rég feledett emlékét ébreszti fel Oláh György, aki méltán élénk figyelmet keltett könyvében¹ néhány oldalt szentel a nemrégiben Cegléd vidékén kiújult Rudolf-legendának.

Oláh Györgynek éles szemmel látott kisvárosi képében először találkozom a Rudolf-legendával olyan bővített változatával, melyben többévezredes néphit elemeit vélem felfedezni. A magyar nép oly szívósnak bizonyult és némiképp talányos királyfivárása ezzel kiemelkedik incidentális mivoltából és a „királymitológia“ ősi s nemzeti-közi kategóriába osztályozódik be.

A CEGLÉDVIDÉKI ál-Rudolfnak korántsem a személye s a története az érdekes, hanem a benne hívő népnek körötte kialakult szóbeszéde, melyet Oláh feljegyzett, őt pedig méltán lehet hiteles tanúként elfogadni, hiszen nem a filológus vagy a folklorista analógia-ismeretekkel terhes érdeklődése vezette, hanem a nép nyomorát fényképező hírlapíróé.

E legfrissebb legendának keletkezését Oláh sem ismeri. Egy magával jóformán tehetetlen, szenilis, de ravasz óbudai sváb embert egy felsőlajosi tanyás Rudolf trónörökös gyanánt a portájára fogad s a környék népe zarándokolni kezd hozzá. Végre a hatóságok elűnják a cifra fejleményeket és a fővárosba szállítják az öreget. Hívei ide is tömegesen kísérik el s Oláhot, aki az eltávolítást követő napon megy le a pusztára és Lajosmizsére, a mélységes hitében megbántott lakosság mint ügyükkel szimpatizáló bécsi kiküldöttet fogadja, aki „mindent tud...”

Éppen ez a mitológiai „minden“ az, ami bennünket itt érdekel, — ez a „minden“, ami három éven át a titokzatosnak vélt aggastyán körül háborgott. Ez a „minden“ a nép képzeletében született, mert „Ferenc bácsi“ háromesztendős ünnepeltetés alatt egy árva szóval sem célzott kilétére, csak tűrte a sejtéseket.

¹ Hárommillió koldus, Miskolc, Magyar Jövő. 1929. 22—32. 11.

LAJOSPUSZTÁN egy kicsi kunyhóban ül tehát egy öreg óbudai sváb ember, éveken át, s messze földön azt hiszik róla, hogy ő lesz „az új király“!

A „szegény emberek királya lesz“.

„Kovács Imre, a tudákos orgoványi gazda már azt mesélgette, hogy ő már mindent tud... a világ únióba fog lépni, egy uralkodója lesz, egy pénz lesz csak: a dollárpénz. Bőnek Ötven holdnál kevesebbje van, nem fizet majd adót.“

„Negyven évig volt hittérítő Egyiptomban, hirdette egyik csizmadia. Különös láz járt a vidéken ezeken a napokon, világ változásról beszélgettek, más világrendről, ahol jobb sora lesz a szegény embernek, mert eljön végre az igazi magyar király, a szegények királya.“¹

Ez az „új világrend“, mely „az új uralkodóval“ „végre eljő“, mely egységben és békében egyesíti „a világot“, mely végül megnyugvást és gondtalanságot hoz „a szegényeknek“: ez az az ezredéves gondolati közhely, mely hihetőleg emberöltőről-emberöltőre szállt örökségképpen s mely — ki tudja, hány ezredszer? — Lajospusztán ismét egyszer tetet öltött.

‘Az idők titokzatos méhe egy új, csodálatos Uralkodóval terhes, egy világmegváltóval, akinek eljötté aranykort jelent a széttépett és szenvedő emberiségnek’, — énekelte Vergilius, ama sokat interpretált és végre napjainkban megfejtett negyedik eklogában, mely már akkor többezredévi keleti messzianizmust hengergetett maga előtt s adta át a középkornak.

Vergilius csodálatosan finomművű s számtalan tudósan-prófétikus elemből összeszőtt versében bent van a ceglédi primitív Rudolf-legenda ‘világváltozása’ és ‘új világrendje’ (magnus ab integro saeculorum nascitur ordo) s megvan benne az egységes viláгурalom jóslata (patumque reget patriis virtutibus orbem).

MI ENNEK a magyarázata?

A nyugati népek középkori gondolatvilágában „krisztusi jó uralkodó“ s az „antikrisztusi rossz fejedelem, a tirannus“ típusai voltaképpen szimbólumok, mélyek szorosan összeforrtak a világ jobb vagy rosszabb sorsáról való tapasztalattal, hittel, várakozással.

Nagy Sándortól kezdve a római császárkoron át, a középkor keresztény fejedelmi eszményein végig, mint látjuk: egészen napjainkig szóhagyományokban, de írásos emlékekben is őrizzük és követhetjük az „uralkodói mitológia“ típus-történetét, de a típus magva örök, mert az emberiség primér vágyakozásaivá! azonos.

Mi e vágyakozásnak tartalma?

‘Vajha az isteni akarat olyan pásztort küldene a földön tévelygő-gyomorgó, egymást s önmagukat is pusztító népeknek, aki uralkodói szigorral, de egyben isteni jóssággal egységet, rendet, jólétet, igazságot hozna a földre!‘

A Keletről, a hellenizmuson keresztül a római császárkorba átplán-

¹ Oláh i. m. 26. 1.

tálódott szó tér (megváltó) eszméjéből Szent Ágoston oldja ki a krisztusi-keresztény fejedelem ideális képét.

A nemkeresztény gondolat számára a császár: isten, és egész hadi, politikai és szociális munkálkodása a világnak boldogítását kell, hogy szolgálja. A bűnökbe és gondokba süllyedt emberiség előtt szüntelen ott lebeg az istenek küldötte, Rokona', — egy isten maga, a megváltás reménye.

Az uralkodásnak ezt az etikai szerkezetét Szent Ágostonnak csupán át kellett emelnie az Evangélium alapjára, hogy a középkor már nem isteni, de istenes, igazságtevő, békeszerző és jótékony királyképe alakuljon ki belőle.

E szentágostoni erkölcsi eszmény királytükörökben, legendákban, intelmekben, jóslatokban egy évezreden át lebeg az emberiség szemei előtt; Dante fogja „Monarchiá“-jában politikai-közjogi keretekbe kovácsolni. De etikai, szociális alapelemei továbbra is változatlanok, tovább is dacolnak a korral.

Dacolnak napjainkig.

Egyik korok felett lebegő, különösen jellemző, mert mélyen szociális vonása az eszményi uralkodó típusának a szívjósága ('epieikeia'; 'dementia et pietas').

A 7. század egy híres és igen elterjedt névtlen teologiko-politikai pamfletjától a „Világnak tizenkét visszaéléséről“ — mely durva vonásokban felvázolta ama követeléseket, miket Isten és alattvalók a 'jó királlyal szemben, evangéliumi parancsok és hagyományok alapján, támasztanak s ezzel leghathatósabban népszerűsíté Szent Ágoston királyképét és gondolatait — egészen a hozzánk oly közel álló szent-istváni Intelmekig: a jó király szabályszerűen és mindig az özvegyek, az árvák, a szegények királya.

„A király legyen jószívű (pius), irgalmas (misericors) és a többi erénnyé ékes és fényes. Mert a kegyetlenséggel és gonoszsággal elrútított király méltatlan a király névre és zsarnoknak hívják őt.

...Légy fiam könyörületes mindenekkel szemben, akik erőszakot szenvednek. ... Légy türelmes mindenkhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz is, akik hatalom híján vannak.“¹

Szent István volt az első „szegények királya“ ebben az országban. Az a „különös láz“ tehát, mely Oláh György ceglédvidéki szegényeinek lelkét perzselte s mely képzeletükben az ál-Rudolfot az eljövendő magyar királlyá magasztalta fel, — örök láz, mely mindig és mindenütt lappang, időről-időre kitör s a népies-monarchikus gondolatnak egyik szívós hordozója.

BALOGH JÓZSEF

¹ Szent István Intelmei (De morum institutione) X, 2, 4, 5.

AUTÓBUSZ ÉS GYORSVASUT

A MAGYAR SZEMLE augusztusi számában foglalkoztunk a budapesti villamospolitikával, megvizsgálva, hogy a meglévő hibák legnagyobb része még ma is helyrehozható s rámutatva arra, hogyan kell koordinálni a villamost az autóbusszal, amelynek első feladata éppen az, hogy kiegészítse a villamospolitikát, pótolja annak természetes fogyatékosságait, valamint a hibás villamospolitika következtében való hiányokat. Mert a városi közlekedés fejlődése egyáltalában nem osztható fel — a közlekedési eszközök időnként való fellépése szerint — különálló korszakokra. Az első tömegközlekedési eszköz, a lóvasút adta meg a villamoshálózatok alapját és a villamoshálózat vonalaihoz és hiányaihoz igazodik az autóbushálózat kiépítése is.

Így például Amerikában autóbusszal szokták kitapasztalni azokat a személyforgalmi irányokat, amelyeket eddig még nem próbáltak ki, hogy azután ezeknek nyomában lehessen megépíteni az új villamos vonalakat. Ez a kitapasztató munka egyik városfejlesztési feladata az autóbusszal. A kitapasztalt és kinevelt forgalom alapján az igen nagy forgalmú autóbushálózaton villamossíneket raknak le, amint-hogy azokon a vonalakon, ahol ma a villamosforgalom túl nagy forgalmat nevelt magának, fogják megépíteni később a gyorsvasutat.

Az autóbusszal mindenütt jobbra a pénzesebb közönség utazik. Drágább ugyan (a villamossal szemben elenyészően csekély a beruházási költsége, de üzemeltetési költsége úgy aránylik a villamos üzemeltetési költségehez, mint tíz a héhez), viszont háromszor olyan fürge és a város belsejében is tíz-húsz-harminc százalékkal gyorsabb, mint a villamos. Az utas kényelme is sokkal nagyobb benne, még a párizsi autóbusszal másodosztályú fapadjain is, mint a villamoskocsiban.

A villamosnál nagyobb gyorsaságának egyik oka az, hogy a közlekedési akadályokat (kocsitorlódás, kövezetjavítás) könnyen kikerüli, útvonalait minden nehézség nélkül változtathatja, közvetlenül a gyalogjáró mellé állhat a beszállásnál, — ami nagyon meggyorsítja a ki- és beszállást, tehát növeli és pedig a tapasztalatok szerint jelentősen a kocsis közlekedési sebességét — továbbá egészen szűk utcákon át is közlekedhetik, végül pedig kielégítheti az alkalmi szükségleteket is (kirándulás, színház). Éjjeli járatokat is könnyű berendezni az autóbusszal. Még egy szolgálatra alkalmas az autóbussz, amiről a villamosnál egyáltalában nem lehet szó: expressz járatokra is felhasználható. Az expressz autóbusszal nagyobb sebességgel közlekedik ritkább megállóval és drágább tarifával.

A viteldíjat az autóbuszon is le lehetne szállítani, az autóbuszüzem saját bevallása szerint is, ha a tarifa harmadrészét nem kellene adóra és illetékekre fordítani. Üzemköltségét növeli a budapesti utcaburkolat maradisága is. Hogy pedig az úttest rossz állapota nem csak megdrágítja az autóbusz üzemét, hanem azt hátráltathatja, sőt fejlődését meg is akaszthatja, azt bizonyítja egy ismert szakértőnek az a megállapítása, hogy az új autóbuszrelációk számára kijelölt útvonalak egy része olyan állapotban van, hogy autóbuszközlekedést azon lebonyolítani nem lehet. A helyzet gyors javulására pedig nem nagy a kilátás, mert a fővárosi útburkolat újjáépítéséhez negyvenmillió pengő szükséges és az újjáépítési munka első részét mindössze ötmillió költségből akarják fedezni. Ez pedig mindenképpen kevés az útépitési programúinak akárcsak megkezdéséhez is, mert ilyen tempóban nyolc évig is eltartana, amíg a főváros jó útburkolathoz jutna. A maradiságnak ezt a fényűzését pedig sokkal gazdagabb közönségű város sem engedheti meg magának.

A budapesti utcaburkolat még ma is lófogatú kocsiközlekedésre van berendezve. S míg nyugaton mindenütt tért hódított az aszfalt és eltűnik a nagyon recés, az autógumit rongáló kövezet, addig a mi fővárosi ügyosztályunk ragaszkodik ahhoz, hogy a főútvonalakon továbbra is kövezet fedje az úttestet és nem aszfalt vagy bitumen. A bitumen látszatra olyan, mint az aszfalt, ugyanannyiba kerül feltöltése is, mint az aszfaltnak, azonban a vállalkozók tizenöt évi garanciával is megépítik. Egyetlen hátránya, hogy anyagának tizenkét százalékát importálni kell. De amíg az aszfalt csak az autónak kedvez és annak is csak száraz időben felel meg teljesen, addig a bitumen a lófogatú kocsiknak is megfelel és nem is olyan síkos, mint az aszfalt. Budapesten mégis az a helyzet, hogy az 5.5 millió négyzetméter útfelületből közel 1.5 millió trachit kő és bazalt kocka, ami nagyon rongálja az autót, 27 millió szintén hézagos felületű útburkolat, ami ha kevésbé is, de szintén rongálja a gumikereket, marad tehát 1.3 millió négyzetméter, nem egészen negyedrésze az egész útfelületnek, amely teljesen megfelel az autóközlekedésnek.

Ezenkívül más szempontból is maradi a budapesti utca. Nálunk ugyanis harmadfél-három százalékos lejtése van a kocsiútnak a közepétől a gyalogjáró széléig, aminek következtében aránytalanul nagyobb súly esik a baloldali kerekre, az egyenlőtlen kopás pedig megdrágítja a pneumatikok használatát, az autóbusz egész üzemköltségét. A nyugati nagyvárosokban sokkal kisebb a domborulata az úttestnek (ez Berlinben tűnik fel leginkább) és ez a rendszer mindenütt be is vált.

Am eddig, amíg Budapesten az autóbusz jórészt csak a főútvonalakon járt, aránylag könnyebben bírta el az utcaburkolat primitívságát, hiszen a főbb utcákat inkább gondozzák. Ezután azonban még nagyobb nehézségekkel kell számolni, mert az autóbuszjáratok mind több mellékutcán haladnak keresztül. Ez a terjeszkedés pedig — a közönség általános megelégedésére — nagy tempóban halad előre. De ha az idáig való fejlődés kétségkívül lassú is volt, mégis most, hogy az autóbusz hálózatának fejlesztése végre megindult, el kell ismerni, hogy helyes ezt a hálózatbővítést el nem sietni. A közönséget ugyanis hozzá

kell szoktatni minden új közlekedési eszközhöz, amíg megtanulja vonalait és megismeri előnyeit, különösen gyorsaság és kényelem dolgában. Hogy pedig a közönség szoktatása — különösen Budapesten — milyen fontos, azt legjobban a következő tény bizonyítja: mindenütt a világon igyekeznek áttérni az emeletes autóbuszra, melynek hátránya — ma már alig számbajövő kisebb stabilitáson kívül — az, hogy valamivel nehezkesebb, részben a szűk utcák gyakori fordulói miatt, részben pedig azért, mert az emeletről való le- és felszállás hosszabb ideig tart. Ez a nehezkesség azonban a belvárosi forgalomban nem tudja lerontani azt az előnyt, hogy sokkal több a férőhelye. Éppen ezért Berlinben és Londonban a legújabb autóbuszok is majdnem mind emeletesek és már Párizsban is foglalkoznak a gondolattal, hogy a város belső részein emeletes kocsikat fognak járatni. Budapesten mégis kénytelenek voltak emelet nélküli autóbuszokat rendelni, mert a budapesti közönség oly kényelemszerető, hogy már eddig is számos levélben tiltakozott a régi emeletes autóbuszok ellen, azzal a megokolással, hogy kényelmetlen az emeletre való közlekedés.

Érdekes játéka a véletlennek, — vagy inkább vengeance des choses — hogy mire az autóbusz fejlődése megindulhat, ugyanakkor engedik ki az utcára az új autótaxikat is. A helyzet fonákságának megértéséhez tudnunk kell, hogy bár a villamos és az autóbusz a tömegforgalom eszköze, a taxi pedig a különgközlekedést szolgálja, mégis külföldön a tapasztalat mindenütt azt mutatta, hogy az autóbusz főként a taxitól von el utasokat. Ha tehát nálunk a tervbevett autóbuszforgalom révén csupán 1930-ig megnégyszereződik az autóbuszforgalom, akkor ennek arányában csökkenni fog a taxi iránt való szükséglet is. Csakhogy közben a taxik száma is megtöbbszöröződik a nemrég eldölt taxirendezés következtében. A taxikat tehát az a veszedelem fenyegeti, hogy amikor a taxik iránt való kereslet a növekvő autóbuszforgalom miatt csökkenni fog, ugyanakkor a taxikínálat több mint a kétszeresére fog emelkedni. Ezt pedig csak az tudná kiegyenlíteni, ha közben váratlan gazdasági föllendülés következne, ami azonban egyáltalán nem tartozik a közeli valószínűségek közé.

Ebben a helyzetben valószínű, hogy a nagy taxiüzemek ki fogják pusztítani a magántaxikat, mert a taxikínálat aránytalan megnövekedésével nyomában következő alacsonyabb árakat, illetve a versenyt kiélező más szolgáltatásokat — a kocsiknak tisztán és jókarban való tartását — jobban fogják győzni a nagyüzemek, mint az egyes soffőrvállalkozók. A fővárosi gazdálkodásnak nem mindig belül föllelhető iránytűire vall az is, hogy nálunk a taxaméter huszonöt fillért ugrik, holott külföldön mindössze tíz vagy öt filléres az ugrás. Ez pedig azt jelenti, hogy a taxitársaság minden egyes útért átlagban tizenkét és fél fillérrel többet hajt be, mint amennyi az árszabályzat szerint megilletné. A taxaméter ugyanis csak abban az esetben mutatná a helyes tarifát, ha minden egyes út végeztével pontosan abban a pillanatban hajtaná le a taxizászlót a soffőr, mielőtt még a taxaméter a következő egységgel ugrana. Mivel azonban ilyen véletlen ritkán esik meg, egy autó, amely tíz fillérrel ugró taxaméterrel dolgozik, száz útnál százszor Öt fillért hajt be jogtalanul az utasokon. Természetes

tehát, hogy mindenütt a világon arra törekednek, — nem a taxitársaságok, hanem a tarifa engedélyezői — hogy a díjegyesség minél kisebb legyen. Nálunk azonban a — kritikát provokáló mértékben nagy — díjgrástról még most legutóbb sem szállították le, amikor pedig a főváros megengedte, hogy emeljék a taxi tarifáját.

A taxiengedélyek osztogatásánál azonban gazdaságpolitikai szempontból mindenesetre helyes volt a nagy üzemek kérésének figyelembevétele, mert a nagyüzem többet tud nyújtani a közönségnek. Előnye: a telefonorganizáció (amit külföldön kevés helyen ismernek), állandó taxiállomások szervezése (olyan helyekre is lehet kényszeríteni a taxiállomásokat, ahol nem fizetődnek ki, de városfejlesztési vagy más szempontból szükségesek, amit különben a kisvállalkozótól nem lehet megkövetelni) és végül, hogy a nagyüzem taxiszolgálatát megbízhatóbb. Gondoljunk itt arra, hogy a Keyserling által fölfedezett típus rendszerint változatos múlt után jut el a volánig. Fegyelmet pedig csak a nagyüzem tud tartani.

A budapesti közlekedéshez tartozik még a földalatti vasút is. Ez szomorú karikatúrája annak, hogy mire vezet a modernség! ambíció, ha nincs komoly gazdasági alapja. A világ első földalatti vasútja Budapesten épült. Ebből, sajnos, az is következik, hogy a világ legprimitívebb földalattija is nálunk van. De ha több autóbusz fog közlekedni az Andrásy-úton, akkor legföljebb földalatti kocsitnak lesz majd érdemes használni a földalatti villamos alagútját, amely még csak nem is igazi földalatti, hanem csupán burkolat alatti vasút. A földalatti vasút ugyanis nem követi az utcák haladását, hanem éppen az adja meg külön célját, hogy külön pályán, átló irányban is át tudja szelni a várost, az utcai forgalomtól mentesített, tehát sokkal nagyobb sebesség mellett. Ez a gyorsvonat jelentősége, akár földalatti, akár magasvasútról van szó. Egyébként is az a megfigyelés, hogy ha növekedik a lakosság, aránytalanul nagyobb mértékben nő a gyorsvasút közönsége. Ez megerősíti azt az elméletet, hogy egy-egy város közlekedését csak addig lehet simán lebonyolítani egy síkban való (tehát csupán az utcaszínti) közlekedéssel, amíg a város lakossága el nem éri a másfél milliót. Budapesten, amely a vele egybefüggő elővárosokkal együtt másfél millió embert foglal magában, eddig valóban elegendő lehetett az egy síkban való közlekedés. A másfélmillió egységet megfigyelhetjük Európa három legnagyobb városán: Berlin négy-millió — tehát nem egészen háromszor másfélmillió — lakosságának forgalmát jól ellátja a három síkban való közlekedés: a föld alatt, az utca szintjén és a magasvasúton. Párizsban viszont, ahol a külvárosokkal együtt szintén közel négy-millió a lakosok száma, csak az úttesten és a földalattin bonyolódik le a közlekedés. Itt nagy szükség van a két szinten való közlekedésnek egy harmadik síkra való kiterjesztésére. Ezt a harmadik síkot nem földfeletti pályán, hanem egy újabb, a jelenlegi metró-hálózat alatt építendő hálózattal akarják elérni, amelynek egy részét már építik is. Mégpedig londoni mintára, ahol még több síkban folyik a földalatti közlekedés; Londonnak hét és fél — tehát ötször másfél — millió lakosa van és közlekedési eszközei csakugyan öt síkban haladnak. A budapesti közönség számára tehát egyáltalában

nem érdektelen egy pillantást vetni arra, hogy a gyorsvasút fejlődése milyen kedvező hatást tesz a nagyvárosok életére. Mindenekelőtt nagy időbeli megtakarítást jelent az utasközönség számára. E mellett pedig olcsóbb, mint az utcaszíni közlekedés, lehetővé teszi a legszegényebb tömegeknek is, hogy nagy távolságokat olcsóbban és mégis gyorsabban tegyenek meg, nem szólva arról, hogy a gyors közlekedésnek minden gazdasági és közegészségi előnyét inkább ki lehet használni.

Hogy Budapesten a gyorsvasútiak még oly kevés a híve, annak két oka van. Egyik a tőkeszegénység, illetve a külföldi tőkétől való idegenkedés. Az e felfogással való szembeszállás közelebb esik a gyakorlati közgazdasághoz és az ország egész gazdasági politikájához, semhogy egy közlekedési hozzászólásban elég érvtet lehessen felhozni ellene. E sorok írójának egyéni nézete mindenesetre az, hogy az idegen imperialista tőke is többet alkot, — itt benn, megfogható intézményekben — mint amennyi kamatot elvihet. A másik ok pedig az, hogy nálunk pillanatnyilag valóban nincs is szükség gyorsvasútra, mert a közlekedési mizérián jelentősen lehet enyhíteni reformokkal, okszerűbb vezetéssel és egységes közlekedési politikával. Ez azonban csak a pillanatnyi helyzetre vonatkozik. A közlekedési statisztika azt mutatja, hogy Budapesten még az utóbbi évtized szegényedése és gazdasági tespedése közben is nőtt a közlekedés. Ha tehát a mostani irányzatot valamelyes javulás váltja fel, akkor néhány év múlva a fővárosban a gyalogjárás lesz az a közlekedési mód, amely még inkább ment a komplikációktól.

A főváros fejlődése tehát valóban küszöbén áll annak, hogy szűkegye legyen a gyorsvasútra. A kérdés megvitatása pedig annál időszerűbb, mert a gyorsvasút előkészítési munkálatai két-három évig tartanak, a megépítése pedig további néhány esztendeig. Üzleti szempontból semmit sem kockáztat a főváros, mert számos külföldi vállalkozó hajlandó megépíteni a gyorsvasutat úgy, hogy harminc évig a főváros ellenőrzésével vezesse az üzemet a maga hasznára, azután pedig az egész üzemet ingyen átengedje a fővárosnak. Ez lehet a kárpótlás azért a konkurrenciáért, amelyet a Beszkártnak támasztana. A gyorsvasút pedig megoldaná először a jelenlegi közlekedési nehézségeket, mert tehermentesítené a Beszkárt-ot, amelynek vonalai — és ezt a Beszkárt igazgatói állítják — túl vannak terhelve. Másodszor lehetővé tenné, hogy a most megindult építkezések ne zsúfolják össze még jobban a bérházakat, hanem a perifériákon, talán a Duna mentén vagy a budai hegyek közt épüljenek az új negyedek.

A gyorsvasút bevezetésénél mindenesetre figyelemmel kellene lenni a külföldi tapasztalatokra. Berlinben például van átszálló forgalom a gyorsvasút, a villamos és az autóbusz között, Párizsban viszont nincs. A berlini rendszer helyesebb, mert a városi közlekedésben is követni kell azt az átszálló rendszert, amely nemsokára a repülőforgalomban dominálni fog. Néhány nagyobb központ lesz Európában, — egymástól körülbelül ezer-ezer kilométerre — amelyek egymással közvetlen repülőjáratokkal lesznek összekötve és ezekből átszállással fognak repülni a centrumoktól néhány száz kilométerre eső helyekre.

Ilyen rendszer mellett például (ha Párizs és Bécs ilyen centrum lesz) hamarabb lehet majd Párizsból Münchenbe utazni, úgyhogy az ember először leszállás nélkül Bécsbe és onnan Münchenbe repül, mintha ma valaki egyenesen, de számos közbülső leszállással Párizsból Münchenbe repül. Ehhez hasonlóan a gyorsvasútnak az a szerepe, hogy hosszú állomásközökön szórja szét az utasközönséget, hogy azok onnan villamoson vagy autóbusszon közelítsék meg jobban utazásuk célját. A berlini rendszer hasonlít is ehhez, viszont Párizsban ezt lehetetlenné tette az, hogy magántársasággal építették meg a föld» alatti vasutakat, a nélkül, hogy együttműködésre kényszerítették volna a villamossal és autóbusszal. Így történt, hogy Párizsban a földalattinak alig vannak nagyobb állomásközei, mint az autóbussz» nak. A metro tehát, ahogyan a párizsi az ő földalatti villamosvasútját nevezi, nem egészíti ki az utcaszíni közlekedést, hanem konkurrál azzal. E mellett a metro nem is halad sokkal gyorsabban, mint az autóbussz. Budapesten tehát a berlini rendszert kell követni, minél nagyobb állomásközökkel.

A gyorsvasút vonalait pedig úgy kellene előírni, hogy építsenek egy körvonalat (például a Keleti pályaudvartól a Kálvin-tér—Gellért-tér—Délivasút—Margitsziget—Nyugati pályaudvar vonalán át vissza a Keleti pályaudvarig) és két átlós vonalat. Az egyik Óbudától a Pálffy-téren és Apponyi-téren át az Üllői-út végéig, a másik pedig Kelenföldtől az Apponyi-téren át Rákospalota felé haladna.

Ebbe a gyorsvasúthálózatba kapcsolódhatna be a helyiérdekű vasút, amely ma Budapest környékének negyvenkilométeres sugarú körzetét köti össze a várossal. Azonban addig is, amíg a gyorsvasútra sor kerülhet, együttműködést kellene létesíteni a helyiérdekű és a Beszkárt között. (A helyiérdekű vasút részéről hallatszanak is olyan hangok, hogy a helyiérdekű tarifáját — amelynek emelése nemrégiben olyan nagy felzúdulást keltett — csökkenteni lehetne, ha a helyiérdekűt beolvasztanák a Beszkártba, mert így meg lehetne takarítani a külön igazgatóság költségeit.) Az együttműködés pedig úgy lehetséges, hogy a helyiérdekű csak a főváros határáig hozza be az utasokat és itt adja át őket a Beszkártnak. Ma ugyanis párhuzamosan futnak a helyiérdekű és a Beszkárt vonalai, külön adminisztrációval és sok helyütt konkurrenciával. Később természetesen a helyiérdekű a város halarában nem a Beszkártnak, hanem a gyorsvasútnak adná át közönségét. Erre annál nagyobb szükség lesz, mert jobb gazdasági korszak beálltával főképpen két irányban fog terjeszkedni Budapest: az új csepeli kikötő felé, ahol ipari negyed fejlődhetik ki és a római fürdőtől Szentendre irányában a Duna jobb partján, ahol a dombos-erdős vidék nagyon alkalmas villaváros képződésére. Ilyen nagy távolságok bekapcsolásakor még inkább szükség lesz a gyorsvasútra, kivált ha a helyiérdekű vonalát meghosszabbítják távolabbi községek felé. Aminek megvolna a létjogosultsága, mert a villamos sűrűbb megálló között gyakoribb menetekkel közeledik, mint a gőzvasút. Az ilyen összeköttetésre pedig szükség van a fővárost körülvevő övben, mert e környék lakosságának nyolcvan százaléka bent a fővárosban keresi meg kenyerét.

Budapest közlekedési problémáihoz hozzátartozik az eddig sorra vett közlekedési eszközökön kívül a közlekedési rendészet is. Ez nálunk főleg a kereszteződések lebonyolítására szorítkozik. Holott köztudomás szerint a legtöbb szerencsétlenség non az utcák kereszteződésénél történik. Nálunk minden közlekedési szabályt a rendőrség kiváló tisztjei dolgoznak ki, külföldön azonban a közlekedés tudományosan képzett szakemberei.

Igaz, hogy a közlekedési rendcsinálást megnehezíti a közönség fegyelmezetlensége, hiszen a közlekedési balesetek 98 százalékát a gyalogjárók okozzák. A helyzetet mindenesetre megnehezíti, hogy nálunk az emberek személyes sértésnek veszik, ha mozgásukat az utcán szabályozni akarják. Ez viszont onnan ered, hogy a legtöbb hatósági intézkedésben bizonyos merev stílust látnak. Amiben bizonyára nemcsak a közönség hibás, hanem az a nem mindig tapintatos hang is, amellyel gyakran a végső végrehajtó közegek a közönséggel érintkeznek.

Javulást lehetne várni elsősorban attól, hogy — mint külföldön — az iskolában rendszeren oktatják az utcán való helyes közlekedést és így belenevelik az emberekbe, hogy a gyalogjáró a gyalogosoké, a kocsit pedig a kocsiké, aki a lábát leteszi a gyalogjáróról, legyen tudatában annak, hogy halálos veszedelemnek tette ki magát. Kivéve az átkelésre kijelölt helyeket, ahol a gyalogjáró az úr és a kocsinak kell vigyázniuk. Viszont a keresztezések közötti utcaszakaszon a kocsivezetőnek semmire sem kell ügyelnie. Meg lehet nevelni a közönséget azzal is, hogy ha nem tartja meg a szabályokat, akkor ott a helyszínen nyomban megbírságot adják, miként ez Bécsben történik, persze hivatalos tartózkodó hangon. Csodát művelhet az az egyszerű utasítás, hogy a rendőrközegek több „ön“-nel és kevesebb „magá“-val beszéljenek és talán egy fokkal kevésbé hangosan.

Félre ne értsék azonban ezeket a sorokat sem a Zrínyi-utcában, sem pedig a közönség körében. A magyar államrendőrség minden illetékes tényező legteljesebb elismerésével és a feladatok teljes megoldásával látja el teendőit. Mi most itt nem reformot sürgetünk. Nem lényegbeli változtatásra, hanem néhány külső simításra van csupán szükség a rendőrségnek nem is igazi terepében, a rendbiztosításában, hanem olyan rezort-kérdésben, mint a közlekedés. Azon például nagyon könnyen lehetne segíteni, hogy a közlekedési rendőrök ne végezzenek szabad torna gyakorlatokat nagy vígságára az apróságoknak. Ezt sokkal kisebb fáradtsággal és sokkal elegánsabban, a kicsiny mozdulatok férfias fölényességével el lehet végezni egy gumibottal vagy egyszerű kézmozdulatokkal. Úgy, amint azt külföldön látjuk. Azt már nem is kifogásoljuk, hogy a közlekedési rendőrök néha percekig feleslegesen állítják meg a forgalmat az egyik utca felől, csak azért, mert a másik irány van soron. Idővel majd maguk is leszoknak arról a német szisztémáról, amelyet mi követünk és amely Berlinben teljesen csődöt mond központilag irányított lámpáival. Helyesebb a svájci rendszer. Itt a közlekedési rendőrök külön-külön intenek a keresztezéseknél összefutó autóknak, hogy melyik hol vehet egérutat a továbbhaladásra.

A közlekedés rendezéséhez szükség van a kocsik pályájának szabályozására is. Ezt szolgálja a villamos síneknek az úttest közepére való helyezése és több gyalogjárósziget építése. Ez ugyanis megosztja a kocsit és jobban elhatárolja a két szemközt haladó irányt. Így még a kocsik várakozó helyét is a kocsút közepén kellene kijelölni. Ez főképpen Berlinben szokás. Mindez elősegítheti a szélesebb kocsitakon úgynevezett gyorsasági sávok képződését, hogy a középén haladjanak nagy gyorsasággal az autók, a szélen pedig a biciklik. Ennek legjobb példáját a Champs Elysées-n látjuk, hármás gyalogjárószigeteivel.

A tereken a „giratoire“ forgalmat kellene bevezetni. Ennek az a módja, hogy a kocsik, amikor a térbe torkolló utcából kifutnak a térre, akkor nem vágnak át a téren a felé az utca felé, amelyen folytatni akarják útjukat, hanem a térre torkolló utcából kikanyarodnak balra és így megkerülik a tér középpontját amíg el nem érnek annak az utcának torkolatához, amelybe be akarnak fordulni. A giratoire által tehát a tereken és a nagyon tágas utcakeresztezéseknél megszűnik a közlekedésnek az a nagy akadálya, hogy a kocsik haladtukban keresztezik egymást. Két budapesti tér alkalmas különösen ennek megvalósítására. Egyik a Vörösmarty-tér, amelynek közepén kis park van. A rendőrséghez be is nyújtottak erre vonatkozó javaslatot, azt azonban a rendőrség nem fogadta el, bár egyébként nem utasította el a giratoire tervét. A másik a Kálvin-tér, amelynek közlekedési zavarai a legismertebbek. Itt is bőven van hely a kocsik körforgalmára. Az, hogy a villamossíneknek ilyen irányban való átépítése nagyon költséges, nem ellenérv, mert a külföldi tapasztalat azt mutatja, hogy a villamossínek a körforgalom ellenére továbbra is átszelhetik a teret, csak a kocsiforgalomnak kell köralakúnak lennie. Ez elméletileg zavarosnak látszik, de a gyakorlat mégis így bizonyult jobbnak. Egyáltalában meg kellene tiltani a kocsiknak a bekanyarodást a nagyforgalmú helyeken, mint az most a Rákóczi-út és a Nagykörút sarkán úgyszólván jól bevált.

Rendezni kellene végül a közlekedés irányát, amely ma nálunk balra tart, holott egy-két szomszédos államot kivéve egész Európában jobboldalt haladnak a kocsik. Ezt Ausztria után — amely tavaly óta foglalkozik a tervvel — nekünk is nyomban meg kell majd valószínűsítanunk.

Mínderre a javaslatra — amelyet e sorok fölvetettek — természetesen az a válasz, hogy Budapesten még nincs olyan nagy utcai forgalom, hogy az megérett volna ilyen nagyszabású, legnagyobbbrészt külföldről importált reformokra. Ez az ellenvetés azonban helytelen, egyrészt, mert Budapesten most — remélhetően csak átmenetileg — nagyon mérsékelt a gazdasági élet tempója, másrészt pedig azért, mert Budapest utcái sokkal szűkebbek, mint a külföldi nagyvárosoké, — amelyekben legalább a főutakat idejében kiszélesítették — nálunk tehát aránylag előbb lesznek aktuálisak ezek a kérdések. Ami pedig a külföld „szolgai utánzását“ illeti, ez rosszul alkalmazott gőg. Magyarország számára az is nagy vívmány, ha európai kultúrájában meg tudja őrizni a maga külön szellemének elemeit. De ha a technikában

is mindent előiról jobban akarunk feltalálni, akkor vissza kell mennünk Ázsiába — Európa vasútjain.

Azonban visszatérve témánkhoz, Budapest közlekedéséhez, meg kell állapítanunk, hogy a gyökeres megoldás végső soron mégsem a közlekedési reformokon múlik, hanem a városrendezésen. Pénz híján ma ez inkább csak elméleti kérdés: hogyan lehetne a közlekedés áramlásának meg nem felelő budapesti utcarendszerét úgy átalakítani, hogy azon célszerűbben bonyolódhassék le a forgalom? Ennek az volna a módja, hogy új sugárutakat vágjanak és a meglévő utakat szélesítsék ki. Több sugárút vágására egyelőre nincs pénz, a meglévő fő útvonalak kiszélesítése pedig a házak kiüregedése és az új házaknak beljebb való építése útján túl sokáig tart, ha csak nem folyamodunk ahhoz a radikális megoldáshoz, hogy a főutak egyik oldalán lebontjuk és beljebb újra fölépítjük a házakat. Ez azonban szintén olyan befektetést kíván, amire ma nincs módunk. A megoldást tehát csak ott lehet keresni, hogy a főutak forgalmát tehermentesítsük olyképpen, hogy a mellettük húzódó keskenyebb — és olcsóbb telkű — utcákat szélesítsük ki.

Érdekes, bár pénz híján szintén csak elméleti értékű, hogy a közmunkatanácsban figyelemmel kísérik azt az új kísérletet, amelynek tervével Londonban foglalkoznak: e szerint a legforgalmasabb utcák keresztezéseinél az egyik irányból jövő kocsiaradat enyhe lejtésű alagútban haladna el a másik útvonallal való kereszteződés alatt. Ezt ki lehetne próbálni a Múzeum-körút és a Rákóczi-út keresztezésénél, ahol a Nemzeti Színház felépítése és egy egészen monumentális térség kialakítása jó alkalom lehet e kísérletre. Ez természetesen fantasztikusnak látszik. Ám meg kell gondolnunk, hogy minden újítás, amelyet oly természetellenes jelenség, mint például az összezúfolódás kényszerít ránk, csak fantasztikus lehet. Ilyen volt valamikor a földalatti terve, ilyen ma a földalatti kocsitak és földfeletti mozgó gyalogjárók terve is. A fantasztikus fejlődésnek még fantasztikusabb újításokkal iparkodunk a nyomába érni. Repülőgépkarcoló házakat építünk, az emberek száz emeleten egymás feje fölött dolgoznak, százezrek nyüzsögnek akkora területen, amelyen azelőtt egy nyáj is alig fért el és a száz emeletek alatt hosszú vonatok robognak alagútsövegekben, acélkocsik siklanak földfeletti síneken. Ezt már mind megoldotta a technika. És ha az utcaszíni közlekedés még zavaros is mindenütt a világon, nem kétséges, hogy néhány évtized múlva ez a zavar is csökken, az autók szintén alagutakban fognak elgördülni a város alatt sokszáz kilométeres sebességgel és nagyobb biztonsággal, mint ma az olasz autóstrádákon. Még egy-két évtized és a városokban közlekedő embernek nem is lesz szüksége sem autóalagútra, sem autóra, sem földalatti tömegvonatokra, sem földfeletti mozgó gyalogjárókra. Az ember a háztömb föliftjének tövében beül a személyszállító csöpostába és kitarcsázza azt a helyet, ahová magát szállíttatni akarja.

Azonban amikor az ember így beleszédíti fantáziáját, hogy nova fejlődhetnek az emberi lakások és munkahelyek centrumai, városok, az az érzése, hogy mégsem ez az igazi fejlődés célja. Hogy

amikor a technika ezekre a csodákra képes, ezzel nem végleges, hanem csak átmeneti megoldáshoz segíti a közlekedést. Mert a közlekedési eszközöknek mai látszólagos fejlettsége tulajdonképpen még mindig csak átmeneti megoldása a városi közlekedés krízisének. Az igazi megoldás, a végleges — ha ugyan ezt a szót nem kellene „végleg“ kiirtani szótárunkból — nem a technika mai bűvészmutatványának fokozásai esz, hanem az a gyors közlekedési eszköz, amely mellett nem is lesz szükség felhőkarcolókra, emberek és falak összezsúfolására.

Azonban addig is, amíg a nálunknál fejlettebb városok tapasztalatán okulva föl nem épül ez a mai nagyvárosoknál nagyobb kiterjedésű kertvárosszerű paradicsom, — valószínűleg e nagyvárosokon kívül eső helyeken — egyelőre arra kell törekednünk, hogy kényszerű konzervativizmussal, a meglévőnek fejlesztésével javítsuk meg városi közlekedésünket. Ehhez elsősorban egységes közlekedési politikára van szükség, aminek szükségességét és Budapesten való hiányát egyaránt illusztrálták ezek a sorok. A főváros közlekedési ügyosztályának kellene irányítania Budapest közlekedési ügyeit, ma azonban ennek közlekedéspolitikai működése arra a negatívumra szorítkozik, hogy amennyiben összeütközést konstatál a közlekedési üzemek között, akkor közbelép. Ez az ügyosztály azonban, az imént felsorolt tömérdek lokális hibáról és általános koncepciótlanságról nem is szólva, még annyit sem tudott elérni, hogy átszálló forgalmat teremtsen a villamos és az autóbusz között. Ez elég feltűnő példa, hiszen ehhez igazán nem szükséges más, mint az, hogy a főváros egyik hivatalnokja összeültesse a villamosnak és az autóbusznak egy-egy hivatalnokát. Meg kell tehát állapítani, hogy ha a városházi gazdálkodás a közlekedés dolgában így folyik tovább, akkor az egymás kiegészítésére utalt villamos és autóbusz idővel mind inkább szembe kerülő hálózatpolitikát fog folytatni. Belátásra és az egymás között való megegyezésre alig számíthatunk, hiszen látjuk, hogy a Beszkárt egyszerűen be akarja olvasztani magába az autóbuszüzemet, az autóbusz emberei pedig egyenesen számúzni szeretnék a villamost a város egész belső területéről. És ez így is van rendjén. Hiszen egyoldalúság nélkül nincs bürokrata szakszerűség és fantázia nélkül nincs imperialista invenció. Ebből pedig az következik, hogy a különálló tényezőknek nem egybeolvasztására van szükség, hanem egy felettük álló tényezőre, amely összehangolja törekvéseiket. Közlekedési diktátorra van szükség.

Ez a diktátor azonban ne legyen bizottság. Mert a bizottság csak véleményezésre alkalmas, de organizmusok vezetésében sohasem lehet olyan termékeny, mint egy ember. A diktátor ne álljon valamilyen közlekedési hivatalnak az élén — a közlekedés „folyó ügyeit“ intézheti továbbra is a fővárosi ügyosztály. Természetesen nem a hatáskör mai felaprózottságával. Ma az útépitést a III. ügyosztály, az utak karbantartását a kerületi elöljáróság, az utak tisztántartását a X. közegészségi ügyosztály, a forgalmat pedig az V. közlekedési ügyosztály irányítja. Adjanak három szobát a közlekedési főnöknek egyet az ő részére, kettőt a szakreferensei részére, ő maga ne legyen se villamos, se autóbusz szakember, hanem legyen gyakorlati érzékű, jófejű és művelt, világlátott kereskedő, gyáros, vagy volt politikus,

aki már organizált élő intézményeket, ne foglalkozzék semilyen igazgatási kérdéssel, — legyen az decentralizálva az üzemeknél — hanem csakis a közlekedéspolitikai irányításával. Legyen olyan független, hogy szembeszállhasson minden városházi klikkével és függetlenül támaszkodhassék olyan nem máról-holnapra kifizetődő érdekekre, mint városfejlesztés és közegészségügy. Így talán megszűnik az a helyzet, — ami különösen a látható gazda nélkül működő intézményeknél gyakori — hogy a vezetőknek az a fő ambíciójuk, hogy minél kedvezőbb legyen a havi mérleg. A közlekedési diktátor ezzel szemben évtizedekre alapíthatná számításait.

A legnagyobb eredmény pedig az volna, — a közlekedés problémáinak megoldásán túl — hogy legalább ezen a téren nem érvényesülne az a szellem, mely minden téren a pártok pillanatnyi elhatározásaihoz és kompromisszumaihoz igazodik, egyképpen kárára az önkormányzat és a parlamentarizmus gondolatának is. És éppen ezért kellett elhangoznia végre ennek a kritikának, mert a fővárost, annak kérdéseit, ügyeinek elintézését ma — eltekintve a sajtó és a politikusok általános pártfrázisaitól — senki sem kritizálja.

FREY ANDRÁS

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS ERDÉLY ROMÁN KÖZIGAZGATÁSA

Mikor a központi hatalmak 1918 őszén összeomlottak s az erdélyi románság kezébe vette „önrendelkezési jogát“, ott állt s nem tudta, hogy mit csináljon vele: szakadjon el teljesen Magyarországtól vagy sem s ha elszakad, milyen formában egyesüljön a „muma patria“-val, a román királysággal?

A különbség Magyarország és Románia között igen nagy volt, hogyséodaadó irrendetizmus élt volna az erdélyi románok szívében. Magyarországon régi, évezredes alkotmány uralkodott; közigazgatása mintaszerű és becsületes, igazságszolgáltatása méltányos és részrehajlatlan volt. Az állam egy nagyhatalom, az osztrák és magyar monarchia része s az erdélyi románok egy hatalmas birodalom tagjai voltak, melynek központja Bécs és Budapest voltak. Erdély régi fővárosa, Kolozsvár is több vonzerőt gyakorolt történelmi múltjával, emlékeivel a fejedelmi és gubernátori időkől, mint a Dimboica melletti balkán Bukarest, amelyről még 1861-ben is azt írta egy Romániában utazó német, hogy nem egyéb, mint „pár szomszédos falu egymásra hányva“. Mindezzel szemben Romániának alig volt megfogható története a 19. századot megelőzően: századokon át hűbéres tartománya Törökországnak, nyakán idegen, fosztogató fanarióta fejedelmekkel s független állammá alig hatvan éve lett. „Nekünk oly kevés tradíciónk van“, sóhajtott Jorga a képviselőházban, „hogy egyetlen egyről sem szabad megfeleledoznünk.“ Regáti választás, regáti közigazgatás, román csendőr és tömlöc ismeretes volt az erdélyi románok előtt s nem volt csábító. Tudták ezt Bukarestben is. „Nincs a román királyság úgy megszervezve“, írta 1912-ben az Adeverul, „hogy olyan országokat, mint Erdély és Bukovina, magába olvaszthasson. A monarchia románjai hat hónapig sem volnának, képesek elviselni a román közigazgatást.“¹

Mikor 1928 december elsején összegyűlt a románság Gyulafehérvárt hogy határozzon sorsáról, előzetes deklarációk folytán már le volt kötve a Magyarországtól való elszakadáshoz, de azért hosszú órákon át tanácskoztak, hogy milyen formában csatlakozzanak Romániához s a végén hoztak határozatokat, amelyek mutatják, hogy e „malom alatti politikusok“, — mint Goga nevezte Maniut és társait — mennyire aggódtak a jövő miatt, amely Romániába kebeleztve vár rájuk.

A gyulafehérvári rezolúciók kormányzati elvek megvalósításától tették függővé Erdély únióját: ha demokrácia lesz az új Romániában, ami a régi-ben nem volt; ha lesz „teljes nemzeti szabadsága az együttlakó népeknek“, amivel a zsidóság nem rendelkezett; felekezeti autonómiája az egyházaknak, sajtószabadság, egyesületi jog s az ipari munkásságnak mindaz a joga, amely legelőrehaladottabb nyugati ipari államokban törvénybe van iktatva“. S a népgyűlés elhatározta, hogy mindaddig, míg mindez megvalósul, Erdély

¹ 1912 december 10-i számában.

kormányzása céljából egy nagy „nemzeti tanácsot szervez, amely teljes joggal bírand, hogy a román nemzetet képviselje“.

A rezolúciók ellen király és kormány nem emelt kifogást, de a román törvényhozás csak azt az egy szakaszát foglalta törvénybe, amely kimondja az úniót; az elvekről, a feltételekről, Bukarestben egy szó sem esett.

A „MARE SEAT NATIONAL ROMAN“, a Nagy Nemzeti Tanács, tagjainak nagy számánál fogva, lomha testület volt s ennek tudatában már első ülése alkalmával, december 2-án, egy 15 tagból álló Kormányzó Tanácsot, Consiliu Dirigentet, választott, amely az ország kormányának felelt meg s amelyben helyet kapott a magyar közéletben szerepelt minden valamire való erdélyi román politikus: Maniu Gyula elnöke alatt, Pop-Csicsó, Goldis, Vajda, Vlad Aurél, Lukaciu, Goga és a kisebb csillagok mellett két román szocialista, Flueraş és Jumanca.

A Consiliu Dirigent helyzete nem volt könnyű.

A románoknak, a belgrádi fegyverszünet értelmében csak a Maros vonaláig volt joguk Erdély megszállására s e szerződés és a hágai konvenció értelmében is, a megszállott területen a megszállott állam, tehát a magyar közigazgatás marad érvényben. Így kellett volna, hogy legyen. De a magyarság a forradalmi Budapest hatása alatt és segítsége nélkül elvesztette fejét s olyan semmit érő ellenfelekkel szemben, mint a román hadsereg és Gyulafehérvár éretlen politikusai, lemondott az ellenállásról. A román hadsereg december folyamán bocskorban és madzaggal vállra kötött fegyverrel megszállta Erdélyt, a Consiliu Dirigent pedig ellenállás nélkül átvette a kormányzatot. Maniu vette át a belügyet, Vajda a külügyet, Goldis a közoktatást, Vlad a pénzügyeket, Bratesan a földművelést, stb. Később, mikor a román kormány és törvényhozás visszatért Jassyból Bukarestbe s megalakul Brătianu kormánya, a Consiliu Dirigent négy tagja, Goga, Popovid, Vlad és Bontescu, mint tárcanélküli erdélyi miniszter lépett a kormányba s a Consiliu Dirigent hadügyi és külügyi reszortja megszűnt.

A Consiliu Dirigent — törvényhozási szerv hiányában — rendeletek, Decret Lege útján kormányzott s első rendelete mai napig kiható rendelkezése az, hogy Erdély területén fenntartja a magyar törvényeket, tehát érvényben marad a magyar közigazgatás és igazságszolgáltatás és — külön hangsúlyozza a rendelet — érvényben marad és máig érvényben van az 1868: XLIV. nemzetiségi törvény, természetesen azzal a változtatással, hogy szövegében „magyar“ és „román“ felcserélve értendő. Hogy e törvény egyetlen rendelkezését soha végre nem hajtották, az is magától értendő.

A Consiliu Dirigent másfél évig kormányozta Erdélyt s kormányzatához fűződik Erdély magyarságának egyik legszomorúbb korszaka: a magyar intelligencia kiüldözése, az esküt nem tett tisztviselők elbocsátása, az iskolák elvétele vagy bezárása, a kényszerbérletek, a lakásrekvirálások.

1920 április 10-én Averescu kormányának egy rendelete vetett véget a Consiliu Dirigent kormányzatának. Senki se sírta vissza. „Több mint egy évig volt diktátorunk, írta a kolozsvári Ellenzék, s kínzott bölcs rendeletével: most végre kimúlt bűnei teljességében.“

Román szempontból azonban igen-igen nagy jelentősége volt e másfél éves kormányzatnak: a békekonferenciát fajt accompli elé állította. Kiáltványában, amelyet távozásakor bocsátott ki a Consiliu, ezt írta:

„A mi érdemünk, hogy a hanyagul és tévesen magyarázott katonai konvenciók ellenére, sikerült a hatalmat tényleg kezünkbe venni s a kormányzat minden ágába román közigazgatást vezetni be s a demarkációs vonalon túlterjesztve, megakadályozni népünk széttagolását. A magyar kormány törekvése, hogy a katonai konvenciók értelmében a bâte megkötéséig fenntartsa

hivatali testületét, kormányzatát és közigazgatását, a mi hatalmas és kérelmetlen ellenállásunkra talált s szenvedett teljes hajótörést¹

A CONSILIU DIRIGENT MEGSZŰNÉSE UTÁN kaotikus évek következtek. Erdély közigazgatása egyelőre mégsem ment át a bukaresti kormány kezébe, hanem a kormány az erdélyi ügyek vezetésére előbb vezértitkárságokat, majd vezérigazgatóságokat szervezett Kolozsvárt, amelyek minisztériumi delegáltakal együtt az Egységesítő Bizottságot képezték, de amelyen kívül Bukarestben még a „Csatolt területek közigazgatási és egységesítő Államtitkárságba dolgozott.

E szervek működésének össze-visszasága nyilvánvaló volt.

Erdélyben magyar törvények voltak érvényben, de azokat a bukaresti központban nem ismerték. Egységesíteni akartak, de a mellett nem kerülhették el, hogy a belügyminisztérium egyre-másra ne fordíttassa románra a magyar törvényeket. A magyar tisztviselőket eltávolították, de helyüket pótolni nem tudták. Rosszul fizetett pópák, tanítók, vasúti bakterek hagyták ott állásukat s lettek közigazgatási tisztviselők. A községek vagyonkezelése felborult, a községek nem tudták szükségleteiket fedezni, az állam nem bírta a szükséges összegeket rendelkezésükre bocsátani. A zavar oly nagy volt, hogy megyék, Brassó, Arad, Fogaras, kérték, hogy vegyék ki a vezérigazgatóságok hatásköréből s rendeljék közvetlenül a belügyminisztérium alá. A züllő erdélyi községek vigasztalása csak az lehetett, amivel tíz év után jubiláns cikkében Tomescu vigasztalja, hogy ez nem csak Erdélyben van így, „pénzügyi nehézséggel küzd az ország minden megyéje és községe“.

Az ország közigazgatásának egységesítéséről még 1921-ben Argetoianu, az Averescu-kormány belügyminisztere, dolgozott ki javaslatot, de a kormány megbukott, mielőtt a parlament elé került volna. A következő Bratianu-kormány, bízva állandóságában, komolyan hozzá látott Nagy-Románia egységes kormányzati alapjainak lerakásához. 1923-ban megcsinálta az új alkotmányt s híre járt, hogy készül a közigazgatás reformja is.

A Consiliu Dirigent 1919-ben felfüggesztette volt a megyei és községi önkormányzatot s a tisztviselőket kinevezett alkalmazottakká tette; de ezt csak ideiglenes intézkedésképpen szándékolta, míg románna szervezhet megyét és községet, míg el nem üldözte és románokkal nem helyettesítette a magyar tisztviselői kart. Most az a hír kelt, hogy a kormány nemhogy nem szándékozik visszaállítani a régi önkormányzatot, hanem a regáti centralizmust terjeszti ki az új tartományokra is.

A megyék és városok megmozdultak e híre s szervezkedtek autonómiájuk védelmére. Kolozsvárt gyűlésre jöttek össze a polgármesterek, amelyen regáti és besszarábiai küldöttek is vettek részt. Orosz Besszarábia éppen úgy ragaszkodott zemsztvóihoz, mint Erdély megyéihez. Megmozdult a sajtó és a politikai világ is. De egy szándékos konfúzió nyilvánvaló volt: a kormány autonómia, önkormányzat fogalmát összezavarta a decentralizációval s állította, hogy a reform biztosítja az önkormányzatot.

A javaslatnak ilyen elvi kérdéseken túl határozott célja volt. önkormányzat megóvta volna a közigazgatás helyi jellegét s lehetővé tette volna helyi kisebbségi közigazgatási szervek alkalmazását, holott éppen ennek lehetetlenné tétele volt az „egységesítés“ célja.

A törvényjavaslat kerek 2000 esztendő román történetével magyarázta a reform szükségességét:

¹ Patria, 1920 április 14. — A Consiliu Dirigent történetét megírta Romulus Boila, kolozsvári egyetemi tanár a most kiadott „Transilvania, Bánátul, Crisana, Maramuresul, 1918—1928“ című jubiláris munka I. kötetében, 89—101. lapon.

„Románia népessége túlnyomó többségében román, innen van az állam nemzeti és egységes jellege. Nincs értelme az úgynevezett kisebbségekkel vitázni, amelyek elismerik az állam nemzeti, de tagadják egységes voltát.

Mióta dákorománok és szlávok keverékéből megalakult a román nemzet, mindig abba a földbe volt begyökerezve, amelyen ma is él. Népek beözönlése kényszeríthette, hogy a hegyek közé vonuljon, de Dákorománja földjét soha el nem hagyta. Idők folyamán idegenek, székelyek, szásztok beszivárgása Erdélybe, sváboké és szerbeké a Bánátba, németeké és franciáké Besszarábiába, megtörhette a román egységet és a nemzet ellenállóképességét, de a nép egy pillanatra sem adta fel nyelvét és azt az érzését, hogy ugyanazon egységes nemzethez tartozik

Szerencsétlen történeti események darabokra törték a nemzetet s idegen uralom alá hajtották, de a nemzeti öntudatból s az ősi föld bírából eredő román egység érzése egy pillanatra sem szakadt meg. Ebből ered az állandó törekvés egység után s mihelyt az akadályok elhárultak, a román faj visszanyerte etnikai, földrajzi és politikai egységét, amelyben egyúttal a nemzeti és biológiai egység értéke is benne van.“¹

Dákoromán eredeten kezdve és 2000 éves múltat emlegetve jut el a törvényjavaslat indokolása az utolsó mondat értelmetlenségéhez és egységesítő törekvésének indokolásához. De történeti múlton kívül, volt egy más indok is, amiről a javaslat hallgatott.

A javaslat parlamenti tárgyalása alkalmával, 1925 júniusában, a román Lázár Aurél melegen emlékezett vissza a magyar megyére, amelyeknek jus resistendije megtanította a románokat is, hogy — mint mondta — hogyan küzdjenek jogaikért alkotmányos fegyverekkel.

„A román nép felhasználta e koncepciót s bevitte a magyar vármegye erőseibe a maga küzdelmeit. Benn a közigazgatásban, amelynek magyarosító törekvése volt s magyar állami érdekeket szolgált, fejthettünk ki ellenállást, a jog leple alatt szolgálhattuk érdekeinket.

Kettős életet éltünk: egyet, mint a román nép fiai, másikat, mint a magyar állam polgárai.“²

De éppen ez volt az, ami a bukaresti kormánynak nem kellett.

„A modern állam szükségleteiről és Románia alkotmányáról“ tartva felolvasást Vintila Bratianu, megmondta ezt nyíltan:

„Hangsúlyoznunk kell, hogy nem szabad ‘autonómiát’ és ‘decentralizációt’ összezavarni. Autonómia az álhun és helyi szervezetei közötti harcok idejének maradványai, nemzeti kormányzat és általános választói jog korszakában önkormányzatnak helye nem lehet... Ezt annál inkább ki kell, hogy fejezze az \ alkotmány, mert a harcok, amelyeket a románság a csatolt tartományokban az elnyomó kormányzatok ellen vívott, olyan küzdelmek emlékéét őrzik, amelyeket olyan államok ellen harcolt, amelyek ellenségeik voltak.“ *

De az erdélyi románokat ez nem győzte meg, félték a román centralizációtól. A javaslat tárgyalása alkalmával sorra szólaltak fel a képviselőházban és szenátusban s hasonlították össze a román állapotokat az elmúlt magyarral.

A tisztviselő a magyar időkben tudta, beszélte el Gavril Tripon, hogy független a kormánytól s ha megteszi kötelességét, elmozdíthatatlan. Romániában a tisztviselők változnak a változó kormányokkal. S mi az eredmény? „Ilyen körülmények között“, folytatta egy másik képviselő, Juca, a gondolatmenetet, „természetes, hogy a tisztviselők nem sok eredményt érhetnek el. A jó kezdetek hamar temetőbe jutnak s lábra kapott az a szomorú szokás, hogy az új jövevény nem azzal akarja magát kitüntetni, hogy a már megkezdett jó dolgot jó véghez juttassa, hanem fölhagy vele s valami

¹ Desbat. Deput. 1924—25, 2791.

² Desbat. Deput 1924—25, 3167.

² Vintila Bratianu: Nevoile statului modern si constitutia Romaniei Mari.

újat kezd“. Példával is illusztrálta e rendszer eredményét. Vájjon, kérdezte, őszintén szólva, Bukarest az a város-e, amely méltóan képviseli az országot, vagy csak Ilfov megyét is? Kár, hogy Juca nem mondja el, hogy milyennek látja Bukarestet, de szembeállítja vele Marosvásárhelyt, amely, úgy látszik, külön, mint Bukarest.

„Ennek a szép, jól világított és tiszta városnak egészen nyugati jellege van. Jól van kövezve és aszfaltozva; van szép megyei székháza, iskolái, könyvtárai, közvágóhidja, fürdői, mind kifogástalan esztétikával, kényelemmel és az egészségügyi követelményeknek megfelelően felépítve.

Nem kötelességünk-e, hogy kérdezzük, hogy mi az oka e nagy különbségnek Bukarest és Marosvásárhely között?

Mindenesetre sokféle; de a legfőbb az, hogy míg Bukarestben egy polgármester alig volt három évig hivatalban, Marosvásárhelyen ugyanegy polgármester szolgált megszakítás nélkül. Volt ideje, hogy megismerje a város szükségleteit s gondoskodjék róluk. A város nem szenvedett a hivatali folytonosság hiánya miatt.“¹

De nemcsak Bukarest és Marosvásárhely között van ez a nagy különbség a közigazgatás különböző rendszere folytán: rá van nyomva a különbség e bélyege a két egész országra, annak minden falvára. Costa Feru, a kiváló hírlapíró, bejárva 1923-ban Erdélyt, így írt:

„Mindenkinek, aki a Kárpátokon túl (Erdélyben) utazik, bámulnia kell a falvak és városok tisztaságát és rendességét. Az ember egy magasabb civilizáció lehelletét érzi. Hála a közigazgatás egységesítésének, ezek a gyönyörű helyek a mi piszkos falvaink és városaink színvonalára fognak süllyedni. Előnyös fejlődésük oka a közigazgatás decentralizációja s a városok és községek önkormányzata volt, pusztulásuk előidézője a román közigazgatás lesz.“²

A törvényjavaslat ellen, amely eltörlendő volt a magyar közigazgatást, egyformán tiltakoztak magyarok, szászok és erdélyi románok. A román nemzeti párt még márciusban deklarációt adott ki, amelyben konstatalta, hogy a liberális párt javaslata „elfogadhatatlan, flagráns ellentétben áll egy modem közigazgatás elveivel, amely a helyi önkormányzat demokratikus eszméin nyugszik“.³ S hogy mit kívántak az erdélyi románok, azt rövid pár szóval megmondta Maniu a javaslat tárgyalása alkalmával:

„Nem lehet elképzelni, hogy akár Erdély, akár Bukovina vagy Besszarábia lakossága belenyugodjék abba, hogy elvegyék önkormányzatát, amelyhez minden tradíciójuk köti s amelyhez minden kívánságuk teljesítésének lehetősége fűződött.

A feladat könnyű: egyfelől a román állam politikai egysége, másfelől decentralizáció, helyi önkormányzat.“⁴

A parlament, természetesen, megszavazta a javaslatot s Erdélyben véget ért a magyar közigazgatási törvények érvénye. E cikk keretében lehetetlen a 400 szakaszos törvény ismertetése. A régi magyar önkormányzat eltűnj eltűntek a magyar tisztviselők, a régi tradíció s a centralizációval és a román tisztviselőkkel bevonult Erdélybe a korrupció, visszaélés, baksis, kegyetlenkedés. Egy román ember levelét olvasta fel Jorga Tomu a képviselőházban, aki ezt írta: „Azt ígértétek, hogy adtok alkotmányt, amely a többi törvény alapjául fog szolgálni s most azt látjuk, hogy ez alkotmány alapján elszeditek kommunális autonómiánkat, minden szabadságunkat s a kormányra ruházzátok, úgyhogy nemsokára eljön az idő, amikor nem tudjuk elviselni a terheket s nagyobb rabszolgák leszünk, mint voltunk.“⁶

¹ Desbat. Deput. 1924—25, 3023.

² A Dada című lapban.

³ Patria, 1925 március 12.

⁴ Desbat. Deput. 1924—25. 3728. lap.

⁵ Ugyanott, 2989. lap.

Még az orosz cárizmus alatt is több volt a paraszt szabadsága, mondta Policarp Betianu, besszarábiai képviselő, mint a fómán uralom alatt. A polgárt kizárják a közéletből, a községi ügyekben való részvételből s a helyett adnak korcsmákat a faluknak: ebben merül ki a román kormány konszolidáló és unifikáló tevékenysége.¹

1928 ŐSZÉN AZ ORSZÁG, különösen az új tartományok hangulata oly veszedelmesen a korrump liberális kormányzat ellen fordult, hogy a régens-tanács jónak látta, hogy Vintila Bratianut elejtse s a liberálisok helyét a nemzeti parasztpárt foglalta el. Maniu Gyula túlnyomóan erdélyiekből és besszarábiaiakból alkotta meg kormányát s a decemberi választásokon óriási többséget kapott.

Amint a parlament összeült, már januárban híre kelt a sajtóban, hogy a kormány megkezdte a közigazgatás reformjának előkészítését. A kormány a törvény előkészítésével Constantin Stere, jassyi volt egyetemi tanárt, Románia legkitűnőbb közjogászát, de leggyűlöltebb politikusát, besszarábiai románt bízott meg, aki a háború alatt a központi hatalmak érdekeit szolgálta Romániában. Hogy Stere erős regionalista, az köztudomású volt s már márciusban kijelentette egy intervjúban az újságíróknak, hogy „egységes közigazgatási törvény, olyan, amely egyformán volna alkalmazható az ország minden részében, nem képzelhető el; csak az a közigazgatási törvény jó, amely figyelembe veszi az ország helyben és időben a területek különböző fejlődésének feltételeit.“ Különbözőbb fejlődést pedig el sem lehet képzelni, mint amilyenen Erdély, Besszarábia és a regát ment keresztül a múltban.²

Április végén megjelent a törvénytervezet, amely, mondhatni, parlamenti tárgyalás nélkül vált törvénné, mert tárgyalásán az ellenzéki pártok nem vettek részt. A javaslatot egy előszó, „un cuvânt înainte“ vezette be, amely beszámolt azokról az elvekről, amelyek a bizottságot vezették.³

Az új közigazgatási szervezet alapja, hogy pár szóval ismertessük, orosz mintára, nem a község, hanem a falu, így mondja az előszó. A község elnevezés azonban magában foglal minden közigazgatási egységet: a 600 lakosnál kevesebbel bíró falvak egyesülését, vidéki és városi községet, az utóbbi elnevezés keretében úgy az 50.000 lakosnál kevesebbel bíró „egyszerű“, mint az ennél több lakossal bíró „magyar jogból átvett törvényhatósági joggal felruházott“ városokat. A községeket egybefoglalják a megyék, s a megyéket a hét kerület, vagy tartomány, románul „regiuni“, Kolozsvár, Temesvár, Bukarest, Craiova, Jassyi, Gernovicz és Kisenev székhellyel. Szintén orosz mintára alkotott intézkedése a törvénynek az, hogy míg községet és megyét választott tagokból és hivatalnokokból álló tanács igazgat, a 300-nál kevesebb számú lakossal bíró falvak ügyeit a családfőkből álló falusi tanács intézi.

Maniu közigazgatási reformjának a kerületek szervezése a nagy büszkesége. Az indokolás konstatálja, hogy Románia olyan különböző politikai múlttal bíró területekből kovácsolódott egybe, hogy azok számára „egységes formulát találni, amely mindeniknek az igényét kielégítse oly feladat, amely egyenlő a kör négyesögesítésével“. Az új rendszer, állítása szerint, „föderatív jelleget kölcsönöz“ a közigazgatásnak.

A törvény tágabb teret enged az önkormányzatnak, mint a Bratianu-

¹ Desbat. Deput. 3212.

² Adeverul, 1929 március 30.

³ Ante-proiect de lege pentru organizatia administratiunii locale.

féle, de távol áll attól a példától, amelyre folyton hivatkozik: az angol helyi önkormányzattól.

A reformot az ellenzék nyersen visszautasította.

A liberálisok kifogása a kerületi regionalizmus ellen irányult, amely szerintük alkotmányellenes¹ és alapjául szolgálhat az egységes állam szétrobbantásának. Nincs is, szerintük — s ebben igazuk van — semmi praktikus jelentősége e kormány és megye közé iktatott szervezetnek. Az önkormányzat kiterjesztése sem tetszett. Az erdélyi román, Hodos, csodálkozva kérdezte: hogyan lehet önkormányzatot adni olyan területeknek, ahol a román elem kisebbségben van?²

A magyar párt kifogását nem annyira a törvény intézkedései, mint hiányai hívták ki, bár emlékiratában 15 pont alatt megszívlelendő kifogásokat is sorol fel. Bűne azonban a törvénynek az, hogy egy szóval sem említi a kisebbségeket. Mit ér a regionális szervezés, ha Erdélynek éppen azt a jellegét nem érvényesíti a törvény, amely legjobban megkülönbözteti a regáttól: hogy erős kisebbségei vannak!³

Emlékezteti Maniut, hogy a gyulafehérvári rezolúciók „teljes nemzeti szabadságot“ ígértek a kisebbségeknek s biztosították, hogy „minden kisebbségi nép saját nyelvén és saját kebeléből való fiai által intézi ügyeit“. Most az új törvényből még az az egyetlen szakasz is kimaradt, amely a régiben a nyelvhasználatról szólt.

A magyar párt e súlyos kifogását enyhíti az, hogy Maniu megígérte, s úgy látszik, komolyan készül, hogy megalkossa a kisebbségi törvényt. Kifogás csak az lehet, hogy kisebbségi törvény és közigazgatási reform annyira összefügg, a kisebbségi sors úgy belefoglalódik a közigazgatásba, hogy a kettőt összekapcsolva, egy időben kellett volna megoldani.

Ha Maniu kormánya él addig, tavaszra meglesz a kisebbségi törvény s a közigazgatási törvény kritikájának tulajdonképpen akkor jön el az ideje, akkor válik el, hogy a kisebbségek hogyan illeszkedhetnek bele az új közigazgatásba.

SZÁSZ ZSOMBOR

A LUPÉNYI VÉRFRÜDŐ

AUGUSZTUS 6-án a zsilvölgyi szénmedence Lupény nevű bányász-községében a sztrájkbalépett szénbányászok és a román fegyveres erő között véres összeütközés történt. Az erdélyi hírlapok híradása szerint 22 munkás halott és 60 súlyos sebesült volt áldozata ez összeütközésnek. A bukaresti román lapok valóságos munkáslázadásról írtak, amelyet a román hivatalos sajtóiroda a külföld előtt úgy igyekezett feltüntetni, mint eredményét annak a félig irredemásta, félig bolsevista izgatásnak, amelyet csonka-magyarországi agent provocateur-ök folytattak hetekkel, sőt hónapokkal megelőzően a zsilvölgyi bányamunkások között. Miután az áldozatok többsége magyar volt, néhány budapesti lap ez esetet olyan román atrocitás gyanánt tárgyalta, amely az erdélyi magyarság tervszerű fizikai kiirtásának egyik jelensége volt.

¹ Az alkotmány 4. §-a így szól: Románia területe közigazgatási szempontból megyékre s a megyék községekre vannak osztva

² Universul, 1929 január 12.

³ A magyar párt emlékiratát közölte a Magyar Kisebbség 1929 június else száma.

A tupényi esetnek a valóságban e két indíték egyikéhez sincs semmi köze. Olyan kirobbanás volt, amelynek megdöbbenő lángja riktó világosságot vetett a román kormányok gazdasági és szociális politikájára. Nem érdektelen tehát, ha vele a magyar sajtó is foglalkozik, mert az a gazdasági és szociális politika, amelynek ez a sajnálatosan véres esemény erkölcsi és fizikai terméke volt, a legszorosabb kapcsolatban van másfél milliónyi erdélyi magyar testvérünk életével.

A világháború után a háborúért felelős liberális kormány nem akarván Új-Romániát egy mindent elseprő rettenetes parasztlázadás állandó veszedelmének kitenni, kénytelen volt a legradikálisabb földbirtokreformok egyikét végrehajtani. Megkönnyítette e feladatát az a körülmény, hogy vele véglegesen tönkretelhetett egyetlen erős politikai ellenfelét, a nagybirtokra támaszkodó konzervatív pártot. Az a tőke, amely e reform következtében kivonatott a mezőgazdaságból s amely túlnyomó részében a földbirtokreform végrehajtásának következtében a liberális párt gazdaságilag tevékenykedő tagjainak kezeibe került, az iparban igyekezett elhelyezkedni. Erre kedvező kilátást nyújtottak azok az ipari lehetőségek, amelyeknek az ipari anyagokban és erőkből gazdag új tartományokkal jutott Románia birtokába. Ennek következtében, mint egy román publicista, Fagure írta a „Lupta“ nevű bukaresti román lap „Feudalismus industrial“ című cikkében, a „nagy földbirtokosztály örökébe egy nagy ipari boerság“ lépett. Ez utóbbi azonban sokkal rosszabb, mint az előbbi volt. Az előbbi nem fekdött úgy rá az országra, mint az utóbbi, amely az állami hatalom eszközeinek a maga számára való kisajátításával igyekszik lefölözni a nemzetgazdasági élet legértékesebb termékeit.

Minden költői kép nélkül, egyszerű prózában beszélve, a liberális párti hatalmasságok magok között a nacionalizálás és a kommercializálás segítségével valóságosan családi feudummá tették a nemzeti termelő munkának és a közjövödelmeknek egyes ágazatait. A zsilvölgyi szénbányák — köztük első sorban alapényi is — a nacionalizálás segítségével jutottak a liberális párt üzereinek és bankárainak birtokába. Bizonyos „oláh szelíd nyomás“ alkalmazásával összevásárolták a magyar részvényeket. Kész tőkájük nem lévén, a jövedelemből törlesztik a megvásárolt részvényeket. Ezért e vállalatok üzleti politikája nem ismer más célt, mint a jövedelmek fokozását.

A zsilvölgyi szénbányák sohasem voltak olyan jövedelmezők, mint most. A bányatársaság üzleti kimutatásai szerint az utolsó négy év alatt 415 millió tiszta hasznot hajtottak. Évenként többet 100 milliónál. A bányák kiaknázott szénének legnagyobb vásárlója a román kir. Államvasút. A lengyel bányák 40%-kal olcsóbb áron ajánlottak szenet, de az Államvasutak igazgatósága nem fogadta el ezt az ajánlatot. Ebből a 415 millió jövedelemből a bányatársaság az elmúlt négy év alatt 200 milliót fizetett ki a megvásárolt magyar részvények tulajdonosainak.

A bányatársaság e jövedelmet az üzemi költségek leszállításával igyekezett megszerezni. Ez üzemi költségekben az oroszánrész a bányászok munkabérére esik. Miután állandó és biztos jövedelmet csak az Államvasutak által megvásárolt szén biztosított, a bányák csak annyi szenet igyekeztek termelni, amennyi elegendő az Államvasutak szénszükségleteinek kielégítésére s ezért tömegesen bocsátották el a munkásokat. Ez eljárás következtében a munkánélküli bányászok száma a Zsilvölgyében aggasztó mértékben emelkedett, amellyel párhuzamosan növekedett a tömeg nyomora és a vele együttjáró elégedetlenség is. Az üzemi költségek kellő színvonalra való leszállításához a munkáselbocsátás nem bizonyult elégségesnek. Alkalmazásba vették a munkabérek leszállítását s ezen a csapáson odáig jutottak,

hogy a dolgozó munkás is olyan helyzetbe jutott, hogy keresménye, amint mondani szokták, az éhenhaláshoz sok, a megélhetéshez pedig kevés volt.

A „Lupta“ című bukaresti lap egyik munkatársa, Leonard Pankerov augusztus hó közepén arra vonatkozó kutatásokat végzett, hogy a zsilvölgyi bányamunkások keresete tényleg elegendő-e ahhoz, hogy biztosítsa számukra a tisztességes emberi megélhetésnek legalább a minimumát?

Vizsgálódásainak eredményeképpen megállapította, hogy a legtöbb munkás kétheti munkája után nem kapott többet készpénzben, mint 22 leitói 148-ig. A többit mindenféle cím alatt levonták. Számos esetben a munkásnak annyi levonása volt tartozásai fejében, hogy azt adósság gyanánt át kellett vinni a jövő félhónapi, vagy hónapi munkabérének terhére. A legtöbb munkás ily módon annyira eladósodott, hogy csak nagyon kevés kilátása lehet arra, hogy valaha adósságától megszabaduljon. A zsilvölgyi bányamunkások elkeseredettségének oka tehát tisztán anyagi. Mozgalmuk is, amely augusztus 6-án sajnálatosan véres összeütközésben tört ki, nem egyéb, mint politikai vonatkozástól mentes bérmozgalom.

A bányamunkás szakszervezetek vezetői alkudozásokat kezdtek a munkások helyzetének javítása érdekében a bányaigazgatósággal. Ez év májusában az a megállapodás jött létre közöttük, hogy az igazgatóság megszünteti a munkáselbocsátásokat, de ezzel szemben a munkások beleegyeznek a munkabérek csökkentésébe. Ez a fizetésrendezés nagyon súlyosan érintette a munkásokat, de nem zúgolódtak, mert az igazgatóság azóta egyetlen munkást sem bocsátott el. Ezzel párhuzamosan a drágaság folytonosan növekedett. A bányaigazgatóság pedig mindenféle kisebb-nagyobb levonásokkal még az új kollektív bérszerződés által lecsökkentett munkabérenél is tényleg kevesebbet fizetett a munkásoknak, akik ennek következtében családjaik tagjaival együtt csak a legnagyobb nélkülözések között tengődtek. Július hónapban azzal a kéréssel fordultak a bányaigazgatósághoz, hogy biztosítsa számukra a régi fizetést, mert különben nem tudnak megélni. A munkabérek felemelésében azért is reménykedtek, mert az Államvasutak igazgatósága az új szerződésben felemelte a szállítandó szén árát és ezzel a társaságnak a réginél nagyobb jövedelmet biztosított.

Ebbe a bérmozgalomba a politikai áramlatok a következő módon kapcsolódtak be:

A zsilvölgyi munkások túlnyomó többsége a liberális párt kormányzása idejében a romániai szocialista párt baloldalához, az egységes szakszervezethez tartozott. Később, úgy 1927 végén, mikor bizonyosnak látszott, hogy a nemzeti parasztpárt fog kormányra jutni, az erdélyi román szociáldemokrata munkások két vezetőjének, Fluerásnak és Jumancának közbenjárására visszatért a II. Intemacionále elvi alapján álló szociáldemokrata pártba. A nemzeti parasztpártnak Gyulafehérváron lezajlott nagy tüntető gyűlésén majdnem teljes számban vett részt, sőt a legutóbbi parlamenti választás alkalmával a Maniu-kormány hű szövetségese és támogatója volt. A bányatársaság liberálistárisztvénesei a bányamunkások e politikai állásfoglalását nem nézték jó szemmel. Ügynököket kerestek azok között a román szociáldemokraták között, akik időnként felváltva, hol a sziguranca ügynökei, hol pedig a szociáldemokrata párt valamelyik árnyalatának hangos szóvivői szoktak lenni, de ez utóbbi esetben is mindig a sziguranca titkos szolgálatában állva.

A múlt évi parlamenti választások után a Zsilvölgyében csakhamar megjelent — Munteanu és Budumanu személyében a kiválasztott két egyéniség azzal az elhatározással, hogy a zsilvölgyi munkásságot a megbízóik által megszerkesztett új szocialista program hirdetésével elvonják attól a szociál-

demokrata párttól, amelyik a Maniu-kormánnyal választási paktumot kötött. Az új szociáldemokrata pártárnyalat, amelyet e két volt sziguranca-ügynök és sikkasztás miatt elcsapott szociáldemokrata párttitkár a zsilvölgyi bányászok között alapított, magát román nemzeti alapon álló „független szocialista párt”-nak nevezte. A bányagazgatóság tisztviselői nemcsak buzgón, hanem a rendelkezésükre álló hatásosabb eszközökkel is igyekeztek őket mindenben támogatni. Megbízottaik beférkőztek a szociáldemokraták soraiba és ott minden kínálkozó alkalommal a legszélsőségesebb kívánságoknak és követeléseknek voltak hirdetői. De ez nem akadályozta meg Őket, hogy azokat a munkásokat, akik hallgatva izgató szavaikra, léprementek, az igazgatóságnál és a rendőrségen ne denuncálják.

Az alkudozások ideje alatt a legnagyobb hévvel izgattak a sztrájk kimondása mellett, de mikor a szervezett munkásság reményét veszítve abban az irányban, hogy békés úton csak valamit is tehetne helyzetének javításáért, kimondotta a sztrájkot, a maguk híveivel és a szociáldemokrata pártba nein tartozó napszámos bányamunkásokkal a sztrájktrörök szerepére vállalkoztak. Augusztus 6-án reggel késznek nyilatkoztak lemenni a bányákba és ott a munkát megkezdeni. A szervezett munkások, hogy ezt megakadályozzák, megszállták a villamos középpontot és kijelentették, hogy nem engedik meg ennek működésbe hozatalát. A rendőrség nem érezte magát elég erősnek, hogy mint karhatalom sikeresen fellépessen. E közben Munteanu és Buciumanu elhitették a bányagazgatósággal és Hunyad megye Lupényben tartózkodó prefektjével, Rozván Istvánnal, hogy a sztrájkolok fel fogják robbantani a villamos középpontot és ezzel az összes bányaműveket meg fogják semmisíteni. A prefekt e veszedelemnek megelőzése végett igénybe vette a rendelkezésre álló katonai karhatalmat. Amint Romániában hasonló esetekben történni szokott, a katonaság a legelső kínálkozó ürügyet felhasználva, sortűzet adott a tömegre, ami gyorsan rendetlen lövöldözéssé alakult át. Az eredmény 22 halott és 60-nál több súlyos sebesülés lett.

Azok a hivatalos és félhivatalos román sajtóközlemények, amelyek a „lupényi munkáslázadást” Gsonka-Magyarországból jövő irredentista és bolsevista izgatások eredménye gyanánt igyekeztek feltüntetni, a romániai közvéleményt csak pár napig tudták tévedésben tartani. A bukaresti pártonkívüli lapok szerkesztői nem voltak hajlandók e sajtóközleményeket szintiszta igazságnak elfogadni s azért tudósítóikat a valóság felderítése végett Lupénybe küldötték. Ezek a helyszíni vizsgálatok megállapították, hogy az augusztus 6-i véres események előidézésében semmi része sem volt a Csonka-Magyarországból jött irredentista és bolsevista agent provocateur-ök izgatásainak, hanem eredménye volt annak az „ipari feudalizmus”-nak, amely a gazdasági vállalatokat a nacionalizálás és a kommercializálás segítségével azért vette birtokába, hogy e vállalatok munkásainak verejtékéből mentői nagyobb jövedelmet kisajtoljon magának.

„Az ilyen ipari feudalizmus — írta Fagure idézett cikkében — olyan jobbágyságot teremt, amely a bányákban, a gyárakban és a műhelyekben folytatott kollektív élet következtében sokkal könnyebben rájön érdekazonosságára és gyorsabban foglal állást elnyomatása ellen, mint az agrár jobbágyság. Ez utóbbi mindenütt hosszabb ideig tartott, mint az előbbi, mert az ipari jobbágy állandó érintkezésben lévén a gépek közvetítése útján a technikai tudományokkal, sokkal alkalmasabb a haladásra, mint volt az agrár jobbágyság.”

A romániai ipari munkásságnak a forradalmi érzés és hajlamosság félébresztésére, sőt nagyranövelésére a gépeknél és a technikai tudományoknál sokkal nagyobb hatású tanítómestere van abban a bánásmódban,

amelyben munkaadói részesítik és a román közigazgatás brutális szellemében. A munkásság akár mezőgazdasági, akár ipari legyen, sehol a yjiágon nem szenved annyit a közigazgatás brutalitásától, mint Románjában. Hogy a II. Internacionále alapján álló román szociáldemokrata párt készségesen támogatta a parlamenti választások alkalmával a nemzeti parasztpártot, egyik oka az a reménysége volt, hogy e párt kormányra jutásával európaibb szellem fog érvényesülni a román közigazgatásban is, szemben az ipari munkássággal. Δ temesvári és a lupényi véres események után a szociáldemokrata párt ez illúziója foszlányokká szakadozott.

Panait Istrati, kinek a levantei és romániai proletáriátus életéből vett tárgyú regényei a nemzetközi irodalomban nem csekély fokú elismerést szereztek a román irodalom alkotó géniusának, augusztus hóban több évi távoliet után meglátogatta Romániát. Azzal a reménységgel ment haza, hogy a nemzeti parasztpárt egy éves kormányzata alatt talán szelídült valamit a román közigazgatás lelkületének brutalitása. Keservesen csalódott. Csalódásának abban a cikkében, amelyben Romániától elbúcsúzott, a következő szavakban adott kifejezést.

„Saját szememmel győződtem meg, hogy a rendőrség módszere most is ugyanaz maradt, mint volt a Bratianu-uralom legszörnyűbb napjaiban. Az maradt a brachiális eszközök alkalmazásában a legjelentéktelenebb alkalomból kifolyóan is. Emberek állanak a temesvári törvényszék előtt kékerezűtt arccal, de a kék aláfutásokról nem vesz tudomást a bíróság, annál kevésbbé intézkedik abban az irányban, hogy a Bratianuék által teremtett szigurancák leszokjanak régi módszerükről. Ez az, amit nem tudok és nem akarok elhallgatni az európai közvélemény előtt. Szeretném, ha az egész ország tudomásul venné, hogy a nemzeti parasztpárt nem kormányozhat a liberálisok által alkotott és alkalmazott módszerrel. Semmiféle pártra, legyen az nemzeti parasztpárt, vagy bármilyen más, nincs szükségünk abban az esetben, ha ez a párt ama jól ismert rémuralmat folytatja, amelynek monopóliumát a liberálisok szereztek meg maguknak.“

Panait Istrati bizonyára tudja, hogy a régi román konzervatív pártnak az volt a jelszava, hogy Romániát „bottal és erőszakkal lehet kormányozni“. Ezt a jeligét a liberálisok úgy változtattak meg, hogy az erőszak kifejezést 9 korrupcióval cserélték fel. Nem lehetne azt állítani, hogy Új-Romániát nem lehetne másképpen kormányozni, mint csak e jelige valamelyik változata szerint. A nemzeti parasztpárt azt ígérte, hogy a jog, az igazság és a törvény tiszteletben tartásával fog kormányozni. Egyéves kormányzatával azonban bebizonyította hogy Romániát politikusai, bármiféle párthoz tartozzanak, nem tudják bot és korrupció nélkül kormányom.

Panait Istrati azt hitte, hogy a nemzeti parasztpárt nem bottal és korrupcióval fog kormányozni. Romániában való rövid tartózkodása után őszintén bevallja, hogy csalódott. Bármilyen hosszú ideig élt külföldön, lélekben és érzésben mégis román maradt. Bizonyára nem csalódott volna, ha mint igazi román, nem feledkezett volna meg arról a román szólásmódról, amelyet nagyon jól ismerhetett és amelyet a romániai értelmiség az alábbi francia szövegben szokott idézni: Quant aux coups et bastonnades, n'en parlons pas, car ce n'est pas au del qu'ils été inventé, mais en Roumanie!

FIGYELŐ

KANADAI LEVÉL

A BESZÉLŐ drótok (speaking wires) — így nevezték a kanadai indiánok az első távbeszélő huzalokat, amelyeket a „Királynő angolai“ birodalmaikon keresztül vezettek. Az Ojibbewas, Chippawas és Sauteaux törzsek indiánjai, mintegy hatvan esztendővel ezelőtt jutottak először hivatalos érintkezésbe a kanadai hódítókkal. A Felső Tavak, a mese-szerű Rocky Mountains vidéke volt birodalmuk gócpontja, — innen kalandoztak széjjel felderítő útjaikra Manitoba, Ontario és Quebec provinciák szomszédos területeire. Ekkor kötöttek békét Viktória angol királynő kanadai Lieutenant-Governor-jaival, akik a dominium rézbőrű lakosságát is barátjaikká varázsolták. Hatvan és egynéhány esztendővel ezelőtt jött létre az első kanadai—indián-szerződés, amelyet a „Nagy Szellem“ nevében kötöttek, ünnepélyes kézfogással és a rézbőrű világ misztikus szertartásaival. A „beszélő drótok“-tól ijedős törzsek tomahawk-jai a „fehér“ ellenfél minden kívánsága előtt kapituláltak. És mint az egykorú szerződés mondja: „Levetették bőrkesztyűiket és jól megrázva ő felsége a királynő kormányzó-küldöttének jobbját, közösen esküdtek meg arra, hogy az ígéreteiket megtartják, ameddig csak a nap ragyog és a patakok folynak!“

Az indiánokkal kötött tizenkét szerződésnek ez volt az ünnepélyes záradéka. Amikor a Canadian Pacific vasútvonalat kiépítették, ismét sor került a velük való tárgyalásra. Mint mindig, ez alkalommal is szép summákkal engesztelte ki őket a kanadai kormányzók bölcsesége. Ezen az úton mindig célt ért velük a brit politika. A csak rézbőrűek által lakott területek egy részének a Pacific vasútvonal részére való kisajátítása így szintén minden nagyobb nehézség nélkül megegyezést eredményezett. Csak attól húzódoztak, hogy a szerződéseket naplenyugta után vagy vasárnapon kézfogókkal megerősítsék. Ilyenkor mindig visszavonultak és csak másnap virradatkor voltak hajlandók a 'királynő angoljaival' tovább tárgyalni. Eleinte annyira bizalmatlanok voltak, hogy csak ha a pénz a markukat nyomta, voltak hajlandók aláírni a békepaktumot. Az is sok bajt okozott, hogy magukon az egyes törzseken belül is, a végkielégítési összeg nagysága tekintetében olykor nézeteltérések uralkodtak. Különösen a Sioux törzs „Sziszegő hangja“ és „Észak Csillaga“ nevű törzsfőnökei voltak elégedetlenek. Mint az egykori feljegyzés írja: „Minden törzsfőnök után évi húsz, minden indián után egyszer és mindenkorra tíz dollár megváltást fizetett ki a kormányzó, aki az indiánok gyermekei számára iskolákat is építtetett. Nagy volt az öröm az indiánoknál. A kézfogás után a kormányzó egy ökröt adományozott az indiánoknak. Egy fél órán belül ötven fazékban rotyogott az ünnepi lakoma és ő felsége képviselői élvezettel szemlélték mint lakmároznak a rézbőrűek.“ Olyan szerződés is akadt, amelynél az angolok százhuszonezer dollárt fizettek ki egy összegben az indiánoknak. „Ígérjétek meg, — így szól az egyik törzsfőnök — hogy a fehér emberek nem fognak

tovább rabolni minket, hogy gyermekeink, unokáink, azoknak unokái és unokáinak unokái és egyáltalán még meg nem született összes utódainkkal úgy fogtok bánni, hogy abban a „Nagy Szellem“nek öröme teljék!“ És a Királynő angolja megint elzengette, hogy „ameddig a nap ragyog és ameddig a patakok folydogálnak, minden úgy lesz, ahogy Észak Csillaga kívánta.“ Utána nagy tánc következett és a következő pap kis kanoeikban ismét visszaveztek téli szállásaikra. A híres Robinson-szerződés megkötésekor a királynő nemcsak pénzt, hanem puskaport, golyókat, de még „fonalat“ is adományozott halászhálóik elkészítésére. „Mert a királynő szereti az ő rézbőrű alattvalóit“, — mint a bölcs kormányzó mondá. Olyan szerződés is akadt, amelynél már nem volt elég az egyszerű kézfogás és a ‘patakos eskü’, — a kormányzónak még a közös békepipát is el kellett szívnia a tomahafk-kal együtt.

Így a királynő angoljai hamarosan igen népszerűek lettek. Annál kevésbé a Hudson Bay Company emberei, akik az angol uralkodótól kapott régi koncessziók birtokában még jó ideig kellemetlenkedtek az indiánoknak. De az indiánok sem maradtak adósak. „Ezek az emberek — szólt megvetőleg „A Fekete Nap Fia“ — valósággal kifosztanak bennünket, még a napot is ellopják a fejünk felől, ha tudnák. Mert nemcsak a földjeinket lopják el, de még a fáinkat, füveinket, köveinket is elrabolják.“ És ismét megszólalt a bölcs kormányzó: „Fekete Nap Fia ne feledd el, hogy ki teremtette a földet, fűvet, fákat és köveket? Ugy-e a Nagy Szellem? (Úgy van — szólt ő.) Na látod ez mind tulajdonképpen az övé, az ő tulajdona, azt nem lehet ellopni! A nagy Királynő is csak az ő engedelmével birtokolja ezt a területet. Hisz jól tudod, a Nagy Szellem minden jognak és hatalomnak ősforrása. Minthogy a Chippewas törzs fiai nem voltak jó kereskedők, a nagy Királynő a Hudson Bay Társaságra bízta a kereskedés intézését, — most már azonban saját maga akarja intézni e szent mezők sorsát. Amint a ti uralmatoknak is vége már, azonképpen a Hudson Bay Társaság kiváltságai is megszűntek. Most már csak a nagy Királynő intézi a ti ügyeteket békével és szeretettel, mert ő titeket különösen szeret. Bízatok Benne és bennem, mi majd igazságot teremtünk!“ De a Fekete Nap Fia mégsem tudott abba beleszólni, hogy a nagy királynő a Társaságnak a kiváltságok időelőtti megszüntetésének megváltásaképpen 300.000 font sterlinget fizetett ki. Fekete Nap Fia az indiánok részére követelte, mert ez a pénz az ő földjük váltsága. A kormányzó azonban bölcs ember volt és egy rendkívüli adománnyal elhallgattatta a tarkatollú indiánt. „És felhozta például, hogy a rézbőrű és fehér emberek között már megszűnt az eddigi nagy különbség. Legutóbb is egy fehér embert bebörtönöztek, mert ellopta egy indián tolladiszét. Ennek Fekete Nap Fia láthatólag igen örült.“ A winniepegi szerződés is sok fontjába került a brit államkasszájának. Úgyszintén a Sioux törzsszel kötött Blackfeet, majd a North-Westem premterületek megváltása érdekében kötött 1877 évi szerződés. Ez volt az igazi nagy békekonferencia, résztvettek rajta a veterán törzsfőnökök is, közöttük: „Sasfark“, „öreg Nap“, „Vörös Holló“ és a rettegett „Arany Sas“, — mindannyian „hű fiai a nagy Királynőnek“. Ez volt az utolsó nagy szerződés, indiánok és angolok között. Végleges barátság és állandó béke lett sorsuk biztosítója.¹

MA, HATVAN ESZTENDŐVEL KÉSŐBB, szinte észre sem vesszük, hogy ezek a rézbőrűek is valaha mily jelentős tényezők lehettek. Az angol politika türelme és bölcsesége Kanada legodaadóbb polgáraivá avatta őket.

¹ Mindezen érdekes indián szerződéseknek Hon. Alexander Morris, Manitoba egykori alkormányzója által írt „The Treaties of Canada with die Indians“ című munkájában akadtunk nyomára.

A mai híres törzsfőnökök: a Fehér Antilop, Farkasgallér és Hattyúmadár már nem tudnak miről alkudozni a Gove-mor-ral. Minden kívánságuk teljesült. Saját iskoláik vannak. Minden vallásfelekezetnek egy-egy temploma rendelkezésünkre áll, a winniepegi és saskatchevani területen még püspökük is akad. 1880 óta ügyeiket külön minisztérium intézi. A „Department of Indian Affairs“, melynek élén a mindenkori kanadai belügyi államtitkár áll. Ez a hatalmas apparátus látja el az alig százezer indiánnak összes ügyeit: különösen a 352 indián iskolát és farmjaik gazdasági ügyeit támogatják. Az egyes tartományokban úgynevezett 'Indian Agent'-ek működnek, akik ezzel az egykor oly bizalmatlan néppel ma a legbarátságosabb viszonyt tartják fenn.

Ennek a legendás indián múltnak és e törzsekkel szerződést kötő brit bölcseségnek mintha egyebütt is jelentkeznének hatásai. Ez a roppant terület, amely még az Egyesült-Államokénál is nagyobb terjedelmű, nemcsak természeti szépségeivel, de aránylag igen kisszámú lakosságának megelégedettségével és jólétével is egyike a földkerekség „legkonszolidáltabb“ országának. Mindössze kilencmillió lakos (tehát csak egymillióval több mint Csonka-Magyarország lakossága, vagy Nagy-London népessége!) lakja ezt az Euffates völgyéhez hasonlóan termékeny domíniumot, amelynek kelet-nyugati partjait a két nagy óceán mossa. Ez a kilencmilliónyi lakosság Kanada legfájóbb pontja. Egyike a legtapintatlanabb kérdéseknek, kanadaiak előtt ez iránt, az elnéptelenedés okai felől érdeklődni. Szinte ugyanazt az érzést kelti bennük, mint amikor az ember a világháború előtti években egy francia hazafinál Straszbург sorsa felől érdeklődött, ők maguk is tétlenül és tanácstalanul állanak a nagy probléma előtt és saját megnyugtatójukra egyelőre nem tudnak más utat találni, minthogy a „What's the matter with Canada?“ címmel egymásután publikálják e nagy népesedési keresztretjvénnyel foglalkozó érdekesebbnél érdekesebb pamfletjeiket. Az örökké visszatérő motívum gyanánt a bevándorlás megkönnyítése szerepel. Mert, bár a dominium egy királyi és császári birodalom tartozéka és így a demokráciája és szabadsága nincs befalazva törvényhozása csarnokába, Kanada mégsem ismeri a bevándorlási kvóta oly „demokratikus és liberális“ intézményét, amelyet a szomszéd demokrácia köztársasága oly kiabáló „liberalizmussal“ minden országgal szemben könyörtelenül végrehajt. Kanada a munkaszabadság liberalizmusát több demokráciával tölti meg, mint a hivatásos demokráciák felkent bajnokai. Kanada ajtóit az összes világtájak felé nyitva állanak, de azért még se tudnak feleletet kapni arra a kérdésre, hogy „What's the matter with Canada?“ — mi lesz Kanadával? Mi történik Kanadával? Az indiánok után úgy látszik ez lesz Kanada következő nagy problémája. Kétségtelen, hogy az angol fajt jellemző páratlan türelemmel és kolonizáló bölcseséggel ezt a kérdést is hamarosan rendezni fogják.

Hogy ez a kanadai türelem mire képes, arról regényeket lehetne írni. Már mindjárt a háromezer mérföldes nemzetközi határon is megakad az európai szeme. Az Egyesült-Államok és Kanada közötti, legnagyobbbrészt mesterséges, nyílegyenes határvonal több mint háromezer mérföldnyi régiója 'nein ismeri az erődítések, sorompók, szuronyos őrségek fogalmát. Több mint száz év óta ez a helyzet, — soha egy legcsekélyebb incidens vagy útlevel-csete-paté vagy a határőrségek kölcsönös lepuffantása, mint az Kelet- és Dél-Európában olyannyira „tartozéka“ a nemzetközi jogrendnek. Akinek véledénül nincs kéznél az útlevele, az igazolja magát a névjegyével vagy bármily más személyazonossági igazolvánnyal és udvarias fonnák között megnyílik előtte az út. A „good will“ — egy valóban példánélkül álló: jóakarát, kölcsönös megbecsülés és bizalom jellemzi a kanadai

típust. És hogy nem hipokrita. Hogy mást ne említsünk, itt van a prohibídója, amely nem végrehajthatatlan (tehát könnyen kijátszható) tilalom, hanem okos korlátozás, amely sem a mérges csempész áruktól megvakult vagy éppen elpusztult áldozatok ezreiről nem tud, viszont az adminisztrálása sem kerül évi 30 millió dollárba. Mert mi a kanadai szeszkorlátozás lényege? Hogy minden kanadainak van egy kis könyvecskéje (afféle háború alatti „kenyérjegy-füzet“) és minden városrésznek egy úgynevezett Department Liquor Store-ja (Kerületi szeszkimérés), ahol, amennyiben a 18. életévét betöltötte, nyíltan, a rendőr szemeláttára megvásárolhatja a maga, törvény által meghatározott szesz mennyiségét. Következőleg sem night-dubok nincsenek, ahol kávécsészékből (hogy a rendőr vagy detektív meg ne sejtse) isszák hajnalig a pezsgőt, sem nincs alkalma annak az épületes és nagy egyéniségfejlesztő szokásnak lábrakapnia, hogy egy nemzet ifjúsága, díszvirága legyen bármily mulatságon, társasági összejövetelen vagy bármily party-n a fürdőszobák rejtkehelyeire kénytelen visszavonulni a gonosz szesztilalom kijátszása érdekében. A kanadai pedagógusok jobban bíznak ennek a nyílt korlátozásnak a „jellemnevelő“ hatásában mint a teljes, de végrehajthatatlan tilalom kétes értékű dicsőségében, amely mióta fennáll, a szomszédos college-ok ifjúságának ruházatát, a szabók nagy örömeire új, hatalmas zsebekkel tökéletesítette, hogy a derék ifjak, ha megszomjaznak, a tiltott nedűt egy-egy hanyag mozdulattal elővarázsolhassák rejtkehelyeiről. Nem, ezt Kanada mind nem ismeri. A becsempészett mérges italoktól megvakult, vagy elpusztult áldozatokkal sem dicsekedhetik. Kanada büszke egészséges fiainak nyílt és elegáns gondolkodására és teljes joggal megbízik bennük, hogy a mérsékelt szabadsággal nem élnek vissza. Hogy a szomszédos köztársaság „abszolút“ tilalma mennyire komolytalan és kijátszásra invitáló „nemes találmány“ (‘nobel experiment’ — mint nevezik!), azt élénken bizonyítja, hogy a már említett nemzetközi határon, — két határváros: Detroit és Windsor között minden reggel megindul az alkohol után ‘szomjazó* amerikusok pilgrim csapata, akik a kanadai részen fekvő Windsor városában nagy mohósággal hörpintik fel az itt nyíltan árusítható sör és egyéb szeszféléket. Hovatovább külön szeszfogyasztási útleveleket kell majd ezeken a határmenti részekén rendszeresíteni. A brit bölcsesség tehát itt is csak nyert. A szomszéd köztársaság szesztilalmából is ő fölözi le a business hasznát.

SOKAT HALLANI azonban az állítólagos francia-angol súrlódásokról is. Nem ugyan Kanadában (mert erről itt egyáltalán nem tudnak), hanem inkább a szomszédos és az ó-világrész lapjaiban olykor-olykor felbukkanó híradások nyomán. Nos, ez is egyike az úgynevezett világsajtó regéinek. Ezelőtt háromszáz évvel meglehet, hogy voltak súrlódások e két fajta között, de fordított értelemben, hogy az elnyomók a franciák voltak. Azalatt a mintegy százötven esztendő alatt, amíg 1608-tól (a kolónia megalapításától) 1763-ig a francia királyok versailles-i udvarának autokráciája kormányozta, mint francia gyarmatot, ezt a területet. Sőt az is valószínű, hogy az angol éra kezdetén is szép számmal akadtak ilyen súrlódások, ma már azonban minderről beszélni sem lehet. Sőt, éppen ellenkezőleg, Kanada legragyogóbb példája az úgynevezett kisebbségek iránti türelemnek. Ezt a türelmet az indiánjaival való szerződési korszakában sem rejtette véka alá, a francia kisebbséggel szemben politikáját is ez a bölcs türelem jellemzi. A kilencmilliónyi lakosból két és félmillió francia; Quebec tartományban, amely külső képében, szokásaiban, alig különbözik egy nagyobb franciaországi arrondissement-től, az ember szinte valahol a Loire mellett érzi magát. Más beszédet, mint franciát, hallani sem lehet, az üzletek cégtáblái, a szín-

házak előadásai, a filmek felírásai, a nagy napilapok egytől-egyig mind francianyelvűek. Az üzleti és bankforgalom kizárólag francia nyelven bonyolódik le. Még a kanadai bélyegeken is ott van az angol „Post“ felírás mellett a francia „Postes“ szöveg! A híres Laval-egyetem teljesen francia: előadásaiban, kiadványaiban. A professzorok, akár csak a quebec-i tartományi kormány tagjai, egytől-egyig francia származású, legnagyobbbrészt angolul is beszélő gentlemanek. A társasági élet inkább Párizs, mint London függvénye. Egyedül a bírói eljárás és az ottawai kormánnyal és törvényhozással való érintkezés angolnyelvű. A Supreme Court (Legfelsőbb Bíróság) ítéletei azonban angol- és francianyelvűek! Quebec tartomány kiváltsága, hogy nemcsak külön képviselőháza, de egy 24 tagú szenátusa (Legislative Council-ja) is van, tehát Kanadának így két szenátusa és nyolc tartományi parlamentje van. (Az ottawai felső és alsó kamarán kívül minden egyes tartománynak külön parlamentje van.) Ebből is látnivaló, hogy a brit türelem még abban sem látott veszedelmet, hogy a francia Quebec önálló szenátushoz jutott. És így van ez végig az egész vonalon. Szinte felsorolni is lehetetlen azt a rengeteg engedményt, szívességet és jóakaratot, amellyel a brit többség a francia kisebbség boldogulását megkönnyíteni igyekszik.

Ezeknek a boldog állapotoknak ismeretében s azoknak értékéről saját tapasztalataim után is meggyőződve kerültem szorosabb érintkezési viszonyba a dominium egyik legelső jogi kitűnőségével: az Európában is jól ismert Kennedy professzorral, aki névleg a torontoi egyetemen az összehasonlító alkotmány és közjog tanára, a valóságban azonban nemcsak a dominium, de az anyaország alkotmányos életének is egyik legtekintélyesebb szakértője, ő készítette többek között a londoni kabinet felkérésére az 1921 évi Ír-aktát s az ír Szabad Állam alkotmánylevelének első tervezetét. Tudását, tapasztalatait még a londoni Downing Street-ről is kölcsön kéri.

„Jó ember mondja meg, miért oly túlzó hazafiak maguk?“ — ez volt az első kérdés, amelyet nem kis meglepetésemre hozzám intézett, de még alig tudtam rá válaszolni, máris új kérdészuhatag öntött le: „Miért nem kozmopoliták önök?“, majd „Hiszen ha ez ott így megy tovább, ott megint háború lesz és önök azt hiszik, hogy mi kanadaiak majd megint beleavatkozunk egy újabb európai felfordulásba? Eszünk ágába sincs még egyszer részt venni egy újabb európai „game“-ben. My dear good Mán, nem jobb volna kicsit fékezni a temperamentumukat? Hiszen azzal tisztában kell lenniük, hogy egy újabb európai háború nemcsak az önök végét, de egész Európa összeomlását is maga után fogja vonni? Remélem, igazat ad nekem?...“ És így tovább, szinte alig győztem levegő után kapkodni, hogy a kérdések és gondolatok özönére meg tudjak felelni. „Sir — szólhatam végre — higgye el, hogy ön túlságosan kanadai, túlságosan angol és nem tudja átérezni azoknak a problémáknak különlegesen tragikus mivoltát amelyek a magyar glóbuszt ma felhőkbe burkolják. Higgye el nekem, hogy mi sem túlzó nacionalisták nem vagyunk, semmivel sem túlzóbbak, mint a szomszédaink vagy önök és sem kozmopoliták nem óhajtunk még egyszer lenni. Egyszer már, saját hibánkon kívül, vagy saját hibánkból, de volt szerencsénk egy ilyen háromhónapos „kozmpolitita“ korszakhoz. Sír, ön talán nem fogja elhinni nekem, de ez a poklok-pokla volt. Isten mentse meg tőle még leggyűlöltebb ellenségeinket is. Legkevésebbé kívánom az ön általam oly nagyon tisztelt országának és gavallér népének, hogy megköstolja ezt a kozmopolitizmust a gyakorlatban. Sir, — folytattam — (és ő láthatólag érdeklődéssel és meglepetéssel hallgatott) — mi nem jöttünk parvenü népség vagyunk, hiszen éppen ön is említette és talán a legjobban tudja, hogy a mi Arany Bullánk csak hét évvel későbbi, mint az önök Magna Chartája és hogy volt idő, amikor Magyarországra is süttött

a nap. Miért kívánja, hogy ez a nap soha többet ne süssön ránk, miért „várja el“ tőlünk, hogy mi ebbe a féloldali szélütéses állapotba beletörődjünk?”

És Kennedy professzor Kanada és Írország példáira hivatkozott. „Nézze barátom, mi is „rebellisek“ voltunk hosszú ideig, én is, hiszen úr származású vagyok, de lassan nyugvópontra juttattuk a zavart okozó problémákat. Kanada is, Írország is mily szépen fejlődik, úgy-e sohasem hallják odaát, hogy mi a kardot csörtetnénk? Dolgozunk, élünk, virágzunk, mert amint azt mindenütt sokat hallhatta már eddig is, mindnyájunkat a „Good will“, egymás megbecsülése tölti el. Hiszen hallom, hogy maguknál még a husziták és a rómaiak között is olykor-olykor vallási türelmetlenség üti fel a fejét?! Hogy mi ezeket a dolgokat még hírből sem ismerjük? Miért nem közelednek egymáshoz, bizonyosan itt a hiba? Vagy nem?...“ „Uram— válaszoltam — ne említse Kanadát és Írországot példaképpen és összehasonlításként a mi viszonyainkkal, önök valamennyien angolok, az angol nyelvet beszélték és beszélnek, önök nem tudják, mit jelent ez a szó, hogy: „nemzetiség“, önöknek csak egy nemzetiségük van, ez a maréknyi francia, ezek is azonban annyira összeforrtak már Kanadával és annyira élvezik az önök türelmi politikájuknak bölcsességét, hogy szinte csak saját magukban franciák, politikailag teljesen kanadaiak. Vagy Írország példája! Hiszen ott még egy ilyen francia töredékkal sem volt dolguk! Hígyje el, hogy mindezt még csak említeni sem lehet egy napon a mai Közép-Európa lehetetlen helyzetével és viszonyaival. Mert ne hígyje azt, hogy az a vulkán, amelyről beszélt, csak magyar vulkán, ő nem, annyi vulkánt találhat, amennyi országot. Közép-Európa ma messzebb van a békés fejlődés lehetőségeitől, mint volt a világháború előtt. Hiszen ön is tudja, hogy a népek önrendelkezési joga egy nagy blöff volt és leromboltak egy osztrák-magyar monarchiát és helyette életrehívtak négyet! Hiszen a cseh és jugoszláv államok, hogy a lengyelt, oláht stb. ne is említsük, egymagukban is jó példák erre. Itt az idegennyelvű nemzetiségi kisebbségeknek milliói élnek, közöttük több, mint hárommillió szintiszta magyar. Csak nem kívánhatja, hogy ezek bele-nyugodjanak jelenlegi sorsukba? És hogy mi ölhetett kezekkel szemléljük, hogy mint lesznek idővel csehekké, szerbökké, oláhokká a magyar szülők gyermekei? A huszitákról pedig nem tudom uram, hogy efféle népséggel rendelkezni, ön nyilván a Kálvin hitét követőket gondolja? Régen elkerültem hazulról, nem ismerem az újabb fejleményeket. Megnyugtathatom azonban, hogy ez nem kardinális probléma. A magyar probléma ma a békés revízió nyugszik. Ezért harcolunk mindannyian.“

Kennedy professzort láthatólag elkedvetlenítették szavaim. Meg volt győződve róla, hogy megátalkodott túlzó sovíniszta vagyok, aki még az ő invitálására sem akarok kacérkodni a „kozmpolita“ elméletek áldásaival. Köszönöm — mondotta — lehangoló felvilágosításait. Legközelebb, ha Európába hajózom, önökhöz is elkerülök. Remélem, addigra otthon lesz és segítségemre lesz abban, hogy a magyar vulkán, ön szerint „lehetetlen és elviselhetetlen“ problémáit a helyszínen is tanulmányozhassam. Még egyszer kérem azonban önöket, próbáljanak meg behelyezkedni az általános európai koncertbe! A viszontlátásra Budapesten!“

Felesleges mondanom, hogy nemcsak én, de azt hiszem valamennyien örömmel várjuk Kennedy professzor vizitjét.

Toronto, 1929 március.

FALUTÖRTÉNET

I

ELŐFIZETŐK KÉPES NÉVJEGYZÉKE

A VIDÉKI monográfiaírás elposványosodására úgy a Magyar Szemle, mint a Századok, valamint egyes jóízű, üzleti vonatkozásoktól mentes fővárosi napilapok felhívták már az illetékes körök, tudományos egyesületek, városi, községi előjáróságok figyelmét, jóllehet, mint a vidéken hemzsegő, előfizetésre csábító ügynökök hada bizonyítja, eredménytelenül. A Magyar Szemle „Magyar Falu” számában¹ mutatott rá Mályusz Elemér, hogy milyen nagy kára van abból a komoly történelemtudománynak, hogy a vidéki, különösen az alföldi paraszt és fejlődő intelligencia kíváncsiságából, dicső múltja iránti érdeklődéséből egyes üzleti vállalkozások, monográfia-gyárosok milyen ártalmas, kétélű, múltunk történetét megszegyenítő, jelenünket a hiúság pellengéjére állító üzleti vállalkozást csinálnak. Valóban az alföldi ember érdeklődést, kíváncsiságot tanúsít dicső ősei múltja iránt. A török megszállás és pusztítás lépten-nyomon előbukkanó emlékei, szántás-vetés közben felszínre kerülő őskori szerszámok, csontvázak, őseinek lassú, vagy az örökös harcokban, vagy a végnélküli dézsmában kimúlása, esetleg a szebb jövő reményében történő továbbvándorlása miatt familiájának elszlávosodása, falujának, városának alapítása, fejlődése, sok viszontagságok közti fenntartása stb. múltjának regényes történetére irányították figyelmét. A Falu Szövetség és a monográfia-gyárosok élelmes ügynökeinek eredményes munkája, hogy az alföldi nép még a mai súlyos gazdasági viszonyok között is erején felül áldoz helyi monográfiaírásának megszerzéséért, ha ugyan nem hiúságának állít ezzel szégyenletes emléket a jövő számára.

Köztudomású és felesleges a szakkörök és történelem után kíváncsiszkodó olvasók előtt ismertetni a „Magyar városok monográfiája” kiadásában megjelent s nemcsak a szakkörök (például Századok), hanem a napilapok által is kedvezőtlenül fogadott Szeged, Nagykovács, Szentés, Nagykanizsa városokról szóló „népszerű kiadásokat“, amelyek egyes helyeken (Szeged) törvényszéki tárgyalásokban végződtek, ahol az előfizetők a törvény oltalmát vették igénybe, hogy mondja ki a megjelent monográfiák komolytalanságát, értéktelenségét s ezzel mentesítse őket a horribilis árak megfizetésétől. Maga Móra Ferenc, Szeged monográfiaírásának egyik munkatársa húzta meg a lélekharangot a megjelent „előfizetők képes névjegyzéke“ felett és halálos ítéletet kért a törvény uraitól a csak üzleti érdekeket szolgáló, történettudományt csúfoló szegedi helytörténetre. Ez a „balszerencse“ most Makó városát, ezt a nagy, népes, rohamosan fejlődő alföldi határvárost fenyegeti.

Makó városának múltja eseményekben csodálatosan gazdag. Nemrégén írta a Századok egyik kritikusa egy helytörténeti monográfia ismertetésével kapcsolatban (Juhász Kálmán: Csanádi püspökség, 1927.65—70 l.), hogy „hazánk egyik vidékét se érte olyan rettenetes pusztítás, mint éppen Csanád vármegyét. Tatár, rác, török, osztrák-német nemcsak úgy futólag, hanem századokon keresztül rabolt, rombolt itt, igyekezett megsemmisíteni, amit a magyar alkotott”. És ennek a dicső múltnak, emberfeletti erőfeszítésnek, élethez való ragaszkodásnak, tetterős alkotásnak történelmi

¹ 1929 VI. k. 2. sz.

dokumentumai ma is feldolgozatlanul hevernek a vármegye és város levéltáraiban, amelyekre még csak azt sem lehet ráfogni, hogy megközelíthetetlenek, hiszen köztudomású, hogy a nemes vármegye költséget nem kímélve, új épületében egy egész emeletet, kilenc tágas szobából álló helyiséget a legmodernebb levéltári berendezéssel bocsátott rendelkezésére a kiselejtezett, a törökök kivonulásával kezdődő levéltárnak, amelyben a kutatók kényelmes, egészséges helyiséget, s a megye alispánjától anyagi segítséget kapnak munkájuk támogatására, ha azok a komoly helytörténeti kutatások jegyében történnek. A vármegye monográfiáját ugyanis 1715-ig Borovszky Samu megírta. Ebből éldegélnek azóta az ünnepi előadások szónokai és a napilapok helytörténései. Makó városa már nem dicsekedhetik ezzel, mert „a sokszor elpusztult, de mindannyiszor új életre kelt és a gyakori sorscsapás ellenére is mindegyre gyarapodó ős város“ történelme még ma is feldolgozatlan, Reizner: Makó város története (1892) csak Reizner: Szeged négykötetes monográfiájának Makóra vonatkozó kivonata, amely a rég kimúlt „Maros“ helyi napilap tárcáinak gyűjteménye. Maga a szerző is beismeri előszavában, hogy „kiterjedtebb levéltári kutatások után munkám némely részlete az események és állapotok előadásában talán gazdagabb is leendett, de a fennforgó viszonyok közt azonban annál többet várnai, mint nyújtottam, lehetetlen“.

E rövid vázlatból is láthatjuk, mennyi munkára, jól képzett történész hosszú, alapos levéltári kutatására lenne szükség, hogy a vármegye és város monográfiája úgy elkészülhessen, mint ez az eseményekben gazdag, különösen települési, egyháztörténeti és közegészségi viszonyokban az egész ország számára is értékeset nyújtó vármegye története megkívánná. Örömmel üdvözölte és fogadta a vármegye közönsége az alispán támogatásával megindult Csanádvármegyei Könyvtárt, amelynek immár 15 megjelent füzete egy pár értéktelen és csak a fentemlített monográfiák kivonatolásából készült számát kivéve, értékes forrásanyagul szolgál majd a megírandó összefoglaló helyi történelem számára és sokban megkönnyíti a szerző munkáját. A vármegye erős történelmi érzésű alispánjának fáradtságot nem ismerő és anyagi áldozatoktól sem visszariadó munkájának eredménye ez, nem is említve az önzetlen, helytörténeti kutatóknak, szakkörök által is elismert alapos munkáját.

Ezeket figyelembevéve nagy gyanakvással és csalódással fogadja a vármegye közönsége a „Magyar városok monográfiája“ kiadóhivatala által a napokban közölt „tartalomjegyzéket“ ismertető beharangozást, amely szerint rövid időn belül megjelenik a monográfiagyár kiadásában Makó helytörténete is. Már a tartalomjegyzékben közölt névsor sem elég biztosíték arra, hogy ez a mű nem fog a többi, a cég kiadásában megjelenő monográfiák sorsára jutni. E mű a szerzőknek pedig csak a halhatatlanságot biztosítja, mert szerzői díja az alamizsnával egyenlő az előfizetés horribilis összegéhez képest. Levéltárakban járatlan, oklevélolvasásban tehetetlen, ilyen mű megírásához „jósándékú dilettáns“ irodalomtörténeti tanárok, ügyvédek, újságírók és orvosok leendő műve ez, amelyben a tanyai életéről, a város zenei életéről (!), a megye nagy költőiről (!) stb. értekeznek, a megye múltját a beharangozás szerint pedig egy kereskedelmi iskolai tanár írta meg, akivel a helyi levéltárakban még sohasem találkoztunk, tehát valószínűleg a már kész, nyomtatott irodalom szolgál forrásául, hacsak nem az Országos Levéltárból vagy a bécsi levéltárakból szedte és dolgozta fel anyagát. A fogadtatás, hangulatára legjellemzőbb, hogy a városi intelligencia között az egyik helyi ügyvéd ívet köröz, hogy az aláírók nevében polgári port indítson a kiadással késlekedő vállalat ellen, amely most, négy év után, semmi jóval és értékkel nem kecsegtető művel óhajtja megajándékozni az előfizetőket, a város életé-

ben „nagy szerepet betöltő kereskedőket, iparosokat és gazdákat, no meg a derék tisztviselőket“. Az előfizetők egy része azóta már rég csődbe jutott, nevük a város kereskedelmének vagy iparának köréből kikerült, sőt nem egy, négy év eltelte után, család bukás vétsége miatt hol kisebb, hol nagyobb szerencsével már a szegedi törvényszéket is megjárta. Az is sajnálatos ebben a szerkesztésben, hogy a szerzők közé kerültek a félrevezetett urak is alaposan kidolgozott, de egy hivatalos beszámoló keretét meg nem haladó cikkekkel, amelyekkel a kiadó és szerkesztője nevet, értéket óhajtott adni a komolytalan történeti monográfiának, mely hosszú időre elvágja az útját egy tudományos munka megbecsülésének és megjelenési eshetőségének.

A készülő és tudomásom szerint még „kéziratban“ sem kész monográfia megjelenését éppen ezeknek kellene megakadályozni és lehetővé tenni egy szakemberekkel elkészítendő helytörténeti munka megjelenését. Vájjon van-e arra szüksége a vármegye leszegényedett lakosságának, hogy 32 pengőért megvásárolja a „Csanádvármegye tíz évvel Trianon után“ címmel Gyulán már sajtó alatt levő „előfizetők képes jegyzékét“, amely 5—600 vármegyei „kiválóság“ arcképes életrajzát tartalmazza, akiknek országra szóló érdemeire, amelyeket úgy a vármegye, mint az ország Trianon utáni elszegényedett gondterhes életében kifejtettek, nagyon kíváncsiak vagyunk. Az, hogy valaki jó adófizető, csak hazafiúi kötelesség, vagy hogy valaki a mai nehéz időben kötelességét hazája és vármegyéje iránt kifogástalanul teljesíti, még nem érdem, hanem minden magyarnak hazájával szemben való kötelessége. Ezen az alapon Csonka-Magyarország összes lakosságát százkötetes díszkiadásban kellene megörökíteni, mert a mai időben még „az apagyilkosnak is meg kell kegyelmeznünk“, annyira szükségünk van egymásra, hogy nagy kötelességünknek, az ország helyreállításának feladatában megfelelhessünk. A történeti könyv - túlprodukciónak csak úgy van értelme, ha azok értékesek, a kritikát kibírják, mert a történeti irodalomnak olvasókra van szüksége, nem pedig arra, hogy a még meglévőket és esetlegesen megnyerhetőket is ilyen reklámszerű, üzleti könyvekkel elriasszuk, mert oda jutunk, mint Mályusz Hemér is említi, hogy az olvasókat elveszítjük, a komolyan dolgozó történészek munkáját pedig megnehezítjük, ha ugyan a dilettánsok miatt lehetetlenné nem tesszük. Népszerű kiadásokra nagy szüksége van a történelemnek, hiszen ezt a Magyar Történelmi Társulat már régen érzi és a Magyar Történelmi Életrajzok című sorozatával a nagyközönség igényeit tartja szem előtt, de ezeket is szakemberekkel, képzett történészekkel íratja, nem pedig a halhatatlanság felé evező, vidéki helyi nagyságokkal, mert ezeknek könyvére úgymint rá lesz nyomva a szegénybélyeg: „üzleti érdekből készült jószándékú dilettáns munka, de megbízhatatlan“.

BÁLINT NAGY ISTVÁN

II

MONOGRAFIÁÍRÁS PARANCSSZÓRA

NEM TUDOMÁNYOS, hanem közigazgatási csodabogár ez. Fejér vármegye hivatalos lapjának 1927 július 21-i számában jelent meg alispáni aláírással az a rendelet, amely valamennyi községi jegyzőnek kötelességévé tette, hogy haladéktalanul fogjon hozzá faluja monográfiájának összeállításához s munkáját az év végéig fejezze is be. Záros határidő, rövid félév alatt tehát minden jegyzőnek nemcsak historikussá kellett kiképeznie magát, hanem — ezernyi napi teendőjének ellátása mellett — történet-

írói hivatottságáról mindjárt tanúságot is kellett tennie a gondozására bízott alu múltjának feltárásával. A rendelet ugyanis oly problémák tisztázását s megkövetelte, amelyek megoldása még képzett történetíró számára sein gyermekjáték. Mert például sok előismeret kell ahhoz, hogy valaki ne csak megírja egy falu településtörténetét, hanem még azt is megállapítsa, hogy honnan jöttek az első lakosok. Hasonlóképpen előtanulmányok szükségesek ahhoz, hogy valaki le tudja jegyezni a feliratos kövek szövegét s az archeológiai ásatások eredményeit értékelni, az anyakönyvek adatait pedig értékesíteni tudja. Sőt, ha jól meggondoljuk, az sem oly egyszerű dolog, amit a világháborús évek történetével kapcsolatban követel a rendelet, nevezetesen, hogy a „botcsinálta“ jegyzőtörténész jellemezze a néphangulatot és a hadisegélyezésről éppen úgy számoljon be, mint a hadifoglyokról és menekültekről.

Bármily rövid idő azonban egy félesztendő, teljesen megértjük, hogy a rendelet nem hagyott több időt a jegyzőknek arra, hogy a múlt tanulmányozásába elmerüljenek. Engedékenységre azért sem hajolhatott, mert legott újabb, körülményes feladatok megoldását követelte a történetírói fáradalmaikat még ki sem pihent jegyzőktől. A történeti rész ugyanis csak kiindulópont a tulajdonképpeni monográfia elkészítéséhez; pontosabban; tizedrésze annak. Előtanulmány, bevezetés, nyilvánvalóan ezért nem is érdemelt öt hónapnál és tíz napnál hosszabb időt.

A tulajdonképpeni monográfia a falu mai életének leírása s a legtágabb értelemben vett szociográfiának lehetne nevezni. A rendelet anyaggyűjtéménynek tervezi, amely egyrészt a jövő történetíró munkáját hivatott megkönnyíteni, másrészt pedig a közigazgatás mai vezetőinek ad, szükség esetén, felvüágosítást. A monográfiák ugyanis három példányban készülnek el, amelyek közül egy a faluban marad, egy-egy pedig a főszigabíróhoz, illetőleg az alispánhoz kerül. Az utasítás szerint a monográfiának le kell írnia — az említett bevezető történeti részen kívül — a falu földrajzi fekvését, népességét, ennek vagyoni és kereseti viszonyait, közlekedésügyét, vallási, közoktatási, népművelési és testedzési viszonyait, egyleteit és köreit, belterületét, közigazgatását és rendészetét, végül pedig ismertetnie kell a megvalósításra váró községfejlesztési feladatokat is. De nem ám csak egyszerűen, pár rövid mondattal! A rendelet gondoskodik arról, hogy a monográfia tíz nagy fejezete anyagának összegyűjtéséhez a jegyzők pontos útmutatást nyerjenek s ebből az utasításból az tűnik ki, hogy a kérdések százaira kell megfelelni.

Ezek között vannak olyanok, amelyeken valószínűleg nem kell sokat gondolkoznia a helyi viszonyokat jól ismerő jegyzőnek. Ilyeneknek képzeljük a következőket: „Keresztelésre szokásos-e a sok komahívás? Farsang hány napig tart? Törzskönyvezve vannak-e a cigányok? Járnak-e a gyermekeik iskolába? Ellenben már komoly fejtörést okozhatnak a következő kérdések: „Milyen a házak szokásos beosztása?“ (Az utasítás alaprajz csatolását is kívánja.) „Milyen a szobákban levő bútor elrendezése? Milyen színű a férfiak ruhája? Milyen a szabása? Milyen a csizmájuk, kalapjuk; milyen a fehérnemű; télen szokásos-e ködmen, bunda, újabban hódít-e a bőrkabát; téli sapkájuk milyen? Hogy bánnak szüleikkel? Mikép vélekednek az intelligenciáról?“ Míg ezekre a kérdésekre a jegyző — hosszabb-rövidebb gondolkozás után — bizonyára kielégítő pontosságú választ is tud adni, addig más esetekben komoly számvetési műveleteket is kell végeznie és statisztikai adatokat kell egymás mellé állítania, amint ezt az utasítás következő részei is tanúsítják: „Alkoholisták-e a lakosok, milyen italokat fogyasztanak leginkább és mennyi volt az elfogyasztott italok mennyisége 1927 évben, mi esik ebből fejenként. (Adatok a fogyasztási adó kezeléséből

menthető, kocsmák és saját bortermésből elfogyasztott mennyiségét kell számba venni és az összefoglalást elosztani a lakosok számával.) A háború előtt mennyire volt a lakosság eladósodva? (Az évenként beadott kamat-teher vallomások adataiból erről hozzávetőleges adatok kaphatók.) Mely pénzügyi intézeteknél voltak adósok, mi volt ezek kamata? (Hány %?) Amortizációs kölcsönöket igénybevettek-e?“ De ez még mindig nem elég! A jegyzőnek azt is meg kell állapítania, hogy vannak-e „a lakosságnak máshol ismeretlen táncai, van-e a kerítésnél és kapunál általában követett stílus, vannak-e eredeti — csak itt énekelt — népdalai, főleg népballadái s ha a lakosság bevándorolt, énekelnek-e még eredeti hazájukból hozott népdalokat?“ E kérdéseket nem lehet egyszerű igennel vagy nemmel elintézni; az utasítás megköveteli, hogy a népdaloknak ne csak a szövege, hanem még dallama is jegyeztessék fel. A jegyzőnek tehát nemcsak történetírónak, közigazdásznak, hanem folkloristának is kell lennie s nemcsak oly gyűjtőmunkát kell végeznie, amely tudományosan képzett kutató becsvágyát is sarkalhatná, hanem gyűjtésének eredményét — a máshol található anyaggal összevetve — mindjárt értékelnie is kell.

Ebből a kiragadott néhány példából is látszik, hogy a monográfiarendelet nehéz feladat elé állítja a közigazgatási tisztviselőket. Valósággal külön stúdium egy-egy kérdés, ilyen kérdés pedig — túlzás nélkül — százával van. Az utasítás például a harmadik fejezetnél, a népesség leírásánál 118 főkérdést vet fel s ezek között van olyan, amely újabb nyolc alkérdést szegez a jegyzőnek.

A rendelettel és az utasítással a megye vezetősége nyilvánvalóan valami nagy kulturális seregszemlét akart tartatni. A jószándék bizonyára dicséretre méltó, a végrehajtás azonban teljesen elhibázott. Közigazgatási tisztviselőktől még azt sem szabad kívánni, hogy polihisztorok legyenek, még kevésbé követelhető tehát tőlük oly feladatok megoldása, amelyekhez öt-hat tudós szakismeretei szükségesek. Bár meg vagyunk győződve, hogy Fejér vármegye jegyzői kara, mint minden utasításnak, a monográfiarendeletnek is legjobb tehetsége szerint eleget tesz, mégsem mérnök hinni, hogy a jövő történetője valami nagy hasznát fogja venni az elkészült monográfiáknak. Gyanításba kell vennünk ugyanis, hogy ez a historikus majd nem fogja a mienkéhez hasonló nagyrebecsüléstől vezetetni magát, hanem abból a helyes feltevésből indulva ki, hogy egyetlen embernek lehetetlen mindenhez értenie, soronként veszi majd kritika alá a monográfiák állításait. Mihelyt pedig erre kényszerül, a szép monográfiák számára sem előnyt, sem munkakönnyítést nem jelentenek.

Az az érzésünk, hogy a megye vezetőségének a jövő sokat emlegetett történetírója helyett mégis hasznosabb lett volna talán a jelenkor tudósaihoz fordulnia. Magyarországon minden szaktudománynak vannak képzett, sőt hivatott művelői, akik különböző társulatokba tömörültek, hogy legyen oly szervezetük, amely a nagyközönséggel az érintkezést fenntartja. Ezek a társulatok tehát az érdeklődőknek szívesen adnak felvilágosítást is. Azaz csak adnának, mert mint a jelen eset is mutatja, még a megyék vezetői sem érdemesítik őket arra, hogy tanácsot kérjenek tőlük. Vagy az is lehetséges, hogy közigazgatásunk irányítói nincsenek megelégedve a mai magyar tudományos élet színvonalával s ezért már most az eljövendő generációk igényeihez szabva követelményeiket, fogják munkába a bürokrácia hadseregét. Púdig a jelen esetben még az elmaradt mai tudósok is tudtak volna tanácsot adni, ha a megye felkéri testületeiket „véleményük szíves közlésére“. Megmondták volna, — nálunknál avatottabban és rendszeresebben — hogy mit kellene tenni, például mily természetű, nem írásos anyag egybegyűjtésénél járhatna valóban eredményesen a közigazgatás a tudományos kutatás kezére;

bebizonyították volna, hogy kár a tervezett monográfiaíratással oly sok tisztviselő idejét és energiáját pazarolni s bizonyára sikerrel értették volna meg, hogy a tudományos kutatást meg lehet ugyan szervezni, a tudós teremtő munkáját azonban nem s hogy következőleg szerfölött korai már most a tudományművelés közigazgatásítását megkezdeni. S ha netán minden érvelésük hiábavaló lett volna, azt bizonyára mégis sikerült volna megmagyarázniok, hogy még a jövő történetíróját sem fogják érdekelni az ilyesféle kérdésekben rejlő problémák: „Az esküvőt délelőtt vagy délután tartják-e? A kutyák számára hideg időben gondoskodnak-e vacokról? ízletesen főznek-e az asszonyok? A sertést pörkölik vagy forrázzák-e? Van-e különleges töltelekük, miként készül az?”

A rendelet és utasítás olvasása közben az ember előtt önkéntelenül is a Principe-nek egy sokat emlegetett képe merül fel: az íjász magasabbra irányozza nyilát, mint amennyire az avataltan szemlélő a távoli célhoz képest szükségesnek gondolná, de nem azért teszi ezt, hogy a nyü oly magasra menjen, hanem hogy ily módon találjon. Fejér vármegye vezetősége sem tartotta vízszintesen nyilát, de azért mégsem talált a célba. Úgy látszik, elveszítve szeme előtt a célt, egyenesen fölfelé röpítette a nyílvesszőt, amely azután szinte kiinduló pontjára esett vissza. Nagy utat tett a levegőben — de hiába.

MÁLYUSZ ELEMÉR

PÁRIZSI FŐISKOLÁK ÉS A MAGYAR KÉRDÉS

SZÁZADOKON keresztül az egyetemi városok szellemi életének legfőbb fókusza a főiskola volt. Az egyetem volt a polgárok kedvelt és féltett kincse és méltán, mert nem egy város köszönheti későbbi politikai és gazdasági jelentőségét is annak, hogy híres iskolája odavonzotta a tudósokat és az ifjúságot. Sok város azóta metropolissá dagadt, de azért mint régen, féltő gonddal óvja és támogatja egyetemét, amely ma is legfőbb büszkesége.¹ A világvárosok fényében azonban úgy tetszik, mintha elhalványult volna az egyetem jelentősége. Párizsban nem így történt. Egyrészt az egyetem, az állami és magán szabad-főiskolák és mindezek intézetei maguk is városnyi terjedelműre nőttek, másrészt az ideözönlő diákok tömegeinek is szűk lett a Quartier Latin és szükségessé vált egy város, a Cité Universitaire felépítése. De Párizs főiskoláinak igazi jelentősége nem is ebben a páratlan kifejlődésben van. Az egyetemek súlyát elsősorban az adja meg, hogy az egész francia közvéleményt igen érdekli a főiskolák élete, maga a francia kormány állandó tudományos tanácsadóit a professzorok közül választja ki, a képviselők és a sajtó pedig mindig figyelik a történelem, jog, közgazdaság, szociológia tudományainak fejlődését, úgyhogy szinte azt mondhatnánk: Franciaországban mindenki, aki a közügyekkel foglalkozik, tanul is állandóan az egyetemen. De ezenkívül a párizsi főiskolák ide vonzzák a külföldi diákság nagy és értékes tömegeit. A diákokat teljesen megnyeri a tanárok kedves közvetlensége és ragyogó előadásmodora és így legtöbbször szinte észrevétlenül egész életükre a saját gondolatukká formálódik az, amit itt hallanak. Ortega y Gasset, a modem Spanyolország szellemi vezére azt mondja egy művében, hogy figyeljük korunk ifjúságának gondolatait,

¹ Igen érdekes lenne egyszer számszerűen is kimutatni, hogy milyen — magyar viszonyoknak és szokásoknak — elképzelhetetlenül nagy összegeket áldoznak modem városok (Hamburg, Frankfurt a. M., Milánó, Párizs stb.) egyetemeikre.

mert ez az ifjúság olyan, hogy amit ma érez és gondol az holnap könnyen valóra válik.

Ezért figyelemmel a francia főiskolák kettős hatására, a francia kormányzat és politika, továbbá a Párizsban tanuló ifjúság irányában, talán nem lesz érdektelen regisztrálni azt, hogy miként ismernek minket és vélekednek rólunk a francia professzorok és hogy mit tanítanak a magyar kérdéstről a párizsi katedrákon.

Magyar vonatkozású kérdésekkel az egyetemi tanszékeken különösen a történelmi, politikai és nemzetközi jogi előadások kapcsán szoktak foglalkozni. A Sorbonne korábbi magyar professzora M. Eisenmann ma közismert a csehek iránti szimpátiájáról és ennek sok tanujelét is adja „Az Osztrák-Magyar Monarchia bukása és új Közép-Európa születése” címen tartott előadásaiban. Csehszlovákia megalakulását a történelem nagy igazságot-tevéseként ünnepli és lelkesen magasztalja az eddig mártírsorsú csehszlovákok kiválóságát. Az előkelő és nagyhirű École libre des Sciences Politiques egyik tanára, M. René Pinon, aki egyszersmind a Revue des deux Mondes politikai szerkesztője is, előadásaiban ugyancsak nagy csehbarátnak mutatkozik. Szükségszerű történeti fejleménynek nevezi Magyarország megcsonkítását és a jelenlegi helyzetet a nemzetiségi kérdés relatíve legjobb megoldásának tartja. A cseh nemzetben a franciák szellemi testvérnépét látja és új államukban a francia politika és a francia szellem legjelentősebb középeurópai támaszát és a béke zálogát ismeri fel. „Erős Csehszlovákia akadálya a germanizálódásnak s egyik legnagyobb biztosítéka az európai békének.” Ugyanakkor siet rámutatni Magyarország külpolitikájának veszélyes voltára: „Magyarország és Olaszország barátsága fenyegető jelenség az európai békére nézve.” Ugyanezen a főiskolán gyakran foglalkozik velünk M. René Henry, aki sokszor alig talál elég éles szavakat a magyarokat elítélő véleményéhez. M. Henry a békeidőben megfordult Magyarországon és beutazta Erdélyt is Zichy Jenő gróf vendégeként, ezért a közmondásos magyar vendégszeretetet ő is dicséri. De ezzel szemben Erdélyről beszélvén, amely országrészt, etnikai viszonyait tekintve, „tourbillon des peuples”-nek, népek örvényének nevezi, — igen színesen ecseteli impresszióit: leírja a nagy várakat a magas hegyormokon, amelyekben a magyar főurak éltek fényben és hatalomban — és a mély völgyeket, ahol viskókban, nyomorban és szolgasorban tengődtek a román parasztok ezrei. M. Henry így valósággal megrendítő képet rajzol Erdélyről és le is vonja a konklúziót: a magyar-román optánsperekben a jogi igazság ugyan feltétlenül a magyarok oldalán van, de szociális érzésünknek és szimpátiánknak — szerinte — a románokkal kell lennie. Ha felveti M. Henry előadásai közben a kérdést, hogy mi is okozta a háborút, arra is megadja azonnal a pregnáns választ: „Le militarisme allemand et la noblesse magyar!” Még aránylag akkor a legenyhébb irányunkban, amikor érdekes népek nevez és a végleteket hangsúlyozva, megállapítja, hogy igen visszataszító és igen szimpatikus tulajdonságaink vannak. Ismeri Magyarországot M. Blondel is, aki tizenötöszer volt nálunk. A Collège de France-on tartott előadásaiban nem mulasztja el ugyan megemlíteni, hogy nemzetiségi szempontból milyen magyar ravaszságokkal készítették Budapesten azelőtt a statisztikákat, de nyíltan megmondja azt is, hogy nem tapasztalta, hogy a monarchia nemzetiségeit már a háború előtt is mélyen áthatotta volna a páúszlávizmus gondolata.

Különös figyelmet érdemelnek M. André Tibal, nancy-i egyetemi tanár párizsi előadásai, amelyeket, mint a Dotation Carnegie tudományos vezetője és az Institut des Hautes Etudes Internationales tanára tart. M. Tibal szintén volt az utódállamokban és valamikor hosszabb időt töltött Prágában.

Andrew Carnegie nagy nevéhez és őszinte békeszeretetéhez méltó az a tökéletes objektivitásra törekvés, amely M. Tibal előadásait jellemzi. Az erdélyi kisebbségi kérdéstről tartott beszédében például bőven foglalkozott a román iskolapolitikával és a „balkáni kultúra nyomásával“ az erdélyidére. Felsorolja a románok eszközeit és a botbüntetésről sem feledkezik meg. Az erdélyi magyarság kultúrförlényének csökkenésével foglalkozva, ezt természetesnek találja addig a fokig, ameddig ez a csökkenés relatív, azaz a magyar értékek érintetlensége mellett a román kulturális fejlődés kibontakozásával magyarázható. De elítéli azokat a törekvéseket, amelyek az uralkodó nemzet részéről a magyarság kultúrértékeinek abszolút csökkenését célozzák, akár a beolvasztó elrománosítás, akár az elnyomás eszközeivel, mint ahogy ezt elítélendőnek tartotta a háború előtti viszonyokban is. A felvidékiek helyzetét ismertető előadásában is nagy súlyt helyez a nemzeti-ségek kulturális szabadságára és felsorolja a csehszlovák politikának az első években mutatkozó balfogásait. Megemlíti, hogy a felvidéki városok utcáin tilos volt a magyar szó és elmondja a sorozatos szobor- és műemlékrombolásokat is. Majd hozzáfűzi, hogy ma a helyzet már megjavult, — „igaz ugyan, hogy nincsenek is már lerombolható szobrok“. M. Tibal előadásait komolysága és nyugodt pártatlansága vonzóvá teszi minden nemzet diákjainak. Magyar hallgatói közül nem egy reméli, hogy az elkövetkezendő évek során benne látjuk majd a magyar igazság párizsi tudósvédelmezőjét. De M. Tibal ha ugyan egyáltalán akarná, hogy tudományos működését gyakorlati eredmények kövessék, — úgy inkább óhajtja a jelenlegi helyzet hibáinak megjavítását, mintsem hogy szükségesnek és jónak vélné az új államalakulások bárminő szerződéses megváltoztatását. Benne az igaz békülékenység szelleme él és ezért megértő. Megérti pszichikai momentumokból a kisantant háború utáni túlkapásait éppúgy, mint a magyar revíziós mozgalmat, de semmi sem mutatja, hogy neopatriotizmusunk gondolatát, a történelmi Magyarország politikai és kulturális hivatását értékelni tudná a wilsoni és a fajcsoporthozó elvekkel szemben is. De azért, amit M. Tibaltól kapunk és amiben oly kevés részünk van Párizsban: a megértéséért, — hálásak lehetünk.

A magyar-román optánsperok óta, több finom jogi érzékű professzor lett a magyarság igaz barátja. M. Dupuis annak idején nap-nap után foglalkozott az optánsperrel és igazunkat mindig erélyesen hangoztatta. M. de Lapradelle, M. Gidel, M. Barthélemy jogásztanárok szintén őszintén rokonszenveznek velünk. Egészen odaadó barátunk M. Villát, besan9on-i tanár, aki az École des Hautes Études Sociales-on külön előadássorozatban foglalkozott a magyar kérdéssel. Szinte negyvennyolcas lelkesedéssel és márciusi hévvel ismertette hazánk helyzetét és külön előadást tartott a revízió lehetőségeiről.

Ha a nemzetközi politikát és jogéletet valamely magyar vonatkozású kérdés foglalkoztatja, Párizsban általában ugyanannyi tudós szólal meg mellettünk, mint ellenünk. Sőt tekintve, hogy a magyarság barátai éppen a legkiválóbb jogásznevek, azt kellene hinnünk, hogy szavuk maradandóan hat és hamarosan át is fogja alakítani irányunkban a francia közfelfogást. Sajnos, ez még nem remélhető, mert a legnevesebb francia professzorok hangja is csak az ismerethiány és a tudatlanság pusztájába kiáltó szó. Bámulatos, hogy még ma is és az egyetemi körökben is nuly kevésbé ismerik a magyarság helyzetét és viszonyait. Hányan hiszik még most is, hogy hazánk nyelve a német és ha tudnak is a magyar nyelv létezéséről, azt legfeljebb dialektusnak tartják, mint a provensal-t. És mily gyakran hallunk efféle megjegyzéseket: „Érthetetlenek Magyarország panaszai a békeszerződés miatt, hiszen Ausztria területéből még többet vesztett a St. Germain-i

szerződéssel» sőt Ausztria elvesztette magát Magyarországot is és így a trianoni békének köszönheti Magyarország, hogy állammá lett.“ És még örülnünk kell, ha ezt megmondják, de mily sokan vannak, akik meg sem említik, oly természetes nekik, hogy Magyarországot a békeszerződés tette állammá, mint Csehországot és hogy Kassa és Kolozsvár nekünk sem volt más és ma sem lehet más, mint ami Bécsnek Prága és Lemberg. Diákok, akik Párizsban a trianoni szerződés paragrafusait par coeur citálják és dolgozatokat írnak az optánsperekről,— nem bírnak még elemi ismeretekkel sem a magyar történelemtől és közjogról. Diákok, akik pontosan megtanulták az utódállamok nyelvi és iskolai statisztikáit és akik vizsgáznak az új iskolatörvényekből, — semmit sem tudnak a magyarság nyelvéről és kulturális értékeiről.

Párizsban másfélszáznál több szabad-főiskola van; mind jónévű és látogatott: maga az ötfakultású egyetem, tizenkilenc „csatolt intézetével“ az óvilág legnagyobb főiskolája; a Sorbonne-on a skandinávtól a kínaiig minden jelentős kultúrközösségnek külön intézete van; a német nyelvet és irodalmat három nyilvános rendes tanár oktatja, de rendszeresen ismeretnek soha nem hallott élő és holt nyelveket is és azok irodalmát; az arab nyelvet, tájszólásait és irodalmát például négy tanár összesen tíz kurzusban tanítja; a párizsi főiskolák valóban minden tudományok Eldorádójának tetszenek. Csak a magyar nyelvnek, irodalomnak és történelemnek nincs intézete, sőt egyetlenegy előadója sem! Ezért nem ismernek és ezért találkozik Párizsban minden magyar ügy a legszörnyűbb ellenséggel, a tudatlansággal. A nemismerésnek ebben a sivatagában csak két kis oázist tudunk, ahol valamelyest vigasztalóan tudomásul vették a magyar kultúra létezését: az egyik a Nemzeti Konzervatórium, ahol foglalkoznak Bartók és Kodály művészetével, a másik pedig az Institut Catholique, amelynek teológiai és filozófiai fakultásain állandóan használják Schütz Antal, budapesti professzor latinnyelvű műveit. Ez a két kivétel erősíti meg azt a rettenetes szabályt, hogy a magyar kultúra ismeretlen a párizsi főiskolákon. Nem tudnak, nem beszélnek róla, talán el sem hinnék, hogy van, fel kellene előbb fedeztetni, mint valami ismeretlen szigetet.

Ezzel szemben a csehek semmit sem tartottak oly fontosnak és sürgősnek, mint egy párizsi tudományos intézet felállítását. Jóformán még meg sem alakult Csehszlovákia, amikor már 1919-ben kértek és sürgettek egy intézetet a Sorbonne keretében. 1920-ban barátjuk, M. Ernest Denis, a cseh és a szerb kormány támogatásával meg is szervezte az Institut d'Études Slaves-ot, amelynek fenntartási költségeihez 1923 óta a lengyel kormány is hozzájárul. Az intézet támogatására baráti szövetséget is létesítettek és otthonául szép palotát vásároltak a rue Michelet-ben. És nem-sokára egy évtizede lesz, hogy hirdetik onnan a szlávok kultúráját és megismertetik magukat a franciákkal. Gazdag könyvtáruk mindenkinek hozzáférhető és folyóiratuk, a Revue d'Études Slaves közkézen forog. A szláv nyelvek oktatásán kívül, tanítják a történelmet is és elemezik a modern cseh irodalom nagyságait: Capek-et, Vancura-t, Durych-ot. Az intézet állandóan bővül és ma már orosz, lengyel, szerb, horvát, sőt bolgár kurzusokat is ad, és így az egész szlávok tudományos centrumává fejlődött, de azért teljesen a csehek irányítása alatt áll. De még ez sem volt elég! A cseh kormány Ernest Denis-ről elnevezve katedrát állított a Faculté des Lettres-en, amelyet mint a „szláv történelem és kultúra“ nyilvános rendes tanára, M. Eisenmann tölt be, aki egyszerismind a prágai Institut Frányák igazgatója is.

Aki nap-nap után látja az ismerethiány és tudatlanság szörnyű kínai falát, amely Magyarországot elzárja a francia közönség elől és szemléli

a csehek erőfeszítéseit és aki tudja, hogy a franciákban sokkal kevesebb irányunkban az antipátia és soklód több a nemismerés, mint ahogy azt odahaza hiszik: annak meggyőződése, hogy Párizsban egy arra hivatott magyar tudós csodákat művelhetne! Nem említjük meg azokat, akik ma külföldi egyetemeken a magyar kultúra kiváló exponensei, felidézzük boldogult Gragger Róbert emlékét, aki a berlini egyetem első magyar tanára volt. Ha Párizsban is lenne egy nagytekintélyű, de a mellett közvetlen, rokonszenves és a francia lelkülettel harmonikus tudósunk, mint amilyen a németek közt az úttörő Gragger Róbert volt, akkor hazai kultúránkhoz méltó módon léphetnénk a szellemi és politikai befolyásában egyaránt „grande nation“ tudományos közvéleménye elé.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ

CHURCHILL A PÁRIZSI BÉKÉKRŐL ÉS AZ ÚJ KÖZÉPEURÓPÁRÓL

A MAGYAR SZEMLE múlt év szeptemberi számában Balla Antal már ismertette Churchill „Világválság“ című művének a háború kritikus három utolsó esztendejével foglalkozó köteteit.¹ Most végre márciusban megjelent az ötkötetes hatalmas műnek utolsó kötete is, amelynek az angol publicista államférfi magyarra pontosan alig fordítható szóval az „Új Sarjadás“ címet adta.²

Churchill ezzel az ötkötetes munkájával, amelyet egyik bírálója Gibbon művéhez méltó alkotásnak nevez, egyszerre az angol irodalom történetírói hajlamú publicistáinak legnagyobbjai közé került. Ha lett volna hasonló zsunaliszta és történetírói hajlamú államférfi — írja a könyvnek ugyanez az ismertetője³ — Rómában vagy Karthágóban, Nagy Sándor mellett Macedóniában Dzsingisz khán mellett Ázsiában, Franciaországban Nagy Károly vagy Napóleon uralkodása alatt vagy akár a Pittek idején Angliában, mennyivel többet tudnánk arról, hogy mi történt valójában és mit gondoltak az emberek arról, ami történt. Churchill műve azért nagy alkotás, mert a jövő történetírója számára a minden idők legnagyobb háborújáról minden elképzelhető tekintetben anyagot tud nyújtani.

Ennek a befejező kötetnek is a publicisztikai értékei a legszembetűnőbbek, de ennek a publicisztikának maradandó értéke van, mert összefoglaló képet tud nyújtani a háborút követő évek nehezen áttekinthető viszonyairól. Churchill a háborús világválság kulminációs pontját 1922 őszére teszi, amikor a csanaki epizód már lejátszódott és ezzel az 1914—18-i évek háborús korszakát véglegesen lezárva új fejezet kezdődött a közeli Kelet történetében. Európa szempontjából azonban ennél is fontosabb volt az, hogy a francia-német viszony ekkor jutott el a legvigasztalanabb pontjához, amikor már csak néhány hónap választott el a Ruhr-vidék megszállásától. De viszont ekkor robbantotta szét a múlt hetekben elhunyt Younger lord politikai akciója Lloyd George koalíciós kormányát a Carlton Club emlékezetes október 19-i gyűlésén és ugyanezen a héten vonultak be Rómába Mussolini

¹ Lásd IV. kötet, 1. szám, 42—50. oldal.

² Winston S. Churchill: The World Crisis: the Aftermath. — London, Thornton Butterworth. 474 oldal.

³ The New Statesman. Március 9-1 szám.

fekete inges fasisztái, hogy mindkét esemény— az egyik Nagy-Britanniában, a másik Olaszországban — döntően új irányt szabjon az európai viszonyok és végeredményben az európai történelem további fejlődésének.

Churchill ebben a kötetben legrészletesebben a fehér ellenforradalommal küzdő Szovjetország sorsát és a görög-török háborút tárgyalja. Benünket azonban sokkal inkább érdekel az, amit a párizsi békékről és az új Közép-Európa kialakulásáról ír. Churchill nem volt a Párizsba küldött brit plenipotenciáriusok között és bár mint Lloyd George kormányának hadügyminisztere kétségtelenül több is volt, mint az események kívülálló, tárgyilagos szemlélője, azok a fejezetek, amelyek ezzel a két tárgykörrel foglalkoznak, az olvasóban mégis azt a benyomást keltik, hogy itt a legmagasabb színvonalon álló, de azért bizonyos mértékig az átlagos brit ember — aki, akárcsak a Perikies korabeli görög demokrácia polgára, ízig-vérig homo politicus,— mondja el szigorú és tárgyilagosan kritizáló véleményét. Az a pár oldal, amit „fegyverszüneti álom“ — An Armistice Dream — címen mindjárt az első fejezetben papírra vet, és ahol „álomban“ összehozza a három politikust, Lloyd George-ot, Wilsont és Clémenceau-t, akiket később, mint triumvirátust emleget, később pedig Foch marsaik, egy képzeletbeli előzetes békekonferenciára Wight szigetén, hogy megbeszéljék a háború rémségeitől megszabadult Európa jövődjét, a politikai szatíra legragyogóbb alkotásai közé tartozik.

Az a keserű gúny, amivel Churchill egyetlen mondatba sűrítve állította pellengérré a háborút követő évek kiábrándító eseményeit: az óriások háborúja befejeződött és a pigmeusok dulakodása a zsákmány felett megkezdődött, rövid idő alatt szállóigévé lett Angliában. De apró mestermű önmagában az a rövid bevezető fejezet is, amelyben egymással szembeállítja az 1814-i bécsi kongresszus árisztokrata, a maga céljaival és feladataival tisztában levő konzervativizmusát és az 1919-i párizsi béketárgyalások felszínes, kapkodó demagóg demokráciáját.

A békekötések kritikájaként írt fejezetben egyik legérdekesebb rész az, amelyben Churchill elmondja, hogy a wilsoni, de végeredményben Fichtétől származó önrendelkezési jog gyakorlati alkalmazásánál a fő elv háttérbe szorításával rendesen egyéb, mellékesnek látszó indítókok döntötték el a legkényesebb kérdéseket természetesen, kivétel nélkül minden esetben a győztesek leplezetlenül önző érdekei szerint.

Igaz, hogy a triumvirátus azzal az elhatározással kezdte meg a tárgyalásokat, hogy a wilsoni elv alkalmazásánál a nyelv és kétes esetekben a népszavazás lesz a döntő szempont, de hamarosan különös dolgok váltak ismeretessé az új rendezés alá kerülő Közép-Európa viszonyairól. Kitűnt például, hogy vannak fajilag tudatos nemzetiségi csoportok, amelyek a saját nyelvüket alig, vagy csak a legnagyobb nehézséggel tudják beszélni; hogy vannak úgynevezett elnyomottak, akik de facto már elnyomóik nyelvét beszélnek, de azért gyűlölik őket és viszont, hogy vannak elnyomók, akik az elnyomottak nyelvét vették át, de azért ők maradtak az uralkodó népfaj. Azután jöttek az új államok és meggyőzően érveltek a mellett, hogy nekik életszükséglet a tengerhez való szabad kijárási. Jöttek felszabadított nemzetiségek és történelmi jogok alapján követeltek olyan határokat, amelyeknek a néprajzi határokhoz semmi közük nem volt. Jöttek a győzők „jó társaságába“ került kis államok, amelyek követelték a háborúba való belépéskor számukra titkos szerződésekben megígért területeket. Majd jöttek mások és gazdasági érvekkel küzdöttek a maguk igaza mellett és azután hamarosan kitűnt az is, hogy egymással megférni nem tudó fajok nem egy helyen kibogozhatatlan összevisszaságban élnek és közöttük a határt meghúzni a néprajzi, de bármiféle elv alapján is teljes lehetetlenség.

Különös, hogy Churchill mindezek ellenére is igen meg van elégedve a békeszerződések területi intézkedéseivel. Szerinte a vitás területek Európa egész területének mindent összevéve is csak jelentéktelen töredékét (minute fraction) alkotják; olyan kivételek ezek, amelyek csak megerősítik a szabályt. Ha erős ellenállást váltott is ki és sok keserűség oka még ma is az, hogy itt-ott durvábban vágott bele a nemzetiségek érzékeny és nehezen elhatárolható szegélyterületeibe az Európa új térképét készítő olló, ez az általános eredmény sikeres voltát nem befolyásolhatja. Ma Európa összes lakosságából — írja — valószínűleg három százaléknál is kevesebb azoknak a száma, akik olyan uralom alatt élnek, amely rájuk nézve idegen és amelytől szabadulni szeretnének; ez az első eset, hogy Európa térképét úgy rajzolták meg, hogy összhangba legyen a népek kívánságaival.

Bármennyire fájdalmasak is minden magyar ember számára Churchillnek ez az ítélete, szembe kell vele nézni, mert sajnos, Churchill nem áll egyedül véleményével, sőt úgy kell őt tekintenünk, mint a legmagasabb színvonalon álló és pedig a legbefolyásosabb homo politicus osztály képviselőjét. Ez az osztály ugyan már elég nagy számmal mutat fel tiszteletreméltó kivételeket éppen a magyar kérdés és a békerevízió ügyét tekintve, de azért nagy általánosságban Anglia legtöbb súllyal bíró politikusai és államférfiai még nem fogadták el Rothermere lord külön véleményét, aki ennek a szerencsétlen három százaléknak talán alig egy harmadát kitevő¹ hárommillió magyar sorsát nem nézi olyan közömbös egykedvűséggel, mint Churchill, akit általánosításai ezen a ponton kétségtelenül valótlan megállapításokra ragadtattak.

Churchillnek ez a felszínes ismerete az új Közép-Európa problémáiról és közelebbről a magyar kérdéstről ott is kitűnik, ahol rövidre fogva elmondja a Habsburg-monarchia szétdarabolásának történetét. Valami nagy szájalmat nem érez a világtörténelemnek ez iránt a nagy tragédiája iránt. Egyszerűen megállapítja, hogy a bomlási folyamat hihetetlen gyorsasággal és szinte önmagától ment végbe, úgyhogy a békekonferenciának, amelynek érdeklődését hosszú hónapokon keresztül úgyis a német kérdés rendezése kötötte le, alig volt egyéb dolga, mint jóváhagyását adni a kész tényekhez.

Csehország kialakulásának másfél oldalon elmondott története rövid, nem túlságosan rokonszenvező és nagyon felszínes összefoglalása annak, amit a cseh propaganda fáradhatatlan kitartással erőszakolt rá a nyugati államok közvéleményére. A cseh-tót problémát így természetesen nem is ismeri Churchill és nem lát semmi ellentmondást abban, hogy közvetlen egymásután említse meg először azt, hogy a tótok szabadulni akartak Magyarországtól és csatlakozni az új államhoz, azután azt, hogy Wilson és Masaryk egyeztek meg abban a háború vége felé, hogy Szlovákiát Csehországhoz fogják csatolni. Egy másik állításának pontatlanságáról és felszínességéről, hogy tudniillik a néprajzi határt tótok és magyarok közt nagyon nehéz, sőt lehetetlen lett volna megállapítani, Churchillt Magyarország néprajzi térképére vetett egyetlen pillantás is meggyőzhette volna.

A szerb-magyar határ megállapításának igazságtalanságáról Churchill szintén nem akar tudomást szerezni. Érdekes, és felületességére jellemző azonban az, amit a horvátokról mond, akiket szerinte nem a magyar elnyomástól való szabadulás vágya készítetett a szerbekhez való csatlakozásra, hanem a horvátokban egyszerűen megszólalt a nemzeti önzés és régi szövetségeseiket cserben hagyva, a szegény rokonból győztes nemzetté lett Szerbia

¹ Az Encyklopaedia Britannica 13. kiadásának „Population“ cikke szerint Európa lakossága 1920-ban 451 millió volt.

védőszárnyai alatt, minden olasz ellenzéssel szemben ügyesen becsempészték magukat ők is a győztesek büvkörébe.

Erdélyt illetőleg Churchill egyszerűen megállapítja, hogy az önrendelkezési jog itt teljesen csődöt mondott és minthogy Erdély integritása a győzőkre nézve fontos volt, — hogy miért, arról egyetlen szó említés sem esik — Románia megkapta osztatlanul és ezzel legalább egymillió magyart szakítottak el fajtestvéreiktől. A magyar határ mellett élő másik háromnegyedmillió magyar sorsáról Churchill egyszerűen tudomást sem szerzett.

Magyarországnak mindössze néhány szánakozó szó jut. Balszerencse üldözte a magyarokat, — írja — hogy a saját sorsuk intézését a bolsevik forradalom általános felfordulása közben, éppen történetük legkritikusabb idején ejtették ki kezükből és Párizsban, mielőtt személyesen megjelentek volna, úgyszólván róluk és nélkülük intézkedtek. Majd pár szóval leírja a bolsevik forradalom, a román megszállás és rablás történetét. Azután újból sajnálkozik a magyar népen, amely éppen akkor volt legelgyengültebb állapotban, amikor jövőjének leggyötrőbb kérdéseiről volt szó, hiszen nemcsak azokat a nemzetiségeket vették el tőle, amelyek vele együtt és uralma alatt éltek évszázadokon át, hanem ugyanakkor több mint harmadfélmillió magyar, tehát az egész magyarságnak egynegyedrésze idegen uralom alá került.

Churchillnek ezekkel a tényekkel szemben nincs egyetlen szava sem, amely az elkövetett igazságtalanságok jóvátételét ígérné. Könyve végén ugyan elismeri, hogy a békekötések eredményeit nem lehet véglegeseknek tekinteni, hogy még sok tennivaló van hátra addig, amíg Európa jövőjét a háború fenyegető réme többé nem fogja fenyegetni, de a hibák és igazságtalanságok helyrehozataláról nincs sehol egyetlen szó, egyetlen célzás sem. De talán könyvének nem is ez volt a célja és talán az a sötét, nyomasztó hangulatú kép, amit a béketárgyalások önző pigmeus dulakodásáról és a nyomában támadt elégedetlenségekről nyújt olvasóinak, akik kétségtelenül az angol olvasó közönség legtöbb súllyal bíró rétegéhez tartoznak, táplálni fogja a felelősség érzését az igazságtalanságok jóvátétele érdekében, ami nélkül Európa békéje bizonytalan és ingatag talajra épített béke fog maradni.

MÁTHÉ ELEK

BALATONI JEGYZETEK

NYAKIG ÜLŐK a Balatonnak mindig kellemes vizében, szánakozva gondolkodom a kánikulában gőzölgő pestiekre. Gyönyörködöm a most éppen csendes víztükör fényjátékában: szép moiré-minták rezegnek a szelíd és vastag hullámfodrokon. Egy halászmadár csap át fejem felett, hófehér tolla a víztől zöldet tükröz, most lecsap, de prédáját tévesztve tova lebeg, mint egy kis aeroplán.

Nini, a Badacsony hatalmas vulkánkalapját valami fereg rághatja: nagy sárga folt ékteleníti el a zöld hegyoldalt... Most valami füst vagy köd emelkedik a foltból felfelé és robbanás tompa zaja fut át a víz tükrén. Részvénytársaság vajakálja a pompás bazaltot (amilyet a Mátrában is bőven találnának) és egy nagyon befolyásos politikus ismerősöm szerint nincs az a hatalom, mely a Balaton tájképének ezt az örökre szóló elcsúfítását megakadályozni tudná, olyan hatalmas érdekeltségek zsebére megy a dolog. Eszembe jut a celldömölki síkság egyetlen hegye: a szintén vulkanikus vonalú Ság, melyet nyolc év óta épp az idén láttam viszont, ennek már

lefaragták a sapkáját és ma csak egy banális, lapos, lomha hegyhát húzódik el a kietlen síkon. Nem sok látnivalót hagyott meg nekünk a trianoni béke, de meg kell adni, hogy azt se becsüljük meg túlságosan. Tájvédelmi törvényt kérünk, de gyorsan, mielőtt még a Badacsonyt és vele a Balatont teljesen lefejeznék a hatalmas érdekeltségek.

AZ ÉJJEL SZÉLVIHAR tört ki, mely reggel csak folytatódott s a Balaton olyan hullámokat vet, akár a tengerdagály. Különös ez a balatoni szél: nincs crescendo-diminuendo-ja, szüntelen zúg, mint egy hegyi folyó. Ma hát nem fürdünk, nem vitorlázunk, menekülünk tehát a szárazshld felé. Néhány kilométer távolban zöld erdővel borított hegyek látszanak: áótha oda rándulnánk ki? Az utat még csak megmutatják, de aztán senki fém tud többet: milyen az az erdős vidék? Mennyi időbe telik, míg odaér az ember? Mi a neve a hegynek? Fárasztó gyaloglás után keresztülvergődöm a homokos úton, gyönyörű erdős hegygerincen járok, vándorlók órákhosszat s egy ember, akivel találkozom, azt mondja, napokig eljárhatok a dombtetőkön, míg kiérek az erdőből. Persze, ha katonai térképem volna, ezt talán ki tudnám olvasni belőle. De egy „fürdőtelepen“ talán lehetne valamit tenni a környékbeli turisztika érdekében is és a vidék szépségeit nem a felfedezés véletlenére bízni? Az egyik dombtetőről gyönyörű kilátás nyílik: egyfelől a Balaton merész vulkánhegyeivel megdöbbenően szép táj, másfelől egy bájos dunántúli völgykatlan szabályosan ültetett jegenyesorvonalakkal; útitársam megjegyzi: „Ha ez Ausztriában volna, itt kilátó lenne, mellette Meierei... mindenütt jelzőtáblákkal.“ Itt bizony csak egy pár szegény ember lakik. Behívnak szegényes udvarukba, leültetnek, megkínálnak vízzel. Az öreg gazda célozgat arra, hogy van neki villaépítésre alkalmas telkecskéje, úgy látszik a telekspekuláció az egyetlen formája a fürdőéletnek, mely idáig elhatolt és elpanaszolja, hogy kőműveslegény fiai nem kapnak napszámot (2 pengő egy napra) és így nem tudják, hogy bírják majd a telet... Amott egy másik szegény asszony kínál, vegyek az almájából, ingyen adja... Megható, de én a nyomor idillje helyére a jól táplált osztrák vendéglošt szeretném magyar kiadásban, aki aludt tejért, rántottéért vagy fröccsért hús lombok alá állított asztal mellől állítja ki a számlámat s aki maga megveszi, hogy eladhassa a környék parasztjainak élelmiszertermékeit.

VÉLETLENÜL HALLOM, hogy Földvár mellett egy árpádkori templom van, melyet a Műemlékek Országos Bizottsága restauráltatott. Nyaraló ismerőseimnek, ősrégi balatoni lakóknak újdonságot közlök a kőröshegyi templom hírével. Sem ők, sem én nem láttunk a menetjegyirodában, de még Földváron sem olyan hirdetést, vagy füzetet, melyen a Balaton turisztikai szépségeit reklámoznák. A tapolcai barlangról, a füredi fürdőpénztár ablakában kített hirdetésből értesültem. Pedig Hévízen sokszor jártam... Egyik híres fürdőtelep mellett közvetlenül emelkedik egy domb: no ide felmegyek, milyen szép lehet innen a kilátás!... „Tilos út... Tilos út...“ A hegy tulajdonosa, egy befolyásos képviselő nem enged fel senkit a hegyre, mert letapossák a faültvényeket. Ezen persze nem csodálkozom, mert tudom, hogy még a főváros közelében is mily mostoha a turisztika sorsa: a pilisi hegyekben jóformán csak egy út áll nyitva (a Duna felől egészen pontosan csak egy), a többi holmi vadállomány kedvéért örökre járhatatlan. Nem gondolnám, hogy a Wiener Waldot a vad kedvéért lezárják a bécsi közönség elől... S ezzel a tilalommal nyomják a dunaparti fürdőket: Leányfalut és társait, ahol csak a Duna felé szabad az út. Nincs elég vadállomány másfelé az országban? És ha a szegény községek megengedik a turistáknak az átjárást, mert tudják, hogy az a kis vadkár meg-

térül a fogyasztás és a forgalom révén, éppen a gazdag kincstárnak kellett elzárkóznia az elől, hogy Budapestnek tényleg nagyvárosi és nem a közép-korra emlékeztető környezete legyen? Mert tudni kellene, hogy a János-hegy és a Svábhegy nem elégítheti ki annyi százezer ember mozgási és leg-egészségesebb szórakozási vágyát... A Balaton tehát e tekintetben csak az általános magyar nívót képviseli, ez a vigaszunk mindenestre megmarad. Ausztriában, Svájcban ellenben nehéz volna hasonló tilalomtáblákkal találkozunk. . .

S miután a balatoni fürdőzőben nincs meg az a rettenthetetlen sétavágy, mely melegen, homokon, szervezetlenségen, ismeretlenségen is keresztül-hajtja az embert, rossz időben bosszúsan kiül a verendára és reggeltől estig — mit csináljon? Römmizik.

TIHANY. Délben kiránduló csoportok lézengenek a bezárt apátsági templom körül. Olasz templomok környékére emlékeztető koldusgyerekhad kínálja a kecskekörmöt, két apró suhanc is áll elém s egyszerre fújja értelmetlenül, egymást bökdösve Garay verses mondáját. A kisebbik, láthatólag az élelmesebb, az utolsó sorral siet, hogy társára hamar ráolvassa: „Te csak hadartál..s maga kaparja be a filléreket. Visszhang persze nincs, de van annál szebb kilátás a gyönyörű vulkanikus vidékre. A templom zárva, a látogatók részére semmi utasítás az ajtón. Majd kettőkor egy kislány kinyitja, beül a kórusba és bambán nézi mint lézeng tanácstalanul a beözönlő tömeg a templomban. Itt még nem ismerik a „vezetést“. Az I. Endre sírját őrző árpádkori altemplom el van zárva, a vasrácsnál egymást taszigáljuk, hogy bekukkanthassunk és egymást világosítjuk fel többé-kevésbé hiányos ismereteinkkel.

Körülvezetnek a biológiai intézetben is. A közönség jobban teszi, ha hallgat az ajtóra akasztott cédulára és nem igyekszik bejutni, mert laikusnak nem sok látnivalót nyújt a hatalmas és szemre is gyönyörű intézet. De a fiatal adjunktus büszkén mutatja nekem — ő nem az akváriumát, hanem — az intézet kiadványait, mert ebben csapódik le az intézeti munka. A biológia ágas-bogas és napról-napra fejlődő tudományához magyar tudományos kutatás eddig nem sokat adott hozzá s ma, mikor Romániában két, Németországban 50—60, Szovjetországban 120 biológiai intézet működik, senki sem sajnálhatja a magyar tudományos élettől a balatonit. S kis szűk egyetemi termecskéből, hol hallgatóimnak asztalt és könyvet alig tudok nyújtani, pedig ő, a berlini, párizsi, bécsi egyetemeken sokkal több diák kap munka- és tanulási lehetőséget! kissé irigykedve gondolok erre a gyönyörű intézményre, ahol a legszebb életmunka: a tudományos kutatás kapott igazán mintaszerű és meleg otthont.

SÍÓFOK, A padok a Pesti Naplót, Az Estet hirdetik. A nők pizsamában és fürdőtrikóban sétálnak a parton, a penzióban ugyanígy kellemes, de néha gusztustalan toalettben ping-pongoznak, ebédelnek, birkóznak, táncolnak a Színházi Elet ízlése szerint, mely külön irodát tart itt fenn, a Miss Balaton küzdőterén. Meglátogatóm a balatoni fogast is otthonában: e percben osztják széjjel az éjjeli zsákmányt: egy hétkilós fogas is került a hálóba. Különben éppen most vívja késhegyre menő harcát a balatoni hal a tavi ponttyal: a fővárosban mindenütt látható élőpontyreklám ellen folyik a kereset tisztességtelen verseny címén... A Balatonhalászatnak, mely különben a legnagyobb egy kézben levő és racionális természetes tógazdaság Európában, másfelé is kell harcolnia: a parti horgászokkal, akik egy évben háromszor annyi pontyot kifognak, mint maga a bérlő társaság, holott ez rakja bele a tóba a szelíd tenyészpontyokat. Hallom a panaszt,

hogy a horgászok nem tartják meg a szabályokat: van, aki tízes horgot vet, van, aki eteti a halat s azzal csalogatja horogra a szelíd és etetéshez szoktatott tenyészpontyot. De erre egy kisdíák pajtásom — azt hiszem, horgász-jegy nélküli ősróvalás — felháborodva mondja másnap mikor elmesélem neki: „A társaság? Azok a rablók? Alig hagynak már halat a Balatonban!“ A szomszéd villa házmestere meg azon panaszkodik, mennyi pénzébe jön a főtt kukorica, amivel a halat etetnie kell, ha valamit akar fogni .

Kevesen tudják, hogy itt terem a siófoki haltelepen a műgyöngy anyaga is: az apróhal pikkelyéről vonják le a gyöngyházast, ezüstös csillogású kristályokat s innen szállítják egyenesen Párizsba, ahol a Thecla és egyéb gyöngy lesz belőle. Meg tudnák itt helyben is csinálni, de a magyar csecsebecsének nincs olyan presztízse, mint a franciának. Így hát kiviszik az anyagot és a párizsi boulevardokon vásárló magyar visszahozza kész műgyöngy formájában a balatoni halacsok pikkelyeit.

Földvár. A padok a Budapesti Hírlapot hirdetik. A hotelek turáni neveket viselnek. Csak teljes öltözetben... mondja a sétányon felállított tábla. Előkelő csönd, diszkrét emberek. Úgy érzem, hogy itt még a pincérben, meg a hordárban is megvan a földvári stílus. A bazárban meg akarom venni a legújabb balatonmelléki térképeket: ennyire még Földvár sem jutott, nem is látták, valami régi kisméretű térképet kínálnak. A térképvásárlást aztán megkísértem Füreden és Lellén is, sehol sem látták a térképészeti intézet idej új kiadványait.

Szabadi, tanárok villáskái a mély homokban; Szárszó, siófoki póttelep; Lelle, beláthatatlan hosszú kispolgári villasor; Füred, Hévíz gyógyfürdők, ahol igazi betegekkel és magyarruhás kiscsodákkal is találkozok az ember: mindegyik fürdőtelepnek megvan a maga egyéni színe, arculata, akárcsak a Balaton vízének, mely Szentgyörgynél játssza a legszebb naplementét, Tihanynál az abbaziai tengert, Szabadinál, Aligán Swinemündét.

FURCSA, DE ÚGY VAN: a nagy víz mellett a legnagyobb probléma a víz. Az ivóvíz és az, amely az egészségünket szolgálja. Azt mondják, nem lehet csatornázni, mert az olyan pénzbe kerülne, mint Budapest egész vízvezetéke. Így hát értem, mit csinál az a rabszolga ott a penzió, vagyis panzió bokrai mögött: vizet pumpál a tartályokba! De talán ezt automatikusan elvégezhetné a villany is?..., „Nem lehet kérem 13 filléres egységár mellett“, hangzik a válasz. (Budapesten 3½ fillér.) Ilyen ár mellett aztán csakugyan olcsóbb a kétpengős napszámos. Apropos, egy villanykörte után fizettem három hétre öt pengőt... A bánhidai centrálának itt valósággal felszabadító missziója lesz. Ha ugyan idehozzák és a helyi érdekeltségek nem vezetnek el a villany útjában.

A villák között húzódik egy homokos út, automobil, 16, ember megfeneklik benne és fulladozik porában. Miért nem építik meg ezt az utat? „Úgy van az, tetszik tudni, mondja házigazdám, hogy már megvolt az egyesség, hogy kiki viseli a községgel együtt felesben a saját telke előtti útrész költségeit, de egy igen gazdag birtokos nem akarta vállalni az ő telkei elé eső részt s így ma sincs út.“ Úgy történt ez, mint az a bizonyos sétaút a hegyre, aminek a kivitelét a hegy tulajdonosa akadályozta meg a fürdőközönség ellenében.

A DRÁGASÁG nem olyan szörnyű, mint mondják. Persze Földváron 50 fillért számítanak fel egy pohár sörért, de nem muszáj éppen Földvárra menni a lateinernek sört inni. Olasz fürdőn mindenesetre többet költünk, osztrák fürdőn legalább is annyit, mint itt. És megmarad az utazási költség.

Panaszkodunk, mormogunk és valami mégis visszahúz, még így szezon vége felé is. Nemcsak az, hogy magyar a Balaton, hanem a víz pompás fény- és színjátéka és a határtalan fürdési és sportolási lehetőségek. Ezzel, azt hiszem, semmiféle európai tó- vagy tengervíz nem versenyezhet. Panaszkodunk hát, de csak a szeretettjeivel zsörtölődik így az ember, mert szeretné még tökéletesebbnek látni őket.

ECKHARDT SÁNDOR

A SZEGEDI KORMÁNY UTOLSÓ NAPJAI

ANTAL ISTVÁN úrtól, „A szegedi kormány utolsó napjai“ című cikk szerzőjétől vettük az alábbi sorokat:

Éber Antal vezérigazgató úr a Magyar Szemle szeptemberi számában kiemertően foglalkozik a szegedi kormány utolsó napjairól írt cikkemnek (Magyar Szemle VI. k. 313—321. l.) pénzügypolitikai vonatkozásaival. Ebben az egyébként rendkívül érdekes írásban, amely tüzetesen és szemléltetően tárja fel azokat a rendkívüli erőfeszítéseket, amelyeket a szegedi kormány az ellenforradalom katonai akcióinak finansziális előkészítése érdekében az ő vezetése alatt kifejtett, a többek között azt állítja, hogy téves az én cikkemnek az a kitétele, amely szerint a szegedi kormány a katonai előnyomulás anyagi eszközeinek megszerzése végett még a Rotschild-csoporttal is felvette az érintkezés fonálát. Mért „a Rotschild-csoporttal — írja — semmiféle érintkezést nem folytattunk, sőt a Rotschild-csoportnál leendő kísérletezésről közöttünk szó sem volt...“

Cikkem kérdéses részének anyagát még az eseményekkel egyidejűen a helyszínen gyűjtöttem össze, ahol, mint a miniszterelnök egyik személyi titkárának alkalmam volt a szegedi kormány összes ténykedéseit közvetlen közlőre figyelemmel kísérni. Ilyképen szereztem még annak idején Szegeden azt az információt, hogy a szegedi kormány az ellenforradalom pénzügyi problémáinak megoldása céljából még a Rotschild-csoporttal is — bár sikertelen — tárgyalásokat folytatott.

Ez információim helyes voltát megerősíteni látszik Kelemen Bélának, az első szegedi kormány belügyminiszterének „Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez, (Naplójegyzetek és okiratok)“ című forrásmunkája is, amely az általam megemlített Rotschild-féle tárgyalásokról a következőket írja (407. lap):

„Ebben az időben (t. i. 1919. július 17-én) már mind nyilvánvalóbbá vált, hogy az Ábrahám-kormány sorsa nem különbözik a Károlyi Gyulától és Ábrahám szeretett volna a franciáktól végre valamit kiszorítani. Éber megérkezése új fázisba hozta a kormányzatot. A pénzügyi megalapozásról volt szó. Éber nem nagy bizalommal nézte a kormány helyzetét. Ábrahámék kapacitáltak, hogy vállalja a pénzügyi tárcát. Ebből következett az, hogy menjenek el de Lobithoz a kormány helyzetét tisztázni és az akció lehetőségére nézve felvetni a kérdést. Az eredményt mi sem tünteti fel jobban, mint az, hogy Éber a pénzügyi tárcát nem vállalta.

E helyett Éber elment Bécsbe pénzt szerezni a Rotschild-csoportnál. Teleki már ekkor jelezte Ébernek, hogy nagy reményt nem fűz missziójához. Teleki ugyanis az ellenforradalom első hónapjában maga próbálta már a Rotschild-csoporttal, nevezetesen magával Rotschilddal — akiknek, mint az tudvalevő, különböző vonatkozásban nagy érdekeik voltak Magyarországon, — e dolgot megpendíteni. Teleki Rotschilddal személyes barátságban volt. A dolog azonban nem sikerült, mert rövid idő múlva a magyar verebek már csiripelték a dolgot Bécs utcáin és természetesen, az osztrák kormánynak akkori politikája és a magyar ellenforradalommal szemben tanúsított magatartása lehetetlenné tette Rotschildék részére, hogy tegyenek valamit még akkor is, ha talán szándékuk lett volna. És így a dolgok befagytak, mielőtt egyáltalán szobakerültek.

Történt akkor, hogy egy ifjú magyar emigráns társaságában azt kérdezte Telekitől: „Hát ad Rotschild pénzt?“. Teleki: „Nem“ ő: „Miért nem?“ Teleki: „Azért, mert ön kérdi.“...

Kelemen Béla még egy helyen a következőket írja (415. lap):

»Azt beszélük» hogy Éber Antal azért utazott fel újabban Becsbe, hogy az Ábrahám Dezső kormányának a Rotschild-csoporttól félmilliárdos kölcsönt szerezzen. Állítólag reménykednek is a kormány körében, hogy ez az út nem lesz eredménytelen.«

Nyilvánvaló, hogy a fentidézett forráshelyek ismeretében joggal lehettem abban a hitben, hogy megfelelnek a valóságnak azok az információim, amelyeket a Rotschild-csoporttal folytatott tárgyalásokkal kapcsolatban még Szegeden szereztem és amelyeket cikkemben futólag érintettem. Éber Antal úr értékes felvilágosításainak birtokában készséggel koncedálom, hogy ezek az információk — természetesen Kelemen Béla könyvének idézett passzusaival egyetemben — tévedésen, vagy félreértésen alapulnak.

BELPOLITIKAI SZEMLE

— *A világtörténelem antennája a magyar pusztákon — Hermann miniszter lemondása — Külkereskedelmi mérleg és erkölcsi újjászülítés — Ütüggyek és munkáskérdés — Politikai ballon d'essayk a szociáldemokrata hangárból —*

BALTAZÁR DEZSŐ, a debreceni református püspök új pártalakítást sürget. A reakció vádjának hangoztatásával kíván célt érni, holott e hűrnak pengetése alkalmas arra, hogy régi keserves emlékeket felidézve óvatosságra intse a magyart. Tudatában van az egész kiscgazdacsoport — amelynek igen kiváló tagjai vannak — hogy mihelyt az általános, egyenlő és titkos választójog varázsszerével akarja valaki „meggyógyítani“ ezt a szenvedő országot és új pályára téríteni ezzel az eszközzel az alkotmányt, azoknak a régi kuruzslóknak hírhedt és elcsépelet módszerével dolgozik, akik odajuttatták vesztett háború után az elalélt nemzetet, ahol most van: kirabolva balkáni hadak által és tönkretéve a trianoni béke súlyos diktátumával! Amelyik pillanatban a kiscgazdapárt rálép a radikalizmus ingoványos talajára, tisztában kell lennie azzal, hogy két malomkö közé kerülve felörlődik egész politikai existenciája. Az 1926. évi választásból a kiscgazdacsoport képviselői számban megfogyva kerültek ki, de akik győztesen jutottak be a parlamentbe, azok ma is ennek az országos pártnak oda való exponensei, akik döntő súllyal hallatják szavukat minden országos kérdésben. Sokkal helyesebb és nemzeti szempontból hasznosabb, ha ez a kis csoport az egész országra kiható fajsúllyal rendelkezik, mint ha a kiscgazda képviselők tömegei egyetértés hiányában egymással marakodva nem érnének rá az ország sorsával és jövőjével törödni. Tudják ők bölcsen, hogy a titkos választójog ismeretlen és veszélyes elemek malmára hajtáná a vizet. Az első tíz évben talán kedvező volna a helyzet nemzeti szempontból is. De azután — a magyar szalmaláng pislákoló hunyorgatása után — felülkerekednének azok a névtelen agitátorok, akik hazafias húrokat pengetve többségbe jutnak, hogy akkor azután ledobván álarcukat, megvalósítsák ismét azt a radikális programot, amely már egyszer veretlen hadsereggel Trianonhoz juttatta hazánkat.

Nem radikális frázisok, hanem népies politika — ez kell a magyarnak! Mi az a népies politika? Semmi esetre sem az agrárdemokrata szólamok tömkelegé!

Népies politika: foglalkozni a néppel és a kultúra áldásaiban részesíteni a messze pusztákon lakó írástudatlan magyart! Aki egyszer látta azt a nagy jelenetet, amikor a rádió először szólalt meg a pusztán és a tanyai nép a maga jámbor tudatlanságában körülállotta az új csodát, amely őt a budapesti stentisztelet misztikus varázsával elárasztotta és látta megvillanni a szemekben a rejtett tüzet, amely a zengő hangok hallatán kigyulladt — az át fogja érezni a maga hivatását igazi fenségében. Ez a hivatás az, hogy tanítsuk, neveljük, és világosítsuk fel a mi árva magyar népünket. Készítsük elő a

talajt a lelkében arra, hogy ő maga ki tudja választani a nemes magot, amelyet ebbe a lélekbe vetni kell.

Nem új pártra van szükség, hanem arra, hogy felöleljünk minden szegény és tudatlan embert abba az egy nagy pártba, amelynek magyar nemzet a neve, amelynek hivatása: kifeszíteni a háza fölé a világhistoria gigantikus nagy antennáját, hogy ennek az antennának minden rezgését a szívével fogja fel és értse iheg és érezze át Trianon magyar népe a maga történelmi hivatását, amely a jövő századok küszöbén reá vár.

HERRMANN MIKSA kereskedelemügyi miniszter távozása egy kiváló, szakképzett államférfiú kiesését jelenti a magyar közéletből.

Vass József helyettes miniszterelnök kiemelte azt az érdemét, hogy a magyar vasutakat talpra állította és rendbehozta. Ha e rövid három év alatt a rendes adminisztráció gigantikus erőfeszítést jelentő munkáján kívül semmi egyebet sem tett volna, ezzel is beírta nevét az ország rekonstrukciójának történelmébe; de nemcsak ezt tette, hanem megteremtette a magyar utak kiépítésének és helyrehozatalának modern programját. E program ma már az új közlekedési eszközök igényeihez simul. Ezt az igazságot ő értette meg a közvéleménnyel. Az automobiladóval rést ütött sok ellentétes érdek érdalán és megmutatta a módszert, amellyel útépitésre új áldozati formát lehet találni. Előkészítő munkát végzett az energia-termelés terén is és megalapozta az úgynevezett villamoscentrálének útját, amelynek építkezését ő alatta kezdték meg. Kétségtelenül nem egy közgazdasági torzó maradt meg alkotásai közül, amelyet betegsége miatt nem tudott befejezni és amelynek művészi egészé váló kialakításában az elődjével szerencsés utódnak lesznek majd kiváló érdemei. Egyik miniszter-társa — Vass József — mondotta azt, hogy mai nehéz viszonyaink között a minisztereket nem megbuktatni, hanem marasztalni kell. Igaz. A miniszterség ma valóságos kalváriajárás,

Herrmann Miksa visszatért műegyetemi katedrájára, hogy folytassa azt az oktató és nevelő, magasrendű munkát, amelyet annak idején a miniszterség kedvéért abbahagyott. Az ő minisztersége tehát nem volt ugródeszka, amelyen át egy jól dotált közgazdasági pozícióra lép fel az emelit politikus.

KÜLKERESKEDELMI mérlegünk alakulása igen kedvező változás hírével lepte meg ennek a sorsát kissé túlzott aggodalommal kísérő közéletünket.

Már az idej félévi mérleg összehasonlítva a tavalyival 60 millió pengős javulást mutat a félhivatalos közlés szerint. De még örvedetesebb ez év júliusának az eredménye, mely szerint a behozatal értéke 85*6 millió pengő, a kivitel összege pedig 83*5 millió pengő, úgyhogy a mérleg passzivitása annyira alászállott, hogy ma már mindössze 2-1 millió pengő behozatali többletről lehet csak szó szemben a múlt év júliusának 287 millió pengős passzívumával. Mindennél még sokkal fontosabb, hogy az eddigi adatok alapján teljes hitelességgel megállapíthatjuk, hogy a következő hónap még kedvezőbb lesz és a külkereskedelmi mérleg aktivitására a statisztikai hivatal jóslása szerint bizton számíthatunk.

Tekintettel arra, hogy a kivitel július havában 26 millió pengővel növekedett, ennek a tényezőnek tulajdoníthatjuk ez örvedetes változást. Ez a kivitelemelkedés nagyobbára mezőgazdasági cikkekből áll elő. Az iparnak csak egy ága van, amely résztvesz ennek az eredménynek a kialakításában és ez az iparág: a gépipar, amelynek termékeiből csökkent az import, az export pedig 1.5 millió pengővel emelkedett. Mindenesetre iparunk virágzásának

szép előjele, ha a haladásához nélkülözhetetlenül szükséges gépgyártás terén egyre kevésbé vagyunk a külföldre utalva.

Ha az év első hét hónapjának mérlegképét tekintjük, örömmel állapítjuk meg, hogy amíg 1928 év első hét hónapjában 230 millió pengőre rúgott a mérleg passzívuma, ez év első hét hónapjában e kolosszális összeg már csak 148 millióra zsugorodott össze, ami még mindig tekintélyes summa, de biztató jel a jövőre nézve.

Ez az eredmény a közgazdasági minisztérium és közgazdasági szerveink tevékenységének eredménye, amit kötelességünk elismerni. Búd Jánosnak a kereskedelmi minisztérium új birtokosának és a közgazdasági minisztérium ügyeinek vitelével megbízott miniszternek egyik legfontosabb feladata ezt az eredményt fokozni. Mert az ország külkereskedelmi mérlege a fizetési mérleg legsúlyosabb tényezője, egyben nemzeti vitalitásunk és prosperálásunk legbiztosabb tükre. Igaz, nemcsak ettől függ egyedül a fizetési mérleg kedvező volta és az ország virágzása sem; mert virágzó országok — mint Anglia, Itália és Hollandia — rövidebb-hosszabb ideig passzív külkereskedelmi mérlegek időleges hátrányaival küzdöttek meg, mindamellert irigylésre méltó közgazdasági és szociális viszonyok között haladtak történelmi pályájukon. Nekünk — a trianoni békében agyonsújtott nemzetnek — óriási fontosságú az aktív külkereskedelmi mérleg, mert súlyosabb tényezője ez itt a fizetési mérlegnek, mint más szerencsésebb országokban. Éppen azért minden eszközzel törekednünk kell arra, hogy ez a mérleg kedvezően alakuljon. Hogy ez meg legyen, nem elég, ha a kivitel emelkedik; a behozatalnak is tetemesen csökkennie kell. Ezt nemcsak helyes és okos vám- és gazdasági politikával érhetjük el, hanem társadalmi erkölcsstanunk puritán szellemében való revíziójával.

Ne várjunk mindent a kormánytól! Árvaságunk egyik velejáró, szomorú árnyéka az, hogy nagyon rászokunk arra, hogy két mankón bicegjünk. Elesttségünkben előbb talpra kell államink. Mégpedig a magunk erejéből. Erkölcsi megújhódással, társadalmi újjászületés révén!

Törekednünk kell a behozatal csökkentésére társadalmi szokásaink megváltoztatásával. Propagandát kell teremtenünk az egyszerűség jelszavával! Korlátozni kell a külföldi divatcikk behozatalát, a selyem-, bársony- és brokátgyártmányok és minden luxuscikk használatáról való tömeges lemondásunkkal. Nemzeti gyászunkban ne csillogjanak rajtunk idegen cifraságok!

Puritán egyszerűség, ez és csak ez menti meg a magyart. De ettől eltekintve látjuk: a társadalom minden rendje és osztálya tobzódik a békebeli mértéket messze túlhaladva az élet örömeinek vad hajhászásában és szinte szégyellt magát, ha nem képes a versenyt megállani az igények túlhajtása terén.

Itt a magyar társadalom okosabb és erősebb részének fényes szerep kínálkozik. Az intelligenciának jó példával kell előljárnia az igények mérseklésében, a lemondásban, az egyszerű életmód szigorú követésében. A nőket különösen vezérszerep illeti meg e téren. A magyar asszonyok az erkölcsi újjászületés eszméjét ne csak vallják, hirdessék és propagálják, hanem az igények leszorításával és a fogyasztás csökkentésével készítsék elő a külkereskedelmi mérleg behozatali oldalának kedvező alakulását.

így azután lassanként céltudatos társadalmi munkával hóna alá nyúlunk a kormánynak, hogy hallatlanul nagy erőfeszítésével biztosítsa külkereskedelmi mérlegünk állandó aktivitását.

Külkereskedelmi mérlegünk aktivitását erkölcsi újjászületésünk révén érhetjük el. A nemzeti feltámadás felé vezető úton e kettő: korrelatív fogalom. Csak az askéták nemzedéke hódíthatja vissza elvesztett paradicsomunkat.

ORSZÁGUTAINKRA halvány sugarat vet annak a reflektornak a fénye, amely 1.200 km-es útépitési programunkat magába foglaló verseny-tárgyalási hirdmény homlokáról csillog felénk.

Valóságos parainesis-számba megy az az erkölcsi tanítást jelentő útirajz, amellyel Klebelsberg Kunó gróf sokféle figyelemmel leírja azokat az akadályokat, amelyekkel az utas az ország szívtől az ország határáig találkozik. Apológiának volt szánva a leírás, de vádként hangzik minden egyes gondolatköre. A léghajón keringő tudja csak méltányolni azt, ami itt öt év alatt az útépités terén történt — írja körülbelül ekképpen az illusztris útirajzíró. „Nem mehetsz húsz kilométert egyfolytában és már is álljt intenek“ — folytatja. „Miért dolgoznak a balatoni úton éppen a szezon nyolc hete alatt?“ Megmondom. Mert felszabadult erők sokat mernek. Mernek hanyagok lenni. Mernek provokatív, szembeszökő módon dacolni a közvéleménnyel — mernek nem dolgozni, mikor kellene és dolgozni, mikor munkájuk csupa bosszúság. Nem érezték azt az állandó fegyelmet az alantas hatóságok, amellyel egy állandóan megfeszült izmú, erős kéz tartja a gyeplőt felettük. És ha az tartja, úgy minden rendben van. Há nem, az új útépitési programra sem ér egy fabatkát sem.

Az új programra szerint az útépitési munkák három év alatt hajtandók végre. A vállalkozó hat évig áll jól és hat évig tartozik az utakat jókarban fenntartani; a jótállási időn túl újabb hat évre köteles egységárat ajánlani a kilométerenkénti és évenkénti fenntartási munkára. A vállalkozó köteles a munkát hitelezni: a vállalati összeg kifizetése utólagos tizenkét félévi részletben történik a kamatok betudása mellett.

Nagyjelentőségű megoldást jelent ez a hitelezés a vállalkozók részéről: mintegy 120 millió pengő értékű útnak a finanszírozását az államháztartás kölcsönrel való megterhelése nélkül. Ha ehhez hozzávesszük Búd János új kereskedelmi miniszterünk útépitési programjának másik részét, amelynek célja megoldást találni arra, hogy minden községet szilárd és mindenkoron járható út kössön össze egymással, — olyan perspektívája nyílik meg közgazdasági jövőnknek, amelyre már most büszke örömmel gondolhatunk, ha csak valami nem várt akadály a program keresztülvitelét derékban ketté nem töri.

Az egész nagy tervre egyetlen egy árnyék borul rá: azoknak az újságoknak szomorú híradása, amelyek tudni vélik, hogy magyar munkások alkalmazása nem kötelező és hogy Siófok és Budapest közt épülő útszakaszokon ma is csupa idegen mérnök dolgozik.

Ha igaz e hír, nagy mulasztásnak ítélném: nem kötelezni a vállalkozókat arra, hogy magyar, csak magyar munkásokat alkalmazzanak, mert hála Istennek igaz, hogy jobban! állunk munkanélküliségi index dolgában, mint a nyugati államok, mégis egyik legfontosabb nemzeti feladatunk ez volna: a mi munkanélküliségünk helyes megoldása. Ebben az irányban óriási lendületet adna, ha a kormány a vállalkozókkal kötendő szerződésben kötelezné őket arra, hogy csak magyar munkaerőket alkalmazzanak. Ezt elvárja tőle a magyar közvélemény. Ennek meg kell történnie, mert ez hatalmas lépést jelent a munkanélküliség enyhítésének és végül szerencsés megoldásának az útján előre. Qui vivra, verri!

VALAMIKOR régen a háború előtt a függetlenségi párt egy kisded töredéke titkon állandóan Bécsbe futkosott és a magyar kormány ellen ott intrikált a magyarellenes belvedereikörökben és szötte a bűnös szálakat, melyeket a szerajevói golyók ketté téptek.

Úgy látszik, a történelem megismétli magát, csak hogy a függetlenségi párt e kisded töredékének szerepét a szociáldemokraták vették át és a Bel-

vedere szerepét viszont Genffel kívánják eljátszatni. Szocialista újságcikkek, intervjuk és szónoklatok hangosan kiáltották világgá, hogy ha a magyar kormány nem engedi meg a szabad szervezkedést a mezőgazdasági munkásság körében, akkor a nemzetközi munkásügyi hivatalhoz fordul a szakszervezeti választmány, majd az megtanítja a magyar kormányt a — szabadságra! Sűrű hivatkozás történt részükről a trianoni szerződésre, amelynek alapján szerintük e panaszt jogosan emelhetik.

A polgári lapok nagyrésze erre olyan becsületes, tiszteletreméltó és hazafias sajtókampányt indított, amely a sajtónak örök díszére válik. Kitanították a szociáldemokratákat, hogy igaz magyar embernek csak a trianoni szerződés ellen, nem pedig annak alapján szabad Genfben mennie panaszra és hogy a nemzetközi munkaügyi hivatal értekezletének a mezőgazdasági munkások egyesülésére vonatkozó egyezménytervezetét a mi törvényhozásunk sohasem fogadta el, már pedig ez minket a trianoni szerződés értelmében csak ez esetben kötelezne.

A támadások átütő hatása alatt szétpattant a politikai ballon d'essay a nélkül, hogy valakiben kárt tett volna. Takarodót fújtak a magyar szociáldemokraták. Mert mi egyéb az a határozat, amelyet a szakszervezeti választmány ez ügyben hozott? A határozat így hangzik: „A szakszervezeti választmány utasítja a szakszervezeti tanácsot, hogy úgy a kormánynál és ha ez szükséges, a nemzetközi törvényhozás fórumainál is hasson oda, hogy a munkások szervezkedési szabadsága biztosíttassék.“

Ennyi tétovázás és kapkodás után itt az ideje végre, hogy Garami haza jöjjön és átvegye a párt vezetését! Csakhogy hála Istennek, ennek is elvágják az útját. Mert ország-világ előtt ismeretes, hogy a második internacionále végrehajtóbizottságával Bernben olyan határozatot hozattak, amely most már erkölcsileg kötelezi Őket arra, hogy ha rezsimváltozás lesz, ők is a revízióért fognak harcolni.

A „Narodna Politika“ megjegyzi erre, hogy most már tudja az időpontot, meddig nem fog a szocialista internacionále a trianoni szerződés ellen fordulni. A határidő az a dátum, amikor Budapesten a szociáldemokrácia győzni fog. „A mi érdekünk, — mindennek dacára — írja — hogy Bethlen helyett Garami legyen uralmon!“

Ez az ellenmondás a legpregnansabb kifejezése annak a bizalomnak, amelyet az internacionále e határozatából ellenségeink merítenek. Attól a revíziótól nem félnek ők, amelyet Garamiék hoznának. Mert ez a revízió csak vízió: annak a radikális politikának rémképe, amellyel már egyszer elpusztították ezt az országot. Ők revíziót ígérnek, hogy ezt a víziót valósággá tegyék és radikális politikát hirdetnek, hogy az igazi revíziót agyonüssék!

A külföld látja ezt a taktikai játékot. Mi is. Valamikor régen a revíziót integritásnak nevezték és a szocialisták azon a címen vették át akkor az uralmat, hogy az integritásért fognak küzdeni. Alig hogy átvették, Kun Béla kijelentette nevükben, hogy ebből az intergitásból és ebből a küzdelem-

HEGEDŰS KÁLMÁN

ből soha semmi sem lesz.

Most pedig mi jelentjük ki: ezt a régi játékot ők nem fogják többé — soha, semilyen formában — nálunk megismételni!

Résen leszünk!

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— A hágai konferencia — A genfi jubiláns közgyűlés — Mussolini beszéde —

A „HÁGAI KONFERENCIA 1929“ kétségtelenül végpontját jelenti annak a politikai helyzetnek, amely az 1918 november 11-én kötött fegyverszüneti szerződéssel vette kezdetét és amely a győztes nagyhatalmak és Németország viszonyára oly nyomasztóan hatott. De Hága egyben kiinduló pontja lett egy új politikai fejlődésnek, amely szélesebb horizontokat tár fel, mert hiszen ennek az alapja nem csupán a győzelem, hanem egy bizonyos mértékig a legyőzött fél életlehetőségeinek tekintetbevétele is. Az éles küzdelem és kritikussá váló vajúdas után szinte az utolsó percben létrejött hágai megegyezés különböző szempontokból bír alapvető jelentőséggel. Egyrészt a Young-terv alapján magával hozza a reparációs kérdés végleges megoldását és ezzel kapcsolatban lehetővé teszi a német nép kívánásának teljesítését: a Rajna-vidéknek a békeszerződésben megállapított időpont (1935) előtti teljes kiürítését, azaz, legalább is formailag, a békeszerződések által nyitvahagyott kérdések likvidálását. Azonban a konferencián lefolyt események és azok külső körülményei, valamint belső, mélyebben fekvő indokai, másrészt még sokkal messzebbmenő politikai jelentőséget nyújtanak a hágai műnek, mint amilyen azt önmagában úgyis megillette volna: Hágában Snowden kincstári kancellár tolmácsolásában új brit politika körvonalai bontakoztak ki, amelyek Nagy-Britannia viszonyát legalább is az európai kontinens államaival teljesen új alapokra fektetik le. A szemlélőnek egyideig még lehetett az a benyomása, mintha Snowden külön utakon járna és saját temperamentumának befolyása alatt kuszálná össze a brit világpolitika szálait. Az a fenntartás nélküli helyeslés, amellyel a kincstári kancellár eljárása otthon a kormányelnök s az egész brit közvélemény részéről találkozott, azonban azt mutatta, hogy itt régen visszafojtott dinamikus erők érvényesültek, amelyek a brit gondolkodást egész őszinteségében fedték fel a világ előtt, különösen azok előtt, akik azt hitték, hogy Nagy-Britanniával bábként játszhatnak.

Röviden összegezve, a hágai eredmény materiális része a következő: a hatalmak megegyeztek a Young-terv alkalmazásában és pedig integrális alkalmazásban, kivéve azokat a módosításokat, amelyeket Nagy-Britannia követelésére a német jóvátételi fizetésekben részesülő hatalmak egymás között koncedáltak. Háromszor látszott úgy, mintha a konferencia megegyezés nélkül menne széjjel: az „áldozati hatalmak“ — ahogy a franciák megható kedvességgel azokat az államokat nevezték, amelyek a Young-terv szerint a reparációs fizetések legnagyobb hányadában részesülnek és most kénytelenek ez előnyeik egy részéről lemondani — igyekeztek Nagy-Britannia követeléseit úgy teljesíteni, hogy ez nekik lehetőleg semmi áldozatukba se kerüljön — Snowden azonban minden ilyen kísérletet mereven visszautasított. Az eleinte nehezen felismerhető brit állásfoglalás tulajdonképpen két indokból tevődött össze, két pilléren épült fel. Voltak világosan felismerhető erkölcsi motívumai: Nagy-Britannia már elvben sem fogadhatta el, hogy a reparációs fizetések felosztására vonatkozó úgynevezett spaai megállapodás (1920 július), amely Franciaországnak a német fizetések 52%, Britbirodalomnak 22%-ot, Olaszországnak 10%-ot, Belgiumnak 8%-ot és a többi szövetségesnek 8%-ot biztosított, a brit kormány hozzájárulása nélkül feldöntessék oly módon, hogy a többi nagy szövetséges által élve-

zett előnytöbblettel szemben — Franciaországé például 57%-ra emelkedett — egyedül Nagy-Britannia viseljen újabb hátrányokat. Ezt annál kevésbé vállalhatta Nagy-Britannia, — és nem vállalta volna semilyen brit kormány — mert hiszen kontinentális háborús szövetségeseivel szemben már a háborús kölcsönök konszolidálására vonatkozó szerződésekben elment az engedékenység legvégső határáig. E mellett az elvi állásfoglalás mellett, amely a szerződések tiszteletbentartását és az Angliával szemben fennálló erkölcsi lekötelezettség érzését akarta újból felébreszteni, tényleg már sokkal csekélyebb jelentősége volt az effektív követeléseknek, amelyek tulajdonképpen elsősorban arra szorítottak, hogy azt a 2,400.000 fontot visszaszerezzék Anglia számára, amivel a Young-terv felosztási kulcsa Spaaval szemben megrövidítette, továbbá arra, hogy a német reparációs fizetéseknek az Anglia által igényelt része szintén a Young-tervnek úgynevezett feltétlenül teljesítendő, azaz egy esetleges valutamoratórium által nem védett részét terhelje.

A Snowden által végül — valóban in extremis — augusztus 29-én elfogadott ajánlat a brit követelések 75%-át teljesíti, amennyiben 1,800.000 fonttal emeli Nagy-Britannia évi részesedését, részben tökefizetések, részben annuitások által. Másodszor, mert a „feltétlen“ annuitásokból, ha nem is a követelt 6,000.000 fontot, de 4-8 millió fontot Nagy-Britannia javára könyvel a nem védett rész újabb felosztása által. Ha még hozzá vesszük, hogy a többi hatalmak Nagy-Britannia követeléseinek egy harmadik pontban is eleget tettek, amennyiben kötelezettséget vállaltak a természetbeni szállítások olyan ellenőrzésére, mely azok — a brit iparra és kereskedelemre kártékony — reexportját kizárja és amennyiben Olaszország kötelezte magát, hogy évenként, három éven át a legjobb forgalmi áron 1,000.000 tonna brit szenet vásárol államvasutai részére, akkor Snowden sikere teljes egészében bontakozik ki előttünk.

Nagy-Britannia tehát győzött az egész vonalon és érezte hatalmát mindazokkal, akik eddig olyan biztosan számítottak támogatására, hogy szinte már kételkedni kezdtek erejében. De Snowden mégsem ment annyira, hogy követeléseinek százperentes fenntartásával kockáztassa a jóvátétel! konferencia sikerét és ezzel kapcsolatban az európai újjáépítést, sőt a kontinentális békét. Ezt a felelősséget a pacifista munkáskormány bizonyára nem vállalhatta volna s nagy vakmerőség kellett már ahhoz is, hogy ilyen hajszálközei hozza a konferencia gályáját a hajótöréshez. Joggal figyelmeztetik a munkáspártot Angliában arra, hogy ha a konzervatív kormány mert volna ilyen módon, hangon és követelésekkel fellépni ugyanezen a konferencián, akkor a labour és liberális közvélemény egyhangúlag háborús provokálással, imperializmussal és a békés fejlődés kockáztatásával vádolta volna meg. A siker mindenesetre sokat jóvá tesz, az európai hangulatra pedig döntő hatással volt az, hogy az augusztus 29-i megegyezés eredményeként a Young-terv formailag szeptember 1-én életbe léphetett, Németországnak tehát nem kellett a keserves alternatívával számolnia, hogy visszatérjen a Dawes-terv szerint reáháramló magasabb fizetésekre.

Végül pedig, hogy a politikai légkörre tisztító és felfrissítő hatással volt az a tény, hogy a Rajna-vidék megszálló csapatainak biztosított kivonulása a szövetségesek és Németország közötti politikai megegyezés alapján már szeptemberben kezdetét vehette. A brit csapatok szeptember 16-án kezdték meg a második és harmadik zóna kiürítését és a terv szerint december 8-áig be is fejezik; Belgium szintén még ez év folyamán teljesen kiüríti az általa megszállott területeket; Franciaország pedig a hágai politikai protokollum szerint legkésőbb 1930 június 30-áig köteles a harmadik zónát is kiüríteni, ha addig a német Reichstag ratifikálta a megegyezést (legalább

is az „accord“-nak ama mondata, amely szerint a kiürítés nyolc hónappal a francia és a német parlament által végrehajtott ratifikálás után, de legkésőbb június 30-áig hajtandó végre, csakis így értelmezhető és Stresemann is ezt az értelmezést adja ennek a megegyezésnek). Németország ugyan még a *kiürítés költségeire* kénytelen volt 30.000.000 márkát rááldozni és a csapatok által a Rajna-vidéken okozott károkért támasztott összes kompenzációs követeléseiről lemondani, de a Rajna szabadsága olyan szimbolikus jelentőségre emelkedett Németországban, hogy ennek az elérése nyilvánvalóan megérte az érte hozott anyagi áldozatokat. Nincs kizárva azonkívül az sem, hogy a Saar-vidéknek a békeszerződésben megállapított idő (szintén 1935) előtt és népszavazás nélkül történő kiürítésére Briand és Stresemann között Hágában már valamilyen előzetes elvi megegyezés jött létre, úgyhogy az erre vonatkozóan a két állam között most meginduló tárgyalások útja már bizonyos mértékig elő van készítve. Így a békeszerződés által elvben Németországnak meghagyott területrészek legutolsója is belátható időn belül ismét teljesen vissza fog kerülni a német szuverénitás alá.

Poincaré betegsége és elmaradása Hágából valóban isteni színjátéktól fosztotta meg az emberiséget: az 6 összeütközése Snowdennel bizonyára homéri erejű lett volna. Távolléte azonban másrészt talán azzal az előnnyel járt, hogy biztosította a megegyezés útját, amelynek jelentőségét az európai béke szempontjából csak akkor tudjuk igazán felfogni, ha összekapcsoljuk a Hágában történeteket a néhány nappal később Genfben egészen más légkörben és körülmények között végbement eseményekkel. Briand fölényes nyugalma, amellyel Hágában hadnagyait küldte a tűzvonalba, nem bánva, ha azok egy kicsit megtépázva kerülnek is ki belőle, és amellyel csak a taktikailag leghelyesebb pillanatban mozdult meg, amikor a sikernek már biztosnak kellett lennie, az angol győzelem dacára megmentette az ő személyes presztízst, tehát Franciaországét. A hágai harc azonban megölte az „entente cordiale“-t, sőt kétségtelenül halálos csapást mért a háborús szövetségesek rendszerére is. Ha szigorú szövegkritikai szemmel vizsgáljuk az angol államférfiaknak Hága után tett nyilatkozatait, akkor MacDonald és Henderson szájából tudjuk meg, hogy itt egy céltudatos, új politika inaugurálásáról volt szó. Gyakorlatilag keresztülvihető politika-e ez, vagy csak elvont elgondolás-e — ezt már a közel jövő fogja eldönteni; kétségtelen, hogy az új brit kormány a szövetségi politika helyébe a „nemzetközi együttműködés“ politikáját helyezte és ezt akarta minden erejével a világpolitika tengelyévé tenni. „Mi minden állammal egyaránt barátságos viszonyban akarunk lenni a nemzetközi együttműködés érdekében: természetesen elsősorban Franciaországgal, a hozzánk legközelebb eső kontinentális állammal“ — mondotta Arthur Henderson Hága után. Ha ezt összevetjük Snowdennek a *New Statesman*-ben írt cikkével, amelyben nyers ridegséggel mutat rá arra, hogy Nagy-Britannia és Franciaország érdekei sehol sem azonosak, tehát a szövetség közöttük értelmetlenné vált; továbbá azzal a buzgalommal, amellyel a MacDonald-kormány a tengerentúli nagy angol szász testvérhez keresi és ápolja a közeledést, akkor körülbelül kialakul ez az új brit politika szemünk előtt. Egyenlő fokú barátság a föld minden hatalmához a brit politika és gazdasági érdekek szigorú védelmével és szem előtt tartásával; megegyezés az Egyesült-Államokkal a tengeri leszerelés kérdésében* még érzékeny brit áldozatok árán is; az általános leszerelés nyomatékos erőszakolása ennek a keresett megegyezésnek és a népszövetségi egységokmányban vállalt ünnepélyes kötelezettségnek alapján; a nemzetközi döntőbíráskodás eszméjének szolgálata és terjesztése oly erővel, hogy a nemzetközi viszályok elintézésének ez a módja általánossá váljék.

ENNEK a politikának a logikus és érzelmi fejleményeképen MacDonald miniszterelnök a Nemzetek Szövetsége szeptember 2-án megnyílt genfi jubileumi — tizedik — közgyűlése általános vitájának kezdetén elmondott nagy beszédében bejelentette, hogy Nagy-Britannia aláírja a hágai állandó nemzetközi bíróság alapokmányának 36. cikkét, a jogi kérdésekben kötelező döntőbíráskodásról (Magyarország már tavaly ilyenkor aláírta és azóta ratifikálta is hozzájárulását) és hozzáfűzte, hogy oka van remélni a brit dominionok hamaros csatlakozását is. Ezt a nagyjelentőségű nyilatkozatot, amely az idei közgyűlést a döntőbíráskodás asszemblé-jává tette és a kötelező döntőbíráskodás elvének szentesítését jelenti, tényleg nyomon követte Kanada és India csatlakozása, az ír Szabad Állam bejelentése azzal a megjegyzéssel, hogy a dominionok lehetőleg fenntartás nélkül járuljanak hozzá az úgynevezett „fakultatív“ klauzulához. Valószínű, hogy Dél-Afrika és Új-Zéland szintén még ennek a közgyűlésnek a folyamán bejelentik a csatlakozásukat, ha sikerül a fenntartások kérdésében meg egyezést létesíteni a Britbirodalom összetevő részei között. Csak Ausztrália hamaros csatlakozása vált kétségessé az ott váratlanul bekövetkezett kormánybukás és parlamentfeloszlítás folyományaképp. MacDonald bejelentése jellemző módon a csatlakozások egész sorozatát hozta magával, szintén határozottan éreztetve nemcsak a Britbirodalom presztízsének és tekintélyének döntő súlyát, hanem azt is, hogy ilyen politikai hatalom és befolyás mellett milyen felelősség terheli a Britbirodalmat akkor is, ha tétlenségével másokat, például az egész genfi gépezetet, tétlenségre kárhoztat. A brit példát követve Briand bejelentette, hogy Franciaország az 1924-ben már egyszer megadott és a genfi protokoll eltemetése következtében érvénytelenné vált aláírását megújítja. Ezenkívül a legnagyobb hatást keltette Scialoja bejelentése, aki Olaszország nevében csatlakozott a kötelező döntőbíráskodás elvéhez. A kisantant államai közül egyedül Benes tett kormánya nevében ígéretet. Ha még felemlítjük Görögország csatlakozását és egyes délamerikai államok között Peruet, amelynek képviselője nyolc évi távoliet után ismét először jelent meg Genfben és megállapítjuk, hogy Brazília csatlakozása, amely aláírását két nagyhatalométól tette függővé, immár ilyen körülmények között bizonyossá kell, hogy váljék, akkor fel tudjuk mérni az Anglia által mutatott példa rendkívüli nemzetközi jelentőségét. Ezenkívül a tizedik Asszemblé-nak jutott osztályrészül, hogy elfogadja a hágai státútum módosításait, amelyek alapján az Egyesült-Államok csatlakozása is biztosítottnak látszik.

Apponyi Albert gróf valóban joggal állapíthatta meg minden hallgatóját mélyen megrázó beszédében, hogy ez az Asszemblé a nemzetközi kötelező döntőbíráskodás elvét döntő lépéssel vitte előbbre a felé az eszményi cél felé, hogy ez az intézmény a nemzetközi jog alapjává váljék és a nemzetközi viszályok elintézésének ez a módja legyen végső eredményben kötelezővé, természetesen azzal a feltétellel, hogy a döntőbíráóságok ítéleteit mindkét fél tiszteletben tartsa és végre is hajtsa. Ha lehetséges volt szónoklataiban további fejlődést elérni, úgy ez a hihetetlen dolog valóban sikerült Apponyinak, aki soha olyan kemény igazságokat olyan nyíltsággal, olyan tökéletes tapintattal és oly elragadó formában nem mondott ötvenhárom ország képviselőinek jelenlétében, mint amikor a genfi világparlament szószékéről szónoki teljesítményének bűvös hatásával dominálta a nem könnyen megindítható államférfiakat. Szebb és szívbemarkolóbb formában a magyar lélek tragikumát nem tárta és nem tárhatta volna fel senki, mint Apponyi, amikor Briand-nak a gyermekek béke neveléséről mondott felszólítására válaszolt. „Vájjon megmutathatom-e egy magyar gyermeknek hazája mai térképét azzal, hogy ez jól van így, ebbe bele kell nyugodnia, hogy helyes,

ha nemzetének törzsétől elválasztottak majdnem négymillió embert, akik szomorúságban és gyászban élnek?“ Apponyi Albert személyisége a kicsiny magyar nemzetet a legnagyobb nemzetek sorába emeli. Nem vész el a nép, amelynek ilyen fiai születnek.

MacDonalddnak második nagy horderejű bejelentése a leszerelés kérdésére vonatkozott. Jelezte, hogy Amerikával a tengeri leszerelés tárgyában folytatott tárgyalásainak olyan fejlődését reméli, amelyek lehetővé teszik szeptember végére tervezett utazását a Fehér Ház lakójának meglátogatására. Bár precíz információk nincsenek a MacDonald és Dawes között folytatott tárgyalásokról, úgy látszik, a főbb elvi kérdésekben olyan előzetes megegyezést tudtak létesíteni, amelynek alapján Ramsay MacDonald szeptember 28-án leányával a Berengáriára szállhat, hogy egyheti washingtoni időzés alatt az angol-amerikai flottaegyezményt tető alá juttassa. A megegyezés, eddig úgy látszik, a két flotta cirkálói tonnatartalmának megállapítására vezetett, amennyiben Angliának 340.000 tonnát engedélyezne, az Egyesült-Államoknak pedig 300.000-et, Angliának nagyobb számmal engedélyezve a tízezer tonnás gyors cirkálókat, amelyekre tengeri összeköttetéseinek fenntartása céljából van szüksége a birodalomnak. Briand joggal kérdezhetette ugyani hogy, ha helytelen volt, hogy Anglia tavaly a leszerelést egy vele kötendő előzetes megállapodás útján kereste, akkor miért helyes ugyanez az eljárás ebben az évben Anglia és az Egyesült-Államok között? Mégis kétségtelen, hogy a két legnagyobb tengeri hatalom megegyezése, még ha nem tudnák is ráerőszakolni álláspontjukat Japánra, Franciaországra és Olaszországra, döntő lépést jelent előbb a tengeri és aztán a szárazföldi leszerelés útján. Az öt tengeri nagyhatalom előzetes leszerelési konferenciája a tervek szerint talán már decemberben ülne össze Londonban. Ha Nagy-Britannia és az Egyesült-Államok álláspontja egyrészt Japán, Franciaország és Olaszország álláspontja másrészt, a tengeralattjárók kérdésében, amelyek a kisebb államok legbiztosabb védelmi eszközei, kiegyenlíthető lesz és a francia-olasz ellentétre megoldást találnak, akkor ennek a konferenciának sikere biztosítva van. Az általános leszerelés azután a Népszövetség égisze alatt összehívandó konferencia munkája lenne s hogy ott milyen összeütközésekre, milyen kulisszamögötti aknamunkára lehet számítani, abból a leszerelési konferencia előkészítő bizottságának hat eddigi ülészaka adott ízelítőt.

Lehetséges, hogy az a hév, amellyel a MacDonald-kormány a leszerelési megegyezést keresi Amerikával, gyengíti a brit álláspontot: a „Big Navy” (nagy flotta) amerikai hívei igyekeznek is ezt az előnyt mindenképpen kihasználni és elérni azt, hogy minden brit koncesszió ellenére is a nagy flotta-programm végrehajtassák és a kongresszus által engedélyezett cirkálókat mind meg is építsék, abból indulva ki, hogy a hatalmi paritást csak úgy érhetik el, ha Nagy-Britannia redukálja mai cirkálóállományát, Amerika pedig hozzáépít. Hoover elnök, aki viszont a takarékoság álláspontján áll, a brit flotta csökkentése mellett szeretné elérni, hogy az Egyesült-Államok építkezési programja is csökkenthető legyen. Ha MacDonald nem áll nagyon erősen a lábán, a fejlődés mai feltételei mellett könnyen lehetséges hogy a Britbirodalom számára Európában elért győzelem számláját Amerika javára mégis csak Londonnak fog kelleni megfizetnie.

Még egy nagyjelentőségű eseménynek vagy esemény előkészítésének színhelye volt ez az Assemblée: Briand tényleg szóvá tette egy európai föderáció előmunkálataira vonatkozó tervét. Rendkívül óvatos, a szó legszorosabb értelmében diplomatikus formában vetette fel eszméjét. Bevallotta, hogy az ő nézete szerint is van ebben a gondolatban „un grain de folie” („egy szemernyi örültség”), de talán éppen azért vonzó és más ki-

vezető utat a mai Európa nehézségeiből nem lát, mint a gazdasági kooperáció útját. A visszhang éppen olyan óvatos volt, mint a tapogatózás. Úgyszólván egyedül ikertestvére, Stresemann foglalt határozottabban állást a gondolat jövődő megvalósulása mellett elvi és gyakorlati okokból. Rámutatott arra, mi volt a szétszaggatott Németország a Zollverein létrejövele előtt, mennyire valószínűtlennek tetszik ma az a gondolat, hogy Anhalt és Poroszország között szigorú vámhatár volt, amelyet fináncok őriztek könyörtelenül, ő a jövőt az egy valuta, egy vámterület Európájában látja, hogy a termelés racionális megosztásával necsak a tengerentúli verseny ellen lehessen jobban védekezni, hanem a tengerentúli producensnek is jobban szervezett piaca lehessen ez az Európa. A nagy körvonalú eszme ezúttal csak egyetlen konkrétumot eredményezett: Briand villásreggelijét a huszonhét európai állam (természetesen Szovjetoroszország kivételével) miniszterelnökei, illetve külügyminiszterei részére, amelyen barátságos elméleti eszmecsere keretében megállapodtak abban, hogy Franciaország memorandumot küld szét ezekhez az államokhoz, ebben konkrét kérdéseket tesz fel, a választokat összegyűjti és jövőre ilyenkor, amikor újból megbeszélésre gyűlnek össze, bemutatja.

Egyes konkrét gazdasági kooperációs természetű javaslatok már most a közgyűlés második, technikai főbizottságának asztalára kerültek, olyan indítványok, amelyek közvetve vagy közvetlenül ezt az európai együttműködést szolgálnák. Loucheur egy kétéves vámpolitikai fegyverszünet kötését ajánlotta, amely idő alatt a szerződő államok köteleznék magukat arra, hogy vámtételeiket ne emeljék. A vita érintette az ilyen kollektív meg egyezés nehézségeit és megkerülésének, vagy a vele való visszaélésnek lehetőségeit, különösen a legnagyobb kedvezmény kihasználásával. A felmerült javításokat tekintve, tartalmas és érdekes gondolatcsere adott alkalmat ez az indítvány, amelynek eredményeit talán tényleg hamarosan látni fogjuk, dacára azoknak a nagy ellenállásoknak, amelyekkel egy ilyen harmonizáló vagy államkartelizáló törekvésnek találkoznia kell.

AMILYEN megértéssel és simulékonysággal illeszkedik bele Mussolini öntudatos és friss erejű Olaszországa ennek az új Európának külpolitikai perspektíváiba, amit a kötelező döntőbírósi záradék elírásával dokumentált, olyan élettelmes rugalmassággal fejlesztí rendszerét az állam belső megszervezése terén is. A fasiszta pártot, amely a győzelmes forradalmat vívta meg s az új államot megalkotta, ismét visszaszorítja azzá, ami egy politikai pártnak rendeltetése az állam életében: eszközzé a *salus publica* szolgálatában; a párt, mint öncél, megszűnik és az állami élet egyik alárendelt szervezetévé válik. Rendkívüli hatalmi és erőntudat kell ahhoz, hogy az ország leghatalmasabb szervezetét ilyen módon az öncélúság helyett a második helyre lefokozza. De Mussolini, aki, mint már angol liberális kritikusan is elismerik, semmit a maga számára, a maga dicsőségére nem tesz, hanem mindent a nagy olasz teljescélúságnak rendel alá, tudja, mi ennek az állami nagyságnak, az állam egészséges fejlődésének az útja. Az államnormalizálás célját szolgálja valószínűleg az a váratlanul jövő intézkedése is, hogy a kezében egyesített nyolc tárca közül hetet — külügyet, hadügyet, haditengerészetet, légügyet, a kolóniákat, a közmunkákat és a korporációk ügyeit — átadott munkatársainak, nagyrészt fiatal, a fasizmussal együtt nőtt, megbízható férfiakkal, és ezt a fasizmus megerősítésének — „una nem accentuazione fasdsta“ — nevezi. Grandi külügyminiszter, De Bono gyarmatügyi miniszter, Balbo légügyi, vagy Bottai, korporációs miniszter nevét Olaszország határain túl is ismerik, hiszen például Grandi már évek óta kezében tartja a külügyminisztérium vezetését, dacára annak, hogy

csak most harmincöt éves. A Mussolini kormánya, éppen úgy, mint az 6 egyénisége is, egyesíti magában a fiatalság minden nagy képességét, a tapasztalatadta meggondoltsággal és józansággal. Ezt a diktatúrát a siker teszi naggyá, ezt a diktatúrát tehát jogos büszkeséggel ismerheti el magáénak Mussolini és a fasiszta Olaszország: „A diktatúra a tettekben van, tehát a parancsnoklás egységének a szükségességében, ama férfi politikai, erkölcsi és intellektuális erejében, aki gyakorolja, és azokban a célokban, amelyeket maga elé tűz.“

OTTLIK GYÖRGY

A «FELSZABADÍTOTT» SZLOVENSZKO ¹

— Srobár kommentálja Felső-Magyar ország elvesztésének történetéhez —

II

Igen érdekesek Srobár fejtegetései Kristóffy és Hodzsa Milán kapcsolatait illetően is.

Mikor 1917 tavaszán lord Northcliff angol propagandaminiszter a monarchia nemzetiségei között megkezdte ügynökei útján intenzív aknamunkáját, Czemin gróf külügyminiszter Pottere György lovag főkonzult megbízta, hogy Hodzsa Milánnal és Vajda Sándorral tárgyaljon egy hűségmanifesztáció tárgyában. Ezek kijelentették, hogy nem fogják a monarchiát cserbenhagyni és elárulni, sőt készek a hűségnyilatkozatot nemcsak aláírni, hanem becsületesen meg is tartani. Feltételeik voltak: az 1868: XLIV. t.-c., általános választói jog és a kormányban való részvétel.

„Feltehető-e, — kérdi emlékirataiban Kristóffy — hogy Vajda Sándor és Hodzsa Milán felolvasták volna a magyar parlamentben az elszakadási nyilatkozatot, ha Károly király kegyelméből és a magyar nemzet bizalmából ugyanakkor ők maguk idehaza miniszteri székekben, társaik pedig főispáni állásokban ülnek? Eljön még az idő, midőn ők maguk fogják kijelenteni, hogy ez esetben segítettek volna megvédelmezni Magyarország integritását...“²

1918 szeptemberében Vajda és Hodzsa nemzetiségi vezető politikussal való előzetes tárgyalások után Kristóffy Seidler útján memorandumot juttatott a királyhoz, melyben egy magyarországi népkormány kinevezését javasolta, melyben a nemzetiségek képviselői is helyet foglaltak volna. A parlament feloszlása után három hónapi határidőn belül a kormány népszavazást rendelne el egy néprezolúció felett, mely a mai idők szemszögéből nézve korántsem nevezhető túlradikálisnak.

Kristóffy hangsúlyozza, hogy a nemzetiségi vezetők 1918 szeptemberében is régi hazájuk kötelékében akartak maradni.

„A netáni kételyek eloszlátása céljából elárulhatom, — írja — hogy a rezolúció 5-ik pontja, mely a népkormányt arra utasítja, hogy a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868: XLIV. t.-c.-et azonnal végrehajtsa s részükje az autonóm fejlődésre alkalmat nyújtson, Hodzsa Milán sajátkezű fogalmazványát képezi. Az eredeti kézirat ma is birtokomban van. Hodzsa Milán nagyon jól tudta, hogy a rezolúciós javaslat a monarchia megmentését célozza s midőn annak elfogadásával és támogatásával csaknem az utolsó percig a monarchia érdekében dolgozott, ezzel csak azt bizonyította, hogy régi hazája kötelékében őszintén meg akart maradni.“³

Srobár ezt a határozott kijelentést szegezte könyvében Hodzsa ellen, akinek szemére vetette, hogy ugyanakkor a másik tábor, a monarchiát bomlasztó csehek részére is dolgozott, tehát mindenképpen csakis a saját jövőjét akarta biztosítani, akár cseh, akár magyar győzelem esetére. Hodzsa ezzel szemben egyszerűen tagadta azt, hogy Kristóffyval tárgyalt volna és hogy

¹ Lásd Magyar Szemle VI. k. 396. és VII. k. 108.

² Kristóffy József: Magyarország kálváriája. 748. l.

³ Ugyanott 839. l.

beadványa részére az 5. pontról tervezetet készített volna, mert Kristóffy, „aki Magyarországon már 1905 óta politikai halott volt“ és aki Ferenc Ferdinánd bizalmi emberei közé tartozott, 19x2—13-ban a trónörökös bizalmát is elveszítette és politikailag „teljesen kész“ volt. Aki a magyarokkal korrespondálni akart, — írta védekezésében Hodzsa — az minden magyar segítségével tehetette ezt, csak éppen Kristóffyéval nem, akinek egyébként más adatai sem helyesek.¹ Hodzsa lapjai és hívei kétségbeesett erőfeszítéssel be akarták bizonyítani, hogy Hodzsa kijelentése, mely szerint Kristóffy válasza nem érdemes ferdítő, politikai halott, akivel szóba sem állt, nemhogy politikai memorandumát alátámasztotta volna,² — Hodzsának az összeomlás előtti magaviseletéből következő igazság lenne. Mindebben azonban semmiféle adatszérú cáfolat nem volt és nem fogadható el a Polzer-Hoditz gróf könyvével³ való érvelése sem. Ugyanis bizonyító ereje nincs annak, hogy Polzer-Hoditz gróf Kristóffyt csak az 1912—13 évekig említi és 1917 májusában nem javasolta a királynak kihallgatását, míg Hodzsáét igen. Ennek oka Kristóffy izoláltságában keresendő. Kristóffy csakis odahaza volt „kész ember“, Bécsben nem és minthogy még 1918-ban is minden Bécstől függött, mindent Bécsben intéztek el és az egész magyar politikai élet itt sürgött-forgott, konferált, tanácskozott, intrikált és sokszor kilincsel, ugyanezt csinálta Kristóffy is, akivel, mint könyve is bizonyítja, tervei érvényesüléséért itt folytatta a harcot és akivel magasállású méltóságok nemcsak hogy szóba álltak, de tárgyaltak is, tehát korántsem volt olyan politikai halott, mint azt Hodzsa és lapjai a legnagyobb hálátlansággal kiáltozták, mert hiszen Kristóffy Hodzsáról csak nagyrabecsüléssel írt és valószínűleg korrekt politikai fegyvertársa volt éveken keresztül. Hodzsának, mint ezt Srobár viszonzásában is említi,⁴ alkalma lehetett volna ezt a kérdést tisztázni, mert hiszen Kristóffy egy 1920-ban megjelent könyvében⁵ már megírta ezt Hodzsáról. Kristóffy haláláig (1928 őszén) hét esztendő áll rendelkezésre, hogy Hodzsa Kristóffyt kérdőre vonhassa és bebizonyítsa, hogy Kristóffy népkormány-akciójában nem vett részt. Hodzsa azonban hallgatott és ez a hallgatás a legsúlyosabb bizonyíték. Érvelése, miszerint Kristóffy nem olyan ember, akinek felelni és akinek írásaira reagálni szokás, a szorultságban levőnek dadogása. Hodzsa egyszerre elfelejtette múltját, kis kezdeteit, Kristóffy protekcióját és jóindulatú barátságát. Hodzsának ki kellett volna jelentenie: „Seidler osztrák miniszterelnök adta át Károly királynak Kristóffy memorandumát, melynek mellékletét (az 5-ik pontra vonatkozólag) Kristóffy szerint én írtam volna. Ez a memorandum a bécsi állami levéltár irományai között, azonkívül Kristóffy hagyatékában valószínűleg megtalálható. Javaslom, hogy egy pártatlan bizottság hasonlítsa össze a két iratot.“ Hodzsa azonban nem ezt tette, kertelően és rútul viselkedett ebben a Kristóffy-kérdésben, mely azonban nincsen lezárva, mert e korszak történetírója részére igen érdekes problémát tartalmaz, melyre világosságot kell deríteni, hogy láthassuk a hazai nemzetiségi igények mesterséges növekedésének hátterét és egész vonalát.

SROBÁR könyvének nyegyedik fejezetében különösen Benes visszaemlékezései alapján⁶ e külföldi és belföldi aknamunkát ismerteti. Alig

¹ „Slovenská Politika“ 1928 december 29.

² „Slovensky Dennik“ 1929 január 18.

³ „Kaiser Karl“ — aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs“ — Wien. Amalthea-Verlag 1928.

⁴ „Lidové Noviny“ 1929 január 17.

⁵ „A királyságtól a kommunizmusig“ — Budapest 1920.

⁶ Benes E.: Szetová válka a nase revoluce. I—III. k.

találni benne tót nyomokat. 1917 április végén Srobár Prágában tárgyalt Svehlával, Herbennel, Samellel és Bécsben beszámol erről Stodola Kornélnak, Hodzsának és Déremek. Közvetlen azután Budapesten felkéri Stodola Emil tót statisztikust és politikust, hogy írjon könyvet a tót nemzetiségi határokról.¹ Július 17-én érkezik Prágába Benes üzenete:

„A tót kérdést reánk nézve előnyösen fogják rendezni azon feltétel alatt, ha Ti meg nem hátráltok. A hangulat most határozottan a tótokkal való egyesítés mellett áll, hogy nagyobb erőt adjanak nekünk a németekkel szemben. Ha Ti cserben nem hagyjátok, senki sem hagyja el őket.“

Ez az üzenet azonban korántsem kelthetett bizalmat a tót nemzeti szellemű politikusokban és így Hodzsában sem, mert hiszen a tótság felszabadítása nem mint tót nemzeti öncél került szőnyegre, hanem mint a cseh egoizmus folyománya, mint a közép-európai cseh nemzeti jelentéktelenségnek elfedése. Nem csoda, ha Hodzsa Benes üzenete dacára Kristóffy segítségével keresett a magyar államiságon belül megoldást. Srobár ebben az ő kronológiájában megemlíti, hogy az 1918 július 13-án megalakult cseh-tót nemzeti választmányban a tótokat képviselték: Rotnág, Pilát, Kolisek, Pfefferman, Záruba, mind igazi cseh, egyetlen tót sem, holott lehetett volna már akkor néhány Ausztriában élő és a maffiához közelálló vagy benne résztvevő tótot is beválasztani,² úgy látszik azonban nem bíztak a tótokban és Srobárban sem volt elég bátorság nyíltan kilépni a porondra, mert hiszen a lipótszentmiklósi májusi rezolúciót is csak félve csinálta és a magyar hatóságok előtt felvett jegyzőkönyvben ünnepélyesen kijelentette, hogy a tót önrendelkezést a magyar államon belül kívánja. Semmi egyebet nem tartalmaz Juriga Ferencnek 1918 október 19-én a magyar képviselőházban megtartott beszéde sem, melyet Srobár azzal a céllal közöl, hogy íme Hodzsa Kristóffyval tárgyalt, Juriga pedig határozottsággal beszél a tót nemzeti tanács nevében, holott Juriga beszédének konklúziója következőképpen hangzott:

„A tót nemzet Hunnia összes nemzeti részére kéri ezt az önrendelkezés jogot, a magyar, német, oláh és zsidó nemzet részére egyaránt, hogy a múltat elfeledve és megbocsátva, a szabad akarat alapján testvériségben élhessenek egymással.“

Ez tehát nem jelenthette a magyar állami kötelékből való kiszakadást és korántsem áll ellentétben Hodzsának Kristóffyval való tárgyalásaival.

¹ Ez a munka, tudomásom szerint, nem jelent meg.

² Stefáneket, Stodolát stb.

STEIER LAJOS

— *Folytatjuk* —

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldőnk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

Kiadja a MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
ELNÖK

BALOGH JÓZSEF
TITKÁR

GRATZ GUSZTÁV
ALELNÖK

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. Vilmos császárait 3

Telefon: Aut. 287—86

Postatakarékpénztári csekkszámra száma: 22.300

Megjelenik minden hó elsején, hat íven

A Magyar Szemle előfizetési díja semminemű állami illetékezés alá nem esik (1. illetékdíjjegyzék, 30. tétel). Tisztelettel kérjük tehát a hivatali megrendelőket, szíveskedjenek előfizetési díjunkt minden levonás nélkül átutalni

Minden jogot fenntartunk

MAGYAR SZEMLE

1929 NOVEMBER

VII. KÖTET 3. (27.) SZÁM.

STRESEMANN

KORUNKBAN ritka az az államférfiú, aki nemzetének egy egész korára reáütheti saját egyéniségének és koncepciójának bélyegét. Különösen ritka a parlamentáris államokban, ahol a miniszterek sűrű egymásutánban váltják fel egymást, a nélkül, hogy lényeges különbségeket találhatnánk közöttük, mert hisz itt a miniszterek rendszerint egy párt exponensei és valójában a párt az, amely a politikai irányt megjelöli és nem az egyes kormányférfiú. Ha a modem politikusok sorában találunk olyant, akinek egyénisége határozottabb és önállóbb körvonalakban domborodik ki, akinek működése azt a benyomást kelti bennünk, hogy az ő vezetése alatt a viszonyok másként fejlődtek, mint ahogyan nélküle fejlődtek volna, úgy ez egyedül bizonyítja, hogy az átlagon felüli képességekkel bíró államférfival találjuk magunkat szemben.

Stresemann Gusztáv, az elhalt német külügyminiszter, kétségkívül ebbe a kategóriába tartozott. Nemcsak exponense, hanem Rathenauval együtt megteremtője volt egy Németországban érvényesülő külpolitikai iránynak, amely tudatosan az évszázados német-francia ellentét áthidalására törekedett. A gondolat nem volt rokonszenves az összes németiség szemében. A nemzeti körök, amelyekből Stresemann is kikerült, szívesebben látták volna, ha Németország államférfim Franciaországgal szemben a dacos ellenállás politikáját folytatják, ha annak bebizonyítására koncentrálják tevékenységüket, hogy a világháborút befejező békekötések veszélyeztetik Európa rendjét és hogy megváltoztatásuk nélkül igazi béke el sem képzelhető. Nem közönséges erkölcsi bátorság kellett ahhoz, hogy valaki, akinek egész múltja a nemzeti törekvésekben gyökerezett, megpendítse a franciákkal szemben a kibékülés és kiengesztelődés hangját olyan időben, amikor az egész német nép fájdalmasan érezte a békediktátum súlyát és kénytelen volt, ökölbe szorított kézzel ugyan, de mégis túrni mindazt a megaláztatást, amelyet győztes ellensége reá szabott. A mai Németországban nem látunk más férfiút, aki képes lett volna a német népet megnyerni e politika részére. De lehetetlennek látszott ez a politika még néhány év előtt azért is, mert az akkori viszonyok között egészen kilátástalannak kellett tekinteni, hogy Németország és Franciaország között olymértékű közeledés jöjjön létre, amilyen szükséges volt a Stresemann-féle gondolat megvalósításához. Hiszen ismeretes, hogy a francia kormány Stresemann első lépéseit, amelyekben hajlandóságát nyilvánította olyan megállapodások létesítésére, amilyenek később Locarnóban csakugyan létrejöttek, bántó

nyerséggel utasította vissza. Rendkívüli ügyesség és hajlékonyság volt szükséges annak az atmoszférának megteremtéséhez, amelyben a kiengesztelődés gondolata végül is kicsirázhatott. És ebben a tekintetben sem találunk a mai Németországban olyan államférfiút, aki képes lett volna a francia politika vezetői, sőt a francia nép millióinak támogatását a maga politikai koncepciója részére oly mértékben megnyerni, mint ahogyan ez Stresemannnak sikerült. Azon az úton, amelyen Németország a Ruhr-vidék megszállásától elérkezett a Rajna-terület kiürítésének elrendeléséig, Stresemann vezette a német nemzetet és ha Németország benne nem találta volna meg azt az államférfiút, akinek meggyőző és rábeszélő képessége úgy a német, mint a francia nemzetet képes volt a maga koncepciója számára megnyerni, valószínűleg az európai politika még ma is nagyjában ugyanoly kaotikus képet mutatna, mint abban az időben, amely Stresemann működését megelőzte. De akár helyes, akár helytelen volt az a kiengesztelő politika, amelyet Stresemann hirdetett, az kétségtelen, hogy az utolsó öt év történetére ez a politika nyomta rá legerősebben a maga bélyegét. Nemcsak Németország, de egész Európa történetére.

Hogy Stresemann politikájának alap gondolatával szemben igazságos álláspontot helyezkedhessünk, tekintetbe kell vennünk Németországnak a világháború és a versailles-i békekötés utáni helyzetét.

Stresemann politikája meglepően hasonlít azoknak a francia államférfiaknak magatartásához, akik a hetvenes évek elején, a hazájukra nézve szerencsétlenül végződött német-francia háború után Franciaország politikáját irányították. Stresemann a világháború után olyan helyzetben volt, mint a francia Thiers a szedáni vereség után. Az akkori győztes Németország éppen úgy hangoztatta a franciákkal szemben az új területi megállapodások megváltoztathadanságát, mint ahogyan ezt az elvet a világháború után Poincaré juttatta kifejezésre a németekkel szemben. 1873-ban a német kormány kijelentette a francia kormány előtt: „csakis olyan Franciaországgal és olyan francia kormánnyal maradhatunk békében, amely egész magatartásával garanciát nyújt nekünk arra, hogy Európa jelenlegi politikai állapotát, különösen pedig e világrész mai térképét, amennyiben ez bennünket érdekel, véglegesnek tekinti. Franciaország mai határai a mi szemünkben az a többé diszkusszió tárgyává nem tehető alap, amelyen az európai államoknak és népeknek egymáshoz való viszonyukat érdekeikhez képest el kell rendezniük“. A francia közvélemény egyrésze lázadozott is e diktátum ellen. A katonai és nemzeti körök exponensei, például Trochu tábornok, akkor Franciaországban olyan szerepet játszottak, amely erősen hasonlít Ludendorfinak és elvbarátainak a világháború után Németországban elfoglalt álláspontjához. Mac Mahon marsaik akkor éppen úgy a katonai dicsőség emléke emelte Franciaország elnöki székébe, mint ahogyan hasonló érzelmekkel tette meg a német nemzet elnökének sok csatában győztes hadvezéré, Hindenburgot. A francia kormány azonban megfontoltan olyan politikát követett, amely ezekkel az érzelmekkel nem törődve a békeszerződés teljesítése révén iparkodott békés viszonyt teremteni Németország és Franciaország között. Éppen olyan „teljesítési politikát“ (Erfüllungspolitik)

követett, mint akárcsak Rathenau és Stresemann, Thiers és külügyminiszterei, Rémusat, Broglie herceg, Decazes herceg, legalább oly nyomatékosan hangoztatták a németek előtt, hogy nem is gondolnak háborúra és hogy nincsen más céljuk, mint a viszonyok konszolidálása és a békeszerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése, mint ahogyan ezt Stresemann tette a locarnói szerződés előtt és az után. Stresemann sem tett egyebet, mint variálta Thiersnek mondását: „La France veut la paix, la paix, et encore la paix. File maudit ses juges mais eile accepte leur verdict.“ (Franciaország békét akar, békét és még egyszer békét. Átkozza bíráit, de elfogadja verdiktumukat.) 1873-ban Broglie herceg francia külügyminiszter kijelentette, hogy a francia kormány véglegesnek tekinti Európa akkori politikai rendjét és az akkori határokat és nem is gondol azok megváltoztatására. 1874 januárjában Gontaud vicomte berlini francia nagykövet kijelenti, hogy a francia kormány mindent meg fog tenni, ami szükséges ahhoz, hogy hatalmas szomszédjával (puissant voisin) barátságos viszonyba kerülhessen. Ugyanakkor Decazes herceg francia külügyminiszter erélyes szavakban védekezik ama beállítás ellen, mintha a francia kormány revánsra törekednék, 1875 április havában pedig egyenesen felveti azt a gondolatot, nem lehetne-e módot találni a Franciaország és Németország közötti bizalmatlanság végleges megszüntetésére, esetleg a kölcsönös lefegyverzés révén. Stresemann egész politikájának, sőt a locarnói szerződésnek alapgondolatát is megtaláljuk az akkori francia államférfiak szavaiban. Bismarck akkori állásfoglalása a békés francia nyilatkozatokkal szemben sem különbözött lényegesen attól a bizalmatlanságtól, amellyel Poincaré fogadta a Stresemann-féle közeledési törekvéseket. Bismarck ugyanis azon az állásponton volt, hogy „egy nagyhatalomtól, amely egy háborúból területi veszteségekkel került ki, nem lehet lemondást várni és azoknak a lemondó nyilatkozatoknak, amelyeket egyes miniszterek hangoztatnak, nem lehet nagyobb értéket tulajdonítani, mint a békeszerződések ama szokásos klauzulájának, hogy a szerződő felek között ezentúl örök barátság lesz“ (1873 október 30). Csak éppen a „sécurité“ kifejezést nem hangoztatja, egyébként azonban a Bismarck-féle és a Poincaré-féle álláspontok igen közel állanak egymáshoz.

Az az analógia, amely a hetvenes évekbeli legyőzött Franciaország és a világháború utáni legyőzött Németország vezető politikusainak, tehát például Thiersnek és Stresemannak álláspontja között fennforog, arra enged következtetni, hogy az ő politikájuk bizonyos mértékig szükségszerűen folyt abból a helyzetből, amelyben hazájuk a vereség után szenvedett. A hetvenes években voltak franciák, akik Thiers politikáját hazafiatlannak és túlságosan meghunyászkodónak tartották, aminthogy a mai Németországban is vannak, akik Stresemann politikájával szemben hasonló vádat emelnek. Ma már alig akad francia, aki Thiersben a nagy hazafit nem tisztelné és el fog jönni az az idő is, amikor Németországban is csak elismeréssel fognak adózni Stresemann személyének.

Ámde azt lehet mondani, hogy különbség van az 1871 évi német-francia békekötés és a világháborút befejező versailles-i békeszerződés

között, mert ez utóbbi sokkal kegyetlenebb és sokkal megalázóbb Németországra nézve, mint amilyen a frankfurti szerződés volt Franciaország szempontjából. Objektíve véve, ez tagadhatatlan tény, bár szubjektíve a francia nép Elzász-Lotaringia elvesztését és az akkor horribilis összegnek tartott ötmilliárdnyi hadisarc megfizetésére való kötelezettséget szintén kegyetlennek és megalázónak érezte. Ez az érv azonban nem Stresemann politikája ellen szól, hanem mellette. A versailles-i szerződés raffinált ügyességgel úgy van megszerkesztve, hogy Franciaország hosszú ideig teljesen kezében tarthassa Németországot. Ezt a célt szolgálta a jóvátételt kötelezettségeknek illimitált megállapítása, ezt szolgálta a rajnai terület megszállása és az az intézkedés, hogy a 15 évre kimondott megszállás meghosszabbítható, sőt más területére is kiterjeszhető, ha a német nép jóvátételt kötelezettségének nem tenne eleget, ezt szolgálták a Saar-vidék kiürítésére nézve a szerződésben foglalt homályos intézkedések, amelyek lehetővé teszik, hogy egy ellenálló Németország egyáltalában ne kaphassa többé vissza ezt az értékes vidéket. Mi sem volt könnyebb, mint Németországtól olyan jóvátételt kívánni, amelyet legjobb akarattal sem képes megfizetni, azután pedig azon a címen, hogy szerződéses kötelességeit nem teljesíti, katonai megszállások alakjában kényszerhelyzetet teremteni mindaddig, amíg végleg meg nem puhul. Hogy a szerződésnek ez intézkedései nem voltak üres fenyegetések, azt Németország a Ruhr-vidék megszállása alkalmával keservesen tapasztalhatta. Ezekre az intézkedésekre való tekintettel a világháború utáni Németország még sokkal jobban reá volt szorulva arra, hogy rendes viszonyba kerüljön Franciaországgal, mint a hetvenes évek francia államférfiai arra, hogy Németország kedvében járjanak. Németország külpolitikájának mozgási szabadságát az említett intézkedések teljesen megkötötték és bilincsekbe verték. A legsürgősebb feladatnak kellett tekinteni ezeknek a bilincseknek feloldását: a jóvátételt tartozásnak végleges megállapítását, a Rajna-terület felszabadítását és a Saar-vidék kérdésének rendezését. Az első két feladatnak megoldása Stresemannnak sikerült. Csak ha a harmadik is meg lesz oldva, csak akkor fogja Németország külpolitikájában visszanyerni azt az akciószabadságot, amelyre szüksége van, hogy esetleges további céljait elérje.

Stresemann elsősorban azért folytatta az általa inaugurált politikát, — nem törődve azzal, hogy követésével eltávolodott attól a nemzeti tábortól, amelyhez eredetileg tartozott és közeledett a demokrata és szocialista táborhoz, amellyel régebben szemben állt, — mert Németország akkori helyzetében más politikát, mint azt, amely Németországot közelebb hozhatta Franciaországhoz és Angliához, nem tartott sikerre vezetőnek. Ebben a tekintetben reápolitikus volt, tudta, hogy olyan politikai célok, amelyek elérhetetlenek, lehetnek ugyan tetszetősek, de sohasem lehetnek helyesek és hogy az ilyenekért való küzdelem — ha még oly nemes indulatokból fakad is, — nem érdem, hanem hiba. De alig nyernénk helyes képet Stresemann egyéniségéről, ha ennek konstataálásánál megállnánk és Stresemannban csakis azt a reápolitikus látnok, aki egy adott helyzetben az egyedül lehetséges politika szolgálatába szegődött, ő magasabbra tört és szeme előtt

nem lebegett kisebb cél, mint az évszázados német-francia ellentét végleges megszüntetése, amelyet nemcsak kívánatosnak, de lehetségesnek is tartott. Ebben a koncepcióban találkozott ellenpartnerével, Briand-nal. Mindkettőnek el kellett viselniük, hogy egyes körökben utópistáknak mondták őket, talán veszélyes utópistáknak is. Stresemann nagy elődje, Bismarck, aki a reálpolitikától sohasem távolodott el, mindig távol tartotta magát az ilyen ideáloktól, amelyeket megvalósíthatatlanoknak tartott, bár az ő idejében ez a politika inkább Franciaországra róttá volna azokat az áldozatokat, amelyeket követése most a német néptől kíván meg. „Az a háború, — mondotta Bismarck 1875 május havában — amely Németország és Franciaország között folyik, nem intézhető el egyetlen hadjáratral. A hadjáratok egész sora fog belőle keletkezni, mert a vereséget szenvedett fél elszenvedett vereségébe sohasem fog nyugodtan beletörődni.“ Bismarck felfogásának igazat adott a világháború, amelynek okai között a francia reváns-gondolat egyik legelső helyen áll. Stresemann sohasem tudott megalkudni azzal a kétségbeejtő konklúzióval, amelyre Bismarck jutott, hogy a német és a francia nemzetet valami elkerülhetlen végzet kényszeríti arra, hogy időről-időre véres háborúkban pusztítsák egymást. Azon a reálpolitikán, amelyet a jelenkor feladatai terén követett, keresztülért a jövőt illetően ideálokra törekvő, romantikus hajlandóságoktól nem egészen ment természete. Nemcsak számítani tudott, de hinni is, fanatikusan hinni. Hogy az az eszmény, amely előtte lebegett, elérhető volt-e, azt legfeljebb csak későbbi nemzedékek fogják megítélhetni. Mi véges emberek mindannyian keressük a leghelyesebb utat nemzetünk és hazánk boldogulására, de hogy azt melyikünk találta meg igazán, azt mi magunk sohasem fogjuk megtudhatni. Az utókor — talán; és csakis akkor lesz lehetséges, ítéletet mondani azokról az ideálokról is, amelyek Stresemann szemei előtt lebegtek.

Stresemann politikája kétségtelenül sikerekre vezetett. A német-francia ellentét azóta, hogy ő vette át a német külpolitika vezetését, igen lényegesen enyhült, a német népre rárakott bilincsek meglazultak. Törekvéseiben nagy segítségére volt rendkívüli szónoki készsége és képessége, amely Németországban eléggé ritka tehetség. Órák hosszat tudott beszélni, nemcsak szót szóra rakva, de gondolatra gondolatot, érvre érvet fűzve és így sohasem hangzottak el szavai hatástalanul a hallgatók közt, hanem közvetlenül megragadták és lebilincseltek őket. Sem azokhoz nem tartozott, akiknek a beszéd öncél, sem azokhoz, akiknek a beszéd kötelesség, amelyet úgy intéznek el, mint valami aktát, amely további halasztást nem tűr. A szó és a tett nála elválaszthatatlanul összekapcsolódott: sokszor maga a beszéd volt a tett, amely politikáját előbbre vitte, a politikai akció jelentkezett beszéd alakjában. Beszédei sohasem voltak szárazak és sohasem holtak patétikusak. Ami azokat leginkább jellemezte, az ama rendkívüli rábeszélőképesség volt, amely bennük megnyilatkozott. A régi diplomáciai iskola tartózkodó, begombolkozott modorában beszélő államférfi abban a helyzetben, amelyben Stresemann került a német külpolitika élére, alig tudta volna megnyerni törekvései részére a német közvéleményt. De kivételes rábeszélő képessége nemcsak akkor nyilatkozott meg,

ha tömegek előtt, vagy parlamenti testületek számára beszélt, hanem a közvetlen tárgyalásban is. Azt mondják, könnyebb sokak előtt beszélni, mint kevesek előtt, de Stresemann a közvetlen beszélgetésekben is a szó mestere maradt és sikereinek nagy részét ennek a tehetségének köszönheti.

Ez a szónoki készség hozzátartozik annak az új diplomatatípusnak jellemvonásaihoz, amely kivált a világháború utáni időben kialakulóban van. Egy emberöltővel ezelőtt nemcsak nem szükségesnek látszott, de voltak, akik azt bizonyos megvetéssel nézték. Ismeretes Bismarck álláspontja aki egy ízben ezt a nyilatkozatot tette: „Ha engem valaki jó szónoknak mondana, azt nagyon rossz néven venném“, máskor pedig úgy nyilatkozott, hogy: „A jó szónokok rendszerint rossz politikusok.“ Mikor egyszer olyasvalakit ajánlottak neki egy miniszteri tárca betöltésére, akiről köztudomású volt, hogy igen rossz szónok, Bismarck azt válaszolta: „Ez éppen elfogadhatóvá teszi részemre, mert egy miniszter, aki rosszul beszél, nem fog kedvet érezni magában arra, hogy sokat beszéljen, tehát ideje fog maradni a gondolkodásra, ami lényegesen fontosabb.“ Bismarck korában a diplomatának nem is volt szüksége rendkívüli szónoki képességekre, mert aligha juthatott valamikor is abba a helyzetbe, hogy kénytelen legyen a tömegeket valamely külpolitikai irány részére megnyerni, a kormányok közötti fontos tárgyalások pedig rendszerint alaposan megfontolt jegyzékek alakjában folytak le, vagy legfeljebb többé-kevésbé gondosan előkészített beszélgetések alakjában. Ma sokkal nagyobb mértékben lehet a szó erejével alátámasztani a diplomáciai akciókat, nemcsak a Népszövetség megalakulása folytán, ahol ezeknek az akcióknak nagy része lejátszódik, hanem a hatalmak képviselőinek bizalmasabb tanácskozásaiban is. Stresemann ebben a tekintetben típusa volt a világháború utáni új diplomatának, amelyeneket eddig nagyobb számmal csak a francia köztársaság produkált és ha a két típus egymással szembekerül, lehetetlen fel nem ismerni, hogy ez az új típus a diplomáciai módszerek átalakulása folytán ma erősebb a régi iskolából kikerült, begombolkozott, a nyilvánossággal való minden érintkezést gondosan kerülő diplomatáknál. Amint régebben a jó toll ha nem is a leglényegesebb, de igen értékes képessége volt a diplomatának, úgy válik most a diplomatára nézve mind fontosabbá az is, hogy gondolatait, ha kell, az élő szó erejével is képviselhesse.

Annak az új diplomatatípusnak, amelynek Stresemann oly kiváló reprezentánsa volt, még más sajátosságait is megtaláljuk benne. Az ő gondolkodásában nem különült el többé a belpolitika és a külpolitika olyan mértékben, mint régebben, amikor a két terület között alig álltak fenn érintkezési pontok. Bár gyakrabban hangoztatta, hogy a külpolitika Németország mai helyzetében fontosabb a belpolitikánál és hogy ezért ez utóbbit alá kell rendelni a külpolitika szempontjainak, mégis azt látjuk, hogy benne a bel- és külpolitikai koncepciók egy szerves egésszé folytak össze. De elvetette a régi diplomáciai iskolának azt a felfogását is, amelyet még Bismarck nyomatékosan vallott, hogy a gazdasági élet oly terület, amely teljesen elkülönül a külpolitikai törekvésektől. Még Bismarck tudvalevőleg azt a felfogást vallotta, hogy a

külpolitikának és a gazdasági életnek semmi közük egymáshoz, annyira hogy elképzelhető az is, hogy két politikailag szövetséges ország között gazdasági háború, két politikailag ellentétes irányt követő ország között gazdasági kooperáció létesülhessen. A mai viszonyok között ezek a felfogások elavultak. A gazdasági összefüggések ma aránytalanul nagyobb szerepet játszanak, mint Bismarck korában és ma politikai és gazdasági érdekek oly szorosan egybekapcsolódnak, hogy igen gyakran alig különböztethetők meg egymástól. Stresemann már előképzettségénél fogva — hisz életének legnagyobb részét a gazdasági tevékenység töltötte ki — kiválóan alkalmas volt arra, hogy ezeket az összefüggéseket felismerje, belőlük a szükséges következtetéseket levonja és egész politikáját e következtetéseknek megfelelően rendezze be. Politikája éppen olyan nagy figyelemmel volt a német gazdasági érdekekre, mint ahogyan az európai gazdasági érdekeket mindig nagyszerűen ki tudta játszani politikai céljainak elérésére. A maga agyvelejében éppen olyan egységessé olvadtak össze a politikai és a gazdasági megfontolások, mint ahogyan azok ma künn az életben egybeolvadnak.

Talán hozzátartozik ehhez az új diplomatatípushoz, amelyet Stresemann képviselt, az a szüntelen tevékenység is, amelyet kifejtett és amely őt egy pillanatra sem hagyta nyugodni. A régi diplomácia erősen hajlott a *quieta non movere* jelszávához. Nem szívesen bolygatta meg a kényes kérdéseket. Stresemann azt tartotta, hogy elsősorban éppen a kényes kérdéseket kell megbolygatni és ettől sohasem riadt vissza. Természetesen nehézségeivel találkozott, de ezektől sohasem riasztotta el magát. Egy angol mondás szerint, amely a régi diplomácia tevékenységét persziflálja, a diplomata feladata: „*promise, pause, prepare, postpone — and end by leaving things alone*“ (ígérni, szünetet tartani, előkészíteni, elhalasztani — és végül is a dolgokat a maguk útjára bízni). Stresemann minden kérdéssel erősen szembenézett és sohasem tért ki egyik elől sem, ha annak megoldását szükségesnek érezte, de nemcsak ki nem tért előtte, hanem aztán nem is nyugodott, amíg vakom megoldását nem tudta elérni.

Stresemann halála nagy űrt hagy hátra Németországban. Nincsen Németországban olyan férfi, aki éppen oly szerencsésen egyesítene magában azokat a tulajdonságokat, amelyekkel Stresemann rendelkezett és amelyeknek Németország érdekében kivívott sikereit köszönheti. Akad-e majd valaki, aki képes lesz az általa megkezdett politikát benn, saját hazájában, megvédeni azok ellen, akik minden alkalommal szembehelyezkednek vele? És akad-e majd valaki, aki képes lesz a francia ellenpartnemél akkora bizalmat kelteni, mint Stresemann, akkora bizalmat, amennyi szükséges ahhoz, hogy a Stresemann által megkezdett munka befejezhető legyen és Németország teljesen megszabaduljon a reárákott bilincsektől? Feladatát más fogja átvenni és Őszintén kell kívánnunk, hogy az úgy ne járjon, mint az a török szultán, aki megkapta ugyan Skander bég kardját, de nem kapta meg hozzá Skander bég karját is, amely képes volt arra, hogy egy ökörnek fejét egy csapással levágja.

GRATZ GUSZTÁV

A MŰVELT VILÁG ÉS A MISSZIÓK

AUGUSZTUS 5. és 8. között nemzetközi missziós kongresszus volt „akadémikusok“, azaz műveltek számára a Mödling melletti S. Gabriel nevű misszióképző intézetben. Ezen a kongresszuson 21 nemzet képviseltette magát, többi közt Kína, Japán és India is. A résztvevők száma 1.200 volt, köztük 120 magyar, nem számítva a megszállt területekről jött magyarokat. A következő évben ezt a kongresszust, mely immár a VII. lesz, Löwenben szeretnék megtartani, azonban a belga állam fennállásának centenáriuma miatt az ünnepekkel túlhalmozott Löwen a kongresszus rendezését aligha vállalhatja s ez esetben Budapestet szemelnék ki a kongresszus székhelyéül, ahol 1925-ben hasonló kongresszust már szép sikerrel tartottak.

Sokan azok közül, akik a sankt-gabrieli kongresszusra mentek, azt hitték, hogy néminemű ájtatossági gyakorlatokban és kenetes buzdító beszédekben lesz részük, melyeknek vége az szokott lenni: adakozatok a missziók céljaira. Ezek alaposan csalódtak, mert e helyett kiváló tudósok magasszintű és igen érdekes előadásait hallották. A szónokok egy-két kivétellel egyetemi tanárok voltak, papok és világiak vegyest. Köztük a bécsi, a milánói és budapesti egyetemek rektorai; a világhírű etnológus: P. Wilhelm Schmidt;¹ Ausztria szövetségi elnöke: Miklas; a volt kancellár: Seipel; egy megtért bramin Bombayból: Zachariás stb. S valamennyien egy célért dolgoztak: fel akarták kelteni az érdeklődést a missziók ügye iránt, a missziók fontosságát a legkülönbözőbb oldalról mutatták be, így győzvéen meg hallgatóikat, hogy a missziók ügye nemcsak a klérus ügye, hanem minden hívőé, sőt minden kultúremberé, nemcsak azon országoké, melyeknek gyarmataik vannak, hanem egész Európáé és az egész emberiségé.

A laikusoknak, különösen a művelt laikusoknak beilleszkedését a hithirdetés művébe a katolikus egyház fájdalmasan nélkülözi. Hogy még ezen a téren sok kívánni való van, azt a kongresszus képe is megmutatta, mert bár szép számmal voltak egyetemi hallgatók és hallgatónők, tanítók és tanárok, sőt iparosok és kereskedők is, a hallgatóság kétharmad részét még mindig papok és apácák tették.

Az ősegyházban a laikusok maguk voltak a legbuzgóbb hitherjesztők. Mikor a középkorban a pápák vették kezükbe a népek megtérítésének ügyét, a laikusok szerepe csökkent a misszionáló szerzetesrendekkel szemben. Ezek közül először a kolostorokhoz gyökeredzett bencések képezték a hithirdetők zömét és típusát, a 13. századtól kezdve a mozgékonyabb, a mártírhalálért lelkesedő, de sokszor az

¹ L. Magyar Szemle V. k. 128—130. 1.

okosság szabályait buzgóságból túllépő kolduló szerzetesek léptek előtérbe, végül a 16. században a mozgékonyt szigorú fegyelemmel összekötő és jól átgondolt terv szerint dolgozó jezsuiták teremtettek új misszionárius típust. A pápák újabbkori missziós tevékenységének hirdetőjévé viszont a XV. Gergelytől 1622-ben alapított „Propaganda“ lett. A pápák és a misszionáló szerzetek a hithirdetés költségeit is előteremtették. Így a laikusok félreálltak, sőt a felvilágosodás hatása alatt közönyösek, hidegek, ha nem ellenséges indulatúak lettek a missziókkal szemben.

A laikusok bevonása a katolikus missziós mozgalmakba a múlt század elején kezdődött, részben protestáns hatásra. A protestánsok hierarchikus szervezetre és szerzetes rendekre nem támaszkodhatván, kezdettől fogva a néptől vették a hithirdetés anyagi eszközeit. A katolikusokat e példának követésére készítette az a körülmény is, hogy Napoleon a „Propaganda“ vagyonát elkobozta. A laikus missziós mozgalom megalapítója a katolikusok között egy szegény munkásleány volt, Janicot Paulina Mária, aki 1822-ben Lyonban megszervezte a Hitterjesztés Egyesületét, amely csakhamar az egész egyházra kiterjedt és a századik évfordulón, 1922-ben Róma székhellyel pápai egyesületté lett. Ezt követte 1843-ban a nancyi alapítású Szent Gyermekség Műve, mely a bennszülött papság nevelését támogató Szent Péter Művel együtt szintén pápai egyesületté emeltetett. Ezek az egyesületek arra vannak hivatva, hogy a laikusok tömegeit a missziók támogatása érdekében megszervezzék.

Ezek az egyesületek anyagi tekintetben nagy segítséget jelentenek a misszióknak. Így 1926/27-ben a pápai missziós egyesületek összesen 65,686.665*19 lírát gyűjtöttek, ami az 1923-as gyűjtéssel szemben 50%-os emelkedést jelent. A számok azóta is emelkedő irányzatot mutatnak, jelölül a propaganda sikerének. A Hitterjesztés Egyesülete például 1927/28-ban 47,209.400 lírát gyűjtött az 1926/27-i 45,911.066 lírával szemben. A pápai egyesületeken kívül magánegyesületek is gyűjtenek évenként 10—12 millió lírát. Ez azonban még mindig elenyésző csekélység a hithirdetés anyagi szükségleteivel szemben. Wolkenberg Alajos nagy missziótörténeti műve szerint a katolikus misszióknak csak a fenntartása, tehát nem a kiterjesztése is legkevesebb évi 150—160 millió pengőt igényel. Ezzel szemben a laikusok közt végzett gyűjtések a fentiek szerint csak kerek 75 millió lírát, azaz 22½ millió pengőt tesznek ki. A terhek egy jó részét tehát még mindig a szerzetesrendek és a pápa viseli.

A protestánsoknál az adományok jóval bőségesebben folynak be. Míg 1815-ben csak 8.500 dollárt mutattak ki, 1923-ban 1.500 millió francia frank volt az eredmény. Míg egy-egy katolikusra esik 0.12 frank missziós adomány, egy-egy protestánsra 30 frank. Tanulságos a hithirdetők számának összehasonlítása is. A protestánsoknak volt 1923-ban 29.198 hithirdetőjük, 17.744 európai és 281.926 bennszülött segéderővel, a katolikusoknak 13.000 hithirdetőjük összesen 111.109 segéderővel. Hívek száma a katolikus missziókban 1928 májusában 13,602.631, a hitújoncoké 1,765.496; a protestáns missziókban a hívek száma 6,540.830.

A protestánsok nagy előnye az anyagiak és a segédszemélyzet száma tekintetében ugyan részben abból magyarázható, hogy a nagy és gazdag angolszász népek köréből merítik a segélyeket és hogy az európai források közül a holland és a skandináv államok a háborúban érintetlenek maradtak, míg a katolikusok inkább a szegényebb román népekre támaszkodnak. Ez a magyarázat azonban csak részleges. A főök a protestáns intelligencia nagyobb érdeklődése missziói iránt.

Alighogy a protestáns missziók a múlt század elején munkába léptek, misszionáriusaik az egyetemi ifjúság körében előadásokat tartottak a vad népek testi-lelki nyomoráról, az európaiak kegyetlenségeiről a szegény bennszülöttekkel szemben. A minden jóra kapható ifjúság ez előadások hatása alatt csakhamar missziós köröket alapított, ezekben a missziós kérdéseket tanulmányozták, sőt magukat misszionáriusokká képezték ki. Egyedül Svédországban 1894-ben 2.000 missziós diákegyesület volt 115.000 taggal. A mozgalom Amerikába is áterjedt és John Mott hatalmas szervező erejével amerikai méreteket ért el. Mikor 1882-ben Moddy a cambridge-i egyetemen előadást tartott, megnyerte a misszióknak a milliomos Studdot. Ez anyagilag is sokat jelentett. Általában a protestáns ifjúsági missziós egyesületek tagjai vagy maguk mentek ki hithirdetőknak, illetőleg missziós orvosoknak vagy tanítóknak, — a protestáns missziós személyzet háromnegyed része ezekből a körökből kerül ki — vagy pedig szigorú kötelességüknek tartják a missziókba menő tagok anyagi és erkölcsi támogatását. Protestáns gyarmati hatóságok, újságírók, politikusok és államférfiak teljes erővel síkraszállnak missziók érdekében.

Ezzel szemben a katolikus hithirdetők sajnosán tapasztalták a gyarmati hatóságok meg nem értését, sőt ellenséges indulatát. Portugália 1910-ben a forradalom kitörésekor gyarmatairól elűzte a hithirdetőket, hogy azokat az úgynevezett laikus missziókkal helyettesítse. (Azóta már visszahívta és újabban támogatja a misszionáriusokat.) Franciaországban a Combes-féle kultúrharc eredményeképp a misszionáriusok száma úgy megfogyatkozott, hogy a francia missziós társaságoknak fel kellett adniok több állomásukat, vagy ahol ezt nem tették, ott kénytelenek voltak annyi más nemzetiségű erőt felvenni, hogy társulataik francia jellege megszűnt. A lyoni missziós társulatnak például a század elején csak 10% nemfrancia eleme volt, ma már 40%. (Azóta persze Franciaországban is megváltozott a helyzet: Briand a radikálisok és szocialisták nagy ellenkezése dacára keresztülvitte több hithirdetéssel foglalkozó kongregáció újoncházának parlamenti autorizádóját.) Úgy Franciaország, mint Belgium gyarmati hatóságai egyenesen megtiltották a missziók térítő munkáját a mohamedánlakta területeken, abból a téves felfogásból vagy ürügyből indulva ki, hogy az ilyen térítő munka reakciója a mohamedán fanatizmus felkeltése volna. A katolikus templomok elé bajonettes katonát állítottak, kinek kötelessége volt megakadályozni, hogy humuszos ember a templomba lépjen. Hogy a mohamedán alattvalók szeretetét megnyerjék, tüntetőleg megjelentek a mohamedán istentiszteleteken, támogatták a mohamedán iskolákat, sőt szemináriumokat és elősegítették Dél-Algír négereinek mohamedán hitre térítését. A hollandusok is gyanakodva

nézték a hithirdetők minden mozdulását és gyarmataikban egész az 1927-i jávai kommunista lázadásig mindenképpen akadályozták az evangélium hirdetését. Csak újabban jönnek rá a gyarmati hatóságok, hogy kereszténnyé lett alattvalóik sokkal megbízhatóbbak a pogányoknál.

Világos, hogy az esetben, ha a katolikusok is idejében felkeltik a művelt laikusokban az érdeklődést a missziók ügye iránt, ha jobban bevonják őket akcióikba, több megértést találnak.

Nagy hiba volt az is, hogy az európai egyetemekre jött ázsiai ifjakat a kereszténység nem iparkodott magának megnyerni. Ellenkezőleg: hitetlen egyetemi tanárok gyakran valósággal megméltelyezték őket egyházgyűlöletükkel és felforgató eszméikkel. Magának az európai ifjúságnak erkölcsi élete és vallásos felfogása általában szintén nem volt alkalmas arra, hogy tetszetős színben tüntesse fel a keresztény vallást. Innen érthető, hogy Japán közép- és főiskoláiban még most is a darwinizmust hirdetik, mikor Európában rég feladták azt és hogy Kína diákjai a legnaívabb materializmusnak csinálnak propagandát a nép közt.

Ezek a körülmények indították a katolikusokat is fokozott akcióra. 1910-ben, 30 évvel az első ilyenmű protestáns alakulás után Schmidlin tanár Németországban megalakította az első egyetemi missziós kört, Charles, a népszerű jezsuita tanár ugyanezt tette Belgiumban, Thaurén Ausztriában, Turowsky Lengyelországban. Az eredmény ma igen szépen mondható. Németországban 1928-ban már 4.000 tagja volt az ifjúsági missziós köröknek, Belgiumban 1.600. Amerikában a középiskolásokat is bevonták a mozgalomba és 1917-ben kezdték megszervezni az úgynevezett Crusadokat, melyek jelenleg már 500.000 tagot számlálnak. A francia ifjúsági missziós mozgalomnak egyik érdekes gyümölcse, hogy azon 1450 ázsiai ifjú közül, kik a francia egyetemeken tanultak, három év alatt megnyertek 300-at. Közülök egyik, Tan Mária János, a sankt-gabrieli kongresszuson előadást is tartott.

E sokat ígérő mozgalom kiszélesítésére és elmélyítésére szolgálnak a „nemzetközi akadémikus missziós kongresszusok“.

Sokan szeretik a hithirdetést buzgó lelkek romantikus vállalkozásának tekinteni. Pedig a misszionálás éppoly világtörténeti jelentőségű tény ma is, mint volt a római császárok korában, vagy a középkorban, mikor Chlodvig a frankokat, vagy Szent István a magyarokat a kereszténységre térítette. Ma a Távolság Keleten éppúgy, mint Afrika partvidékein versengés folyik a bolsevizmus között, mely ügynökeit elküldi még a messze Dél-Afrika ipari tájaira is és a kereszténység hozott, mely a műveltségben elmaradt népeket felemelni és így ellenállóbbá tenni törekszik az orosz mérge ellen. Ugyancsak nagy versengés folyik Afrikában az izlám és a kereszténység között. A primitív bennszülöttek a magasabb kultúrájú fehérekkel érintkezve magasabbrendű vallást is kívánnak, mint a fétisimádás és kapva-kapnak az elsőn, melyet nekik nyújtanak. Az izlám térítői kihasználják a lelkek ezen szomjúságát és elárasztják Afrika belsejét; velük szemben a mi misszionáriusaink keresztény hitközségekből álló eleven sövényt akarnak húzni az egyenlítő táján a fekete kontinensen keresztül, hogy így amazok elötörését dél felé megakadályozzák. Vájjon sikerülni fog-e ez nekik? Ha az

izlám lesz a győztes, akkor ez a többnejűséget és ezzel kapcsolatban a nő megalázott helyzetét, a rabszolgatartást, a keresztény fehérek fanatikus gyűlöletét, s így mélységes szakadékot fog jelenteni Európa és Afrika lelke között, viszont ha a kereszténység lesz a győztes, akkor ez a fajok közeledését fogja szolgálni a legmagasabb világnézet alapján. Olyan problémák ezek, melyek mellett nem mehetünk el közömbösen.

Sokszor hallani, hogy a misszionáriusok dicséretes munkát végeznek, mikor a vadak közé mennek, azonban ellenszenvessékké teszik magukat, mikor olyan kultúrájú népekre, mint a hinduk, kínaiak, japánok, kiknek ősi kultúrájukkal összefüggő vallásuk is van, rá akarják „erőltetni“ a kereszténységet. Ha ez ellenvetés helytálló lenne, akkor a régi rómaiak és görögök közt sem lett volna szabad hirdetni az evangéliumot, mert hisz ezek a népek is magas kultúrával rendelkeztek. De amint a régi római és görög kultúra nem tudta megóvni e népeket a legnagyobb vallási és erkölcsi dekadenciától, melyből csak a kereszténység emelte ki az emberiséget, hasonlóképp nagy vallási és erkölcsi dekadenciát mutatnak fel az ázsiai népek kultúrái. Hogy csak egy-két pontra mutassunk: Japánban az öngyilkosság kultusza, Kínában a gyermekkítétel, Indiában a kasztok merev elkülönülése és az özvegyek sanyarú helyzete, mindhárom részen az emberi méltóságot lealacsonyító bálványimádás egyenesen sürgeti a kereszténységnek és a belőle folyó gyógyító erőknél átlántálását ezen országokba. A hithirdetők elve az úgynevezett akkomodáció, ennek szolgálatában kímélettel bánnak a misszionált népek kultúrájának minden olyan elemével, amely egészséges vagy a keresztény igazságokkal összeegyeztethető. Vallásukból is lehetőleg kikutatják az őskinyilatkoztatásból megmaradt egészséges alapokat, hogy azokon tovább építsenek. Maga a kereszténység alapítója is így járt el, mikor azt hirdette, hogy nem a törvényt felbontani, hanem teljessé tenni jött. A kereszténység átvételével tehát nem fognak veszteni az ősi kultúrájuk. Sőt, miután átvették kultúrájuk vívmányait, átveszik annak lelkét is.

Az európai kultúrával járó kritikai szellem fuvallatára az ázsiai vallások összeomlanak. Helyüket egy új vallásnak vagy világnézetnek kell elfoglalnia, mert a népek és államok erkölcsüket és így létüket is a vallásba horgonyozzák. Vallás nélkül ideges bizonytalanság vesz rajtuk erőt. Látjuk ezt Kínában, ahol a forradalom valósággal tabularasát csinált az ősi hagyományok terén és ahol tapogatózva keresik most a kiutat a polgárháborúk káoszából és próbálnak valami tekintélyt teremteni, amely körül a rend kikristályosodjék. Látjuk ezt Japánban, ahol ez év júniusában Tokióban kongresszusra gyűltek össze a leányiskolák igazgatói, összesen 758-an és megállapították, hogy a vallásos nevelést az ország nem nélkülözheti, de nem tudtak megállapodni abban, melyik legyen az a vallás, melyben a japán ifjúság neveltessék. A nemzeti sinto kultuszt akarják általánossá tenni úgy, hogy ez minden vallási elemtől megfosztva tisztán az ősök kultusza legyen. De ez esetben már nem vallással állunk szemben. A buddhizmusnak is nagy pártja van Japánban, de különösen Sziámbán, ahol most az állam megíratta a buddhista katekizmust is és a király előszavával ellátva kiadta az iskolák számára. A buddhizmus olyan

szerepet kezd játszani Ázsiában, mint játszott egykor a neoplatonizmus a római birodalomban. Megtisztítják pogány visszataszító elemeitől, keresztény elemeket visznek bele, istentiszteleteit nagy fényvel és vonzó pompával tartják, kidolgozzák filozófiáját, vonzóvá, a kereszténységnek életképes versenytársává akarják tenni. Bátran állíthatjuk azonban, hogy amint a neoplatonizmus Aposztata Julián támogatása dacára sem tudott a kereszténységgel szemben győzni, hasonlóképp ez az új ázsiai szinkretizmus is kénytelen lesz otthagyni a küzdőteret. Ha pogány elemeit, például a népszerű Amaterasu istennő tiszteletét meghagyja, akkor irracionális marad és ezért fog elpusztulni, ha pedig ezeket elhagyja és tisztán elvont filozófiává finomodik, akkor a népszéles rétegei közt fogja a talajt elveszteni.

Nem szabad felejtünk, hogy éppen Európa az, amely az ázsiai népeket materialisztikus és felvilágosodott bölcseletével vallásuktól megfosztotta. Mintegy erkölcsi kötelessége tehát, hogy nekik vallást adjon és így közéljük megnyugvást hozzon. A kereszténység van hivatva arra, hogy az ősvallások pusztulásával felszabadított belső erőket és szenvedélyeket fegyelmezze s így az anarchiának elejét véve, a rend feltételeit Ázsia népeinek megadja. Ha a keresztény Európa e hivatását nem tudja vagy nem akarja teljesíteni, akkor helyette utat keres és talál magának a bolsevizmus, melynek ügynökei behálózták az egész Távolskeletet a Csendes-Óceán szigetvilágával együtt.

Vannak, akik a missziók vallásos motívumai iránt, minők a lélekmentés vagy a kereszténység presztízse, érzéketlenek. Ezeket a missziók kulturális működése fogja jobban érdekelni. A katolikus missziók 41.392 iskolát tartanak fenn 1,889.189 tanulóval, a protestánsok elemi iskoláinak száma 46.580, — 2,165.842 tanulóval. Ezekhez járulnak a főiskolák, minők a beiruti, pekingi, tokiói katolikus egyetemek, a sanghai és tiensini kereskedelmi főiskolák, a híres trichinopolisi jezsuita kollégium és a nagyszámú leginkább amerikai alapítású protestáns egyetemek és főiskolák. Hogy Afrika gyarmataiban ma az angolok az általános iskolakötelezettség bevezetésére gondolhatnak, azt saját bevallásuk szerint a hithirdetőknek köszönhetik, akik nagy türelemmel és jól kigondolt módszerrel szoktatták a csavargó természetű néger gyermeket az iskolába. A humanisztikus szempontok is nagyon figyelemreméltók: a katolikusok a missziókban fenntartanak 1.400 árvaházat 80.847 árvával és 649 kórházat 108.012 beteggel. A protestánsok nagyobb anyagi erők birtokában e téren még többet tesznek. Náluk különösen ki van fejlődve a missziós orvosi intézmény, mely a katolikusoknál csak újabban alkotja intenzív figyelem tárgyát. A misszionáriusok örök érdeme marad az is, hogy a szegényebb bennszülötteket védelmükbe vették az európai vagy amerikai gyarmatosok kizsákmányolása és embertelen kegyetlensége ellen. Az ő agitációjuknak volt köszönhető az Afrikát elnéptelenedéssel fenyegető szörnyű rabszolga-kereskedés és az ezzel kapcsolatos arab razzia megszüntetése. Újabban a Népszövetségnél szólaltak fel a Kínát megmérgező ópium-kereskedés és a négereket kizsákmányoló kényszermunka ellen. Mindenütt mint az elnyomottak védői s a visszaélések üldözői jelennek meg. Ez a szerepük ma sem veszített fontosságából. P. Gusinde, P. W.

Schmidtnek, az említett etnológusnak tanítványa, ki nemrég érkezett vissza a dél-brazíliai bugre-indiánok közül, a sankt-gabrieli missziós kongresszuson elmondotta, hogy az Orinoko mentén elterülő áthatlan kaucsukerdők mélyén naponként vérlázító igazságtalanságok történni. A fehérek élvezetes sportnak tartják az indiánvadászást. Az indiánusoktól a fehér gyarmatosok apjuk vagy öregapjuk által csinált adósságra hivatkozva kaucsuktejet követelnek s aki hiányosan hozza be a követelt mennyiséget, azt véresre korbácsolják, úgyhogy sokszor eszméletét veszti. Egész törzseket irtanak ki a fehérek. Így a tűzföldi Ona-indiánok közül, kiknek életét szintén a helyszínen tanulmányozta P. Gusinde, ma már csak 230 egyén él, holott a 80-as években még 4.000-en voltak. Ezeket szintén vadászatokkal és sztrichninnel pusztították ki az odavándorolt fehér telepesek. Ezekkel a mindenre kész kalandorokkal, a művelt emberiség szeméttel szemben a hithirdetők képviselik a vadak előtt az igazi keresztény civilizációt. Ha ők nem volnának, bizony a fehér ember csak mint erkölcstelen, ateista vadember volna ismeretes a bennszülöttek előtt.

Persze mindezek ideális szempontok. És ezen ideális szempontok a hithirdetőt sokszor összeütközésbe hozzák a materiális célokat követő gyarmatosokkal. Végeredményben azonban a hithirdetés materiális előnyöket is nyújt. A francia kormányférfiak például nem ideális okokból lettek az utóbbi években a missziók barátai. Észrevették, hogy a hithirdetők iskolái a francia nyelv ismeretét terjesztik, miáltal a francia iparnak és kereskedelemnek is jó szolgálatot tesznek, mert az a külföldi, aki a francia nyelvet ismeri, inkább fog Franciaországban árut rendelni, mint aki a nyelv ismeretével nem bír.

[Sokat beszélnek most Páneurópáról. És ezt a Páneurópát szembeállítják Amerikával. A valóságban nemsokára egy új front fog kialakulni: a fehérek egységes frontja a színes ázsiaiakkal szemben. Európát az eddiginél is nagyobb válság fenyegeti, tudniillik a keleti népek versenye az ipar terén. Japán, Kína, India azelőtt piacok voltak, most erősen industrializálódnak. Elő-India máris a 8. helyet foglalja el a világ ipari államai körében, jóllehet lakóinak 75%-a még földműves és 95%-a falulakó. Gyapotgyártmányokban máris fedezi saját szükségleteit. Kínában a gyapotot feldolgozó gyárak száma 1913—26 között megnégyszereződött és ha e hatalmas birodalom leveti az európai hatalmak által rákényszerített gazdasági béklyókat, akkor mérhetlen természeti kincseit teljes erővel fogja kitermelni és feldolgozni. Japánban 1890-ben csak 200 gyár volt, 1920-ban 25.000, két és félmillió munkással. Az ázsiai népek kénytelenek iparukat fejleszteni, hogy szaporodó népességüket eltarthassák. A népszaporodás aránya Európában 1.2%, Ázsiában 4.6%. Itt nem segít más, csak a kivándorlás vagy az industrializálódás.

Amily mértékben fejlődik azonban az ázsiai ipar, oly mértékben nő Európában a munkanélküliség, mert az ázsiai ipar hatalmas versenye gazdasági hatását éreztetni fogja nemcsak az ázsiai államok belterületén, hanem elsősorban Óceánia szigetvilágában is, ahol a kereskedelem máris a kínaiak kezén van. A versenyben győzhetetlenné teszi az ázsiaiakat a rendelkezésükre álló munkaerő olcsósága.

Japánban 1923-ban a gyárakban több volt a női, mint a férfimunkás. A 14 éven aluli gyermekek száma 73.000 volt, ezekből 15% fiú és 85% leány. A női munkások számára valóságos kaszárnyák épültek, ezek közül 20 olyan akadt, melyben 6—8 asszonynak jutott egy ágy. Sanghaiban a kínai gyárak 13%-ban, az angolok 17%-ban, az olaszok 46%-ban, a franciák 47%-ban alkalmaztak női munkaerőt. Ugyanott a gyermekmunka aránya a kínaiaknál 10%, az európaiaknál 60%. A munkaidő mindenütt 12, 14, sőt 16 óra. Az emberi erőnek ez a kiuzsorázása kevésbé volna lehetséges, ha a pogány szellemet felváltaná a kereszténység szelleme, mely az emberi méltóságról vallott elveivel a munkás védelmét szolgálja, igényeit magasabbakká teszi és így kiegyenlíti azt a nagy egyenlőtlenséget, mely az európai munkaerővel dolgozó iparunk és az ázsiai ipar közt fennáll. A verseny tehát Európa és Ázsia között kevésbé lesz gyilkos Ázsia krisztianizálódása esetén. A hithirdetők ezt a problémát is szem előtt tartják és a szaléziak például tevékeny akciót folytatnak a jobb kereseti viszonyok érdekében.

Végül még a tudományos érdekeket is fel lehetne sorakoztatni a hithirdetők mellett. Az etnológia, a lingvisztika, a földrajzi, az orvos-és természettudományok terén a hithirdetők kiváló érdemeket szereztek.

Vájjon az elvéhdedett Európa és az anyagi America talál-e magában annyi idealizmust és lelki erőt, hogy a világtörténelem sorsdöntő óráiban feladatát felismerve keresztényekké tegye Ázsia és Afrika népeit? Ezen joggal kételkedünk. Maga az egyház is kételkedik ebben, azért sürgeti a bennszülött papság nevelését és a hierarchiának teljes kiépítését a misszionált területeken. Az úttörő munkát fehérek végzik, a színes népek teljes megtérítése azonban saját fiaik feladata. De ez az úttörő munka is egy végső nagy erőfeszítést kíván a keresztény európai és amerikai intelligenciától és úgy lehet, ebben az erőfeszítésben a magunk megújhdását is találni fogjuk. Hazánk, mely minden nagy európai kultúrmozgalomból kivette részét, a missziók ügye iránt is nagy érdeklődést tanúsít. A katolikusok gyűjtései nagy szegénységünk dacára is emelkedő irányzatot mutatnak és 1928-ban elérték a 100.000 pengőt az 1927-i évi 80.000 pengővel szemben. Egyesek és testületek 29 bennszülött kispap nevelését vállalták. Künn a missziókban, különösen Kínában 13 magyar pap és 8 fráter, illetőleg teológus (köztük orvos és mérnök) dolgozik. Apácáink közül is vagy negyvenen mentek a pogányok közé, közülük 10 kalocsai nővér Famingfuban, a kínai magyar missziós kerületben működik. Hazai szerzetes rendjeink az egykori Juliánok nyomdokába lépve hithirdetést vállalnak, sőt egy kizárólag missziókkal foglalkozó rend, az Isteni Ige Társulata, immár két házat alapított Budatétényben és Kőszegen. Missziós orvosi intézményünk, sajnos, a sokat ígérő kezdet után ellankadt.

Seipel hangoztatta, hogy a gyarmatokkal nem bíró kis államok hithirdetői sokkal nagyobb sikerrel tudnak dolgozni a missziókban, mint az imperializmusuk által gyanússá vált nagy birodalmak alattvalói. Ezen kis államok közt Magyarország bizonyára nem marad el a többi mögött az egyetemes keresztény törekvés szolgálatában.

AZ ERZSEBET-SUGÁRÚT

AVÁROS, ez a szó nemcsak összeépített házak tömegét jelenti, hanem történelmet a múltban, reményt a jövőben és ember-tömegek küzdelmét a jelenben. Az emberek közösségének küzdelme össze van forrva a város életével. A város fekvése, fejlődése, gazdagodása, ezer ember szerencsáját, jó vagy balsorsát jelenti.

Ha a nagyváros életének elkövetkezik egy jelentős mozzanata, az egész lakosság észreveszi ezt. Akár nagy berendezkedésről, akár nagy csorba kiküszöböléséről van szó, majd minden polgár jogot formál ahhoz, hogy beleszóljon a város közügyeibe és nagyjából követeli azt is, hogy meghallgassák. Igazság szerint ez a beleszólás megilleti a város minden polgárát és ha meghallgatásuk keresztülvihető is, értesítésük a sajtó tölcserén keresztül nemcsak eltúrt jog, hanem a hatóságok kötelessége is.

Ma már egész természetesnek tűnik, hogy a középületek tervezésére nyilvános pályatervet írnak ki, a vállalkozói munkára pedig nyilvános árlejtéseket hirdetnek. Nem csodálható ezek után, ha a városrendezés boszorkánykonyhájába is betekintést kíván a városi polgárság. Hiszen egy városrész sorsa még inkább a lakosság érdeke, mint egy kórház vagy iskola felépítése. Nemcsak lefelé, a tömegek felé terjed ki a városrendezés iránti érdeklődés a városi hatóságok zárt hatalma alól, hanem fölfelé is, az állami hatóságok felé, mert az államnak fontos érdeke városainak élete, sorsa és jövője. A városi hatóságok tekintélyét nem csorbítja az, ha terveit közli polgáraival és a nagy feladatok megoldásánál segítségül hívja az állam hatalmát.

Az államhatalommal való kapcsolat megteremtésére, a nagy városrendezési közfeladatok megvalósítására nálunk, Budapesten a Közmunkák Tanácsa szolgál.

Ez a szerv volt az, amely a Nagy-körút és az Andrássy-út kiharítását, egész szabályozását keresztülvitte. Az új utak életet, levegőt, mozgást vittek bele egy-egy senyvedő városrész vérszegény életébe. Ugyanerről van most szó az Erzsébet-sugárút kérdésénél is, bár a laikusok előtt kissé furcsán hangzik az, hogy a városrendezési kérdések legjelentősebb fordulatait nem maga a város irányítja, hanem egy külön állami szerv, a Közmunkák Tanácsa.

Az Erzsébet-út aktuális szabályozásában az a tény, hogy a Közmunkák Tanácsa döntött a kérdésekben, a nagyközönség előtt sok téves következtetésre adott alkalmat. Azonban épp az Erzsébet-út ügye az, ahol legjobban megérthetjük a városrendezés lényegét, abban a főváros és a Közmunkák Tanácsának szerepét.

A városrendezés tulajdonképpen nem merül ki az utak és terek rendezgetésében, sokkal bonyolultabb szociális és gazdasági feladata van. A „rendezés“ szó sem fedi teljesen a városszabályozás és tervezés fogalmát, mert ez sokkal közelebb áll a nevelés, mint a rendezés fogalmához. Mert lehet-e rendezés az, ami állandóan tart, hiszen még örökös rendezgetésnek sem nevezhetjük, mikor nincs rend, amihez igazodhatna. Ami ma rend, az holnap már gátja lehet az igazi haladásnak; aminek ma eltörlését kívánjuk, holnap már visszasírhatjuk. A várfalak, várkapuk sorsa, azoknak jó vagy rossz felhasználása a legáltalánosabb példa erre. Minden városnak megvan azonban a helyi keserves tapasztalata ezenkívül is, amin sokat okulhatott. Gondoljunk csak a budapesti villamosok kudarcot vallott alsóvezetékére vagy a Nemzeti Színház lebontására. A városok szabályozása és tervezése valójában nem rendezés, hanem ruganyos alkalmazkodás a kor követelményeihez és örökös figyelmes gazdálkodás a város élete felett. Nem rendezés jelenti a lényegét, hanem a város fejlődési hajlamainak felhasználása és irányítása. Ki kell kutatni az egyes városrészek bajait, kívánságait és az orvoslást úgy véghezvinni, hogy a városrész hajlandóságai a legteljesebb mértékben kibontakozhassanak. Nevezhető-e csak rendezésnek olyan munka, mely több jövőbeérzést és irányító-képességet kíván, mint rendszereteket?

A városszabályozás, ha a városi hatóságok egyedül hajtják végre, azoknak saját rövid életű érdekeibe ütközhetik, ami nem minden esetben jelenti a köz érdekeit is. A kisebb feladatoknál legcélszerűbb és legjobb, ha egyenesen a város végzi el, de a nagy, a távoli feladatok megtervezése független hatóság feladata kell, hogy legyen. A város önfejlesztése, önnevelése nagyon fontos városrendezési munkaerő, de semmi esetre sem elég önmagában. Egy kívülálló hatalom kell, hogy a város nagy feladatait körültekintéssel s a lehető legnagyobb tárgyilagossággal keresztül vigye.

Vannak a városok életében olyan feladatok is, mikor egy-egy régi elmérgesedett betegségnél a városrendezőnek operálókést kell a kezébe venni. Operálás volt az előbb említett két hatalmas munka is, a Nagy-körút és az Andrássy-út. Belevágott a rendező keze áldozatok és küzdelmek árán a sejtekként összetapadó telkek közé, s kiharította az utat, ahol a jobb jövőbe érző operáló kéz nyomán a vállalozási kedv új lüktető vérkeringésbe kezdhetett. Ezt az operációt a város szervezetén kívül álló hatóság hivatottabb volt elvégezni, mint maga a város. Ha önmagán akar elvégezni hasonló műveletet a város, az helytelen irányokba viszi a legnagyobb igyekezetei is, ezt bizonyítja városrendezésünk legújabb problémája, az Erzsébet-sugárút kérdése.

Legújabb problémának nevezhető ez, mindannak ellenére, hogy harminc éve foglalkoznak a megoldásával. Több mint harminc éve, hogy a belső Erzsébetváros levegő és élet után kiált.

A legyező alakban szétterülő pesti úthálózat minden kerületnek juttat egy kifutó utat, csak ez a városrész sínylődik nagy, tömör telkeivel elzártan és komoran, mint valami piszkos fogházudvar. A IX. kerület a Ráday-, Lónyay-utca és az Üllői-út által elég keskeny szeletekre van hasítva. A VIII. kerület Baross- és Sándor-utcája elég tűrhetően

feldarabolja a Rákóczi- és Üllői-út között elterülő telektömböket. A VI. kerületet az Andrassy-út szeli hosszában át, az V. kerület pedig végigfutó, rendezett útjaival jól hozzáférhető telektömbökhöz jutott. Az Andrassy-út megépítéséig a VI. és VII. kerület majdnem egyforma nyomorúságban volt, de azóta nyilvánvaló, hogy a VII. kerület van a legszomorúbb helyzetben. Széles telektömbjeit feltűnően egy oldalra kerülve szeli át a kígyózó Dob- és Wesselényi-utca. A Dob- és a Király-utca közötti rész dzsungeljében tobzódhat a piszok és szegénység. A Károly király-útra kitekintő vedlett, öreg házak csak spanyolfalként takarják el e szégyenletes, züllött fészket a tuberkulózisnak.

Nagy reménység volt az, ami egy másfélszáz évvel ezelőtt az embereket építkezésre bírta itt, a hajdani országút mellett, a nagy invalidus laktanya — a mai városház — mögött, az invalidus temető közelében. A nagy reménység nem is volt hiábavaló, a kereskedelmi élet megindult. Gabonakereskedők fészke lett ez a vidék és az ma is, a kereskedelmi élet parlagon heverő, felburjánzott talaja.

Az otromba, ordító hirdetések, amelyek elborítják a belső körüli házak falait, mindmegannyi gaz és kóró, amit megszoktunk a maga csúnyaságában és így csak az idegeneknek szűrnak szemet. Ebbe az elgazosodott televénytalajba egyetlen keskeny mesgye vezet, a Király-utca. Ez a szűk utca kénytelen az átvonuló forgalmat is lebonyolítani, mert tehermentesítésére az Andrassy-út megépítése nem volt alkalmas. A másik oldal felé kívánczik egy másik út kifejtése, ahol az Erzsébetváros fekete foltjai, az egész város legszélesebb telektömbjei fekszenek. Ma a Király-utcának az átvonulóforgalom többet árt, mint használ, mert az üzleti órákban olyan sodró és nyugtalanítóan lármás, hogy kizárja a rendes kereskedelmi élet szabályos, nyugodt működését. Ebbe a túlterhelt, több helyen elszűkülő utcába nyílnak a mély házcsoportok kapui. Valóban házcsoportok kapui ezek, mert a Király-utcai házak mögött kalibák egész csoportja sorakozik egy-egy hosszú, piszkos udvar köré. Gyárok, műhelyek, raktárak, nyomortanyák tömege ez, melynek keverék lakói és munkásai a kiuzsorázott területű, háromemeletes ház kapuján közlekednek ki és be, mint a hangyák a mozgalmas hangyaboly nyílásán. Még szomorúbb és kétségbeejtőbb a helyzet a Dob-utca felé. Középkori, körülzárt, ostromlott vár benyomását kelti ez a vidék, ahol már a kiéheztetés nyomai tűnnek elő. Piszok, por, szemét, zaj és bántó ízléstelenségek közül kicsendül a fuldokló kereskedelmi élet segélyjelzése, a nyüzsgő, mozgó forgalom képtelen súrlódásaiban.

A csúnya spanyolfalat, a Károly király-úti hirdetésekkel borított házsort, amely úgy-ahogy ezt az erjedést eltakarja szemünk elől, szinte érzéketlenül hagyjuk el naponta magunk mögött és csak nagyon kevés ember gondolkozik rajta, hogy itt mily sürgős volna már egy út megnyitása. Legtöbb embernek idegen maga a gondolat és még idegenebb és érthetlenebb az, hogy ezen az útproblémán már több mint harminc éve vitatkoznak. Ezen az utóbbin méltán lehet csodálkozni: vagy van szükség az útra vagy nincs. Ha szükség van rá, akkor mért marad örökkön vajdó problémának?

Az új útvonal halaszthatatlan szükségét már régen felismerték

úgy a szakkörök, mint a városi és állami hatóságok. A keresztülvitel kérdésében azonban olyan ellentétek támadtak, melyek lehetetlenné tették az út kiharítását.

Az út szabályozásának halogatása a mai körülmények között már az egész magyar élet szempontjából nagy kárt jelent és ezért az ellentétek kiélezése, a keresztülvitel gátlása a közérdek ellen elkövetett bűn, különösen mikor régi lidércfényvé vált ideálok kergetése szítja.

Tekintsünk végig a harminc év vitáin, tervein és véleményein, keressük meg az okokat, amik ezt az egyszerű szabályozási ügyet országos érdeklődés keretébe állították.

A múlt századvégi ízlés- és általános törekvésekből magyarázható, hogy az Erzsébetváros kereskedelmi úttal való átvágását összekapcsolták egy „sugárút“ megalkotásának a kérdésével. Az első ideák nyomán a városrendezési osztály kidolgozta a nyitandó útvonal tervét:

A városház Károly király-úti homlokzatának közepével átellenben indult volna az új sugár-út, egyenes irányban szelve ketté a VII. kerület nyomorék házait. A Nagy-körútnál nekifutott volna a Royal-szállónak, ott kettéválva, azt jobbra-balra elkerülve, több útvonalra oszolva haladt volna a kerület külső részein át.

Az útvonal mindkét oldala árkádsorral tervezetett, ami egyrészt a romantikus elméletek szerint a kereskedelmi negyedek utcáinak nagyon előnyös és szép formája, másrészt olcsóbb megoldás, mert a járdák területének jórészét nem kell a városnak kisajátítania.

Az úttest két oldalának szabályozási vonala, merev, egyenes útról lévén szó, könyörtelenül szelte keresztül a telekhatárokat. Voltak telkek, melyek teljes egészükben beleestek az úttest területébe. Ezeket a hatóságnak meg kellett volna vásárolnia. Meg kell vásárolni azonban azt is, aminek jórészét leszeli az út, a megmaradó rész pedig beépíthetetlen. A maradék részeket azután a szomszédos tulajdonosnak kell megvennie a várostól. Végeredményben még azok a telkek a legértékesebbek, melyeknek megmaradó része beépíthető, mert ha a tulajdonos lebontja az ócska, rozoga, földszintes, udvarbaszorult viskóit, helyükbe hatalmas utcafrontú bérházakat építhet, kisebb területen bár, de sokkal nagyobb jövedelmezőséggel. A nagy értékelkedés ellenében a város jogosan követelheti a telektulajdonostól, hogy az úttest számára szükséges területének jórészét anyagi kárpótlás nélkül adja át.

Minél kíméletlenebből hasítja össze a telkeket a szabályozási vonal, annál több hasznavetletlenné vált területet kell a hatóságnak megvásárolnia, esetleg elég jövedelmező felépítményeivel együtt, amiket a szabályozás folyamán le kell rombolnia.

A sugárút első terve nem volt tekintettel sem a meglévő nagyobb házakra, sem a telekhatárookra. Így természetesen a város vagy a Köz-munkatanács anyagi erőit a keresztülvitel messze felülhaladta volna. A nagyösszegű szabályozásba bekapcsolódott ugyanakkor Budapestnek egy másik városrendezési kérdése, az új városháza.

A nyitandó útvonal nekifutott volna a városházépület középvonalának, azonban a homlokzatvonalra nem merőlegesen. Ez a ferdeség a sugárút akadémikus középvonalra való irányításánál előreláthatólag

igen torz képet eredményezett volna. Nagyobb szögeltérésről volt itt szó, mint amilyen az Országház homlokvonala és az Alkotmány-utca tengelyvonala között van, pedig ez utóbbi helyzet suta és kellemetlen volta is mindig szembeötlik, mikor az Alkotmány-utcán haladva az Országház kupolájára tekintünk.

Az első akadémikus sugárút-megoldást az előbbi okok miatt hamar elvetették és terveket készítettek másik, ívelten vezetett útvonalra, ami egyúttal már a telekhatárokat is tekintetbe veszi. E terv szerint az Erzsébet-út a Városházával szemben indul, enyhén görbülve vezet a Klauzál-térre, hogy onnan a Dob-utca kiszélesítésével folytatódva csatlakozást létesítsen a Damjanich-utcával. Ez a megoldás a lényegesen redukált költségek következtében reálisnak és aránylag könnyen keresztülvihetőnek látszott.

Időközben természetesen feltűntek más tervek is, melyek fantasztikusak és tetszetősek voltak. Így Jakab Dezső terve a Rákóczi-út Keleti pályaudvari végétől, a Baross-tértől vágja az utat ki egyenes vonalban az Andrassy-út belső végéig. Ez az idea papíron tetszetős volt, mert a Kerepesi-út kivezető főútvonalát hosszabbította meg, amely a Fürdő-utca kapcsolatával így a Lánchídig terjedt volna.

Heim János egy még merészebb tervvel az Erzsébet-térre helyezte a Városházát, ennek tornyát az Andrassy-út meghosszabbított tengelyvonalaiba állította, aminek azután nekiirányította az új sugárút és a Károly-körút tengelyvonala is. Mindez azonban még a papiroson is erőltetett, mert hosszú, hegyes telektömböket eredményez és nincs tekintettel az Andrassy-út és a Rákóczi-út irányára, mert mindkettőhöz hegyes szögben csatlakozik.

Bármilyen tervek merültek is fel azóta, a Városház elhelyezésének problémája mindig ott kísértett.

Még a Dob- és a Damjanich-utca felhasználásával készített terv is, mely pedig a legkeresztülvihetőbb volt, megoldatlanul hagyta az út kitorcolását a Városháza elé. A felépítendő új Városházának kérdőjele így bizonytalanná tette az egész sugárút sorsát, mert az ismeretlen időpontban felépítendő és még csak a fantáziában lévő Városházára kellett megtervezni az út torkolatát. Ez a függőben tartott kérdés az egész sugárút megnyitását lehetetlenné tette, mert az út építését innét kell megkezdeni, egy kérdést azonban eldöntött: azt, hogy nem sugárútszerűen, hanem ívelten kell vezetni az utat.

Több mint két évtizede, hogy az út ívelt, görbe vezetését elhatározták, mégis a közönség tudatába a „sugárút“ név beidegződött. Ez az elnevezés csak akkor fog a köztudatból kikerülni, ha a felépített út hivatalos neve jön helyette használatba.

A kérdések tömege így lassan egy témára zsugorodott össze, arra az egy kapcsolatra, amely az úttorkolat és a felépítendő új Városháza között lesz. Ez a téma sok fantáziát mozgatott meg és érdekes tervek egész sorát hozta nyilvánosság elé.

Az első tervek egyike volt a gróf Andrassy Gézáé, ő fel akarta használni az alkalmat, hogy monumentális, köralakú teret alkosson kolonnádokkal, a római Szent Péter-tér mintájára. Úgy képzelte, hogy az új Városháza félköralakú, nyílt oszlopos udvarral fordul a Károly-

körút felé. A körút másik oldalán is városházépületeket képzelt, szembe forduló, félkörös udvarral. Így a Városház épületnek körülbelül 150 méter átmérőjű köralakú oszlopos udvara lett volna, amin át hálád a Károly-körút és a térnek architektonikus dísszel hangsúlyozott középpontja felé irányította az Erzsébet-sugarút.

A tér köralakú megoldása nem talált visszhangra, de a Károly* körút Városházával szemben levő oldalának új Városház céljaira való felhasználása csodálatosképpen megnyerte a fővárosi vezetők tetszését. A városrendezési ügyosztály több tervet dolgozott ki, amelyeken a Városháza át van helyezve a körút másik oldalára. Ezt a törekvést nagyrészt esztétikai érveléssel indokolták. Városkép szempontjából ugyanis a körutak homorú oldalain a középületek jobban érvényesülnek mint a másik oldalon. A homorú oldal mintegy panorámaszerűen fordul a körúton sétálók felé. Ennek a tételnek az igazságát a Nemzeti Múzeum épülete is bizonyítja. Meg kell azonban gondolni, hogy a Károly-körút a Vilmos császár-útban folytatódik s így épp a Városház környékén S alakban fordul. A jelenlegi városházi rész a Vilmos császár-út felől tekintve talán még inkább rendelkezik a homorúan hajló vonal exponáltságával, mint a szemben levő oldal.

De a vitatható esztétikai értékeken kívül sem pénzügyi, sem gazdasági kérdések nem támogatják a Városház áthelyezésének gondolatát. Terjengős középülettel megszakítani a kereskedelmi útvonalat nyilvánvalóan meggondolatlan lépés, különösen olyankor, mikor nincs nagy szükség rá és feltűnően sok áldozatba kerül.

A városrendezési ügyosztály mindazonáltal egymásután készítette a terveket, amelyeken az Erzsébet-út Károly-körúti kitorcolásának két oldalára helyezi az új Városházát. A torkolatnál áthidalásokat, az előtt pedig monumentális fórunszerű teret létesít. Ezek a tervek a régi Városházát felparcellázzák és bérházakat vagy az új Nemzeti Színházat helyezik el rajta, a városházutcai, Martinelli által épített régi barokk homlokzatú műemlékjellegű városházrész pedig rendbehozva múzeum céljaira szentelik.

A háború előtti években is utópisztikusnak látszó tervek voltak ezek és a tanácsuléseken sok józanul előrelátó várospolitikus ellenvéleményét váltották ki.

A Közmunkatanács a város véleménye alapján elvetve a fantasztikus terveket, 1914-ben megállapította az Erzsébet-út végleges vonalát, a torkolat kérdésében azonban non döntött, függővé tette azt az új Városháza tervétől, amelynek elkészítése küszöbön állott. Azóta elmúlt tizenöt év, az új Városház felépítésének reménye ma távolabb van, mint akkor volt. Az Erzsébet-út felépítésének akadálya azonban csak a szabályozási tervek körül felmerült ellentétekben rejlik. A vállalkozási kedv a rossz gazdasági viszonyok ellenére is megvan ezen a részen, ahol a drága lakbérek és üzletbérek rentábilissá teszik a drága építkezést. Az építkezés nem indulhat azonban meg addig, amíg véglegesen elfogadott szabályozási tervek nincsenek. A város azonban ragaszkodott régi kivihetetlen terveihez és azokat a háború után lassanként keresztül akarta vinni. Meg akarta szerezni azt a teletkömböt, amin az új útvonal a körútra fog kitorkollani s amire az esztétikai

szempontok szerint középület építését kívánják. Ezt a teletkömböt a Károly király-út, Király-, Dob- és Rombach-utcák veszik körül. Ezen a területen az eldöntetlen szabályozási kérdések indokával a város megtagadta az építési engedélyek kiadását, amivel mintegy a negyedére szállította le a telekárakat, mert sohasem nagy a forgalmi értéke olyan területnek, ahol belátható időn belül új házat építeni nem lehet, ahol régi rozoga, állandóan javítási költségeket kívánó, keveset jövedelmező épületek állanak.

A város kiéheztetési politikája saját polgáraival szemben nem nevezhető legideálisabb városfejlesztési módszernek, de elfogadható olyankor, mikor erejét meghaladó cél érdekében teszi. Néha elkerülhetetlenül szükséges az alapos legyöngítő diéta az operáció előtt. Nem szabad azonban ezt a diétát erőszakolni, ha az operáció keresztülvihetetlen. Jelen esetben a megszorult telektulajdonosok hiába ajánlották fel telkeiket a leszorított abnormisan alacsony áron a város számára, mert annak nem volt pénze. Nagyobbrészt gazdát cseréltek a telkek, mert a tulajdonos eladta annak, aki megadta azt az árat, amire a város nem volt képes. Az új tulajdonos természetesen építeni akart, de az építési engedélyt újból megtagadták. Az építési engedélyek megtagadásának indoka megint az volt, hogy nincs szabályozási terv, mert a feladat jelen körülmények között megoldhatatlan.

Ez az indokolás feltűzelte egy-két neves építőművészüket, akik egymásután hozták nyilvánosságra korszerű, ötletes és érdekes terveiket. Waelder Gyula több tervet készített. Ligeti Pál, München Aladár, Pál Hugó, Gyenes Lajos tervein kívül a városnak négy Varga László-féle terve van s ezek a Közmunkák Tanácsa terveivel együtt olyan tervtömeget képviselnek, ami már megfelel egy nagy nyilvános pályaterv eredményének.

A Középítési Tanács választott a tervek között és elfogadta a városrendezési ügyosztály egyik tervét, mely a körút kidomboruló vonalát a Király-utca és a Dob-utca között egyenesen leszeli és ennek az új házsornak a közepén 92 m hosszban 58 m mély teret létesít, amire középen torkollik be áthidalva 33 m szélességben az új útvonal. Az Anker-köz meghosszabbítva, a Károly-körúttal párhuzamosan halad és a nagy létesítendő tér belső sarkaiba torkollik bele. A torkolati tér három darab két és háromemeletes ház megszüntetését kívánja, a négyemeletes Hadik-Barkóczy-épületnek nagy részét szintén kisajátítja és a Károly király-utat 13 m-rel kiszélesíti. A tér tulajdonképpen három oldalból áll. Egyik hosszú oldala teljes egészében nyitva van a Károly-körút felé, a másik hosszú oldalon torkollik be az Erzsébet-sugárút, a tér két rövid oldalán pedig az Anker-köz meghosszabbításának 12 m széles utcája. Mind a három torkolat árkádokkal van áthidalva. A három oldalon létesítendő, megszakítás nélküli árkádsor az üzleti jelleget kívánja hangsúlyozni és kereskedelmi célokra szolgál. Esztétikai szempontból ez nagyon kétes sikerrel kecsegtet. A Szent Márk-tér elegáns, zárt hatását nem remélhetjük a pazar méreteiben is még mindig szegényes kópiától. Ez a tér a szélességét meghaladó szélességű útra felnyitott oldalával beugró szögletté fog zsugorodni. A régi német Marktplatzen hatása sem közelíthető meg egy forgalmas

kereskedelmi út végének átszálló zürzavarában. Hatemeletes, 26 m magas bérkaszányákkal három oldalról bekerített térrel Ludwigsburg, Charleville vagy a párizsi Place des Vosges hatására törekedve, a dolog könnyen a nagyotakarás kicsinyességébe fulladhat.

Fórumszerű nagy tér létesítése még akkor sem biztosítana monumentális hatást, ha az új Városház épületei környeznék, mert zárt térhatást utcatoroklatból nem lehet kimesterkedni még az esetben sem, ha a kereskedelmi utca és a körút lüktető élete között levő kapcsolatot valamely áthidalás meg is szünteti. A városrendezési ügyosztálynak az a terve, amelyből a mai elfogadott terv mintegy a megalkuvások viharában megmenekült, a torkolat körül helyezi el az új Városházát, a régit pedig három részre osztja. Szembe a torkolati térrel a Károly király-útra színházat helyez, a jelenlegi Városház Gerlóczy-utcai sarkára; a Deák-téri sarkot bérházakra szánja, míg a Semmelweis-utca meghosszabbítása és a Városház-utca közötti részt mint középületet hagyja meg.

Ez a háború előtti kalandos terv tehát a kereskedőnegyedet egy terjengős városházával kettévágja és a gabonakereskedők üzleteit kitelepíti, hogy fórumot építsen helyükre. A Városháza helyére színházat épít, a színház helyére bazárt, a hivatalok helyére múzeumot. Bizony ez a csere-bere csak az őszinte valóságból való indokolatlan kivetkőztetés, mely a nagy tervezgetések ideális éveiben is keresztülvihető tervet kíván. A városi tanács által elfogadott terv közepén azonban ott terjeng indokolatlanul a nagy árkádós fórum, aini úgy tetszik a régi ideális tervnek egy maradványa s ez elég ahhoz, hogy az amúgy is nehezen megmozduló építési és vállalkozási kedvet megbénítsa.

A Közmunkák Tanácsa hosszú tanácskozások és tanulmányok után megállapította a torkolati tér szükséges és őszinte méreteit, amelyekkel az út megnyitása azonnal keresztülvihető volna és újszerűbb elgondolások alapján módosította a tervet. Ezen a módosított terven szintén megtaláljuk a három, árkáddal áthidalt utcatoroklatot, de a méretek redukálásával megszűnt az egyik oldalon félszegen felnyitott tér és helyette utcatorkolati kibővülést találunk, ahol elférnek az átszálló állomások részére beépítendő járdaszigetek. Az árkádok ez esetben nem dekorációk, szépségmotívumok többé, hanem a torkolati forgalom szükséges reprezentánsai.

Még egy jelentős változást találunk a Közmunka Tanács tervén. Az egész torkolat elhelyezése el van tolva a Deák-tér irányába. Ez az eltolás nem indokolatlan, mert két nagy horderejű előnye van. Egyrészt a ma már városi tulajdonban lévő közterületen alakulna a tér, tehát a városi terv körülbelül negyven milliós kiadásával szemben készpénz kiadás nélkül keresztülvihető, másrészt a kitorokolló út tengelyébe egy nagy, a Nemzeti Múzeum alapterületével megegyező épület emelhető. Ez a terület még az esetben is, ha a Városháza műemlékszerű része kiegészítve megmarad, egy moderm felhőkarcoló városház építésére teljesen elég. Új célszerű Városháza nem terjeszkedhet félkilométeres területen, mint ahogy a régi terveken látjuk, nem építhetünk kisvasutakat egyes ügyosztályok közötti összeköttetés miatt,

hiszen a mai Városházunk is túlterjengős. Minden új nyugati városháza fölfelé épül, hogy gyors és lassú teherliftekkel a gyöngébb szervezetű felek is maguk végezhessek el dolgaikat az egymás fölé helyezett osztályokban.

Tehát felhőkarcoló városháza uralkodnék a város felett, egy újonnan vágott kereskedelmi út tengelyében. Köröskörül 30 m széles utak bonyolítják le a hivatalház autóforgalmát és ennek a jövő szépségének nagyszerű nézőtere volna a szemben lévő árkádok védett nyugalma az Erzsébet-út torkolatában. Az árkádsor 40—40 m hosszban kitérjedne a Károly-körútra is. Ezzel nemcsak a Városház leendő szépségei kapnak nézőteret, hanem a Hadik-Barkóczy-ház fog szerényebben meghúzódni az árkádos saroképítmények spanyolfala mögött, arra a pár évtizedre, ameddig még biztosan ott fog éktelenkedni a mai helyén.

A torkolat két sarka toronyházként fog kimagaslani, melyek természetesen alárendeltek kell hogy legyenek, mint az új Városháza, de viszont elég magasak ahhoz, hogy hangsúlyozzák a kereskedelmi utca kitorkollásának a helyét.

Ezt a modem szellembe átültetett tervet fogadta el véglegesen 1929 júliusában a Közmunkák teljes tanácsulése. Rakovszky Iván elnöki szavazatával eldőlt itt végre a több mint harminc éves vita s azóta megindultak a tárgyalások, hogy a valóságban formát öltjön a terv. A csákányok már megkezdték a munkát: a Dob-utca és a körút sarkán az Erényi-féle házat már lebontották, hogy felépítsék helyére az új terv szerint engedélyezett 26 m magas bérpalotát.

Még ez őszön pályázatot ír ki a Közmunkák Tanácsa az Erzsébet-út torkolatának arra a részére, ahol az árkádok lesznek. A pályázat kiírása előtt széles körben nyilvánosságra került az elfogadott terv, szabad prédára kiteve az elfogult és elfogulatlan kritikának. Ezzel a részletes nyilvánossághozatallal a Közmunkák Tanácsának elnöke új szellemet hozott be a városrendezési tervek politikájába. Eddig a titkolódzás és homálybaburkolódzás elvét követték a városrendezők, mondván, hogy a terv, amiről beszélnek és írnak, nem kerül kivitelre. Szembe kell ezzel állítani azt az újszerű és ragyogó sikert, amit Bumham ért el Chicagónak 1912-ben Düsseldorfban is kiállított rendezési tervével. Chicago lakosságának érdeklődését úgy keltette fel a tervek iránt, hogy száz diapozitív képsorozatot készített róluk s ezek segítségével fiatal szakemberek népszerű előadások keretében az új szabályozást megszerettették az egész város lakosságával. Megindult az egészséges kritika, amit nyomon követett a lelkesedés is. Ez a csodálatos friss erő gyors egymásutánban vitte keresztül a terv részleteit.

A mi városépítő politikánk olcsó telekvásárlásban fejtette ki eddig minden erejét s ezzel nagyobb részét meg is elégedett. A városrendezési tervek homályban maradtak. Ennek a várospolitikának köszönhetjük, hogy a város belterületén lévő elhanyagolt, rozoga viskók nagyobb részét ott találhatók, ahol köztulajdonban vannak a telkek. Legfényesebb példája ennek a Tabán szomorú sorsa.

A köztulajdonok térképének fekete foltjai és a rozoga viskók és üres telkek térképe bizony majd hogy nem fődik egymást. Pedig a

városrendezési politikának nem szabad a beépítést megakadályoznia, hanem alkalmat és kedvet kell teremtenie mindenütt és mindenkor az építkezéshez. A városrendezési tervek nyilvánosak kell hogy legyenek, a város céljaira nem szükséges területek pedig vissza kell hogy szánjanak az építeni vágyó polgárok tulajdonába.

A Közmunkák Tanácsa most modern irányú lendülettel fogott az Erzsébet-út megalkotásához. A torkolat kínos, nehéz kérdését eldöntötte, s annak a kibontakozását már a jövő tavaszon várhatjuk. Magának a sugárútnak még két nehéz pontja van, de ezeknek a megoldására sok mentő gondolat van. Az egyik nehéz pont a Klauzál-tér melletti rész, ahol több házat és akkora telket kell kisajátítani, amit a telektulajdonosoktól kárpótlás nélkül kívánni nem lehet. Felvetődött itt a Klauzál-tér és a Király-utca közötti egész telektömb egyesítésének ideája, amivel egy magas blokkház építése érhető el. A magasbaépítés az elvesztett területért kárpótolna. Ezzel a merész gondolattal meg volna nyitva a kapu, a lendületes vállalkozásnak és az út kiépülésének.

A másik nehéz rész az Erzsébet-útnak a Nagy-körúttal való kereszteződése. Aránylag új, magas bérházakat kellene itt lebontani. Itt is felmerültek új, merész gondolatok. Utcaszintben házak alá épített utca a vasbeton eszközeivel megoldhatóvá teszi ezt a nehéz kérdést, az úttest fölötti beépítés pedig egységessé tenné a nagykörúti utca-keresztvezést. Ilyen vagy hasonló átalakítással biztosan megoldható lesz a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel is ez a kérdés, amely az Erzsébet-út legnehezebb problémája.

Újszerű gondolatok meghallgatása biztosan meg fogja hozni a közeli kibontakozást. El fognak tűnni a Károly király-úti rozoga, öreg, kopott házak, vedlett hirdetések izléstelen tömegével, hogy helyet adjanak egy új palotasornak. A torkolatnál felsudarosodik két toronyház, előre megtervezett világító hirdetésekkel és transzparensseivel. A torkolat árkádjai alatt nyüzsgő forgalom az ötféle húzóútcából táplálva állandó életet ad a kereskedelmi negyed ütőérének, az Erzsébet-körútnak. Ez az út friss életet visz az Erzsébetváros ma már úgyszólván rothadó belsejébe. A kibővült Klauzál-tér zöldje pihenőt jelent az úton. A Nagy-körútnál átívelt torkolat fogad, mintegy jelezve a mai közlekedés alapszabályát, a kereszteződés megállító hatalmát. A Nagy-körút után szerényen halad az új út, kis változatosságot nyújtó terecskével, belevezet a Damjanich-utca rendezett vonalába, aminek végső képét az új templom tömege zárja le.

Ez a változatos útvonal van hivatva arra, hogy megszüntesse a belső Erzsébetváros keserves, fuldokló életét és harminc esztendő után megteremtse az új kor új szellemében Budapest kereskedelmi életének egészséges útvonalát.

KAFFKA PÉTER

MÉG EGYSZER: APÁK ÉS FIÚK

MINDEN időnek legragyogóbb, legmerészebb képzelőtehetségű drámaírója maga az élet. Még ott is, ahol százszor és ezerszer megisméltendő helyzeteket, viszonylatokat hoz elénk, a megadott típust az egyéni vonások oly hallatlan változatosságával képes fölruházni, hogy eltörpül mellette még Shakespeare fantáziája is. Színjátékai közt vannak olyanok, melyek helyben és időben óriási méretűvé nőnek; hősiük valamely nép, vagy akár népcsoport, — koruk évtizedeket, talán századokat fog át, — színpaduk pedig a világtörténelem háborgó színpada. S e gigászi drámákkal egyidejűleg szövődik egymáson keresztül-kasul millió embernek apró, egyéni színjátéka; megannyi mikrokozmosz, melyeknek természetyszerűleg egocentrikus voltából következik az, hogy sajátos szenvedésük vagy boldogságuk fontosabb rájuk nézve a nagy makrokozmosz drámáinál.

Végső elemzésben az egyéni élet maga is viszonylagos: ezernyi más individuum fejlődési vonalával fut hol együtt, hol velük összeütődve, sokszor ellentétes irányban. Első pillanatra úgy tűnik fel, mintha ebben a mérhetetlenül nagy kaleidoszkópban nem volna semmi rendszer, semmi törvény, hanem minden a véletlenre volna bízva. Sok keserű csalódáson, sok tragédián kellett az emberiségnek átessenie, míg megtanulta azt, hogy itt is vannak megadott, kéréllhetetlen szabályok, melyek ellen büntetlenül vétkezni nem lehet, s amelyek döntő befolyással vannak minden egyéni élet kialakulására. Mert amennyire nincs igazuk az asztrológia apostolainak, kik a születés percének horoszkópjából az egész elkövetkezendő élet minden kis részletét, legjelentéktelenebb mozzanatát is ki akarják olvasni, éppúgy egyoldalú és hibás a másik nézet, mely mindent a környezetnek tulajdonít, s a kész embert az őt körülvevő (és a múltjában és jelenében szerepet játszó) milió termékének, produktumának tartja. Jól tudjuk, hogy még a legprimitívebb reflexfolyamatok sem egyformák, hanem eredőit a külső behatásoknak és az élő szervezet immanens tulajdonságainak, ez utóbbiak pedig minden tekintetben egyéniek. Az individuum legfontosabb, talán alapvető tulajdonságai nem is születése, hanem már koncepciója pillanatában adva vannak, s nagyon valószínű, hogy az anyát érő nagyobb lelki behatások nem tűnnek el egészen nyomtalanul a magzat fölött sem. Egyszóval: az újszülött maga már a testi és lelki sajátosságok egész sorozatát hozza magával és pedig — ez a tétel ma már vitán felül áll — az öröklött tulajdonságok mindig a legnagyobb horderejűek. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy az ember bizonyos értelemben a fátumát magával hozza a világra.

Hogy ebben a „fátumban“ mekkora szerep jut külön az anyának és az apának osztályrészül, annak vizsgálata nem a mi feladatunk. Hogy a szülői csírasejtek egyesülésük (tehát a koncepció) előtt miképpen redukálódnak az úgynevezett „Erbmasse“ (az örökölhető tulajdonságok összesége) felére, a célból, hogy ily módon a fejlődésnek induló, megtermékenyült petesejt ismét egy egész legyen, annak kutatását is bízunk a fejlődéstanra. Tény az, hogy ezzel a pillanattal az apának szerepe egy időre — esetleg végérvényesen — befejezést nyert: az új élet csak az anya szervezetével van szoros, tellurikusnak mondható összefüggésben. A születendő gyermek sorsát az apa többé már nem befolyásolja, — egész a születés percéig. S most érkezünk el tulajdonképpeni tárgyunkhoz.

A KÉRDÉS, melynek tárgyalása a rendelkezésünkre álló határokon belül csak nagy vonásokban lehetséges, a gyermeknevelési problémák egyik legfontosabbika. Előre kell bocsátanom, hogy e kis tanulmány távolról sem akar propagandairat lenni, amilyen napjainkban százával jelenik meg, s „a gyermek századának hangzatos frázisa alatt még nagyobbítani és mélyíteni szándékozik azt az űrt, amely — sajnos — a két nemzedék: a szülők és a fiatalság között talán még sohasem volt olyan nagy, oly tatóngó, mint a jelenben. Szomorú tünete ez korunknak! Megnyilvánul a kultúráiét minden mozzanatában: irodalomban, művészetekben, politikában egyaránt, s belenyúlik mélyen a társadalmi életbe, annak legkisebb, elemi sejtjéig, a családig. A világtörténelem színpadán a konzervatív és a magukat (tegyük hozzá: sokszor oly jogtalanul) haladónak nevező irányoknak és áramlatoknak tomboló harci készsége és küzdelme folyik, — a légkörben érezni lehet a polárisán ellentétes világnézetek közti óriási feszültséget, mely hol itt, hol ott robban ki komor megvillanásaiban. Hiába keresünk enyhülést és megnyugvást e képtől az irodalom és a képzőművészetek birodalmában: legtöbbször ezek is csatlósaivá szegődnek ennek a küzdelemnek, s mint „szimbólumok“ kísérőzenét szolgáltatnak a harci zajhoz. A „régik“ és „új irányok“ nem sorakoznak békésen, a fejlődés, az „excelsior et excelsius“ vonalában egymás mellé, hanem az utóbbiak rögtön szembefordulnak az „öreges“kel, bántóan kaotikus zürzavarban ráncigálva le mindent, ami az előttük élt nemzedékek számára eszmei tartalom és gyönyörűség volt. A bomlásnak mennyi tünetét látjuk mindenfelé! És ha a jelenkor társadalmi életének minden korlátozó formáság alól „fölszabadult“ léhaságát figyeljük, nem kell-e önkénytelenül is azokra a bűnperekre gondolnunk, amelyek a közelmúltban Németország fiatalságának erkölcsi életébe oly megdöbbentő őszinteséggel világítottak be?! Ne mondja senki, hogy ez a háború utáni leromlásnak és megrázkódtatásoknak múló szimptomáihoz tartozik! A kiinduló pontokat már jóval 1914 előtt megtaláljuk, legfeljebb a tempó gyorsulásához járult hozzá a világégés.

De mindez nem volna még nagy baj, ha a bomlásnak bizonyos jelei nem jutottak volna be a családi életbe is, amelyből végelemzésben minden társadalmi élet fejlődése kiindult, s amely — mint „miniatűr állam“ — a nagy összeségnek alapvető, alkotó sejtjét képezi. A kettő

között nem egy hasonlóság van, s mindkettőnek egyik legfontosabb, elemi szükségessége a tekintély. Nem a formai tekintélyt értem ezalatt, amely alól mindenki szeretne kibújni s amelynek súlyát állandó tiltakozással, fogcsikorgató kényszerűséggel viselik el az emberek, hanem azt a lényegi, tiszteletet adó és parancsoló tekintélyt, amelyet érzünk a hajóskapitány iránt, kinek nyugalmába és tudásába vetett bizalommal hosszú tengeri útra szállnak, — amit éreztek I. Napoleon katonái, mikor az „Empereur“ végiglovagolt hadsoraik előtt, — amit minden rendezett állam polgárságának kell éreznie vezetőférfiai iránt, kik a békét, boldogulást és a biztonság tudatát jelentik számára.

Ugyanez áll a társadalmi élet mikrokozmoszára, a családra vonatkozóan is. Ennek keretei között fejlődik ki minden ember, itt kapja egész életére kitörülhetetlen benyomásait és irányításait, legalább is jórészen. Némi kis szerepe van e tekintetben az iskolának is, amely úgyszólván átmenet a családi élet elszigeteltsége és az élet között; de — ne vegyük ezt a megállapítást az illetékes körök zokon — az iskola inkább csak tanít, viszont jellem-, egyéniségképzés szempontjából jelentősége már nagyon alárendelt. Az ok igen egyszerű: mikor az iskola a gyermeket kezeibe kapja, ennek sorsa individualitását, karakterét illetőleg körülbelül el van döntve.¹

Láttuk, hogy az újszülött az öröklött tulajdonságoknak egy nagy teherterével érkezik meg a földi életre; vizsgáljuk most azokat a tényezőket, melyek további kialakulását megszabják. Az öröklésben — legalább a mennyiségnyi valószínűség szerint — körülbelül egyenlő részben osztozik az apa és anya. Az ébredező öntudat számára a család keretein belül a formáló tényezők elsősorban szintén ugyanazok. Itt azonban már a kettő között bizonyos, dinamikai különbség vehető észre. Rendes körülmények között a nagyobb, időbelileg is túlnyomó szerep az anyának jut: tőle kapja a gyermek táplálékát, testi ápolását, sokszor tudatos védelmét is, hozzá fordul apróbb gondjaiban, bánatában. Az apa fogalma kevésbé szövődik bele az ő életének hétköznapijaiba: távolabb áll tőle, s mégis a tőle nyert benyomások formáló, maradandó hatása általában véve nagyobb. Miért van ez így, azt körülményes és fárasztó volna elemezni. De hogy van, azt ma már tételes szabályként fogadhatjuk el. Világos analógiát szolgáltat erre a népköltészet is, melynek kialakulását, eredetét vizsgálva, arra az érdekes megállapításra jöttünk rá, hogy a népléktan fejlődése nagy mértékben azonos a gyermeki psziché evolúciójával vagy legalább is hasonló hozzá. S íme, a népmesékben csak óriások vannak, óriásnők rendkívül elvétve: az erőnek, emberfölötti nagyság-

¹ Nagyon fájlnám, ha e megjegyzést, valamint egy alább következőt úgy fognák föl, mintha alá akamám becsülni az iskola fontosságát. Mi sem áll távolabb tőlem! Igen jól tudom, hogy az iskola tulajdonképpen folytatni és kiegészíteni akarja a szülői ház nevelését, de ne felejtsük el, hogy ott nemcsak a gyermekek és tanárok közti viszonyt kell figyelembe vennünk, hanem egy ennél jóval fontosabbat, nagyobb horderejűt: a tanulóifjúság kölcsönhatását is. Egy-egy osztálynak formális közvéleménye van, a fiatalság egymással való érintkezésében rendkívüli mértékben ki van téve a kölcsönös befolyásolásnak, melyet a tanárok csak elenyésző mértékben tudnak irányítani. A serdülő jellemek és egyéniségek itt kerülnek először egy kiforratlan, de forrongó miliő áramlatai közé.

nak eme fantáziaszülöttei, végső elemzésben az apának alakját jelképezik, amint az az ébredező gyermeki öntudatban él.¹

Távrolról sem akarom azt állítani, hogy a gyermeki lélek kialakulásában az anyának nem volna igen nagy szerepe, bár e szerep dinamikájában elmarad az apáé mögött, ők ketten alkotják a determináló környezetet, melynek nevelő, helyesebben: formáló hatása annál erősebb, minél puhább, minél kevésbé „kész“ a gyermeki psziché. Az első életévek benyomásai csaknem kitörölhetetlen emléket hagynak hátra, mégpedig legtöbbször nem tudatosan, hanem öntudatlanul, vagy — ahogy a modern pszichológia kifejezi magát — tudatalattian. Ezekről az impresszióktól függ akárhányszor az egyének későbbi jelleme, az étellel szemben beállítottsága; azt is mondhatjuk, hogy ily szempontból (s vajjon nem ez-e a legfontosabb?) az ember körülbelül hatéves korában készen van, későbbi sorsa el van döntve. Sokat vétkeznek (beismerem: akaratlanul) azok a szülők, kik apró gyermekük jelenlétében az önfegyelmzésnek minden korlátozásán túteszik magukat, abban a hitben, hogy: úgy sem érti még, miről van szó! Nincs a világon még egy olyan éles megfigyelő, mint a gyermek, akit azonkívül minden érdekel; sőt tovább kell mennünk: minél kisebb, tehát minél kevésbé értelmes, annál nagyobb a baj, mert annál kritikátlanabban dolgozza föl benyomásait, képzelőtehetsége annál szabadabb, s az esetleges megrázkódtatás, lelki inzultus annál nagyobb.

Mint már említettük, bizonyos differenciálódás áll be az anyai és apai komponensek között: előbbieket a testi jólét, gyöngédség, védelem stb. fogalmával kapcsolódnak egybe, míg utóbbiak — főleg a fiúgyermeknél — már eleve bizonyos felsőbb hatalmasság képzetét és érzetét fejlesztik ki. Ebben van a magyarázata annak a nagyobb dinamikai jelentőségnek, melyre céloztam; elvitázhatatlan, hogy a függés, az alárendeltség érzése — már csak a testi erőkülönbség miatt is — nagyobb az apával szemben. Ebben a viszonylatban egyelőre nincs semmi rossz: nagyon helyes, ha a gyermek megtanul engedelmessé válni, megtanulja akaratát egy külső kényszernek alárendelni, amit nagyon sokszor fog még tőle az élet később is megkövetelni. Igaz ugyan, hogy már ebben a korban felébred lelkében az a tudat, hogy íme, nem áll módjában akaratát úgy érvényesíteni, ahogyan szeretné, s pillanatnyilag ellenséges indulattal fordul „elnyomója“ ellen, de ezek a múló, kis forradalmak rendesen gyors elintézést nyernek. A gyermeknek apró engedetlenségei, s az ezt követő büntetések, esetleg fenytések, nem hagynak vissza lelki életében súlyosabb következményeket, — főleg, ha ezek logikusak és konzekvensek, nem pedig pillanatnyi szeszélyek és nem a szülők hangulatai szerint változók. Mert ennél a pontnál megint érdemes egy pillanatra megállanunk: értelme és értéke csak annak a büntetésnek van, melynek úgyszólván logikai szükségszerűségét és jogosultságát a gyermek előre tudja.

¹ Igaz, hogy az óriás nem azonos a gonoszunkkal, a rossznak a princípiumával, sőt ellenkezőleg: az óriás nagyon sokszor segít a mese hősné, olykor egyenesen szolgálataiba szegődik; mintha a gyermeki képzelet az apának segítségét, támogatását biztosítaná a maga számára. Viszont a gonosz boszorkány, a kegyetlen mostoha kivétel nélkül női alakok: éles negatív) ai, kontrasztjai az anyának.

Nincs károsabb nevelési tényező, mint ha valami hol tilos, hol meg elnézik, — mint ha pillanatnyi fellobbanások, hangulatok szerint éri a gyermeket igazságtalan (vagy akár igazságos) fenyítés. Majdnem olyan rossz ez, mint mikor az egyik szülő büntetésével, dorgálásával szemben a másik nyíltan védelmébe veszi a gyermeket.

Az évek múlnak, s a fejlődés folyamata elérkezik ahhoz a szakaszhoz, amelyet serdülő kornak nevezünk, s amit a németek oly találóan jelöltek meg a „Sturm- und Drangperiode“ elnevezéssel. Úgy is mondhatnák, hogy ez a második öntudatraébredés korszaka: a meglehetősen mélyreható testi átalakulás mellett gyökeres változás áll be a gyermek jellemében, lelki életében is. Ennek a lélektani folyamatnak talán legfontosabb mozzanata az öntudatbeli önállósulás, a pszichés „leválás“ (psychischer Ablösungsprozess). Míg ezelőtt a gyermek mint valami önként értetődő dolgot fogadta el azt a teljesen függő viszonyt, amely közte és a szülők között fennállt, most saját külön lelki világa alakul ki, saját nézőpontok szerint alkotja meg magának véleményét a világról, emberekről, társadalomról stb. Hogy ezek a nézőpontok a szülőkéivel csak a legritkább esetben azonosak, az csaknem természetes. A két nemzedék között mindig ott van 25—30 év időbeli távlata, melyet áthidalni nem mindig könnyű. Sőt, tovább kell mennünk: nemcsak ez a távolság az, ami a két generáció közé egyszerre befurakodni látszik, hanem számolnunk kell sokkal komolyabb és jelentősebb körülményekkel is.

Érdekes tulajdonsága az emberi természetnek, hogy parancsolóiban, feljebbvalóiban bizonyos fokig ellenségeit látja, s a velük szemben fennálló függés az alárendeltben a neheztelésnek, haragnak egy sajátos fajtát váltja ki, amit a pszichológia a francia „Ressentiment“ szóval jelöl meg. Legtöbbször nem is teljesen tudatos ez az érzés, hanem ott él a tudatalatti émben, az egész lelki világnak úgyszólván aláfestettséget, alaphangnemet kölcsönözve. Nem sok kell ahhoz, hogy ez a ressentiment fokozott erővel alakuljon ki, sőt tudatos gyűlöletbe csapjon át, s ha ugyanekkor egy már előbb domináló érzésnek, például a gyermekkori szeretetnek, alárendeltségnek fixáltsága tovább tart, előttünk áll az a sajátságos érzésvizony, melyet kétértékűségnek, ambivalenciának hívunk. Hányszor van ez így a serdülő gyermeknél! Természetes dolog, hogy ez az érzés mindig egyoldalú, mert hisz a fixáltság sem kölcsönös. Hanem a következmények már kölcsönösek lehetnek, s nem egyszer azok is.

Sajátságos jelenség, hogy a serdülő kor éveiben folyamán kifejlődő ressentiment rendszeren a hasonlóneműek iránt erősebb: leányoknál az anya, fiúknál az apa iránt. Könnyen lehet, hogy a személyes verseny és féltékenység is közrejátszanak, — lehet, hogy mélyebben szántó lelki mozzanatok jutnak így szóhoz. Fölösleges kitérés volna ennek a problémának vizsgálata; érzük be a tény fölismérésével. Mert a ténnyel magával minden szülőnek egyszer és mindenkorra le kell számolnia: a pubertás korában természettudományi, kérérlhetetlen szükség-szerűséggel megindul a serdülő gyermek lelki önállósulása. Az abszolút függő viszonyt nem fogja többé mint valami magától értetődő dolgot elfogadni, hanem saját egyéniségét törekszik érvényre juttatni, akár-

hányszor a ressentiment-nak félig tudatos érzésével azokkal szemben, kiktől idáig legjobban függött, — s így elsősorban az apa, környezetének legerősebb tényezője iránt. Ne vitatkozzunk azon, hogy ez helyes-e vagy helytelen. Így van! A lelki élet fejlődésének éppúgy megvannak a maga törvényei, mint a testének, s teljesen hiábavaló igyekezet volna ellenük minden érvelés. A természet örök szabályai előtt meg kell hajolnunk, s le kell vonnunk belőlük a következményeket magunkra nézve.

Szinte hallom sokak ajkáról az ellenvetést: ha a fenti tétel igazán megállja a helyét, akkor hát vonja le a következményeket a gyermek, ennyivel legalább is tartozik szülőinek! Igen, de hogyan? Hiszen az egész helyzetnek a súlya amúgy is jóformán kizárólag rajta van; a lelki ambivalenciával, sokszor az ebből folyó meghasonlással amúgy is ő kénytelen megküzdeni. Ne mondja senki, hogy bezzeg száz év előtt nem voltak lelki problémák, a szülői tekintély még az ötven éves „gyermek“-kel szemben is megdönthetetlen volt. Először is: nem tudhatjuk, mennyi szenvedést viseltek el akkor is az emberek, s másodsorban: az élet külső szervezete akkor egészen más volt. Azt az utat, amelyet a társadalmi élet azóta megfutott, s amely szükség-szerűleg visszahatott a családi életre is, többé visszacsinálni, meg nem történné tenni nem lehet. És végül: várhatjuk-e egy 14—16 éves gyermektől azt, hogy megtalálja a kivezető utat egy olyan súlyos helyzetből, melybe önhibáján kívül került, s amelyet ő a maga tapasztalatlanságában és hánykolódó, kiegyenlítetlen lelki világával még csak helyesen megítélni sem képes? Szándékosan használtam a „hiba“ szót, mert bizony sokszor történik meg, hogy a lelki „Ablösungsprozess“ a helytelen, ferde nevelés folytán még nehezebben megy végbe.

Könnyen beláthatjuk, hogy e folyamat annál bonyolultabb, annál hevesebb megrázkódtatásokkal jár, minél erősebb volt a gyermekkori fixáltság. Nem a véletlenül múlik, hogy a szerencsétlen, meghasonlott fiatal egyének között százalékosan nagyobb számban találjuk az egyetlen gyermekeket.¹ A szülők állandó féltése, reszketése a gyermek életéért, a szakadatlan kedveskedés, mellyel minden kívánságát kitalálni és teljesíteni akarják, nem egyszer (és ez minden rossznak a betetőzése) egymás közötti versengésük a gyermek gyöngédségének legkisebb jeléért, mindez együttvéve hozzájárul ahhoz, hogy a lelki megkötöttséget elmélyítse. Úgy érzik, mintha életüknek egész tartalma egyetlen kártyalapra volna feltéve, megremegnek a legkisebb bajnál, s ezt nem képesek (akárhányszor nem is akarják) a gyermek előtt eltitkolni. Micsém természetesebb, mint hogy ez utóbbiból félünk, önmagáért aggódó egyén lesz, aki e mellett ahhoz szokott hozzá, hogy az életben minden úgy történik, ahogy ő akarja. Még csak nem is az a legnagyobb baj, hogy a lelki önállósulás a fokozott megkötöttség után jóval nehezebb: elvégre is, ennek nem kell szükségszerűen összeütközésekhez vezetnie, — kivált nem akkor, ha a szülők hajlandók továbbra is minden áldozatot meghozni, még jobb meggyőződésük ellenére is. De a reális

¹ Pár év előtt jelent meg igen komoly német szerzőtől egy könyv: Die Pathologie des einzigen Kindes, — Az egyetlen gyermek körtana. Sokat, igen sokat mondó cím!

élet kegyetlen és non ismer szentimentalizmust; durva kézzel bosszulja meg az apák és anyák jóhiszemű vétkeit a gyermekben. Hány, de hány példát ismerünk, mikor egy fiatal ember vagy fiatal nő az első tiltó szó előtt, mellyel a világban találkozik, összeomlik; hány tragédiának közvetlen oka az első keserű tapasztalat: az élet nem olyan, mint aminőnek mi megálmódtuk! A szülők maguk sem tudják, mennyit vétkeznek gyermekük ellen, mikor túlságosan kimutatott szeretetükkel agyonkényeztetik.

Hanem a lelki önállósulás gátló tényezőinek nem ez a legfontosabbika. Hisz ez még nem ok arra, hogy a viszony a gyermek és szülők között megromoljon. Sokkal mélyrehatóbb, sokkal jelentősebb szerepe van annak a körülménynek, hogy a szülők igen, igen sokszor nem vesznek tudomást (vagy nem akarnak tudomást venni) arról, hogy a gyermek már „kinőtt a gyermekcipőkből“, elkezdi saját világnézetét megalkotni, amely lehet nagyon helytelen, de a gyermek sajátja, s csak akkor módosítja azt, ha sajátmaga látja be ennek a megváltoztatásnak kényszerű vagy szükséges voltát. Arra pedig már fentebb céloztunk, hogy ez a világperspektíva szinte természettudományos következetességgel helyezkedik szembe a régivel, sőt ennek gyakran hadat izén. E harcában a gyermek erős támaszt, erős bátorítást talál az iskolában, — természetesen nem tanárai, hanem iskolatársai részéről. Hisz épp ez az egyik oka annak, hogy a régi időket a mostaniakhoz hasonlítani csak nagy elővigyázatossággal lehet: a mai kor serdülő ifjúsága úgyszólván kivétel nélkül magához hasonlók nagy számával él szoros közösségben. Egy ilyen együttesben, mondjuk: egy középiskolai osztályban, mindig kialakul egy általános nézet az életről, világról, emberekről, metafizikai kérdésekről; valamennyien átestünk ezen a koron, s ezért merem nyugodtan fölvetni a kérdést: nem így van-e? Emlékeznünk kell arra, milyen fontos volt akkoriban egy-egy az önképzőkörben vagy a tízpercek alatt megvitatott társadalmi probléma. Hisz abban a korban minden a legmerészebben bontakozott ki képzeletünk előtt! Mindegyikünkben volt valami hajlandóság arra, hogy hadat üzenjen a réginek, az elavultnak, hogy új utak felé törekedjen. És mindegyikünk feszengeni kezdett azon „bilincsek“ között, melyeket akkori, képzeletben óriási távlatú, valójában kisszerű keretekben mozgó életünk reánk rakott. Ez a „forradalmi hangulat“ csaknem járuléka a serdülő kornak, s míg tanáraival szemben a fiatalság beéri apróbb összeesküvésekkel, gyermekes csínytevéseivel, addig a legerősebb gátlással, az apai tekintéllyel szemben igen sokszor komolyabb, mélyebb érzések születnek meg. És ez a dacos ressentiment azért is erős, mert teljes megkötöttség, teljes lelki fixáltság előzték meg, ezeknek úgyszólván reakciója. Azonkívül még megnehezítőleg játszik közre az a körülmény, hogy a lelki leválással együttjáró ambivalencia nem képes cselekvésben, tettekben kiegyenlítődni, levezetődni, hanem az egész konfliktus legtöbbször a fiatal, tapasztalatlan öntudat mélyén forrong, úgyhogy a serdülő gyermek maga sem érti, miről van szó.

Sajnos, ma még leggyakrabban a másik fél, a szülők sem képesek az egész folyamat helyesen értékelni, pedig kizárólag rajtuk áll a megoldás lehetősége, ők csak annyit látnak, hogy gyermekük, ki addig

jókedvű, boldog és simulékony volt, most egy idő óta „előnytelenül” megváltozott: dacos, mogorva, zárkózott lett. Leányoknál — a női psziché simulékonyabb szerkezete és az apához való viszony nagyobb gyöngédsége folytán — ritkábban látjuk az erős konfliktusokat; azért fordulnak náluk is súlyos ambivalens krízisek elő, de inkább az anyával viszonylatban. Hanem az igazán mélyreható zavarok, melyek egy család életét fenekestől képesek felforgatni, rendszeren az apa és fiúk között játszódnak le, mégpedig természetesen annál durvább diszharmóniákkal, minél öntudatosabb, minél határozottabb jellem egyik és másik. Szinte világtörténelmileg híres példája ennek a tragédiának I. Frigyes Vilmos porosz király és fia, a későbbi Nagy Frigyes. A katonakirály nem volt olyan rossz ember, mint aminőnek sokan beállítják. Faragatlan, durva külseje alatt mélyen vallásos lélek és nagyon gondos családapa élt. Hirtelen haragját ő maga is sokszor megbánta. Gyermekeinek, főleg a trónörökösnek nevelését igyekezett okos kezekre bízni, s fennmaradt az a levele is, melyet Frigyes nevelőihez írt, szigorúan meghagyván nekik, hogy a fiatal herceget sohase fenyegezzék az apai büntetéssel, hanem inkább az anyáival, nehogy atyjától, a királytól féljen.¹ Mikor a trónörökös a serdülő korba lépett, a jelenetek és nagy nézeteltérések egyre gyakoribbakká, egyre hevesebbekké válnak, s a királyt erőszakos természete akárhányszor durva tettelegességgel ragadja el. A helyzet végül annyira kiéleződik, hogy 1730-ban a 18 és fél éves herceg meg akar szökni az apai brutalitások elől, s csak a véletlen akadályozza meg tervének kivitelében. Az amúgy is elkeseredett király haragja szinte a kegyetlenkedésig fokozódott, s kevésen múlt (egyesek szerint csak az európai uralkodók közbelépésén), hogy fiát mint katonaszökevényt nem végeztette ki; de ennek végig kellett néznie barátjának és szökési kísérlete egyik előkészítőjének, Katte-nak, lefejeztetését. Testben és lélekben megtörve nyerte el pár hónapi börtön után apja bocsánatát, s az ezutáni 10 év alatt a viszony tűrhető volt kettőjük között. Úgy látszik, a király is változtatott valamelyest magaviseletén, főleg igyekezett fiának több önállóságot adni, emez pedig teljesen alárendelte magát a szülői parancsnak. Lehet-e csodálni, annyi megrázkódtatás után?!

E történet, igazán végletekig vitt részleteivel, szinte iskolapélda gyanánt állhat előttünk. Lényegileg, ha nem is üy erős vonásokkal, csaknem állandóan megismétlődik, és pedig annál nagyobb lélektani kényszerűséggel, minél erősebb egyéniségek kerülnek egymással összeütközésbe. Ezzel a ténnyel számolnunk kell, s hiába hozakodunk elő régmúlt idők elképzelt példáival, patriarchális követelményeivel. A pubertás, a serdülő kor, élettani, természettani törvény, amely ellen morális tételek vajmi keveset tehetnek. Természeti törvény a lelki önállósulás folyamata is, annak minden függvényével: ennek a kornak szokott járuléka lenni az a forradalmi hangulat, mely az eddigi feltétlen

¹ ... dass er keine solche Furcht, sondern nur eine wahre Liebe und vollkommenen Vertrauen vor Mich haben und in Mich setzen müsse, da er denn finden und erfahren solle, dass ihm mit gleicher Liebe und Vertrauen begegnet würde. (I. Frigyes Vilmos levele gróf Finkelsteinhoz és v. Kalkstein ezredeshez, a trónörökös két udvarmesteréhez.)

tekintélyek ellen lép föl, ha nem is tettekben, de érzésbelileg. Így alakul ki az a poláris ellentétesség a gyermeki lélekben, amelyet már főntebb mint ambivalenciát ismertünk fel, mégpedig annál kifejezettebben, minél mélyebb volt a serdülő gyermek lelki megkötöttsége, fixáltsága. A psziché, az egyéniség fejlődésének egy olyan szakasza áll előttünk, amelyen át kell esnie minden Öntudatosan gondolkodó individuumnak; az út, amit megfut, rögzös és nem egyszer fölötte veszélyes. Az egyén további sorsa függ akárhányszor attól, hogy ez a nagy probléma milyen módon nyer megoldást.

Ismételnem kell, hogy a gyermektől vajmi keveset várhatunk. Eltekintve attól, hogy a lelki fixáltság kialakulásának egész folyamata (s így nagysága is) életének legelső szakaszába esik, mikor öntudata alig dereng, a pubertás „Sturm- und Drangperiode“-ja amúgy is olyan megterhelést, annyi diszharmoniót jelent számára, hogy a kivezető utat megtalálnia lehetetlen. Még azt sem várhatjuk tőle, hogy tudja: miről van szó?

Más elbírálás alá esik a szülők szerepe, mégpedig, mint azt már elégszer mondtuk, elsősorban az apáé. A régi elvekkel, az abszolút apai tekintély hangoztatásával sokra nem megyünk: az élet külső keretei mások ma, mint egykoron» — a családi élet zárt elszigeteltsége elsősorban a nevelés, az iskoláztatás folytán megszűnt. De valahogyan más lett a korszellem is. Lehet, hogy sokak előtt hangzik e szó gyűlöletesen, de mindhiába: így van. A korszellem non üres frazeológiai találmány, hanem reálisan létező energetikai mennyiség, amely óriási korokra, évszázadok soraira is rányomhatja bélyegét. Sokkal változóbb és változatosabb, mint az ember maga; elhíhetnők-e különben, hogy Perikies századában, a Karolingok korában és a francia-német „Aufklärung“ érájában egyformán megalkotott emberek éltek, ugyanazon két domináló alapösztönnel és úgyszólván egyforma szellemi lehetőségekkel? A mai korak éppen így megvan a speciális szelleme,¹ s hiába akamók magunkat alóla kivonni. Ezért az egyetlen helyes út, amelyet választhatunk, az, hogy igyekezzünk a megadott helyzetet tudatosan összhangba hozni a természeti törvényekkel, úgyhogy a legkevesebb összeütközés származhasson.

Legelső a lelki fixádé kérdése. Már volt e kis cikk folyamán elégszer szó arról, hogy mennyi hibát követ el sok szülő ezen a téren. A túlzott kényeztetés, a gyermek szeretetmegnyilvánulásaiért való versengés, esetleg a gyermek fantáziájának is ebbe az irányba való beállítása, megannyi téves komponense a nevelésnek, mely valamikor súlyosan megbosszulhatja magát. A szülőknek tudniok kell és meg kell gondolniok már gyermekük születésekor, hogy ugyanazon kérlelhetetlen törvényszerűséggel, mint ahogy a testi kapcsolat anya és gyermek között ennek világrajötte után azonnal megszakad, úgy fog a teljes lelki odanóttóság, abszolút függés is annak idején meglazulni és végül teljesen megszűnni. Ne nézze ezt senki holmi álszentsimentalizmussal, hanem fogadjuk el mint az egyéni fejlődés egyik alapvető törvényét. Akkor belátjuk, mi a teendőnk: igyekeznünk kell, hogy a fixáltság

¹ Spengler: Weltgefühl.

ne legyen túlságosan erős. Törekednünk kell arra is, hogy a szülői tekintély ne legyen a gyermek rettegésével, büntetéstől való állandó félelmével azonos; ne felejtjük el, hogy feltétlen bizonyossággal él fog jönni az idő, mikor a gyermek kifejezett ressentiment-nal fordul az eddigi tekintélyekkel szembe, — természetesen annál nagyobb, minél inkább érezte e tekintélyek súlyát azelőtt. Hozzá kell fűznöm még azt is, hogy a kis gyermekben igen erősen ki van fejlődve az igazságérzés és kevés dologgal szemben őriz meg annyi neheztlést, mint a szeszélyes, következtelen büntetésekkel szemben.

Az apának gyermekeivel szemben megadott lélektani helyzete olyan, hogy — bizonyos korig — ezek szemében ő a legerősebb, legnagyobb, egyszerűen: domináló világtényező. Jól kellene vigyáznia arra, hogy e helyzetével vissza ne éljen, ne ragadtassa el magát ok- és céltalan hatalmaskodásra, ami előbb vagy utóbb megbosszulja magát, kivált fiúgyermekkel szemben. Nőben még lehet találni a való élet színpadán is olyan angyalt, mint Tolsztoj „Háború és béke“ regényében Bolkonszky Mária hercegnő, de férfiban soha; a nagy orosz író mesteri realizmussal rajzolta meg a viszonyt, mely az öreg herceg és két gyermeke, Andrej és Mária között fennáll. Az apa klasszikus példája a durva, gögös autokratának, ki gyermekeit rabszolgáinak tekinti; Mária, a nő, hangtalanul szenved és imádja atyját, míg Andrej szíve mélyén gyűlöli.

Rossz hajóskapitány volna az, ki a tengeren jól látja a közelgő vihart, de csak azért is ő akar úr maradni az orkán és a hullámok fölött. Rossz nevelési módszert alkalmaznánk, ha a gyermeket már legkisebb korától kezdve csak az abszolút tekintélytől való rettegésben „idomítanék“, mert a felszabaduló ifjú csak annál elkeseredettebben, annál több gyűlölettel fog elnyomójával szembehelyezkedni. Pedig a serdülő kori Scylla és Charybdis aránylag oly könnyen volna elkerülhető. A kis gyermek könnyen ismer el tekintélyt maga fölött, kivált ha e tekintély maga az apa. Saját gyámoltalanságának tudatos és tudatalatti érzetében hálával és szeretettel simul ahhoz, kitől védelmet sejt és vár, s végre: ha egy helytelen cselekedetének következménye a logikus, megérdemelt büntetés (melynek kérlelhetetlen bekövetkezését ő maga is előre tudja), ez még nem szerencsétlenség.

A pszichés önállósulás nehézségeinek egyik óriási tehertétele az, ha a gyermek az abszolút függés, az apai hatalommal szemben érzett állandó rettegés lelki bilincseit kénytelen előbb szétömi. Matematikai bizonyossággal mondhatjuk, hogy ez másként, mint a haragnak, ressentiment-nak aránylagos reakciójával, nem mehet végbe. *Ezzel* pedig a legnehezebben megoldható, oly sok tragédiához vezető lélektani konfliktus összetevői vannak megadva, röviden: az ambivalencia. Hányszor látjuk, hogy mikor egy 14—16 éves fiú a lelki leválási folyamat (psychischer Ablösungsprozess) első nehézségeivel, a szülőkkel szemben ébredező ambivalencia első disszonanciájával küzd, az apa (nem sejtve, mily rosszat tesz) keményebb kézzel „fogja meg a gyepőlőszárát“, s ezzel megindul szinte lavinaszerűen az összetükközések egész sorozata, melynek végén a teljes szétválás, a teljes elidegenülés áll.

Mennyivel könnyebb volna a helyzete mindkét félnek, ha az apa

már jó eleve arra törekednék, hogy fia öbenne ne az egyeduralkodót, hanem legjobb, legmeghittebb barátját lássa! Ez nem csorbítaná az élet első, pubertáselőtti szakaszának teljes függését, viszont akkor, midőn a lelki leválási folyamat megindul, ez a kapcsolat változatlanul menne át az önállósulási korbá. Hiszen hány gyermek érzi legjobban éppen a serdülés „Sturm- und Drangperiode“-jában a szükségét annak, hogy lelkét valakinek kiönthesse, a kétségek és zavaros érzések útvesztőjében tanácsot kaphasson; — szomorú dolog, hogy éppen ahhoz fordulhat legkevésbé, kiben legtermészetesebb támaszát kellene látnia!

Pedig ezen a forradalmi koron át kell esnie mindenkinek. S éppen itt kellene az apának teljes megértéssel kezébe vennie a megoldást. Nem a sértett autoritás fönntartásával, hanem ellenkezőleg: belátva, hogy annak az abszolút, kritika nélküli tekintélynek visszahozhatatlan vége van. Helyébe kell lépnie egy másik, maradandóbb viszonynak, amelynek a derengő gyermeki öntudat fixáltságához semmi köze nincs. Tekintély ez is, mégpedig a fiatalabb, tapasztalatlanabb, de önállóvá kifejlődött egyének öntudatos és készséges meghajlása a tapasztaltabb jóbarát előtt. Ebben a kölcsönös viszonyban a nehez-
telésnek, ressentiment-nak szerepe nincs és nem is lehet; — emez vajmi könnyen redukálható csaknem a nullára, ha a szülői nevelés már az első naptól fogva úgy vezeti a gyermek fejlődését, hogy annak idején, a pubertás belső harcaiban ne szemben találja magát anyjával és főleg apjával, hanem Örömmel tekintse őket önként választott barátainak, szövetségeseinek.

Nem lehet elégszer hangoztatnom, hogy itt nem nevelési divatról, nem pedagógiai affektáltságról van szó, hanem komoly és megmáshatatlán lélektani törvényszerűségről. Minden gyermeknevelési elv csak akkor helyes, ha a reális élet lehetőségein és korlátain belül kitűzött célok felé törekszik, s eszközeit is úgy válogatja meg, ahogy azt az Elet parancsolja. Tudnunk kell azt, hogy a vallás, az erkölcs, a jog, az illem, az esztétika szabályain kívül ott vannak a velünk-született lélektani törvények is, melyeket megmáshatunk, félretolunk nem lehet. Felismerésük könnyű, s ha nyugodtan mérlegeljük őket, azt is be fogjuk látni, hogy alkalmazásuk sem nehéz. Távolról sem jelenti ez a szülői tekintély lerombolását, — emezt, ha lerombolásról egyáltalán szó lehet, elvégezte már, s elvégzi újra meg újra a modem, zajos élet ikonokláciája. Nem jogszerzésről és nem jogfosztásról van itt szó! Csak annyit kell megtanulnunk, hogy természeti törvényeket ideológiákkal megtörmünk nem lehet, s akkor felnőhet mellettünk és utánunk egy újabb nemzedék, amelyre nem fognak állani a keserű mefisztói szavak:

Vernunft wird Unsinn, Wohltat Plage;
Weh' dir, dass du ein Enkel bist!
Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
Von dem ist, leider! nie die Frage.

SZÖLLŐSY LAJOS

SZOMSZÉDAINK

A SEPSISZENTGYÖRGYI SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM FÉLSZÁZADOS JUBILEUMA

A MÚLT század hetvenes éveinek közepén (1875 nyarán) egy Vasady Gyula nevű fiatalember került özvegy Cserey Jánosné szül. Zathureczky Emilia imecsfalvi (Háromszék megye) udvarházába, mint fiainak nevelője. Az udvarház félév előtt elhunyt tulajdonosa, Cserey János, a híres régi erdélyi krónikahónak, nagyjait Cserey Mihálynak családjából származott. Maga az udvarház több mint másfélszáz éves jellegzetes székely nemesi udvarház volt, telve régi bútorokkal, antik családi ékszerekkel, ezüst evőeszközökkel, üvegtermékekkel, oklevélszámba vehető régi családi és közéleti írásokkal, régi könyvekkel. A fiatal nevelő egy kis természetrajzi gyűjteményt hozott magával Brassóból, hol egy magániskolában a természettudományokat tanította. Az udvarház parkjában tágas kertilak volt. Ebben állította fel a maga kis természetrajzi gyűjteményét. A ház különböző helyiségeiben elhelyezett régi tárgyakat, a régi írásokat és könyveket összeírva, a kertiház falai hosszában felállított szekrényekben és polcokon helyezte el. Így lett a kertiházból rövid idő alatt egy kis házimúzeum.

Cserey Jánosné nagyműveltségű magyar úriasszony volt. Nemcsak örömmel nézte, miként alkot a „nevelő úr“ fiainak segédkezésével egy kis családi múzeumot, hanem maga is kedvet kapott a muzeális munkássághoz. A háromszéki nemesi udvarházak abban az időben többé-kevésbé hasonlatosak voltak az imecsfalvi Cserey-kúriához. Mindenikben volt régi könyv, régi írás, házieszköz, ruhadarab stb. Először csak a rokonoktól, a jó ismerősektől kért egy-két régiséget múzeuma számára, amely a kertilakban nyitva állott a látogatók előtt, akik ritkán jöttek a nélkül, hogy ne hoztak volna valamit a megcsodált gyűjteménynek. Egy évvel később a kertiház már szűk volt a folyton szaporodó gyűjtemény befogadására. Igénybe kellett venni az „alsó ház”-at is, amely eredetileg, mikor Cserey János gazdálkodott, az „udvarbíró” lakása volt.

Idő folytán az az elhatározás fogamzott meg özv. Csereyné elméjében, hogy gyűjteményét, ha a megyei körök részéről kellő megértésre talál, fel fogja ajánlani egy háromszéki Cserey-, illetőleg Székely Múzeum alapjául. A múzeumi tárgyak egyre gyűltek. Az illetékes megyei körökben is terjedni kezdett az a gondolat, hogy az imecsfalvi Cserey-múzeum Székely Nemzeti Múzeummá alakuljon át. A négy székely vármegye: Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda megyék közgyűlései 1879-ben határozatilag mondták ki, hogy az imecsfalvi Cserey-múzeumot a székely nemzet örökös tulajdonául átvesszik és azt Sepsiszentgyörgy székhellyel az odavaló Székely-Mikó református kollégium tanári karának tudományos gondviselésébe bízzák, ötven évvel ezelőtt, 1879 szeptember 15-én történt meg a Cserey-múzeumnak a székely nemzet tulajdonába való átvétele.

Az ekkor leltár szerint 8.779 darabból álló gyűjteményt a Székely-Mikó református kollégium első emeletének négy szobájában és zárt folyosóján helyezték el. Első öre Vasady Gyula lett, aki alig két év múlva, 1881 július 6-án 36 éves korában meghalt. Utóda Nagy Géza, a Magyar Nemzeti Múzeum

szolgálatából kilépve vette át az igazgatást. Nyolc évig állott az intézet élén. Az ő érdeme, hogy ez a gyűjtemény tudományos intézetté kezdett kifejlődni. Utódai közül az általa kezdett tudományos munkásságot ketten folytatták elismeréseméltó sikerrel: a pár év előtt elhunyt László Ferenc és jelenlegi igazgatója, Csutak Vilmos. László Ferenc szigorúan tudományos módszerrel folytatott szerencsés eródsi ásatásai tették az ősrégészet európai kutatói előtt ismeretessé és igazán elismerően méltányoltá a Székely Nemzeti Múzeumot. Míg László Ferencnek a régiségvár őskori részét, a természetrajzi és néprajzi gyűjteményt sikerült tudományos szempontból értékessé tenni, addig Csutak Vilmos a könyv- és a levéltárt, a régiségvár történeti csoportját és a képzőművészeti gyűjteményt fejlesztette nagy szakértelemmel és elismerést érdemlő buzgósággal.

A Székely-Mikó-kollégium előjárósága áldozatos készséggel igyekezett megfelelő helyiségről gondoskodni. A gyűjtemény állandó szaporodása azonban lehetetlenné tette, hogy e tanintézet megfelelő helyiségül szolgálhasson a Székely Nemzeti Múzeumnak. Már a múlt század nyolcvanas éveinek végén általánossá lett az az óhaj, hogy felépüljön a Székely Nemzeti Múzeumnak alkalmas és méltó otthona is. Az átvétel óta közel egy emberöltő — 32 év — telt el, míg ez az óhaj, hogy tökéletesebben és szebben megvalósult, mint azt 1879-ben a Cserey-múzeum adományozója és átvevői csak gondolni is merészkedtek volna.

A múzeum építéséhez 1911-ben fogtak, de az összes külső és belső munkálatok csak 1913-ban végeztek be. Tervezője és a terv végrehajtója egy tehetséges fiatal építész, Koós Károly volt. Egész művészi ambícióját, művészettörténeti és építészti tudását fektette belé, hogy olyan épületet alkosson, amely kifejezésre juttatja mindazokat az eredeti sajátságokat, amelyek az erdélyi magyar nép — főleg a székelység — népies művészetében tipikusan jellemzőknek vehetők és a műépítészetben is értékesíthetők. Koós Károly kitűzött feladatát sikerrel oldotta meg. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum épülete valóságos architektúrái kifejezése a székely nép művészi alkotó tehetségének.

1914-ben kitört a világháború, amely az épület belső berendezését nagyon meglágyította úgyannyira, hogy 1916 augusztus végéig — a román betörés időpontjáig — csak a gyűjtemények átköltöztetése történhetett meg a nélkül, hogy a múzeum anyagát szakszerűen is elhelyezhették volna. Hogy a román betörés ideje alatt minő viszontagságon ment keresztül ez a Múzeum és miként esett át azon a közel két hónapig tartó zűrzavaros időszakon, ameddig a Székelyföld a román hadsereg hadszíntere volt, a nélkül, hogy nagyobb károsodás érte volna, azt a szeptember 15-i jubileumi ünnep alkalmával kiadott Emlékkönyv „Adatok a Székely Nemzeti Múzeum történetéhez” című közleményében maga Tzigara-Samurcas, a romániai múzeumok főfelügyelője beszéli el, aki a betört román hadsereg mellett mint tudományos és művészi megbízott működött. Az igazságnak megfelelően el kell ismerni, hogy ennek érdeme valóban a Tzigara-Samurcasé volt.

A múzeum összesen 273.575 darabból álló gyűjteményének tudományos elvek szerint való szakszerű elrendezése már a román Imperium idejére esett. Az anyagi eszközök elégtelensége és más egyéb természetű nehézségek ellenére is a két múzeumórnok: László Ferencnek és Csutak Vilmosnak az érdeme, hogy a múzeum az utóbbi években nemcsak a látogató közönségnek szolgálhatott okulására és gyönyörűségére, hanem megbecsülhetetlen és használható forrásanyaga lehetett a tudományos kutatásnak és tanulmányoknak is. E két férfiú nagy érdeme, hogy a romániai múzeumok országos főfelügyelője, Tzigara-Samurcas is kénytelen volt nyíltan megvallani, hogy ő ezt a múzeumot tartja Románia összes vidéki múzeumai között a legérté-

kesebbnek és nem habozott hasonló nyíltsággal kijelentem, hogy igazuk van mindazoknak, akik őt e múzeum legőszintébb és legjobb barátjának

Az erdélyi magyarságnak, nem Erdély őskorát tekintve, hanem történeti korszakát, a kolozsvári Erdélyi Múzeumban van egy másik még értékesebb múzeuma. Ezt a múzeumot azonban csak jogilag mondhatja a magáénak, de valóságban nem. A román közoktatásügyi kormányzat annak a szerződésnek rabulisztikus értelmezésével, melyet az Erdélyi Múzeum Egyesület 1872-ben a magyar közoktatásügyi kormánnyal kötött és amelyben gyűjteményeinek használatát és kezelését a kolozsvári magyar tudományegyetemnek oktatási célokra átengedte, tényleg birtokába vette, látszólagosan is alig ismerve el az egyesület eredetileg fenntartott tulajdonjogát. A tulajdonos Erdélyi Múzeum Egyesület jogi személyiségét el nem ismerve, csak túri ideiglenesen az egyesület tisztviselőinek közreműködését a gyűjtemények gondviselésében és tudományos felhasználásában.

Az erdélyi magyarság mintegy ösztönszerűen érezte meg ennek az eshetőségnek bekövetkezését s azért fordult figyelme és érdeklődése, folyton erősödve, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum felé, amelyet tőle semmiféle erőszak, semmiféle ürgy alatt el nem vehet. Ez az érzés volt egyik sugalmazója annak is, hogy a múzeum igazgatóválasztmánya elhatározta, hogy a Székely Nemzeti Múzeum birtokbavételének félévszázados évfordulóján 1929 szeptember 15-én és következő napjain jubiláris emlékünnepet ül és azt összeköti egy székely kiállítással, amelyben be fogja mutatni mindazt, amit a székely nép lelke a tudomány, az irodalom, a művészet, az ipar, a földművelés terén alkotott s amelynek ezidőszertint még birtokában van és végül a székely nép kulturális munkásságának eredményeit egy tudományos irodalmi színvonalon álló „Emlékkönyvében összefoglalóan megismerteti.

Ez a folyó évi szeptember 15-én s a következő napokon lefolyt jubileumi ünnep volt a székely nép közművelődési munkásságának nagyhete, figyelemzéstető mérföldkövéül a román uralom tízéves korszakának is. Ez a többnapos ünnep próbatétele volt annak a székely őserővel párosult több száz esztendőszékely népműveltségnek és erős élniakarásnak, amelyen hajótörést fog szenvedni a román kormányoknak minden olyan törekvése, amely célul tűzte ki az állami hatalom összes eszközeivel való elrománosítást az erdélyi magyarság e sziklaszilárdságú néptömbjének.

A székely nép e sepsiszentgyörgyi jubileumi ünnepe lényegében nem volt más, mint ünnepies kinyilatkoztatása annak, hogy az erdélyi magyarságnak nemcsak iskolázott értelmisége, hanem a székely népnek nagy tömege is felismerte azt a fontos szerepet, amely a tudományos munkásságnak osztályrészüül jutott abban az önvédelmi harcban, melyet kisebbségi sorsa kényszerített rá. Az a tízéves korszak, amely az erdélyi magyarságot az egyetemes magyar szellemi élettől az állami hatalom egész erejével igyekezett elszakítani, csak arra való volt, hogy emlékezetébe idézze az írásnak azt a mondását, amely szerint csak a tudomány nélkül való nemzet vész d.

A tudománynak a nemzeti étellel kapcsolatos jelentőségére mutatott rá a múzeum igazgatóválasztmányának elnöke, Török Andor, volt háromszékmegyei alispán is a jubileumi ünnepet megnyitó beszédében. „Ez a ház a tudomány háza — mondotta. — Tudomány pedig csak az igazság lehet. Az igazságkeresés vágyának kell vezetnie mindazokat, akiknek gondviselésére bízott ez intézmény. Ezt az igazságot nemcsak meg kell keresni, hanem hirdetni is kell, hogy az emberek meghallják és megértsek.“

Az erdélyi magyarságot a román uralom keserves tíz esztendeje alatt a sorsát intéző többségi nemzet hatalma majdnem hermetice zárta el

az egyetemes magyarság szellemi életétől. Olyan könyv, folyóirat, hírlap, amelyben a magyar lélek a maga teljességében és igazi mivoltában nyilatkozik meg, még ma sem lépheti át a trianoni határt. A román kormányoknak és a román társadalomnak közös kulturális programja az erdélyi magyar kisebbség szellemi agyonéheztetése. Amennyire lehetséges volt — még az 1918 előtti magyar irodalom termékeit is elpusztították. Az elvesztett magyar iskolák, a bezárt közművelődési, társadalmi egyesületek, népkönyvtárak, sőt a különböző és általában a legképtelenebb ürügyek alatt végrehajtott házkutatások alkalmával igen sok magánembernek könyvei is áldozatul estek e modern vandalizmus pusztító dühének. De az erdélyi magyarság lelke erősebb volt minden erőszaknál. Nemcsak értékeesebb és nagyobb hírlap-irodalmat tudott alkotni, mint aminő Erdélyben a román imperium előtt volt, hanem olyan értékes szépirodalmat és képzőművészetet is, amely minden tekintetben kiállja a versenyt a többségi nemzet legjobb és legértékesebb irodalmi és művészeti alkotásaival. A román uralomnak első öt éve sem telt el, mikor bebizonyosodott, hogy az irodalom és művészet terén ez az agyonéheztetési terv véglegesen csődöt mondott.

Az erdélyi magyarság szellemi újjászületésének processzusában mégis hiányozni látszott valami fontos és lényeges elem. Ezért nem volt alaptalan az az aggodalmaskodó kérdés: lehet-e teljes és egész az a nemzeti kultúra, amelyből hiányzanak a tudományos munkásság eredményei? Az erdélyi magyarságnak újabb szellemi fejlődésében a tudományos munkásság hatása minimális volt, vagy alig megállapítható. Ez érthetőnek is látszott, mert sikeres tudományos munkálkodás és élet csak ott lehetséges, ahol megvannak külső feltételei és segítő eszközei: a főiskolák, a tudományos intézetek, könyvtárak, gyűjtemények, tudományos társulatok és egyesületek. A román uralom az erdélyi magyarságot megfosztotta mindezekről a szükséges előfeltételektől és eszközöktől. A magyar tudós számára nem volt Erdélyben egy talpalatnyi föld, ahol lábát megvethette volna. Nem sok pesszimizmus kellett ahhoz, hogy az erdélyi magyarság szellemi életének vizsgálója lemondóan belenyugodjék abba a szomorú valóságba, hogy Erdélyben az önálló magyar tudományos munkásságnak sem talaja, sem fejlődési lehetősége nincsen.

A Székely Nemzeti Múzeum szeptember 15-i jubileumi ünnepének ebben a tekintetben is meglepő eredménye volt. Az a 800 lap terjedelmű „Emlékkönyv“, amelyben a múzeum igazgatóválasztmánya a székelység közművelődési munkásságának eredményeiről beszámol, meggyőző bizonyítéka annak, hogy Erdély magyarságának szellemi munkásai sorából a tudomány művelői sem hiányoznak, sőt a román uralom első tízéves korszakának minden mostohasága ellenére is az Erdélyben visszamaradt idősebb tudósok mellett egy fiatal tudós nemzedék nevelkedett fel, amelynek tagjai közül néhányan nemcsak az exakt, hanem a szellemi tudományok problémáit is kifogástalan módszerrel és kellő tudományos készültséggel tudják vizsgálni és magyarázni. Az erős elhatározás és a nyugati tudományosság figyelemmel való kísérése — amelytől őket elzárni a hatalomnak mégsem állott módjában — úgy látszik lehetővé tette nekik azt a tudományos munkásságot, amelynek fennebb elősorolt külső feltételei hiányoztak.

A kolozsvári román egyetem ifjúságának „Petru Maior“ nevű egyesülete közelebről egy Almanachban számolt be arról a tizesztendősi időszakról, amely ez egyesület életében az egyetem elrománosításának időpontjától kezdve eltelt. Ebben a könyvben Jorga Nicolae a román egyetemi ifjúság kötelességét a következőkben határozta meg: Erdély egyesítése Romániával azért volt lehetséges, mert a benne lakó románok száma nagyobb volt, mint a többi nemzeteké. Nem lehetetlen, hogy egy más nemzedék a nemzetek

között való küzdelemben más kritériumot állít fel. Nagyobb súlyt helyez a kultúrára és a vagyonra. Arra kell törekednünk, hogy mentői nagyobb kultúránk és mentői több vagyonunk legyen. Addig is, amíg ez így lenne, szorgalmasan kell megvizsgálni múltunkat, hogy kimutathassuk: mit alkotunk mi ezen a földön a múltban? Anyag van bőségesen. Az erdélyi tanulás kezdjen munkába és igyekezzék napfényre hozni az ott élő románság ezirányú érdekeit, hogy ily módon megerősítse e földhöz való jogunkat, amelyet ellenségeink kétségbe vonnak.

A magyarországi értelmiség nagyon keveset tud a kolozsvári román egyetem tudományos munkásságáról. Egy-két embert leszámítva, alig tud nálunk valaki valamit arról, hogy ez egyetem előadótermeiben, szemináriumokban és tudományos intézeteiben minő serény és széleskörű munkásság folyik abban az irányban, hogy állítólagos tudományos értékű források; tényék, adatok és következtetések segítségével kimutassák, hogy a magyar államból Romániához csatolt területen a románság a legrégebb időktől kezdve úgy kulturális, mint gazdasági téren a más két nemzettel legalább is egyenlő értékű tevékenységet folytatott. A románságnak tehát nemcsak a számbeli többség, hanem az anyagi és szellemi kulturális munkásság címén is joga van Erdélyhez.

Valóságos tudományos hadviselés folyik az egyetem tantermeiben, tudományos intézeteiben és szemináriumokban a magyarságnak történeti jogain, gazdasági és kulturális fölényén nyugvó, Erdélyt illető igényei ellen. E tudományos hadviselés azért is nagyon veszedelmesnek látszó, mert az erdélyi magyarság részéről alig volt tapasztalható a tervszerű tudományos védekezésnek még a szándéka is. A szeptember 15-i jubileumi ünnep alkalmával kiadott „Emlékkönyv” tartalma nyilvánvaló jele, hogy az erdélyi magyar tudomány művelői megkezdték a tudomány fegyvereivel való védelem munkáját.

Ez Emlékkönyv tartalmát alkotó tanulmányok, adalékok és cikkek a következő hét csoportba oszthatók be: Az első 18 közlemény a székelyek régi történeti múltjával, települési, jogi viszonyaival és szellemi életének jelentősebb mozzanataival foglalkozik; a második csoportba tartozó 8 közlemény pedig a Székelyföld ősrégészetével. A 10 közleményt tartalmazó harmadik és negyedik csoport a székely népművészetet és a székely képzőművészek alkotásait ismerteti. Az ötödik csoport 7 közleménye a Székelyföld geológiáját, ásvány-, növény- és állatvilágát hja le. A 6 közleményből álló hatodik csoportban két tanulmány vizsgálja a székelység és a románság érintkezésének egy pár jelenségét. A 18 kisebb-nagyobb adalékból álló hetedik csoportban a székelységre vonatkozó irodalom bibliográfiája van összeállítva, ha nem is tökéletes teljességében, de tekintve, hogy első kísérlet, valóban elismerésreméltóan.

Nem érzem magam hivatottnak, hogy ez összesen 67 közleményből álló Emlékkönyv tartalmát bírálóan ismertessem. Csak fel akarom hívni e folyóirat olvasóinak figyelmét arra a tudományos munkásságra, amely Erdélyben megindulóban van. Ennek a munkásságnak abban a küzdelemben, amelyet az erdélyi magyarság nemzeti fennmaradásának érdekében folytat, nagy, mindenesetre sokkal nagyobb fontossági van, mint azt az átlagos magyar politikai gondolkodás hiszi. Mi, akiket nemzetünk sorsának mostohasága elszakított erdélyi magyar testvéreinktől, ebben a tudomány fegyvereivel megvívandó önvédelmi harcukban mással nem segíthetjük, mint velük együtt-érző érdeklődésünkkel és erkölcsi támogatásunkkal. A kisebbségi sorsban élő nemzetek küzdelmeinek ismerője tudja, hogy ennek az együttérzésnek és erkölcsi támogatásnak minő felemelő hatása van az elnyomott kisebbségi nemzetekre.

A román tudományosság képviselői a székely nép eredetére vonatkozóan azt az elméletet találták ki, hogy a Székelyföld ősi lakói nem a székelyek voltak, hanem a románok. A székelyek későbbi bevándorlók, akik a 12. és a következő századokban települtek le eredetileg csekélyebb számban a román őslakosság közé. A politikai erőszak és a fegyver erejével a román őslakosság előkelőbb részét kiszorították ősi földjéről, a visszamaradó népet pedig a későbbi századokban elmagyarosították. A román államnak most, mikor az igazság és a fegyver ereje visszaadta neki ezt a területet, elsődrendű kötelessége az elmagyarosított románoknak ősi román nemzetiségüket visszaadva, az eredeti történeti állapotot helyreállítani.

Ez Emlékkönyvnek a székely nép ősi települési, jogi viszonyaira vonatkozó közleményei nem polemizálnak ez elmélettel, hanem a meg nem cáfolható adatok és tények bizonyosságát állítják vele szembe, nyilvánvaló jelétül, hogy az erdélyi magyar tudományosság munkásai a székely nép történeti jogát saját földjéhez a politikai irányzatosságtól sugalmazott tudományhamisítással szemben az objektív tudományos igazság fegyvereivel nemcsak meg akarják védelmezni, hanem meg is tudják. A román tudomány nemcsak a nemzetiségi elv jogán akarja elvitatni a székelységnek ősei földjéhez való történeti jogát, hanem népművészetéről is azt állítja, hogy a legszebb galambbúgós kaputól le a legkisebb varrottas kendő legegyszerűbb figurájáig lényegét és eredetét tekintve, semmi egyéb, mint román népművészet. Ez Emlékkönyv harmadik fejezete, amely a székely népművészetet foglalja, erre vonatkozóan is kezébe adja a székelységnek a védelem fegyverét.

A székelység e jubileumi ünnepére a másik erdélyi kisebbségi testvérnemzet, a szász is elküldötte a maga követeit azzal az üzenettel, hogy mondják meg a székelyeknek, hogy önként osztozik ő is a székely nemzet örömeiben, amellyel együtt kénytelen viselni a kisebbségi sors minden megpróbáltatását.

A romániai általános német kultúrközpont küldötte, Csáki Richárd üdvözlőbeszédében a szász nép küzdelmes életéből leszűrt olyan kettős figyelmeztetést intézett a székely néphez, amelyet, ha nem vésett volna emlékezetébe és elfelejtene, igen nagy kárát vallaná. Azt mondta: abból, amit e jubileumi ünnepen látott, arra a meggyőződésre jutott, hogy a székely nép vezetőségében is megvan az az egészséges törekvés, hogy nemzetük szellemi életét a néplélek gyökereiből, a nép gondolkozásmódjából, szokásai-ból, művészetéből és hitéletéből fejlesszék ki. Rámutatott arra is, hogy a szászoknak a nagyszebeni Bruckenthal-múzeum alkotja nemzeti kulturális életüknek középpontját és annak értékes gyűjteményei jelképezik németországi anyanépük középponti nagy kultúrájához való tartozandóságát. Legyen a székely népnek is ez a múzeum saját kulturális középpontja és egyik láncszeme annak a kapcsolatnak, amely odafűzi a székelységet a nagy magyar szellemi és lelki élet világához. Amint a szász nép a német anyanéphez való tartozásának érzése mellett is hűséggel ragaszkodik a maga erdélyi hazájához és külön nemzeti egyéniségéhez, úgy ragaszkodjanak a székelyek is a maguk nemzeti jellegéhez és kultúrájukhoz, amelyeknek magvan a maguk sajátos külön erdélyi jellege. A szászok a maguk Bruckenthal-múzeumát, mint legdrágább kincsüket őrzik, de azt is tudják, hogy a múzeum csak szemléltető képe az élő műveltségnek, de nem maga az élet. A szász nép éppen úgy tudja, mint Románia összes németisége, hogy nem olyan részét alkotja a múltnak, amelynek a múzeumban van a helye, hanem a jelenben élő olyan valami, amely előtt a jövőben még megoldandó feladatok állanak. A székely nép dicső múltjáról ez a múzeum tanúskodik, de tudja, hogy benne is megvan a nép jelen életéhez a szükséges akarat és a jövő nagy feladatai iránt való érzék.

A múlt század nyolcvanas éveinek első felében, egy pár évvel azután, hogy az imecsfalvi Cserey-múzeumból Székely Nemzeti Múzeum lett, a székely megyék irányadó köreiből erős áramlat keletkezett, amely sokallott, sőt feleslegesnek tartott minden anyagi áldozatot a múzeum továbbfejlesztése érdekében. Az volt a további áldozatot ellenzők részéről a társadalmi körökben terjesztett jelszó: a székely megyéknek nincs pénzük, hogy a „Csereyné schmuck“-jának palotát építsenek. Divat lett az úri körökben Csereyné múzeumát kicsinyíteni. Ez a szűkkeblű műveltségellenes álláspont ebben az időben a székely értelmiség egynéhány tollforgató tagja részéről az erdélyi hírlapokban eléggé heves hírlapi háború okozója lett. E sorok írója is kivette a maga részét belőle Csereyné és múzeuma mellett. Ezt a hírlapi háborút az idő végén beborította a feledés sűrű szövésű fátyolával. A pro és kontra vitatkozók közül is ma csak egyedül e sorok írója él. Csáki Richárd beszédének az a mondata, hogy a szász nép a Bruckenthal-múzeumot, mint legdrágább kincsét őrzi, írás közben eszébe juttatta a „Csereyné schmuck“-ja gúnyolódó jelszót, továbbá az életnek és a történetnek azt a csodálatos folyását, amely a Csereyné schmuck-ját átalakította a székely nép, sőt az egész erdélyi magyarság egyik legdrágább kincsévé, amelyet, mint múltjának nagy tanúságtévőjét, jövőbeli nemzeti művelődésének s tudományos munkásságának gócpontját, alapítójának, Csereynének emlékezetével együtt buzgó vigyázással, féltő aggodalommal és hálás szeretettel fog őrizni.

JANCSÓ BENEDEK

EGY LEVÉL A ROMÁN SEMLEGESSÉG IDEJÉBŐL

AZ ALÁBB közölt levél az ebben az évben megindult „Generatia Unirii“ című román havi folyóirat hatodik számában látott napvilágot. A folyóirat szerkesztő bizottságában Dúca, volt külügyminiszter elnöke alatt, Lapedatu, Inculeț, Nistor, Stelian-Popescu s a hírhedt nemzetiségi államtitkár, Tatarescu foglal helyet s a lap a liberális párt sajtóorgánumául tekinthető.

A levelet Ondul Aurél, bukovinai román, volt reichsrati képviselő írta 1916-ban Fischer Eduard osztrák csendőrezredesnek Czemowitzba. A levél elsősorban minket, magyarokat érdekel. A levélben említett Constantin Stere besszarábiai származású román, volt jassyi egyetemi tanár, Románia egyik legeszesebb és legkiválóbb jogásza. A világháború alatt főtámasza volt annak a politikának, amely Romániának a központi hatalmak oldalán való részvételét óhajtotta. Románia megszállása alatt Bukarestben maradt s felajánlotta szolgálatait a megszálló hatalmaknak. Nagy-Románia megalakulása után vád alá akarták helyezni e miatt, de ez elmaradt s ma Stere Románia leggyűlöltebb államférfia. Mikor ez év tavaszán Maniu örökjogi szenátorra nevezte ki, a tábornok-szenátorok Mosoiu vezetése mellett egymás után álltak fel s jelentették ki, hogy ha a „hazaáruló“ beteszi lábát a szenátusba, ők testületileg távoznak. Ez eddig még nem történt meg.

A levélben említett magyar tárgyalás természetesen az, amelyet 1913 tavaszán gróf Tisza István kezdett az erdélyi román nemzetiségi konokéval s amelynek eredménytelenségéről a képviselőház 1914 február 20-i ülésén számolt be.

Onciul levele következőképpen szól:

Fischer Eduard cs. és kir. ezredes úrnak, a bukovinai csendőrség parancsnokának. Czemowitz.

Bécs, 1916 április 8.

A jassyi egyetem volt rektora, a román képviselőház alelnöke, Bratianu miniszterelnöknek és a liberális párt vezérének egyik bizalmasa, Constantin Stere, aki Carppal együtt energikusan dolgozik, hogy Románia a központi hatalmak oldalán lépjen a háborúba, Bécsen átutazva tegnap felkeresett, hogy megbeszélje velem Románia és Ausztria-Magyarország viszonyát. Beszélgetésünk folyamán Stere csaknem szórul-szóra a következőket mondta:

„Már a második balkáni háborút befejező bukaresti béketárgyalások alkalmával nyilvánvaló volt mindenki előtt, hogy a népek egymást meg nem értése nem szorítkozik csupán a balkáni hadviselő felekre, hanem ellentétes aspirációk folytán, amelyek hovatovább mind erősebben nyilvánulnak meg Európa két hatalmi csoportja között, egy általános összetűzés előbb-utóbb elkerülhetetlen lesz. Erre a lehetőségre való tekintettel a román pártok vezetői: név szerint, Titu Majorescu, az akkori miniszterelnök és az ökonzervatívok vezére, Nicu Filipescu, a disszidens konzervatívok vezére és Jonel Bratianu, a liberális párt képviselője, közös tanácskozássra gyűltek, amely alkalommal mindhárman egyetértettek abban, hogy Románia nem foglalhat Oroszországot, hanem csupán a Hármasszövetség oldalán helyet, — de ebben az esetben szemben találná magát a leghatározottabban a közvéleménnyel, amelyet erőteljesen felkorbácsolna a Liga Culturala az erdélyi románság elnyomásáról szóló hírek terjesztésével. Hogy ezt az akadályt elhárítsa s az utat a Hármasszövetséggel való együttműködéshez egyengetse, a három államférfi, akiktől nem lehet megtagadni, hogy a román nép nevében jártak el, — megbízott engem, hogy menjek Erdélybe s lépjek összeköttetésbe az odavaló románokkal s próbáljam megkísérlni kiegyenlíteni viszálykodásaikat s rávenni őket, hogy minél rövidebb idő alatt egyezzenek meg a magyarokkal. Kérésemre tizenegy pontba foglalták az ismeretes nemzeti követelményeket, amelyek egy szóval sem beszélnek Erdély autonómiájáról, hanem nagy önmegtartóztatással csak arra a minimumra szorítkoznak, amelyek biztosítanak a románság nemzeti létét s amelyek a Tiszával folytatott tárgyalások alapját is képezték.

Szerencsétlenségre, tárgyalásaim nem vezettek eredményre. Az erdélyi román nemzeti komité 1914 február 17-i ülésén, amelyen ilyefalvi Pap György meghívására én is részt vettem, a komité összes tagjai egyhangúlag visszautasították Tisza ajánlatát.

Az elnök felhívására, hogy a román királyság nevében én is mondjam meg véleményemet, kijelentettem, hogy nem mint román állampolgár, hanem mint Besszarábia szülőltje nyilatkozom.

Ebben a minőségemben élénk színekkel lefestettem, hogy összehasonlítva az erdélyiekével, mennyivel rosszabb a besszarábiai románok helyzete. Ennélfogva az a meggyőződésem, hogy az utóbbiak minél előbbi felszabadításának érdeke parancsolólag megköveteli a magyarokkal való valamelyes megegyezés megtalálását.

Mindezek ellenére a komité egyhangúlag visszautasította Tisza ajánlatát, amit nem vehettem rossz néven, mert az ajánlat kevesebb volt a kevésnél.

A magyar-román megegyezés megghiúsulása elkedvetlenítette a román vezető köröket. A meglevő keserűséget növelték azok a körülmények, amelyek között a szerb háború kitört. A monarchiának Szerbiával szemben tanúsított ellenséges magatartásában Románia Tisza szerencsétlen kezét vélte látni, — azt a célzatot, hogy Románia feje fölött titkon világkonfiagrádót idézzon elő.

E gyanú nyomása alatt a színajai koronatanácson Románia elhatározta, hogy a szövetségi szerződésnek olyan magyarázatot adva, mint Olaszország, egyelőre semleges marad. A tanács döntése után Tisza Bukarestbe küldötte Hosszú püspököt. Ő látogatás alkalmával Hosszú úgy Bratianutól, aki időközben miniszterelnök lett, mint Marghilomantól és Filipescutól azt a választ kapta, hogy Románia kész a központi hatalmak oldalán küzdeni, ha a közvélemény megnyugtatója céljából, a magyarországi románok elfogadható engedményekben részesülnek. Filipescu még hozzátette: „Mondja meg gróf Tiszának, hogy ha kielégíti az erdélyi románokat, 500.000 román bajonet fog küzdeni Magyarorszáért; ha nem teszi, ugyanannyi fog küzdeni ellene.«

Hosszú püspök missziójának eredménye Tiszának Metianuhoz intézett ismert levele s a román trikolor engedélyezése lett. Tisza e lépését Romániában rossz tréfának tekintették. Filipescu, aki nagyon temperamentumos ember volt s Tiszához küldött külön izenete folytán különösen lekötve és ennek folytán személyében sértve érezte magát, teljes mértékben a központi hatalmak ellen fordult s örült agitációt kezdett ellenük.

Bukarestben ma következőképpen gondolkoznak:

Ha Oroszország ellen megyünk s elveszük Besszarabiát, Oroszországot örökre halálos ellenségünké tesszük, amelyet ezáltal még jobban eltávolítunk a Dardanelláktól, ahova annyira vágyik. A központi hatalmak védelmére ez esetben nem számíthatunk Magyarország miatt, amely a világháború legkritikusabb percében sem tudja felfülvalkodottságát és ellenünk való ellenséges érzését leplezni. E mellett Magyarországnak a Habsburgmonarchiában elfoglalt nyilvánvaló túlsúlya folyamán attól tarthatunk, hogy a világháború befejezése után a monarchia váratlanul megtámad, mint Szerbiát. De semlegesek sem maradhatunk mindvégig, mert két szék között a pad alá esünk s mindkét fél „Prügelknabéjává“ válunk. Nem marad hát más út, mint hogy Oroszország oldalán lépünk a háborúba.

Én (Stere) minden erőmmel küzdöttem e felfogás ellen s rámutattam azokra a nagy veszélyekre, amelyek ebben az esetben Romániát Németország részéről fenyegethetik. E veszélyek azonban a közvélemény szemében, — ami Romániában valóságos hatalmat jelent, — nem tűntek föl közvetleneknek. Ennélfogva Carp meg én teljesen izolálva maradtunk. Ha ez továbbra is így marad, Romániának Oroszország oldalán való föllépése az idők folyamán elkerülhetetlen lesz.

E helyzetben semmit sem változtat az sem, hogy e pillanatban a központi hatalmak katonai helyzete összehasonlíthatatlanul kedvezőbb, mint az antant hatalmaké. Mert nálunk az a vélemény, hogy a háború még sok éven át fog tartani s idővel az orángutánból is jó katonát lehet csinálni. Ilyen körülmények között az antant számbeli túlsúlya biztosítja a győzelmet. De, akárhogy is, méltóságunk érzete, amely oly meggyarapodva került ki az utolsó balkáni háborúból, semmiképpen sem engedi, hogy semmibe vegyenek bennünket. Ellenkezőleg, Románia közvéleménye meg van győződve, hogy a mi fellépésünk fogja eldönteni a háborút. De hogy ez a román méltóságérzet ne tévedjen hamis útra, nem marad más hátra, mint minél előbb rendbejönni Magyarországgal. Egyesüljetek, — mondta Stere, — osztrák-románok, indítsatok mozgalmat barátaitok körében s próbáljátok meggyőzni az osztrák intéző köröket, hogy gróf Tisza István intranszignens magatartása fatális lehet úgy a monarchiára, mint Romániára nézve. Kell, hogy legyen hatalom Ausztriában, amely magasabb államérdekből meg képes törni egy Tisza akarát.”

Ezek voltak Stere szavai.

Beszélgetésünk folyamán azt a benyomást nyertem, hogy Stere azért

jár-kel, hogy információt szerezzen s e célból az én véleményemet is ismerni akarja.

Nem titkoltam hát s a következőket mondtam neki:

Hogy Tisza önszántából nemzetiségi engedményeket tegyen az erdélyi románoknak, az teljesen kizárt dolog, tekintve magyar gondolkozásmódját. Előbb volna képes kockára tenni a magyar nemzeti állam létét, mintsem hogy a magyar uralom legparányibb prerogatívájáról lemondjon.

Tisza akaratával szembeszállani, ismert okokból, nem lehet. Mostanáig a magyarok dolga jól áll. Meggyőződésből harcolnak s odaadón viselik az áldozatokat, amelyeket a háború követel. De a történelemből tudjuk, hogy másként is tudnak viselkedni. Ennélfogva a jelenlegi krízisben nem lehet őket legérzékenyebb oldalukon megsérteni vagy csak gyanakvókká is tenni; az erő egy elemét taszítaná el a monarchia, amely helyett más nem volna található, annál kevésbé, mert Románia, amely bizonytalan és határozatlan s szerződészegőnek tartják, nem volna Magyarország ellenértékül tekinthető. Később találkoztam Vajda Sándorral, Benedekkel, a tót vezérrel, Funderrel, a Reichspost szerkesztőjével s még egy pár más úrral, akikkel Stere előbb találkozott, mint velem, s akik mind hasonlóan nyilatkoztak, mint én.

Ellenkezőleg, amilyen helytelen az erdélyi helyzetben beállható változásokra való utalás, éppen olyan hamis a másik vélemény is, ami Románia döntő jelentőségét illeti. Ahogy én ismerem a helyzetet, a központi hatalmak meg vannak győződve arról, hogy Románia segítése nélkül, sőt Románia ellen is győzni fognak. Ennélfogva, bármennyire kívánatos volna is a háború pár órányi megrövidítése érdekében Románia közbelépése a központi hatalmak oldalán, e közbelépést nem tekintik oly nélkülözhetetlennek, hogy az nagyobb áldozatok hozatalát érdemelné meg. Ilyen áldozatokat nem lehet Magyarországtól követelni, annál kevésbé, mert, minden látszat szerint, Magyarország nem is óhajtja Románia közbelépését a háborúba.

A háború befejezéséről mindenkinek olyan véleménye lehet, amilyen tetszik, mert még folyamatban van. Idáig való fejlődése bármiféle következtetést megenged a jövőre nézve. Román szempontból, mindenesetre csak kétféle lehetőség fontos: vagy Oroszország, vagy a központi hatalmak győznek. Ha Oroszország győz: Románia elveszett, akár Oroszország oldalán, akár ellene küzdött. Egyszerűen azért, mert Románia abban a szerencsétlen helyzetben van, hogy Oroszország útjában van a Dardanellák felé s e birodalom törekvése egy szabad tenger után tönkreteszi a román önállóságot. Oroszország győzelve Románia biztos halálát jelenti, az Oroszországgal való együttműködés öngyilkossággal ér fel.

Ha a központi hatalmak egy Oroszországgal egyesült Románia ellen győznek, Ausztria bekebelezi Romániát, mert a Habsburg-monarchia nem fog a maga oldalán egy kétes területet megtűmi.

Ez esetben Bukarestben egy cs. és kir. kajmakámságot fognak felállítani, amely jó és becsületes közigazgatást fog az országba bevezetni s a parasztság, az igazi román elem, örökre meg fog szabadulni azoktól a görög vezetőktől, akik hamis nemzeti zászló alatt, kétszáz év óta uralkodtak felette és szipolyozták. Ez a megoldás igazi szerencse volna a román nép számára; mi, osztrák-magyar románok pedig örömmel üdvözlönk, mert egy vesszőcsapásra gyökeresen megváltoztatná helyzetünket s vezetőszeretét biztosítana számunkra a Habsburg-monarchiában. Természetesen, kétséges, hogy ez a megoldás a Romániát uraló klikk helyeslésével találkozónék-e, amely oly féltékenyen őrzi befolyását.

Ha Románia a központi hatalmakkal együtt győz, megkaphatja Besszarábiát összes gazdagságaival együtt, egész Odesszáig. Egy bosszúálló

orosz reváns ellen könnyen védekezhetik, ha állandó szövetségre lép a győzelmes Ausztriával. Ennek megvalósítása végett a román király olyan viszonyba kellene hogy lépjen az osztrák császárral, amilyenben a bajor király van a német császárral. Mielőtt Románia a háborúba lépne, puhatolózni kellene, hogy lehetséges-e ez a megoldás s ha erről meggyőződött, foghatna a végrehajtáshoz, ami a román kérdés legracionálisabb megoldása volna.

Ebben az esetben minden félelem egy Románia ellen intézett magyar támadást illetőleg, — ami a valóságban különben is kizárt, — önmagától eselik. E tekintetben jelentőségteljesek gróf Tisza szavai, amelyeket egy elméleti vita alkalmával ejtett délbukovinai területeknek Magyarországhoz való csatolásának lehetőségéről. Ez alkalommal Tisza azt mondta, hogy Magyarországon annyi már a román, hogy semmi kedve sincs növelni számukat, különösen olyan elkényeztetett elemekkel, mint a bukovinai románok. S valóban, Románia anektálása a magyarok bálványának, a magyar nemzeti államnak, vetne véget.

Egy osztrák-román szövetség ellensúlyt jelentene a magyarokkal szemben, ami ma hiányzik s az erdélyi kérdést Románia előnyére oldaná meg.

Megszerezve Besszarábiát, Románia közel 300.000 négyzet kilométer területen uralkodnék, melynek megművelésére 11 és félmillió lakosa teljesen elégtelen volna. Ez a terület legalább 24 millió embert tudna eltartani. Ilyen körülmények között a hárommilliónyi magyarországi román Romániába való áttelepítése teméntelen haszonnal járna országunk számára. A moderm közlekedési technika feltételei mellett e probléma megoldása nem ütköznék túlságos nehézségekbe, különösen, ha megvalósítása több évre volna elosztva. Ebben az esetben a magyar állam csak meg kellene, hogy vegye a románok földjét, házait, templomait és iskoláit, amely művelet fedezésére 600—1.000 millió korona volna szükséges, ami az illető román tulajdonok értékesítése folytán később megtérülne. Ismerve a magyarok érzelmeit a románok iránt, azok könnyen megvigasztalódnának „román ajkú“ polgártársaik elvesztése miatt és semmi akadályt nem gördítenének e kolonizálási terv megvalósítása elé.

Viszont a Habsburg-monarchia keleti határán erdélyi románok, erőteljes, a császár iránt odaadó nép lagnék, amely immunis a moszkovita befolyással szemben, mert nemzetiségüknél és görög katolikus vallásuknál fogva elit gyarmati sereget képezne a monarchia jobboldalán Besszarábia határán, le Odesszáig.

Ez volt véleményem s nagyon hálás volnék Sterének, ha rávénné Bratianut, hogy gondolkozzék felette. Úgy vettem ugyan észre, hogy nem volt nagyon meghatva tőle.

Miután úgy látszik, hogy az, amit Stere velem közölt, közvetlenül a miniszterelnöktől, Bratianutól ered, tehát autentikus, helyesnek látom, hogy régi, megszokott szokásom szerint közöljem. Ha érdekesnek s továbbításra alkalmasnak találja, írassa le írásomat géppel, hogy könnyebben olvasható legyen, ha nem, dobja a papírkosárba.

Változatlan tisztelettel maradtam odaadó híve, Onciul.^w

E levelet Ion Nistor, szintén bukovinai román és volt liberálistárpárti miniszter közli s azt írja utána, hogy kommentárt nem fűz hozzá, a levél „elég ékesen szól önmagában“. Mégis nem állhatja meg, hogy ne folytassa: „Konstatálnunk kell, hogy Románia politikáját a háborúban az erdélyi román kérdés irányította, amely azonban nem az Onciul és társai által prédikált megoldást, az erdélyi románok áttelepítését Besszarábiába mint osztrák gyarmati csapatokat, találta elfogadhatónak, hanem Erdély szabad

és független egyesülését a román királlyal. Természetes, hogy a modern Románia kovácsai nem tervezhettek Habsburg-járom alatti vazallitást, hanem megértették, hogy áldozatokot kell, hogy hozzanak az idegen járom lerázása végett, amely alatt az erdélyiek és a bukovinaiak nyögtek. Ilyen politikai aberráció önmagát ítéli el s közmegegyezésnek teszi ki azokat, akiknek szomorú bátorságuk volt, hogy ilyesmire gondoljanak.“

SZÁSZ ZSOMBOR

CSEH-TÓT KÉRDÉSEK

— *A Tuka-per — Szent Vened és a tótok — A cseh-tót pártok választási felhívásai a magyar szavazatok elnyeréséért —*

TUKA BÉLÁT, a tót néppárt vezető tagját, a cseh-tót bíróság tizenöt évi fegyházra ítélte. A per főtárgyalása hat hétnél tovább tartott és a felvonult tanúk száma száznál több. Tuka főbűne tulajdonképpen az volt, hogy a tót autonómiai mozgalmat jogikig megalapozta. A vád és az ítélet indokolásának konkrétumhiányát az a cseh sovinizta elmélet igyekezett helyettesíteni, mely azt hirdeti, hogy a cseh és szlovák nép egy egységes nemzetet alkotnak; az a tót, aki ezt tagadja, valószínűleg „titkos magyar“ és aki a tót nemzet részére autonómiát követel, minden bizonnyal magyar irredenta. Ennek a tendenciának megfelelően a vád napokat fordított sikertelenül arra, hogy a főtárgyaláson a tót Tukára rábizonyítsa azt, hogy magyar, mert hát e mentalitás alapján kézenfekvő az, ha magyar, — úgy bűnös. A per cseh-tót vezetőinek ezen főszempontja élesen megvilágítja a cseh-szlovákiai magyar nemzetiségű állampolgár helyzetét. Nem tartozik az „államfenntartók“ kiváltságosai közé és nemzetisége ab ovo súlyosbító körülmény. Több, mint bizonyos, hogy ennek a hét esztendő óta tartó hajszának befejezését a polgári koalíció szétrobbantására rendezték azok, akik a koalícióból részint kintrekedtek, részint pedig torzsalkodások, vetélkedések miatt kitéssékeltettek. A koalíciót sikerült is felrobbantani azzal, hogy a tót néppártot ellenzékbe szorították. A néppárt kilépését megelőzte az új választások kiírása, mire valamennyi „nemzetfenntartó“ cseh-tót párt fennen hangoztatja, hogy a következő kormányban mindenképpen részt akar venni. Már most, a választások előtt, folynak az osztzkodások. A Tuka-per szigorú ítélete egyrészt a következetesen autonomista elveket még a bíróság előtt is hangoztató Tuka megtörésére irányult, másrészt az ellenzékbe vonult tót néppárt esetleges leszerelésére szolgálható értéknek van szánva, végül pedig a tót és magyar nacionalizmus megfélemlítését célozza.

A per a túrócszentmártoni deklaráció és titkos klauzula kérdésében a Magyar Szemlében ismertetett álláspontunkat igazolta. A vád képviselője nagyon is felületesen érintette ezt a kérdést, annál intenzívebben igyekezett a cseh Prazsák és Chaloupecky ideológiájának érveit a vádlott ellen szegezni. Ezek a mesterséges és nem a tények természetéből eredő elméletek tagadják a tót nemzeti egyéniséget és azt igyekeznek bizonyítani, hogy a tót nemzet mindenkor a cseh nemzet egy részének vallotta és érezte magát. Mindez alaptalan, a struccmódszerhez hasonlatos eljárás, mely nem akarja a valóságot meglátni. Tuka azon tót tradíció alapján állt, mely a tót nemzetet a szláv népcsalád egyenrangú és önálló tagjának hirdette. Ha az ügyész és az őt kirendelő cseh kormányzat Tukát a vádlottak padjára helyezte és olyan súlyosan elítélte, akkor el kellene ítélnie a tót nemzet múltjának mindazon alakjait, akikből Tuka meggyőződését merítette. Ezek pedig a tót

nemzeti mult kimagasló egyéniségei, mint Stúr, Hurbán, Vajansky, Skultéty stb.

SZEPTEMBER 29-én Cseh- és Morvaország Szent Vencel tragikus halálának ezredik évfordulóját ünnepelte. Szent Vencel kiváló történelmi alak, akinek érdeme, hogy Csehországot a nyugati kultúrvilágba bekapcsolta. A kereszténységnek a cseh nemzet körében való állandósítása Szent Vencel műve, akinek alakja bizonyos tekintetben Szent Istvánéhoz hasonlítható, természetesen Szent István államépítői genialitásának kontúrjai jóval hatalmasabbak, precízebbek, nem vesznek a legendák homályába, a mondák megbízhatatlanságába, hanem egy hosszú emberéletet megtöltő munka impozáns alkotásait rajzolják elénk. Szent Vencel ifjan hullott el az óboleslavi templom ajtaja előtt gyilkos testvérkéztől találva. A Szent Istvánnal való hasonlóság az eszmékben nyilvánul. A keresztény egyház állandósítása, a pogányság kiszorítása, a Nyugathoz való csatlakozás, a németekkel való barátság keresése, Róma jóindulatának biztosítása, a keresztény kultúra terjesztési feltételeinek megteremtése, a vetélkedő alvezérek megfélemezése Szent Vencel törekvéseiben szintén megtalálhatók. Szent Vencel cseh nemzeti hőrosz, aki egyúttal a katolikus egyháznak is kimagasló mártírja és habár tisztelete a volt monarchia mindazon területein népszerű volt, melyeken cseh vonatkozások találhatók vagy ahol cseh beáramlás volt, mégis a cseh koronához tartozó területek védszentje, kinek kultusza például Magyarországra és az abban lakó nemzetekre igen csekély befolyással bírt, mert alig kötötte össze e két világot erősebb kapcsolat. Ebből magyarázható, hogy Szent Vencelt az ausztriai német területeken inkább kultúrálták, mint például a mai Szlovenszón, ahol történelmi konzekvenciaként Szent István-kultúra fejlődött ki, mert ez állt közel a tót nép szívéhez és leikéhez. Az 1918-i nagy változás után Csehszlovákia intézői elrendelték a magyarországi szentek kultuszának Szlovenszón és Ruszinszón való beszüntetését. Ezen szentek napjait a naptárból törölték és helybük cseh szenteket iktattak. Szent István napjának megtartását valósággal a köztársaság elleni bűncselekménynek tartják és ez a köztársaság védelmére szolgáló törvény büntetőrendelkezéseivel sujtatik. A cseh nemzet védszentje Szent Vencel és misem természetesebb, mint az, hogy a cseh-tót nemzetegységesítés teljességének és gyorsításának céljából ezt a védszentet Szlovenszókóra is át akarják a csehek telepíteni, hogy Szent István kultuszát végleg kiszorítsák. A millenniumi ünnepek alkalmából éppen a magát 1918 előtt szabadgondolkodónak geráló Stefánék Antal, mostani tót származású közoktatásügyi miniszter, ajánlotta a tótságnak azt, hogy tekintse Szent Vencelt védőszentjének. Valóságos propagandairadalom burjánzott fel, természetesen kormánypénzen, mely Szent Vencelt hivatva van a tótság között népszerűvé tenni. Az egyik ilyen füzet, mely téves történelmi adatoktól hemzseg,¹ minden erőlködése ellenére sem tud egyéb tót kapcsolatot Szent Vencelhez találni, minthogy nagyszülőit Szent Methodus térítő apostol térítette Nyitra várában keresztény hitre, ami sehol sincsen bizonyítva. Német kutatók adatai szerint Szent Vencel legnagyobbbrészt német hittérítőket és papokat hívott és fogadott be és ezeknek kulturális munkáját vette igénybe. A Szent Vencelt tót védszentté avatni igyekvő törekvésekkel kapcsolatban felemlítem Skultéty József kiváló tót tudósnak következő megállapításait.

Mikor a csehek és szlovenszókói exponenseik még az új évszázad első éveiben a tótok viszonyát a csehekhez a magyarországi szerbeknek Szerbiához

¹ Jan Pöstýeni: Slovád a sväty Vádav. — Vydal opolok Sv. Vojtecha. — Nagyszombat. 76 l. — A könyv 100.000 példányban nyomattott.

való viszonyával analógnak hirdették, Skultéty ezt komolytalan frivolságnak nevezte, mert ha a magyarországi szerbek Szent Szávát magukénak vallják, nem tehetik ezt a tótok a cseh történelmi alakokkal:

„Mert hogy is tudnék, mi tótok, így magunkénak tartani Szent Vencelt, IV. Károlyt, vagy pedig Riegert?”¹

A csehek Szent Vencelt az ezer esztendő előtti államközösségre való hivatkozással is a tótság védszentjéül akarják megtenni. Skultéty erre az államközösségre vonatkozólag a következő álláspontot foglalja el:

„Ellenkezöleg, nem ismerünk történetírót, aki Rostisláv és Svatopluk Nagy-Morvaországát, mint a csehek, morvák és tótok közösségét képzelte volna el; Sáfárik és Palacky, akik Nagy-Morvaországot legalaposabban leírták, történelmét Csehország történelmével párhuzamosan adják elő és Morvaországot Csehországon kívül, külön mutatják be.”²

Egy másik könyv Szent Vencel szlovenszkói kultuszának jogosultságát sokkal komplikáltabban igyekszik bizonyítani. Szerinte Szent Vencel államának, melyet az erőszak megszüntetett, történelmi és természetes joga volt az önállóságra, amit a háború folyamán az antant elismert és érvényesített. Szlovenszko, minthogy etnikailag azonos a cseh területekkel, természetes joga alapján a cseh államhoz csatoltatott.

„A tótok felszabadítása tehát a politikai események azon sorozatának eredménye, mely Szent Vencellel kezdődik és Masaryk elnökben befejezést nyer. Szent Vencel tehát a miénk, egészen a miénk és részünkre, tótokra állandó mementóul fog szolgálni arra nézve, hol látszik részünkre élet és honnan fenyeget a halál.”³

Ezen okoskodásnak csak az az alaphibája, hogy a tótok nem alkotnak a csehekkel azonos etnikumot, nem kívánták az egyesítést, nem gondoltak son Szent Vencelre, sem Masarykra és most is inkább régi szentjeikhez fohász-kodnak, mint a protegált Szent Vencelhez, aki különben cseh nemzetének és korának egyik legnemesebb lelkületű egyénisége volt.

A CSEHSZLOVÁK pártok választási agitációjából igen élesen kiválnak azok a cseh-tót hangok, melyek a magyar szavazatok megnyeréséért udvarolnak és melyek ugyan a Magyarországgal való megegyezés délibábos színeit lobogtatják, a magyarság kisebbségi sérelmeinek orvoslására vonatkozó ígéreteikben azonban nemcsak hogy óvatosak, hanem programjaikban ezen általános ígérető szólammokkal éppen ellentétes fölveket hangoztatnak, így mindenekelőtt azt, hogy államuk cseh-tót (értsd: cseh) nemzeti jellegét minden erővel meg fogják védeni. Az államot ők alkották meg, tehát ők akarnak urai is lenni. Ezen főszempontok mellett üres szólammként puffan el a magyar választók felé irányzott udvarlás és hízelgés, melynek egyetlen reális alapja, a magyar szavazatoknak megnyerése és a magyarságnak ismételt becsapása. Szinte komikusán hat a politikai szemérmertlenségnek az a kulminációja, mellyel a cseh nemzeti politika szlovenszkói exponensei a választók elé állnak, hogy a magyarságnak nyújtandó „feltételes” engedményekről szónokoljanak és harsogó választási cikkeket írnak, holott ugyanezek a politikusok tíz esztendőn keresztül semmi egyében nem dolgoztak, mint a magyarság nemzeti és állampolgári jogainak elrablásán, elszegényítvén,

¹ Slovenské Pohľady Σ904. 12. f. — „Slovenčina“ c. tanulmány.

² Ugyanaz, 1909. 5. f. — Proti slovenčine c. tanulmány.

³ Josef Rudinsky: Mier ako problém medzinárodný a Spolocnosť Národov. — Prága, Orbis. — 1929. — E tanulmányra még visszatérünk.

elnyomatásán. Ezek az emberek valószínűleg azt hiszik, hogy Szlovenszko és Ruszinszko lakosságának emlékezőtehetsége éppen olyan rövid, mint amilyen rövid az ő politikai tisztességérzetük. Ehhez hozzá kell még fűzni, hogy az általuk hirdetett általános szólamú engedményi kijelentéseknek egy igen hosszú uszályuk van, mely mindenféle „ha“ szócskával kezdődő feltételekkel taktikázik. Így mindenekelőtt a magyarságnak lojálisnak kell lennie az állammal és az államfenntartó nemzetekkel szemben, abba kell hagynia az eddig követett kisebbségvédelmi politikát, oszlassa fel saját pártjait, melyek a magyarság jogainak teljes érvényesülését követelik, folytasson aktivista politikát, tagadja meg eddigi politikai vezéreit, ne követeljen Szlovenszko részére területi autonómiát, szakítsa szét a magyar anyaország iránti érzelmeinek minden szálát stb. Vagyis más szóval, teljesítsen olyan feltételeket, melyek nemzeti öngyilkossági jellegüknél fogva a beígért engedményeket nemcsak hatálytalanítják, de feleslegessé is teszik. Jól tudjuk, hogy mit értenek a cseh-tótok lojalitás alatt, minden olyan törvénynek, rendeletnek, intézkedésnek feltétlen elfogadását, melynek éle a nem cseh-tót nemzetek léte ellen irányul. Lojalitás alatt értik odaát azt, ha a magyarság még meglevő kevésszámú iskoláit is önként bezámá és gyermekeit cseh-tót iskolákba járatná, ha az ellene elkövetett sérelmi bűnök ellen sohasem tiltakoznék és panaszkodnék, ha megvert eb módjára megnyalná a kezét, mely igazságtalanul megkorbácsolja, mely ősi földjétől megfosztja, mely a neki járó, az ő nemzeti tulajdonát képező földjére idegen telepeseket hoz, mely a Duna magyar völgyéből és síkságából szláv határörvidéket akar csinálni. Aktivista politika alatt pedig azt értik, hogy a magyar politikusok a cseh-tót kormány minden intését kövessék, mindenre, még saját nemzetük kipusztítására is vakon szavazzanak és ami a földolog, ne legyenek feltételeik. A cseh-tót kormányzat csakis feltétel nélküli magyar aktivista politikát fogad el, mert kikötött feltételeket nem teljesít, mint ezt a magyar nemzeti pártnak a vámkoalícióban való 1925—26. évi szereplése bizonyítja. Akkor ez a párt a vámkoalícióval való együtthaladása, magyar testvérpártjával való szakítása feltételül a magyar nemzeti kisebbségnek nyújtandó néhány sérelmi orvoslást kötötte ki. A párt teljesítette a vámkoalíció iránti kötelezettségeit, a cseh-tót kormány azonban egyetlenegy feltételnek sem tett eleget. Ma ismét harsog a cseh-tót csábítás, így mindenekelőtt az agrárpárt igyekszik a magyar földműves lakosságot becsapni, mert hiszen másról nem is lehet szó. Hodzsa Milán, aki a Hradzsinnel való közismert afférja és mindenféle korrupciós ügyletei miatt hosszabb idő óta kénytelen volt a politikától visszavonulni, redivivus. Úgy látszik a cseh-tót hegemonista rendszer megmentése érdekében, az ellenzékbe vonult tót néppárt előli félelem hatása alatt egy olyan paktum jött létre, mely a Hodzsa—Benes-, Srobár-ellentéteket félreállította. „Burgfrieden“-t kötöttek és állítólag Hodzsa beleegyezett elveszített politikai pozícióinak visszaszerzése érdekében Benes jövődö köztársasági elnökségébe is. Ez azonban csupán politikai pletyka, — bizonyos csupán egy, hogy paktum van, amit igazol Okányik pozsonyi polgármesternek lemondása és a pártból való kilépése, aki az agrárpárt Hodzsaellenes szárnyának egyik vezetője volt, továbbá az is, hogy Srobár Hodzsa igen aktív szereplésével szemben teljes passzivitással viselkedik.

Hodzsa visszavonulása után a köztársasági magyar földművespárt, melyet ő Szervezett és ígérekkel bolondított, feloszlott. Ez a törpe párt, mely család be nem váltott földosztási ígérekkel tudott mindössze néhány ezer szavazatot összeszedni, tulajdonképpen néhány pénzzel és maradék-birtokkal megfizetett (Csömör, Stunda) renegát magyarból áll. Hodzsa politikai letörése után ezek egyszerűen bejelentették, hogy mint önálló

párt megszűnnek és beolvadnak a cseh-tót agrárpártba. Nem is kellett beolvadniuk, benne voltak már régen. Most, hogy Hpdza visszakerült az agrárpárt szlovenszói szárnyának élére, ismét mint „magyar“ párt fontoskodnak és sürgőldnek a választási kasszák körül. A magyar választóknak szavazataira való vadászatot Hodzsa Milán kezdte meg. Az ő pozsonyi programbeszéde volt az invokáció. Következőket mondta:

„Az agrárpárt a nemzeti elhatárolásokat nem használja fel nemzeti önzésre, hanem az agrárdemokrácia alapján állva, egyenlő jogokat és egyenlő kötelességeket ró valamennyi öntudatos földművesre. Az agrárdemokrácia nem korlátozódik országhatárok közé...“

„Amint az államban a kisebbségi kérdés megoldását a németek kormányba való bevonásával megkezdjük, úgy meg kell oldanunk a magyar kisebbség kérdését Szlovenszókban. Mindent megadunk neki, amit a kisebbségi jogok garantálnak, sőt demokratikus alkotmányunk alapján még többet is adunk neki, azonban ezt az államot szolgálnia kell. Köztársasági magyar parasztságunkkal már szövetkeztünk és ha akad ezenkívül még egy az állammal szemben lojális csoport, ezzel is megegyezünk, hogy Szlovenszókából az igazságosság, munka, béke és haladás otthonát építsük. Így megszerezzük a jogot mindazokat erélyesen visszatartítani, akik a magyar politika ürtügye alatt az állam ellen akarnának fordulni.“

Hodzsa ezen kísérletére a magyarság részéről következőket válaszolták:

„Nem hisszük, hogy sok jót várhatna a magyarság egy olyan megoldástól, amelynek szülőapja Hodzsa lenne, aki nyíltan hirdette, hogy a Dunát szláv etnikumba kell ágyazni, ami annyit jelent, hogy ki kell húzni a pámát a Duna jobb partján lakó magyar feje alól, akinek pártja a földreform irányításával máris jelentős lépést tett ennek az etnikai feladatnak megoldása irányában.“ (Prágai Magyar Hírlap, október 3.)

„Mindent megad a magyaroknak, csak éppen a magyar egyetemeket végzett ifjaknak diplomáit nem engedi nosztrifikálni, ellenben a Honoluluban végzett egyetemi tanulmányok adekvát értékűek a prágai Károly-egyetemével.“ „Hiszen ígért ökegyelme nekünk kulturális autonómiát is, de ezt már nem valószínűsíthatta meg, legalább megígérte mégis, mert úgy szeret minket, hogy mindent megígér...“ „A minden, amit mi kívánunk, sokkal több, mint azt Hodzsa gondolja. Az nem egyévfolyamos gyorsított tanítóképző, vagy egyetemi magyar lektorság (magyar egyetem helyett), sőt nem is holdankint 500 koronás földbérlet agrár boldogsága: mi csak a demokráciát akarjuk és semmi más. De ebbe beleértjük az állampolgárok között való egyenlőséget, természetesen állampolgárságot azok számára, akik földönfutókká lettek az agrárdemokrácia jóvoltából, földet azoknak, akiket a magyar birtokokról tízezzrel eresztettek székiek és végkielégítésük holdjait a holdban kereshetik; egyenlőséget a kisebbségi állampolgároknak és számarányuk szerint való részesedést az állam igazgatásának minden ágánál, úgy a hadseregben is, nyelvünknek, kultúránknak szabadságát és önkormányzatát, gazdasági téren a gyamatrendszer megszüntetését, a konkvizitádori intézmény megszüntetését, egyszóval a teljes jogú állampolgárságot, melyet az alkotmánylevél is hirdet.“ „Nem ajándékot kérünk, hanem jogot, nem kegyadományt várunk, hanem azt, ami a kötelességek pontos teljesítésének megfelel, nem borraalót, hanem kiérdemelt bérét és jutalmát az állampolgári munkának.“ (Ugyanott, október 5.)

Figyelemreméltó jelenség, hogy a cseh-tót pártok a magyar szavazatok fogdosásánál a magyarországi ellenzéki pártok akciójával igyekeznek propagandát csinálni. Így Szlávik György volt agrárpárti miniszter:

„Az a tény, hogy Baltázár püspök tizenkét pontjában megütötte a demokrácia és az agrárpolitika akkordjait, már előjele annak, hogy az agrárdemokrácia kezd a határon túl is tért foglalni. A csehszlovákiai magyar földműves népnél nemcsak irredentizmusról, de illojalitásról sem lehet beszélni. Vonatkozik ez nagyjában az itteni magyarság részére is, amelynek valódi érzületét mai vezérelnek megnyilatkozásai nem tükrözik vissza. Az itteni magyarságnak legfőbb hibája, hogy még mindig nem találta meg igazi vezéreit. Az agrárpárt feladatának tekintti, hogy az itteni magyarságot meggyőzze arról, hogy a kisebbségi jogok törvényben biztosított mértékén túl való megvalósulásának az az előfeltétele, hogy a magyarság hagyjon fel a meddő és az állammal szembehelez-

kedő politikájával. A magyarság ezzel csak önmagának árt a köztársaság többi nemzetével szemben, de felette káros ez a Magyarországhoz való jóviszony szempontjából is.“ („Reggel“, október 5.)

Tehát Magyarországon az agrárdemokrácia előtérbe nyomul, ezért kívánatos, hogy a magyar választók Csehszlovákiában az agrárpártra szavazzanak, mert ez a Magyarországhoz való jó viszonyt előmozdíthatja. Ami e nyilatkozatban a lojalításra vonatkozik, csupa ellentmondás, mert Szlávik szerint a magyarság egyrésze lojális, viszont fel kell hagynia az állammal szembehelyezkedő politikájával. Ha lojális, akkor nem helyezkedik szembe az állammal! Szlávik úr nem őszinte, mert különben sokkal logikusabb volna. Ezt sem akarja mondani, azt sem, tehát mindkettőt mondja. Egy másik maradékbirtokos, Csömör István, aki renegát magyar, következőképpen harsog:

„Európa legtöbb államában döntő szavunk van, odaát Baltazár Dezső a feudalizmus által tönkretett országot földműves koponyák és földműves karok segítségével akarja talpraállítani...“ („Reggel“, október 12.)

A szlovenszkói református egyház főbiztosa, szintén maradékbirtokos, akit a szlovenszkói magyar reformátusok Kolonicsának is neveznek, mint cseh-től agrárpárti jelölt ugyancsak Baltazárra és risum teneatis, Hodzsára hivatkozik. Stunda István szerint:

„Tény az, hogy Hodzsa megértő politikája itt, Baltazár Dezső föllépése odaát az ő végüknek kezdetét jelenti.“ („Reggel“, október 10.)

A „Prágai Magyar Hírlap“ végét jósolja itt Stunda úr, mert szerinte csakis a Prágai Magyar Hírlap az oka annak, hogy a cseh-től kormányzati politika elzárkózik a magyar kisebbségi jogok teljesítése elől. Nem nevetés-e egy ilyen állítás, mekkora naívság szükséges ahhoz, hogy a cseh-től hegemonizmusnak a magyarság iránti türelmetlen magatartását egy a nemzetének jogait hirdető sajtóorgánum következményének tudja be. A jogok sürgetése csakis a jogok megtagadásának a folyománya. És micsoda kicsinyesség lenne ez, — egy nemzetet jogaitól megfosztani egy lap miatt! Nem akarok Stunda ref. egyházi főbiztos hivatali működésével foglalkozni, mert ez egy külön cikket foglalhatna le, hanem folytatom a magyar választókat toborzó cseh-től felhívások szemelvényeit. A szociáldemokrata Dérer Iván így beszél az ottani magyarsághoz:

„Magyarországon még nem akadt Stresemann, aki bátran és becsületesen odamondta volna az üvöltőknek: el kell fogadni alapul a békeszerződéseket s erre az alapra építve, demokratikus berendezéssel, gazdasági és szociális munkával kell keresni a szomszédokkal való békés megegyezés lehetőségeit.“

„Budapesten a bethleni „nem, nem, soha“ bel- és külpolitika feltartóztathatatlanul közeledik a bukáshoz. Nagy Emil volt miniszter és Baltazár Dezső püspök máris hirdetik a stresemanni realpolitikát. Lehetetlen, hogy mindez ne legyen hatással a szlovenszkói magyarságra, hiszen nem lehet kétséges, hogy a magyarságot egyedül a stresemanni politika mentheti meg úgy Magyarországon, mint Szlovenszkon. A csehszlovák köztársaság demokratikus választási berendezése módot nyújt az itteni magyarságnak, hogy maga döntsön jövő sorsáról.“ „El Szüllőtől, fel Stresemannhoz!“ („Reggel“, október 9.)

Mindenekelőtt szem előtt kell tartanunk, hogy Németország területének csupán 12%-át, lakosságának csupán 10%-át veszítette el, míg Magyarország területének 7i-5%-át, lakosságának 65%-át szakították el. Magyarország életképességének fokozása csakis a békerevizio útján történhetik. Németország életképességét az elszenvedett területi veszteségek korántsem befolyásolták olyan hátrányosan, mint Magyarországtét. Éppen most jelent-

keznek a szörnyű amputálásnak gazdasági következményei. Magyarország a békeremvót óhajtja, ettől soha el nem térhet. Aláírta ugyan a békeszerződést és azoknak határozmányait be is tartja, — azonban e szerződések megváltoztatásáért küzd. A Masaryk-féle revíziós kijelentésekre vonatkozólag Dérer így nyilatkozik:

„Furcsa útjai vannak az uralkodó magyar politikának. Itt van a Masaryk-intervjú esete. Komoly budapesti lap elnökünk szájába sohasem mondott nyilatkozatot ad. Mire jó ez a kútmérgezés? Nem kútmérgezésre, hanem őszinteségre van szükségünk. A cseh-tót nép és a magyar nép egymásra vannak utalva s ezért nem ellenségeskedést kell szítani, hanem az őszinte megértés politikáját/* (Ugyanott.)

Ebből kiderül, hogy Dérer egy olyan magyarországi kormányzatot akar, mely lemond a revíziós törekvésekről, holott éppen a Masaryk nyilatkozathoz fűződő bizonyos budapesti kommentárok azt vetették a mostani kormány szemére, hogy nem vette és nem veszi figyelembe a Masaryk-féle revíziós iniciatívát. Odakint azt hiszik Dérerék, hogy ez a politikai irányzat, melyet ők szeretnének Magyarország kormányzatában látni, revízióellenes. Dérer egy másik lapban is nyilatkozott a Magyarországhoz való viszonyról:

„Természetes, hogy egy balorientációjú Magyarországgal szimpatizálánk, azonban a békeszerződések által adott helyzetben a köztársaság hajlandó egy bármilyen orientációjú Magyarországgal is jó szomszédügyi viszonyt folytatni. Hisszük, hogy egy megegyezésnek Magyarországgal előbb-utóbb be kell következnie, mert ez nemcsak a köztársaságnak, hanem Magyarországnak is érdeke. A jelenleg Magyarországon uralkodó rendszer tapasztalataink szerint nem akarja a Csehszlovákia iránti barátságos viszonyt és ezért természetes is, hogy mi egy balorientációjú rendszernek jövetelét a legnagyobb rokonszenvel kísérjük, mert miképpen a balorientáció Németországot a világháború utáni süllyedésből felemelte és Stresemann Locamopolitikája alapján volt ellenségeihez közelébb hozta, éppen úgy fog egy balra orientált Magyarország is szomszédaihoz közeledni.“ („Grenzbote“, október 13.)

Egy másik cseh-tót listavezető, Liska János mérnök, a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara titkára következő szavakkal fordul a magyar választókhoz:

„Az elmúlt tíz év mindenkit meggyőzött arról, hogy az ábrándozásokból senkinek haszna nem lehet, hogy be kell kapcsolódnunk valamilyen formában a köztársaságba, ha nem akarunk elszakadni magától az élettől. A köztársaság bármelyik osztályához tartozunk is, aktív módon kell kivenni részünket annak az érdekközösségnek az életéből, melyhez sorsunk köt.“ („Reggel“, október ro.)

A cseh-tót iparospárt leomlott presztízsének megmentésére magyar szavazatokra vadászik. Liska János soha szélsőséges nacionalista nem volt. Egyike a legdekkabb és legszimpatikusabb embereknek, aki hasztalan küzd Szlovenszko iparának megjavításáért, mikor Prágából ezt az ipart éppen ellenkezőleg folyton támadják és csökkentik. Az aktivizmusra vonatkozó felhívása a tények teljes félreismerésén alapszik. Dérer is igen heves kirohanást intézett a magyar nemzeti párt vezetője, Szentiványi József ellen, mert nem folytatja 1925—26-i aktivizmusát. Erre vonatkozólag Szentiványi mostani programbeszédében következőképpen reflektált:

„Taktikánkról annyit mondhatok, hogy a polgári kormányzat kezdetekor a magyar nemzeti párt világos és nyílt követeléseit terjesztette elő a kormánynak, melyeknek teljesítéséért hajlandó lett volna áldozatokat is hozni, vagyis olyan eszközöket alkalmazni, melyek a magyar kisebbségi politikában eddig szokatlanok voltak. A magyar nemzeti párt követelése a kisebbségi magyarság gazdasági és kulturális szükségleteit foglalták magukban. Arra törekedtünk, hogy a követeléseket kivívjuk, de ez a polgári kormány ellentállása folytán a leglényegesebb pontokban sem volt lehetséges.“

Más szóval, hiába akart aktivista lenni, hiába bizonyította be, hogy állami szempontból konstruktív, nem irredenta, megegyezésre hajlandó, csak hogy kisebbségi alárendeltségének keservességén enyhítsen, reászedték, kinullázták és az adott ígéretekre reá sem hederítettek. Ennek az előzménynek alapján kell megítélni a cseh-tót vezetőknél magyar vonatkozású választási nyilatkozatait. A szövetkezett magyar pártok okultak és nem tekintenek sem jobbra, sem balra, mennek a maguk útján, mert úgy a német pártokkal való szövetkezésük, mint a vámkoalíciós epizód csak csalódást hozott számukra. Azt hiszem, hogy előbb az egész cseh-tót politikai életnek meg kell tisztulnia a korrupciótól, a hegemonizmustól, a személyi érdekektől, míg alkalmas lesz arra, hogy a magyarság egy megegyezéshez szükséges bizalmat előlegezhessen neki.

Okányik pozsonyi polgármesternek levele, melyet pártja elnökségéhez intézett és amely a Szlovenszót kormányzó rendszert elítéli, — egyúttal megmutatja azt is, hogy miért nem folytathatnak a magyar pártok aktivista politikát:

„Mindenki tudja, — írta Okányik — hogy ez a rendszer nem volt más, mint a korrupciós afférok egész sorozata. A földbirtokreformot, az erdőreformot, a pénzintézetek és ipari vállalatok nacionalizálását csak Szlovenszko ellenségei érdekében hajtották végre és sohasem a szlovák nemzet javára.“

Ha mindez a tót nemzet kárára, azaz megkárosítására szolgált, — elképzelhető, mennyire szenvedhetett a viszonyok, a korrupciós afférok egész sorozata alatt a magyar lakosság, mely ellen irányultak tulajdonképpen a reformok és a nacionalizálás.

STEIER LAJOS

FIGYELŐ

A HEIMWEHR MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE

AZ ÖSSZEOMLÁS következményei Ausztriát sem kímélték meg.

A huszonhét millió lakosú császárságot lakosságának és területének egyötödére zsugorították össze. Megfosztották iparának gócpontjaitól és — gazdasági erőforrások híján — koldussorsra juttatták. A kétmillió császár-város, amelyben a monarchia szíve lüktetett, hatmillió kis, életképtelen államnak fővárosává degradálódott. Ebbe a háború alatt kiéhezett városba, amelyben Német-Ausztria lakosságának egyharmada lakik, zsúfolódtak össze Czernowitztól Sarajevóig az egykori császárság hivatalnokainak és katonáinak százezrei, hogy a nyomort fokozzák és a Veszett háborút követő atmoszférát még súlyosbítsák. Ahol pedig nagy a nyomor, ahol sok a munkanélküli, ahol máról-holnapra trónok dőlnek össze, ott szükségszerűen burjánzik a gaz, ma gyűjtőanyagra a féktelen izgatás és alakul ki egy új világ, amely a múlt emlékeivel szakít, vagy legalább is szakítani akar.

Mindezek ellenére Ausztria elkerülte Magyarország és München sorsát és leküzdötte a kommunizmus első rohamát. Erre az ellenállásra Ausztriát demokratikus berendezése és még a békében jól kiépített pártkeretei képesítették. Ezeket a kereteket a szocialisták több helyt behorpasztották ugyan, de összetörni nem tudták. A polgári pártok az egymást követő választásokon visszahódítottak ugyan egy-egy elvesztett állást, de tulajdonképpen ellentámadásba nem mehetek át. Nem rendelkeztek ehhez a szükséges lendülettel, merészséggel és a nagy tömegek lelkét megfogó és magával ragadó programmal. Közben, hogy a vidéki szocialisták terjeszkedésének gátat emeljenek, azt a kellően át nem gondolt javaslatot tették, hogy Bécsset külön tartományvá alakítsák át. Ezzel Bécsset magára hagyták és a szocialistáknak véglegesen kiszolgáltatták. Kárpótlásul még azzal sem vigasztalhatták magukat, hogy a szocialisták tevékenységét lokalizálják.

A szocialisták abszolút többséggel rendelkezvén a bécsi városházán és a bécsi tartománygyűlésen, Bécsset egyeduralmuk fellegrárává építették ki. Céljuk elérésére fegyvertárakba iktatták a hazugságot, a rágalmat, a szabad szerelem és az ateizmus propagálását, éppúgy mint az egyéni és szakszervezeti terrort. Lelkileg közel állván Moszkvához, a szocializmusból és a kommunizmusból az „ausztromarxizmus“ mixtum compositumát termelték ki, amely formailag ugyan még szocializmusnak tekinthető, erkölcsi és világnézeti tartalmát illetően azonban a bolsevizmustól csak gyenge ámyalattban különbözik. Mindebből logikusan folyt az a felfogás, hogy Bécsset általában Moszkva előőrsének tekintették. Ezt a feltevést igazolta 1927 véres július 15-e, amikor a bécsi igazságügyi palota égő romjai végre a legközönyösebb polgár nyugalma is fölkaparták. Seipel genialis sakkhúzással térdre kényszerítette ugyan a szocialista vezetőséget, de azért e naptól kezdve mind általánosabbá vált a felfogás, hogy sem trükkel, sem taktikázással, hanem csak határozottsággal és erős kézzel menthető meg Ausztria a bolsevizmustól. Mivel a Heimwehr akkor Tirolban és Stájerországban is elfojtotta a szocialisták megmozdulását, érthető, hogy a pol-

gárság bizalma ösztönszerűleg feléje fordult. A Heimwehr azóta tényleg döntőleg nyúlt bele Ausztria történetébe.

A Heimwehr megalakulása és megszervezése az 1919 és 20-as évekbe nyúlik vissza. Eredeti célja és rendeltetése volt a karintiai határok megvédése az előnyomuló jugoszlávokkal szemben. Ezt a hivatását sikerrel töltötte be. A karintiai népszavazás után a Heimwehr alakulatai nem oszlottak fel, bár egyelőre határozott céljuk nem volt. A szocialisták térhódítása azonban csakhamar új feladat elé állította őket. Ez pedig a szocialisták visszaszorítása volt. Stájerország és Tírol paraszttömegei, kik ellenséges szemmel nézték a szocialisták hatalmának a megnövekedését, lelkesen fogadták a Heimwehr vezéreinek táborbaszólítását. Mikor 1927 július 15-én a bécsi szocialisták forradalmi kísérlete kirobbant, a Heimwehr szervezeteinek kiépítését már befejezték a két említett tartományban. Ott a szocialistákat könnyű szerrel lefegyverezték. Ezzel lényegesen hozzájárultak a bécsi zavargások letöréséhez.

Ami ezután történt, az már csak szükségszerű következménye volt a júliusi vörös napoknak. Steidle, a tiroli és Pfiemer, a stájer Heimwehr vezére kiléptek a két tartomány határai közül, hogy a Heimwehrt immár országosan megszervezzék. Lépésről-lépésre, de következetes céltudatossággal tölték állásaikat Bécs felé. 1921 október 6-án Wienemeustadtban az első nagy erőpróbara került a sor. Bár az előre megjósolt összetűkezés elmaradt, október 6-a mégis fontos dátum a Heimwehr történetében. Ezen a napon küzdötte ki a szabad fölvonulás és az utca szabadságát. Közben a szervezés munkája tovább folyt. Az idei tavasszal a gyűri mind szűkebbre szorult Bécs köré. A lelkesedés, amellyel a Heimwehrt Bécs közelében is fogadták, meghatározta vezetőségének és szervezőinek munkakedvét. Lavinaszerűen újabb és újabb szervezetek csatlakoztak hozzá. Ezek között volt az Alsóausztriai Gazdaszövetség 100.000 tagjával. A vezetők most kiadták a Marsch auf Wien jelszavát. A jelszó gyújtott, de a legképtelenebb találgatásokra is adott alkalmat, ámbár csak jelképesen kellett értelmezni. A Marsch auf Wien csakhamar valósággá vált. A Heimwehr felvonulásai és gyűlései az ősz kezdetén Bécs utcáit is megszabadították a szocialisták egyeduralmától és terrorjától. Bécs polgársága fellélekzett.

A Heimwehr nem pártemberek mozgalma és alkotása. Az egyes pártok ezért vegyes érzelmekkel figyelték és kísérték fejlődését. Minden pártban voltak ugyan hívei, de ellenfelei is. Kunschak, a Keresztényszocialista Párt elnöke még két hónappal azelőtt is „Maulhelden und Maulaufreisser“-eknek mondotta a Heimwehr vezetőit. Seipel azonban már mint kancellár is rokonszenvezett a mozgalommal. Amióta április 3-án megvált a kancellári széktől, rokonszenvét többé nem titkolta és ismételtelen minden kétértelműség nélkül hitvallást tett a Heimwehr mellett. E miatt többször gáncsolták is és azzal a szemrehányással illették, hogy segített felidézni a szellemeket, amelyeket már többé nem tudnak visszaparancsolni. Streeruwitz kancellár nem hitt a Heimwehr fenyegetéseiben. Lemondása előtt néhány nappal azzal ütötte el a Heimwehrről szállingózó híreket, hogy a dátumra bemondott puccs sohasem vált be. Nem vette észre Streeruwitz, hogy a nyár folyamán a közhangulat megváltozott és az erőviszonyok a Heimwehr javára lényegesen eltolódtak. Akkor, mikor a Heimwehr és a vele rokonszenvező polgárság a szocialisták hatalmának letörésére az utolsó rohamra indult, Streeruwitz leült a zöld asztalhoz, hogy velük egy koalíciós kormány lehetőségeiről tárgyaljon. Érthető, hogy a Heimwehr ezért élesen támadta a kancellárt. A fonák helyzetnek véget vett a nemzeti kisgazdapárt, a Landbund, amely megérezte a kritikus pillanat történelmi jelentőségét és magáévá tette a Heimwehmek az alkotmány megváltoztatására vonatkozó követeléseit, ami

egyenlő volt a Streeruwitz-kormány bukásával, A bukás huszonnégy órán belül valóban be is következett és az új kormányt Schober bécsi rendőr-főnök alakította meg.

Schober Ausztriának egyik legképzettebb hivatalnok és keményöklű férfi, akit a szocialisták az 1927 július 15-i zavargás erőes elfojtása miatt következetesen csak mint „Bhithund“-ot és „Massenmörder“-t emlegetnek. Bár nem tagja a Heimwehnek, mégis átvette programjába annak úgyszólván összes követeléseit. Kormányának, az „erős kéz és a tekintély kormányának“ a megalakulása a Heimwehnek érdeme. A Heimwehr rövid két év alatt tartományjellegű szervezethől az egész országot behálózó szervezetté lett, amely, ha nem is ragadta magához Ausztria politikájának a vezetését, azt ma már lényegesen befolyásolja.

A Heimwehr eddig kétségkívül nagy munkát végzett. Ez a munka azonban feladatának csak az első és bizonyos a könnyebbik fele. Kérdés, vajjon feladatának másik részét is ilyen sikeresen végzi-e el. A Heimwehr ugyanis, mint szervezet, nem egységes. Az egyes tartományok heimwehrjei messzenő önkormányzati szabadságot élveznek; Felső-Ausztriában például még az elnevezése is más, mint a többi tartományban. Bár pártpolitikai színezete nincsen, Tirolban mégis bizonyos fokig a Keresztényszocialista Párt exponensének tekinthető. Nemcsak, mert vezére, Steidle keresztényszocialista képviselő, hanem még inkább, mert a tiroli parasztság mindig konzervatív és erősen katolikus gondolkozású volt. Ezzel szemben Pfiemer, a stájerországi Heimwehr vezére burschenschaftler, s mint ilyen, politikai és még sokkal inkább világnézeti szempontból a Nagynémet Párthoz áll közelebb. Bizonyos fokig áll ez a Landbundról is, amelynek éppen Stájerországban van legtöbb híve, s amely erősen radikális gazdasági programja és liberális világnézeti felfogása miatt a képviselőválasztáskor a keresztényszocialistákkal került legélesebben szembe. A Heimwehr híveit tehát nem annyira tételes igazságok, vagy elgondolások, hanem egyelőre inkább a szocialisták ellen irányuló akció és a vezérei kezébe tett eskü tartják együtt. Ha azonban a Heimwehnek messzebbre menő tervei vannak, a szocialisták leküzdése után részletes programot kell kidolgoznia. Akkor elválik majd, hogy tagjainak világnézeti problémákra, a politikára és a politikában követendő taktikára vonatkozó, sokszor egymást keresztező felfogását lehet-e közös alapra hozni.

Eddig ugyanis a Heimwehnek nem volt kidolgozott és részletes programja, de nem is volt rá szüksége. Míg az volta jelszó, hogy a szocialistákat kell letörni, részletes program, amely nem számolhat mindenkinek felfogásával és érzékenységével, esetleg veszélyeztette volna a mozgalom egységét és átütő erejét. Ennek azonban még a látszatát is el kellett kerülni. A szervezési munka befejezése és a Bécs elleni fölvonulás végkifejlődése magától érlelte meg a Heimwehnek az alkotmányreformra vonatkozó követelését, amelyet, mint előrelátható volt, minden párt magáévá tett, részint opportunizmusból, részint azonban meggyőződésből is, mert csak az alkotmányrevízió szüntetheti meg a Szociáldemokrata Párt befolyását az osztrák parlamentre és az osztrák politikára. Hogy Schober, aki az alkotmány reformját kormányprogramjába vette, azt tényleg meg is valósítja, hogy a Heimwehr, amely Schobernek bizalmat szavazott ugyan, de vele szemben azért várakozó állápontra helyezkedett, akaratát közvetlenül, vagy pedig az egyes polgári pártokon át akarja-e Schobere rákényszeríteni és hogy végül a Heimwehr a legközelebbi választásoknál mint külön párt lép-e fel, vagy pedig, megtartva pártokfeletti jellegét, azon lesz, hogy fel-fissítőleg hasson az összes pártokra: olyan kérdések, amelyekre ma a Heimwehr vezérei sem tudnak véglegesen választ adni.

A közeljövő fogja a Heimwehr további taktikáját és bizonyos fokig sorsát is eldönteni. Lehet, hogy Schober-kormány erélyes politikája fölslegessé teszi. Lehetséges azonban az a kombináció is, hogy Schober csak skartba teszi, hogy adandó alkalommal a küzdőtérre szólítsa. De az a lehetőség sincs kizárva, hogy a Heimwehr Schoberrel ellentétbe kerül és az ellentét minden következményét levonva, újra a maga útját járja. De akár ez, akár az a lehetőség valósul meg, ma egyöntetűen meg kell állapítanunk, hogy a Heimwehr eddig nagy, sőt bizonyos fokig honmentő munkát végzett. Olyan munkát, amelyet róla nemcsak a krónikás, de a történetíró is fel fog jegyezni.

KÖNIG ANTAL

AZ ANGOLSZÁSZ KÖZVÉLEMÉNY ÉS MI

AMERIKA

NEM RÉG történt meg egyik volt miniszterünkkel, hogy angliai propaganda körútja során egy meglehetősen tekintélyes város polgármestere mint Ausztria kiváló szülöttét üdvözölte és hogy volt miniszterünknek udvarias tiltakozása után némi bizalmatlansággal és csodálkozással vett tudomást az egykori Monarchia végérvényes felbomlásáról s arról, hogy Magyarországnak immár semmi köze Ausztriához, valamint a magyar állam polgárainak azon „sajátságos“ tulajdonságáról, hogy azok még a Monarchia idejében is csak Magyarországnak voltak a fiai.

Nos e tekintetben — nagy általánosságban — Amerikában sem sokkal különböző a helyzet. Amint általában a külföldön, úgy itt is, Magyarországot még mindig csak három dologról ismerik, amelyek közül a harmadik „ismeretjel“ a háború utáni újabb idők ‘különlegessége’. A „Goulash“ és a kizárólag piros frakkban muzsikáló „Gipsy“ mellé bevonult a trónpretendensi és királyválasztási „rege“. Ez utóbbi újabban már annyira nyakára nőtt az előbbi kettőnek, hogy ma már az esetek 90%-ában ez az egyik legelső „kedves bók“, amelyet tíz percen belül minden körülmények között feltálnak a magyar vándornak. És elmondják legújabb értesüléseiket, hogy legutóbb mint azt a ‘Chicago Tribune’ is megírta (akkor már pedig muszáj, hogy hiteles legyen!) — egy „Bukaresten“ átutazó indiai maharadszával kapcsolatban is mennyit suttogtak efféle magyar trónpretendensi huncutságokról. Az emberek jóformán még arra sincs ideje, hogy e számtalan szörnyűség hallatára kissé magához térjen, — máris a Bukarestet kell helyreigazítania Budapestre és rövid előadást tartani e fővárosok és országaik különbözőségéről. De alighogy ezt megtette, újabb „bókkal“ kedveskednek partnerei, akik közül az egyik, megtudván, hogy történetesen Budapestről való, minden átmenet és szemrebbenés nélkül elkezd dicsérni Csehszlovákiát, hogy az egy milyen szép ország, és hogy a magyarok milyen vendégszeretőek; „na és azok a szép magas hegyek Északon, akárcsak az Alpesek“. Hamarosan rájövünk, hogy ismét némi geográfiai fogalomzavarral állunk szemben. Mosolygásra nincsen ok, haragudni kár volna. Megmagyarázzuk, hogy „azok a szép magas hegyek“ a magyar alpesek, sajnos, éppen most nem tartoznak Magyarországhoz, de ettől függetlenül is általában és egyáltalán Magyarország fővárosa Budapest. Ez mindjárt jó alkalmat nyújt annak megmagyarázására is, hogy „Csehszlovákia“, mint ilyen, nem létezik, éppen úgy, ahogy csehszlovákok sem léteznek, kivéve Masarykot és Benest. A többiek vagy csehek, vagy mint az egykori magyarországi tótokat nevezik: szlovákok.

És hogy ez a Szlovákia arról is nevezetes, hogy egymillió szintisza magyarnak is hazája. Mindez legtöbb amerikai előtt teljesen újdonság. Legtöbbjük hamarjában nem is érti meg, vagy ha meg is ért, nem hiszi el. Mindkét típus közös abban a tekintetben, hogy három percen belül már el is felejtí, amit az ember mondott. Néha azonban a nyilatkozatok helyett kérdések is érkeznek. Szerény kérdések.

Megkérdezik például, hogy hol is van „most“ az a ‘Hungary’ és hogy mi az a „Jugoszlávia“? mi történt Szerbiával, hogy az most nincs rajta a mappán? Es így tovább... Csupa szemrebbenés nélküli, természetesnek talált, megtörtént érdeklődés. A helyzet e tekintetben nemcsak lesújtó, de némileg érthetetlen is. Hiszen köztudomású, hogy az amerikaiak az év háromnegyedrészt európai kirándulásokon utaztatással töltik. Hogy van az mégis, hogy az európai geográfiával állandóan hadilábon állanak? Egy európai, ha elvetődik más világtájakra, még az egyes házszámokra is emlékszik, nemhogy Bukarestet (ha volna még egy) Budapesttel, vagy a cseh köztársaságot (ha volna még egy) Magyarországgal Összetéve. Annak a gentleman-nek, aki egy ízben — ismét Budapesttel kapcsolatos kijelentésemre — látván nem titkolt meglepetésemet, azt találta felelni, hogy ő nem egészen érti az európaiak geográfiai „türelmetlenségét“, hiszen „önök között is biztos sokan vannak olyanok, akik hamarjában nem tudják megmondani, hogy mi Guatemala és Uruguay fővárosa, vagy mi a Philippi-szigetek alkotmányjogi helyzete, vagy hogy hol van pontosan Haiti?“, csak malíciával tudtam válaszolni. Közöltem vele biztos tudomásomat arról, hogy Európát „valamivel előbb fedezték fel“, mint Amerikát és hogy Európában általában nem tudnak arról, hogy Guatemala, Uruguay, Haiti vagy a Philippi-szigetek — különben tiszteletreméltó népek országai — szintén több ezer éves kultúrával bírának és hogy egykor, mint világbirodalmak támaszai a történelem „csinálásával“ jogcímet teremtettek volna arra, hogy minden európai iskolásgyermek könyv nélkül tudja nevezetességeiket. Megnyugtattam partneremet egyébként, hogy az európai iskolásgyermek általában tudja, hogy hol van Guatemala és Haiti, vagy hogy mi Paraguay fővárosa (amennyiben ezt fontos tudni) és hogy Európában inkább mi, felnőttek felejtjük el idővel ezen adatokat. De ebben Guatemala és Haiti is hibásak. Legalább oly mértékben, mint mi sajátmagunk, mert miért nem hallatnak többet magukról? Lám, Mexikóval ilyesmi nem történhetik meg. Mexikót mindannyiunk ismeri.

Ez az egynéhány társasági és társalgási példa azonban még korántsem meríti ki az „anyagot“. Különb is ezek a még inkább szelídebb bizonyítékok. Ezek az esetek, ha bármily sűrűn is ismétlődnek és megtörténésük bármily lehangoló is, végeredményben egy-egy zártkörű privát társaság keretei között okoznak mindkét félnek „meglepetést“, az egyiknek a megbotráncolás, a másiknak (a felvilágosítottnak) az újdonságszerűség „patinájával“. Súlyosabb azonban a helyzet, ahol mindez, vagy az ehhez hasonló képtelenségek nemcsak röpké szavak formájában és nemcsak kizárólag lelki keserőségeket ébresztenek, hanem a legnagyobb nyilvánosság előtt jutnak kifejezésre és az újságolvasó publikum százazreinek és millióinak „tájékoztatására“ nyomdafestéket kapnak, hogy így, írásbeli nyomot hagyva, még az utókornak is megörökítsék egy-egy ilyen banalitás „jelentőségét“. Amerika napisajtója (néhány kivételtől eltekintve) a könnyebb fajsúlyú Magazinokkal együtt valóságos tárháza ezeknek a magyar vonatkozású „csemegéknek“, amelyek azonban oly szörnyű képtelenségek, hogy szinte jajgat az ember tolla, ha még egyszer le kell írni azokat. De kétségkívül ezek azok a bizonyítékok, amelyek az egész problémának az elevenére tapintanak s amely példák nemcsak azt bizonyítják, hogy Magyarországgal kap-

csolatban még mindig minden sületlenséget minden szemrebbenés és felelősség nélkül vígan fel lehet tálni, de következőleg arról is meggyőzőnek, hogy Magyarország az amerikai boulevardsajtó nagy részének (szerencsére vannak kivételek is) szemüvegén át még mindig azok közé az „interesting“ híryanag gócpontok közé tartozik, amely állandóan ott szerepel a Távolság exotikus országaival s az e szempontból két kedvenc országgal: Afganisztánnal és Albániával együtt a „vicces“ hírek rovatában, amelyben tekintettel a nagy távolságra és az ellenőrzés nagy nehézségeire, minden beteges agyból kipattant elmeszüleményt háborítatlanul nyomdafestékhez lehet juttatni. Mert ilyen „vicces rovat“ mindig kell, hogy legyen. Ha nincs „kábelezt anyag“, az amerikai szerkesztőt sem kell féltetni, hogy ő e miatt esetleg kétségbe esik. Vicces „anyag“ mindig van. Ez hozzátartozik a citizen reggelijéhez. Csak az a felháborító, hogyan jut még mindig Magyarország ehhez a kéteshírű dicsőséghez? De nézzük meg talán közelebbről is ezeket az eseteket, tényleg olyan „újdonságok“, „érdekesekek“ és „viccesek“? A sok ezer példa közül talán elegendő lesz három főbizonyítékot bemutatni. Olyan három példát, amelyek nem tartoznak a különösebb ritkaságok közé, de amelyek a legutóbbi időszak magyar vonatkozású híryanag-„terméséből“ is kivírtanak. Hogy hiba ne essék, mind a három képtelenség szövegét az eredeti angol résszel együtt közöljük, mindent a legpontosabb hely, dátum és oldalszám megjelölésével. Vegyük tehát sorra őket!

A World's Work (elég tekintélyes, nagy példányszámban megjelenő Magaziné) ez évi februári számának 92. oldalán, a „World's Work Scrapbook“ (afféle „innen-onnan hírek albuma“) című állandó rovatában, legelső (nyilván legfontosabb!) újdonság gyanánt a következőket közli:

„Jazz has received its accolade from Hungary. The State Conservatory of Music has founded a chair of jazz, to be filled, in all probability, by an american instructor in syncopation. Gypsies constitute 80 per cent of Hungary's Musicians. Not so long ago they petitioned the government to suppress jazz bea cuse it was banishing the tunes of Gypsy folklore.“

„A jazz Magyarország részéről rangemelésben részesült. Az állami Zenekonzervatórium (nyilván a Liszt Ferenc által alapított M. kir. Zeneművészeti Főiskola) a jazz számára külön tanszéket alapított, amelyet minden valószínűség szerint egy amerikai syncopaszakemberrel fognak betölteni. Magyarország muzikusainak 80%-a cigány. (Sic.) Nem is olyan rég felterjesztéssel éltek a kormányhoz a jazz betiltása érdekében, amelynek elterjedése a cigányok „folklore“ zenéjének megsemmisítésével járna.“

Elképzeltető ezek után, hogy a Citizennek milyen fogalmi lehetnek a magyar zeneművészetről. Nem elég, hogy a feje tele van kizárólag piros frakkban muzsikáló gypsikkel, de most még a jó World's Work is elhitheti vele, hogy zenei kultúránk 80% erejéig dgényzenészek kezeibe van letéve, liszt, Erkel, Poldini, Dohnányi, Hubay, Bartók és Kodály örökbecsű művei úgy látszik elkallódtak a nagy úton és az Atlanti-óceán haragos hullámaival birkóznak még ma is, hogy a magyar zenei kultúra cigánymentes diadalát Uncle Sam birodalmában is hirdethessék.

De nézzük a következő példát.

A „Living Age“ — különben szépen illusztrált, olykor dlég tartalmas folyóirat — ez évi márciusi számának 11. oldalán a „Paragraphic World-Tour“ című világszerte utazási dkke, körülbelül tizenöt külföldi országról szóló hírei között (amelyek mind egy-egy ország vagy város tényleges nevezer tességét dicsérik, így a római: a Szent Péter Bazilikát, a spanyol rész: Sevilla szépségeit, a Belgiumról szóló: Brüsszel finom csipkészetű palotahomlok-

zatait stb.) Magyarországgal kapcsolatban, mint nyilván leglényegesebb „adalék“, a következő szömyűséget juttatja nyomdafestékhöz:

„Visitors to Hungary who feel that they have made a mess of their lives may soon be able to visit a „soul clinic“ where those have been shipwrecked on the sands of adversity, due to dissipation, errors of judgement, losses at gaming, or disappointments in love, may have their cases scientifically analyzed, and receive expert advice upon the subject of making a fresh start. Dr. Rafael Schermann, a noted psychologist of Vienna, will be in charge of the clinic, if the plans of a wealthy but anonymous donor of a fund for the purpose are put into effect.“

Megtudjuk tehát e cikkekéből, hogy Budapest összes többi nevezetességei még csak nem is említhetők egy napon Rafael lélekbúvár klinikájával és hogyha egy amerikai sajtótermék 12 sorban Magyarországról ír, akkor tényleg alig találhatott volna „érdemesebb“ budapesti jellegzetességet az amerikai publikum figyelmének felkeltésére! így kerül tehát a bécsi lélekbúvár a citizen asztalára, mint magyarországi „specialitás“.

Nézzük azonban most már a harmadik s egyben talán legszomorúbb példát.

Itt a tettes már napilap. Még pedig Amerika közel egymillió napi példányszámban megjelenő egyik vezető újságja: a 'New-York Times'. Időpont: 1929 március hó 10 (vasárnapi szám). Hely: a III. számú, úgynevezett Európai melléklet 3. oldala, 6. hasáb első híre. Külön bekeretezve, hogy a citizen figyelmét feltétlenül magára vonja. Nyilván, mint „fontos, érdekes és vicces“ anyag. Szól pediglen a következőkép:

„Budapest beggars resent competition of professors! (Budapest, Hungary Associated Press.)

The national beggars association of Hungary resents the invasion of their ranks by a horde of starving professors, lawyers and students who cannot find employment: these workless professional men line up at the soup kitchens along with confirmed beggars: the latter complain that Budapest is already overcrowded with persons who live on charity.“

„Budapesti koldusok elégedetlensége a budapesti professzorok konkurrenciája miatt! (Budapest, Magyarország, Associated Press-sajtóügynökség kábelhíre.)

Magyarország koldusainak nemzeti szövetsége (!) igen elégedetlenkedik, hogy soraikat az éhező professzorok (nyilván egyetemi professzorok!), ügyvédek és diákok állásnélküli hordái (sic!) valósággal előzönlük. Ezek a munkánélküli hivatalnokok most sorba állanak a levesosztó konyhák előtt a hivatásos koldusokkal! Ez utóbbiak panaszkodnak, hogy Budapestet újabban egyre jobban ellepik olyan elemek, akik alamizsnából tengődnek!“

Eddig szól ez a felhőkarcolós sületlenség, amely azonban — úgy véljük — több, mint egyszerű sületlenség. Igen valószínű, hogy a citizen igen jót mulatott rajta és hogy „nahát ez a Hungary milyen egy furcsa ország lehet, hogy ott még az egyetemi professzorok is éheznek“ kiáltással ismét elraktározott minket emlékezetében Afganisztán és Albánia mellé. Sőt az is igen valószínű, hogy még maguk az „éhező“ magyar egyetemi tanárok is jót mulatnak az efféle sületlenségen. Kétségkívül mulatni is lehet rajta. De ugyanakkor nem tehetjük túl magunkat azon sem, hogy elvégre is ez

a lap egymillió példányszámban forog közkézen (vasárnap esetleg még egyszer annyi példányszámban!) s hogy a vasárnap 'weekendező' Citizenek milliói familiájukkal egyetemben bizonyára észrevették ezt a külön bekeregetett európai csemegét. Éppen ebben a körülményben van a veszedelem, hogy ezek a vasárnaponként ismétlődő zöldségek a citizen előtt végül is hitelre találhatnak. Mert az ily ismétlődő újdonságok és tarka bárgyúságok állandó olvasása végül is beleidegződik az olvasó tudatába.

Érdemes azonban további új területeken is felfedező utat tenni. Így többek között az irodalom mezején. Ismét csak a legszembetűnőbb példát idézzük. A múlt év karácsonya óta a nagy napüapok és Magazine-ok valószínűleg hemzsegtek egy újonnan megjelenő Világirodalmi Antológia hirdetői reklámaival. Az egyik legnagyobb newyorki kiadó cég „An Anthology of World Poetry“ címmel hirdette, azóta már meg is jelentette a világirodalom költői remekműveiből összeállított, elég jó angol fordításokkal ellátott gyűjteményét. A hirdetésből értesülvén, hogy a nagy munka fel fogja ölelni Kína, Japán, a klasszikus Görögország és Róma, valamint Olaszország, nemkülönben Spanyol- és Franciaországok, továbbá India, Perzsia, Arábia, Egyiptom, a szanszkrit, héber, de a német, angol, ír, amerikai stb. költői irodalmak legremekebb mesterműveit is, nagy kíváncsisággal, hogy vajjon a stb. között a magyar irodalom csak egy képviselővel is szóhoz jut-e, megtekintésre még publikálás előtt beszereztem a nagy mű úgynevezett vázlatos szinopszisát.

Nem tartott soká annak megállapítása, hogy Magyarország irodalmi képviselője elég szerencsétlen módon ebből a többmillió példányban megjelent antológiából teljesen kimaradt! Li Po, Hitomaro, Kalidasa, Omar Khayyam, Hafiz, Sappho, Euripides, Horácius, Dante, Calderon, Baudelaire, Goethe, Heine és Ibsen mellett a kínai Csan-Fang-Seng, a japán Fujivara Micsinobu, az arab ezeregyéj mesék teljes egészében, a perzsa Zoroaster és Firdúzi szemelvényei éppen úgy méltó helyet kaptak, mint az újabb spanyol, olasz, francia, angol-ír-amerikai, skandináv, orosz költők. Itt gyülekeznek az olasz Alfieri, Vittorelli, Leopardi és Carducci, valamint a spanyol Machado, továbbá Maeterlinck, Regnier, Valéry, Jules Romains, Hofmannstahl, Björnson, Puskin és az angol-amerikai irodalom csaknem valamennyi költői díszvirága. Még az indián „Papago“-szonettek is külön fejezetet kaptak. Csak a magyar költészetnek nem találjuk nyomát. Pedig talán — ez igazán szerény óhaj — az Arany—Petőfi—Vörösmarty-triász legalább is olyan méltó helyet foglalhatott volna el, akár Csan-Fang-Seng vagy Fujivara Micsinobu (a maguk nemében szintén bizonyára értékes és jellegzetes műveinek) társaságában, mint akár az újabbkori költői irodalom vagy az indián Papago-szonettek. Mert az valahogy még sincs rendjén, hogy egy közel kétezer, világviszonylatban is nagyrészt legelső-rangú költői szemelvény között egy magyar Arany-, Petőfi- vagy Vörösmarty-vers — hogy a többi magyar költőkről ne is beszéljünk — egyáltalán ne jusson szóhoz?! Ez is oly kirívó eset, amelynek megismétlődését minden körülmények között ki kellene küszöbölni. Elvégre is a hosszú reklámozás ideje alatt mindig alkalom nyílik az efféle helyesbítésre.

Végül fel kell említenünk egy néhány, talán nem is nagyfontosságú, de azért bántó módon szembeötölő ferdeséget. Így talán mindenekelőtt azt, hogy a nagy óceánjárók szalonjaiban, könyvtáraiban, olvasó- és dohányzótermeiben az ember mindenféle prospektussal, térképpel, fényképalbummal találkozhat (75%-ban a Cseh Köztársaság „cseh“ természeti szépségeit hirdető életjelekkel), csupán a magyar propaganda anyagnak nem lehet nyomára akadni! A csehek a nagy óceánjáróknak még a kabinjaiban is reklámozzák magukat. A Leviathan úszókolosszus csakúgy hemzseg a karlsbadi és a mi

Magas Tátránk dicshimnuszaitól, meg Prága szépségeinek hirdetésétől! És nemcsak az óceánforgalomban, de a vasutakon, szállodákban, klubokban, nagy bankokban, még a fogorvosi rendelőkben is, egyszóval mindenütt, ahol „több” amerikai megfordul, ott virít legalább egy „Czecho-Slovenska” plakát! De ami talán mindennél többet ér, a nagy könyvtárakban mindenütt rendelkezésre áll az országukat ismertető angolnyelvű irodalom „Antológiája”. Afféle „száz legjobb könyv”. Sajnos, e téren is a csehek előbbre vannak, mint mi, mert ha rendelkezünk is újabban egy néhány kitűnő magyarbarát író vagy magyar szerzők angolnyelvű munkáival, még mindig nélkülözzük egy ilyen „Száz legjobb könyv Magyarországról” című angol-, francia-, olasz-, németnyelvű Antológia megjelenését. A Magyarország viszonyai iránt érdeklődő amerikai vagy egyéb külföldi — akár tudós, akár kereskedőfajta — így sokkal közelebbi viszonyba kerülne velünk, sokkal jobban megtalálná, ami őt éppen részletesebben érdekli. Itt kell megemlítenünk továbbá az egyes évkönyvek, almanachok többnyire téves magyar vonatkozású adatait. A sok példa közül ismét csak kettőt említek. Az egyik, hogy fővárosunk még mindig legnagyobbbrészt „Ofen-Pesth”, vagy a jobbik esetben „Buda-Pesth” és 780.000 lakossal szerepel a többi metropolis között. E sorok írója egyik kanadai útja alkalmából nem kevesebb, mint tizenkét ilyen almanachszerkesztőt kért fel arra, hogy a jövőben tartózkodjék ennek a nemlétező városnévnek publikálásától és hogy vegye tudomásul, hogy már jó ideje egymillió fölül van fővárosi lakosságunk száma. Két évkönyv azóta már nyomtatásban is korrigálta ezen elismerem, nem életbevágóan fontos, de mindenesetre „hibás beidegződést” előidéző adatokat. Ugyancsak ilyen eset a Magyarország irányában, a híres Noyes magyarbarát dkk leközlése óta elég jóindulatú magatartást tanúsító „World” című newyorki napilap többmillió példányszámban közkézen forgó Almanachjának az európai egyetemek ‘anciennitására’ vonatkozó fejezete. Itt is minden nagymúltú egyetemalapítás sorra kerül, csak a magyar egyetemeknek nem jut hely. A 825-ben alapított páviai és a 872-ben szervezett oxfordi egyetem után így következnek a többiek: Párizs (1200), Bologna (1200), továbbá Pádva, Nápoly, Génua, Perugia mind a 13. század folyamán, 1240-ben az első spanyol egyetem: a salamancai, az angliai Cambridge egyetem (1257), a Németbirodalom első egyeteme: a prágai (1348), az első svéd: upsalai egyetem (1477), Dánia első egyeteme Kopenhágában (1479), a krakkói Jagello-egyetem (1364), a holland leydeni (1575) és így tovább, a későbbi orosz (Moszkva 1755-ben és Pétervár 1819-ben) alapításokkal. Még az aránylag fiatal amerikai egyetemeknek is hely jut (Harvard 1636, Columbia 1754, Yale 1701). Csupán a 14. században alapított első pécsi egyetemnek és a Pázmány Péter Egyetem vándorlásainak nem akadunk nyomára. Az erre vonatkozó udvarias helyesbítéskérésnek is hasonló udvarias válasz lett azonban az eredménye és így, ha az ígéret megvalósul, a legközelebbi almanach s ennek nyomán a többi is (mert legnagyobbbrészt ez valamennyi forrása) már Magyarország tudományos életének is biztosítani fogja az őt joggal megillető régi helyet. A hibák tehát kiküszöbölhetők.

Az a körülmény, hogy vannak egyes csehek, akik legnagyobbbrészt több esztendeje Amerikában élnek — mint valóságos 'hivatásos' propagandaterjesztők — az angol nyelvet teljesen folyékonyan beszélik, olyan precíz amerikai kiejtéssel, hogy még az amerikai sem tudja — pusztán kiejtése alapján — felismerni benne az idegent, szintén a magyar propaganda számára jelent hendikepet. De úgyszintén az is, hogy egyes nagy amerikai lapok magyarországi tudósítói olykor maguk is beleesnek az amerikai lapok fentebb ismertetett hibáiba és a komoly trianoni problémák helyett szenzációs badarságokat tálnak föl a szegény Citizennek, aki ezt már csak azért

is elhiszi, mert látja, hogy magyar valaki írta! Elegendő ennek dokumentálására talán azt az Esetet felhozni, amikor az egyik legnagyobb amerikai lap budapesti tudósítója nemrég nem talált fontosabb témát kéthetenkénti „magyarországi” beszámoló cikke számára, minthogy Budapesten újabban elterjedt a nők közötti párbajozás és hogy két szülész nő mily kedves duellumot vívott egymással! És erről szolt egy teljes hasáb. Mintha a trianoni Magyarország számára már nem is volna fontosabb és a nemzet egyetemét tényleg közelebről érdeklő mondanivalója. Ezek a hírek is rengeteget ártnak a magyar ügy külföldi sikerének.

E rövid és igen vázlatos beszámoló végére érve (minderről köteteket lehetne írni), most már joggal felmerülhet az a kérdés is, hogy hát mi módon lehetne ezeket a bajokat mielőbb kiküszöbölni? Hogy lehetne kiküszöbölni e sok ferdéséget? Úgy vélem, nem kétséges, hogy a munkát kizárólag társadalmi, vagy legfeljebb félhivatalos úton kell lefolytatnunk. Hivatalos diplomáciánk természetesen nem láthatja el ezeknek a detail problémáknak adminisztrálását. Ez egy olyan feladat, amelyhez nem is volna elég egy vagy két ember munkaereje, ehhez lelkes csapatok kellnek. A magyar társadalom különböző rétegeinek állandó támogatása, a külügyi propagandával hivatásszerűen is foglalkozó társaságok, egyesületek, klubok, sajtóorgánumok meg nem alkuvó szívós kitartása. És mindenekelőtt a külföldön tanuló magyar diákság, az ösztöndíjasok aktív részvétele, akik a már mindenütt meglévő magyar intézeteken, vagy amerikai-magyar, angliai-magyar, francia-magyar stb. társaságokon keresztül a külföldi sajtó inkább szenzációt kereső, mint rosszindulatú magyar vonatkozású hirtelre és minden egyéb Magyarországot érintő megnyilvánulásra e társaságok nevében és ezek társadalmi presztízsével igyekezzenek minden esetben felvilágosítással és udvarias magyarázattal megfelelni. Lehet, hogy sok válasz eleinte a papirkosárba kerül. De lassan mégis csak meghozza majd a gyümölcsét, mert a hamis adatok terjesztésének vádját folyton hallani, még az amerikai business-világban sem tartozik a legkellemesebb élmények közé.

CZAKÓ ISTVÁN

2. ANGLIA

KÖZTUDOMÁSÚ, hogy a magyar igazság propagálása legnagyobb eredménnyel Angliában járt. Azok azonban, akik azt hiszik, hogy a magyar probléma az angolok mindennapi témája, hogy a Daily Mail mindennap hasábos cikkeket ír érdekünkben, hogy az angol nép tekintélyes része megingathatatlanul mellettünk áll, s hogy minden angol ember — akár mellettünk, akár ellenünk állást foglalva, de tudomással bír és törődik a mi szerencsétlen helyzetünkkel, az olyan illúziókat ápol, melyek nagyon messze esnek a szürke realitástól.

Ha angliai propagandánk eredményét meg akarjuk ismerni és tisztába akarunk jönni a való helyzettel, valamint a további teendőkkal, akkor legelsősorban is bele kell élnünk magunkat az angol ember gondolkodásmódjába.

Mi magyarok, az európai civilizáció keleti határán egy szűk kis országban fildoklunk, Közép-Európában élünk és Európában gondolkozunk. Számunkra a világ Európa, a világpolitika európai politika, a nemzetközi kérdések európai kérdések. A Kárpátok koszorúján alig látunk túl s a nagyvilággal, a tengerentúli óriási területekkel és népekkel semmi kapcsolásban nem állunk.

Az angol a világ közepében érzi magát. Egy olyan birodalom urának, melyben a nap soha le nem nyugszik és amely az emberiség egynegyed része felett gyámkodik. Fővárosában a világ kereskedelme fut össze, világbirodalmának minden gazdagsága ott halmozódik fel. Vitális politikai és gazdasági érdekek fűzik a világ minden részéhez s nem történik olyan esemény a nap alatt, amely valamilyen vonatkozásban angol érdeket nem érintene. A kínai polgárháború vagy az amerikai tőzsdehousse, egy mexikói forradalom vagy afganisztáni uralomváltás, az egyiptomi gyapottermés vagy a délafrikai választások eredménye, a kanadai időjárás vagy a japán flottaprogramm éppen olyan közvetlenül érintenek angol gazdasági és politikai érdekeket, mint amilyen közelről bennünket az osztrák kereskedelempolitika irányváltoztatásai vagy az utódállamok kisebbségellenes manővereinek egyes fázisai.

Vagyis Angk kontinensekben gondolkodik, nekünk pedig Európa a világ, ami pedig az angolnak csak Ázsia egyik félszigete, melynek alig van nagyobb fontossága Indiánál.

Európában ma csak két hatalom érdekli őt komolyan. Franciaország és a Németbirodalom. Földrajzi fekvésénél, népességénél, gazdasági fejlettségénél fogva ez a két hatalom és csakis ez a két hatalom van abban a helyzetben, hogy minden egyes mozdulatával Angliát közvetlenül érintő eredményeket hozzon létre. A többi európai ország erre nem képes és ha nagyhorderejű gazdaságpolitikai elhatározásai, komoly, rendkívüli zavarai vagy háborúik bizonyos visszahatást szülnének is Angliában, ezek nem érintenék a Britbirodalom centrumát közelebről, mint hasonló események a világ bármely másik részében. Kissé materialisztikusan hangzik ugyan, de nem járunk messzi a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy az angol közvéleménynek az egyes országok eseményei és problémái iránti érdeklődése egyenes arányban áll azzal a jelentőséggel, mellyel az események és problémák által közvetlenül érintett területek az angol külkereskedelem szempontjából bírnak.

Ebből a szempontból Magyarország teljesen jelentéktelen. Nem jöhet számításba sem Anglia szállítójaként, sem Anglia piacaként, sem konkurenseként. Szóval a békés Csonka-Magyarország eseményei és problémái az angol közvéleményt és angol politikát nem érdeklik.

De a megcsonkított Magyarország problémája nem tisztán magyar probléma. Közvetlenül érdekelt felek benne a hullafosztogatók, s közvetetten egész Közép-Európa és a Balkán, melynek békéje veszélyeztetve lesz mindaddig, míg ez a kérdés kielégítő megoldásra nem jut. Vagyis a magyar probléma által közvetetten érintett terület már elég nagy ahhoz, hogy az bizonyos fokú érdeklődésre angol szempontból is számot tarthasson. A mindenkori érdeklődés foka azonban attól függ, hogy milyen nagyságú az a terület, amelyet az adott politikai viszonyok között közvetlenül érintene a kérdésnek konkrét formában való felvetése és az ebből esetleg előálló komplikációk.

A külpolitika szempontjából a magyar kérdés ma egyáltalán nem aktuális, de tudják, hogy potenciális lehetőségeket rejt magában, mert 1914 megmutatta, hogy a világ békéjét kedvezőtlen — vagy ha úgy tetszik, kedvező — világpolitikai konstelláció mellett egy kis balkáni nemzet aspirációi is felboríthatják. Mindenki érzi, hogy Trianon óta Magyarország vette át a balkáni puskaporos hordó szerepét.

Ennek a ténynek felismerése a magyar kérdést a világbéke kérdésének vágányára tolja át. A világháború reakciójaként eddig soha nem tapasztalt erővel lépett fel az egész emberiség lelkében az örök béke utáni sóvárgás. Míg Franciaország és középeurópai csatlósai a háború végleges kiküszö-

bölésében csak eszközt látnak arra, hogy zsákmányukat örökre biztosítsák, s hogy a megtorlás veszélyétől szabaduljanak, addig az angolszász nemzetek minden önző hátsógondolattól mentesen igyekeznek arra, hogy egy jövő háborút lehetetlenné tegyenek.

A magyar problémát az angolok csakis a világbékeproblémával való kapcsolatában látják. Itt nevezetes az a felfogás, mely a felelős állásban lévők hivatalos működését irányítja és amelyet az angol közvélemény igen tekintélyes és hangadó része is oszt. Ennek a felfogásnak az alapja a béke utáni sóvárgás. Elismeri azt, hogy a párizsi békecsinálók túllóttek a célon, tudatában van annak, hogy igazságtalanul bántak el velünk, de az így teremtett helyzet megváltoztatásával járó akadályoktól visszariad. Az a meggyőződése, hogy Közép-Európában és a Balkánon minden felet kielégítő határokat vonni lehetetlen, hogy egyik félnek szenvednie kell. Többekévébbé sajnálja Magyarországot azért, hogy balsorsa őt szemelte ki az áldozati bárány szerepére, de a fait accompli előtt meghajlik és nem tartja kívánatosnak azt, hogy a magyar kérdés felvetése által újabb nemzetközi bonyodalmakat és viszályokat teremtsenek. Ezen a táboron belül természetesen nagy árnyalati különbségek állanak fenn az őszinte magyarbaráttól a gyengén szimpatizálón keresztül a közömbösökig és az utódállamok Seaton Watson-szerű híveiig, de valamennyien egyetértenek abban, hogy az új status quot megbolygatni nem szabad.

Angliai tapasztalataim alapján nyugodtan állíthatom azt, hogy az úgynevezett lower middle class, vagyis a kispolgári osztály és mindazok, akik alatta állanak, nemcsak, hogy nem ismerik a magyar problémát, de magáról Magyarországról sincsen leghalványabb fogalmuk sem. Sokszor kérdezték tőlem, vajjon a magyarok németül beszélnek-e, hogy Budapest vagy Bucarest-e országunk fővárosa, hogy a magyarok a szláv nyelvcsoporthoz tartoznak-e s csak a jobban informáltak ismeretei terjednek a csikósig, cigányig, paprikásig és a gulyáslevesig. Rólunk alkotott fogalmuk teljesen egyezik a „Gyurkovics leányok“ filmrendezőjének fogalmával, aki a malacokat a pártás magyar ruhába öltöztetett csizmás Gyurkovicsnéval a szalón XIV. Lajos stílusú karosszékében etette.

Ezeknek a körébe a magyar propaganda nem tudott és nem is tud behatolni. De ezeknek az osztályoknak politikai súlyuk nincsen, az újságoktól és kortesektől készen kapják politikai véleményüket s hogy ez mennyire így van, azt legjobban a Young-tervezet mutatta meg, amelyet kritika és pillanatnyi habozás nélkül elfogadtak mindaddig, amíg Philipp Snowden Hágában nem követelte elosztási kulcsának módosítását.

Az angol nemzetnek erre a részére az eddigi propagandaeszközök közvetve ezután is bizonyos hatással lehetnek. Minthogy azonban ezek a tömegek a művelt középosztálytól és elsősorban a napisajtótól veszik át készen a véleményüket, propagandánknak a fősúlyt mégis csak arra kell most már helyeznie, hogy a közönségnek ezt a befolyásos rétegét igyekezzék rokonszenvező, de a magyar érdekeket a világbéke oltárán feláldozni kész emberekből átformálni olyanokká, akik a mi ügyünket a békebontás veszélye dacára készek erkölcsi súlyukkal támogatni és akiknek véleménye idővel olyan erős nyomást gyakorolhat majd a hivatalos angol diplomáciára, hogy az annak nem lesz képes ellentállni.

Ahhoz azonban, hogy ezt elérhessük, módosítanunk kell propagandánk irányát. Akkor ugyanis, amikor mi panaszainkkal a nagyvilág elé lépünk, több kevesebb szájalmat ébresztünk ugyan azokban, akik keserves sorsunkról s elszakított testvéreink szenvedéseiről értesülnek, de addig, amíg szemükben mi úgy szerepelünk mint egy elmaradt, félig balkáni nép, amely a nyugati kultúra mázával csak évszázaddal ezelőtt kezdte bevonni magát, annak

gondolatvilágába még alig helyezkedett bele, féllábbal még mindig a középkorban és a Balkánon áll, csak 1867-ben kezdett önálló nemzeti életet élni, s azt is csak arra használta fel, hogy az uralma alatt álló nemzetiségeket elnyomja, szóval addig, amíg bennünket a keleten és délen velünk határos népségekkel egy kalap alá vonnak, addig komolyan nem fognak rajtunk segíteni akarni.

A jelen ismertetése nem elég. Pótolnunk kell négy évszázad mulasztásait, meg kell ismertetnünk őket múltunkkal, intézményeink fejlődésével, kultúránk értékeivel, s ami legfontosabb, szellemünkkel.

Ausztria négyszáz esztendőn keresztül fátyolként borított el bennünket Nyugat szeme elől. Az osztrákok sohasem értettek és sohasem akartak megérteni bennünket. Osztrák írók Magyarországról beszélve sohasem az objektív igazságot keresték, s kevés kivétellel arra törekedtek, hogy a jót elhallgatva, a rosszat kiszínezve s a tényeket elferdítve hamis képet fessenek rólunk. Pedig akkor, amikor Nyugat velünk akart foglalkozni, ezekből a rosszakaratú, elferdített és a megértés teljes hiányával írt forrásokból merített, mert a magyar forrásoktól nyelvi nehézségek folytán el volt zárva, de joggal gondolta azt, hogy a német alapossággal, közvetlen szomszédaink, sőt „honfitársaink“ által írt forrásmunkákra bizalommal támaszkodhatik.

Elég egy külföldi történelem- vagy földrajzkönyvet kezünkbe vennünk ahhoz, hogy a kétségbeejtő helyzettel tisztába jöjünk. Tennyson mondta, hogy igazsággal nem nehéz olyan hazugságok ellen küzdeni, amelyek tényleg hazugságok, de olyan hazugságok ellen, melyek félig igazak, nagyon nehéz a harc. Ezt a harcot kell nekünk végigküzdenünk.

Azt a sok féligazságot és badarságot, amit külföldi iskolakönyvek felőlünk mondanak, egy nagyon figyelemreméltó füzetben szedte bokrétaba Dezső Lipót tanfelügyelő s az ugyanazon forrásokból átvett illusztrációk még talán a szövegben ismertetett tévedéseknél is beszédesebben mutatnak utat a magyar propaganda számára.

El kell oszlatnunk azt a sok, kizárólag hiányos ismereteken alapuló tévedést, melyet felőlünk táplálnak. Ezeket részletezni lehetetlen, de mindenki, aki huzamosabban külföldön tartózkodott, sőt bárki, aki egy külföldön készült magyartárgyú filmet nyitott szemmel végignézett, megismerhetett belőlük annyit, amennyiből a baj gyökerét megláthatta.

A külföldre menő magyart mindenütt szívesen fogadják, mert kitűnő modorú, képzett és világlátott. A helyett azonban, hogy róluk arra következtetnének, hogy itt nálunk a lakosságnak rendkívül széles rétege ilyen értékes és képzett egyedekből áll, akiket otthon is a kultúra és a civilizáció levegője vesz körül, minden esetben azt gondolják, hogy annak a nagyon vékony társadalmi rétegnek egy tagja áll előttük, amely a balkáni Magyarország legfelsőbb ezréhez tartozik, amit különben a külföldön oly ritka, de nálunk oly gyakori címerek és prédikátumok viselése még megerősíteni látszik.

Nem tudják elképzelni, hogy egy nemzet, amelyről addig semmit sem hallottak soha, amely önállóságra csak „Ausztria“ összeomlása után tett szert, amely egy Romániával és egy Szerbiával határos, a végtelen „Steppet“ lakja, ahol vad ménesek kergetik egymást a fata morgánás rónán és ahol az utóbbi évtized alatt kiépült Budapesttől eltévelytve város sincsen, csak itt-ott elszórtan egy-egy parasztkunyhó, hogy ez a nemzet valójában komoly kultúrértékekben gazdag, művelt, s igen sok tekintetben az öntelt nyugatiak fölött áll. Arról pedig fogalmuk sincs, hogy ez a nemzet volt az első, amely már a középkorban modern értelemben vett nemzetállamot alkotott, hogy az ő alkotmánya talán még az angolokénál is régebb s olyan intézményeket fejlesztett ki, mint amilyen a nádori méltóság vagy az autonóm vármegye,

hogy az országgyűlési követeket Magyarországon tízezrek választották akkor, amikor még magában Angliában is csak két-hármezer ember bírt aktív választói joggal, hogy itt működött a legelső nyomdák egyike s hogy évszázados múlttal bíró kultúrintézményeink vannak, hogy egykor a magyar trón volt Európa leghatalmasabbja s Magyarország a renaissance egyik legszebb virágágya és hogy azóta is mindig együtt haladunk szellemileg a nyugattal annak dacára, hogy szegények lévén, sok külsőségben elmaradtunk tőle.

Ezeket és sok ezer más tényt kellene a Nyugattal megismertetni a végből, hogy belássa azt, hogy többet érőek vagyunk azon szomszédainknál, akiknek kedvéért bennünket tönkretettek és akiknek testvéreink egyharmadát kiszolgáltatták.

Ezt azonban mi magunk hiába hangoztatjuk. Nekünk ezt így nem hiszik el. Maguknak kell erre rájönniük.

Ennek a ténynek felismerésére kell propagandánknak a külföldet rávezetnie. Persze erre a célra rölapok, képeslapok, grafikonok, propaganda-füzetek, sőt gyűjteményes díszművek sem lehetnek alkalmasak.

Tudományos felkészültséggel és alapossággal idegen nyelven megüt és a propagandának még a látszatát is kerülő általános történelmekre, földrajzokra, alkotmány- és jogtörténetekre, filológiai, művelődéstörténeti szakmunkákra, irodalmi antológiákra, az utóbbi évtizedek eseményeinek magyar szempontból való tüzetes megvilágítására, a nemzetiségek letelepedésének tényeit, helyzetüknek évszázadokra visszanyúló ismertetését nyújtó és az évezredek elnyomás legendáját cáfoló, valamint a legelterjedtebb egyéb tévedést rektifikáló komoly művekre van szükség. Ezek megbízható forrásmunkákkul szolgálhatnak egyrészt külföldi szaktudósok, másrészt pedig azok számára, akik velünk közelebről kívánnak foglalkozni.

Ha ebben az irányban kezdünk komolyan dolgozni, akkor néhány év munkája árán elérhetjük azt, hogy a külföldi köztudatába átmegy majd a mi értékes voltunk tudata, s lassan nemcsak a pozitív tévedések tünedeznek majd el, de idővel talán el is foglalhatjuk a külföld megbecsülésében azt a helyet, amely bennünket múltunknál és jelenünknel fogva megillet ugyan, de amelyet máma megtagadnak tőlünk.

Ezeknek az alapvető munkáknak a megírása nem tűr halasztást. Ha Széchenyi István ma élne, az Akadémia legsürgősebb feladatául tűzné ki azt, hogy ezeknek a műveknek megírásáról és külföldön való kiadásukról gondoskodjék. A berlini Ungarisches Institut már tett néhány kezdeményező lépést ebben az irányban. Ez vár továbbfejlesztésre, kiegészítésre és más országokba való átültetésre.

Ezek a könyvek ne legyenek díszkiadások. A tudományos könyv szerény, de komoly köntösében s olyan kiadóknál jelenjenek meg, akiknek a neve az illető tudományág művelői körében már fogalomná vált. Megírásuknál, beosztásuknál, kiállításuknál figyelemmel kell lenni annak a nemzetnek sajtóságaira, amely számára készülnek. Mindnyájan tudjuk, hogy egy angol nem igen vesz a kezébe olyan terjedelmes könyveket, mint amilyenek a németeknek kellene.

Ezek a könyvek nem lennének a könyvpiac szenzációi. De ha körültekintéssel járunk el a tartalom és a kiadó megválasztásában, akkor minden jelentősebb könyvtárba kerülne belőlük egy-egy példány, s minden szakember elolvasná őket. Tudományos folyóiratokban viták fejlődnének ki körülöttük, s foglalkoznának velünk. Nekünk pedig nem kell egyéb.

Mert a szaktudósok tudása idővel átszűrődik a szellemi elit fejébe, az ő fejükéből átszivárog a politikusok, publicisták és tanítók koponyáiba, ezek közvetítésével pedig közkinccsé lesz. Néhány év alatt megérhetjük

akkor majd azt, hogy nem a „vitéz“, „bátor“ és „lovagias“ epitheton omansokat fogják velünk szemben használni az udvariaskodók, hanem olyanokat, amelyekből kultúránk és fajunk igaz megbecsülése fog kicsendülni.

Mikor pedig ezt megérjük, a revízió iránti kiáltásunk is meghallgatásra fog találni.

KÖRMENDY-ÉKES SÁNDOR

A RÉGI KÖNYV SORSA MAGYARORSZÁGON

E GY ORSZÁG magasabb kultúrájának fokmérője nem a szappan, — mint a szappangyárak reklámjai hirdetik — hanem a könyv. Mert mennél magasabb színvonalú és általánosabb a művelődés, annál nagyobb a könyvkiadás és a könyvfogyasztás. Az iskolázott emberek, bármily szerény anyagi viszonyok között éljen is, mindig telik szórakozásra, kávéházra, sportlátványosságokra, mozira s ha van kulturális érdeklődése, valamit juttat könyvre is. Az azonban, ha a lakások berendezéséből hiányzik a könyvszekrény vagy akár könyvespolc, a kultúrával szemben való teljes érdektelenségre mutat.

A régi Magyarország művelt társadalmát ebből a szempontból nem érheti vád. Aki Magyarországon 15—20 évvel ezelőtt akár mint tudós kutató vagy könyvtámok, akár mint csereberelő gyűjtő vagy antikvárius, régi könyvek iránt érdeklődött, az igazolhatja a régebbi századok magyarjait, mert láthatta, hogy akkoriban mily óriási tömegekben ömlöttek az antikvárkönyvpiacra a kulturális érdeklődés emlékei: a régi pergament, disznó-, borjúbőr vagy egyszerű angyalbőr (papír) kötésű könyvek a magyar művelődés régi órházaiból, a plébániák, paróchiák, nemesi udvarházak, főúri kastélyok könyvtáraiból. Ezek a régi könyvek rendszerint zsíros újjelenyomat-pecsétekkel, szétolvasottan, sárgultan kerülnek elő, tanúbizonyosságául annak, hogy nem szabadíszül szolgáltak, hanem forgatták is őket. Vagyis nálunk bizonyos körökben volt irodalmi és tudományos kultúra. A grandiózus kötésű, kifogástalan állapotban levő, „félvágatlan“ példányok elvétele, inkább csak főúri könyvtárakból bukkannak elő, ahol a könyvek nagy tömege miatt nem kerülhetett rá a sor minden könyv elolvasására. Az igazi gourmand-gyűjtő ez utóbbiakra vadászott s az ilyenekre csettintett nyelvével, különösen ha egy-egy ritkább, a gyűjtésben divatos nyomdából való könyv, — egy-egy Aldus, Frobenius, Plantin vagy a ma már lenézett Elzevir — került szeme elé, mert az igazi gourmand-könyvgyűjtő, akár a porcellángyűjtő, csak kifogástalanul ép, ritka példányokat vásárol és sokat levon egy-egy régi könyv értékéből, ha vízfoltos, zsírpécses, salátás-szélű vagy a címlapja hiányzik, akárcsak a sévres-i, meissen-i, vagy Alt-Wien porcelláncsészének, ha repedt, csorba vagy a csésze füle le van törve. Mert a legtöbb gourmand-könyvgyűjtő nem olvassa a régi könyvet, hanem vitrinszerű könyvszekrénybe helyezve őrizi, mint régiséget, mint egy-egy kor iparművészetének: nyomdászatának vagy könyvkötészetének emlékét. A gourmand-gyűjtő mellett a speciális szempontokat szem előtt tartó gyűjtők: ősnymtatvány, illusztrált könyv, nyomda (Aldus, Frobenius, Elzevir) Plantin, Estienne, Barboux, Didót, Baskerville stb.), legkisebb nyomtatványok, metszett nyomtatványok, magánnyomdák kiadványai, egyes szaktudományok (nyelvészet, történelem, kútfők, irodalom, teológia, csillagászat, alchimia, szabadkőművesség, judaica, klasszika-filológia, démonológia, bűvészet stb.), egyes korok (harmincéves háború, Napoleon-

korszaka, a magyar könyvek terén az 1711 előtt megjelent, az antikváriusoktól önkényesen „magyar ősnymtatványok“-nak nevezett nyomtatványok, 1848—49 stb.), egyes írók (Goethe, Petőfi, Ady) gyűjtői¹ a régi világban, 1914 előtt tömegekben tódultak egy-egy Dobrovsky-féle végeladás vagy más könyvbazár helyiségeibe. A háború és a forradalmak alatt ugyanezek a gyűjtők visszaadták könyveiket a Múzeum-körút, általában a Belváros antikváriusainak, ahonnan az értékek a kultuskormány éber intézkedései dacára is, még az infláció idején kiszivárogtak külföldre, Ausztriába, a megszállt területekre és Németországba és innen Amerikába, ahonnan soha többé vissza nem kerülhetnek Európába és még kevésbé Magyarországra. Ma a régi könyvek piaca bibliofil szempontból üres. Csak az maradt itthon, aminek nincs internacionális értéke, főként a külföldet kevésbé érdeklő magyar könyvek, továbbá teológiai és jogi munkák, amelyeket sokkal kevesebb ember gyűjt, mint amennyi az antikvár-piacokon előkerül. Éppen ezért ezekből elég sok jut a kőbányai papírzúzdába a kiselejtezett üzleti levelezésekkel, számadáskönyvekkel, néha egy-egy régi levéltárral együtt, mint ahogy hat évvel ezelőtt is történt, amikor egy Budapesttől hatvan kilométerre levő kastély levéltárát vásárolta meg métermázsánként, makulatúraárban egyik szerencsés, de élheterlen dobutcai antikvárius, aki, hogy gyorsan lebonyolítsa az üzletet és hamarosan kivegye a portékából a hasznot, néhány Rákóczi-korabeli levelet eladott az egyik levéltárnak, a többit pedig a papírzúzdában értékesítette.

Mint mindentűt, Magyarországon is gyakran előfordul, hogy a földbirtokot a kastéllyal s annak teljes berendezésével együtt adják el. Minden magyar kastély teljes berendezéséhez hozzátartozik a könyvtár is, amelyet az adás-vételnél inkább csak ráadásnak szokás tekinteni, ami egyébként helyes is, lévén a régi könyvnek, mint általában minden régiségnek az ára fiktív s a gyűjtés divatjának változásától függő. Aki nem könyvgyűjtő, vagy kutató tudós, arra nézve a könyvrítkaság semmi vonzóerővel nem bír s ha a nyakába szakad és nem tud tőle szabadulni, inkább terhet jelent rá nézve, mint hasznot. Ilyen eset fordult elő a hajmáskéri Zichy-birtok eladása alkalmával, amikor a vásárló honvédelmi minisztériumnak szakadt a nyakába egy főként 18. századbeli értékes, francia, angol, olasz könyvekből álló könyvtár, amely a Ludovika Akadémiában, majd a Helyőrségi Könyvtárban, végül a Tiszti Kaszinó könyvtárában nyert elhelyezést. E könyvek legnagyobb részéről kiderült, hogy katonai könyvtárak számára, sőt a Tiszti Kaszinó kitűnően vezetett közművelődési könyvtára számára is teljesen alkalmatlanok s csak fölösleges módon foglalják a helyet és szaporítják az adminisztrációs költségeket. Az illetékesek a nagy közkönyvtárakkal folytatott sikertelen tárgyalások után végre is elhatározták, hogy értékesítik a könyveket s helyettük programjukba illoket vásárolnak. Ez azonban, bármily beesések voltak is e könyvek, nem sikerülhetett úgy, ahogy remélték, mert a könyvtár tulajdonosai kötelességszerűen beleütötték anilinfestékes bélyegzőiket a könyvekbe, sőt mielőtt a Tiszti Kaszinó átvette volna a könyveket, az egyik könyvtár a maga igazolására még egy bélyegzőt ütött a címlap második oldalára, e szóval: „selejtes“. Tudnunk kell, hogy a bélyegzővel ellátott könyv, még ha a bélyegzés tulajdonjogi szempontból már érvénytelen is, annyit ront a könyv értékesítési lehetőségein, mint ha egy meissenai porcellánippnek le van törve a karja. E hibája miatt ez a jobb sorsra érdemes becses főúri könyvtár, amely szépen dokumentálta a 18. század magyar főúrainak könyvgyűjtő ízlését, néhány évvel ezelőtt részben a magyar, részben a kül-

¹ A gyűjtésre l. bővebben Bibliophilia c. tanulmányomat. Benedek: Irodalmi Lexikon 125—128. ll.

földi könyvpiacokon alacsony árakon szóródott szét. De van olyan főúri kastély is, amely évek óta lakatlan s könyvtárát sem tulajdonosa, sem kutatók nem használják s pár évvel ezelőtt még előfordult s talán ma is van rá eset, hogy a régiségeket tartalmazó könyvtár ládába csomagolva a padláson várja bizonytalan sorsát: az egereket, a kemencét, vagy az ószerest. Ezekről a becsomagolt könyvekről legendák keringenek. Legérdekesebb ilyen legenda a megszállt Felvidékről jutott el hozzánk. Itt, hol kastélyokban s a régi műveltségű városokban mindig volt könyv iránti érdeklődés és könyvgyűjtés, állítólag ma is volna magánkézben egy Gutenberg-féle biblia, amelyet tulajdonosa, mint családi ereklyét Őriz a padláson, a nélkül, hogy értékét csak a legtávolabbról is sejténé. Pedig ennek elérhető bibliofil árából igen rendes birtokot lehetne vásárolni, ami alkalmas volna arra, hogy kárpótolja az eladót azért a fájdalomért és kegyeletstértért, melyet e könyv eladásával őseivel szemben elkövetett.

A magyar bibliofilpiac általában annyira üres, hogy egy-egy szebb és értékesebb régi könyvnek, például egy Turóczi-krónikának az előkerülése valósággal eseményszámba megy. De kér is érte az antikvárius olyan árat, hogy még az az egy-két gazdag gyűjtő is, aki megmaradt Csonka-Magyar - országon, alig tudja megvásárolni. Ez az ország, amely még tíz évvel ezelőtt is oly gazdag volt könyvkincsekben (pedig megszámlálhatatlan mennyiség pusztult el nálunk kemencékben alágyújtásra, fidibusznak, vagy céltáblának), ahova a német és osztrák antikváriusok szívesen rándultak el egy-egy üzleti útra, mert mindig dús kincsekkel megrakva térhettek innen haza, ma már szegény és kifosztott. Kiürültek a méhesek is, a régi jó táblabírák és református prédikátorok könyvtárai, az a régi magyar könyvtártípus, amelyben a könyveket nem dísznek tartották, hanem kétségkívül olvasták. Ami könyvkincsünk még megmaradt, az a múzeumok, közkönyvtárak, papi, hitbizományi és általában főúri könyvtárak polcain hever, eltemetve. A nyilvános könyvtárak anyaga kutatások céljaira tudósoknak rendelkezésére áll ugyan, a hitbizományi, főúri könyvtárak azonban legnagyobbreszt teljesen megközelíthetetlenek, még anyaguk is teljesen ismeretlen, pedig következtetve abból az egy-két főúri könyvtárból, amelyeknek vagy a jegyzékét vagy a könyvállományát volt alkalmunk látni, azt kell hinnünk, hogy mind forráskutatás szempontjából, mind bibliofil szempontból igen nagy értékek heverhetnek bennük. A hitbizományi törvény megalkotása alkalmával különös figyelmet kellene fordítani a könyvtárakra, mert könnyen megtörténhetik, hogy tulajdonosaik — ha szabadon rendelkezhetnek velük — és hirtelen pénzre lesz szükségük valamikor, felhívhatják a legközelebbi ószerest és métermázsánként adhatják el az egyébként úgyszólván csak hasznavehetetlen bútor gyanánt heverő könyveket. E sorok írójának van némi gyakorlata a könyvgyűjtés, eladás és vásárlás terén, s az a tapasztalata, hogy a megszorult ember legelőször rendszerint a könyvtárát dobja piacra s többnyire annak arányában szabja meg az eladási árat, hogy mennyi pénzre van azonnal szüksége; ezen az alapon indul meg az alku. És hogy a könyvtár kerül legelőször sorra, az megérthető, mert a tudós könnyen megtalálhatja a neki szükséges könyveket közkönyvtárakban, a laikus pedig, aki egyszerűen „könyvkupacot“ gyűjtött, csak egy nélkülözhető bútoradarabot, amellyel egyébként büszkélkedett, dobott ki a lakásából. Valószínű, hogy a főúri könyvtáraknak is ez lesz valamikor a sorsuk s ezért a hitbizományi könyvtárak esetleges majdani értékesítésénél az állami könyvtáraknak elővásárlási jogot kellene biztosítani. De már ezt megelőzőleg keresni kellene a lehetőséget arra, hogy a hitbizományi könyvtárak anyaga ismertté váljon és tudósok, kutatók közkönyvtárak útján kikölcso-nózhessenek olyan forrásmunkákat, amelyek közkönyvtárakban nincsenek

meg. Hogy lehetnek nagy könyvritkaságok, ismeretlen munkák, unikumok e könyvtárakban, arra főként az idegen szemektől féltékenyen őrzött Vigyázó-könyvtár esetéből következtethetünk. E könyvtárról, amely itt volt a főváros kellős közepén évtizedeken keresztül, — most a Vigyázó-hagyaték-nak az Akadémiától való átvétele alkalmával kiderült, hogy több, teljesen ismeretlen ősnymtatvány-kincse van, amelyeket magyar tudósok már régen leírhattak, átkutathattak és ismertethettek volna az egész tudományos világ előtt, ha tulajdonosaik nem tartoztak volna a „féltékeny“ gyűjtők sorába. S ha egy egészen fiatal, alig ötvenéves könyvtárból előkerülhetnek ilyen ritkaságok, joggal remélhetjük, hogy a többszázéves főúri kastélyok könyvtárai is rejtegetnek efféle meglepetéseket.

Magyarországon sohasem volt könyvtárosképzés és ma sincs. A múlt század s a letűnt nemzedék könyvtárnokai és bibliográfusai: Szombathi János, Szabó Károly, Ferenczi Zoltán, Horváth Ignác és Hellebranth Árpád maguktól, autodidaxis útján lettek könyvtárnokokká. Általában könyvtárnokká az lett, akit azzá megválasztottak vagy kineveztek. A könyvtárnok a legtöbb esetben semmiben sem különbözött a számtisztól vagy egyéb rubrikázó hivatalnoktól s a könyvkatalogizálás munkáját ugyanazzal a lélekkel is végezte, mint amazok. Még nem is olyan régen előfordult az is, hogy könyvtári tisztviselők egészen közönséges bibliográfiai alapvető munkáknak a címét sem hallották, bibliofil szempontjaik pedig egyáltalán nem voltak. Ily körülmények közt a ritka könyv nem részesülhetett a kívánt védelemben az antikváriusokkal szemben, akik viszont többnyire tamilt bibliofilek. Így történhetett meg 1870-ben az a soha jóvá nem tehető hiba, hogy Nagy István debreceni gyűjtőnek magyar szempontból megbecsülhetetlen értékű „magyar ősnymtatvány“-könyvtára külföldre került a List és Francke antikvárius-céghez, amely előbb nyomtatott katalógust készítettett róla, majd — miután magyar részről semmi érdeklődés nem volt e könyvek iránt, eladta őket külföldieknek. Unikumai idegen kezekbe kerültek, valamelyik német vagy angol könyvtárban lappanganak s számos 16. századbeli magyar könyvnek a címét is csak Nagy István könyvtárának List és Francke által kiadott katalógusából ismerjük. Talán szinten a bibliofillá elhanyagoltsága volt az oka annak is, hogy a híres és nagyértékű Reviczky-könyvtár, amely főként a görög-római klasszikusok első nyomtatott kiadásait gyűjtötte s amelyről külföldre kerülése után, még a 18. században két katalógus is készült, szintén elveszett számunkra.

A mai üres piac szempontjából már majdnem egészen közömbös, hogy könyvtámokaink bibliofil érdeklődésű és képzettségű emberek-e, annál inkább, mert hiszen nagy közkönyvtárainknak, leszámítva talán a Fővárosi Könyvtárat, a háború után úgy sincsen könyvek vételére számbavehető költségvetésük. Az a néhány igen jeles könyvtámok, aki bibliofil és „katalógus-olvasó“, mindenesetre meg tud felelni a ma egyre ritkábban felmerülő kérdésekre. A könyvtárak s a jövő szempontjából azonban több kész bibliográfusra Van szükségünk, akik töredékeket, kötéseket meg tudnak határozni, tisztában vannak a ritkaságokkal, hogy a jövőben ne fordulhasson elő, ha könyvkincsekről érdeklődnek náluk, hogy az Ipolyi Mitológiáját említsek, amely legendás könyv ugyan, de nem ritkaság. Gvadányi, Csokonai, Petőfi első kiadásai ritkábbak, nem is szólva a 16. századbeli magyar munkákról s a 15. századbeli, budai ősnymtatványokról vagy a külföldön nyomtatott, vagyonokat érő könyvek egész seregéről.

EGY KATONA GONDOLATAI

— Seeckt vezérezredes könyve! —

A HÁBORÚS könyvek és emlékiratok nem nagyon díszes gúláján — amelynek nem jósolhatunk cheopsi halhatatlanságot — van egy kis könyv: a Seeckt vezérezredése. Ez a könyv azért értékes, mert nem emlékirat. Különös jelentőséget az író személye ad neki: a vezérezredes a háborús és mai Németország egyik legvonzóbb, leghatározottabb katonai személyisége.

Több felelős állásban volt, ahol megismerte a középhatalmak hadseregeit, vezető államférfiakt és katonáit.

Mégsem írt emlékiratot. Írásában nem igazolja a saját cselekedeteit, nem támad másokat.

A felsőbbrendű elme nyugalmával, a képzett és éles szemű katona helyes ítéletével, az egészséges ember jó idegzetével, nyugodtan mérlegel és higgadtan beszél. De nem háborúról, baklövésekről és azok okairól, hanem felelős állásaiban szerzett tapasztalatairól. Úgy, hogy azokat értékesíthetjük is.

Könyve nem összefüggő szerkezetű. Felfogása, előadásmódja eredeti akkor is, amikor már „megtárgyalta“ kérdéseket világít meg — de új szempontok szerint.

Előadását száraz humora élénkíti. „Három dolog — az ostobaság, a bürokrácia és a jelszavak — ellen hiába küzd az emberi elme.“ Az ostobaság elleni reménytelen küzdelmet nálánál okosabb embereknek engedi át, a katonai bürokráciával szemben vesztesnek érzi magát. A jelszavakkal akar harcra kelni. Ugyanis azt látja, hogy sok különben okos embernek csak azért nincs önálló véleménye, mert jelszavakba kapaszkodik. Ez érthető, „...nagy könnyebbség, ha... olyan gondolatra hivatkozhatunk, amelyet előttünk már más“ formába öntött.

Mint katona romboló hatásúaknak tartja a jelszavakat és küzd ellenük. „A múltnál fontosabb a jövő.“ Ennek folytán elsősorban a legelterjedtebb és nem újkeletű jelszó, a pacifizmus ellen fordul.

Igazán megkapó, hogyan beszél ez az előkelő katona a háborúvégi, front mögötti, wilsoni és genfi jelszóval szemben erről a kérdéstről.

„Aki a háború vérben forgó szemébe mélyen belenézett; aki a világháború harcmezőit jó kilátó pontról tekintette át; aki a sok elhamvasztott tűzhely láttára megöszült; aki felelősséggel tartozott sokak életéért és haláláért, tehát tapasztalt és megfontolt katona, az sokkal jobban fél a háborútól, mint az a képzelődő, aki a nélkül, hogy a háborút ismerné, csak a békéről szónokol.“ Hozzátehetjük — legtöbbször pártpolitikából és felelősség nélkül!

Lehet „öntudatra épült és felelősségérzetből fakadó pacifizmus, de a nemzet méltóságát sárba tipró és nemzetközi ölelkezésre alapított pacifizmus nincs!“

A katona örömmel üdvözli „mindazokat a törekvéseket, amelyek a háború lehetőségét csökkentik, de nem megy az utcám a jelszóval... Nem

¹ Fordította Németh József, ny. vkszt. őrnagy. Szerző kiadása (155 oldal.) Budapest, 1929.

Tartalom: Jelszavak. Szimbólumok. Frigyes napja. Schlieffen napja. Hindenburg. Az öreg svéd lobogó. Emléktábla. Problémák: Államférfi és hadvezér. Az elérhető cél. Korszerű hadseregek. A hadsereg az államban. Korszerű lovasság. A vezérkar főnöke. Arról, ami fontos.

kell többé háború!“ vagy, mondhatnánk mi: „Nem akarok többé katonát látni!“

Ilyen kérdésekről — mondja Seeckt — „nem az államfők, az államférfiak, szerződések és szövetségek, hanem magasabb erők, a népek létének és nem létének örök törvényei döntenek“.

Az imperializmus jelszavát találó szarkazmussal jellemzi: „Imperialista mindig az a másik fél, akinek nyílt vagy burkolt hódító vágya ellen állítólag védekezni kell. Csak az angoloknak van joguk hozzá, hogy az 'empire*' fogalom az egész földet körülölelő hatalmuk büszkeségét tükrözze vissza; az összes többi népek imperializmusa merénylet a világbéke ellen.“

Természetesen az imperializmus független az „imperátor“-tól és az államformától. Ezt a mi pacifistáink nem tudják. De úgy látszik, a németek sem, mert a vezérezredek a militarizmus jelszavával foglalkozva elmondja, hogy a franciák egész népüket „nation armée“-vá nevelik, Amerika pedig „amely önérzetesen lobogtatja a béke zászlóját — egyetemeken vezérkari tisztekkel tartat előadásokat a háborúról és hadművészetről; művelt ifjúságát 'officer training corps*-okba szervezi és iparával begyakorolja a mozgósítást“.¹ Seeckt ezt hazafiasságnak nevezi, Németországban a pacifista — mi azt hisszük, Amerika is Németországról — ugyanezt porosz militarizmusnak mondaná.

Nem veszünk sorra minden jelszót, amelyet a szerző „leleplez“. Azzal végezzük ennek a fejezetnek az ismertetését, amit a háborús célokról ír, katonai szempontból: „Stinnesnek a főhadiszálláson nincs semmi keresnivalója. A hadvezetésnek csupán egy célja lehet: az ellenfél hadseregének megsemmisítése.“ Minden egyéb az államvezetés dolga, — egyetértésben a hadvezetéssel.

A hadseregnevelő tábormok céltudatosságát ismerjük meg abból, amit például Nagy Frigyesről csupán két rövid oldalon szól. Ezzel katonai szempontból mindent elmondott. A hadsereg „egységes fogalom“, a katonai becsület egy a hadvezérmél és közkatonánál és ennek a hadseregnek a vezetése a „nagy király számára megtiszteltetés volt!“

Az idézetek köré csoportosított rövid mondatokban világosan meghatározza a katona kötelességét, a nevelés célját, a legfőbb katonai erényt: „... a hadsereget jól vezesd“, ezt kívánja a becsület.

Hindenburgot szobor örökíti meg. Seeckt szerint azért, mert itt nem festői, hanem hatalmas formákról van szó. Az anyag, amelybe ezeket vésik, nem lehet márvány, mert a „kő finom felülete alatt gondolatok cikkáznak, szenvedélyek tombolnak“. Az olasz bronz sem jó anyag Hindenburg egyéniségének ábrázolására, mert ez „a problematikus természetek talányát megoldatlanul hagyja“. Ódon német templomokban és múzeumokban csodálatos középkori fafaragványok vannak. „A határozott, de mégis puha formák világosan fejezik ki a test felépítését, a fa színe enyhíti a felületet, a lélek a faragvány belsejéből sugárzik.“ Rendszerint olyan személyeket ábrázoltak így, akiket szemből-szembe alig látott valaki. De ezek is csak emberek voltak, ha aztán szimbólumokká váltak is.

Ilyen szimbólumnak tekinti Németország Hindenburgot. „A szolgálat, a kötelesség és az állam iránti odaadás szimbólumának.“ Mi átjött a régi porosz királyságból a mai német köztársaságba és ott „az idők forгатagában az állandóság és nyugalom szimbóluma“.

Minket a könyv további fejezeteiből leginkább a korszerű hadseregről szóló fejtegetések érdekelnek. Ezek Seeckt határozott látjelentése szerint csak az ő egyéni véleményét „tükrözik“.

¹ V. ö. Czákó István, Az Egyesült-Államok ifjúságának katonai nevelése, Magyar Szemle. VII. kötet, 41. oldal.

A következő kérdésekre keres választ: „Merre visz a katonai fejlődés útja? Kell-e még hadsereg?” és ha igen, az „milyen lesz? Miként fog viselkedni?”

Mielőtt a kérdésekre felelne, sorra veszi a háborúban résztvevő hatalmak véderőrendszerét és egyéb háborús készségét a világháború kezdetekor. Megállapítja, hogy egyik nemzet sem lépett a népességének megfelelő, vagy teljes készütséggel a háborúba. A nagy állandó hadsereggel rendelkező államok közül legjobban Franciaország, legkevésbé a kettős monarchia tudta háborús erőit és anyagát megszervezni. Érdekes megállapítás ez a háborús felelősséget kutatók részére!

Az angolszász hatalmak csodával határos hadseregszervezése és ipari mozgósítása eredményezte az évekig húzódó állásharcokat, az európai véderőrendszerekhez simuló tömeghadseregekkel. Azt a küzdelmet, amely „voltaképpen... a minden erőt felemészítő birkózásba fulladt”. Igen, mert az ilyen „tömeg nehézkes, nem tud könnyödén mozogni, tehát győzni sem; csupán elnyomni képes”.

A háború után úgy látszik a „fiireur du nombre” a végét járja.

Nagy-Britannia és az amerikai Unió kis, mozgékony békebeli hadsereget tartanak. Azonban minden hatalom másképpen értékesíti háborús tapasztalatait. Anglia légi erejét növelte legjobban. Az Unió¹ ebben sem maradt el és ezenkívül a fent jelzett módon készíti elő ifjúságát a háborúra.

Franciaország csaknem hadi létszámú hadsereget tart, erős tartalékokkal. Itt is nagy a légi flotta; az ifjúság katonai kiképzése ugyancsak megvan.

Olaszország frontserége mellett tartalékképpen fasiszta milíciát szervezett. A fiatalág fasiszta-katonai nevelésben részesül.

Oroszország, bár nehézségekkel küzd, nagy sereget tart és „e mellett a keretrendszerrel akar fegyverfogható tömegein úrrá lenni”.

Az új hadseregek (lengyel, cseh, jugoszláv stb.) az általános hadkötelezettségen alapulnak. A szolgálati idő nem nagy, állandó békehadsereg gondoskodik az állam „biztonságáéról”.

Az itt vázolt fejlődés nem mutat lényeges változást a háború előtti helyzettel szemben. A „fureur du nombre” mégis hiába védi a maga jogait. A gazdasági helyzet folytán minden állam kénytelen lesz előbb-utóbb háborús kiadásait csökkenteni, véderőrendszerét megváltoztatni.

Ezzel a kényszerűséggel szemben a mai politika „légköri viszonyai” a békére való nagy hajlandóság mellett is nagy állandó hadseregek tartására készítetik a lefegyverzést hirdető államok egy részét. Ha őszinte ez a béke után való vágy, akkor semmi akadálya sem lehet a számok (a hadseregek létszáma) kiegyenlítésének. Ebben „nagyobb békegarancia rejlik, mint az erők eszményi és soha el nem érhető csökkentése” után való törekvésben.

De változást sürget a haditechnika fejlődése is. Példának okáért „a korszerű tüzérség vezetéséhez iskolázott és fegyelmezett szellemi erő kell. Ilyen felkészültsége felületesen kiképzett csapatnak nem lehet”. Tehát a nagy tömeg, amely nem iskolázható megfelelő módon, „az ellenség oldalán működő kisszámú technikussal szemben, a legrosszabb értelemben vett ágyútöltelék szintjére süllyed”.

Sokan, akik a légi erők óriási fejlődésére gondolnak, azt hiszik, ez oldja meg a világháború megoldatlan problémáját, az ellenfél megsemmisítését. Szerintük „a szárazföldi haderő nélkülözhető”. Pedig a változás csak az, „hogy míg eddig a döntésért csupán szárazföldön és vizen folyt a küzdelem, most a levegőben is fog folyni”. A jövőben az otthon dolgozó polgárt is

¹ V. ö. Hardy Kálmán cikkét „A légvédelemről”. Magyar Szemle, VI. kötet 3. (23.) sz. 235. oldal.

megtámadhatják, de az otthon védelme ilyen támadásokkal szemben a légi- és légvédelem feladata lesz.

A fegyverkezési technika és a mai véderőrendszerek Seeckt fejtegetései szerint „nem idomultak a jövő fejlődéséhez“ és a legközelebbi háború valószínűleg egészen másképpen alakul, mint ahogyan azt a mai szakember elképzei. (Ezt a csalódást már a mi életünkben nem egy szakember érte meg. Elég az orosz-japán háborúra és a világháború első szakára gondolnunk.)

A háborút a légi erők kezdik majd meg (az ellenfél erőforrásainak megtámadása, a személyi és anyagi mozgósítás megzavarása érdekében), mert ezek vethetők legkönnyebben harcba.

A légi támadást követi gyors ütemben a békebeli, jól képzett, mozgékony hadsereg megmozdulása. Minél értékesebb ez, minél jobb a vezetése, annál nagyobb reménye van arra, „hogyan az útjában álló ellenséges erőt rövid idő alatt megveri, az ellenfelet további erők felállításában és fejlesztésében akadályozza, sőt talán már békére is kényszerítheti“.

A békebeli hadseregek küzdelme alatt megkezdődik az ország többi véderőinek a szervezése. A mozgékonyabb és technikailag képzettebb fél mindent el fog követni ennek a megakadályozására is.

Röviden: „jól kiképzett, mozgékony, tehát kisebb hadseregek kerülnek alkalmazásra, amelyek hatását a repülő fegyverem lényegesen fokozza“. Párhuzamos ezzel az otthoni erők megfelelő felkészülése.

Milyen legyen az így akcióba lépő „működő“ hadsereg? (Stosstruppe!)

Hivatásos katonákból álljon, lehetőleg önkéntesekből. A szolgálati idő a technikai kiképzés mérvétől függ. Lesznek olyan fegyverek, amelyeknek jó alkalmazásához nagy tapasztalat és nagy műszaki tudás kell, máshol a fiatalos frissesség a fontos.

A „működő“ hadsereg nagyságát az állam biztonsága, katonai — földrajzi és pénzügyi helyzete adja meg. Minden állam, mely így alakítja meg haderejét, igyekezni fog a kiképzés, a fegyverzet és felszerelés tökéletességének elérésére.

Ehhez képest nélkülözhetetlen a nagy mozgékonyosság (nagy számú és kitűnő lovasság, motorvontatás a gyalogság részére, motoros ütegek stb.), hatásos fegyverzet és állandó erőpótlás. Legjobb azonban, ha ez a hadsereg első alkalmazásánál semmi, pótlásra sem szorul.

A „működő“ hadsereg legfontosabb velejárója egy arra való tisztekből és altisztekből álló „kiképző mag“. Ez neveli az ország fegyverfogható fiatalágát. Ha szükséges, ismétlődő tanfolyamokat is tart. Az így képzett tömeg legjobbjai kiegészíthetik a „működő“ hadsereget, a többi átveheti felfegyverzése után a haza védelmét. Ezeknek a nevelése ne annyira katonai legyen, inkább általános szellemi és testi.

A kiképzés alapja a jó tiszti és altiszti nevelés.

A korszerű fegyverkezés kérdését nem lehet raktári készletekkel megoldani. A „működő“ hadsereg és első „pótlásai“ részére készen kell ugyan tartani a legtökéletesebb fegyvereket, de milliós hadseregeknél ez lehetetlen és nem gazdaságos. „Az ilyen anyag katonai értéke a természetes elavulás folytán egyszersmind kétes is.“ „A tömegek lefegyverzésére csak egy mód van: meg kell állapítani a fegyver típusát és ezzel együtt elő kell készíteni a szükség esetére a tömeggyártást.“

Ez a hadsereg és hazai ipar együttes feladata. Ehhez persze az ipar állami támogatása szükséges, már békében is. Ez még mindig olcsóbb eljárás, mint a raktározás problematikus rendszere.

„A korszerű lovasság“ és „A vezérkar főnöke“ című fejezetek tulajdonképpen az itt vázolt gondolatmenetnek a függvényei.

Seeckt lelkes szószólója a „korszerű lovasság“ (tüzérségi fegyverekkel támogatott, híradó, műszaki stb. szolgálatban kiképzett lovashadosztályok) fenntartásának. Az ilyen lovasság feladatát a mozgósításkor való gyors harcbevételben (az ellenfél felvonulásának zavarása, a határvédelem át-törésével és ezzel a légi távolfelderítés kiegészítése), a közelfelderítésben és a döntés után való gyors alkalmazásban látja; de a csata eldöntésében is tevékeny részt vehet a lovasság, éppen a mozgékonyasága miatt.

Mozgékonyasága csak a jó, megfelelően képzett lovasnak van, ez az első lépés a további neveléshez. Erre legjobb eszköznek a póljátékot tartja.

Számos példával támogatja felfogását: „a korszerűen kiképzett, felszerelt és vezetett lovasság napjai egyáltalán nincsenek megszámlálva,... bizalommal tekinthet a jövő felé“.

A vezérkari főnök szerepének meghatározásánál Seeckt zavarban van. Volt munkatársának, Hentsch ezredesnek egy kijelentése segíti ki. Valaki egyszer a főhadiszálláson az ezredet kérdezte: „Ali is az a szállásmester?“ Ez így felelt: „A szállásmester mindazokat az ügyeket intézi, amelyeket a vezérkari főnök nem tud, vagy nem akar elvégezni.“ Tegyük a vezérkari főnök helyére a hadvezért, a szállásmester helyére a vezérkari főnököt, akkor közelebb jutottunk a fogalom meghatározásához.

A vezérkar történetének rövid ismertetése és a hadvezér és első munkatársa (a vezérkari főnök) egymáshoz való viszonyának tárgyalása után arra a következtetésre jut, hogy a „szerencsés vezetés két nagy tényezőjét — a tapasztalatot és az ifjúságot — helyes arányban“ kell összekevernünk. De szükségesnek tartja ehhez az idősebbek (a tábormoki kar) gondos továbbképzését is. „Csakis így szerezhetnek jogot arra, hogy állásukban megmaradjanak“.

A hadsereg viszonyát az államhoz két kérdés szerint ítéli meg. „Mit követelnek a hadseregtől? Mit követelnek a hadsereg számára?“

„Csakis nemzeti jellegű hadseregekre gondolhatunk, amelyekben a nép összes sajátosságai visszatükröződnek.“ „A katona munkatere az ember, aki a tudományon, a technikán és az anyagon uralkodik. A hadsereg nem más, mint sok embernek ugyanazon komoly cél érdekében való egyesülése.“ Jelszava: „mindenki mindenkiért“. „A hadsereg ne legyen állam az államban, hanem minden erejét annak szolgálatába állítva, magának az államnak hű képmása legyen.“

De a hadsereget a maga belső életében „szabadon kell hagyni, legalább annyira, amennyire ez a szabadság az állam összeségébe beilleszthető“. A belpolitika és külpolitika vegyék mindig figyelembe a katonai érdekeket. Ha a hadseregtől megkívánjuk, hogy jó, tehát „elismerésre méltó legyen, akkor az államtól is el kell várnunk, hogy a nyilvános életben biztosítsa hadseregének és képviselőinek az őt megillető helyet és minden támadással szemben meg is védje őket“.

Ez az igazság anyagi téren is helytálló. A katona nem „a zsoldért“ katona, „de nagyon esztelenül cselekszik az az állam, amely leghűbb és legértékesebb szolgáját a napi élet gondjaitól a lehetőség szerint nem szabadítja meg“.

A hadseregtől értéket, alkotmányos szellemet követelünk, az állam pedig becsülje meg és szeresse hadseregét.

„Senki se nyúljon a hadsereghez!“ — kiáltjuk a pártoknak. A hadsereg nem párthadsereg, az államnak — és csakis neki — szolgál, „mert ő az állam maga“.

Ennél szabatosabban nehéz ezt a kényes és ma sokat vitatott kérdést megvilágítani.

Seeckt vezérezredes kis könyvének elolvasása után mindenki megérti,

aki a német viszonyokat ismeri, hogy ez az érzéseiben erősen konzervatív katona, de modern szakember* évekig lehetett a versailles-i német hadsereg szervezője, tanítója, vezetője.

Könyve nekünk, magyar katonáknak, de minden magyar embernek is sok tanulságot nyújt.

HARDY KÁLMÁN

KIÉ A DÉLI-SARK?

1. Amikor most húsz esztendeje — 1909 áprilisában — Robert Edwin Peary kitűzte a csillagos lobogót az északi sarkon, még híre sem volt a rádiónak. Öt hónapig tartott, amíg valahonnan Labradorból táviratot küldhetett Roosevelt-nek, az Egyesült-Államok elnökének; jelentette, hogy megvan a vén sark: „I have the old Pole, birtokba vettem az Unió nevében.“

Roosevelt állítólag ezt válaszolta Pearynek, ugyancsak táviratban:

„Köszönöm. Mit csináljak vele?“

Ez nyilván csak anekdóta. Roosevelt, bármily érdes és eredeti ember volt is, még hozzá, mint afféle oroszánvadász, meglehetősen kemény legény is — aligha hűtötte (vagy forrázta) le ilyen nyers válasszal azt a férfit, aki huszonhárom év leforgása alatt kerek tizenkét esztendőt töltött a sarki tájakon önfeláldozó kutató és fölfedező útjain, hogy végül nyolcadik expedícióján tömördek szenvedés árán meghódítsa a századok óta hiába ostromlott sarkot, hazája és az emberiség számára.

Cook-kal való áldatlan harcát ugyanazzal a makacs szívóssággal és erélyességgel vívta meg Peary, amellyel az északi sarkot maga alá gyűrte. Az eleinte lázasan ünnevelt versenytárs elhullott a harcban; nemcsak elsőse dőlt meg, kiderült róla, hogy közelében sem járt az északi sarknak. Peary győzelmének nagyságát és szépségét nem homályosíthatta el az évekig folyó példátlan vita. Cook „elnyerte“ — mint mondani szokták — méltó büntetését — ma is börtönben ül valami egyéb turpisság miatt. Peary érdemeit az altengemagyi méltósággal jutalmazta halás hazája. Haláláig és még azóta is, mind e mai napig ő volt az egyetlen ember, akinek a lába az északi sark jégtorlaszait taposta — ő és néger szolgája, meg négy hűséges eszkimó kísérője.

Tizenhét évbe telt, amíg az első ember megjelent ő utána az északi sark fölött s repülőgépről lehajította a magasból győzelmi lobogóját. Ez a lobogó is a csillagos-sávós amerikai lobogó volt: a fürge és elszánt Byrd kapitányé, ugyanazé a vakmerő férfiúé, aki mostan a déli sarkon aratja diplomáciai bonyodalmakat keltő diadalait.

Byrd után harmadnapra repült el az északi sark fölött Amundsen a Norge léghajón. Amundsen norvég zászlórúdjával együtt fúródtak a jégbe útitársainak — Ellsworth-nak és Nobile-nak — diadalmi jelvényei: az amerikai és az olasz lobogó.

Most esztendeje, 1928-ban, Sir Hubert Wilkins, az ausztráliai sarkutazó, repült el, megint csak leszállás nélkül, az északi sark befagyott tengere fölött, ha nem is pontosan a sark fölött, Alaskából a Spitzbergákra. Az ő dicsősége brit győzelem. Rajta kívül még a szerencsétlen Italia léghajó utasai (Nobile és sokat szenvedett társai) voltak az egyedüliek, akiknek a pillantása elhatolt az északi sarkra, ha ugyan a köd el nem rejtette előlük az áhított célpontot. Lehetséges, hogy az Italia hajótöröttjeinek

megmentésére fölszállt Amundsen (és nemes francia bajtársa, Guilbaut) is eljutott még egyszer az északi sark fölé — erre a kérdésre ma már választ nem kaphatunk.

Ha végigtekintünk azoknak a névsorán, akik elérték a sarkot: a fölfedezés jogán alig lehet elvitatni az Egyesült-Államok elsőbbségét. Igaz: az északi sark a „nyílt“ tenger kellős közepén van s a tenger nemzetközi. Ha hajón juthatna el valaki odáig, hajója fedélzetén nemzetének a talaján állana. A sarki óceán jége, bármily gonosz és félelmetes torlaszt emel is a földgömb felszínén az ostromló hajók vagy szánok betolakodása elé, végtére sem állandó és mozdulatlan. A legmagasabbra tornyosuló jéghegy is legfeljebb ha öt-hatszor oly mélybe nyújtja le lábát a tengerbe, mint amily magasságba mered föl csúcsa a víz tükre fölé. Ingatag és libegő, tovasodródó és szeszélyes, akárcsak anyaga, amelyből épült: a tenger hulláma.

Az északi sark „bekebelezését“, bármely államba is, vitathatóvá teszi a tengerek szabadsága.

A római pápa döntő szava megszabhatta egykor, az Amerika fölfedezését követő évtizedekben, azt a délkeletet, amely elhatárolja a portugál és a spanyol tengerentúli birtokokat: a fűszertermő kincses szigeteket. Ez a hatalmi szó gátat vethetett sok torzsalkodásnak a két tengerjáró nemzet között — bár legalább is ugyanannyi vitát, bonyodalmat és súrlódást okozott közöttük s a mindkettejükre feltékeny hollandus és angol hódítók között. A portugál és spanyol hajók veszedelme terelte rá az angolok figyelmét az északi — északkeleti és északnyugati — átjáróra. Az expedíciók egész sora indult neki a Jeges-tenger veszedelmes útvesztőjének, hogy kitapogassa a rövid utat a Kincses Keletre, Ázsia vagy Amerika megkerülésével. Willoughby és Chancellortól Franklinig és Amundsen útítársáig (Wiik-ig) százan és százan estek áldozatul az átjáró vakmerő, elszánt ostromának. A csaknem négy évszázadon át meg-megújuló hősi vállalkozásokból végül is skandináv utazók kerültek ki elsőnek: az északkeleti átjárón a svéd Nordenskiöld (1879), az északnyugatin a norvég Amundsen (1905) hatolt keresztül elsőnek hajójával.

A rövid vízi út fölfedezéséért folytatott küzdelmek után most a sarkon átvívó légi út kivívása van soron. Európa nagy részéből az északi sarkon át visz a legrövidebb légi út Amerika földjére. Ennek az útnak a „járhatósága“ nem olyan reménytelen, mint az északi Sarki-tenger jéggé dermedt sivatagába vesző „átjárók“ erőszakolása.

2. Ha északra a Kincses Kelet fűszere és aránya csábította az első kalandorokat: az ismeretlen déli tengerekre is egy ingerlő ábrándkép csalogatta el az első fölfedezőket — a viruló, madárdalos, termékeny Terra Australis ősi ábrándja.

James Cook kapitány (1728—1779) volt az első kutató, akit tisztán tudományos célok vezértek tengerjáró útjaiban. Nem véletlen, hogy az ő hajói hatoltak el elsőnek a déli sarkkörön túlra, el egészen a 71 fok 10 perc déli szélességig. A hatodik világrész szárazföldjéig nem juthatott el azon a délkörön, de ő — az ötödik világrész fölfedezője—volt az, aki elsőnek monddta ki, hogy ha van még egy kontinens a messze délen, az csak fagyos, élettelen, jég- és hóborította földség lehet.

Ma már tudjuk, hogy Cooknak tökéletesen igaza volt, bárha abban a jóslatában tévedett is, hogy „nem lesz soha senki, aki messzibbre hatoljon délnek“ a Déli Jeges-tenger zajló jégében, mint ameddig neki sikerült eljutnia.

Cook tehát, aki megajándékozta az emberiséget Ausztráliával, ugyanakkor meg is fosztotta attól a Terra Australistól, amelynek kódös álomképe Aristoteles óta föl-fölbukkant az emberek fantáziájában.

Cook francia kortársai — Bouvet, Marion du Fresne és Kerguelen — még csak egy-egy magános szigetet fedeztek föl a hajónemszántotta messze déli tengerekben. Bármily elárvultak is ezek az elriasztó éghajlatú kopár földségek — a Bouvet-, Marion-, Crozet- és Kerguelen-sziget — még nem igazi antarktikus területek.

A Cook fölfedezte déli Sandwich-szigetcsoport (nem a Hawaiiinak is nevezett Sandwich-szigetek) már jóval messzebb van délen (59 fok 14 perc), de még ennek sincsen semmi köze ahhoz a déli kontinenshez, amelynek birtokáért most a világ két legnagyobb tengeri hatalmassága vetélkedik. Cook bizonyára hitt benne, hogy nagy kiterjedésű földségek vannak még a Föld déli sarka körül valahol; a lapos tetejű, meredek falú óriási jéghegyek alakjából következtetett rá, hogy ezek valamiféle szárazföldi jégtakaróról szakadhattak le. De nem hitt benne, hogy valaha is legyőzhesse az ember az odavivő út nehézségeit.

Cook kiábrándító híradása kissé lelohasztotta a lelkesedést. A népes, virágzó kontinensből nem maradt egyéb családok, csak a bálna és a foka. Ma, a tudományos fölfedezések korában különösen hangzik, de elmondhatjuk, hogy a bálnáknak és a fokáknak köszönhető »- végső soron — a hatodik világrész fölfedezése. A bálnavadász hajók elől egyre délebbre és délebbre menekült a tenger üldözött vadja. Nyomában az ember.

Amerika elszakadása után az amerikai fókavadászok már új hazájuk lobogójával jelentek meg a küzdőtéren. Gyülekező helyük eleinte a Desolation-sziget, majd a Falkland-szigetek, South Shetland, a Palmer Land és a Sandwich-csoport. 1821-ben a Deception-szigeten (a déli szélesség 63. fokán) kötöttek ki. Egyetlen nyáron (1820—1821) ötvenezernél több fokabórt hoztak haza erről az egyetlen szigetről a new-englandi fókavadászok.

A tömérdek névtelen fókavadász között akadt egy fiatal amerikai kapitány, akinek a nevét — bár életében alig ismerték a maga hazájában is, még kevésbé nálunk Európában — most Columbuséval együtt (!) kezdik emlegetni az utólag hálás amerikaiak.

Síessünk följegyezni a nevét ennek a huszonegy éves ifjúnak, mert úgyis soká nem fogjuk hírét sem hallani. Nathaniel B. Palmer hiába nevezte el a 68. szélességi fokon talált földséget a maga nevére — Palmer Land — ezt a nevet az utána ott járt angol Biscoe a brit admirális első lordjáról Graham Landnek nevezte el. Ez a név került rá a térképre, ezen a néven kebelezték be a Nyugati Antarktisz-ba (West Antarctica).

Palmer — akár csak Columbus — nem tudta, hogy kontinenst fedezett föl, jöllehet jelentésében így emlékezik meg az új területről: „a region of great if not continental proportions“. A későbbi utazók fölfedezéseiből derült csak ki, hogy a Prim« Land a Nyugati Antarktisz északi partvidéke, része annak a földségnek, amelyről utóbb megállapították, hogy a délsarki kontinens óriási szárazföldjének tartozéka. (Amíg Wilkins 1928-ban ki non derítette, hogy mégis csak sziget!)

Az orosz Bellingshausen (1819—1821), az angol Biscoe (1830—1833) Balleny, a francia Dumont D'Urville (1837—1840), az amerikai Charles Wilkes (1840) és az angol James Clark Ross (1840—1843) fölfedezéseivel lassan-lassan kialakul az Antarktika „összefüggő“ szárazföldjének és a kontinenst övező szigeteknek körvonala. Nagyjában a déli sarkkörön hriad ennek a hatalmas hatodik világrésznek valószínű partvonala, tehát jóval nagyobb területet foglal magában, mint Európa.

3. Anglia és Amerika versengése ma elsősorban Wilkes és Ross fölfedezéseire irányítja figyelmünket, de nem lesz érdemtelen az újabbkori délsarki utazók eredményeit is áttekintenünk.

Wilkes hadnagy sorsa még jobban emlékeztet Columbiára, mint az elfeledett Palmeré. Wilkes-et az amerikai kongresszus küldötte ki „fő general maritime expedition“ (általános tengeri kutatásokra). Greely tábornok, az amerikai sarkutazó, ezt írja az expedíció szervezéséről: „Intrigues, jealousies and disputes marked the organisation of the expedition. A cselszövények, féltékenység és viták jegyében szervezett expedíció lezajlása után följúlt a féltékenység és még nagyobb hevességgel tört ki a vita — ezúttal Wilkes és Ross között.

Wilkes Sydneyből kelt útra öt hajójával: a Vincennes, Peacock, Porpoise, Seagull és Flying Fish nevű rosszul felszerelt, kezdetleges vitorlásokkal. Wilkes hajónaplójában ilyenféle bejegyzéseket találunk: „... úgy véljük, hogy messzi hegyeket pillantottunk meg délre... formájukról azt hisszük, szárazföld... két csúcs kúpszerű alakja világosan látszik... A Porpoise fölfedezett egy szigetnek mutatkozó földet... A Vincennes földet jelentett... an immense mass, which had every appearance of land... another sight of the land ahead... land in sight...“ Végül ezt írja: „A földnek ezt a nevet adtam: antarktikus kontinens.“

Nem csoda, ha ilyen bizonytalan följegyzések magukra zúdították a sokkal alaposabb James Clark Ross kritikáját. Keserű kíméletlenséggel csapott össze a két versenytárs. Ross tizenöt lapon keresztül támadja Wilkes-et könyvében s adatait bele sem rajzolja térképébe. A francia D'Urville is ellene fordul az amerikai utazónak.

Ennél is keservesebb, hogy tisztjei vádaskodására börtönbe vetik. Kegyetlenséggel, csalással, visszaéléssel vádolják. Ráfogják, hogy kapitányi egyenruhát viselt, holott csak a hadnagyi ruha illette meg. Később igazolta őt a vizsgálat, szabadon bocsátották, de a homály csak nem oszlott szét alakja körül.

Honfiktára, Greely, a sarkkutatás kitűnő történetírója, ezt írja róla: „Akármint mondtak is Wilkes megfigyeléseinek pontosságáról, soha senki nem kételkedett bátorságában..H. R. Mill, a híres angol geográfus, szigorúban ítéli meg: „Wilkes semmiképpen nem volt tökéletes (megfigyelő), ítéletében tévedéseket követett el.“ Scott kapitány is megemlékezik amerikai elődjéről: „Wilkes mélységmérési tájékoztatnak róla, hol van a kontinentális plató határa ezen a vidéken/*

4. Az amerikai Byrd délsarki fölfedezéseit minden eddiginél élénkebb figyelemmel és érdeklődéssel kíséri a világ. Nemcsak azért, mert azon frissében kapja a rádióhíreket az expedíció egymást érő sikereiről, hanem, mert ma, a repülőgép korában, sokszorosan közelebb érzi magához az emberiség a Földnek ezt a legelhagyatottabb, legelriasztóbb tájkát, mint eddigé. A tengerek szabadságának régi elve vajmi kevésbé izgatta a fantáziát, ha arról volt (vagy lett volna) szó, hogy ezt az elvet a déli Jeges-tengerre alkalmazza. Az emberi hatalomnál sokszorta nagyobb erők diktáltak itt: „a jég nagyhatalmassága”, ahogyan egyik nagy sarkutazó mondta. Mindaddig, amíg kivételes hőstett kellett hozzá, hogy egy-egy „szerencsés“ (vagy inkább: boldogtalan) hajó elvergődjék az Antarktika jégövezte partjaiig,¹ nem volt fontos sem az odavivő tengeri út elméleti szabadsága, sem pedig ennek az elátkozott „földnek“ a hovatartozása, birtoklása.

Mint ahogy sem Bécsben, sem Budapesten nem sok ember fejét fájdtotta meg a hír, hogy a Ferenc József-földre rátette a kezét Szovjet-Orosz-

¹ Ez a névelő a hatodik világrész neve előtt is rávall ennek a legújabb földrésznek roppant bizonytalanságára. Ha határozott körvonalú ismert földet jelentene az Antarktis vagy Antarktika név (mint Amerika, Afrika, Ausztrália), nem kellene eléje névelő. Nyelvérzékünk egyelőre megköveteli. Így igazít el nyelvérzékünk még a földrajzi problémák homályában is.

ország: a déli sarkvidéken sem veszték össze mindezidáig a vetélkedő hatalmak.

Most, mintha megváltozott volna a helyzet. Igaz, messze van a déli sark, irdatlan messzeségben minden emberlakta földtől, sőt, szinte legyőzhetetlen távolságra magának az Antarktikának a partszegélyétől is, ahol még van állati élet, millió számra hemzsegek a fókák a tenger jeges vizében és nyüzsögnek a pingvinek az ő csodálatos költőhelyeiken. A déli kontinensen nem kelt még át egyetlen utazó sem, bárha „a civilizáció sínvezetékét” két nemzet is kiterjesztette immár egészen a sarkig: a norvég és az angol.

A déli sark meghódításakor kezdett ébredezni az amerikai közvélemény — ha nem is a nép milliói, legalább is néhány földrajztudós összedugta a fejét. Kezdték sajnálni, hogy ennyire elhanyagolták a délsarki kérdést s hogy évszázadokon át úgyszólván semmit sem tettek, még annál is kevesebbet áldoztak — pénzt, erőfeszítést és emberi életet — ennek az értéktelennek hitt óriási területnek a földérintéséért.

A National Geographic Magazine, a washingtoni földrajzi társaság többszázezer példányban megjelenő folyóirata, 1912-ben vetette föl először, hogy itt az ideje, tenni kellene valamit, hogy elismerje a világ Amerika érdemeit a déli sark meghódításáért vívott küzdelmekben. Ekkor eleve nitette fel Greely az amerikai Palmer és Wilkes százestendő fölfedezéseit. Ő volt az, aki ezeknek a méltatlanul elfeledett hajósoknak a sorsát Columbuséhoz hasonlította és rámutatott Amerika hálátlanságára. Mint-hogy a kisebb fajsúlyú amerikai tengerjárókat maga az amerikai Greely sem hánytorgatja föl, ezeket (mint például W. M. Walker hadnagyot, áld Cook rekordját túl akarta szárnyalni és eljutott a déli szélesség hetvenedik fokáig), mi is bátran agyonhallgathatjuk ebben az áttekintésünkben.

Amerika tehát három fölfedező eredményeire alapítja igényét a déli sarkra: Palmerre, Wilkesre és Byrdre. Közülük egyedül Byrd az, akinek új fölfedezései kétségbevonhatatlanok.

A könnyebb áttekintés kedvéért célszerű elfogadnunk Frederick A. Cooknak, Peary hírhedt versenytársának a javaslatát, hogy a déli sark gömbösüvegét négy negyedbe szabjuk, a délkörök mentái s ezeket a gerezdeket így nevezzük el:

1. A greenwichi délkörtől a keleti hosszúság kilencvenedik fokáig: afrikai kvadráns (African Quadrant). Ez az Afrikától délre eső sarki terület.

2. 90 fok keleti hosszúságtól 180 fok keleti hosszúsáig: ausztráliai kvadráns (Australian Quadrant).

3. A 0 foktól (Greenwichiül) a nyugati hosszúság 90. fokáig terjedő antarktikus terület neve amerikai kvadráns (American Quadrant).

4. 90 fok nyugati hosszúságtól 180 fok nyugati hosszúsáig: csendes-óceáni kvadráns (Pacific Quadrant).

Hír szerint Amerika szerényen ezt a két utóbbi negyedet követeli csak: a nyugati féltekét (Western Hemisphere), a Dél-Amerikától és a Csendes-Óceántól délre elterülő félgömbösüveget.

Az újságokban megjelent tudósítások hangsúlyozták, hogy ebben a nyugati féltekében a déli sark is benne foglaltatik. Hát ez igaz. De éppúgy igaz az is, hogy a déli sark mind a négy kvadránsban egyformán benne van, vagy egyikben sincs benne. A déli sark matematikai pont, nincs kiterjedése. A déli sarkon álló ember csizmasarka mind a négy kvadránst tapossa. Ezen a címen tehát (nyugati és keleti félteke) nem dönthető el a vita, hogy kié a déli sark, még akkor sem, ha megegyezne a két versenytárs, hogy a nyugati félgömb legyen Amerikáé, a keleti meg Angliáé.

De nem is erről van szó. Nem a sarkról, hanem a sarkvidékről és a

tengerről. A sarkvidék rejtett és nem is rejtett kincseiről: a szénről (amelyről már Shackleton is hírt hozott), egyéb ásványi kincsek lehetőségéről, a vadász- és halászsákmányról s nun utolsó sorban talán — a repülő-állomásokról! A még lakatlan területek nem szükségképpen lakhatatlanok. Volt idő, nem is régen, amikor a Spitzbergen-szigetek (most Svalbard) annyira elretentően hatottak az oda telepített rabolna, hogy haza kéredeztek: inkább végezzék ki őket odahaza. South Georgia, a Falkland-szigetek, a South Orkney-szigetek, South Shetland, Kerguelen-, a Heard-sziget és még sok más sziget és földség, egyformán alkalmas vagy nem alkalmas a letelepedésre. Amelyik ma lakatlan is közülük, úgy lehet, rövidesen azt is ellepik a leteleplők. Ugyanígy nincs benne semmi lehetetlenség, hogy magát a déli kontinenst is hamarosan előzönlik majd az emberek. Az ember a legalkalmazkodóbb teremtese az élők világának. Scott is, Feáry is megemlítik, mily ideális üdülőtelepeket lehetne alapítani a sarkok vidékén!

Legújabb híre járt, hogy Argentína is készül rá, hogy bejelentse igényét a déli sarkvidék egy darabjára, nyilván az „amerikai negyedben“, amely Patagóniától s a Tüzföldtől alig egy iramodásnyira van — repülőgépen. Argentína csakis a „szomszédság“ jogán pályázhat az Antarkükára. Expedíciót sohse küldött oda; mindössze két argentinai hajóról tudunk, amely némi érdemeket szerzett a déli sarkvidéken: az egyik az Uruguay nevű ágyúaszád, amely Irizar kapitány parancsnokságával megmentette és hazahozta Nordenskiöldöt és egy másik, amelyik megkísérelte, hogy Shaddetont visszazárlítsa az Elephant-szigetre, otthagytott társaihoz, de nem sikerült eljutnia oda.

Ha a lakott földek „közelsége“ alapot nyújt az új honfoglalásra és osztozkodásra a déli sarkvidék szüzi területeiből, elsősorban Argentína és Chile, Dél-Amerika két déli tengerparti állama pályázhatna, azután Ausztrália és Dél-Afrika (tehát az angolok). Az Egyesült-Államok csak jóval ezek után kerülnének sorra.

Északon könnyebb a helyzet. Valószínű, hogy már nem rejtőzik több számottevő ismeretlen földség vagy sziget az Északi Jeges-tengerben. A már ismertek nagyrészt máris a szomszédos államok birtokai. Talán egyetlen kivétel Grönland, amely névleg a dánoké.

Ma még nem tudjuk, miféle érveket fog felsorakoztatni Amerika és Anglia a délsarki kérdés kibogozására. Amit idáig olvastunk erről, meglehetősen ellenmondó. Hallottuk, hogy Amerika főként a Byrd új fölfedezéseire alapítja igényét, Anglia meg azt válaszolta erre, hogy a pusztá fölfedezés nem elég a birtokszerzésre. Kétélű válasz, mert hiszen ha valami támogatja Anglia jogigényét az Antarktikának csaknem egész területére, hatalmasabb érvet, szilárdabb alapot keresve sem találhatna, mint fölfedező utazóinak évszázados küzdelmeit, erőfeszítéseit, sikereit. Nem értjük, hogy ha a fölfedezés nem elég jogcím a gazdátlan területek megszerzésére, miféle más hathatós érvet fog felvonultatni Anglia diplomáciája?! S miért készül éppen most útrakelni harmadszor is a déli sarkvidékre, új földek fölfedezésére, Sir Douglas Mawson, az ausztráliai tudós kutató?!

5. Lássuk csak röviden, mely államok szereztek érdemeket az első fölfedezés jogán a déli sarkvidéken. Hogy ezt eldönthessük, tisztáznunk kellene előbb a déli sarkvidék fogalmát. Szigorúbb meghatározása ennek a területnek ez lehetne: az Antarktikához tartozik minden szárazföld és sziget, amely túl van a déli sarkkörön. A déli sarkot is magában foglaló szárazföld egész kiterjedésében az Antarktikához tartozik, akár túl van a sarkkörön, akár innen. Így valahogyan kell meghatározni ezt a bizonytalan kontinenst, mert nem ismerjük még pontosan a körvonalait. Az Autark-

tika nevet John Murray, a ChaUenger-expedíció tudós tagja, ajánlotta először.

Az afrikai negyedben a francia Bouvet, Marion és Kerguelen fölfedezései nem terjednek a sarkkörig. Cook lépi át elsőnek a sarkkört, de szárazföldet nem fedez föl. Az orosz Bellingshausen 1820-ban tizenhat hosszúsági fokot hajóz végig a sarkkörön túl és eljut a 69 fok 6 perc déli szélesséig. Szárazföldet itt sehol nem fedez föl. Biscoe a 69 fok déli szélesséig nyomul előre 1831-ben és fölfedezi az Enderby-föld északi nyúlványát a sarkkör közelében (Cape Ann, 66 fok 25 perc). Partra szállnia nem sikerül. Kemp (ugyancsak angol hajós) 1833-ban szárazföldet fedez föl a 66 fok déli szélességén (Kemp Land). Moore amerikai hadnagy előnyomul a 67 fok 50 perc déli szélesséig és bizonytalan jelentést hoz haza a 64 fokon látott földségről.

A ChaUenger-expedíció éppen csak áthaladt adéU Sarkkörön, tudományos eredményei nagybecsűek, de szárazföldet nem talált túl a sarkkörön. A német Valdivia-expedíció nem hatolt el a sarkkörig. Drygalszki fölfedezi és kikutatja (1902-ben) az afrikai és ausztráliai kvadráns találkozásánál a Kaiser Wilhelm II -földet a sarkkörön. Meg van róla győződve, hogy ez a föld a kontinens széle. Utóbb a bajor Filchner két expedíciója bővítette a déli sarkvidékről való tudományos ismereteinket.

Az ausztráliai negyedben Baileny az első hajós, aki túljut a déli sarkkörön. Az ő fölfedezései nyomán jut el Ross 1841-ben a South Victoria Land-ra, a déU kontinensen. A kontinens partja mentén eddig el nem ért szélesséig hatol s hírt hoz a csaknem 4.000 méter magas Erebus vulkánról. Ennél is meglepőbb felfedezése a kontinenst szegélyező jégperemnek nyolcszáz kilométer hosszan elnyúló, meredeken alászegő jégfala. Ennek a tövében hajózva előre nyomul a 78 fok 4 perc szélesséig.

Francia kortársa, D'Urville, egy évvel korábban pillantja meg az Adélie Landot, a sarkkör tájékán. Ez a szárazföld belesik abba a vonalba, amelynek mentén az amerikai Wilkes hajózott végig ugyancsak 1840-ben a keleti hosszúság 158. fokától a 97. fokig. Ebben a negyedben tehát a francia és az amerikai hajósoké az elsőség, közülük is az amerikaié, mert Wilkes — ha bizhatunk megfigyelésében — négy nappal korábban pillantotta meg a szárazföldet. D'Urville partra is szállt egy ponton, Wilkes nem.

A norvég Kristensen az első ember, aki partra száll az Adare-fokon (South Victoria Land) 1895-ben, Borchgrevink pedig (1900-ban) el is indul a Ross fölfedezte jégperemen a szárazföld belseje felé, de alig jut el néhány kilométernyire (78 fok 50 perc).

Megint csak angol emberé a dicsőség, hogy elsőnek hatol be mélyen az új kontinens 'belsejébe. Scott kapitány első útján, 1902-ben, a 82 fok 17 perc szélességéről fordul vissza. Vele van Shackleton is. Scott rekordját (s vele az önmagáét is) Shackleton dönti meg 1909-ben (88 fok 23 perc). Shackleton előrenyomulása után nem volt többé meglepetés, hogy a déli sark 3.000 méteres fennsík van, a szárazföld szívében. A déli sarkot magát is az ausztráliai kvadráns felől hódította meg az angol Scott (1912 január 15), egy hónappal Amundsen után.

Az amerikai negyedben csakugyan valószínű, hogy amerikai bálnavadászok bukkantak föl először 1819 előtt. A South Shetland-szigeteket W. Smith fedezte föl 1819-ben. A rákövetkező évben az angol Bransfield és az amerikai Sheffield térképezték a szigetcsoport egy-egy vidékét. Az amerikai bálnavadászok közül egyedül Palmer jut túl a sarkkörön (1821).

Ebbe a negyedbe esnek Bellingshausen fölfedezései (1821): a Peter-sziget, az Alexander-föld, messze túl a déli sarkkörön, és Weddell rekordverő hajóútja (74 fok 15 perc). Biscoe 1832-ben fölfedezi a Queen Adelaide-szigetet (67 fok 15 perc), a Biscoe-szigeteket. D'Urville francia nevekre kereszteli el a Palmer Land egyes szigeteit.

Ross harmadik útján (1843) megpillant néhány elárvelt szigetet a messze délen, lehajózik a 71. fokon túl s ott mély tengert talál.

A norvég Larsen 1893-ban a 68 fokig, Evensen a 69. fokig követi a Graham névre elkeresztelt Palmer-földet.

Valamennyit túlszárnyalja tudományos jelentőségben a belga De Gerlache (1898), a skót Bruce (1903—1904), a svéd Nordenskiöld (1902—1903) és a francia Charcot (1903 és 1908) expedíciója. Egyikük sem fedezett föl azonban számottevő új földségeket. Wilkins 1928-ban a Graham-föld felett 2.000 kilométert repült egyhuzamban, egyetlen napon.

A csendesóceáni negyed volt a legutóbbi időkig a legkevésbé ismert része a délsarkvidéknek. A régi utazók közül Cook, Bellingshausen, Walker

ét ROM szeltek át a déli sarkkört ebben a rettentő vízsivatagban. Ross fölfedezése (a nagy légfal) átnyúlik ebbe a területbe, hiszen ezen a „magas“ szélességen már erősen megrövidülnek a hosszúsági fokok. Idáig terjesztette ki kutatásait Scott (King Edward földje), innen ostromolta meg (a Bálna-öbölből) Amundsen a sarkot. Es ezen a vidéken kutat mostan a valamennyinknél szerencsésebb és fűgőbb Byrd ezredes, az amerikaiak büszkesége.

Ha a pusztá fölfedezés s a győzelmi jelvény kitűzése nem elég jogalap is a délsarkai föld birtokára: Byrd bravúros repülőútjai, bajtársi önfeláldozása és őriási területeket átfogó kutatásai bizonyára nagy súllyal esnek a serpenyőbe, ha az amerikai érdemek megméréséről lesz szó. És az ő kutatásai csakugyan belesznek, ha nem is az amerikai kvadránsba — a nyugati hemiszférába, amelynek a birtokára most igényt támasztott a nyugati félteke leghatalmasabb állama.

A Monroe-elvet azonban hiába hangoztatja az Egyesült-Államok. Még ha a geológiai összefüggést kimutathatná is a tudomány, az Andok roppant hegyláncának folytatását a déli kontinens hegyeiben: ez is csak Argentína igényét erősítené meg, azt is csupán az Antarktika egy kis részére.

Sajátságos és zavaró véletlen, hogy az amerikai Wilkes hadnagy múlt századbeli meglepő fölfedező útja elejétől végig a keleti félgömb sarkköre mentén húzódik kelettől nyugatnak, azon a féltekén, amelyet még az amerikai felfogás is az angoloknak enged át.

Bajos igazságos ítéletet mondám: kit és mennyi illet meg jogosan a déli sarkvidék szárazföldjéből és tengeréből. A Mare liberum legtágabb körű értelmezése is a szárazföldet birtokló hatalom szuverenitása alá helyezi a partmenti vizeket. A tengereire féltékeny két nagyhatalomnak döntenie kell előbb vagy utóbb: melyiküké legyen az óceánok és a levegő óceánjának az a sok-sok ma még kiszámíthatatlan értékű kikötője, amely a hatodik világrész jégövezte partja mentén kínálkozik a tengeri és légi flották befogadására.

Az emberiség és a civilizáció érdekében reméljük, hogy ezt a legújabb diplomáciai bonyadalmat nem tankokkal, torpedókkal és bombával fogja megoldani a Föld két legfélelmetesebb haderejű hatalmassága.

HALÁSZ GYULA

BELPOLITIKAI SZEMLE

—Harang és szaxofón — A börtönbüntetés vaskeresztye — Visszhang nélkül — Miniszter-változás — Roma locuta, causa finita — Motívumok a „Szentivánéji álom“-ból —

SZENT ISTVÁN királyunk intelmeinek megszívlelésére vall az a nemzeti politikánk keretében lassan, észrevétlenül végbemenő revízió, amely magasztos rezgésével a hazájáért aggódó, hazája jövőjét gondolataiban, tervezgetésében egyre építő magyar lelken átvonul. Nemzetek sorsát lombikban főző szobatudósok gúnyolódása, amely a Jászi-féle „Keleti Svájc“ eszméjével azonosítja a teljesen revideált és az új európai viszonyokhoz és államhelyzetünkhöz mért nemzeti politikát, nem lehet akadály annak, hogy Szent István politikáját a maga egész fenségében kövessük. E legnagyobb magyar államférfiúnak: a magyar kultúrmemzet megterem-

tőjének volt halhatatlan gondolata a nyugati eszmekörbe való bekapcsolódása, a germán szellemi életközösségbe való belépése a magyarnak. E tradíciónak ápolása az ezredév viharai után ma is kötelessége és büszkesége minden nemzetéért dolgozó, küzdő és a nemzet jövőjét megalapozni vágyó államférfiúnak.

Ebben az irányban örvendtes a most lefolyt boroszlói látogatás. A boroszlói egyetem, amely nemcsak, hogy olyan minden ízében modern és nagy tudású professzorokat termelt ki, mint amilyen Werner Sombarth, hanem előiskolája, mintegy előkészítője a boroszlói katedra annak, hogy valaki a berlini egyetem professzora legyen, ennek a hatalmas városnak nemcsak büszkesége, de szellemi centruma is egész német Sziléziának, valamint a német birodalom egyik legkényesebb és legexponáltabb részének.

Arra már sokszor volt eset, hogy egy egyetem más egyetem tanárát előadások tartására meghívja. De arra még nem volt példa, hogy az egész tanári kart hívja meg. Ez az egyetem meghívta a budapesti Pázmány Péter Egyetemnek egész tanári karát, hogy egy héten át tartson Boroszlóban előadásokat. A tanári kar kész örömmel tett eleget e meghívásnak. És íme, alig múlt el a nyár, a boroszlói tanárok már is viszonyozták e látogatást. És Budapesten az értékes előadások egész sorozatát tartották meg, egyúttal áptolták a német-magyar barátkozásnak nagykoncepciójú és egész jövőnkre kiható eszméjét.

Mert egyet ne feledjünk el sohasem! A végzet szeszélyes játéka csapkodhat bennünket ide-oda; bölcs államférfiaknak kötelességük az, hogy a lehetőségek útját mindenfelé nyitva hagyják, ha kell, kimunkálják, hogy döntő pillanatban a nemzet bármelyikre ráléphessen. De egész lelki habitusunk a nagy német nemzet vonzó körébe parancsol minket, azon német nemzetébe, amely a tudomány terén vezetni fog mindig, amely minden balsorsban s ezer csapás után a Dichter und Denker népe marad, amely a kultúra terén mindig az első lesz kerek e világon, amely a német hűségnek, a Treue und Glaubenak sziklaszilárd érzéseivel fog jövő szomszéd-ságunkban a mi jó és balsorsunkban őrt állani felettünk.

Hogy milyen lesz a külpolitikánk, milyen a nemzetközi orientálódásunk, azt eldönteni nem lehet e sorok feladata. De hogy lelkileg milyen nemzettel érintkezzünk, intim szellemi kapcsolatba milyen népekkel lépünk: ez döntő hatást gyakorol belpolitikánk alakulására. És ennek a döntő hatásnak legáldásosabb eleme: a becsület, a tiszta erkölcs, a hűség!

Becsület, tiszta erkölcs, hűség: ezek azok a nemzeti erények, amelyeknek a tiszta harang csengéséhez hasonló hangja üdítő és felemelő hatással zengi körül a magyar glóbuszt. Ehhez képest minden egyéb mondvasínált, importált, külföldi, modern jelszó, olyan, mint a rádióba fogott szaxofon hamishangú és bántó recsegése!

A BÖRTÖNBÜNTETÉS vaskeresztje jár ki annak a szociáldemokrata elvtársnak, aki a kommunizmus kitörésekor egy egész község élére állott, azt forradalmosította és a hivatalos vizsgálat adatai szerint, mint a forradalmi katona- és munkástanács elnöke, „cselekményeit nem a téveszmék fertőző hatása alatt követte el, hanem — tanító, intelligens ember letére — önzésből, stréberségből“. Alig, hogy kitöltötte a jeles férfiú csaknem két évig tartó börtönbüntetését, egyik legnagyobb és legműveltebb városunk szociáldemokrata pártja titkári állásra választotta meg és mint ilyen, a párt baloldali szárnyát igyekezett erősíteni és gyarapítani. Ez a férfiú most elköltözött az élők sorából és a párt hatalmas temetést rendezett a számára. A temetésen elhangzott beszédek közül a legkiemelkedőbb a búcsúztató szónoknak ez a ditirambikus megállapítása volt:

„Amikor a forradalmak szele Téged is magival sodort, sok más derék elvtárrsal együtt utána Téged is rabságba vittek, mert küzdeni mertél a szabadságért. De a rabság nem tört meg. Egész emberként kerültél ki a börtönből és mi szerető szívvel öleltünk magunkhoz! Nálunk folytathattad a nevelő munkát, — a szocialista nevelés munkáját — mit a gyermekeknél kénytelen voltál abbahagyni.“

A szocializmus erkölcsi megerősödése nem életideálom. Semmi kifogásom ellene, ha a szocialista nevelés munkáját ilyen erkölcsi alapon álló egyének végzik el. A kommunista múlt ellen sem emelek vétót. Válasszák meg titkárrá, vezérére, királlyá azt, aki a forradalmi munkás- és katonatanács elnöke volt. Ízlés dolga. Ártani nem ártanak vele, csak önmaguknak. Azt sem bánom, ha a forradalmat szabadságnak minősíti a szónok. Kétségtelenül igaza van, mert hiszen akkor lopni, rabolni, gyilkolni szabad volt és ma nincs meg ez a szabadság. Nem sérti az ízlésemet az sem, ha ezt a férfit szeretettel magukhoz ölelik. Öldjék! Még azt sem rovom fel, hogy úgy ünnepelek az emlékét, mintha kommunista korszakban szeplőtelen életű egyént emelnének a váltakra.

De már az ellen felháborodik minden jogászai érzékem, hazafias érzésem és jóízlesem is, hogy a börtönbüntetést úgy emlegetsek, mint valami dicsőséget, mint valami érdemet, mint egy vaskeresztet, amely hódolatra, megbecsülésre készíti azokat, akik a hősi tettek bizonyosságát jelentő érdemkeresztek előtt kalaplevéve szoktak megállni és meghatottságtól remegő hangon szólnak a világháború dicsőségben szolgált vitézéhez.

A konstantinápolyi héttorony rabságának, Kufsteinnek és Nejgebájnak, orosz fogságnak, szibériai szenvedésnek emléke dicsfényt szórt a szenvedő homlokai köré, babérkoszorúval fonta körül a fogságból szabadult homlokát.

De hogy a forradalmi bűnökért szenvedett börtönbüntetést a vaskereszt magasztos szerepét játssza valakinek az életében és halálában, őt ezért ünnepelek, ez már a sülyedésnek olyan mértéke, amelyet csak az a másik sülyedés múlt felül, melybe az a társadalom merül el, mely szótlanul túri a büntett ilyenféle feldicsérését és a nevében kiszabott börtönbüntetésnek fülehallatára, jelenlétében való felmagasztalását.

NINCS VISSZHANGJA a kegyelmes és méltóságos demagógék lazító szózatának. Hiába, a nép nem akar mozdulni!

Minden csábító szirénhangra egy-egy keserű emlék bukkan elő a nemzet nem is olyan rég múltjából. Mikor valami idegen nagyságot emlegetnek, mindenki Wilsonra gondol, aki Masarykkal szőtt összeesküvésének következményeképpen a trianoni boncasztalon darabokra tépette szegény hazánkat. Mikor demokratikus húrokat pengetnek, az jut az eszünkbe, hogy Károlyi Mihályék is egyre azt dúdolták, hogy demokrácia nélkül nincsen béke, demokráciával minden meglesz. Akkor is az általános titkoson lovagoltak!

Ma az egyik politikai magántudós 12 pontot terjeszt elénk, közte a nagybirtokok kényszerkiszajátítását és a munkakényszert. A másik 14 kemény pontban az októberi programot prezentálja nekünk. A harmadik Nagyatádi Szabó István 16 pontját recitálja el.

Valamikor, nem is olyan régen, Jászi Oszkárék csak 6 pontot ajánlottak, De ez a hat pont, ez a hat pont azután olyan volt, amelytől sírva koldult a magyar.

A nép mindjárt hinni fog ezeknek az ügyefogyott, régi rögeszméktől megmételvezett, öreg lázítóknak, mihelyt felejtteni tud. De ehhez legalább évtizedek és új nemzedékek kellene. Tehát vagy új ideával jöjjenek, vagy várjanak addig! De hol lesznek már ők akkor? Még egy lehetőség kínálkozik a számukra: nyugodjanak bele, hogy sehogysem kellene a népnek. És ez az

egyetlen kvalifikációjuk arra, hogy szabadon lázíthassanak tovább — az emberi kor legvégső határáig. Éljenek soká, de visszhang nélkül!

CSÁKY KÁROLY gróf lemondott a honvédelmi miniszterségről, mert elkedvetlenítették azok a támadások, amelyek a napi sajtó egy részéről érték. Aki hét éven át vasfegyelemmel és atyai jóindulattal vezette a minisztériumot, rendbeszede a kezdet nehézségeivel küzdő maroknyi honvédséget és felszerelte azt a modern hadfelszerelés minden megengedett eszközével, kedvelné tette a katonai pályát, amelynek keretében az ellátást egyre javította, a szociális követelményeknek is eleget tenni igyekezett, aki újszólván a semmiből életrehívta a fűzfői löpörgyárat és egyéb, a hadsereggel kapcsolatos virágzó vállalatokat teremtett, annak ízlése és idegrendszere nem bírta elviselni az ellene hónaponként meg-megújuló támadásokat és lemondásáról szabályos időközökben megjelenő válsághíreket.

Utódává a kormányzó Gömbös Gyula államtitkárt nevezte ki, aki hivatalbalépésekor elhangzott korrekt és férfias nyilatkozatával nemcsak pártjának tetszését nyerte meg, de ellenfeleit is egycsapásra lefegyverezte és azokban a radikális berkekben is jóakarátú hangokat váltott ki, melyek eddigi politikai működését bizalmatlansággal kísérték.

Mindenesetre a kormányzó elhatározása egy olyan férfiút ültetett a miniszteri székbe, akinek katonai múltja és kiváló képességei a legszebb reményekre jogosítják a nemzetet.

ROMA LOCUTA. Apponyi nyilatkozott! Megérkezvén Genf bói és Párizsból, a magyar nemzet érdekében vívott dicsőséges szellemi harcainak színhelyéről, arra a kérdésre, hogy mit szól a mind erőteljesebben felhangzó demokratikus követelésekhez, Apponyi a következőképpen válaszolt:

„Arról az összefüggésről, amely sokak állítása szerint egy demokratikusabb irányú magyar belpolitika és Magyarország külügyi helyzete között volna, nekem személyes tapasztalataim nincsenek. Több rendbeli beszélgetéseink során ezt a szempontot előttem senki sem említette. Ezzel nem akarom tagadni, hogy az uralkodó nyugati eszmeáramlattal való szorosabb összefüggés, amely a magyar nemzeti politika évszázados hagyományaihoz tartozik, nem válnék előnyünkre, de a döntő mozzanat ma is éppúgy csak, mint a múltban, a hatalmi érdekek mérlegelésében áll.“

Aki külföldön sűrűbben megfordul és gyakrabban érintkezik a nyugati országok politikájának intézőivel, az tanúbizonyságot tehet ez igazság mellett, amelynek szószólója a mi nagy Apponyink lett.

Külföldön élő magyar hazánkfiai ellenséges indulattól eltelve a mai rezsim iránt, rúgnak egyet-egyét ezen az országon. Δ rúgásnak legújabb formája az, hogy félrevezetik külföldi jóakaróinkat vagy hamis intervjút adnak a szájukba és ugyanazt a nótát fújatják el vele, mint amilyeneket nemrég még az ellenséges propaganda terjesztett szegény hazánkról.

Bethlen István gróf is nagyfontosságú nyilatkozatot tett e témáról ugyanabban a sajtóorgánumban, amely a londoni legújabb felültetés áldozata lett. Ebben a nyilatkozatban szegénységbi bizonyítványnak minősítve azt, ha valaki külföldi jóakarói csatasorba állításával akar a belpolitikában sikert elérni, így szólt:

„Sokkal nemesebb és nagyobb feladatot látok abban, hogy ha külföldre utazó magyar politikusok helyes világitásba állítják az ország ellenségei által terjesztett hamis híreket Magyarország viszonyairól, mint hogyha szószólóivá szegődnek olyan kijelentéseknek, amelyeket még ezelőtt pár évvel magyar emigránsok és nagyon is ismert, jól fizetett külföldi propaganda büroók terjesztettek Magyarországról. Ilyen kijelentések alatt értem a középkori, feudális, oligarchikus és hasonló jelzőket.“

Külföldön — mint ahogy Apponyi Albert is mondotta — sehol nem lehet hallani olyan irányú követelést, hogy a magyar nemzet változtassa meg politikai módszerét és alkotmányos életét. Külföldön a helyzet — Apponyi szerint is — a hatalmi érdekek mérlegelésében áll. S nagyon helyesen mutatott rá a miniszterelnök arra, hogy kerülnünk kell minden lépést, amely súlyos belpolitikai harcokat idézne fel, vagy a pénzügyi és gazdasági konszolidációt a legcsekélyebb mértékben is veszélyeztetné.

Aki akár külföldön, akár belföldön vét ez ellen, nem barátja az a magyar nemzetnek. Szerencsére a magyar nép sokkal tisztábban lát és tudja azt, hogy egy konszolidált nemzet egységes vezetés alatt sokkal nagyobb politikai tényező a nemzetközi nagy kérdésekben, mint a pártharcoktól darabokra tépett, demagógoktól vezetett párttörédekek uralma alatt máról-holnapra vegetáló közélet.

GARAMI ÉS BUCHINGER ellen folyamatba tett büntető perek törlését elrendelte a kormányzó. Ezután jöhetnek haza szabadon, a nélkül, hogy helyt kellene államok azokért a cikkekért, amelyeket az utolsó tíz évben külföldön publikáltak.

Egy szomorú és egy örvedetes jelenség mutatkozott a kormányzó e legfelsőbb ténye kapcsán.

A szomorú: az a hang, amelyet a két vádlott megütött mind a kettőjük által aláírt közös nyilatkozatukban; itt kijelentik, hogy felettük csak a szociáldemokrata pártválasztmány áll és semmi más. A logikus az lenne, hogy a pertörlést is hát ez rendelje el! Ebben a szomorú jelenségben vigasztaló annak a tudata, hogy ők ezt csak azért írták így, nehogy a párt tagjai azt gondolják, hogy ők a kormánnyal kötött paktum alapján jöhetnek haza.

A „Szentivánéji álomében azt mondja Gyalu a királyi díszteremben tartott előadáson: „Én Gyalu vagyok, az aszталos, én nem vagyok oroszlán, nehogy megijedjen tőlem a díszes társaság!“ ők fordítanak egyet ezen a mondáson és szólnak ekképpen: „Mi oroszlánok vagyunk és nem aszталosok, akik tíz évén át gyalulgattuk a külföldön ezt a mi szerencsétlen országunkat, amdyet akkor szerettünk meg igazán, amikor gyalulgattuk... Hazajöttünk azzal, hogy továbbra is oroszlánok maradhatunk. Csak egy kis beléptijegyet kaptunk.“ Ez a beléptijegy a pertörlés...

A másik: az örvedetes jelenség e kormányzói ténnyel kapcsolatban az, hogy a szociáldemokrata párt hivatalos közlönyében évek hosszú sora óta most jelent meg az első igazán hazafias cikk a pertörlés hitének a lapokban való megjelenése után.

Igaz, hogy ennek is van egy szépséghibája: most már valamennyi emigráns hazahozatalát kívánja.

Ezt is megkaphatják. De előbb törvényt hozunk arról, hogy csak az jöhet haza, aki legalább 20 évig írta a magyar nemzet megbecsülése ellen vétkező cikkeit.

Itt azután megint más baj van. Ezeknek szabad lesz hazajönni.

Szabad, de nem lehet.

Mert már rég itthon vannak!

HEGEDŰS KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *Stresemann halálai a német helyzet — MacDonald Amerikában, a leszerelés, franciaét olasz Máspon — Az angol-amerikai viszony gazdasági vonatkozásai — Az angol-orsos érintkezés — A cseh belső helyzet — A szerb bánóságok — A Schober-kormány —*

STRESEMANN meghalt. Hősi halott volt — fáradhatatlan küzdelme, S közepett érte őt utól a régóta leselkedő halál keze. Közel volt már hozzá, hogy befejezze a nagy munkát, amelybe kezdett: Németország politikai tekintélyének helyreállítását és területének megszabadítását az idegen megszállástól. De már nem adatott meg neki, hogy megérje becsületes és hazafias vágyainak teljesülését. Az emberfeletti erőfeszítéssel folytatott harc — legutóbb a hágai küzdelem — teljesen megőrölte különben is halálos kórral küzdő testének utolsó erőit. Megnyitotta az utat népének az Ígéretföldjéhez, de ő maga már nem láthatta meg az utolsó francia katona távozását a Rajna vidékéről. Mély emberi tragikum rejlik ebben és súlyos politikai tragikum Németország számára, hogy még egy nehéz munka befejezése előtt dőlt ki az az államférfia, aki meg tudta szerezni országának a külföld bizalmát és bölcs belátással, tekintéllyel, de erővel is elvezette népét a katasztrófák útjáról. Talán sokan nem értettek egyet politikájával és azon a véleményen voltak, hogy túlsókat adott fel, hogy több erőt mutatva kevesebb áldozatot kellett volna hoznia a birodalomnak. Nehéz az ilyen politikai viszályt eldönteni, de aki az eseményeket közéről figyelte, annak józanul és tárgyilagosan azt kell mondania, hogy Stresemann nem a lemondást, hanem a realitás útját járta, hogy senki más úgynevezett erélyes eszközökkel — vajjon hol állottak ezek a birodalom rendelkezésére? — többet nem érhetett volna eh. A birodalom közvéleményének többsége mély fájdalommal hajtotta meg zászlaját a németiség nagy halottja előtt, a háború utáni Németország, a polgári német köztársaság képviselőjének ravatala előtt. Hisszük, hogy a történelem éppúgy fog ítélkezni Gustav Stresemann felett, mint a Német-birodalom jelesei és a külföld államférfiai, akik őt ismerték és becsülték.

A félbemaradt munkák egész sorozata maradt utána: a Reichstaggal mihamarabb el kell fogadtatni és ratifikáltatni a Young-tervet; Franciaország felé ki kell küzdeni azt, hogy a köztársaság csapatai a hágai jegyzőkönyvben megállapított időn belül — 1930 június 30-ig — elhagyják a Rajna vidékét; a Franciaországgal most kezdeményezett tárgyalásokat a Saar-vidék kiürítéséről szerencsésen be kell fejezni. A Reichstag pártjai még a temetés napját sem várták be és máris a legteljesebb bomlás és belső viszálykodás jeleit mutatták: mindegyik magának akarja megszerezni Stresemann örökét, amelybe a kancellár ideiglenesen a kabinet másik néppárti tagját, Curtius birodalmi gazdasági minisztert ültette be, aki Hágában együtt volt Stresemannel és így joggal tekinthető az elhunyt államférfi politikai végrendelete végrehajtójának. A birodalmi gyűlésen, a politikai pártokon és a koalíción belül mutatkozó nehézségeken kívül a kabinetnek az országban is harcot kell indítania a német nemzeti párt akciójával szemben, mely népszavazást akar a Young-terv ellen megszervezni. Nehéz lenne a Deutschnationaloknak ezt az eljárását hazafiasnak vagy politikailag lelkiismeretesnek minősíteni, de nem valószínű, hogy belső politikai meg-
rúzkodtatáson kívül más politikai eredményt elérhessenek.

A NÉPSZÖVETSÉGI közgyűlés befejező napjait az Egyeségokmány 19. cikkére vonatkozó kínai javaslat tárgyalása tette különösen érdekessé:

a kínaiak felvetették a kérdést, hogyan kell vájjon az „alkalmazhatatlanná vált szerződés revíziójáról“ szóló cikket gyakorlatilag érvényesíteni? Bár a javaslat nyilvánvalóan a kínai birodalomnak a hatalmakkal kötött exterritorialitási szerződéseit célozta, a kisantant mégis magára vette a dolgot és éles küzdelmet folytatott a javaslat napirendretűzése ellen. Végül a diplomáciai józan ész győzött — napirendre tűzték és a lehető legenyhébb formában letárgyalták. A határozati javaslat, amelyet az Assemblée végül elfogadott, nem sokkal több magának a cikknek parafrázisánál. Azonban kétségtelenül nagyjelentőségű már ez a megmozdulás is, mert megmutatta a formális utat, amely a tarthatatlanná vált nemzetközi helyzetek békés megváltoztatását lehetővé teszi.

A Nemzetek Szövetsége 10. közgyűlésének másik érdekes eseménye az angolok igen határozott állásfoglalása volt a tengeri és szárazföldi leszerelés meggyorsítása mellett. Lord Cecil határozati javaslata igen komoly formában vetette fel a leszerelési metódusok és a leszerelés ellenőrzésének kérdését. Végül a nemes lord elfogadta ugyan javaslatának olyan módosítását, mely annak gerincét kivágta, de viszont jelezte, hogy egyelőre nem is akart más, mint megmutatni az utat, amelyen Nagy-Britannia vagy legalább is annak kormánya haladni akar. Nem volt érdektelen megfigyelni, hogy Angliát ebben a közérdekű és a béke szempontjából rendkívül nagyjelentőségű akcióban csak egynéhány skandináv állam, a Németbirodalom, Magyarország és Ausztria támogatták: a külpolitika vonalán sokszor összetalálkoznak és lojálisán összeműködnek olyan államok, amelyeket belső politikai koncepciójukban alapvető különbségek választanak el egymástól.

A MUNKÁSKORMÁNY az egész vonalon logikusan fejleszti ki politikáját, amelynek alapvonalait MacDonalddal genfi beszédében tárta fel. Nagy-Britannia miniszterelnöke szeptember 28-án leánya társaságában hajóra szállt, hogy meglátogassa az Egyesült-Államok elnökét és vele a tengeri leszerelés, meg az angolszász államok békés kooperációjának szinte felmérhetetlen jelentőségű kérdéséről személyes megbeszéléseket folytasson. Ezeknek az október 5-től Washingtonban és Hoover elnök virginiai birtokán lefolyt tárgyalásoknak eredményét a két államférfi egy sajtóközleményben közölte a világgal. MacDonalddal bevezető beszédében sikerült azt a hangot megütnie, amellyel bizalmat szerzett és jó benyomást keltett odaát; viszont otthon maga mögött találta az egész brit közvéleményt, amikor kijelentette, hogy nem egy párt, nem egy kormány képviselőjében, hanem egy nagy nemzet képviselőjeként jön a testvéremhez. Az igen óvatosan megfogalmazott és általános frázisokban nem szükölködő nyilatkozat, „benső egyetértés“ létrehozásáról, a tengeri leszerelésre vonatkozó alapelvek azonosságának megállapításáról és a két birodalomnak arról a törekvéséről szól, hogy a nemzetközi békét minden erejükkel fenntartsák.

A találkozás első gyakorlati eredménye a tengeri nagyhatalmak leszerelési konferenciájának összehívása volt. A meghívókat Londonból Henderson angol külügyminiszter küldte szét: Japánt, Franciaországot és Olaszországot január harmadik hetére Londonba hívják össze. A konferencia alapja a két angolszász nagyhatalom között létrejött ideiglenes megegyezés, melynek fővonalai ismeretesek. Mindkét kormány hangsúlyozta, hogy a többi meghívott hatalmat nem akarják befejezett tények elé állítani s hogy a kettőjük között létrejött megegyezés, melynek egyes pontjai még nyitva is állanak, kizárólag csak arra szolgál, hogy a tárgyalásokat megkönnyítse. A MacDonalddal és Dawes amerikai nagykövet között a nyár folyamán létrejött megállapodás lényege tudvalevőleg az volt, hogy a két birodalom egymásnak teljes paritást biztosít. Viszont Nagy-Britanniának

az öt világrészben elterülő domíniumaira és gyarmataira való tekintettel nagyobb mennyiségű, de kisebb tonnatartalmú (7—8.000 tonnás), Amerikának kevesebb, de nagyobb tonnatartalmú (10.000 tonnás) cirkálót biztosít. A két nagyhatalom szívesen látná a tengeralattjáróknak mint a hadiflotta eszközeinek megszüntetését, de tekintettel a három másik kisebb flottájú hatalom éles ellenállására, valószínűleg non fogja ezt az álláspontját erőszakosan érvényre juttatni. Japán, Franciaország és Olaszország nem mondhatnak le a tengeralattjáróról, mely az ő legerősebb védelmi eszközüik.

A washingtoni tárgyalások egyik kimagasló eseménye azonban éppen a tengeri leszerelés kérdésében — legalább is amennyire ezt ma meg lehet ítélni — negatívum. Hoovernek és MacDonalddal — ezt hámozzhatjuk ki a kommüniké frázistengeréből — nem sikerült a cirkálók tonnatartalmát illetően még fennálló különbséget áthidalni, ami az utazás remélt célja volt: az amerikai admirális ellenállása úgy látszik, nagyobb volt e téren» mint ahogy azt a Labour-párt vezére elvárta. Ez az alapvető fontosságú kérdés tehát — éppúgy mint a tengerjog problémája — a Fehér Ház politikájának megfelelően nyitva maradt s az összes hatalmak részvételével Londonban kerülhet esetleg megoldásra. MacDonald érzelmi eredményeken és a további kooperáció lehetőségén kívül látszólag tehát nem sokat visz haza a tarsolyába: legfeljebb azt, hogy személyesen tapasztalhatta és felmérhette az Egyesült-Államok uralmi vágyának és ellenállóképességének mértékét.

MÍG A HÁGAI konferencia a reparációk konkrét kérdésében közelebb hozta egymáshoz Franciaországot és Olaszországot, addig a londoni konferencia ismét azzal fenyeget, hogy a két kontinentális nagyhatalmat elválasztja egymástól. Olaszország tudvalevőleg a tengeri felszerelések korlátozásának első feltételeként azt kívánja, hogy közte és Franciaország között a legteljesebb paritás állapíttassák meg, illetve, hogy egyáltalában a Középtengeren egy hatalom se tarthasson nagyobb flottát, mint Olaszország. A franciák ennek ellenszegülnek azzal az indokolással, hogy tekintettel nagyszámú gyarmataikra, amelyekkel az összekötetést biztosítani kell, nem fogadhatják el a teljes paritás elvét, hiszen ők sohasem koncentrálnak a Középtengeren egész flottájukat, melynek egyrésze az Atlanti-óceánon kell, hogy maradjon. Az olaszok viszont azt a jogos argumentumot tolják előtérbe, hogy számukra a flottaparitás életkérdés. Ha a flottájuk nem ugyanolyan erős, mint bármely más hajóhad a Földközi-tengeren, akkor, elvágván minden élelmiszer- sőt fűtőanyagforrástól, Olaszország ki van szolgáltatva a fölényes tengeri hatalommal bíró esetleges ellenfélnek. A két angolszász hatalom nehéz feladata lesz e között a két álláspont között közvetíteni és a megoldást megtalálni a nélkül, hogy az angolszász szupremácia kihasználásával megengedhetetlen erkölcsi vagy politikai nyomást gyakoroljanak a két latin hatalomra.

Merész vállalkozás lenne már ma megmondani, vajjon meg kell-e tehát ijedni a „Quaker“ és „Labour“ házasság esetleges imperializmusától vagy ebben csak egy lehetséges és fenyegető főhatalmi harc legalább is ideiglenes álcázását kell-e csak látni. MacDonald első amerikai beszédében olyasfélét mondott, amit latinul lehet talán legpontosabban és legpregnansabban visszaadni: „Si America cum nobis quis contra nos?“ A világ összes többi nemzetei méltán megijedhetnek ettől a békés arcú fenyegetéstől. De az aranyosan csillogó büszke éremfelírásnak megvan a másik oldala, van hátlapja is. Nagy-Britannia a háború óta emberfeletti erőfeszítést fejt ki, hogy pénzügyi, kereskedelmi és tengeri világhatalmi pozícióját szédületes tempóban felnyomuló volt kolóniájával szemben fenn tudja tartani. Világ-

hitelezői pozíciójában a newyorki piac már érzékenyen megtámadta — most újabban Párizs is támadást intézett ellene; az Egyesült-Államok a világ aranykincsének több mint 40%-át bírják; a Bank of England aranyfedezetének biztosítására pedig legutóbb olyan lépést volt kénytelen tenni, amely Londonnak mint hitelezőnek helyzetét még jobban megnehezíti: a bank váltóleszámitolási kamatlábát 6½%-ra emelte fel, aminek rövid ingadozás után az lett a következménye, hogy a font megszilárdult és a külföldön elhelyezett hitelek lassan kezdenek visszaszivárogni Angliába. A font sterling helyét tehát elsősorban a dollár, ma még kis részben, később valószínűleg szélesebb körben a francia frank foglalja el. Ha most Nagy-Britannia lemond a flottaelsőbbiségről — 1936-ra az egyezmény szerint majdnem teljesen egyenlő tonnatartalmú flottája lesz Amerikával — akkor a tovább is fékezhetően tempóban növekedő erejű Egyesült-Államok előreláthatóan a Brit Birodalom életbevágó érdekeit fogják olyan módon sérteni, amit észre nem venni a legmesszebbmenő pacifizmus dacára sem lesz lehetséges. Milyen lesz akkor a Washington és London közti „benső egyetértés”? Fenn lehet-e majd tartani az angolszász népek testvériségének illúzióját, a nélkül, hogy ez a Brit Birodalom számára a főhatalmi pozícióról való lemondással egyértelmű ne legyen? Az emberiség történelmi fejlődésére, civilizációjára ezek valóban sorsdöntő kérdések lesznek.

ERKÖLCSI és politikai sikerekben meggazdagodva az angol munkáskormány olyan merész lépésre határozta el magát, amelyre nézve még három hónappal ezelőtt fogadkozott, hogy az adott körülmények között nem fogja megtenni. A Henderson külügyminiszter és Dovgalevszki párizsi szovjet nagykövet között szeptember 24-én újból felvett — júliusban megszakított — tárgyalások néhány nap alatt teljes megegyezéshez vezettek, a nélkül, hogy legalább is láthatólag, a szovjet teljesítette volna azokat a feltételeket, melyekhez Henderson, a még július folyamán az alsóházban tett kijelentései alapján akkor feltétlenül ragaszkodott. A munkáskormány úgy látszik kénytelen volt a választások alatt tett ígérését teljesíteni és belement a Szovjet-Oroszországgal való diplomáciai összeköttetés felvételébe, a nélkül, hogy a szovjetpropaganda megszüntetésére vonatkozóan több vagy nagyobb biztonságot nyújtó garanciát kapott volna, mint azokat a biztosítékokat, amelyeket az 1924-ben kötött és következményeiben teljesen elégtelennek bizonyult angol-orosz szerződés nyújtott. Hasonlóképpen, legalább is láthatóan, Oroszország adósságaira vonatkozólag sem ért el semmit. Mindezekre vonatkozólag a tárgyalásokat a nagykövetek kinevezési idejére tartották fenn. Hogy a nyilvánosságra hozott megegyezésen kívül a szovjet adott-e a Labour-kormányának elegendő biztosítékot, azt sem lehet tudni. Lehetséges, hogy Henderson az alsóházi tárgyalás alkalmából, melynél a kormány a konzervatívok részéről igen éles támadásnak lesz kitéve, fog ebben az irányban felvilágosításokkal szolgálni. Ma mindenesetre úgy látszik, hogy Nagy-Britannia nem nyert és nem nyerhet ezen a megegyezésen semmit, mert hiszen ez kizárólag pártpolitikai természetű akció volt. Gazdaságilag sem jelent Angliának semmit a diplomáciai viszony újrafelvétele: élénkebb kivitelre Anglia nem számíthat és a kockázat, amely az angol kereskedőre vár, éppen olyan nagy lesz ezután is, mint eddig. Beszedovszkinak, a párizsi szovjetnagykövetség megszökött tanácsosának, aki a Cseka fenyegető keze elől a kertfalon át menekült és aki számára a Cseka vagy Gépéu ügynökei kész koporsót hoztak magukkal Moszkvából, groteszk és szégyenletes esete inkább azt mutatja, hogy az angol kormány a diplomáciai összeköttetés felvételének eredményeként a koporsókivitel emelkedését várhatja Angliából, többet aligha.

A TUKA Béla ellen indított új Kramarz-per és a minden civilizált embert megdöbbentő kegyetlen ítélet, amelyben ezt az erős meggyőződésű tót hazafit a cseh bíróság 15 évi fegyházra ítélte, messzeható jelentőségű válságot provokált a zavaros összetételű új köztársaságban, amely úgy látszik mindenképpen be akarja bizonyítani, hogy a régi Ausztria minden hibáját átvette a többszázados hagyomány összetartó ereje nélkül. A kormánykoalíció fenyegető bomlása, melyből a tót néppárt kiválása biztosnak látszott és amelyben a cseh néppárt és a cseh agráriusok viszálya a kormányzást különben is megnehezítette, arra bírta a miniszterelnököt, hogy az elnöknek a parlament feloszlátását javasolja. Az ítélet kihirdetése után a tót néppártot képviselő két miniszter Hlinka páterrel teljes egyetértésben beadta a lemondását, minthogy a párt teljes mértékben azonosította magát a mártír Tukával s őt az október 27-ére kitűzött választásokon a párt kassai listavezetőjévé tette meg. Az ítélet maga tehát annyit jelent, hogy a cseh bürokrácia és judikatúra minden tótot, aki nyilvánosan, bizonyíthatóan annak vallja magát, bűnösnek tekint és bűnéért 5-től 15 évig tartó fegyházzal bünteti. Dacára annak, hogy az ítélet példátlan szemérmelenséggel Magyarországot is bevonta az indokolásba — a szlovák autonómiaért folytatott harcba! Magyarország teljes érdektelenséggel tekintette a pör fejleményeit, de viszont az egész magyar közvélemény őszinte részvétet mutatott a meggyőződéséért keserű mártíromságra ítélt Tuka és a szenvedésre ítélt tót nép iránt, amellyel mi magyarok kilenc évszázadon át testvéri egyetértésben éltünk — ezt ma még a nem magyarbarát Hlinka is kénytelen elismerni. Tíz évi kormányzás után ezt az eredményt érték el a csehek a mondva csinált csehszlovák testvériség és *egység* alapján.

DÉLRE TŐLÜNK a szerb diktatúra tovább halad az egységesítés útján, amelyet a szerb radikálisok és a Narodna Odrbrana, meg a Cérna Ruka céltudatosan kemény elhatározással vezetett. Sándor király egy legutóbb kelt dekrétumával a királyságnak eddigi nevét, melyben a három nemzet — szerb, horvát és a szlovén — neve paritásosan szerepelt, eltörülte és helyébe az egyes nemzetek számára keveset, a nagyszerb és a pánszláv idea számára viszont sokat jelentő Jugoszlávia nevet adományozta államának. Azonfelül a királyságot bánóságokra osztotta fel, de a bánóságoknak nem hagyta meg, sem történelmi határaikat, sem történelmi nevüket. Horvátországot zágrábi bánágnak nevezik. A horvát bánág név pedig gúnyjául szolgál az ökölbesorított megadással tűrő horvát népnek, melyet a szerb gyilkosok idejében megfosztottak férfias tettekre képes vezéreitől. A szerb-horvát viszony tanulságos mása a szlovák cseh viszonylatnak. A tudatlanságból és gyűlöletből született békeszerződések belpolitikai következményei úgy látszik gyorsabban mutatkoznak, mint az éppen olyan biztonsággal várható külpolitikai változások.

OSZTRÁK szomszédunknak egyszer úgy látszik sikerült kínos latens válságát erélyesen és gyorsan megoldani. A Heimwehrek erélyes fellépése, mely a szociáldemokrata hatalmi túltengést akarja megszüntetni, a szövetséges állam egyes tagjainak belső egyensúlyát visszaállítani és egy céltudatos alkotmányreformmal az osztrák államot ismét lábra állítani, hónapokon át válsággal fenyegette a köztársaságot: az összeütközések, véres utcai harcok a Heimwehr és a köztársasági Védőszövetség között napirenden voltak. Már-már polgárháborútól és teljes bomlástól lehetett tartani, amikor a parlamenti pártok ráeszméltek tehetetlenségük veszélyes következményeire és gyors elhatározással Bécs rendőrfőnökét, a kancellárviselt Schobert állították

a kormány élére, aki nemcsak erélyes, céltudatos, hanem kormányozni tudó férfiú is. Kormányának működése elé, amelybe Schober igyekezett a köztársaság legtekintélyesebb férfiak felvenni, Ausztria lakossága osztatlan bizalommal néz, — talán még Bécs félrevezetett szocialista munkásai is jobb szeretik Schober nyugodt, de erélyes uralmát a Heimwehr fenyegető veszedelménél.

OTTLIK GYÖRGY

Steter Lajos tárcacikke: A „felszabadított Szlovenszko, folytatását, ill. végét következő számunk fogja hozni.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben.— írógépen irt cikkeket kérünk.— Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldőnk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szende megszerezte,

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

Kiadja a MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

1. A Magyar Szemle Barátai Szövetségének évi tagdíja mostani belépésnél 16 P. A tagok a Magyar Szemlét díjtalanul kapják. Jogi személyek, könyvtárak, iskolák stb. nem vehetők fel A M. Sz. B. Sz.-be. Ezeknek a folyóiratot évi 24 P előfizetési díjért szállítjuk.

2. Részletfizetésnél négyhavi díjak: törzstagoknak 4, egyéb tagoknak 6, jogi személyeknek stb. 8 P.

3. Külföldiek csupán előfizetőkként kaphatják A folyóiratot. Előfizetési díj külföldre évi 30 P.

4. Egyes szám ára 2⁵⁰ P (külföldön 3 P).

5. Bekötési tábla (4—4 füzethez) ára 2 P, egy kötet (4—4 szám eredeti bekötési táblába kötve) 10 P.

HÓMAN BÁLINT
ELNÖK

BALOGH JÓZSEF
FŐTITKÁR

GRATZ GUSZTÁV
ALELNÖK

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. Vilmos császár-út 3

Telefon: Aut. 287—86

Postatakarékpénztárt csekkszámja száma: 22.300

Megjelenik minden hó elsején, hat íven

A Magyar Szemle előfizetési díja semminemű állami illetékezés alá nem esik 0- illetékdíjjegyzék, 80. tétel). Tisztelettel kérjük tehát a hivatali megrendelőket, szíveskedjenek előfizetési díjunkt minden levonás nélkül átutalni

Minden jogot fenntartunk

A SZERB-HORVÁT ELLENTÉT

A JELENKOR politikai eseményeinek sorában kevés olyant találunk, /A amely magyar szempontból nagyobb érdeklődésre tarthatna számot, mint a szerbek és a horvátok közötti évszázados ellentétnek az utolsó időben bekövetkezett kiélesedése. A nyugati országok közvéleménye ezt az ellentétet sehogyszem tudja magának megmagyarázni. Azok az angol és francia publicisták, akik a háború előtt a délszláv kérdéssel foglalkoztak, olyan felfogásokat terjesztettek, amelyek nem egyeztethetők össze azzal az ádáz harccal, mely a horvátok és szerbek között lejátszódik, ők akkor azt az antagonizmust látták lényegesnek, amely a horvátok és a magyarok, valamint Ausztria délszláv népelemei és a németosztrákok között bizonyos mértékig fennállt, viszont a szerb-horvát ellentétet mellékesnek, egy véletlenül adott politikai konstelláció múló kísérőjelenségeként fogták fel. Ebből azt a téves következtetést vonták le, hogy a délszláv népek — szerbek, horvátok és szlovének — legfőbb vágya az, hogy egy közös országban egyesüljenek és hogy ez a vágyuk csupáncsak azért nem mehet teljesedésbe, mert egy részük Ausztriához, illetve Magyarországhoz tartozik. Akik, mint Seton Watson és Wickham Steed, így ítélték meg a délszláv törekvéseket, azok teljesen téves perspektívában látták azokat és nem voltak képesek arra, hogy megkülönböztessék egymástól a lényeges és az akcidentális elemeket, amelyek ebben a kérdés-komplexumban szerepet játszanak. Mert valójában inkább fordítva állt a dolog. A magyar-horvát súrlódások és azok az ellentétek, amelyek Ausztriában a német és a délszláv politikai pártok között fennálltak, sokkal kevésbé befolyásolták a szerb-horvát viszonyt, mint ahogyan a szerb-horvát antagonizmus befolyásolta azt a politikát, amelyet Ausztria és Magyarország kénytelen volt a háború előtti időben követni. Aki a háború előtti osztrák-magyar politika rúgójának kutatásába mélyebbre hatol, az meglepetéssel fog számtalan bizonyítékot találni arra, hogy a horvátok érdekeinek megvédése, a horvátok álláspontjának felkarolása mily nagy, sőt bizonyos vonatkozásokban uralkodó szerepet játszott az osztrák-magyar külpolitikában. Némi túlzással — amelyben azonban volna bizonyos igazság — azt lehetne állítani, hogy az osztrák-magyar monarchia, de külön-külön Magyarország és Ausztria is, éppen a horvát törekvések támogatása és a horvát érdekek felkarolása folytán jutottak abba a helyzetbe, amely őket belesodorta a világháborúba és végül is pusztulásukhoz vezetett.

A szerb-horvát ellentét gyökerei a középkorba nyúlnak vissza. Több mint ezer éves múltjuk van. A két nép kétségtelenül rokonság-

ban áll egymással, de mindig külön egyéniségként szerepelt. Nem is egy időben telepedtek le a hetedik század első felében azon a területen, amelyen ma laknak. Minthogy egészen különböző környezetbe, más-más viszonyok közé jutottak, jóformán letelepülésüktől kezdve egészen eltérő irányban fejlődtek. A szerbek a bizánci császárság befolyása alá kerültek, egész kulturális fejlődésük elejétől kezdve a keleti civilizáció behatása alatt állt és amikor Szent Száva megalkotta a szerb nemzeti egyházat, ezt tudatosan a keleti, ortodox egyház alapjára helyezte. A horvátok ellenben kivált az Adriai-tenger partján olasz elemekkel keveredtek, a keresztény vallást Rómától kapták és egész kulturális fejlődésükre a nyugati civilizáció gyakorolta a legerősebb befolyást. Ennek az eltérő fejlődésnek a két rokon nép egymáshoz való viszonyára is döntő befolyása volt. Nélküle a két nép talán már évszázadokkal ezelőtt összeolvadt volna. Egy bizánci befolyás alatt álló Horvátország valószínűleg könnyen egyesült volna az ugyancsak ilyen befolyás alatt fejlődő szerb nemzettel, egy a nyugati művelődési körbe beolvadó Szerbia könnyen egyesülhetett volna az ugyanehez a művelődési körhöz tartozó Horvátországgal. Nincs nagyobb tévedés annál, amelybe az angol és francia publicisták esnek, amikor a szerb-horvát ellentétet azzal akarják megmagyarázni, hogy a horvátokat Magyarországhoz való tartozásuk idegenítette el a szerbektől, vagy hogy éppenséggel a magyarok idegenítették volna el őket mesterségesen a szerbektől. Ellenkezőleg, éppen a szerb-horvát ellentét, amely már olyan korban élesedett ki, amikor a horvátok és magyarok között még semmiféle összeköttetés nem állt fenn, volt az oka annak, hogy a horvátok, amikor részben belső harcaik folytán, részben az olaszokkal, különösen Velencével való súrlódásaik következtében kénytelenek voltak határaikon kívül támaszt keresni, nem a szerbekre gondoltak, hanem a magyarokra, akik kulturális tekintetben közelebb álltak hozzájuk.

Ez a szerb-horvát ellentét a legteljesebb mértékben fennállt a világháborút megelőző időben is. Mutatják ezt azok a szerbellenes zavargások, amelyeknek a horvát főváros időről-időre színhelye volt. Mutatja ezt a nemzeti irányú horvát jogpártnak és megalapítójának, Starcsevics Antalnak határozottan szerbellenes iránya is. Igaz, hogy a szerb-horvát ellentét mellett idővel egy másik, magyar-horvát ellentét is kialakult. Ha azonban a két ellentétet szorosabban vizsgáltuk, ehetetlen észre nem vennünk, hogy a kettő közül a szerb-horvát ellentét volt az, amely mélyebben fektült, amelynek a néplélekben voltak gyökerei, míg a magyar-horvát ellentét felszínesebb természetű volt és csak abban találta indokát, hogy azok a bölcs alkotások, amelyekkel a magyar államférfiak a hatvanas évek végével elrendezték Magyarországnak viszonyát úgy Ausztriához, mint Horvátországhoz és végül a nemzetiségekhez is, nem feleltek meg többé a változott erőviszonyoknak. Ha sikerült volna közjogi berendezkedéseinket a változót erőviszonyokhoz mérten átalakítani, ha sikerült volna a hatvanas években megteremtett közjogi gépezetet karban tartani és rajta a szükséges javításokat elvégezni, akkor a magyar-horvát súrlódásokat jelentéktelen minimumra lehetett volna csökkenteni. A magyar-horvát ellentétet tehát lehetett volna bizonyos, úgyszólván mechanikai mód-

szerekkel elintézni, ellenben a szerb-horvát ellentét, éppen mert a nápléleken gyökerezett, semmi ilyesféle módon nem lett volna elintézhető. Alapját a két népnek hatalmi vetélkedése képezte, amely mindaddig, míg ez a vetélkedés fennáll, másként, mint az egy knek felülkerekedésével és a másikkal leigázásával el nem intézhető. Ezt egy jobbaü bizonyítja az a körülmény, hogy a két népnek egyetlen közös államba való egyesítése sem volt képes ennek az ellentétnek végleges megoldására.

A szerb-horvát ellentét különösen éles alakot öltött akkor, amikor egy olyan kérdés került felszínre, amelynek mikénti elintézésétől függött, hogy az évezredes szerb-horvát vetélkedésben melyik nép fog felülmaradni: a szerb-e, vagy a horvát? Ez a kérdés Bosznia hovatartozásának kérdése volt. Bosznia eredetileg Horvátországhoz tartozott és lakói is abban az időben kizárólag horvátok voltak. Mikor azonban a törökök ezt a területet elfoglalták, bizonyos eltolódások álltak be, mégpedig két irányban. Egyfelől a horvátoknak egy része, kivált a birtokos osztályhoz tartozók, tömegesen vették fel a mohamedán vallást, másfelől pedig a háborúban elpusztult területekre szerbek szivárogtak be. Ennek folytán a 19. században Boszniában és Hercegovinában három népelemet találunk: egyfelől szerbeket, akik viszonylagos többségben voltak, másfelől horvátokat és mohamedánokat, akik együttvéve a népesség abszolút többségét alkották. A horvátok a mohamedánokat is saját fajukhoz tartozóknak tekintették és ezért a történelmi jogcímtől eltekintve a létező erőviszonyok alapján is maguknak vindikálták Bosznia birtokát. A szerbek ellenben a mohamedánokat nem ismerték el horvátoknak, külön fajként kezelték őket és mivel e felfogás alapján ők voltak a legerősebbek és legszámosabbak a Boszniában élő három népelem között, maguk támasztottak igényt erre a területre. Nem volt kétes, hogy a szerb, hogy a szerbek vagy a horvátok fognak-e ennek a területnek birtokába kerülni és ezen a réven hatalmas erőgyarapodásra szert tenni, a szerb-horvát vetélkedés is vagy a szerbek, vagy a horvátok javára fog eldőlni. Ez magyarázza meg azt a nagy fontosságot, amelyet Bosznia-Hercegovina hovatartozása kérdésének mindig tulajdonítanunk kellett úgy Magyarország külön érdeke mint az európai hatalmi megoszlás szempontjából.

Számos bizonyíték van arra, hogy a szerbek igen korán, mára tizenkilencedik század első felében felismerték azt a jelentőséget, amellyel rájuk nézve Bosznia-Hercegovina az említett szempontból bír. Ezt a jelentőséget még fokozta az a felismerésük, hogy Boszniának Szerbiába való bekebelezése esetében ez utóbbi megtalálta volna azt az utat a tenger felé, amelynek hiányát mindig erősen érezte. Szerbia már akkor is Oroszországban keresett támogatást ama tervei részére, hogy a török birodalom felosztása esetében Bosznia szerb területté váljék. Az osztrák-magyar monarchia mindig ellenállt a szerbség ezen terjeszkedési törekvéseinek és nem is tehetett másként. Szembe kellett helyezkednie velük főleg azért, mert a monarchiának meg kellett védenie a hozzája tartozó horvátok érdekeit, amelyeknek sikeres érvényesítésétől függött a Szent István koronája alá tartozó területek

integritása is. Tisztában kellett lennie azzal, hogy Boszniának a szerb királysághoz való csatolása mit jelentett volna: először a szerb népnek megszaporodását, másodszor Bosznia nem szerb lakosságának elszerbesítését és végeredményben Szerbia olyan megerősödését, amely képessé tette volna arra, hogy a többi délszláv elemeket is lassanként szépszerével vagy erőszakkal a maga körébe vonja és ezzel megcsónkítsa Ausztriát és Magyarországot. Ezt a veszedelmet elsősorban a horvátok érezték és éppen a horvát nemzeti politikusok, mint például Starcsevics Antal, teljesen tisztában voltak vele, sőt arra alapították egész politikájukat. A védelmet a szerb veszedelemmel szemben mindig az osztrák-magyar monarchia fennmaradásában, nagyhatalmi állásának sértetlenségében látták. Mindaddig, amíg a monarchia fennállott, a horvátság erősebb volt, mint a szerb nép. A monarchia minden gyengülése szükségszerűen megbontotta az egyensúlyt a horvátság rovására és a szerbség előnyére. Ezt a helyzetet kell szem előtt tartanunk, ha a háború előtti horvát politikával szemben igazságosak akarunk lenni. Ez a helyzet okozta, hogy a horvátok látszólag inkább gravitáltak Bécs felé, mint Budapest felé. De amint a horvát politika a horvát nemzeti célok érdekében a monarchia hatalmi állásban keresett és talált támaszt, éppen úgy másfelől a szerbek — ugyanazokból az okokból — mindinkább a monarchiában látták a szerb nemzeti politika érvényesülésének legfőbb akadályát. Azok az ellentétek, amelyek a monarchiát és Szerbiát egymástól elválasztották és amelyek a század kezdete óta mindjobban kiélesedtek, kétségtelenül a szerb-horvát ellentétben bírják legmélyebb forrásukat. Mihelyt kiderült, hogy Bosznia kérdésében a monarchia egész súlyával a horvát érdekek és a horvát aspirációk álláspontjára helyezkedik, Szerbia kezdett nyíltan szembefordulni a monarchiával. A délszlávok „elnyomtatása“, a délszlávok „nemzeti felszabadítása“ csupa jelszó volt, amelyeknek igazi tartalmuk kevés volt. Ezek a jelszók csak spanyalfalként szolgáltak a szerb expanziós törekvések, a Bosznia megszerzésére irányuló óhajok leplezésére.

Ebből a szemszögből kell megítélnünk Bosznia megszállását, majd később Bosznia annexióját is. Ezek az akciók csak akkor válnak egészen megérthetővé, ha azokat a horvát érdekek szempontjából is szemügyre vesszük. Mindkét esetben a monarchia alapjában véve horvát érdekeket védett meg, horvát politikát folytatott, bár Ausztria és Magyarország integritását is megvédte vele. Ha nem kellett volna tekintettel lennie a horvát érdekekre, ha például Horvátországot magyarok vagy németek lakták volna, akkor a monarchia Bosznia hovatarozásának kérdésében minden valószínűség szerint az érdektelenség álláspontjára helyezkedhetett volna. Talán még szívesen is látta volna Szerbiának Boszniában való térfoglalását, mint ahogy mindig szívesen látta és előmozdította a szerb királyság keletkezését és megerősödését, mindaddig, amíg pusztán szerblakta területekről volt szó. Boszniának úgy megszállása, mint annexiója sakkhúzások voltak annak a megakadályozására, hogy a szerbek lassanként gemsemmisítsék és beolvasszák horvát fajrokonait. Talán érthető, ha sem a horvátok, sem az Ausztriához tartozott délszlávok nem voltak

teljesen megelégedve azzal a helyzettel, amelyben a világháborút megelőző időben érezték magukat. De nem szabad megfeledkezniük arról, hogy bárminők legyenek azok a panaszok, amelyekre a magyar vagy osztrák belső közigazgatással szemben feljogosítva érezték magukat: az alapvető dolgokban a monarchia mégis mindig melegen és sikeresen karolta fel a horvát érdekeket. A világháborúban azután a monarchia összes népeinek kellett helyt állnom ennek a mindenekelőtt horvát érdekekben folytatott politikának következményeiért.

A világháború előtti időben a szerbeknél az a benyomás keletkezett, hogy a bosnyák kérdést az annexió ugyan a horvátok javára döntötte el, de a monarchia már nem elég erős arra, hogy ezt a sikert maradandóvá tegye. Az annexió megtörtént, de nyilvánvaló volt, hogy sem az osztrák, sem a magyar, sem a közös kormány nem képes Boszniát a monarchiába véglegesen beolvasztani. Bosznia állása a monarchián belül tisztázatlan maradt és a helyes külpolitikai koncepció, amely ennek a területnek a monarchiához való csatolását kerestülvitte, megfeneklett az osztrák és magyar belpolitika homokzátonyain. Ily körülmények között a nagyon szívós szerb politika az annexió után sem mondott le Boszniát illetőleg a maga aspirációiról. Ehhez járult, hogy egyáltalában mind világosabbá vált, hogy az antant — különösen Oroszország — halálra ítélte a monarchiát és annak felbontására törekedett. Ha abban az időben nem is lehetett biztosra venni ezeknek a törekvéseknek sikerét, egy igen jelentékeny chance-ot Szerbia mindenesetre láthatott bennük. Egyetlen veszély fenyegette a szerb törekvéseket: a monarchiában élő délszláv elemeknek teljes kielégítése a monarchián belül. Ismeretes volt, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös erre komolyan törekedett. Szeme előtt az összes Ausztriához és Magyarországhoz tartozó délszláv területeknek, valamint Boszniának és Hercegovinának a monarchia egy önálló részeként való egyesítése lebegett, amivel egy horvát vezetés alatt álló hatalmas délszláv alakulat keletkezett volna a monarchián belül. Ez nemcsak egyensúlyozta volna a szerbek hatalmi törekvéseit, hanem könnyen végképpen olyan irányt adott volna a szerb-horvát ellentétnek, amely a szerbeket szorította volna defenzívába. Nem lehetetlen, hogy ez esetben a szerbek kérték volna a monarchiába való felvételüket, hisz ez a gondolat egyes szerb politikusokat ismételten foglalkoztatott. Ha a világháború nem tört volna ki és Ferenc Ferdinánd főherceg életben maradt volna, valami ilyesféle kísérlettel számolni kellett volna. Bizonyára nem folyt volna le a zavarok és megrázkódtatások nélkül, de azért nincsen kizárva, hogy a monarchia délszláv problémájának legalább valamilyen megoldása — ha talán fokozatokban is — sikerült volna. Szerbia ezzel mindenesetre számolt. Hogy ez ne történjék meg, hogy ne keletkezessék a monarchián belül egy Boszniával egyesített, horvát és szlovén vezetés alatt álló önálló alakulat, Ferenc Ferdinándnak meg kellett halnia, mielőtt trónra lép. A szerb nemzeti politika exponensei magukra vállalták ezt a feladatot. Ferenc Ferdinándnak nem azért kellett meghalnia, mert benne a délszlávok leigázóját látták, hanem azért, mert a nagyszerb hatalmi törekvéseknek állhatott volna útjában. A szerajevói gyilkosság a szerbeknek gazdag gyümölcsöt hozott. Megszerezte

nekik Bosznia rég óhajtott birtokát, sőt még magát Horvátországot és a szlovén területeket is.

A monarchia felbomlásától kezdve a horvát politika is természet-szerűleg másként orientálódott, mégpedig Belgrád irányában, az ősi szerb-horvát ellentét áthidalására irányuló kísérletekkel.

Ezt magában véve meg is lehetne érteni. A monarchia összeomlásával a horvát politika elveszítette azt a hátvédet, amellyel eddig a szerb politikával szemben rendelkezett. Nem érzett magában elég erőt, hogy egészen magára hagyatva megtarthassa pozícióját azzal a Szerbiával szemben, amely éppen ekkor jelentékenyen megnagyob-bodott és megerősödött, amely birtokába kerítette Boszniát és amely különben is a győztes hatalmak teljes támogatását bírta. Attól kellett tartania, hogy különállva áldozatává lesz a szerbek terjeszkedési törekvéseinek, amelyek meg fogják találni az utat, mely lassanként a horvátok teljes szétmállására fog vezetni. Ezt a folyamatot vélte megakaszt-hatónak azzal, ha saját elhatározásából, de nem feltétel nélkül egyesíti Horvátországot Szerbiával. Horvátországnak választania kellett a között, hogy vagy végleg lemondjon Boszniáról a szerbek javára, vagy pedig igyekezzék azzal, hogy maga is egyesül Szerbiával, bizonyos befolyást gyakorolni Bosznia sorsának további intézésére. Igaz, hogy nincsen nyoma annak, hogy a vezető horvát politikusok akkor ilyen megfontolásoknak engedtek volna és hogy a horvát-szerb egye-sülés pusztán csak ilyen messzelátó számítások eredménye lett volna. De vannak helyzetek, amikor a nemzetek ösztöne önkéntelenül megtalálja a helyes utat és azok törekvéseit segíti diadalra, akik — ha egészen más megfontolásokból is — azt a politikát képviselik, amelyre egy adott helyzetben szükség van.

Valójában két oka volt a horvát politika azon irányának, mely a Belgráddal való kapcsolatot kereste.

Az egyik okot a monarchiából emigrált délszláv politikusoknak a háború folyamán vállalt kötelezettségeiben találhatjuk meg. Ezek a politikusok Trumbics Antal vezetése mellett a háború folyamán egy „délszláv komité“-ban egyesültek, amiben a cseh emigránsok példáját követték. De a két emigráció céljai között lényeges különbségek voltak. A csehek törekvése oda irányult, hogy az antant esetleges győzelmét saját nemzetük javára lehetőleg teljesen érvényesítsék. Ellenben a horvát emigránsok csak arra törekedhettek, hogy az antant győzelmének esetére saját nemzetüket megóvják a szerbek által való elnyeletés veszélyétől. A horvát emigránsok egy része még ennyire sem látott tisztán: sokan kétségtelenül csak azért csatlakoztak az antant javára működő délszláv komitéhoz, mert az osztrák és magyar politikával való elégtelenségük folytán nem volt érzékük ama veszélyek iránt, amelyek a horvátságot a szerbek részéről fenyegetik, mint ahogy a fogfájós ember hajlandó megfedekezni szívbajáról, amelyben végül is elpusztul.

A másik ok, amely a horvát politikának Belgrád felé való orientálódását előidézte, azokban az illúziókban keresendő, amikben a horvát politikusok a monarchia összeomlása pillanatában ringatták magukat, hogy tudniillik a szerbekkel való egyesülés a horvátság önálló egyéni-

ségének teljes elismerésével és minden időkre való biztosításával összefér. Ezt a hitüket írásbeli megállapodásokra alapították, amelyek a „délszláv komité“ között egyfelől és Pasics szerb miniszterelnök között másfelől létrejöttek. (1917 június 20-án Korfuban, 1918 november 9-én Genfben.) Azt hitték, hogy Szerbia ezekben a megállapodásokban végleg szakított a nagyszerb gondolattal és felcserélte azt a jugoszláv gondolattal, hogy tehát nem törekszik többé a külön szerb politikának megvalósítására, amelynek célja egy egységes szerb birodalom megalakítása volt, hanem meg fog elégedni azzal, hogy egyike legyen az új délszláv országot alakító egyenjogú nemzeteknek. Maga az a határozat is, amellyel a horvát tartománygyűlés 1918 október 29-én kimondotta az osztrák-magyar monarchiától való elszakadást, hangsúlyozza, hogy Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, és Fiume ezentúl „független államot“ (tehát a szerbektől is független államot) fognak alkotni, amelynek nevében a legfőbb hatalmat a Zágrábban székelő „nemzeti tanács“ fogja gyakorolni; ez a független ország azután saját elhatározásából csatlakozik ama „közös nemzeti és szuverén államhoz“, amely a szlovének, horvátok és szerbek által lakott területen megalkotandó lesz. A horvát politikusok mindenestre abban a véleményben voltak, hogy ezzel biztosították a horvát nemzetnek az új jugoszláv államon belüli függetlenségét és önállóságát. Ez azonban illúzióknak bizonyult. Csakhamar kiderült, hogy a szerb politika sohasem gondolt komolyan arra, hogy az új állam más legyen, mint egy minden ízében szerb állam. Abban a mértékben, amelyben a horvátok ennek tudatára ébredtek, abban a mértékben, amelyben visszataszították őket a szerb politikának az orientális gondolkodásban gyökerező politikai eszközei, csődöt mondott az új politikai orientáció. Ma a szerb-horvát ellentét ismét olyan éles, sőt élesebb, mint amilyen a világháború előtti időkben volt.

Magyarországnak nincsen sem oka, sem joga beavatkozni abba a harcba, amely jelenleg a horvátok és a szerbek között folyik. Nem is volna erre módunk. De lehetetlen, hogy rokonszenvvel ne kísérvük a horvátokat önvédelmi harcukban. Rokonszenvvel azért, mert hiszen ez a harc élénken emlékezetünkbe idézi azokat a hasonló küzdelmeket, amelyeket a magyarságnak kellett az elmúlt századokban megvívnia az osztrák egységesítő törekvésekkel szemben. De rokonszenvvel azért is, mert a magyart és a horvátot egy hosszú évszázadokig tartó közös sors közel hozta egymáshoz annyira, hogy soha teljesen idegeneknek egymást nem fogjuk tekinthetni, legalább addig nem, amíg él a Zrínyiek, Juranicsok és sok más hős emléke, akik mint „ambarum patriarum defensores“, úgy a magyar, mint a horvát történelemnek egyaránt hősei és büszkeségei. Ha meg is változott a helyzet a világháború befejezése óta, ha ma nem is vagyunk többé kénytelenek integritásunk védelmében állást foglalni a horvát álláspont mellett, ha másfelől nincsen is okunk arra, hogy fenntartsuk a szerbekkel való ellentétet, amely a háború előtt is csak abból fakadt, hogy a Szent István koronájához tartozó Horvátországot megóvjuk, azt misem akadályozza, hogy emberi rokonérzésünk a horvátok felé forduljon. A szerb-horvát ellentét egész jelentőségében csakis a múlt ismereté-

ben bontakozik ki előttünk és ennek világa mellett kell azt felfognunk és megítélnünk. A múlt tanulságokat rejt magában a jövő szempontjából is. A szerb-horvát ellentétnek fejleményei, következményei, kihatásai igen különbözőek lehetnek és nehéz jóslásokba bocsátkozni arra nézve, hogy mely lehetőségek milyen sorrendben fognak bekövetkezni. De a múlt ismeretében állítható, hogy ezek között a lehetőségek között nem szerepel az az eset, hogy az önérzetes, büszke, nemzeti gondolkodástól áthatott horvát népet önálló nemzeti egyéniségétől bármilyen eszközökkel is meg lehessen fosztani.

Horvátországnak hősi küzdelme önrendelkezési jogának elismeréséért azonban abban az esetben, ha sikerrel jár, politikai érdekeinket is közelről érinti. A múlt évben, amikor a szerb-horvát ellentét kiélesedett, Belgrádban is szóba került „Horvátország amputációja“, ami alatt a szerb politikusok a szorosán vett horvát területnek — 3—4 vármegyének — a jugoszláv állam kötelékéből való kiengedését értették. Bár ennek a gondolatnak háttérben az a remény lappangott, hogy egy ilyen kis önálló horvát államocská, amelyhez sem a szlávóniai, sem a szlovén, sem a bosnyák, dalmát és hercegovinál délszlávok nem tartoznának, mindig életképtelen lesz és ha azért a horvátok természetszerűleg élesen szembehelyezkedtek ezekkel az amputálási törekvésekkel, magának ennek az ideának felvetődése mégis élénken bizonyítja a horvátok állami különválásának lehetőségét. Ismeretes különben az is, hogy Pasics szerb miniszterelnök sohasem titkolta abbeli nézetét, hogy Szerbiának meg kell elégednie a szerbblakta területek bekebelezésével, mert a horvátok bevonása csak gyengítené azt a nagyszerb államot, amelynek megteremtésén dolgozott. Ha maguk a szerb politikusok fontolóra vesznek olyan területi elrendezéseket, amelyekből a horvátok kinnrekednének, akkor természetesen a kívülálló szomszédoknak is joguk van gondolkodni arról, hogy az ő érdekeik az ilyen gondolatok megvalósulása esetében miként alakulnának.

Ha ezeket az eshetőségeket tekintetbe vesszük, úgy a magyar közvélemény állásfoglalása két irányban nem lehet kétséges. Először is bizonyos, hogy Magyarország semmiféle igényt nem tart Horvátországra. Azok a közjogi viták, amelyek Magyarországnak a horvát területre való jogai körül évtizedekig folytak, ma semmiféle aktualitással nem bírnak és nem is fognak feléledni. A magyar közvélemény teljesen leszámolt azzal, hogy a horvát nép saját sorsát a zágrábi szabomak 1918 október 29-i határozata értelmében ezentúl Magyarországtól függetlenül akarja irányítani és bármiként alakulnak a viszonyok, csakis azoknak a jogoknak elismerésére fog a horvát néppel szemben súlyt fektetni, amelyeket a trianoni szerződés Magyarországnak a tengerhez vezető út használatát illetőleg biztosít. Másfelől bizonyos az is, hogy a magyar nép mindig súlyt fog helyezni horvát szomszédjának barátságára. Amit a horvát nemzeti mozgalom legkimagaslóbb vezére, Starcevic Antal mondott, hogy nem ismer két olyan nemzetet, amely jobban egymásra volna utalva, mint a magyar és a horvát, azt a magyar közvélemény is teljes szívvel vallja. Ez az érdekközösség érvényesült abban a közjogi kapcsolatban,

amely Magyarország és Horvátország között évszázadokon át fennállt és egyik-másik viszonylag kisjelentőségű kérdésnek közös egyetértéssel való rendezése esetében misem akadályozza, hogy ez a természetadta érdekközösség a viszonyok változásával a jövőben nemzetközi jogi kapcsolatok alakjában ne újuljon fel, amelyet lehet elképzelni szorosabb és tágabb alakban, a szerint, amint ezt a két nemzet érdekei kívánni fogják.

GRATZ GUSZTÁV

VALLÁSOS ÁRAMLATOK A MAI SZOCIÁLDEMOKRÁCIÁBAN

MEGLEPŐ az érdeklődés, mellyel Németországban a háború óta a szociáldemokrata világ, pártok és szakszervezetek gyűlésein folynak a disputák a kereszténység s a szocializmus viszonyáról. Mit jelent ez az érdeklődés a szocializmus és mit a vallás, a keresztény egyházak számára? Ad-e a szocialista világban eddig szokatlan áramlat a kereszténység tanainak új igazolásokat, avagy ledobja magáról annak formáit? Piechowski neukölni evangélikus lelkész, egy Berlinnek négy szocialista protestáns lelkésze közül, 1927-ben megjelent és azóta sok kiadásban sok kézen forgó művében kísérli meg erre választ adni.¹ Könyve megdöbbentő képet ad a szociáldemokráciában felnövekedett világvárosi munkás vallási lelkiegységéről, módszerei azonban elégtelenek az óriási kérdés megoldására s így nem csodálható, hogy a fejlődés árja maguk a szocialisták között elszagatja pesszimizta megállapításai és jóslatai gyenge horgonyköteleit.

ötezer kérdőívet küldött szét szervezett szociáldemokrata és kommunista munkásoknak s azoktól ötszáz válasz érkezett be vallási élményeikről és nézeteikről. Csak szocialista munkásokról lévén szó, előzetes feltevésünk az lehet, hogy a kérdőívek tipikus módszeres hibáival szerzett, egyébként terjedelmes anyag kevés újat fog nyújtani. És csakugyan, a könyv első átforgatásánál a megdöbbentően nyers, izgatottan elkeseredett és tudákos válaszoknak tömege Istenről, Krisztusról, egyházi életről — alig számíthat érdeklődésre. Aki csak kissé is ismeri a marxista elméletet S'annak agitációs formáit, nem lepődik meg azon, hogy az évtizedeken át belebeszél tanok most a fonográfon megszólalnak. „A bibliát az emberiség összegyűjtött élményei könyvének tartom, mai polgári törvénykönyvünk alakjában.“ „Krisztus, ha élt valóban, némeslelkű embernek kellett lennie.“ „Ha csakugyan élt, az akkori idők legnagyobb kommunisztájának, erkölcsanítójának és pacifistájának tartom.“ „Milyen fogalmai vannak Istenről? Semmi. Képzlet. Levegő.“ Egy elvtárs megkereszteletlen gyermekét, ha már hitoktatásban részt kell vennie, három évig evangélikus, azután három-három évig katolikus és zsidó hitoktatásra óhajtja küldeni. „Ami a házasságot legmélyebb valóságában illeti, egész őscélja és anyagi oldala szerint az emberi szétforgácsolódás s az emberiség összes tagjainak egyéni viszonylatokban is egymás ellen fordulása kiinduló pontjának tartom.“ „A feltámadást kizártnak

¹ Paul Piechowski: Proletarischer Glaube.

tartom. Inkább hajlandó vagyok hinni az ember újjászületésében, mely szerint az „elhunytak“ lelkei egy idő múlva újjászületnek, azért, hogy további magasabb kifejlődés előfeltétele gyanánt újból tisztulási folyamaton menjenek át. Ez értelemben, mintegy valaminő transzcendentális darwinizmus lehetőségére tekintettel, a katolikus egyház hite a tisztítótűzről s a szentekről figyelemreméltónak látszik.“ Ki érzi ki ezekből a tudákos szólamokból a legcsekélyebb egyéni tapasztalást is és ugyan kit érdekelnek? Jellemző a körre, ahonnan a válaszok érkeztek, hogy amíg az egyéb értelmes munkásságban rendkívül nagy az érdeklődés ismeretterjesztő és szakbeli olvasmányok iránt, addig ezek a válaszok csak igen szűkkörű olvasmányokról számolnak be. Szakmabeli munkák iránt való érdeklődés hiányzik, némi filozófiai érdeklődésen kívül — tudvalevőleg német munkásgyűléseken gyakoriak a kant-i idézetek, de meg nagyobb számú magasabb képzettségű szervezett szocialista is válaszolt a kérdőívre — teljesen előtérben állanak „a nagy szocialista szellemi heroszok.“ Ez azt mutatja, hogy a válaszok leginkább a „harcos“ résztől, tehát erősen egyoldalú, ösztönös diszpozíciójú emberektől származnak.

E régen ismert dallamoknál sokkal érdekesebbek s a nyilatkozók lelki világába mélyebb bepillantást nyújtanak a fonográf meÜékzöngéi. A szocialista tanokon felnőtt munkás más téren sem tudja a valóságot elfogulatlanul elérni, még tanácstalanabbul áll vallási érzéseivel szemben. Több kérdésre érkezett igen sok ilyen válasz: ezt nem ismerem, erre nem tudok választ adni. Viszont a legharcosabb és legcinikusabb nyilatkozatok mögött is lehetnek érzések, miket a nyilatkozó nem ismer, szerepüket a rendelkezésére álló terminológiában kifejezni nem tudja és csak személyes megbeszélés avagy vezetés tudná azt napvilágra hozni. A válaszok elszórt önkéntelen észrevételei jobb képet nyújtanak a valódi lelki irányokról, mint nagy füzetekre terjedő tudákos előadásaik, így reáj övünk, hogy a kommunista betegápolónő, aki az Isten és a vallás szavakat az új idők nyelvéből egyszerűen törölni óhajtja és mindent tagad, amit nem lát, nem ért és bizonyítani nem tud — mégis csak hisz valaminő „láthatatlan életben, mely a mindenséget átjárja, ő benne is van s általa az életnek vagy örökkévalóságnak egy részévé lesz“. Az anarchista vasmunkás bizonyos abban, hogy olyan Istent, aminőt az egyház tanít, nem tud elfogadni, de azért mégis „mindnyájan istenkeresők vagyunk“. Az idősebb cipész számára Isten — levegő, otthon azonban családjával Jézus életéről beszélget. „Személyes Istenem, aki az égben trónján ült, rég elveszett már. Mégis van Isten, olyan bizonyosan, mint $2 \times 2 = 4$. Istent keresni — ez mindenünk.“ Krisztusról szólva, hol racionalista fölényvel utasítják vissza isteni vonásait, hol politikai értékeléssel a forradalmárt látják benne, hol tudákos történelmi értékeléssel találnak benne valamely tiszteletreméltó vonást. Mindezen úgyszólva kizárólagosan erkölcsi értékelés mellett is, mely szorosan vett vallásos érzéseket látszólag egyáltalán nem hív életre, feltűnő, milyen nagy helyet foglal el gondolatvilágukban Krisztus személye; bizonyos érdekes lett volna az adatokból nemcsak apodiktikus következtetéseket levonni, hanem a mögöttük álló érzésekben visszafelé is nyomozni. A nyilatkozók majd harmad-

része gyermekkora óta sohasem volt templomban s ezért, bár nagyobb részük szocialista gyermek és ifjút avató ünnepen sem volt, szívesen nyilatkoznak ezek mellett; akad így is, aki úgy találja, hogy a szocialista házasságkötési szertartásnál nemcsak külsőségek, de a belső tartalom is hiányzik. Az imádságról a fonográf jórészt azt hirdeti, hogy az gyengeség — de egyharmad részénél mégis mennyi tudákoS magyarázgatás, amivel mégis az ima értelmét igyekeznek megmenteni! És mennyi elfojtott felfelé törő ösztön lappang az ilyen nyilatkozat mögött: „Ha valami nagyon jó vagy nagyon rossz dolgot éltem, amit senkinek sem mondhattam el, az az érzésem volt, hogy térdre kellene esnem és úgy tudna az érzés belőlem feltörni. Imádság ez?” Bizonyos, hogy a hitoktatásból hozott istenfogalmat, vagy mert eredetileg is merev valami volt vagy mert a későbbi szocialista jelszavakon át formalisztikusnak érzik, általában tudatosan elvetik — azok is igen nagy számban, akik még egyházakhoz tartoznak. A sokféle zavaros istenfogalom mellett túlnyomóan előtérbe lép az ilyes felfogás: „Isten a jó a hívőben.“ „Isten a fejlődés elve, amely a rossztól a jóhoz vezet“, „a jó az emberben, a lelkiismeret“, „az öserő az emberben“, „ott van, ahol növekvés, fejlődés, öröm és szeretet van“. Hasonlítsuk össze ezeket a szocialista cselekvő típusnak is megfelelő körvonalakat az imádságról jelentkező felfogásokkal, amelyek az imádságot a szellemi erők koncentrálásának, az erő érzetének és felkeltőjének, a vallást vágyanak és törekvésnek tartják arra, hogy jók legyünk, örömet és napsugarat árássunk — és akkor meglepetve látjuk, hogy ezek az emberek bizonytalán közelebb vannak a természetfeletti segítséggel való erkölcsi felemelkedés diadalmas keresztény gondolatához, mint azt ők avagy Piechowski sejtették. „Az egyházi közösség hívása — ez a hazátlannak haza után kiáltása, a civilizált emberé valódi kultúra után“, az anarchista vasmunkás e szavai, amennyiben a szocialista mozgalom mélyén járó testvériség után való vágyból fakadnak, valóban keresztény gondolatoktól idegen élettapasztalás útjait járják?

Elvezetnek-e azonban ezek az ösztönszerű segélykiáltások a kereszténységig? A válaszfal, ha a valóságban kisebb is, mint látszik, le fog-e omlani? Megoldódik-e a circulus vitiosus: csak kissé közelebb kell jutniok a keresztény tanításhoz — igen, de egész gondolatviláguk elébe torlaszolódik a kereszténységnek s ezt nem tudják érteni! Piechowski úgy látja, hogy a válaszokban jelentkező ösztönszerű vallásos törekvések nem juthatnak vissza a régi mederbe, nem vállalják a keresztény gondolatok formáit. Új élettapasztalásnak tartja őket, a kereszténységtől távol fogják formájukat kialakítani. Ez könyvének legfőbb megállapítása.

„A mi vallásunk a szocializmus.“ Egyharmada a válaszoknak ezt vallja. Megjelölik vele azt a sajátos érzelmi beállítottságot, amelyben a szocializmust mint nyomorúságukból megváltó hajimat élik. Személyes Istenre nincs szükségük — így állítják; ha léteznék, a szociális igazságtalanságokat nem engedhetné meg. Ennek a „vallásnak“ közép-pontjában így nem áll Isten gondolata, Piechowski szerint a bűnről és kegyelemről szóló tan is érthetetlen nekik. A szocializmus s benne az igazságosságért vívott harc fogja a világ megújódását hozni, s aki ennek

szenteli magát, az emberiségért való felelősségteljes küzdelemben új emberré válik, az életnek magasabb teljeseését éri el. Piechowski szerint ennek az iránynak semmi közössége a kereszténységgel. A szocializmusnak vallássá fokozása ez. Senkinek sem lehet két vallása, egyik a másikat soha meg nem érti; új világ keletkezése előtt lehetünk.

Az egyes vallomások értékének lemerésében nem ellenőrizhetjük őt, mivel körkérdési módszere a legtöbb válaszoló konkrét lelki fiziognómiáját sem nekünk, sem neki nem tárta fel. Éppen azért irreális lenne ezeknek a rezultátumoknak analizálása s nem eléggé bizonyított annak előrelátható eredménye, mely szerint ebből a képből itt is, ott is több összefüggés ágazik a kereszténységhez, mint azt ő gondolja. — Bizonyos egységes vonásoknak kialakulását a szocialista gondolatvilágban bizonyára ténynek kell vennünk. Az értékelést azonban, hogy e vonásokban új vallásos tapasztalás jelentkezik, teljesen tévesnek kell gondolnunk. Ez egyszerűen a proletár kultúra és hit alkotóerejének hamis hitén alapszik. Valóban „a történés kauzalitása“ feküdt reá a proletár öntudatra s az fojtja vissza az imádság szavait? Valóban szétszakadt lelkében „a vallásos szféra s a lét valósága“ s ebből a szétszakadásból ered vallástalansága? A belga szocialista de Man a szocializmus lélektanáról írt munkájában nem egy adattal szolgál e tudatbeli tények helyes sorrendbe helyezéséhez.¹ De Man régen leszámolt már az illúzióval, mintha a szocializmus önálló kultúrát jelenthetne. Leszámolt mindenekelőtt azzal a hittel, mintha a szocialista dogmák új élettapasztalás eredményei lennének s ami híveiket a kereszténységtől elválasztaná, valóságérzékük lenne, mely a kereszténységet számukra átélhetetlen látszatvilággá változtatja. Nem, a szocialista tanoknak a forrása nem az élettapasztalás, hanem, amint Piechowski is látja, Marx doktrinér világfelfogása, ez deformálja hívei érzelmi világát is s ez vetíti bele gondjaik, nyomorúságuk tapasztalásába a maga színeit. A szocialista mozgalom mélyén felfelé törekvő életösztönök működnek, amelyek a keresztény igazságosságnak és testvériségnek megtagadottságukban is ható eszméivel s a 19. század politikai demokráciájával együtt töltötték el a munkásság lelkét — nem irányokkal, hanem vágyakkal. Ezekre az ösztönös vágyakra Marx öntött formát, ő tűzött ehők politikai célokat s az ő materializmusa, mechanikus programja szegényítették el és vitték zsákutcába a mozgalmat; ma a szociáldemokrácia marxista agitációs jel-szavai ellenére szakszervezeti, kulturális, politikai téren egészen más eszközökkel éri el eredményeit, keresi az erkölcsi motivációt, reális munkájában mindig új és új részét dobja le magáról az ortodox tanoknak. Nos, a szocializmusnak vallási fokozása szintén nem jelent mást, mint a vallásos ösztönöknek is marxista gúzsba kötöttségét. Valódi teljeseedésük útjáról leszorított vallásos ösztönök s összetalálkozásuk a szocialista törekvésekben az időnkint megjelenő rendkívüli érzelmi feszültségekkel, ezek hozzák létre ezt a minden ízében befejezetlenséget mutató jelenséget. Minél nagyobb a jelen nehéz állapotai

¹ H. de Man: Zur Psychologie des Socialismus. 1927 ³ A szocializmus vallásos hangulatairól. 94.—105. 1.

s a jövő dolgok közötti feszültség, a konkrét utak és célok dolgában való bizonytalanság, annál színesebbé válik a vágyakozás a jobb jövő után s annál izzóbb a fantázia a beteljesedés formáiról. Ilyen eschatologikus lelki feszültség ült a szocializmus kezdő évtizedei lelkén s ilyen hullám jelent meg a háború utáni bizonytalanságokban, célok és utak szem elől eltűnésében. Ebben a feszültségben, amely rokon azokkal az ösztönökkel, amelyek az embert saját léte teljesedése felé hívják s amelyek nyugtalanná teszik őt, míg Istenig el nem jut, benne forrnak mindazok a vallásos ösztönök is, miket az évtizedes agitáció elhajlított természetes útjaikról. Ezek az elfojtott ösztönös erők mind a szocialista törekvéseket lepik el most színes ködjükkel. Meglepően egyezik de Man megállapítása arról, hogy éppen a kezdő céljaiban tanácstalan mozgalom ösztönvilága ily színes, Piechowski megfigyelésével, hogy éppen a legszegényebb és iskolázatlan proletár éli ilyen mámorban szocializmusát. Piechowski beszámol arról is, hogy a nagyszámú válaszok e téren a legáltalánosabb hangulatokon kívül semmi közelebbit nem nyújtanak a szocializmus vallásos átéléseiről, nem termelnek vezető gondolatokat, nem jelentenek egységes életérzést. Tisztára a lelki megoldásaitól elszakított ösztön képe ez, amely szétterül a földön és ahelyett, hogy hajtóenergia gyanánt zúgna a lélek épületében, ködként üli meg a lelket. Lesz-e valami ebből a vallásos színezetű hangulatból? Az ösztönnek magának nincsenek céljai, nincsenek igazságai; az embert igazságai és élményei emelik fel, organizálják s azok összefüggései között lesz világossá értelme. Amíg ezek a hangulatok az Isten-eszmével nem találkoznak s azon fel nem emelkednek, addig nem lesz belőlük vallás, nemcsak fogalmilag, de annak egységes életértelmet és életérzést adó ereje szerint sem. És ha a „vallásos szocialista“ lelkészek, hogy hallgatóikat el ne veszítsék, Isten nevét előttük kimondani nem merik, nem is fogják látni az érzések felemelkedését: áldozatul esnek a kor szellemében kalózkodó exotikumoknak s gyarapítják a bennük örvénylő kielégítetlenséggel korunk lelkének széttépettségét és nyugtalanágát.

De a kereszténység felé is csakugyan olyan lezártak lennének ennek a deformált vallásos ösztönnek útjai? Ha a marxista formát ma le lehetne emelni a szocializmusról s eltüntetni hívei leikéből, akkor sem kapnék vissza ezek lelkét már absztrakt vagy száz év előtti emberi mivoltukban, mégis a sok mindenben keresztülment lelkek a Piechowskitól meríthető benyomások szerint sincsenek olyan egységesen a kereszténységgel szembeállítva, hogy az utak teljesen szét-hajtanának. Igazában erre a kérdésre csak a kereszténységnek s a keresztény egyházaknak lehet válaszolniok. Piechowski ösztönlélektani törvények alapján maga is óv attól, hogy a régi formák s az új vallásos öntudat szintézise terén kombinációkba menjünk. Elmulasztja azonban számbavenni a kereszténységnek sajátos életerejét, természetfelettségét, mondjuk: paradox életigazságát, ami nem engedi meg, hogy hatásáról bizonyos általános lélektani törvényszerűségek nyomán előzetes képet nyerjünk. A valláslélektan a keresztény hit vallási élményeit nem tudja az élmény tárgyaitól elválasztottan leírni, egyszerűbb vagy összetettebb lélektani képletekben kifejezni. Mi jögon lehet

tehát perdöntő módon beszélni annak a kereszténységnek a sorsáról, amit — szándékait tisztelhetjük — nem mer, vagy nem akar híveinek hirdetni? Felejthetetlen előttem egy lélektani intézet vezetőjének bornírtsága, aki az egyik képességvizsgálatra jelentkezett fiatalemberről mondotta: ez a fiú azt mondja, hogy hisz, pedig szó sincs róla! Bizonyos lélektani elméletek alapján a hitet bizonyos érzelmi reakcióképességekbe helyezte fiatal tudósunk s ezeket nem találta a fiatal embernél, akihez a teória tiltakozása ellenére a keresztény valóságok mégis megtalálták útjukat. A kérdés tehát attól is függ ugyan, hogy mennyi megértéssel, de attól is, hogy mennyi hittel közelednek ezekhez a gondoktól és értelmetlen teóriáktól deformált telkekhez; s ehhez a hithez bizonyára hozzátartozik az a meggyőződés is, hogy olyan élettapasztalás, mely Isten nemlétezéséről tanúskodnék, nincsen és nem is lehet.

Nevezhetjük-e az evangéliumot, mely az emberiséget a szocializmus erőivel óhajtja megváltani, vallásos szocializmusnak? Piechowski e nevet, mit a kereszténységből többet átmentő vallásos irányzatok foglaltak le maguk számára, kedvence részére óhajtja megtartani, amazoknak pedig a keresztényszocialista címet óhajtja adni — úgy hisszük, mindkét esetben túlságos bőkezűséggel. A forradalmak után a német protestantizmusban, jól látva a szocialistáknál is ébredő vallásos ösztönöket, több ponton megindult a mozgalom az egyházi formáknak és tannak olyan kezelésére, hogy azok a szocialistáknak is megfeleljenek. A legjelentékenyebb a badeni irány, ez a szocialistákat tényleg az egyházi életbe igyekszik behozni s szervező munkájával az egyházban óhajt nekik befolyást biztosítani. Az evangéliumi tanítást a gazdagság veszélyeiről, az igazságosságról — a kapitalista rend elleni szocialista osztályharcra értelmezi, s azt keresztény kötelességnek tartja; dogmatikus téren a hitvallásos s a liberális protestáns irányok közti teológiai vitatkozások kikapcsolásával a legliberálisabb módon siet a még némi keresztény összefüggéseket élő proletariátus elébe. Mostani vezérük G. Wunsch marburgi teológiai egyetemi magántanár; protestáns lelkész kevés csatlakozott hozzájuk. Az egyházi életben e szocialista organizációk szívósággal és taktikával vívják harcaikat, 1926-ban a badeni evangélikus tartományi zsinatot választó szavazatok egyhated része az övék volt.

A másik jelentékeny irány a berlini, egyik vezetője Piechowski. Szövetségüket „egyházfeletti“ iránynak tartják, tagjaiktól egymáshoz tartozást nem kívánnak, a szocialista öntudatból feltörő új érzések útjait egyengetik. A kölni csoportnak különlegessége, hogy híveinek teljesen szabadjára hagyja, minő egyházhoz, vallási formához csatlakoznak, katolikusok, protestánsok is vannak tagjaik között s érdemének tudják be a vallási gondolat „életgazdagságát“, a „pozitív jámbortágtól“ a „liberális jámborságon“ át a vallásos monizmusig terjedő vallási sokféleséget. 1924-ben Meersburgban a külön utakon járó csoportok megkötötték „Németország vallásos szocialistáinak munkaközösségét“,¹ 1926-ban ugyanott jelvényül vörös mezőben a fekete

¹ Szövetségük hivatalos közlönye a Zeitschrift für Religion und Sozialismus. Karlsruhe.

keresztet választották „... a legmélyebb megrendülés pillanatai voltak, amikor Eckelt ezt a zászlót Piechowskinak átadta... könnyek ülték a hív harcosok szemében, akik évek óta állanak hullámok körültepte sziklafokon s küzdenek a keresztért és a vörös jelvényért“. Jószándékú törekvéseik bizonyára megmentik a szocialista munkásság egy töredékét a marxizmus teljes lelki ürességétől. Irányt tudnak-e azonban adni vallásos Ösztöneiknek, révbe tudják azokat juttatni? Nem hihetjük. Bírnák-e felvenni a küzdelmet a szocialista és kommunista párton belül a materialista világnézettel? A szociáldemokrata hivatalos szervezetek legtöbbszörre udvariasan viselkednek velők szemben, szabadgondolkodó propagandájuk azonban ezideig még nem csökken s pl. az osztrák vallásos szocialisták ezévi pünkösdi kongresszusukon Wöllersdorfban a klerikalizmus elleni küzdelmet s a parasztkérdés (az osztrák szocialisták által többször eredménytelenül megrohmozott terület) megoldását tűzték ki legközelebbi feladataiknak. Így legalább is a kérlelhetetlen bécsi marxizmus szemében nyilván nem mások, mint agitációs eszköz, bár pl. a berlini vallásos szocialisták a novemberi városi választásoknál megghiúsították a pártvezetőség szándékát, hogy csak az egyházukból kilépett párttagok jelölhetők.

Sikertelen invitálások után, hogy a vallásos szocialisták soraiban a katolikus szocialisták is megjelenjenek, ez év januárjában Kölnben világiak szerkesztésében váratlanul megjelent a katolikus szocialisták Vörös Újságja,¹ amely a szocialista szervezetekbe bevont katolikus munkások számára kísérli meg a szocializmus és vallásuk összeegyeztetését, s mivel katolikusok akarnak maradni, így természetesen az egész katolikus tan csorbíthatlan fenntartásával. A megoldást igen egyszerűnek véli: a szocializmust s a kath. vallást is adott mennyiségnek veszi, mindkettőt legyengítés nélkül együtt lehet és kell élni. A szocializmust a szociáldemokrata szervezetekben óhajtja szolgálni, a marxista materialista világnézeti tartalom nélkül. A szocializmuson belül — bár Marxnak nemcsak írásai, de szelleme is megjelenik a lapban — a katolikus vallástól várja azt, amit a marxizmus nem tud adni, a szociális erők megújulását, az eszmei erőt, a felelősségnek, az áldozatoságnak, a hívő türelemnek erőit. Elérheti-e célját? A katolikus egyház az elmúlt hatvan évben nagy munkát végzett szociális téren. Ketteler és de Man úttörése, majd XIII. Leo Rerum novarum enciklikája óta munkásszervezeteivel is nagy eredményeket ért el a szociális törekvések védelmében, tisztázásában, erkölcsi mélyítésében. Közös munkatérén a szociáldemokráciával élesen szemben állott. Ha a szocializmusról letöröljük a materialista mázt, kész-e a megértés a két tényező között? A valóságban a szocializálási programú, amit a katolikus szocialisták, ha az osztályharc fegyverének a demokratikus fejlődést vallják is, egész terjedelmében magukévá tesznek, csak dogmatikus merevségében áll a katolikus felfogással ellentétben. A katolikus egyház szocializmus a tulajdonra, a munkára, a társadalomra vonatkozó erkölcsi követelményekben áll, gazdasági rendszere nincs. A magántulajdont elismeri és védelmezi, de erkölcsi kötelezettségeivel együtt s ha az a köz javát

¹ Das Rote Blatt des katholischen Sozialisten.

nem szolgálja, társadalmi erkölcstana kényszerítő eszközöket is ismer az államhatalom korlátozó rendelkezései és kisajátítási joga alakjában. A tulajdonjogot inkább dinamikus elvnek tekinti tehát s amint az az összeség életheletőségei ellen fordul, nem tekinti megváltoztathatatlanak; ha a nagy tömegek emberibb sorsához szükséges, elfogadható számára olyan világ is, mely a gazdasági szükségleteket jelentékeny részben szocializált termeléssel biztosítja. Azonban az egész jövő fejlődést a szocializálás elméleti formulájára reátenni, minden kérdésre ugyanazon doktrínér szempontból hozni megoldásokat, kérdés, hogy ez a valóságban megtörténhetik-e jogoknak szükségtelen és gazdaságilag megokolatlan keresztülhúzása, erkölcsi szempontok sérelme nélkül. Egy szocialista lap gúnyolódására, mit szól az új Vörös Újság az egyik helységben hirdetett imanaphoz, a lap válasza volt: semmit, ha az anyaszentegyház imádságra szólít, a mi dolgunk nem a hozzászólás, hanem az imádság. Kérdés azonban, ha az egyház esetleg valamely szocialista programponon erkölcsi szempontból kifogásolni valót talál, ugyanilyen készséggel fogadnák-e intését s nem burkolóznának-e védekezésül a kérdés gazdasági jellegének köpönyegébe. Az eddig megjelent számok egyik-másik cikkének hangja valóban megengedi a feltevést, hogy az egyházi tan illetékessége számára az erkölcsi és gazdasági kérdések közé éles, és pedig a szocialista tudomány értelmezése alá eső határvonalat hajlandók húzni. Hogyan akarják azonban a szocializmust erkölcsi tartalommal megtölteni, ha az erkölcsöt s a gazdaságot két külön világra szakítják? És hogyan várják a szocialista törekvéseknek újjászületését a keresztény igazságosság-és szeretetnek a katolikus egyházban élő erejéből, ha ennek az erőnek, amikor munkáját végezni óhajtja, megálljt parancsolnak? Ez a belső ellenmondás a katolikus szocialisták külön veszedelme.

A vallásos gondolat útja, ha nem helyezkedik a szocialista célkitűzések alapjaira, mindenesetre nehezebb. A munkásság szocialista gondolon keresztülment lelkivilágának speciális szükségleteivel számoló, a hit összes igényeit, de teljes erejét is munkába vivő apostoli lélek azonban így is tud eredményeket elérni. A münstervidéki papság missziós tevékenységében a Piechowski által hasznavehetetlennek vélt egyházi igehirdetéssel is utat talált a szocialista lélekhez.¹

Mert a szocialista lélek is olyan emberi lélek, mint más embereké. Ez az igazi facitja az újabb problematikus értékű vallási mozgalmaknak is. A szocialista lelke sem képes és ma már nem is hajlandó szociális törekvéseit az emberiség nagy eszményeitől elszakított külön világban, légüres térben, mesterségesen nevelni; nyomozza, keresi bennük — európai emberiségünk minden reménységével kell ezt a folyamatot néznünk és segítenünk — az emberiség örök lelki eszményeit.

SZEKFÜ IGNÁC

¹ L. Kojaermann: Die religiöse und sittliche Lage der Industrie-Massen. 1928.

AZ ÉPÍTŐ FRANCIAORSZÁG

A FRANCIA földet járó utas nem panaszkodhatok az építkezés hiánya miatt, noha Loucheur közmunkaügyi miniszter híres építőtörvénye, a kisemberek házhozsegítése még csak ezután hozza majd házáradatát. A Loucheur-törvény legjobban rámutat az építő Németbirodalom, meg az építő Franciaország között fennálló nagy különbségre; a német mammutházakat és tömegtelepítéseket jelentő Siedlungshausos falvait építi, a francia lehetőleg családiházakat. Ebben is kispolgár. A két kép teljesen elütő; és noha a legmodernebb építészeti iránynak svájci francia ember, Le Corbusier az egyik legharcsabb előfutárja, és ha mellette André Lur^{at}-on kívül még több neves új^l francia építész is dolgozik ezen a területen, nagyobb megértésre mégis csak inkább német földön találunk. Az építő Franciaország higiénikus, levegős, a mi szemünkben is elfogadható új házakat teremt, de Mansartnak, Le Nötrenak, Gábrielnek stílusközpontú szelleme ma is él még s a „tárgyilagos“, skatulyásan korszerű, új építészet csak itt-ott hallathatja szavát.

Nagyvárosok dolgában a franciák messzire elmaradnak a németek mögött, még ma is mindössze tizenhét városuknak van 100.000-nél több lakosa; igaz, hogy 1921-ben ugyan csupán tizenöt francia város büszkélkedhetett a nagyváros mértékének e statisztikai rangjával; egy strassburgi statisztikus a fejlődés menetéből 1931-re húsz francia nagyvárost jósol. Ha a legjelentékenyebb városnövekedéseket tekintjük a legutóbbi öt esztendő alatt, úgy Marseille előretörését kell elsősorban hangsúlyoznunk, ahol 586.000-ről 652.000-re emelkedett a lélekszám; Nice ugyanekkor 155.000-ről 184.000-re, Reims 76.000-ről 101.000-re, Saint Étienne 167.000-ről 193.000-re, Clermont 82.000-ről 100.000-re ugrott.

Nyilvánvaló ezekből, hogy német mintájú városdagadásokról itt szó sincs; a városbaözlés jelensége megvan ugyan, de 1921-ről 1926-ra csak másfélmillió gyarapodás mutatkozik a város javára a faluval szemben. A párizsi Place de la Concordeon nyolc 18. századbeli francia nagyváros szobra áll (Lyon, Marseille, Bordeaux, Nantes, Rouen, Brest, Lille, Strasbourg), ha ma megkétszereződött a nagyvárosok száma, még mindig nem sok azóta, ekkora országnak.

Az építés nyelvére fordítva azt jelenti ez a helyzet, hogy nagymértékű városfejlesztésre a lakosság szaporodása miatt nincsen égető szükség. Nem kellett inflációs pénzt sem beleértékesíteni épületekbe; a mindenáron munkátadás parancsa sem hajtja Franciaországot, hiszen itt semilyen munkanélküliség sincs. Ha mégis építenek, egy-

részt a háború mulasztásait pótolják, másrészt a normális szükségleteket elégitik ki. Végre a francia városlakók is igényesebbek lettek lakáskultúra dolgában s a Francois I.-korabeli „higiénikus“ berendezéseket ők is megunták, a levegőtlen folyosókkal és primitív lépcsőházakkal együtt. A normális francia lakásszükséglet ezért ma jelentékenyen más, mint a háború előtt.

A háborúban és a háborút követő első esztendőkből számottevő lakásépítés nem volt. Később náluk is az lett a helyzet, hogy az alacsony bérek miatt az építető nem kapott tőkéje után megfelelő jövedelmet. Mivel a béreket emelni nem akarták, más építésre serkentő intézkedésre kellett gondolniok. Hosszas vajúdas szülte meg végre az említett Loucheur-törvényt, mely szerint mintegy 200.000 lakást kell építeni a szegényebb emberek számára, 60.000-et pedig a középosztálybelieknek. A program végrehajtására öt esztendőt szabott meg a törvény. Az egész ügyet a Societé Française d'Habitations a Bon Marché szorgalmazza törvényes rendelkezés alapján. E társaság három havonként lapot is ad ki (Bulletin de la Societé stb.), alaptőkéje ötmillió frank, melyből 55%-ot az állam, 45%-ot a megyék és községek jegyeztek. A francia igazgatási rendszer központosító törekvéseinek megfelelően a kislakásépítést is így központosítva kezelik; a megyék, községek és helyi Societé Anonyme d'Habitations a Bon Marché-k építenek az országos Societé keretében. Ilyen helyi építkezési részvénytársaságok és szövetkezetek megalakulását nagy bőséggel jelenti a bulletin, az építkezések azonban mégsem haladnak olyan erővel, mint kellene, noha a rokkantaknak és nagyobb családoknak 80%-ig menő segélyt is ad a kormány. A késlekedés oka egyrészt a német jóvátételben való idejű csalódás, másrészt az építkezési anyagok árával történt visszaélés: az „olcsó“ lakásépítési akciót az építési vállalkozók az épületanyag „olcsóságára“ értik az olcsó húsnak híg a leve elv szerint. A francia apróbb házak szimpla ablakos, kívül a falon vezetett vízvezetékes építési rendszere valóban jóval olcsóbb a miénknél, amit azonban az idejű párizsi vásáron mutattak be a Loucheur-akció kiviteli mintául, szinte a rossz tréfa határán jár. Igazi kalitkák sorakoztak ott fel, inkább weekendházak, semmint komoly lakásul szolgáló épületek. Megbízható kivitel, egészségesség, csinosság, kényelem és gazdaságosság szempontjából a már elkészült „olcsó“ házak ellen mind több kifogás hallatszik; a „középbérlők“ számára készült sok lakásnál pedig egyenesen méltatlankodásban törtek ki az érdekeltek. Rossz és drága lakásokat adtak nekik, sokan a régebbinél rosszabb helyzetbe jutottak. A kormány igen nagy jóakarattal igyekszik a bajokat kiküszöbölni, a tízmilliárdnyi építési hitelt azonban nem tudja hirtelenében előteremteni, az építési vállalkozók kapzsiságát pedig nehezen fékezheti. Az előbbi a németeken múlik, az utóbbi a franciákon. Mind-egyik irányban nehéz a harc.

Párizsra 50.000 lakos jut a Loucheur-törvény tervezte 260.000-ból, ami tagadhatatlanul nagy szám, az igények kielégítésére azonban távolról sem elég. A párizsi lakosság 10%-a bútorozott szobában lakik, az összes párizsi lakások 26%-a egyszobás, 52%-a két- és hámszobás, viszont a belső terület legtöbb új palotája ennél nagyobb lakásokat

kínál. Legalább háromszor annyi lakásra volna szükség, mint amennyit a Loucheur-törvény biztosít a fővárosnak. Szerencsére a magánépítkezés is erőteljes Párizsban, a Loucheur-törvénytől függetlenül, különösen Passyban és a Champ de Mars tájékán épülnek felette nagy számban modern bérpaloták, úgyszintén a Vaugirard-kerületben. A régi, szennyes és levegőtlen házakat szorgalmasan bontják, pillanatnyilag talán több a bontás, mint az építkezés. Még a Temple-környék piszkos, avatag tájékára is sor került. Jobban beépítik a várost, ahol lehetnek még foglalatlan helyet, a házak: felfelé nyúlnak. Sokat jelent városfejlődés szempontjából az erősítések lebontása; 1919-ben váltak ezek törvényhatározattal a város tulajdonává; azóta mostanáig derekasan dolgoztak az eltávolításukon. Építés tekintetében csak az a baj, hogy csupán másfélméteyire szedik fel a falakat a föld színétől lefelé, a föld alatt tehát megmaradnak a régi építmények. A várost gyűrűző bénító abroncs mindenestre eltűnik velük, a külső építkezések összefolyhatnak a belsővel. A teljes egységesség szempontjából célszerű volna Nagy-Párizs megteremtése, ezt azonban a károsan értelmezett autonómiácskák miatt nehezen csinálják meg egyhamar. A berlini lüktetésről ezért szó sem lehet az építés terén, hiányzanak annak legfőbb ösztönző tényezői.

Sajátságos és szinte érthetetlen, hogy a franciák fővárosának nincsen megfelelő kiállítási területe. Valaha erre a célra készült a Szajna partján levő Grand Palais, mely ma a képzőművészeti kiállításoké; a mindjobban fejlődő kereskedelmi és ipari kiállítási élet pedig kiszorult a Versaillesi-kapuhoz, hol aránylag kezdetlegesen tud csak elhelyezkedni a dimbes-dombos rossz területen. Illendő kiállítási park és állandó jellegű kiállítási épületek felé még csak igen halvány nyomokban láthatunk mozgalmakat. Most vették programmba a La Villette városrészben levő nagy központi vágóhíd jelentékeny kibővítését, mivel ez még a fele akkora város számára készült és a mai forgalmat nem bírja el. Ugyanez a helyzet a sokáig világszerte mintául szolgáló párizsi vásárcsarnokoknál.

Mint Berlinben oly sokszor, úgy Párizsban is egyre feléled a felhőkarcolók építésének vagy szükségtelenségének kérdése. „A világ legszebb fővárosának elégtelenítése“ volna a felhőkarcolók megjelenése sok tiltakozó párizsi esztétikus szemében, az aláaknázott talajt is felhozzák ellenérvnek; viszont a felhőkarcolópártiak az Eiffel-toronyra hivatkoznak, mely rendületlenül áll a legkülönbözőbb célokból megfűrt talajon és azt sem lehet róla ma már állítani, hogy elégtelenítene a várost. Párizs két legkiemelkedőbb építménye, a montmartrei Sacré Coeur-templom, meg az Eiffel-torony mellé számosan szívesen látnának négy-öt felhőkarcolót, arányosan beleillesztve a városképbe, de inkább csak a kapuk tájékán, semmint bent valahol.

Az új párizsi épületek még túlnyomó többségükben manzardos tetővel, a jól ismert külön kinyúló kéményekkel készülnek. Lapos-tetejű ház egy-kettő van csak, a legmodernebb stílus célszerűségeinek alig látni nyomát. A német épületstíluskeresés itt még francia fel fogásban sem jut nagyon érvényre; Berlin sokkal közelebb áll a leg-

modernebb várostervezők elgondolásaihoz. Ma nincsen Párizsnak sem I., sem III. Napóleonja, sem Haussmann bárója.

A háború befejezte óta keletkezett építkezési eredményeik közül az Egyetemi Városra, a Cité Universitaire-re legbüszkébbek a párizsiak. Ez az „egyetemi város“ a Jourdan-körúton van, a szép Montsouris-park mögött, a déli erősítési vonalon. Huszonnyolc hektárnyi területén 1925-ben kezdték meg a különböző nemzetek pavilonjainak építését, a telket ingyen kapták az egyes államok azzal a feltétellel, hogy a rájuk emelt épületek örökké a Párizsban tanuló diákság céljait fogják szolgálni. Az egyetemi város a Sorbonne nagy középkori szerepét van hivatva visszaállítani a világ felsőoktatásában eddig a franciáson kívül a belgák, kanadaiak, argentinaiak, angolok, japánok, hollandok, svédok, dánok, norvégek, csehek, brazilok, spanyolok és az Egyesült-Államok emeltek benne épületet, a huszonkétezer főnyi párizsi egyetemi és főiskolai ifjúság jelentékeny részét helyezve el itt. Az épületek nem valami rendkívüliek, de természetesen a modern diáklakások minden kellékeivel felszereltek, szép testgyakorló-pálya is áll a tanulók rendelkezésére.

Bennünket, magyarokat közelebről is érdekelhet a Gare de PEst most folyó, jelentékeny kibővítése, az új keleti pályaudvar majdnem háromszor akkora homlokzatot nyer ezáltal, mint a régi volt. Az építő Franciaország egyik nagy eredményének tekintik a Pigalle-színházat, mely Rotschild Fülöp báró pénzén 1929 nyarára készült el és napjainkban a világ legmodernebben felszerelt színháza.

Ma már csaknem teljesen rendbejött a Sacré Coeur-templom sokáig húzódo építkezése fent a Montmartre csúcsán. Nagy kár, hogy Párizs e legszebb templomához nem siettetik a környék szennyes és Világvárosba nem illő házainak lebontását; bizarr és kellemetlen ma még az ellentét, akárcsak a mi királyi palotánk, meg a nehezen kimúló Tabán között. A Sacré Coeur hovatovább átveszi a Notre Dame régi szerepét, ma nemzeti zarándokló hely már s a belső idegenforgalom meglehetősen nagy körülötte. Környezetét a párizsi népszáj village nègre-nek, néger falunak keresztelte el, most mozgalom indult a katolikus közönség soraiban e néger falu gyűjtés útján való megvásárlására.

Érdekes terv a Jardin des Tuileries alatt vezetendő földalatti sülyesztett út gondolata. Ezt az utat a Rivoli-utcával párhuzamosan szándékoznak megépíteni oly módon, hogy a Concorde-térről a járművek benne mennének végig még a Louvre alatt is és csak a Louvre-utcában jönnének fel a felszínre. Gondolnak a Metropolitan fejlesztésére is, 1924 óta több vonalat meghosszabbítottak megfelelő új állomásokkal, a régen tervbevett Odéon—Bastille-vonalat azonban még mindig nem építették ki.

Kórházak dolgában nem a legjobban áll Párizs, a belső területeken levő kórházak igen régi és nem kórházi céllal készült épületekben vannak elhelyezve. A kórházépületek „történelmisége“ ellen érthetően küzdenek az orvosok, az új kórházi telepek helye tekintetében azonban megoszlottak a vélemények. A szakemberek egyrésze por-, füst- és zajmentes helyeken óhajtja felépíteni az új kórházakat, vagyis a várostól

mintegy 25—30 kilométernyire; a városban csupán csak segélyhelyeket szándékoznak hagyni, afféle miniatűr kórházakat, melyek a rögtönös orvosi intézkedések feladatait ellátják. Az ellenzők viszont arra hivatkoznak, hogy a kórházra bármely pillanatban szüksége lehet a mai városi embernek, 25—30 km-es távolságról lehetetlen megfelelően ellátni a kórházi teendőket a szállítás bajai miatt is. Nagyobb szerencsétlenségek esetén kellő gyorsasággal nem kerülhetnek az emberek orvosi kézbe. Mindkét érvnek van igaza és ezért az új két kórházat Garchesban és Rosny-sous-Boisban építik fel, tiszta levegőjű, de közelebb fekvő helyeken. A két, több mint 1.000—1.000 ágyas kórházra 120 millió frankot szavazott meg a város, kívülök még két hasonló új kórházat fognak emelni,

1928 nyarán nemzetközi ház- és városépítő kongresszust tartottak Párizsban. Ezen sok szó esett a nagyon szegény emberek lakáslehetőségeiről s ekkor kiderült, hogy a francia családok i⁸/o-a lakik egyetlenegy helyiségben. A Loucheur-törvény jelentőségét ez az egyetlen adat is kitűnően megvilágítja.

Az építő Franciaország szolgálatában áll egy egészen új francia tudományos intézmény, az Institut d'Urbanisme. Magyarul Város-tudományi Intézetnek nevezhetnők. Az intézet már egy ideje a párizsi egyetemhez csatolódon és munkája, szervezete világos képét adja a városfejlesztésről és városodásról való francia felfogásnak. Az Institut d'Urbanisme másik, teljesebb címe: École Nationale des Hautes Etudes urbaines et d'Administration municipale; tanítási anyaga, hogy úgymondjuk, az egész modem várostan. Más országok hasonló intézményeivel szemben erősen hangsúlyozza az Institut d'Urbanisme, hogy benne az urbanizmus fogalma alá tartozó összes kérdések szerepelnek, szerinte a modem városvezetőknek egyszersmind a modem városépítéshez is érteniök kell. Az intézetnek öt szakosztálya van: 1. városfejlesztés, 2. szociális, 3. közigazgatási, 4. gazdasági város-szervezés; 5. a városépítés technikai művészetének osztálya (section d'art urbaine). A tanítványok máris hatással vannak egész Franciaország városi életére.

Párizs legmodernebb épületei között szerepelnek az óriásgarázsok. A gépkocsik igen nagy száma különleges elhelyezési feladatokat teremtett; a város maga lehetőleg földalatti kocsiszíneket szeretett volna és ezekre pályázatot is írt ki. A földalatti kocsiszíneket azonban rendkívüli költséggel lehet csak megépíteni, a garázdíjak pedig annyit távolról sem hozhatnak be. A mammutgarázsok száma ma hat, legnagyobb a Renault-taxiké négy emelettel 1.500 kocsira, van két nyolcemeletes 600—600 kocsira, az ötödik és hatodik 1.000—1.000 kocsit fogad be. Vasbetonból való valamennyi.

Nemcsak francia, hanem Franciaország határain kívüli szakkörök is a párizsi Perret építőcéget tartják Európa legjobb vasbetonépítészeinek. Többek között az A. et G. Perret cég igen érdekes beton-templomokat csinál, Párizs környékén legújában sűrűn láthatunk ilyen betontemplomokat, olykor terméskövel kombinált szerkesztésben. Művészi hatást természetesen nehéz várni tőlük, hogy azonban ez sem lehetetlen, azt a Montmagnyban épített, csipkeszövészerűen

finom gót templom mutatja. A betonkorszak elegáns gótikájának egyik úttörő alkotása ez a montmagnyi templom, ha méretre és a beton gótikájára nem is olyan világhírű, mint a spanyolok barcelonai Sagrada Família szentegyháza. Perret-ék alkotása a raincyi vasbetontemplom is, új, elegáns, meglepő épület. Különös tomyú, újszerű templomával tett szert nagy hírré még Montmagny és Raincyn kívül a Cambrai melletti Fontaine Notre Dame község, egyike a helyreállított, háborúban lerombolt lakótelepeknek.

Franciaország idegenjárta helyei szokatlan alkalmazkodóképességükkel tűnnek ki a háború befejezte óta. Ez az alkalmazkodás az angolok és amerikaiak felé nyilvánul meg túlnyomó többségben, jeleit az építőmozgalom is mutatja. Ilyen építésbeli alkalmazkodás Le Touquet-ben, e Deauville szerepére sikerrel feltörő világfürdőben a Royal Picardy szállópalota, mely „anglo-normand“ stílusban készül, a legújabb építészet híveinek nem nagy öröme.

A németeknél oly általános új építészeti stílus egyik fő francia képviselője a Pleyel-féle hangversenyerem, melynek képe és leírása a világ valamennyi építészeti lapját bejárta. Említettem már „Az építő Németország“ című cikkemben az előkelő párizsi üzleteknek az Avenue des Champs Elysées felé húzódását s az új építés két nevezetességét itt: a Portiques des Champs Elysées-t meg az Arcades des Champs Elysées-t. Az új építőművészet egyik büszkesége a suresnesi iskola-épület Párizs közelében, melynek igen mutatós uszodája is van; körülbelül ez ma a legmodernebb iskolaépület Franciaországban. Suresnes községtanácsában a kommunisták vannak többségben, ennek megfelelők az új iskola felírásai is. Érdekes itt megjegyezni, hogy több Párizs-környéki, sőt távolabbi községben a kommunista községtanácsok minden módon megakadályozzák a hadügyi és belügyi kormányok építkezéseit, az utóbbinál a csendőrlaktanyák építése körül adódnak bajok; az egyik megyében a vezető ügyész, mint a kommunista párt tagja, ellenezte legjobban csendőrlaktanyák építését.

A betonkorszak érdekes építményét láthatja a párizsi utas az Eiffel-torony tetejéről: messze délen Orly hangárjai emelkednek, mint ősvilági, óriási állatok teste. „Les cathédrales de ciment armé“, így szokták nevezni a franciák ez épületeket; 300 m hosszú és negyven méter széles, kormányozható léghajónak szánt lakóhelyet jelent Orly. A Butte aux Cailles-on Párizsban mintaszerű vasbetonuszodát találunk.

A legújabb építészeti iránynak nagy ösztönzői lehetnének az óriási áruházak. Sajnos azonban, egyik párizsi nagy áruház sem vállalkozott arra a szerepre, mely Berlin-Neukölnben most elkészült áruházával világhíressé tette a Karstadt-céget; öt nagy áruház is építettett Párizsban a legutóbbi időben, de sem a Lafayette, sem a Samaritaine, sem a Printemps, sem a Bon Marché, sem a Duhamel új áruházpalotái nem jelentenek a régi stílusokhoz mérten sok újat, noha anyagban és helykihasználásban nagyon is modernnek. A Samaritaine meg a Bon Marché régi és új palotáit az úttest alatt áthaladó földalatti átjárók kötik össze. A Printempsban elmés lépcsők érdemesek a megfigyelésre, a Lafayette pedig a modernizált francia stílus legjobb képviselője.

Modem újságpalota nincsen még Párizsban. A francia világlapok

egyik épülete sem versenyezhet például a berlini Ullstein-palotával, de még csak a Hannoverscher Anzeigerével sem. A *Matin.*, a *Temps*, a *Figaro*, a *Journal* mind világhíréhez nem illő házakban székel. A *L'Intransigeant* új hajléka a legmutatósbab.

Párizs már 1905-ben a kollektív lakásépítés mintája volt a Rothschild-alapítvány 10 millió frankjából épített házcsoportjával. Ma nem törekszik egykori vezetőszerépére. Jellemző erre a *L'Illustration* című lap *La Maison* elnevezésű, 1929 március 30-i hatalmas száma, mely az építőkedvnek óhajt igen ügyesen propagandát csinálni, de inkább a kertvárosokról és villákról beszél. Monumentális terve csak egy van; nagy, keresztalakú, 100 m magas és 222 m széles épület ez, 700 lakással, temérdek bolttal és irodahelyiséggel, tervezői a nyugati párizsi kapuk egyikéhez szánták.

A munkások kertés városaiból Drancy és Lens telepei közelebről is érdekelnek bennünket, mindkét helyen szép számmal ott élő magyarok is jutnak bennük hajlékhoz.

A vidékre kevés figyelem jut Párizs és közvetlen környéke mellett. Most a vidék villamosítása az egyik fő építőfeladat, 18.000 község 31 millió lakossal már villamosítva van; 20.000 község, 10 millió lélek lakóhelye még nincs. Ezek a hátramaradtak a legapróbbak, legszegényebbek és legnehezebben villamosíthatók.

Lyon új repülőkikötővel és új vágóhíddal, valamint stadion építésével áll az építő francia vidék élén. A repülőkikötőt a lyoni kereskedelmi kamara óhajtja elkészíttetni, ez ugyanis a légi közlekedés engedményese. A repülőtérépítés legmodernebb kivitelű tervét fogadták el. Egész Franciaországban mintául szolgál az új lyoni vágóhíd, melyet még 1907-ben kezdtek el, de csak 1928-ra készültek el vele. Különösen a 25 m széles, 250 m hosszú „fedett útját“ mutogatják nagy büszkeséggel. A stadion megépíttetése harmadik nagy pontja a szép lyoni programúinak, melyet szívesen vállalhatna a mai Budapest is. Lyonban is most rombolták le az erődítési övét, 8 km hosszú, 46 m széles körutat nyertek így, ritka adományt modern nagyvárosban. A város modern részei biztosítékul szolgálnak arra, hogy e körutat jól fogják felhasználni a lyoniak.

Marseille tengeri kikötőjének jelentékeny kibővítése mellett új légi kikötőt épített, miután mai repülőtere 30 km-nyire van magától a várostól. Vásárjai számára a Chanot-parkot használja Marseille, itt a francia gyarmatok stílusos pavillonjai figyelemkeltők. A kikötő kibővítése jórésztében még 1925-ben megtörtént, de a munkálatok azóta is folynak, mivel az ország tengeri forgalma jelentékenyen és egyre növekvőben nagyobb a Földközi-tenger felől, mint az Atlanti-óceán oldaláról. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a Rhöne alsófolyása mentén az építőmunkások túlnyomó többsége olasz ma már, még a pallérok is olaszok. Ugyancsak ők építenek a francia hajógyárakban is. Az Alsó-Rhone vidékén 10.000 lakosra 3.000 idegen esik, Marseille-ben magában 167.000 olasz és 34.000 spanyol van.

Le Havre még mindig második kereskedelmi kikötője Franciaországnak, bár Cherbourg tonnaszám tekintetében erősen elébeugrott. (Ennek az a magyarázata, hogy az angol és német nagy óceán-

járók Cherbourgban, mint az európai szárazföld útjukba eső legnyugatibb pontján, rendszeresen megállanak.) A havre-i kikötő megnagyobbítása állandóan folyik; ebben a kikötőben van az állomása a francia kereskedelmi hajóraj két, háború után készült büszkeségének, az „Ile de Francéinak, meg a „Párizsinak.

Reims a legfiatalabb francia nagyváros, éppen hogy megüti a száz-
ezres mértéket. 1921-ben még csupán 76.000 lakosa volt, a város nagy-
arányú újjáépítése duzzasztotta fel. Új építményei közül legnevezete-
sebb egyes vasbeton vásárcsarnoka. A székesegyház csorbítatlan szép-
ségében áll ma is, a háború csak jelentéktelen károkat tett benne.
Az ősi katolikus székesegyház mellett Reims új egyházi nevezetes-
sége a nemrégiben elkészült gótikus protestáns dóm.

Versailles régi királyi és főúri kastélyaihoz nem nagyon illenek
Lurcat építész kubista házai; e nagy hagyományú városban a háború
előtt gondosabban ügyeltek a stílusegységre.

Dijon stadiont építtet 10.000 nézőre, ezenfelül reptülőkikötőt is.

Nizza új vízvezetékét készítette, ugyanez most a legfőbb építési
feladata számos francia városnak is.

Strasbourg belső szigetvárosa szennyes és csákányra érett, bon-
togatnak is benne, de csak keveset építenek. A Rajna felé eső város-
szélen szép börtöpalota épült a Vogézek jellegzetes vörös kőből.
(Ebből való a dóm is.) A németek erős építőprogramja nem folyta-
tódik a francia uralom alatt kellő eréllyel, legfrissebb eredményük az
Ungemarsch-kertek nevű városrész szép kertvárosszerű telepe. Ilyen
cité-jardinek az ország több helyén készültek, a leghíresebbek Ter-
gnier-ben, Valenciennes-ben, Le Bourget-ban (Párizs polgári és katonai
repülőtere) és Lille-ben vannak.

Az építő Franciaország hatalmas feladata volt az elmúlt évtized-
ben a háború által elpusztított területek helyreállítása. Tíz megyére
terjedt ki ez a munka, 1,200.000 ház vált hasznavehetetlenné a had-
műveletek által; ezek már felépültek és ahol még „elpusztított terület“
van, ott nem is akarják a használhatóvá tevést. E területek múzeumok
lettek, az idegenforgalom tényezői. Az az állítás, hogy helyrehozha-
tatlan itt a kártétel, német munkalendületben nem nyerne igazolást;
sűrűbb lakosságú és immkátalanabb ország nem engedhetne meg
magának akkora fényűzést. Amit helyreállítottak, szebb és jobb az
eredetinel, az újjáépített községek közül némelyik nagyon csinos,
vannak azonban félbenmaradtnak látszók is. A helyre nem állított
területeken, különösen a Párizshoz közelebb levőkön hovatovább a
„helyre nem állítás“ gondos fenntartása és restaurálása lesz az építő
feladat, a növényélet, meg az időjárás nem tűri a sebek örökös sajog-
tatását.

Grenoble a magyarság előtt egyetemének nyári francia nyelvi
tanfolyamairól jól ismert; a legmodernebb francia építészetben is
emlegetett helye van; a Perret cég 95 m magas, országszerte neveze-
tessé vált kilátótornyot emelt ez avatag városkában.

Bordeaux mellett, Pessacban találjuk az új építőművészet legér-
dekesebb és legcsodálkoztatóbb franciaországi kísérletét. Ez a Pessac
amolyan kertvárosszerű lakótelepe Bordeaux-nak, Le Corbusier modern-

seggel teli munkatársával, Jeanneret-vel itt szabadon építhetett legjobb elgondolásai szerint. Lapos tetejű, csupa síkfelületekből álló házaik olybá tűnnek, mint bizarr, ultramodern gyermekjátékok; igen jól érzi rajtuk az ember, hogy a tárgyilagosságnak mondott, mindenekelőtt gyakorlati szempontokkal törődő új építőművészet a házak skatulyássága ellenére sem rokon a festészetbeli kubizmussal; az építész itt merőben díszítésellenes. Pessac házai rendkívül tarkák, alul feketék, felül világoskékek, sárgák, zöldek, szürkék, fehérek, terrakották. Legmeglepőbb azonban az a megállapításunk, hogy ugyanazon ház különböző oldalai más-más színűek, az egyik ház például világosbarna-zöld-fehér-sárga; a másik kék-piros-sárga és így tovább. A színt nem mint díszítő elemet fogják fel Corbusier-ék, hanem az építés szerves kifejező eszközének* A többszínű házat sok-sok növényi zöld eleveníti.

1925-ben nagy díszítőművészeti kiállítást rendeztek Párizsban a Champs Élysées parkjában, a Grand Palais körül. A kiállításnak keserű utóíze maradt, jóllehet az apróbb épületek határozott sikert értek el. Az építő Franciaországtól azonban többet várt mindenki. Valami nagyot, valami úttörőt, ami hozzáillik e rendkívüli helyzetben levő országhoz. Azóta négy év múlt el, közben a frank is megszilárdult, a fejlődés határköveit jelentő alkotások azonban még váratnak magukra. Új monumentális épületeik helyett a háborúban elpusztított területek felépítésére mutatnak a franciák és az északkeleti országrész minden elismerést megérdemlő nagyiparosait tekintik a lefolyt évtized legnagyobb építőinek. Ha e rendíthetetlen és keményfejű „nagykapitalisták“ nem járnak elől szívósságukkal és energiájukkal a munkában, a kormány ereje alig lett volna elég a helyreállításhoz. A bányákat, gyárakat, kisebb műhelyeket, mezőgazdasági üzemeket a legújabb felszereléssel látták el. Az ipari hatásfok emelését ezzel is elősegítették, hogy minden bánya mellé tökéletesen felszerelt gyárakat építettek.

A világ népeinek érdeklődése nem az építő Franciaországnak, hanem a munkanélküliség állandó lehetetlenségének szól. Külsőre nem oly mutatós a francia élet, mint a németországi, különösen nem a vidéken. Sok munka, szerény öltözködés, gyenge kis szórakozás és a quinzaine, vagyis a kéthetes fizetési nap várása, ebből tevődik össze a mai francia nép életfolyása szerte a hatalmas országban. Nincsen már győzelmi öntudat, nincsen elvakult sovinizmus sem. Számos helyen tapasztaltam, hogy kérik az idegen tárgyilagosságot. Építőmunkájuk a családiasság jegyében és méreteiben folyik inkább, joidéig a Loucheur-törvény teljes végrehajtása marad a legnagyobb építési eseményük.

KILIÁN ZOLTÁN

A LELKI BETEGEK MAI GONDOZÁSA

ALLEKI működéseknek rendellenességei, az elméjükben megbetegedetteknek a rendestől eltérő viselkedése és azoknak zavart beszéde, a téveszmék és érzékcsalódások már ősidőktől fogva magukra vonták az emberiség érdeklődését. Az elmebetegek sokáig megmagyarázhatatlannak vélt, titokzatosnak látszó magatartása, a máskülönbösen sohasem észlelt, érthetetlen lelki tünetek méltán izgatták az emberek fantáziáját és különböző magyarázatokra adtak okot. Az elmebetegség lényegének ezen különböző magyarázatához, az elmebetegekről alkotott orvosi és közfelfogáshoz alkalmazkodott természetesen a beteggel való bánásmód is. Kínózták és megégették a betegeket, midőn az ördög által való megszálltatásnak hite volt elterjedve, de viszont szeretettel gondozták és gyógykezelték őket, amidőn az elmebajt mint betegséget ismerték fel.

Az emberiség történetének ősi korszakában — éppen úgy, mint a most még kezdetleges fokon álló primitív népeknél — a körülöttünk lefolyó és észlelt jelenségek animisztikus módon való magyarázata következtében a betegségeket — főleg az elmebetegségeket — általában a gonoszlélek, démonok vagy a rosszszellem behatásának tulajdonították, illetve tulajdonítják most is. Ennek megfelelően a primitív népek, — úgy, mint legrégebb őseink — reáolvasással, különféle szertartásokkal, sőt veréssel „kezelik“ a jelenben is elmebetegeiket,

A történelmi ókorban azonban már az elmebetegséget illetőleg bámulatosan tisztult felfogásra akadunk. Közismert, hogy a bibliában több helyen találkozunk elmebetegségek leírásával, és hogy az elmebetegek beszámíthatatlanságát már a régi zsidók is respektálták. A régi görög orvosok és utánuk a rómaiak már határozottan felismerték, hogy az elmebaj nem egyéb mint agybetegség. Ezt tanította a nagy Hippokrates is s utána a régi orvosoknak egész sora: Asklepiades, Celsus és mások is. Bámulatos, hogy a klasszikus kultúrának ezen orvosi képviselői jóformán ugyanazokat az elveket hangoztatták az elmebetegek kezdéséből, amelyeket a mai modern pszichiátria követ, így például az, hogy a betegekkel nem szabad erőszakosan bánni, igyekezni kell őket szóval megnyugtatni, nem szabad nekik ellentmondani, a betegeket langyos vízzel lehet lecsillapítani és ami fő: a betegeket kellő módon kell foglalkoztatni: mind olyan eljárások, amelyeket a mai pszichiátria is a legteljesebb mértékben vall.

Sajnos, a klasszikus ókornak ez a felvilágosodott szelleme a középkor népvándorlása alatt sok mással együtt kiveszett. Az erkölcsök általános eldurvulásával, a babonára és miszticizmusra való hajlandó-

sággal együtt, lassanként az ősi démonhithez való visszatérés következett be. A különféle gonoszlelekben és ördögökben való hitnek esett áldozatául az elmebetegek nagyrésze. Mindinkább az a nézet szilárdult meg, hogy a megzavarodott elméjük nem is betegek, hanem azokat a gonoszlelek, vagy az ördögök, vagy a boszorkányok valamelyike szállotta meg. Ez a felfogás elsősorban abban talált táplálékot, hogy a vallatásnál a betegek megszálltatásos téveszméket hangoztattak, amelyeket az akkor hiszékeny nagyközönség maga is elhitt és valóságnak vett. Természetes, hogy ezen általános hitnek megfelelően a közfelfogás az lett, hogy ezeket az embereket meg kell szabadítani a gonoszlelektől, az ördögöt ki kell belőlük űzni. Elsősorban tehát az ördögűzés szertartásainak vetették őket alá, s minthogy ez természetesen az esetek legnagyobb részében eredménytelen volt, erélyesebb rendszabályokhoz folyamodtak. Az illetők kínpadra kerültek, és ha ez sem használt, onnan a máglyára. Bátran állíthatjuk, hogy ezeknek a túlnyomó része elmebeteg volt.

Valamivel jobb sorsa volt az elmebetegek másik, téveszméket nem nyilvánító, kevésbé agitált, inkább elbutult részének. Ezeket már a középkor derekán leginkább a betegápoló szerzetesrendek mellett felállított menházakban gyűjtötték össze, ahol ugyan orvosi ellátásban üem részesültek és szalmára vetve rongyokban heverték, de róluk mégis némi gondoskodás történt. Ezek a menhelyek képezték a régi tébolydáknek tulajdonképpeni őseit. Ezekből fejlődtek ki — különösen Németországban — az újkor elején azok a tébolydaszerű intézmények, amelyekben, már laikusok, a betegeket megláncolva tartották. Egyedül a mai Spanyolországban gondoskodtak a mórok emberibb módon az elmebetegekről. Az ő szellemüket a keresztény hódítók is átvették, úgyhogy Spanyolország dicsekedhetik azzal, hogy 1405-ben Valenciában építette fel a tulajdonképpeni első elmeegógyintézetet, melyet aztán több hasonló intézmény létesítése követett.

Az elmebetegek sorsa tehát általában, egészen a francia forradalomig, nagyon szomorú volt. Orvosi gyógykezelésről aligha lehetett szó, hacsak a különféle kotyvalékoknak velük való megítatását, a betegek összekötözését és megkorbácsolását ennek nem tekintjük. A boszorkányok és az ördög által való megszálltatás hite ugyan lassanként megszűnt, de közismert, hogy még a 18. század derekán, sőt vége felé is, nemcsak nálunk (Szegeden), hanem Németországban is égettek boszorkányokat, akik nyilvánvalóan elmebetegek voltak. Az ördög-hit még ma sem szűnt meg egészen. Emlékszem, hogy dicsőszentmártoni orvos koromban kétízben is kerestek fel a síró hozzátartozók, hogy „tessék eljönni megnézni az apánkat, mert az oláh papot is elhivattuk, de az sem tudta belőle a gonosz lelket kiűzni“.

A francia forradalomnak és Pinel francia orvosnak kellett jönnie, hogy az elmebetegek helyzetén gyökeres javulás történjék. Ez a francia orvos volt az, aki kartársainak és a nagyközönségnek ellenkezése és csodálkozása mellett a párizsi Salpetriére betegeiről levétette a láncokat, a nélkül, hogy ebből valami baj származott volna. Ezután kezdett csak a betegek sorsa valamivel jobbra fordulni, amennyiben most már mindenütt rendes intézeteket: tébolydákat építettek részükre,

amelyekben azonban még mindig sivár és szomorú életet éltek. Az akkori tébolydák főképp arra voltak tekintettel, hogy a beteget, akitől még mindig túlzottan félték, lehetőleg ártalmatlanná tegyék; s ezek az intézetek még sokáig nem annyira a betegnek gyógykezeléséről gondoskodtak, hanem csak a társadalom megvédésére voltak tekintettel. Ezért ezeket a tébolydákat a börtönszerűség jellemzi: vastag falak, rácsok és börtönkapuk, bent pedig a rideg kórtermekben a betegeknek kényszereszközökkel való kezelése és megfékezése. Maguk az akkori elmeorvosok is azon helytelen felfogásból indultak ki, hogy a kényszereszközök jó befolyást gyakorolnak az elmebetegség lefolyására, azok kitalálásában és raffinált alkalmazásában látták a leghatékonyabb terápiát. A kényszersek, a kényszerpad, a különféle összeszíjazások, a hinta, az Autenrieth-féle körte, melyet a kiabáló beteg szájába tömtek, és végül különösen a kényszerzubbony használata volt általános. A mozifilmen, rémregényekben, egyes újságírók szenzációt hajhászó cikkeiben és végül — sajnos — a nagyközönség egyrésznél még mindig ennek a tébolydának a képe él, amely pedig már 100 év előtt megváltozott és már évtizedek óta még a legelhagyottabb és legkultúrátlanabb országokban sem létezik.

A múlt század közepe táján ugyanis az elmebetegek intézeti kezelésében mindinkább az az elv kezdett érvényesülni, hogy az lehetőleg kevés szabadságvesztéssel járjon és erőszakoskodás nélkül történjék. Ezeknek a kiinduló hazája Anglia, és röviden két jelszóban foglalhatók össze: az Open door (nyitott ajtó) és No restraint (kényszerméltküli) kezelési rendszer elvében. Az elmebetegeknek ezen úgynevezett szabadabb kezelésére irányuló törekvés folytán a régi tébolydáknak meg kellett változniuk, s lassanként átalakultak folytonos fejlődés közben a mai modern elmeegógyintézeté. Mindenekelőtt megváltozott az intézeteknek külső képe: a tébolydákról eltűnt a börtönszerűség, igen sok helyen a rácsok is levétettek. A zárt ajtók megnyitáltak s az azelőtt nagy blokkban épült intézetek osztályonként kisebb pavillonokká tagozódtak el. Törekvéseinknek megfelelően az elmeegógyintézet mindinkább közeledett a rendes kórház és szanatórium jellegéhez, mely barátságos külsejével, virágos kertjeivel már eleve is megnyugtató hatást gyakorolt a betegekre. Még feltűnőbb volt a változás az intézet belsejében, ahol az azelőtt börtön jellegét leginkább magukon viselő cellák és a sötét kisebb kórtermek helyébe világos, virágos és barátságos betegszobák és az intézeteket a többi kórháztól még előnyösebben megkülönböztető nappali termek, modermül bebútorozott társalgó- és munkatermek léptek, melyeknek megfelelő, sőt sok helyen fényes berendezésében az egyes intézetek egymás között nemes versenyre keltek. Hovatovább rájöttünk arra is, hogy a betegek gyógykezelésében, a gyógyszeres kezelésen és a józanul alkalmazott hidrotérián kívül, a leghatalmasabb tényező a betegeknek foglalkoztatása. Ennek megfelelően az idők múltán nemcsak vízgyógy- és villanyozó-berendezésekről, hanem főképpen munkahelyiségekről is kellett gondoskodni. Sőt tekintettel arra, hogy mindennemű foglalkozás és munka között a betegre nézve az a legelőnyösebb, amelyet a szabad levegőn tölt és amely bizonyos fizikai mozgással is jár, a betegek-

nek mezőgazdasági foglalkoztatása: kertekben, állattenyésztésben és a mezőn lépett leginkább előtérbe. A foglalkoztatás közben mind nyugodtabbá váló beteganyagot az intézetek egyes mezőgazdasági telepeken helyezték el, tanyaszerűen majorokban vagy kisebb gazdaságokban 1—2 ápolócsalád felügyelete mellett. Így alakultak ki az úgynevezett elmebetegkolóniák, s az olyan intézeteket, amelyek főképpen ilyen kolóniákban ápolják betegeiket, koloniális elmeegógyintézeteknek hívjuk.

Természetesen ez a fejlődés több évtizedet vett igénybe, ami alatt a művelt Nyugat legkultúraltabb államaiban mindinkább az a nézet kapott lábra, hogy lehetőleg minden elmebeteg intézetben helyezendő el. Azon akkori meggyőződésből kiindulva, hogy az elmebetegeket gyógyítani úgysem lehet, maguk az elmeorvosok is azt vallották, hogy a gyógyíthatatlannak vélt betegekre és a társadalomra nézve jobb nem lehet, mint az intézeti elhelyezés. Lassanként az a közvélemény alakult ki, hogy minden állam műveltsége fokmérőjének az tekintendő, hogy mennyi beteg, illetve a betegeknek hány százaléka van intézetekben ápolva. Ezen törekvés behatása alatt a nálunk szerencsésebb és gazdagabb államokban főképp Európa nyugati és északi részein, Angliában, Hollandiában, Németországban, a Skandináv-államokban, Finnországban stb. tömegesen épültek nagyszabású, kitűnően berendezett intézetek. Hatalmas pszichiatrikus kultúra fejlődött így ki gyönyörű intézetek tömegével és élénk tudományos munkálkodással.

Ennek a pszichiatrikus kultúrának jóformán csak a szele érte Magyarországot. A nagyszabású és azután a lipótmezei állami intézeteknek létesítése után szünet következett be, míg végre a szükség által kényszerítve a múlt század legvégén két intézetnek: az angyalföldi és a nagykállói elmeegógyintézetnek felállításával történtek még ezirányban vérszegény kísérletek. Az elmebetegeknek átlag csak egy-egyedre része volt intézetekben ellátható, úgyhogy Magyarország a tekintetben valóban messze elmaradt. Azonközben a magyar elmebetegügy B további intézetek létesítése helyett a kórházi elmebetegosztályok felállításával sajnálatosan mellékvágányokra került, mert nyilvánvaló, hogy az elmebetegek ellátása és kezelése kellően csak a kizárólag részükre szolgáló elmeegógyintézetekben történhetik meg, míg a törvényhatósági közkórházakhoz csatolt, rendszerint kisebb elmeosztályokon az elmebetegek ügye a kórházi többi, úgynevezett rendes beteg érdekeivel szemben háttérbe szorul. Az elmebetegek kevesebbe kerülnek, mint pl. a sebészeti betegek, s minthogy az előbbiekről lévén az anyakórházak lényeges megtakarítást érnek el, a tulajdonképpen elmebetegekre szánt és azok révén kifizetett ápolási költségük legalább is részben a kórház egyéb céljaira fordíthatnak. Kisebb elmebetegkolóniák mind a három elmeegógyintézetnél — Budapest-Lipótmező, Angyalföld, Nagykovács — valamint a gyulai állami kórház elmeosztályánál is időközben mégis létesültek, s kisebb gazdasága a vármegyei törvényhatósági kórházak elmeosztályainak is majdnem mindenütt van. Nagyobb kolóniával jelenben csak Szekszárd rendelkezik, ahol egy közalapítványi — 125 holdas — birtokon foglalkoztatják tömegebben a betegeket.

A betegeknek intézeten belüli szabadabb kezelésére irányuló törekvések azonban csak részben járhattak sikerrel. Ha a nagybritanniai viszonyok között a nyitott ajtónak rendszere megvalósítható volt is, az a mi viszonyaink: a nyugtalanabb betegek és a kevésbé képzett és sokkal kisebbszámú ápolószemélyzet mellett csak sokkal csekélyebb mértékben volt lehetséges. Legyenek az intézetek bármilyen modermül és fényesen berendezve és kitűnően vezetve, azok mégis csak szabadságvesztéssel járnak, a beteget akarata ellenére is becsukják s ami fő: a nagyközönség szemében elmeegógyintézetbe bekerülni szégyen és az egész életre kiható bélyeget sűt az ott ápoltak homlokára.

Mindezen körülmények meggondolása ahhoz vezetett, hogy a betegeknek intézeten kívüli rendszeres ápolásával kísérletezzünk. Hogy ez mennyire nem lehetetlenség, mint ahogy sokáig magunk is hittük, mutatja az, hogy a betegek jórészének idegen családoknál való (heterofamiliáris) elhelyezése és gondozása már régebb idő óta — jóformán a középkor óta — meg is van és pedig Belgiumnak Gheel nevű városkájában, ahol nagytömegekben exorcizáltak betegeket, úgyhogy az elmebajosokat rendszerint hosszabb ideig kellett vártni arra, míg a sor rájuk került s addig az illetőket a templom körüli község lakosai vették át gondozásba. Így fejlődött ki a heterofamiliáris családi ápolás, amelyet — mint kész intézményt — 1859-ben a belga állam is átvett és orvosilag szervezett. A múlt század végétől kezdve ezt a családi ápolási rendszert Európának majdnem valamennyi országa több-kevesebb sikerrel átvette. Természetes, hogy nem minden beteget lehet családi ápolásban tartani, hanem főképpen a régebbi — már elbutult és letárgyalt, nem gyógyult — betegek, akiknek nyugtalansága már nagyjában elmúlt, alkalmasak erre, de még a frisebb esetek között is sok olyan van, aki saját családjánál sehogy sem marad meg, de idegen családnál — természetesen orvosi felügyelet és irányítás mellett — jól eltartható és nem kell zárt intézetbe vinni. A családi ápolás intézménye azonban nemcsak ezekre, a már csak legfeljebb relatív értelemben veszélyes betegekre nézve kívánatos, hanem szociális és nemzetgazdasági szempontokból is igen előnyös, mert a betegekért fizetett ápolási díjak nem a kórházak pénztárába folynak be, hanem az illető vidék elmebetegeket gondozó lakosságához kerülnek, amelynek ezekből az ápolási díjából, nem különben a gondjaikra bízott betegek munkájából tetemes haszna van. Folyó év június havában a magyar családi ápolási telepeken több mint 100.000 pengőt fizettek ki ápolási díjképpen. De a családi ápolás nemcsak az ápolócsaládok anyagi helyzetére van szemelláthatólag jó befolyással, hanem azonkívül a lakosságnak higiénikus nevelésére is.

A heterofamiliáris családi ápolás intézményével 1906-ban Sándor János, akkori belügyi államtitkár támogatásával és utasítására, — ki a családi ápolás szociális és gazdasági előnyeit hamar felismerte — történtek az első kísérletek Dicsőszentmártonban. E sorok írójának jutott az a feladat, hogy a családi ápolással először próbálkozzék. A kísérleteket nem várt siker koronázta, úgyhogy ezután gyors egymásutánban újabb családi ápolási telepek létesültek és pedig Nagydisznódon Nagyszében mellett, azután Balassagyarmaton, Baján, Nyitrán és

Sátoraljaújhelyen. A háború végével a telepek lassanként elsorvadtak, legszebb telepeinket a trianoni békével elvesztettük s a megmaradt három telepen is — Sátoraljaújhelyen, Baján és Balassagyarmaton — főképpen a fokozódó drágaság és az ápolási díjak elégtelensége folytán — a betegek létszáma a minimálisra csökkent. Csak az ápolási díjak rendezésével és a szociális viszonyoknak a normális felé való visszatérésével indult a családi ápolás ismét virágzásnak. 1925-ben Szekszárdon, 1928-ban Gyöngyösön létesült új telep, azonkívül még több helyen folynak ezirányban kísérletek, úgyhogy jelenleg a családi ápolásban eltartott betegek száma már 2.000-en felül van.

Bármilyen nagy haladás volt is a zártintézeti kezeléssel szemben a családi ápolás ezen alakjának a meghonosítása, mégsem képezheti az elmebetegek gondozásának legtökéletesebb, legideálisabb és legkíméletesebb módját. Hisz a beteg még sincsen otthon és saját családja tűzhelyének melegét az idegen család csak tökéletlenül tudja pótolni. A betegnek gyógykezelését elsősorban a megszokott miliőben, a saját családban kell foganatosítani és csak kényszerítő szükség esetén helyezük el a beteget kórházban, illetve az elmebeteget elmeegógyintézetben. A zártintézeti kezelésre csak határozott ön- vagy közveszélyesség esetén, valamint abban az esetben van szükség, ha azt gyógyszerpontok javallják. Fennálló törvényeink is ilyen értelemben intézkednek. A tartós ön- és közveszélyesség tulajdonképpen nem tartozik a gyakori esetek közé, hanem a veszélyesség inkább csak időleges vagy relatív és számos tényezőtől, főképpen a környezettől és főleg a családtagoknak — sajnos, sokszor meg nem értő — bánásmódjától függ, szóval a beteget igen sokszor a kedvezőtlen viszonyok teszik közveszélyessé. Ha tehát sikerül a beteg részére egy megfelelő megértő, de egyszerismind gondosan vigyázó környezetet teremteni, úgy az a beteg otthon a saját családjánál, homofamiliárisan is eltartható. Nemcsak külföldi közleményekből, hanem idehaza tett tapasztalatainkból is számtalan esetben győződünk meg arról, hogy olyan betegeket, akiket régebben feltétlenül zárt intézetben tartottak, sikerült most a jelzett kellő miliő megteremtésével — bizonyos elmeorvosi vezetés mellett — az intézeten kívül is tartósan gondozni. Így fejlődött ki az elmebetegek Patronázsa (Fürsorge, Gondozó Felügyelete, illetve nálunk az Ideg- és Léleg gondozó), amelynek előnyei úgy a gondozásban részesülő beteg, mint a gondozottaknak családja, valamint az intézetek és az állam szempontjából is vitán felül állanak.

Először is a betegre nézve ez képezi a legtermészetesebb ápolási módot: nem kell a beteget megszokott környezetéből kimozdítani, feltéve, ha ezt éppen terápiás szempontok nem kívánják. Rendkívül fontos azonkívül a szociális szempont, amennyiben a beteg szabad gondozásban megmaradt munkaerejét a maga és családja javára fordíthatja, bizonyos támogatás mellett családjának mégis több-kevesebb hasznára van. Szóval ismét a társadalom dolgozó tagjává válik, holott az intézetben még akkor is, hogy ha munkájával annak segítségére van, mégis csak a társadalomnak egy nem kívánatos elemét képezi. Nemkülönböztetve azon szempontokból is kívánatos a gondozó felügyelet, mert csak ilyen módon lehetséges az elmebetegeknek a zártintézetből

való korai elbocsátása. Ez különösen az úgynevezett schizofréniás betegeknel igen fontos. Az ilyen betegek ugyanis azok, akiknel rendszerint a betegség akutabb stádiumaiban zártintézeti kezelésre van szükség, de annak múltával éppen olyan szükségük van az intézetből való mihamarabbi kibocsátásra, sőt további ottmaradásuk rájuk nézve még kártékony hatású is lehet.

És végül előnyös a Fürsorge az intézetekre és az intézeteket eltartó államra vagy törvényhatóságra nézve is. A gondozásban részesülők rendszerint csak későbbben vétetnek fel az intézetbe és gondozás mellett korábban bocsáthatók el, ami már anyagi szempontból is nagyon kívánatos, mert jelentékeny megtakarításhoz vezet. Nem kevésbé fontos a gondozó felügyelet a közbiztonság szempontjából, amennyiben az elmebetegek ilyen módon szorosabb felügyelet és szakszerű vezetés alá kerülnek, úgyhogy a nyugtalanuló betegek, akiknel esetleg veszélyes cselekményektől lehet tartani, a Gondozó révén hamarabb ismertetnek fel és helyezhetők el zárt intézetbe. Jellemző e tekintetben a bajorországi Fürth városnak eljárása, mely pszichopata kommunistáit úgy tette ártalmatlanná, hogy őket az ottani Fürsorgeba utalta.

Igen fontos továbbá az, hogy az intézetben ápolott beteg a szabad életbe való visszahelyeztetése alkalmával megfelelő vezetésben és nemcsak orvosi, hanem esetleg szociális támogatásban is részesüljön. Ez szintén egyik feladatát képezi a gondozó intézménynek. A betegek ezen átszervezésének megkönnyítését különben a pszichiátria már azelőtt is belátta és ennek nyomán már régebben alakultak az úgynevezett elmebetegeket segítő egyesületek (Németországban Hilfsvereine, Angliában After care). Ilyen betegeket segítő egyesület minálunk is volt, de a pénz elértéktelenedése alkalmával ez is elvesztette minden vagyonát. A tagdíjakból pedig olyan kevés folyt be, hogy az egyesület feloszlott, és annak feladatát az említett „Ideg- és Léleg gondozó” vette át.

Mindezen vázolt tények mellett azonban az intézeten kívüli ápolás-, illetve gondoskodásra a legjelentékenyebb hajtó erőt a modern orvostudomány legnagyoszerűbb gondolata: a profilaxis — a betegségek megelőzésére irányuló törekvés képezi. Könnyen megértheti mindenki, és természetesnek is fogja találni, hogy a betegséget megelőzni kisebb munkába és fáradtságba kerül és a mellett az eredmény is sokkal tökéletesebb, mint a betegséget már csak akkor venni gyógykezelés alá, mikor az kitört. Orvosi felfogásunk az utolsó évtizedekben ezirányban is bizonyos átalakuláson ment keresztül. Hogy röviden fejezzem ki magam: előttünk hovatovább fontosabbá válik a betegségeknek az elkerülése és megelőzése, mint azoknak gyógykezelés e. Az egészség a pozitívum, amelyet őriznünk kell a negatívummal, a betegséggel szemben. Az orvos elsősorban nem a betegségért, hanem az egészségért van itt, s a betegségekhez csak akkor nyúl, amikor az egészség már elveszett.

Amennyire érvényes ez az úgynevezett testi betegségeknel, éppen olyan fontos a lelki bajoknál. Az elmeorvosnak is első és legfontosabb feladatát kell, hogy képezze a lelki egészség megtartása, a lelki higiéne. Hogy ezt gyakorolhassuk, ki kell terjesztenünk figyelmünket most

már nemcsak a tulajdonképpeni elmebetegekre, hanem mindazon egyénekre is, akik gyenge idegzetűek, akiknél tehát félni lehet attól, — főleg, ha kártékony külső behatásoknak vannak kitéve, — hogy elmebetegségbe esnek. Hihetetlen nagy ezeknek a száma! Ide tartoznak elsősorban az úgynevezett pszichopáták, azon egyének, kiknek értelmi és érzelmi lelki világa egymással harmóniában nem áll, s akiket általában véve „ideges“ embereknek szoktak hívni. Ide tartoznak még a különféle veleszületett lelki fogyatékoságokkal bíró egyének is: a debilisek, imbecillisek és a kifejezettebben gyengeelméjűek, az idióták. Idetartoznak azonkívül az úgynevezett neuraszténiasok, hisztériások és epilepsziások, nemkülönben az alkoholisták és más bódítószerekhez ellentállhatatlanul vonzódk: a morfinisták és kokainisták. A németek mindezeket igen találóan „Geistig Abnorme“ elnevezés alatt foglalják össze.

Ha tehát az elmebetegségeket megelőzni akarjuk, figyelmünket főképp ezen úgynevezett diszponált egyénekre kell kiterjesztenünk. Ezzel az elmeorvos tevékenysége az intézetből részben a szabad életbe terelődik át és egyszersmind a lelki gondozó intézményeknek jelentősége és terjedelme ezzel rendkívül megnövekedik.

Az elmebetegek ápolását eddig két tényező irányította: 1. a közbiztonság érdeke, amely a nagyközönség, különösen a jogászvilág előtt mindenkor a legfontosabb volt, 2. a betegségek gyógykezelése. Ezekhez most egy 3. tényező is járul: a betegségek megelőzésére irányuló törekvés.

Olyan egyének lelki egészségének a megóvásáról van tehát elsősorban szó, akik a betegség kezdetén vagy annak kitörése előtt vannak, tehát még intézetben nem voltak, másodsorban pedig olyanokról, akiknél a betegség javult vagy gyógyult, tehát akik már intézetben voltak, de akiket a visszaesés veszélye fenyeget. Az intézetből elbocsátott betegek kivül ennél fogva az Ideg- és Léleggondozóba az önként jelentkezők és esetleg orvosok, vagy a hatóság által beutaltak is felvételnek.

Természetes, hogy a profilaxis annál hatékonyabb lesz, mennél hamarabb kerül az illető egyén orvosi vizsgálat, illetve felügyelet és gondozás alá, illetve mentül hamarabb vétetik fel egy ilyen Léleggondozóba. Mindenki csak a saját érdekében cselekszik, mentül hamarabb viszi el idegesnek látszó családtagját valamely szakorvosi rendelésre. Testi megbetegedéseknél ezt mindenki természetesnek találja, súlyos ideg- vagy már kezdődő elmebajra mutató tüneteknél azonban a nagyközönség legnagyobb része ettől még mindig feltűnő módon húzódik. Sajátságos averzió, sőt félelem, sok esetben feltűnő indolencia nyilatkozik meg a közönség nagy részénél minden olyan intézménnyel szemben, melynek valami köze van az elmebetegségekhez, sőt az irántuk való idegenkedést a velük foglalkozó orvosokra vagy ápolókra is átviszik. E tekintetben a viszonyok már eddig is sokat javultak ugyan, de lényegében — amint már fentebb említettem — még most is a száz év előtti tébolydákban és azok rettenetességében hisznek az emberek, s az itt ápoltatkat még akkor is, ha teljesen meggyógyultak, a tébolydaviseltség szomorú bélyege kíséri egészen sírukig.

A gyors és könnyen hozzáférhető szakorvosi segítség nyújtására szolgálnak az úgynevezett nyilvános Tanácsadó Állomások (Beratungsstelle), amelyek rendszerint valamely Gondozóval (Fürsorgeval) kapcsolatban működnek, sok helyen egyenesen annak központját képezik. A Gondozó orvosai és védőnői ugyanis a gondozottakat lakáshelyükön és munkahelyükön keresik fel, de ha bővebb orvosi vizsgálatra van szükség, akkor a Tanácsadó Állomásra rendelik be a beteget. A Tanácsadó Állomások a társadalom minden rétegének rendelkezésére állanak és a fentebb előadottak folytán természetes, hogy működésük csak akkor lehet eredményes, ha azokat a nagyközönség bizalommal és ami fő: lehetőleg korán veszi igénybe. A Tanácsadó Állomások — mint ahogyan az elnevezés is mutatja — nem rendelőintézetek, gyógykezelést a Tanácsadó Állomások nem nyújtanak (kivéve természetesen a Gondozóba már felvetteket), hanem csak általános és speciális útmutatásokkal, tanácsokkal, kitanítással szolgálnak, az általános életmód, az ártalmak elkerülése (alkohol, szifilisz), a foglalkozás és munka beosztása, a kellő pihenés szükségessége stb. tekintetében, amelyek végeredményben mind az illető lelki egészségének megóvását, illetve esetleg már fejlődőben levő kóros lelki folyamatnak a normálshoz való visszavezetését célozzák.

A Tanácsadó Állomásoknak tehát kizárólag a kitanítás és a tanácsadás a hivatása, mely tanácsok vonatkozhatnak, — ha szükség van rá — arra is, hogy a tanácsot kérő gyors intézeti kezelést vegyen igénybe. Olyan esetek ezek, amidőn a betegségi folyamat már megindult és sikert csak a környezetből való kiemeléstől és a gyors szakszerű intézeti kezeléstől lehet várni. Hogy egy vakbélgyulladás operációjánál a kellő időpont elmulasztása végzetes lehet, az közismeretes, éppen olyan kártékony hatású lehet ennek elmulasztása bármely lelki betegségnél is.

Amint látjuk tehát, nemcsak közvetlen terápiás, hanem részben profilaktikus szempontokból is szükségünk van elmeegógyintézetekre, úgymint minden más megbetegedésnél kórházakra. A gyógyintézeti elhelyezés már egymagában véve is rendszerint igen erős terápiás beavatkozás, amelyet — éppen úgy, mint bármely más orvosságot vagy gyógyeljárást — kellő formában és kellő adagban, illetve időre kell alkalmazni. Az elmeegógyintézetek mostani jellege — sajnos — ezt az erősen individualizáló és feltétlenül szükséges eljárást nagyon megnehezíti, különösen szigorúan zárt rendszerüknél fogva.

Ehhez járul még egy nem kevésbé fontos körülmény: a nagyközönség előítélete az intézetek iránt, mely azokban az „élő halottak“ házáat látja, amelybe bekerülni szegyeteljes és megbélyegző. Ezen utóbbi — egyelőre legyőzhetetlen — előítélet, de nemkülönben a már fentebb előadottak is arra készítetnek bennünket, hogy az eddig szigorúan zárt intézetek olyanképpen szereztessenek át, hogy a feltétlenül szükséges zárt osztályokon kívül az intézetekben mindenütt nyílt, úgynevezett „idegosztályok“ is állíttassanak fel. Ezeknek az volna a célja, hogy a Tanácsadó Állomás által vagy máshonnan megfigyelés végett beutalt betegek először oda vétessenek fel és amennyiben azok nem szorosan vett elmebetegek, illetve, amennyiben azok betegsége gyorsabban gyógyulónak vagy kevésbé veszélyesnek látszik,

ezen nyílt osztályon kezeltessenek. A zárt osztályokba csak azok a betegek kerülnek, akiket nagyobbfokú nyugtalanságuk, ön- vagy közvesélyességük miatt a nyílt osztályon tovább tartani nem lehet. Ezáltal egyfelől a betegek nagyrésznél az úgynevezett tébolydaviselt-ség ódiума elkerülhető lesz, másrészt pedig magukat a betegeket sem tesszük ki a zárt intézet kellemetlenségeinek, illetve annak, hogy más — sokszor igen kellemetlen — betegekkel együtt bezárattassanak.

Az intézeten kívüli gondoskodás, a Tanácsadó Állomás és az ilyen módon átszervezett elmeegógyintézet egymásnak mintegy kiegészítő, illetve kisegítő részeit képezik, amelyeknek együttesen az a célja, hogy a még nem betegeket megóvja, a már megbetegedettek pedig kellő humánus gyógykezelésben részesítse.

Mindezek után csak röviden óhajtom még megemlíteni azt, hogy ezek a modern elmebetegügyi törekvések hazánkba is utat találtak. A legelső lépést, — mely tulajdonképpen csak elvi jelentőségű volt — az állami intézetek címváltozása képezte, amennyiben az eddigi elmeegógyintézet „ideg- és elmeegógyintézet“ elnevezést kapott. Röviddel azután létesült a lipótmezei intézetben az első magyar „Tanácsadó Állomás“, amelyet az ominózus hely és nagy távolság dacára működésének első négy éve alatt több mint 1.500-an kerestek fel. Ez év elejétől fogva pedig Gödöllőn, az ottani Egészségházban egy második Tanácsadó Állomás is van már működésben. Ugyancsak a lipótmezei intézettel kapcsolatban szerveztük meg egyelőre Budapestre kiterjedőleg az „Ideg- és Lélegkondozó“-t. Hasonló intézmény van most már ugyancsak Gödöllőn és ilyeneknek felállítása már másutt is folyamatban van. Az intézeti kezelés reformja tekintetében is jelentős lépések történtek, amennyiben az újonnan épült győri és szombathelyi kórházi osztályokon a zárt (elmebeteg) osztályok mellett mindenütt nyílt idegosztályok is vannak és a lipótmezei gyógyintézetben férfi betegek részére egy szanatórium jellegű nyílt idegosztály máris elkészült és egy női idegosztály építése is folyamatban van.

A lelki betegekről alkotott felfogásunk és ezzel a róluk való gondoskodás és gyógykezelési elveink tehát állandó fejlődésben vannak. Ez a processzus természeténél fogva mindig a tökéletesebbre törekszik, de egyszersmind jelentőségében mindinkább növekszik. Amíg ugyanis eddig inkább a gyógykezelésre törekedtünk, most már inkább az a cél lebeg előttünk, hogy a betegséget eleve elkerüljük. Nemcsak egyesek vagy egyes családok lelki egészségének megvédéséről van tehát szó, hanem végcélunk az egész emberiség lelki egészségének fenntartása, sőt ennél több: az emberiség lelki készségeinek helyes irányban való továbbfejlesztése.

FABINYI RUDOLF

ÚJ TÓT ELBESZÉLŐK

A HÁBORÚ utáni európai prózai elbeszélő irodalom néhány esztendő alatt súlyos válságon ment keresztül, míg ismét megtalálta az elbeszéléshez szükséges nyugalmat, elmélyedést és ami a földolog, a fizikai időt. A nyugtalan, leszegényített, majd konjunktúrás és spekulációs esztendők embere olyan elbeszélő irodalmat kapott, mint amilyen ő maga volt. Sűrített életű, szenzációkban és cselekményekben tobzódó termékeket, melyeken a film hatása is kétségbevonhatatlanul meglátszott. A kaland- és detektívregények áradatába vetették magukat az emberek, majd pedig az érzékiségre számító erotizáló, úgynevezett pszichoanalízist mímelő termékeket kapkodták, úgyhogy megdöbbenve kérdezték az igazi irodalom hívei, akiket akkor ez a megbomlott ízlésű áradat maradiaknak, avultaknak csúfolt, mi lesz a komoly elbeszélő irodalommal, hát mindig el fogja majd az orra elől kapkodni a papirost és a munkaerőt az előléptetett és javított külsővel tetszelgő ponyvaáru? E korszak irodalmának jövő történetírója igen súlyos feladat előtt fog állni, amikor ezen néhány év prominens regényíróinak és novellistáinak hebehurgya zagyvaságait kell elolvasnia. Különösen Közép-Európa volt az elbeszélő irodalom háború utáni hanyatlásának színhelye. A leghosszabb ideig ezen a területen volt kábult a komoly regény és novella és ebből is magyarázható az, hogy mihelyt föleszmélt és múzsájára a középeurópai nemzetek ismét felfigyeltek, a piacot elárasztották a külföldi regényirodalom komoly képviselői, különösen az angolok, amerikaiak, akik nem veszítették el a háború következtében kontenánuszukat, nem nyomta le őket az infláció és reparáció, nem veszítették el országuk területeit, gyarmatait, nem rohant és pusztított közöttük forradalom és egyenetlenség, hanem megőrizték a dolgok felett álló elbeszélőnek higgadt szemlélődő, az embereket megfigyelő, a cselekményekbe elmélyedő álláspontját. Míg Európa a lázasan lüktető, filmutánzó, rapszódikus elbeszélésekben igyekezett a tömeggyártás maximumát elérni, addig Angliában és Amerikában a szélesen megalapozott, nagyarányú regény renaissance-át érte meg, aminek hatása az utolsó években Európa elbeszélő irodalmán is meglátszik és ma már el lehet mondani, hogy az elbeszélő irodalomban tobzódott ponyvaáradat fel van tartóztatva, sőt már visszafelé hömpölyög.

Ennek a fejlődésnek a vonalát megtaláljuk az országunktól elszakított Szlovénia elbeszélő irodalmában is, melynek megelőző évtizedei igen komoly és tekintélyes regényirodalmi eredményeket tudnak felmutatni. A tizenkilencedik század és a huszadik század első negye-

dének maradandó és igazi alkotásai a tót elbeszélő irodalomban a háborút megelőző rövid három évtizedben születtek, amely korszak nagy férfiai univerzális képzettségű férfiak voltak és kultúrájuk elhanyagolt ugar földjén mindent ők csináltak, hogy hasznos és ápolt növényzet terebélyesedjen ki a gyom és idegen palánták helyén. Költők, nyelvészek, történetírók, politikusok, egyházi vezetők, tanárok, közgazdászok és novellisták és regényírók voltak egy személyben. Nem is lehet csodálkozni azon, hogy nagy munkájukban éppen ezt a fát nem ápolták eléggé és hogy nem hajtott dús lombozatot és néhány ága kivételével csenevész maradt. Elmaradottságát előidézte még az is, hogy majdnem 1880-ig a romanticizmus kiszikkadt és minden erejét vesztett talajából volt kénytelen táplálkozni. Igen erőteljes tehetségnek kellett lennie annak, aki a mindent uraló dilettantizmus és romanticizmus dacára maradandót tudott alkotni, mint például Kalincsák János,¹ aki a szlovenszkói nemesség életéből és múltjából merítette témáit, melyeket derűs könnyedséggel kezelte. Kívülről csak néhányan tudtak egy-két regényt az irodalomtörténet részére alkotni, mint például Feriencsik, Kubány, Pauliny-Tóth, Zechenter és Tomásik,² ezek művei azonban ma már kiállítási darabok, melyek az irodalomtörténet elülső polcain állnak és olyan avultak, mint például nálunk Jósika. Könyveikben a német és magyar hatások erősen meglátszódnak. Mögöttük a hátsó polcokon vastag porrétegtől takarva elbeszélések, rövid regények hosszú sora fekszik elfeledten, az idő molochjától elmállasztva.

1880-ban kezdődik a tót elbeszélő irodalomnak tulajdonképpeni termő korszaka. Szorgos kezek, határozott tehetségek kiemelték a romanticizmus szegényes földjéből és átültették az élet humuszába. Nem dilettáns és amatőr kertészek kísérleteztek vele, hanem olyanok, akik semmi más egyebek nem akartak lenni, mint csak az elbeszélő irodalom kertészei, hivatott elbeszélők és ámbár óriási nehézségekkel, akadályokkal kellett megküzdeniök, nagy munkával, múlthatatlan alkotásokkal ajándékozták meg nemzetüket.

Ezen korszaknak két nagy tót elbeszélője volt: Húrban-Vajanszky Szvetozár és Benczúr-Kukucsin Mátyás. Két egymástól teljesen különböző egyéniség, akik egymástól független irányban jelölték ki a tót prózai elbeszélő költészet irányvonalát. Húrban-Vajanszky orosz írók, különösen Turgenyev hatása alatt a tót középosztály életét rajzolta. Realista akart lenni és ámbár távol állt a romanticizmustól, gyakran lírai elrajzolásokba tévedt, melyek azonban regényei koncepciójának nem ártottak. Nagy regényeinek csináltsága az elbeszélés, a mesélés folyamatosságának rovására szolgál, amely hiba kisebb regényeiben, különösen novelláiban nem található és ezeknek valóságos mestere.³

¹ Kalincsák 1842—70 időszakban írta regényeit és elbeszéléseit: Restauráció, Orava, A testvér keze, Szerelem és bosszú, Liptói herceg stb.

² Feriencsik Miklós regénye: A jedlovai tanító. Kubány Lajos: Velgatha, Pauliny-Tóth Vilmos: Csák Máté, Tomásik Sámuel: Kurucok, Malkotensek, Zechenter—Leskomiersky Gusztáv: A lipoviani telep.

³ Húrban-Vajanszky főbb regényei és elbeszélései: Késő nemzedék, Repülő árnyak, Kóró, Száraz ág, Kotlin, Gyökér és hajtásai, Kandidátus, Vén asszonyok nyara, Lelki béke, Három Kabanos, Két nővér, Éjjel a sziklán, Fekete idealista, A fávágó felesége, Esküvői ruha, Egy kétségbeesett leveleiből, Liliom, Elvonuló vihar, Kis városban, Hegedű, Fogoly cezárezics, Bűn és bűnhődés, slb.

Benczúr-Kukucsin egy Istenadta művészi mesélő, aki derűs jóssággal mondja el a nép köréből vett témáit. Mikszáthoz hasonlították sokan, de a hasonlat nem nagyon találó, mert Kukucsin sokkal közelebb állt a néphez. Mikszáth a népről mesélt és sokszor adomaszerűen, Kukucsin a népből mesélt. Tösgyökeresen, teljes közepéből, de művészi virtuozitással és együttérző, sokszor könnyeken keresztül mosolygó szívvel és ebben a tulajdonságban rokon Mikszáthtal.¹

A következő három évtized tót elbeszélői többé-kevésbé e két főalak köré csoportosultak. Megemlíthetők: Podjavorinská Ludmilla, Maróthy-Soltész Eléna, Uram-Podtatransky Gergely, Vansó Teréz, Timrava-Slancsik Erzsébet, Bielek Antal, Jeszenszky János, Csaják János, Gregor-Tajovszky József, Gregor Hanna stb. Az utolsó három már átmenetet jelent a mához. Csaják az alföldi tótság életét rajzolta újkori realizmussal, Gregor-Tajovszky Kukucsin nyomaiban haladt, szintén nagy mesélő talentum, azonban nincsen meg benne a mindent feledtető közvetlenség derűje. Mint a csehofil „Hlas“ körül csoportosuló irányzat tagja, az írásaiból ki-kiütöző tendenciának feláldozza a művészi szempontokat, a mesélés természetességét. Felesége, Gregor Hanna, szintén igen tetszetős elbeszélő, akit legtöbnyire a feminizm eszmekor problémái foglalkoztatnak.

Gregor-Tajovszkyt, aki a háború alatt cseh legionista százados volt, mérhetetlen, mondhatni vak magyargyűlölet vezeti írásaiban. Különösen a háború alatt Oroszországban írt elbeszéléseinek tendenciája igazságtalan és gyűlölködő. Tavaly láttak ezek két kötetben összegyűjtve napvilágot.² Az egyik kötet, melynek címlapján egy harcshajós, vörösorrú magyar honvédőrmester korbáccsal kergeti előre a tűzvonalba a tót katonát, a „magyar kalodába“ szorult tótság vergődéséről ad novellákat, a második kötetben, melynek borítékja cseh légionáriusok virágos mezőn való fényes menetét ábrázolja, az oroszországi legionista életből találunk naplószerű fejtegetéseket. Gregor-Tajovszky ezen elbeszéléseiben a tót katona egyáltalában nem akart a testvér orosz és szerb nép ellen harcolni. Inkább a levegőbe lőtt. A magyarok hurcolták a tót fiúkat a harctérre, korbács, verés, állandó gúnyolás volt osztályrészük, miközben folyton arra gondoltak, miképpen tudnának az orosz táborba átszökni. A következő néhány idézet szolgáljon a Gregor-Tajovszky háborús novelláinak jellemzéséül:

- Nem fogok lőni, — ismétli gyermeki csökönyösséggel János.
- Lőni, lőhetsz, amerre akarsz ... Magasan az égbe, testvéreinkre nem muszáj.
- És ha megölnek... Fialat életémért és azért a golyóért is kár lesz, mert testvért ölt és nem németet, magyart, örök ellenségemet, — felelte, mintha figyelmeztetni akarná nagybátyját arra, mit olvasgattak odahaza, mit tapasztaltút maguk, hogy Ausztriában a németek tagadják meg a testvér csehek jogainak teljes érvényesülését, tőlünk pedig a magyarok még a pusztá élet jogát is... és most menjünk velük harcolni és még erősebb ostort fonjunk, melyet már amúgy is suhogtattak felettünk, mintha rabszolgák lennénk; tót anyáink arcába köptek, hogy szültek bennünket, hogy tótul beszélni és imádkozni tanítottak. (Jankó Vrabel.)

¹ Benczúr-Kukucsin munkái közül említhető: Ház a hegyoldalon, Meleg fészek, Csendes víz, A chocholovai bácsi halála, Miso, Vak tjük szemet talál, Újoncok, Amy és fény, Ünnepi gondolatok, Fokról-fokra, Dies irae, Hajnalkor, Tarka tehén, stb.

² Rozprávký z Rúska 1915—1920. (Elbeszélések Oroszországból, 1915—1920.) I. 156 l., II. 164 l.

Egy másiktól (Hluchán):

„Nem tudom, vajjon akadt-e éppen az ő részére, mert volt ott több sír, kereszt és név nélkül, azonban a kereszt áll és ha egy-két lépéstől közelebb, vagy távolabb is... De ott van. Hacsak nem valamilyen magyar, aki ott négy kilométerrel a front mögött a konyhánál, vagy a trénnél Magyarorszáért a hasát növeszti, el nem csúfította és magyarul reá nem írta, hogy hát Kotlíák György „kötelességét teljesítette”, vagyis, hogy meghalt.

Miért halt meg? Vájjon özvegye és gyermekei több kenyeret kapnak? Több jogot?...

Tótok! Emlékezzetek: ebben a háborúban a magyaroknak szolgáltok, a magyarok már százezreket küldték a halálba és még jobban fognak titeket eltiporni, szolgaságban tartani, mint a háború előtt, ha fejeiteket, szíveiteket, kezeiteket és fegyvereiteket nem fordítjátok ellenök.“

A fenyőfa alatt című karcolatban:

„No tótok, hogy mulattok? — és mi féltünk érzéseink, tót nyelvünk miatt, hogy ünnepünket veszélyeztetheti még a tót ének is.

Társaim öntudatlanul, én tudatosan aggódok beszélgetésünkért, tót énekeinkért és szerettem volna megkérni a tiszt urakat, hogy legalább ezen a napon ne bántsák tót nyelvünket, ne nevéssék ki, ne tiltsák meg, hogy ebben a szerencsétlen homokos halicsi országban ne emlékezzünk meg szépséges, gyönyörű tót szülőföldünkről, hegyeinkről, völgyeinkről, otthoni Betlehemünkről...“

A Gábris címűből:

„Ostoba! Hát nem tudod, hogy számunkra nincsen már segítség, hogy a magyarok már megfojtanak bennünket, ma már nem is vagyunk tótok, magunk sem tudjuk, mik vagyunk... A magyar uraság robotosai vagyunk; ellenkezéssel nélküli rabszolgák. Nálunk már csak egy kérés él: engedjétek meg, hogy megélhesünk a halálig, engedjétek meg, hogy dolgozhassunk és a kenyérkét rágassuk, ha a száraz kérégt is... Verejtékünk legyen a tiéd, magyar uram, vértünk hulljon érted, vidd a gyermekeinket és ha kedved tartja, nevelheted őket ellenünk is...“

Gregor-Tajovszky ilyen könyvei után valósággal üdülés Hrusovszky János rövid regénye: A műszívű ember.¹ A regényíró a cseh-tót kritika részéről nagy és megértő elismeréssel találkozott és két évvel ezelőtt az egyik állami irodalmi díj nyertese is volt. Igen szimpatikus és érdekes előszavának a következő megállapítása:

„Maximilian Seebom naplóját emberi dokumentumnak tartom, melynek semilyen közössége nincsen a nacionalista kislelkűséggel és megérdemli, hogy a valóságnak megfelelően közreadassék. Nem azért említem ezt a dolgot, mintha munkámnak valamilyen fontosságot vagy különleges értéket tulajdonítanék, csakis arra helyezek súlyt, hogy végre nálunk is kimondassák a szépirodalomnak az uralkodó politikai előítéletektől való abszolút függetlenségi elve.“

A regény a salzburgi vadászrezd egy különc hadnagyának tragikus történetét adja elő napló alakjában. A rövid tartalom: Seebom hadnagy volt szerelmét, Mina von Riedenburgot, aki egy ügyvéd jegyese, visszahódítja. Seebom érzésküli embernek mondja magát, akinek szíve helyén egy protéza van. Szerelme a frontra való elindulás előtti napon irtózatossá változik át és a leányt, aki érette mindent feláldozott, megalázza, megszegyeníti, elkergeti. Mina von Riedenburg öngyilkos, az ügyvéd amerikai párbaj áldozata, a hadnagy százada élén a Col Bonatán elesik. Rejtélyes és sötét történet, melynek egyes részletei erős tehetségről tanúskodnak, azonban a koncepció pszichológiai alapja téves. A protéza szívnek ténylegesen érzéskülinek kellene lennie, azonban meglepően tud bosszankodni, haragudni, sőt kárörvendez. Azonkívül egyes részletei szenvelgősek, ami az alapeszmé-

¹ Muz s protézon, 83 l.

vei erős ellentétben áll. Az eszme nagyobb elmélyedést igényelt, mindazonáltal a munka igen nagy ígéretet jelent.

Egy másik regény írója, Urbanovics F. Hvetosláv a mai Pozsony társadalmi életéből meríti témáját, azonban ezt úgy teszi, hogy ez a társadalmi rajz igen nagy hasonlatosságot mutat Courths-Mahler történeteivel. Sok bonyodalom, mély szerelmek, cinikus intrikusok stb. A kormányrúd nélkül¹ című regényében triviális mesét sző. Tartalom: Bankár. Anyagi összeomlás. Öngyilkosság. Két lány, az egyik egy vénülő gazdag világfihoz megy, bár egy festőt szeret, a másik egy nőgyűlölő földbirtokost hódít meg. A festő boldogtalanul fest egy allegorikus képet. A szerelmesek összekerülnek. Az asszony megmérgezi férjét. Boldog együttlét Velencében. Az intrikus háziorvos tud a mérgezésről, kényszeríti az asszonyt, hogy elhagyja a festőt és a felesége legyen. Esküvő előtt az asszony a rendőrségen feljelenti magát és kibékül a festővel. Bengáli fény. A könyvnek mindenesetre vannak jó oldalai is. Mikor a cseh-tóttá vedlett Pozsony szellemi munkásait, az írókat és festőket, szobrászokat jellemzi, egész biztosan az életet írta le és ezért ezek a legsikerültebb részletek.

Mélyen érző író Urbán Milán, akinek kétkötetes regénye: Az eleven ostor² a tót falu háborús szenvedéseit, föleszmélését, a falusi tót parasztság forradalmát az „urak“, az elnyomók ellen írja le. A nagy regénynek túlzott tendenciája ártott Urbán e munkában mutatkozó kétségen felüli fényes elbeszélő kvalitásainak. Szerény véleményem szerint az e munkát megelőző novellakötete: Visszhang nélküli kiáltások³ művészi tekintetben jóval magasabban áll és az egyes elbeszélések, mint például Konárscsik-Chrapek István és az Úristen, öregség, különösen azonban Micsin Iova mélyen megragadó, hű rajzai az életnek. Az író tollában lüktet az élet szíve és minden sora szolidaritást, irgalmat kérő szeretetet hirdet azok részére, akiket a sors végigszánt és akiknek fájdalomszülte, kétségmardosta felkiáltásai belevesznek a némaságba.

A kétkötetes regény rövid tartalma: Rásztok falu népe szintén a háborúba vonult. Gyanútlanágukból felocsúdtak, mikor visszatértek a súlyos rokkantak, gyérült a kenyér, rekvirálások, sorozások, a magyar Okoliczky jegyző erőszakkal teherbe ejti a fronton levő Hlavaj Ádám feleségét, aki lebetegedése után öngyilkos lesz. Koreny András két karját és beszélőképességét veszti el a háborúban és jegyese Angyal magyar csendőrmesterrel szűri össze a leveit, majd később egy Lényi nevű magyar önkéntes szeretője lesz. Ilcsikné nevű öregasszony egyetlen fia egy Róna nevű magyar őrmester kínzásai ellen fellázadva, azt lapáttal agyonüti. A tizennyolc éves fiút agyonlövik. A Létay nevű magyar káplán folyton szidja, sértegeti a népet, a jegyzővel tart. Vele szemben az agg dékán, a tót Mrva védi a szenvedő népet és inti azt türelemre. Áron zsidó korcsmáros kiuzsorazza az otthonmaradtakat. Kusnyava kisbíró a jegyző eszköze. Hlavaj Ádám a frontról hazaszökik. Okoliczky megijed. A csendőrök nem tudják a dezertőrt elfogni, aki a népet izgatja. Kusnyava elárulja pénzért a szökevényt, de azután ki is szabadítja. Katonaszág jön a faluba. Hlavaj mindenütt feltűnik, megállítja a jegyzőt, aki egy alkalommal úgy megijed, hogy szélütés éri. A front összeomlása után hazajönnek fegyveresen a falubeliek. Hlavaj a vezetőjük. Elfogják a katonák felét, másik felét a csendőrökkel együtt kiverik a faluból. A jegyző egy szalmás szekéren szökni akar. A patakba dobják. A zsidó korcsmárost elverik és kirabolják, majd Hlavaj örömmáglyának fel is gyújtja a házát.

¹ Bez Vesla, 226 l.

² Zivy vie, I. 195 l., II. 235 l.

³ Vijkricky bez ozveny, 239 l.

Az első rész címe: Elvesztett kezek. A másodiké: Hlavaj Ádám. Az első részben a béna Kreny megszemélyesítője a megalázott, megkínzott és szenvedő tót paraszti népnek, mely nem tud védekezni, mert a háborúban elvesztette kezeit. A második rész hőse, Hlavaj, visszaszerzi a nép elvesztett kezeit, megmutatja, hogyan kell azokat használni és kik ellen. Hlavaj olyan Jánosik-féle alaknak van rajzolva. Mint látjuk, minden rossz ebben a háborús, szenvedő világban a magyarok rovására íratott. Ebben nyilvánul a tendencia, mely azonban nincsen olyan brutálisan kiírva, mint Gregor-Tajovszkynál: a háborúba a tótságot a magyarok hurcolták, megkínnozták ott és odahaza. A tót nép felébredt és elkergette elnyomóit, akik nevetséges gyávaságukban szégyenletesen összekuporodtak. Urbán ezt a cselekményekkel mondatja el. A regény egészen a falu forradalmáig elfogadható, azonban az ezután következő fejezetek naivsága sokat ront rajta. Kár egy olyan tehetséges írónak ilyen gyűlölködő tendenciájú részletekre erejét pazarolnia, mert ez nem segíti elő a nemzetek és emberek megértő közeledését.

A tót elbeszélők között teljesen kiforrt egyéniségével kitűnik Jégé; ez egy Nádossy nevű szlovenszkói nemesi ivadéknak írói álneve. Könyvei közül a Wieniawsky legendája című elbeszéléskötete került a kezembe.¹ Legtöbbsnyire a történeti témákat kedveli s igen szép és tösgyökeres tót nyelven adja elő meséit. Egységes és természetes felépítés, semilyen tévelygés és okoskodás, hanem folyamatos és valószínű események. A jellemek éles kontúrjai, melyek nem mosódnak el túlidealizálás következtében, értékes megfigyelőképesség adják Jégé írói karakterét. A legújabb tót elbeszélő írói gárdához tartozik még Hronsky I. C., aki népies rajzokat kultivál, mint ezt a Mézeskalácsos szív című legújabb kötete mutatja, Gáspár I. Tivadar viszont a Királyi kút című kötetében igen sikerültén más témaköröket keres fel. Lágyság és érzelgősség mutatkozik nála sok helyen. Úgy látszik, itt nyugati minták után indul. Igen derűs és sikerült karcolatokat és elbeszéléseket tartalmaz Zguriska Zsuzsánnának Képek a kopanicáról.² című kötete. Brezova és Miava versengése, a licitáció, Szent Péter a kopanicákon, az amerikai lány című dolgok igen jó kedvet, vidám hatást keltenek az olvasóban.³

Az utolsó évtizednek legkiválóbb és a külföldi nagy regényírók termékeivel egyenrangú tót regénye Vámos Géának Isten atomjai⁴ című megrázó, mélyen emberséges nagy alkotása. Egy töprengő és érző ember pesszimiztikus, de imponáló költeménye, mely magával ragad, sokszor a magasságokba, hogy ezután levigyen a mocsaras mélységekbe abból a célból, ismerjük meg e regényben összesűrített emberi tulajdonságok magassági és mélységi dimenzióit. Sokszor emlékeztet az amerikai Dreiserre, néha a német Wassermannra. Az egyiknek tárgyilagossága elegyül a másik éles lelki boncolóképeségével. Vámos

¹ Wieniawského legenda, 197 1.

² Kopanica = irtvány. Nyitra, Trencsén északi vidékén vannak ezek az irtványos községek.

³ I. C. Hronsky: Medové srdce, 215 1. Tido I. Gáspár: Prikrálovej studin, 160 1. Zuzka Zguriska: Obrázky z kopanic, 179 1.

⁴ Atonny Boha, I. 302 1., II. 310 1.

Géza, ez a magyar nevű tót (apja valószínűleg magyar volt, vagy magyar kultúrán nevelkedett) a tótság egyik legnagyobb regényírója lesz, aki nemzetközi értékévé fog válni. Nemcsak mesélő, de költő is és pedig emberséges költő, aki kényes és nagy problémákat úgy tud feldolgozni, hogy az olvasót nem löki a sárba.

Isten atomjai, — a baktériumok, a legkisebb élőlények. Egy fiatal tót orvos, Zurián Károly, szomorú és küszködő életét írta le Vámos, aki maga is orvos és valószínűleg saját élettapasztalatait vegyítette össze a költészettel. Zurián a baktériumok elleni nagy küzdelemnek szentelte életét, nagy és nemes eszmék hevitették és mikor végre egy prágai kórházban segédorvosi állást kapott, meggyőződhetett arról, hogy egy kórházon belüli igazgatási és orvosi testületet igen alantas érdekek, kenyéririgység, konkurencia, nyereségvágy töltik el. Mint diplomás kulik a kórházi vezetőség kénye-kedvének vannak a fiatal orvosok kiszolgáltatva, míg az osztályvezetők féltékenyen őrködnek a felett, nehogy a fiatalok tanuljanak. Zurián szülőfalujában három rosszindulatú mérges kuvaszt ismert, amelyek sunyi módon mindig megugatták és megkergették, míg végre elbánt velők és elvette támadási kedvüket. A három osztályvezető orvos alattomos-sága ellen védtelen volt. Találóaon hasonlítja össze a három mérges kuvaszt a három osztályvezető orvossal, akik a kórház egyik osztályából a másikba hajszolják intrikáikkal. Életét egy szeszélyes leányhoz való szerelme teszi elviselhetővé. De ez súlyos véget ér, — a leány eltűnik a városi élet forgatagában. A fiatal orvos sok kellemetlen kórházi élmény után a venereás betegek osztályára kerül. Nagy ambícióval veti magát e szakra, ámbár a beteganyag léhasága és rosszindulatú indolenciája sok bajt okoz neki. De legyűri a nehézségeket és egy orvosi felfedezésen töri a fejét. A felfedezéshez szükséges kísérlet céljából a bakteriológiai osztályból szerzett baktériumokkal inficiálja magát. Az elgondolt gyógymód azonban csütörtököt mond. Betegsége rohamosan fejlődik. Egy barátnak tartott kollégájának borzalommal elmondja esetét, ennek nincsen jobb dolga, mint ezt a kórházi vezető orvosoknak elmondani. Általános a gyanúsítás, hogy a női osztály betegeivel viszonyt folytatott. A szerencsétlen segédorvost gúnyos kegyetlenséggel a kórházból kidobják. Lelki kínjait tetézi a szörnyű meglepetés, hogy szerelmét az egészségügyi hatóság beutalta a kórházba. A két letiport ember közösen megy a halálba. Ez a regény rövid meséje.

Vámos regényében érdekes korrajzszerű adatokat is szolgáltat a tót ifjúsági irodalmi mozgalomra, valamint a konjunktúrás tótokra nézve. Ír a synátorokról, a zsiros stallumokban levők fiairól (syn = fiú) és azokról, akik „hortobági csikós tótság“-gal szavalják Vajanszky versét: „Büszke vagyok, hogy tót vagyok.“ Ez Vámos nevű írónál bizonyára ízléstelenség. Ha neve Vondracsek volna, akkor talán érthető lenne részéről a szemrehányás.

STEIER LAJOS

SZOMSZÉDAINK

ROMÁNIA ÉS A KÜLFÖLDI PROPAGANDA

1924 MÁJUSÁBAN Jorga Miklós, a történelem tanára a bukaresti egyetemen, „Külföldi Propaganda“ címen előadást tartott a Román Szociológiai Intézetben. Konstatálta, hogy a háború óta a politikai propaganda óriási méreteket öltött: régi és új újságok özöne, nagy könyvek és kis füzetek, illusztrált művek és levelezőlapok lepik el a világot s teszik tömegükkel tönkre azt, ami valóságos és hasznos propaganda volna. „A propaganda“, mondta Jorga, „a moderm emberiség átka. Ismerek országot, melynek a propaganda hasznára szolgált, de tudok olyat is, amelynek kárára volt. Vannak szimpatikus országok, amelyek tolakodó propaganda folytán elvesztették a rokonszenvet, amelyet megérdemelnek. Merem állítani, hogy Románia nem tartozik ezek közé, első sorban azért, mert Románia nem csinál propagandát“.¹

Amit a propagandáról általában mond Jorga, az igaz; de nem igaz az, hogy Románia nem törődne a külfölddel s nem csinált volna és nem csinálna propagandát. Magyarország további gyalázása és Nagy-Románia dicsérete volt propagandájának kezdete s ahogy teltek az évek, s visszhangja kelt a kisebbségek panaszainak, az optások sérelmének, a durva és igazságtalan agrárreformnak, fel kellett adni a büszke román jelmondatot: „prin női insine“, egyedül magunkra támaszkodva, törödni kellett a külföldi közvéleménnyel s ma már egyáltalában nem igaz Jorga büszke, öntetsző kijelentése, hogy Románia nem törődik a külfölddel s nem csinál propagandát.

A VILÁGHÁBORÚ ELSŐ KÉT ÉVÉBEN, mikor még nem tudta Románia, hogy melyik hadviselő fél oldalára álljon, hol jut nagyobb zsákmányhoz, nyílt propagandát nem folytatott, bár 1915 nyarán egy tendenciózus térkép jelent meg Petermanns „Mitteilungen“-jeiben a románság által lakott területekről, amely igazolni akarta a háborút úgy a monarchia, mint Oroszország ellen. Mikor azonban választott s megtámadta a monarchiát, szabad lett az út a Magyarország elleni propaganda előtt. Az első propagandairat maga a hadüzenet volt, amely a támadást azzal indokolta, hogy bár Románia azzal a feltétellel csatlakozott volt a hármasszövetséghez, hogy „az Osztrák-Magyar Monarchia románjainak helyzetében javulás fog beállni, harminc éven át csalódott s nemcsak, hogy egyetlen reform nem történt, amely a románság megelégedésére szolgált volna, ellenkezőleg, a románokkal úgy bántak, mint egy alsóbbrendű fajjal, amelynek túrníe kellett a magyarság elnyomását, jóllehet a monarchiát alkotó nemzetiségek között a magyarok csak kisebbséget képeztek“.

A gyászosan végződött 1916-i hadjárat után erőteljesen megindult a külföldi propaganda.

¹ N. Jorga: Propaganda in strainatate, a Politica externa a Romaniei című kötetben, 261. lap.

1917 tavaszán a kormány az Egyesült-Államokba küldött három erdélyi román, Lukácsit, a volt lacfalusi pópát, Mócza Jánost és Stoica Vasiliét, hogy nyerjék meg a kormányt a román ügynek. A három propagandista nagy nehézségekre bukkant Amerikában: a monarchiának, minden háborúelőtti román és tót propaganda ellenére, nagy volt a népszerűsége s éppen olyan arányú volt az ellenszenv Romániával szemben.

„Mindjárt kezdetben láttam“, írja Stoica emlékiratában, „hogy az amerikai sajtó nemcsak közönyös, hanem egyenesen ellenséges velünk szemben. A Hearst-lapok a legkedvezőtlenebb színekkel írnak rólunk, a többi lap vagy hallgat, vagy mint valami civilizálatlan, balkáni törzsről ír rólunk. Háborúnk jogosságáról egy szóval sem írnak s csak annyit tudnak, hogy tönkre vertek.

De még nagyobb nehézséget okozott az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia iránt a legszimpatikusabb volt a vélemény. A nemzetiségi probléma érthetetlen az amerikai előtt, a Habsburg-birodalom fennmaradása pedig axiómául volt elfogadva. Ausztria a művészetek, a bécsi operett, Kreisler hazája, Magyarország a csárdás, Kossuth Lajos és a festőileg öltöző mágnesok, az amerikai leányok meghódítóinak országa, a szabadságot, jólétet és harmóniát képviselte az amerikaiak előtt. A monarchiára mint áldozatra tekintettek, amelyet a porosz brutalitás kényszerített a háborúba.“¹

És nemcsak Ausztria-Magyarország, a nagyhatalom, még a kis Bulgária is több becsületnek örvendett, mint Románia. Egy amerikai román — Jorga nem említi nevét, — Wilson egy bizalmasát, aki a nemzetiségi kérdésben Wilson tanácsadója volt, akarta megnyerni a román ügynek s a következő feleletet kapta: „Uram, ha ön bolgár volna, meghallgatnám, mert tudom, hogy a bolgárok egy komoly nemzet; de maguk nem azok.“² Amerikai tudatlanságot azonban könnyű volt hamar szimpátiára változtatni. Rooseveltt is, Hoover is kezdetben „a Habsburg-monarchia civilizatorius küldetéséről és fenntartásának szükségességéről“ beszélt, de Stoica, rábeszélőképességének dicséretére legyen mondva, egy órai beszélgetés után mindkettő elismerte „Románia aspirációinak jogosultságát“. Mindkettő csak a kisebbségek sorsa miatt aggódott. De Stoica mindkettőt megnyugtatta e tekintetben is. A szászok kevesen vannak és „docilisak“, a rossz sorban élő székelyeknek jobb dolguk lesz Romániában, a magyarság fluktuáló hivatalnokai elemből áll, amely eltűnik a magyar uralommal együtt. Még nagyobb hazudott Stoica House ezredesnek s a kisebbségek anyai elnyomása után nem is szégyenli ezt 1926-ban megími:

„Egy óra hosszat magyaráztam neki, hogy a román problémának csak egy megoldása lehet: az összes románok egyesítése, ő is kétségben volt, hogy mi lesz a székelyekkel és a többi kisebbségekkel? Megnyugtattam, hogy mi semmi esetre sem fogjuk követni a magyarok kisebbségi politikáját s teljes egyházi, iskolai, sőt közigazgatási autonómiát fogunk adni nekik.“³

Magyar befolyás akkor már nem érvényesült Amerikában s a felülte-tett amerikai kormány 1918 novemberében kijelentette, hogy „látva a román nép küzdelmeit, szenvedéseit és áldozatait ellenségei és elnyomói alól való felszabadulása érdekében, szimpátiával viseltetik az összes románság nemzeti egységének megvalósítása iránt s nem fogja elmulasztani, hogy befolyását a román nép politikai és területi jogai érdekében érvényesítse“.

Az Egyesült-Államokkal tisztába jöve, a társaság átment Párizsba, ahol már folyt egy meglehetősen szegényes irodalmi propaganda. A románoknak nem volt olyan pártfogójuk, mint Denis tanár a cseheknek s nem

¹ V. Stoica: In America pentru cauza româneasca.

² N. Jorga: Propaganda in Strainatate, 262. lap.

³ V. Stoica: i. m. 16. és 41. lapon.

volt Masarykjuk. Még Romániának a háborúba lépése előtt jelent meg Jorgának a „magyarországi románok története“, később Comnénak pár füzeté s 1918-ban, már halála után, újra kinyomatták Popovici Aurélnak, Ferenc Ferdinánd barátjának, a „Die Vereinigten Staaten von Grossösterreich“ írójának egy korábbi, magyargyűlölő, „La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie“ című művét. Mint előszava mondja, szükség volt rá, mert ez a könyv bizonyítja legjobban, hogy „mennyire tévednek azok, akik bíznak a magyarokban, akik minden szabadságot csak maguknak tartanak fenn“, bizonyítja, hogy „Magyarország szellemét lehetetlen megváltoztatni“ s bizonyítja, hogy „a Habsburg-monarchia anakronizmus, amelynek nincs létjogosultsága“.

A HÁBORÚ BEFEJEZÉSE UTÁN a tönkrevet Románia megkapta Erdélyt, Bukovinát, Besszarábiát, és déli Dobrudzsát, annyi területet, amely, mint Polivanov orosz tábornok jegyezte meg, „nyilvánvalóan semmi arányban nem áll Romániának a háborúban kifejtett teljesítményével“. E fosztogatást, amely négy országra terjedt ki, igazolni kellett s igazolásául ismét a románságnak e négy állam által való elnyomásával voltak tele a háború befejezését követő évek román propagandakönyvei.¹

Hogy a román propaganda miket írt össze, arra csak egy pár példát említünk.

M. Gillard azt írja, hogy az új Románia területén élő magyarság, — amelynek számát egy másik, kisantant propagandakönyv összesen 500.000-re teszi,² — két csoportba osztható: magyarok és székelyek. Az előbbieket az utolsó időkben vándoroltak Erdélybe (les Magyars... immigrés de plus ou moins fraiche date), az utóbbiak elmagyarosodott románok, akik máig megtartották román jellegüket testi alkotásukban, szokásaikban, építkezésükben. S folytatja:

„A bukaresti kormány meghagyta Erdélyben az idegen közigazgatást, az elemi és középiskolák magyar tanítószemélyzetét, tiszteletben tartotta a magyar tisztviselőket, védelemben részesítette a magyar közgazdasági intézményeket s részrehajlatlanul biztosította mindenki számára a törvény védelmét és a törvényes rendet.“³

Érdekes példája a román propagandának, amikor Ursu, jassyi egyetemi tanár azzal érvel, hogy Nagy-Románia megalakulása és fennmaradása földrajzi szempontból jogosult, mert a mai Románia geográfiai egységet alkot. Bevallja ugyan, hogy ez az egység két koncentrikus körből áll, de ez nem baj, azért Nagy-Románia mégis földrajzi és közgazdasági egységet alkot.⁴ Magyarország felosztása ellen persze nem volt érv a földrajzi egység!

LASSANKÉNT AZONBAN ELMÚLT az idő, hogy öndicséret és a magyarság gyalázása elég lett volna a külföld számára a román viszonyok ismertetése céljából. Amint Románia bevonult Erdélybe, jött a kisebbségek elnyomása: a tisztviselők kiüldözése, testi bántalmazások, iskolák bezárása és elvétele s feneketlen korrupció, sikkasztások és zsarolás. Mindennek híre kelt a nagyvilágban s az angolszász protestánsokban feltámadt sanyargatott testvéreik iránt a megbánással vegyes részvét, kezdték látogatni Erdélyt s

¹ Nie. Basileco: La Roumanie dans la guerre et dans la paix. Marcel Gillard: La Roumanie nouvelle. Les questions roumaines du temps présent. E de Martonne: La Roumanie nouvelle dans la nouvelle Europe.

² Albert Mousset: La petite entente, 12. lap.

³ A. Gillard, i. m. 82. lap.

⁴ J. Ursu: Les intégrations roumaines, a Les questions roumaines du temps présent című kötetben.

a nagy világ elé vinni Erdély kisebbségeinek helyzetét. Már 1919-ben Erdélyben járt William Drummond angol unitárius lelkész, azután az angol „Alliance of the Reformed Churches“ egy kommissziója s 1920-ban Sydney Snow vezetése alatt az úgynevezett „American Unitarian Mission“. Mindezek rövid s az erdélyi viszonyokra lesújtó jelentéseket adtak ki, de a román kormány nem törődött velük, fölünyesen hallgatott.

1922-ben az angol és az amerikai unitárius egyházak együtt, 1924-ben és 1927-ben az „American Committee on the Rights of Religious Minorities“ küldött bizottságokat Erdélybe. Mindhárom kötetbe foglalta jelentését s a kisebbségek sorsának képe rettenetes vád volt a román kormányok ellen.¹

Legtanulságosabb az 1924-i bizottság jelentése, amelyet a bizottság kinyomtatás előtt bemutatott a román kormánynak s azután az illető minisztérium, vagy hatóság megjegyzésével, cáfolatával együtt adott közre. Jellemzők ezek nagyon: nem egyebek, mint tagadás és — nem használható más kifejezés — hazudozás. Egy-két példája:

A bizottság elmondja, hogy István Sándor alsójárási unitárius presbiter rövid időre eltávozván hazulról, mire visszatért, házában találta Rosu Vasilie román pretort, aki a házat elfoglalta és oda beköltözött. Mikor Rosutól legalább bútorait kérte vissza, az bottal véresre verte s a házból nem költözött ki. Sebeit látta az unitárius pap.

A román kormány erre ezt a hihetetlen választ adja:

Nem Rosu verte meg Istvánt, hanem István éjnek idején behatolt a pretor házába s ő verte el Rosut, a román szolgabíró. Házát pedig a törvény értelmében rekvirálták el.

Köztudomású törvényen alapul, hogy Erdélyben az agrárreform folytán kisajátított földek árúul az 1908—1913 évek árait veszik, míg a regátban a kisajátított földekért a háborút követő 1917—1922 évek magas árait fizetik. A bizottságnak azonban Constantinescu földművelési miniszter ezt mondta:

„Erdélyben a törvény értelmében a föld árát a háború előtti érték alapján állapítjuk meg. Ugyanez az elv irányadó az ár megállapításánál úgy a regátban, mint a többi tartományban, tehát az erdélyi birtokosok nem részesülnek rosszabb elbánásban.“

Az angol-szász bizottságok leleplezéseire a román béketűrés pohara is kezdett megtelni. Dimitri Lascu román képviselő 1925 tavaszán interpellálta Dúca külügyminisztert:

„Nekünk, Isten segedelméből, az a hírünk kezd lenni, hogy vallási ügyekben a legintoleránsabb nép vagyunk a világban. Én azonban azt kérdelem: van-e Európában vagy Amerikában állam, amelyben annyi felekezet és egyház volna minden felforgató tendenciájával egyetemben teljes szabadságot élvezve, mint nálunk? Melyik államban lehet annyi missziót, kommissziót, küldöttséget, „kontrol szervet“, népszövetséget, Alliance Israelitet, mindenféle létező és nemlétező küldöttséget látni Angliából, Amerikából, Svájcban, a skandináv államokból, Palesztinából s mit tudom én honnan, amelyeknek mind szabad járkálásuk van ide s kohtrolíroztatásunk és felügyeltetésünk cégére alatt bolondot csinálnak állami szuverénitásunkból.“

Quousque tandem? kérdezte Lascu. „Meddig fog ez az átkozott állapot tartani?!“

A kormány nem is hagyta abba a dolgot. Az év végére egy ellenirat jelent meg egy Amerikába honosuk szász eredetű hölgy, Henrietta Tichner

¹ Transylvania in 1922. The Religious Minorities in Transylvania. Roumania Ten Years after.

neve alatt, aki önérzetesen jelenti ki, hogy Erdély minden nyelvén beszél s Románia összes törvényeit végigolvasta, ami elég fáradságos munka lehetett.¹

A könyv irányát az a bevezetésbeli megjegyzés mutatja, amely szerint 1916-ban a románok azért léptek a háborúba, hogy „Visszaszerezzék elvesztett tartományait, Erdélyt és Besszarábiát“ s az erdélyi románságot felszabadítsák „a magyarok kegyetlen elnyomása alól“. Majd, pontosan abban az időben, amikor a magyar egyházak petícióját oly nyers és méltánytalan formában utasította vissza a Népszövetség, azt a tanácsot adja a kisebbségeknek, hogy jobban tennék, ha „a helyett, hogy a külföld előtt panaszkodnak, nemzetközi fórumok elé vinnék sérelmeiket, amelyek teljes és gyors jogsegélyt nyújtanának“.

E könyvből is említünk egy pár teljesen valótlan állítást.

Gróf Majláth római katolikus püspökről azt állítja, hogy a magyaroknak adott azzal a tilalmával, hogy közszolgálatot vállaljanak, „hosszú időre meggátolta azt a törekvést, hogy purifikálható legyen az új tartományok közigazgatása“. Ilyen tilalmat a püspök sohase adott. A magyar tisztviselők Trianon előtt nem állhattak egy megszálló állam szolgálatába, Trianon után pedig jelentkeztek szolgálatra, de a kormány elutasította őket s ma, tíz év múlva készül valami nyugdíjat utalni ki számukra. Egyetlen igaz az állításban, hogy a román közigazgatás nagyon rászorul a magyar szellemű purifikációra.

„Hála a román nép szabadságérzetének és türelmességének“, írja tovább Miss Tichner, „a kisebbségi egyházaknak szabad iskolákat nyitniok, aminek az eredménye az, hogy ma az erdélyi kisebbségeknek több iskolájuk van, mint a románságnak, amely a lakosság nagy többségét alkotja.“

Pár lappal tovább a magyar irodalmi, társadalmi és közgazdasági egyesületeket azzal vádolja, hogy semmi egyebek, mint „a románellenes propaganda központjai“ s azt állítja, hogy a rendőrség tényleg „összeesküvéseket fedezett fel, melyeket úgynevezett filharmonikus és közművelődési társulatok szerveztek“. Látható, hogy „a román kormány sokkal toleránsabb a kisebbségekkel szemben, mint volna a mi (az Egyesült-Államok) kormánya az államnak ilyen kérlelhetetlen ellenségeivel szemben“.

Még az antiszemita üldözéseket is, amelyek félszázad óta világbotrányt képeznek, letagadja. Nincs is zsidóüldözés Romániában, hiszen maguk a zsidó rabbik beismerik, hogy „az üldözések sohasem érték el a pogromok mértékét“.

Egy megjegyzést magunk is kell, hogy tegyünk az 1927-i amerikai bizottság jelentésére, ami mutatja, hogy legjobb akarat mellett is, ha nem ismerik a múlt történetét s a kisebbségi jog lényegét, mennyire helytelen alaptól indulhatnak ki. Jelentése bevezetésében e bizottság ezt mondja:

„Ha a régi uralom alatt Magyarország védte azt a jogát, hogy a román többséget vasökölrel kormányozza s privilégiumot csak úgy juttatott neki, ha magyarrá válik, akkor nem lehet a mai többség szemére hányni, ha ő is ilyen jogot gyakorol kisebbségeivel szemben.“

A bizottságnak kellett volna tudni, hogy a románság Magyarországon nem alkotott többséget s tudnia kellene, hogy a magyar nemzetiségi politikának, — lett legyen az jó vagy rossz, — semmi köze a kisebbségi szerződést vállalta Románia kisebbségi politikájához. A könyv végén az amerikai

¹ Henrietta M. Tichner: Roumania and her Religious Minorities.

bizottsághoz csatlakozott francia lelkész, Jules Jezequel, akinek román szimpátiája nyilvánvaló, ilyen sületlenségeket ír:

„Hogy Romániában vallási kisebbségek vannak, az nem az ő hibája; nem felelős érte s ha felelőssé tesszük, becületére válik, mert vendégszerető és toleráns ország. A régmúlt időkben hatalmas szomszédja, Magyarország, elfoglalta tőle Erdélyt s kolonizálta s így keletkeztek erős római katolikus és protestáns kisebbségek. A háború után Erdélyt jogszerűen visszajuttatták Romániának s a kisebbségek automatikusan a román állam elemeivé váltak. Így keletkezett Románia kisebbségi problémája.“¹

MÁR A TRIANONI SZERZŐDÉS ALÁÍRÁSA ELŐTT, mikor Erdély még megszállott magyar terület volt, a Consiliu Dirigent s aztán a román kormányok megkezdték a birtokreformot. Ismeretes, hogy e magában helyes dolog: a földnélküliek földhöz juttatása, az új tartományokban elvesztette szociális jellegét s a kisebbségi politika pusztító fegyverévé vált s Erdélyben nem volt egyéb, mint a magyar és szász birtokos osztály kifosztása. A regáti reform sokkal enyhébb volt, a regáti birtokos több földet tarthatott meg s kisajátított ingatlanáért több kártérítést kapott, mint az erdélyi magyar, vagy a besszarábiai orosz; csak a mérhetetlen korrupció és zsarolás, ami a végrehajtást kísérte, volt egyforma mindenütt.

Ennek a botrányos eljárásnak is védelmére szállt Románia. Ifor Evans, londoni egyetemi docens, már 1924-ben kiadott egy kis munkát a román földreformról s ezt 1925-ben követte a hivatalos propaganda chef d'oeuvre-je, Miticza Constantinescu nagy könyve; múlt ősszel pedig egy harmadik könyv jelent meg Valeriu Bercaru tollából.²

A román típust Constantinescu munkája képviseli, egy 450 oldalas luxusosan kiállított könyv, terjedelméhez mért célatozással szerkesztve: a legalantasabb propaganda. Az erdélyi agrárviszonyok ismertetését a magyarok honfoglalásával kezdi s az erdélyi történet ezer évének minden momentumát, Dózsa György és Hora-Kloska lázadását, a supplex libellust és a negyvennyolcadiki jobbágyfölszabadítást, mindent a magyar gyalázására használ fel, míg az 1907-i romániai parasztlázadást, ezt az európai botrányt, — amiről Radu Rossetti egy 700 oldalas könyvet tudott írni, — tizenöt sorban intézi el. A könyv tele valótlansággal, a román propaganda legalantasabb terméke.

Bercaru munkája objektívebb, de érthetetlen, hogy honnan vett olyan információkat, mint például az, hogy Erdélyben a háborút megelőző években a parasztság elégedetlensége állandó agrársztrájkokban nyilvánult meg.

Nincs az a román forrásból származó, külföldet szolgáló propaganda-munka, amely ment volna kifogásolható elfogultságtól. Ez év nyarán jelent meg egy a tudományosság látszatát igénylő munka a kisebbségi jogról Rüdescutól, de valahányszor a romániai kisebbségek helyzetéről szól, azonnal elveszti tárgyilagosságát: például, amikor a kisebbségi szerződés 11. szakaszában a székelyeknek és szászoknak biztosított kultúraautonómiát említi, a székelyekről egy szót sem ír, de miután hosszan elbeszélte a szász univerzitás történetét, azzal végzi, hogy „román kormányzat alatt úgy a szászok, mint a székelyek teljes szabadságot élveznek s a közoktatási törvény

¹ Jezequel úr nem látszik nagyon megbízható embernek. A múlt év folyamán, mikor az életfogytiglani börtönre ítélt flamand aktivista, Bonns, megkegyelmezése érdekében nemzetközi mozgalom indult, a kegyelmi kérést Jezequel is aláírta. Később, mikor a belga-francia lapok szemére vetették ezt, letagadta, mire a flamand lapok facsimilében közölték aláírását 3 Jezequel úr elhallgatott.

² Ifor L. Evans: *The Agrarian Revolution in Roumania*. — Mitita Constantinescu: *L'Evolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*. — Valriu Bercaru: *La réforme agraire*.

tökéletesen biztosítja kulturális fejlődésüket a román állam keretén belül“. Arról nem szól, hogy a román állam nem adta meg a szerződésben biztosított kultúrautonómiát s a közoktatási törvények, éppen ellenkezőleg az elrománosítás legélesebb eszközei.

A KÜLFÖLDI ROMÁN PROPAGANDA ERŐSSÉGÉT a Londonban Seton Watson szerkesztésében megjelenő „Slavonic Revue“ és a római Kelet-Európai Intézet kiadásában megjelenő „L'Europa Orientale“ című folyóirat s az utóbbi intézet által kiadott „Studi Rumeni“ képezi. Hogy a dákoromán leszármazással dicsekvő latin nép hogyan jut a szláv pártfogáshoz, nem könnyű megérteni, de pár évvel ezelőtt maga Seton Watson írta meg a lapban Erdély történetét, persze román óhajok szerint. Mégis, e folyóiratok tudományos nívón állanak s a román propaganda csak leplezetten nyilvánul meg közléseikben. Az olasz folyóirat ez évben helyet adott Jancsó Benedek lesújtó kritikájának is, amelyet Jorga olasz nyelven kiadott román történetével szemben gyakorolt. „A román nemzet története“, írja Jancsó — »úgy, amint Jorga beszéli el, inkább történeti regény, mint objektív, kritikai történet. Az elbeszélés inkább a költő gazdag fantáziájából, mint a rendszeres és kritikai módszerrel dolgozó történethő megfontolásából ered. Nem egyéb e munka, mint kísérlet a román nép igazolására, amelynek a párizsi békék hatalmas, magyar, osztrák és orosz területeket juttattak.“¹

1927 TAVASZÁN JELENT MEG Szász Zsombor angolnyelvű könyve az erdélyi kisebbségek helyzetéről.² A könyv célja az volt, hogy bemutassa azt az állapotot, amelybe a művelt magyar és szász kisebbség jutott a román államban: „Erdély Romániában“ volt a könyv magyar kiadásának a címe. Az 1927-i amerikai bizottság azt írta volt, hogy a kisebbségi kérdés „nem a magasabb vagy alacsonyabb kultúra kérdése“. Szász Zsombor 400 oldalon keresztül mutatja be azt az alacsony kultúrájú népet, romlott politikáját, tehetetlen parlamentjét, korrupt közigazgatását, ahol mindenki lop, türelmeden elnyomását, amelybe Trianon beledobta a nyugati kultúrához szokott kisebbségeket. A könyv a román állapotokat ismertetve, kizárólag román forrásokból merített, csak azt idézi, amit románok mondanak államukról, intézményeiről. „Egy könyv, amelyet mi írtunk és mások olvasnak“, volt Jorga lapjában, a „Neamul Romaneasc“-ban megjelent kritikának a címe. A könyvnek ez a „démoni gazsága“, mint Sylviu Dragomir, kolozsvári egyetemi tanár írta, rosszul esett a románoknak. 1927 októberében Roman Ciorogariu, nagyváradi görög keleti püspök szóba hozta a szenátusban a könyvet:

„Bocsásson meg a sajtó“, — mondta—,„hogy vádoló, hogy őt illeti a leg súlyosabb vád, hogy felszínre hozza a rosszat s nem a jót. Ki csinálta ezt a gyönyörű Romániát? Miért mondják mindig, hogy rosszak vagyunk? Én, a' magam részéről, látom az idegen bacillust, mely megfertőzted az erős latin fajt. Onnan ered fajunknak becsmérlése: a külföldi propagandától, főleg szomszédainknak, a magyaroknak propagandájától, kik felhasználják gyöngeségeinket, belső harcaink rágalmait. Mert mi, amikor írunk és beszélünk, csak arra gondolunk, hogy gyengítsük egymást s arra nem, hogy mások is vannak, akik meghallgatnak s felhasználják mindazt, amit mi egymás szemére hányunk és mindazt a tintát, amivel intézményeinket bemocskoljuk.

íme a tény:

Szász Zsombor, egy abszontista, nagy, 416 oldalas könyvet írt angol nyelven.

Ebben a könyvben Szász Zsombor összeszedte mindazt a rosszat, amit vezető embereinkről, országunkról és intézményeinkről mondtak. A mi embereink

¹ L'Europa Orientale, 1929. 7—8, 245. lap.

² Szász Zsombor: The Minorities in Roumanian Transylvania.

azt hitték, hogy csak egymás között harcolnak, de jött a magyar propaganda, mely nemcsak azt tartja számon, amit itt a parlamentben beszélünk, nemcsak azt, amit a fővárosi sajtó ír, hanem elolvassa történelmünket, ismeri múltunkat, elolvassa legkisebb folyóiratunkat, legkisebb vidéki lapunkat s ezekből összezedi mindazt, amit azok hatóságaink, intézményeink és embereink szemére hánytak.

En ismerek egy kisebbségi újságírót, aki jobban ismeri a románok politikai történetét, mint a mi összes újságíróink. Így van nekik, a magyarországiaknak is, kis újjukban a mi egész szervezetünk.

Mit csinált Szász Zsombor? Csak azt mondja, amit mi egymásról mondunk s a következő konklúziót vonja le: „Itt nincs más hiba, csak az, hogy ez a természeténél fogva tehetetlen, kultúrára képtelen nép nem méltó, hogy egy országot kormányozzon, annál kevésbé, hogy egy idegen, kultúrát társadalmat vezessen.“

Ilyen következtetéseket von le Szász Zsombor abból, amit mi egymásról írunk és mondunk. Semmit sem ír magától, csak a következtetéseket vonja le.

Mikor Titulescu Genfben ment, ezzel az atmoszférával találkozott, mert ez az angolul és a világ összes nyelvein megírt könyv ezer és ezer példányban volt mindenkinek a kezében, embereknek, akik nem ismerik a románokat, akik nem tudják, hogy ki és mi a román.

Biztosítom önöket, hogy amikor elolvastam a könyvet, megboradtam és ezt mondtam: „Ha én idegen lennék s ezt a könyvet olvasnám, én is azt mondanám: ez a nép nem méltó, hogy Európában legyen!“ Aminthogy tényleg azt mondják: „Ki fogunk titeket kergetni Európából!“ Kik? Azok, akik dlenpropagandaszervezetünk hiányában ezen célzatos és ellenséges propaganda által vannak informálva.

Beszédemet azzal fejezem be, hogy felhívást intézek a sajtóhoz, amely annyi kárt okozott nekünk azáltal, hogy Szász Zsombornak anyagot szolgáltatott; valamint fordulok önköz is, szenátor urak, és fordulok különösen azokhoz, akik közbeszólnak, hogy vigyázzunk minden kiejtett szavunkra és gondoljunk mindig arra, hogy nemcsak mi vagyunk, hanem vannak külföldi fülek is, melyek minden szavunkat hallják s minden ellenséges szó, amit egymáshoz intézünk, saját testünkbe döfött tör.¹

Mindennek a pikantériáját az adta meg, hogy beszéde folyamán leplezett egy csomó panamát és korrupciót, amit tisztviselők a szatmármegyei telepítések körében folytattak.

Szász Zsombor munkáját az angol sajtó szívesen fogadta s a többek között az „Observer“ -ben Arnold Toynbee, a modern történelem tanára ismertette. E kritikára Beza, a londoni King's College román lektora felelt, aki szemére vetette Toynbee-nak, hogy „felült“ Szász Zsombornak, de az a kellemetlenség érte, hogy ugyanakkor a lapnak ugyanazon oldalán Gordon Childenak egy levele jelent meg, aki viszont azt írja, hogyha Toynbee járt volna a háború után Kelet-Európában, nem feledkezett volna meg arról a nagy különbségről, ami van azok között a helyzetek között, amit Seton Watson és Szász Zsombor ír le könyvében.

„Erdély magyar uralom alatt“, írja Childe, „Nyugat-Európa része volt, ahol a közszolgálatokat becsületesen látták el s az igazságszolgáltatás részrehajlatlan volt. A mai Erdély kelethez tartozik, ahol az igazság és tisztesség keleti fogalma uralkodik. A posta megbízhatatlan, a vasút rendetlen, a közegészség összeomlóban; az állammal való minden érintkezés — pedig karja a magánélet minden ágába belenyúl, — a rosszul fizetett, írástudatlan tisztviselők 'kenését' kívánja, ami mégsem küszöböli ki a bosszantó formalításokat és várakozásokat.“

„Miután“ — folytatja, — „az összes vasúti jegypénztárak és kalauzok megcsalták, miután elkésett és túlszűfolt, piszkos vonatokban órákig álltam s két órát vesztegettem el a szigurancán annak magyarázatával, hogy apám mért nem szolgált a háborúban s más hasonló releváns kérdésekkel származásomat illetőleg s miután ilyen faggatásnak voltam minden városban kitéve, felhagytam a reménnyel, hogy tanulmányozzam azokat a régiségeket, amelyeket magyar tudósok gyűjtöttek és helyeztek el magyar pénzen épített pompás múzeumok-

¹ Desbat. Senat. 1927 október 31-i ülésen.

ban s menekültem Magyarországra. A magyar határ átlépése a Nyugatba való visszatérést jelentette. A határon túl a vasúti kocsit kisperték, a klozetet vízzel látták el, — Romániában efféle nincs, — s a vonat kezdte behozni a késést. A magyar vasutas, vámtisztviselő és csendőr, a helyett, hogy szentelen fosztogató lenne, a legmagasabb angol mérték szerint is mérve, egyenes, segítő és becsületes. Nincs személyes bosszantás, sziguranca s leveleimet pontosan kézbesítették.“¹

A külföldi sajtó hasonló megnyilatkozásai arra készítették a román kormányt, hogy tegyen valamit a könyv ellensúlyozására s 1927 őszén csakugyan megjelent Sylviu Dragomirnak, a kolozsvári egyetemen a történelem tanárának, egy kis, száz oldalnyi füzet: „The Ethnical Minorities in Transylvania.“ Mint írja, műve nem akar Szász Zsombor könyvének kritikája lenni, amely, szerinte, „tipikus megnyilatkozása a magyar feudális gondolkozásnak“, hanem csak tényeket és adatokat sorol fel, amelyek önmagukban megcáfolják Szász Zsombor könyvét. Tényleg, nyolc rövid fejezetben, amelyből egy az optánsokkal, — tehát nem kisebbségi kérdéssel — foglalkozik, nem sokat törődve Szász Zsombor 400 oldalnyi dokumentált adataival, tárgyalja a román kisebbségi politikát, történeti, demográfiai, egyházi és iskolai szempontból. S ezzel vége.

Azaz, hogy nem volt vége.

A könyv megjelenése után egy hónappal a „Dreptatea“ című bukaresti lapban, amely az erdélyi román nemzeti párt orgánuma, egy cikk jelent meg „Propagandánk“ címmel. Elmondja, hogy a nyáron egy 500 (!) oldalas „magnific“ kötet jelent meg a román kisebbségi kérdéstről, finom papíron, elegáns kiállításban s minden diplomatának és népszövetségi delegátnak a kezében van.

Mit csináltunk erre mi? — kérdi az újság.

Kiadtuk professzor Dragomirnak egy 100 oldalas füzetét, amelynek — mondja a Dreptatea, — „elmondjuk a keletkezési történetét, hogy épüljön a román publikum, hogy miképpen csinál propagandát a Bratianu-kormány“.

Látva Titulescu, a londoni román követ, — beszéli el a lap, — a fennemlített könyvet, felkérte a román kormányt, hogy Írasson azonnal cáfolatot. A kormány Lapedatu közoktatási miniszter rendelkezésére bocsátott 250.000 leit egy megírandó munka díjazására s a miniszter Sylviu Dragomir egyetemi tanárt bízta meg. A professzor felvette a pénzt, megírt két rövidke fejezetet, de egyéb dolga lévén, elfeledkezett róla s a dolog abbamaradt. Mikor azonban Titulescu Genfben ment s mindenkinek a kezében látta a kötetet, telegrafált Dúcának, a külügyminiszternek, hogy mi van a felelettel? Lapedatu elővette Dragomirt, aki átadta a két fejezetet azzal, hogy a többi kérdéshez nem ért, nem jogász. Lapedatu átküldte a két fejezetet a külügyminiszternek aki a folytatást rábízta egy erdélyi románra, Stoica Vasiliere, aki Svájcban teljesített diplomáciai szolgálatot, aki egy másik erdélyi segítségével írt még hozzá hat fejezetet, lefordították angolra s Genfben kinyomatták. Került e munka összesen egymillió leibe.

„Így állván a dolog“, hja a „Dreptatea“, „a világ azt szeretné tudni: 1. hogyan írhatta nevét a kötet élére szerzőképpen professzor Dragomir, aki csak két fejezetét írta s nem tud egy szót sem angolul? 2. micsoda propaganda az ilyen szegényes okok folytán elszett munka? és harmadszor: hogyan kerülhetett a szegényes kis füzet egymillió leijébe az államnak?“ E csúnya leleplezésre, Dragomir, hogy válaszolhasson valamit, Gogának „Tara Noastra“ című folyóiratában ismertette Szász Zsombor könyvét. Most már oláhul írt: durva, sértegető, személyeskedő; azt mondja, hogy az egész könyv érthető, mert Szász Zsombor optáns, erdélyi birtokos, tehát

¹ Observer. 1927 július 24.

„kénytelen az agrár törvény következményeit viselni, ez magyarázza tehetetlen dühét”.

De a „Dreptatea“ állításával is foglalkozni kellett. Cáfolni nem cáfolja, de miután Szász Zsombor sokat idézi az erdélyi románok kijelentéseit a regát korrupt politikáról, ezek ellen fordul s ezt írja: Aki nincs megelégedve füzetével: írjon jobbat. „De az erdélyi nemzeti párti politikusok, Maniu és Vajda, a helyett, hogy ezt tennék, ellenségeinket látják el anyaggal, különösen azzal, ami a legmagasabb fokú inzultus népünkre, hogy a jelen román uralmat összehasonlítják a régi magyarral. A helyett, hogy angol lapokban nyilatkoznának s ellensúlyoznák a magyar író perfid ügyességét, a nemzeti párt vezetősége gyalázatos rágalommal illet. A külügyminiszter jól tenné, ha Szász Zsombor könyvének néhány példányát díszkötésbe kötetné s elküldené a nemzeti pártnak, hogy ossza szét Szász Zsombor munkatársai között.”¹

E CIKK ELSŐ SORAIBAN EMLÍTETT FELOLVASÁSÁBAN panaszkolta Jorga, hogy pénz nélkül nem lehet propagandát csinálni, a román kormány pedig nem áldoz semmit. Nem akar senkit vádolni, de ilyen körülmények között kérdi: „ce se poate face?” mit lehet csinálni?

Példaképpen a magyarokat említi: azok angol, francia, német folyóiratokat adnak ki, mindenütt szimpátiát tudnak teremteni; olasz Corvintársaságuk van, pedig a Hunyadiak oláhok voltak, s Dante-emlékünnepelet rendeznek. „Pedig nem mondhatja senki”, teszi hozzá, „hogy Horthy országa gazdagabb, mint Románia s a magyar mágnások áldozatkészebbek, mint a romániai hadimilliomosok.”

Kérdésére azóta megkapta a feleletet a Dragomir-esetből. Olyan erkölcsökkel bíró ország, amelyben egy vékony füzetben egymillió lei közpénz kallódik el, nem csinálhat szimpatikus propagandát.

BEDECSI ANDRÁS

A TÓT IDŐSZAKI SAJTÓ

A CSEH-TÓT nemzetegység hívei a Szlovenszón megjelenő cseh-tót lapok számanak idézgetésével szokták Szlovenszko kulturális haladását bizonyítani. Erről a kérdésről eddig részletező szakmunka meg nem jelent és így alig lehetett abban a ravasz problémában, melyet szlovenszói cseh-tót sajtónak neveznek, megbízható, áttekintő tájékozódást szerezni. Cseh részről folyton azt kiáltozták, hogy a magyar elnyomás után végre feléledt a tót sajtó, mely virágzik, terjed, szaporodik, viszont tót részről állandó sirámokat hallunk, hogy a tót sajtó nem tud kifejlődni, elcsenevészedszik, színvonala lecsúszott, pénz és előfizetők nélkül tengődik. Ha azután a két ellentétes információt a tót sajtó reprezentáns tagjainak alakjával, tartalmával és színvonalával hasonlítjuk össze, kénytelenek vagyunk azt a következtetést levonni, hogy a tót panaszok nagyon is jogosultak. Mindenekelőtt meg kell állapítanom az alapelvet, hogy nem annyira a sajtótermékek száma, mint inkább azoknak színvonala mérvadó egy ország sajtóviszonyainak megítélésénél és azonkívül a sajtótermékek példányszáma is, ami mindenesetre a színvonallal is okozati összefüggésben van és megfordítva. Ha ma Szlovenszón 71 időszaki lap

¹ S. Dragomir: Ardealul in Romania. A Tara Noastră 1928 február 2-i füzetében, 68. lap.

van, melyek közül legalább is 33 cseh-tót, cseh szellemű és nyelvű vagy cseh szerkesztő által készítették, sőt csehországi nyomdában is készül és a megmaradó 38 közül számos nem is üti meg a mértéket és a magyar aera idején 40 (1910-ben) tiszta tót és nem cseh, sem cseh-tót, színvonalas, jól szerkesztett időszaki lap jelent meg, úgy valószínűleg a múlt előnyösebb és inkább veszélytelen a tót nemzetre. Ma Szlovenszkón a kíméletlen és kiélezett társadalmi és politikai élet, a cseh hegemonizmus által felszított tót visszavonás, a cseh gazdasági politika által okozott súlyos elszegényedés, a centralista kormányrendszer, a terrorisztikus cenzúra, melynek fehér feltjaitól még ma is tarkáiknak a tót lapok és mely súlyos anyagi károkat okoz¹ és azután a cseh kormány pénzével táplált idegen szellemű cseh és csehofil lapok felburjánzása lehetetlenné teszik egy önérzetes, pártoktól, intrikáktól, klikkektől független tót sajtó kialakulását. Hiányzik Szlovenszkón a sajtó öncélúsága. Ott nincsenek lapok a hírszolgálat, az informálás, az ismeretterjesztés egyedüli ambicionálása és hivatása kedvéért, hanem egyéb a sajtó mögé elbújtatott, vagy ezen elvadított viszonyok között már nagyon is kirívó célok, pártérdekek, személyi ambíciók, felekezeti harcok, renegát- és janicsártermesztés, csehesítés elérésére. A napisajtónak ez a szelleme természetesen áterjedt az időszaki sajtóra is. Ennek tulajdonítható azután, hogy gombamódra nőttek ki a szlovenszkói talajból és olyan rövid életűek is voltak. 1927-ig közel 500 tót lap jelent meg az összeomlás óta. Legtöbbje megszűnt. Egy nemrég megjelent cseh tanulmány* beismeri, hogy ez azért történt, mert nem nőttek össze organikusan a talajjal és mert a tót társadalom kis érdeklődést mutat saját sajtója iránt és közönyösen nézi pusztulását. Éppen azért viselkedik így, mert ez a sajtó legtöbbször idegen szellemű, idegenek csinálják idegen célokért.

Az említett könyv szerzője természetesen, mint cseh, rendkívüli elfogultsággal dolgozta fel ezt a kérdést. Ez nem is lenne a legnagyobb baj, hanem óvatosan kerüli a statisztikai összeállítást, ami éppen ebben a kérdésben a legfontosabb. A következőket mondja:

„1918-ban megjelent valamivel több, mint 20 tót lap. 1918 végén ez a szám a felszabadtól révén 30-ra emelkedett. 1919 folyamán ez a szám háromszorosodott, mert ebben az évben 60 új lap keletkezett. Hasonlóan folytatódik a fejlődés 1920-ban, amikor már 120 a tót lapok száma és végül 1928-ban már majdnem eléri a 250-et.“

Mint látjuk ezek csak hozzávetőleges számok, melyek nem fogadhatók el, mert ellentétben állnak az általa feldolgozott anyag adataival is. Ki kell emelnem, hogy 1919-ben a magyar statisztikai évkönyv szerint a tót lapok száma 41 és Prazsák maga 1910-ben számukat 45-re teszi. A háború következtében az időszaki lapok egyrésze az előfizetők hiánya, másrésze a szerkesztők bevonulása vagy pedig papírhánya miatt szünetel.³ Lapbetiltás csak három volt. 1920-ban nem 120, hanem csak 98 a számuk, mint ezt a csehszlovák statisztikai hivatal évkönyve III. 31—32. lapon részletesen kimutatja és végül 1928-ban nem lehet a számuk majdnem 250, minthogy a Prazsák által kimutatott időszaki lap maximális módszerrel 75,⁴ tehát

¹ Mert új kiadást kell rendezni. — „Po konfiskádní nové vydanie.“ „Elkobzás utáni új kiadás“ van ezekre a fehérfoltos lapokra reányomva.

² Dr. V. Prazsák: Slovenské casopisy po prevrate. (A tót időszaki sajtó az államfordulat után.) Pozsony, 1929. Slovenská Knihtladaren v. Bratislave. 112 l«

³ Igen célzatos a szerzőnek eljárása, mely abban nyilvánul, hogy ezen lapok háborús időszakának ismertetésénél rendszerint ezen stereotíp megjegyzést használja: „amikor be lett szüntette“. De nem írja, hogy a kiadó szüntette meg; — a célzat átlátszó, gondolja csak az olvasó azt, hogy a magyar kormány szüntette meg a lapot.

⁴ Ebbe mindenféle mozi- és színházi bulletinet, „sbomik“-okat (Sammelwerk), mellékleteket, miegymást belevett.

marad a politikai napilapok, hetilapok és egyéb szaklapok részére még 175 hely Prazsák statisztikájában, ami azonban mégis sok és csak statisztikával volna bebizonyítható. Én a mai szlovenszkói cseh-tót lapok számát maximálisan 140-re becslöm. Prazsák szerint 1927-ig 500 cseh-tót és tót lap keletkezett Szlovenszkón, tehát 72% megszűnt, ami nem jele a virágzásnak, hanem éppen ellenkezőleg, kiforratlan, beteg közállapotokra vall. Belőle csak azt az egy tényt szűrheti le a dolgokat józanul megítélő szemlélő, hogy a tót nép legnagyobb szívóssággal elhárítja magától ennek az új szlovenszkói sajtókultúrának legtöbb termékeit. Nemrég nyilatkozott a szepesi tót püspök a szlovenszkói sajtóállapotokról egy a cseh-tót állami jubileum alkalmából kiadott tót emlékkönyvben:

„Az összeomlás előtt a tót irodalom szerény, tisztességes, intakt volt. A könyvkiadás Szlovenszkón értékes volt, arany volt. Nem járok messze az igazságtól, ha ugyanezt állítom az újságírásról. Mi tótok tudtuk ezt és erre büszkék voltunk. A felszabadítás után lazább erkölcsök hatoltak a tót irodalomba. A tót sajtó az államfordulat után megnőtt, azonban nagyon is kevés van benne ebből az erkölcsi értékből.“

A tavalyi kölni „Pressa“ kiállításon a cseh-tót osztályon egy informáló füzetben¹ olvastuk a következőket:

„Die überwiegende Mehrheit der Tagesblätter in der Tschechoslowakei stützt sich finanziell auf die politischen Parteien, wird von ihnen ausgehalten und dient ihren Interessen. Auch die sogenannte unabhängige Tagespresse trachtet ihre Existenz auf Interessengruppen oder politische Strömungen zu stützen. Der Typus des reinen Geschäftsournals als Erwerbsunternehmnen einer kapitalsträftigen Einzelperson oder einer Gesellschaft ist ziemlich selten.“

Fokozott mértékben áll ez a szlovenszkói lapokról, ahol, mint ezt Prazsák könyvének részletei igazolják, ez a rendszer átment az időszaki lapokra is, akár irodalmiak, kritikaiak, ifjúságiak azok. Szlovenszkón csakis olyan tót időszaki lap tud fennállani, mely vagy félhivatalos, hivatalos jellegbe menekült és a cseh hegemonizmust szolgálja, vagy pedig valamilyen párt pénztárán élösködik. Ennek oka azonban a szlovenszkói nyomdaipar szorult helyzetében is keresendő. Egy virágzó, munkával ellátott nyomdaipar következménye rendszerint az időszaki sajtónak, a független és öncélú időszaki sajtónak kifejlődése. A szlovenszkói nyomdaipar azonban állandó válságokkal küzd. A gyáripari szövetség egyik jelentésében olvastuk, hogy különösen a tót könnynyomdák számítottak arra, miszerint a cseh-tót állam őket is foglalkoztatni fogja és különösen a tót tankönyveket náluk fogja készíttetni.

„A hivatalos nyomtatványokat legtöbnyire morvaországi nyomdák készítik és ami a tankönyveket illeti, kár erre egy szót is vesztegetni. Néhány száz különféle könyv közül, melyek a tót iskolákban használtaknak, eddig Szlovenszkón legfeljebb tízet nyomattak. Az összes többi tankönyvet Brünn és Prága nyomdáiban csináltatják. Ilyen módon a tót nyomdák többmillió kereseti veszteséget szenvednek.“⁸

Ez a helyzet ma is. Nem csoda tehát, ha az időszaki sajtó kiadásával foglalkozó tót grafikai iparnak nincsen kitarása és a lapokra nem tud éveken át áldozni, hiszen nincsen miből. Az időszaki lapok legtöbbye az első években folytonos investálást, reáfizetést igényel, míg eléri a lukratív állapotot.

Prazsák könyvében állandóan ír a tót nemzet elnyomatásáról a magyar aera alatt, a nagy felszabadításról, a kulturális szabadságról, sajtószabadság-

¹ „Die Entwicklung des Zeitungswesens in der Tschechoslowakei.“

² „Über die Industrie der Slowakei.“ 1924. Pozsony. 83. 1.

a demokratizmusról stb. Fejtegetései nyomán a cseh és cseh-tót sajtó szlovenszkói „sajtócentrumokról“ írt és különösen Pozsonyt ünnepelték nagy szólamokkal, mint a mai tót sajtókultúra metropolisát. Adatai azonban nagyon hézagosak. Eltekintve attól, hogy a lapok példányszámait nem említi, nem foglalkozik a szlovenszkói sajtócentrumok cenzori statisztikájával. A pozsonyi államügyészség kimutatása szerint 1928-ban 118-szor fogantatottak ott lapok ellen elkobzást. Az utolsó négy esztendő alatt 426-szor,¹ vagyis majdnem minden harmadik napon történt egy elkobzás. Leginkább a politikai lapokat sújtja ez a rendszer; tekintetbe veendő azonban, hogy a nyomdavállalatok súlyos károsodása következtében nem marad sem tőke, sem vállalkozási kedv, sem megértés időszaki lapok kiadásához. Ez a statisztika az éremnek igazi része, a másik oldalon az a nagyképűsködés rajzol légvárszerű képeket, mely a szlovenszkói „honfoglalására“ vonatkozó cseh kiadványokat jellemzi.

¹ 1925—156, 1926—89, 1927—63, 1928—118. — Prágai Magyar Hírlap, 1928 december 30.

FIGYELŐ

ANNO VIII

A „MARCIA SU ROMA“ hetedik évfordulóját a már megszokott római Apompával: az állami s különösen a fegyveres erők ünnepi demonstrálásával ülte meg a fasiszmus, mely ma is változatlanul forradalomnak vallja magát s a keresztény időszámítás mellett a maga forradalmi évjelzését is alkalmazza. A 'nyolcadik esztendő*' kezdetét számtalan közmű befejezése és megindítása jelzi országszerte, — szimbolikus jelentőségűek ezek között az antik Róma újonnan felfedett vagy teljesebbé s szebbé tett emlékei, magában az Urbsban, ahol a csapatok szemléjét a Duce tartotta meg. A fegyveres erők szemléjének is a Passeggiata Archeologica adott jelképes keretet. A Caracalla-termák körüli nagy parkban, kis meghívott közönség jelenlétében lovagolt végig a miniszterelnök a csapatok frontján, hogy utóbb a csapatok vonuljanak el előtte. A hadsereg minden fegyveremének egy-egy kisebb kerete jelképezte lelki és szervezeti egységét a milíciával, melynek a „Marcia su Roma“ voltaképpen ünnepe. Mindaz, amit az idegen itt lát, a legteljesebb elismerésre tart számot. Az olasz hadsereg felszerelés, fegyelem, szám és erő tekintetében kiváló benyomást kelt, s hozzáértők szerint a szüntelen fejlődés útján van. De a milícia nagy tartaléka is igen komoly, „második“ haderő, s tagadhatatlanul jó benyomást kelt, hogy az olasz városok hétköznapjairól eltűnt a korábbi évek camicianera-ja: az egyenruhát ma már csak ünnepi alkalmakkor, kizárólag felsőbb engedelemmel hordhatja a milícia tagja. Utolsónak vonultak fel az Avanguardia, a fasiszta cserkészlet elegáns formációi, melyek határozott militarisztikus formájukkal és szellemükkel lényegileg is különböznek attól a szelídebb cserkésztől, melyet Baden-Powell iniciált. Az egész kép komoly és méltó, ment minden teatralitástól és túlzástól, centruma az a komoly fej, melyet némiképp helytelenül keménynek és ridegnek szoktak ábrázolni. Mussolini nem kemény és nem rideg; van mosolya is s a szemlélőnek az az érzése, hogy egyéniségének alapvonása derűs és emberies. A komolyság szinte szándékos: személyének és népének helyzetéből fakad.

„NEM ígérhetek nektek, Urbs fasisztái, könnyű idöket. Ilyen könnyű idöket a nyolcadik esztendő sem fog néktek elhozni, mert a helyzet súlyos nemcsak számunkra, hanem egész Európa, az egész világ számára“, mondta a Duce egy órával később a Palazzo Venezia erkélyéről (a Chigi-palotát nemrégiben hagyta el, hogy ebben a nagyszerű várban foglalja el végleges szálását).

E szavak Olaszország gazdasági helyzetére vonatkoznak. Itt sem halunk sokkal kevesebb panaszt, mint egyebütt. A gazdasági körök leghangosabb bírálata a líra magas stabilizálását illeti. Az élet valóban nagyon megdrágult az utolsó három évben ezen a földön, s ennek okait a hozzáértők éppen a pénzügyi stabilizálás művében keresik. Erősen érződnek a magas adók s az Olaszország számára oly vitális jelentőségű tengerentüli kivándorlás korlátozásának hatásai. A népesedési probléma az olasz gazdasági poli-

tikát régebben is erősen foglalkoztatta s nem lehet ma sem gondtalanul elhaladni olyan szám mellett, aminőt éppen a napokban publikált a kormány: több, mint másfélmillió olyan olasz család él, melynek héten felül van gyermeke!

A rezsim — mint a fasiszmus magát nevezi — gazdasági téren is nagy erőfeszítéseket tesz, s az évforduló alkalmával kibocsátott adatai az öt és félmilliárd lírával passzív külkereskedelmi mérlegnek lassú, de fokozatosnak tekintett javulásáról tesznek tanúságot. A kormány úgy látja, hogy a két nagy mezőgazdasági hadjáratot: a „gabonacsatát“ és a „rizscsatát“ megnyerte; a kenyérmagtermő területek kiterjesztése, módszeresebb és intenzívebb gazdálkodás propagandája hovatovább enyhíteni fogják a külkereskedelmi passzívumot, s a mezőgazdasági lakosság várhatóan fokozódó jóléte az ipari fogyasztást is növelni fogja. Mindebből ma még talán kevés a megragadható és a statisztika adatait is bizonyos tartózkodással kell fogadni, de aki Felső- és Közép-Olaszországot nemcsak vasútról látta, az a pezsgő élet, a szorgalmas munka és a tagadhatatlan jólét benyomásait meríti útjából. Fejlődésről számolnak be azok a közlések is, melyek az északolaszországi nagyipar helyzetével foglalkoznak: a munkások létszáma, a munkaórák száma s a munkabérek bizonyos emelkedést mutatnak. A kormány valóban hatalmas méretű közművekkel siet a magángazdaság segítségére. Tízmilliárd lírában véli megállapíthatni a folyamatban lévő és most megkezdett munkák értékét. Országszerte látjuk az útépités serény munkáját, bár e téren még sok a teendő különösen Közép- és Dél-Itáliában. A másodrendű utak feljavításáig még schol sem jutottak el. Vasutak s vízművek is épülnek, de főként figyelmet érdemel a nagyobb városok nagy kórház- és lakóházépítkezése, elsősorban a fővárosé.

MÉLTÁN mondhatta nemrégiben Mussolini, hogy azok, akik a fasiszta Olaszországot elhagyták, bizonyos idő múlva pironkodva fogják látni, hogy sem vidékeit, sem városait, sem embereit nem ismerik meg többé. Maga Róma a szemünk láttára alakul át. Centruma mindjobban cityvé vagy gyönyörű parkon átvonuló archeológiai emlék-övvé válik, hogy lakónegyedeit messze kint, a kapukon kívül építse fel, ahol a háború előtt csak a kíváncsi turista barangolt. A Tiberis partjain szép városrészek fejlődnek s a Monte Mario lábánál egy új Róma született. A város körülölelte már a Cittá del Vaticano-t, hirtelen kint termett nagy bérházaival, melyek új köröndöket és avenueket szegélyeznek, a Porta San Giovannin túl, s ami egykor elhagyott és terméketlen campagna volt, a gyönyörű színek és regényes romok festőién melankolikus táját kítűnő betonutak szelik át, s mindenfelé új helységek keletkeznek. A jövő esztendő Róma közötti közlekedésének teljes újjárendezését hozza, — a villamos- és autóbuszforgalom gondos koordinálását. A Vezér szava az elhagyott halászfaluból nagyméretű és még nagyobbra hivatott tengeri fürdőt alkotott: Ostia-Mare, melyet villamosgyorsvasút és egy pártját ritkító huszonöt kilométeres autóstrada közelít a nagyvárosához, vasárnapi „strand“-ja lett Róma boldog népének, mindennapi délutáni és esti szórakozása a módosabbaknak, akik kocsin száguldnak ki szép homokpartjára.

A fegyveres erők szemléjét s a Venezia-téri beszédet a hatalmasan fejlődő Zóna Archeologica új szakaszainak ünnepies megnyitása követte. Aki nem átalja a fáradságot és az annyit bíralt Viktor Emmánuel-emlék nagy terraszáról ez év őszén körülnéz, az csodálatos változásokat tapasztal. A Traján-fórum kibővült a most felfedett „Félkörrel“: a colonna s a középkori Torre déllé Milizie közt ma ott emelkedik a Trajánus-bazár ötemeletes, félköralakú romja, a Colosseum után Rómának egyik leghatalmasabb épület-

emléke, egyben a legépebb is. Csarnokaiba, melyekben egykor bankárok és kereskedők boltjai voltak, már fel lehet kúszni, s megvan a remény, hogy Corrado Riccnek, a tudós szenátornak álmai — a császár fórumok további feltárása — még újabb meglepetéseket hoznak. Az Augustus-fórumot már évekkel ezelőtt megnyitották. Az idén fejeződik be a tarpéi szikla felszabadítása; a Santa Maria in Aracoeli mellől egész utcát tüntetett el a csákány; a gettó tömeglakásainak rút, bár gyakran festői falaiból lassan kibontakozik a Marcellus-színház is. A Capitolium ismét szabadon fog állni, szabadabban talán, mint az ókorban. A Palazzo Caffarelli^{Ől} — mely alatt, fájdalom, a Juppiter Capitolinus szorgosan keresett templomát nem sikerült, csak alapfalaiban megtalálni — szép, új városi múzeumot, pompás reprezentációs terraszt varázsolt a főváros. Új antik gyűjteménnyel is bővült e napon Róma: a Caeliuson, a Colosseum tőszomszédságában megnyílt az újonnan berendezett Antiquarium. Az Amphitheatrum másik oldalán, a Laterán irányában, a Nero császár „Aranyházának“ elhanyagolt romjait egy nyájas közkertbe foglalta belé a szisztematizáló munka, melyre méltán büszke Róma és a rezsím.

Méltán, mert e munka ízlést, szemetet, lelkesedést, és szinte korlátlan áldozatkészséget kíván. Minden archeológiai ásatás többé-kevésbé szerencsejáték s a sors inkább a véletlenek kedvez, mint a módszeres munkának. A Basilica di Porta Maggiore csodálatosan ép stukkó-remekeit a vak véletlen, — a nápolyi direttissimo-vonal építőmunkái tárták fel. Egy másik véletlen a közelmúltban a Corso Vittorio Emmanuelen egy hatalmas terjedelmű, sok költséget és kárt okozó monumentális teret — ma Argentina-fórumnak hívják — fedett fel, különösebb tanulság és esztétikai gyönyörűség nélkül. S a császár-fórumok példátlanul költséges romboló és kutató munkáját a sors nem kívánja jutalmazni; a szuggesztív, hatalmas falemlékeken kívül a csákány alig bukkan érdemes leletre, — sem szobrok, sem dekoratív részletek, még nemesebb oszlopok is ritkán akadnak. Ugyanígy alapos csalódást jelent a Némi-tó császár-gályája, mely a várt műrecek nélkül terpeszkedik a lecsapolt tó iszapjában. Ostia, Pompéji, valamikor talán Herkulánum egy-egy nagy lelete kárpótolja Itáliát a csalódásokért. Legújabban nagy várakozásokat fűznek a legrégebb római templomnak, az eddig csupán szép ókori-keresztény mozaikjáról híres Santa Pudenziana-nak további feltáráshoz. Már eddig is érdekes leletek jutalmazták az ásató-munkát; megtalálták a Pudens-család magánházának fürdőalapfalait, s a kis barokk-templom középhajója ma egy sajátzerű antik „lövészárók-rendszer“. Most tűnik ki azonban, hogy a 16. század végén folyt restauráló-munkák során a kőművesek egy Laokoon-csoportot találtak a falak közt s — egykorú írásos feljegyzések szerint ott is hagyták. Ha tehát a szerencse kedvez, a Belvedere-i híres csoport párja fog a Pudenziana alól előkerülni.

MINDAZ, ami e téren Rómában történik, több műemlékek gondos kultuszánál, jóval több városrendezésnél és szépítésnél. A fasizmus, mely a „Marcia su Roma“ ünnepét is antik keretbe illeszti belé, egész szimbolikájával, de bizonyos fokig szellemével és politikai tartalmával is a római birodalom világhatalmi emlékeivel kíván összefonódni. Ami ez irányban nyolcadik esztendeje itt folyik, az nem más, mint az olasz nacionalizmusnak a Róma-eszmével való társítása. A Róma-eszme: kétezer év történetének varázsa, romantika és réalpolitika, történeti, faji, erkölcsi és művészi elemeknek csodálatosan kusza összeszövődése: határolhatatlan terület és mérlegelhetetlen súly, — eszme, mély a rombadőlő birodalom kései romantikusait éppúgy lelkesítette, mint Nagy Károlyt és utódait, a középkor összes fejedelmeit, — talán magát Szent Istvánt is — mely hatott minden korok renaiss-

sance-ában s melynek varázsa alá kerül napjaink minden zarándoka. Róma emlékeinek jelképeiben ott hordozza egész múltját. A fasizmus nagy cselekedete, hogy ezeket az emlékeket kiemeli a 'második' s a 'harmadik Róma' lelki és formai izoláltságából. A 'negyedik': a fasiszta Róma bátor kézzel nyúl vissza az elsőre, egész eszme körét és formanyelvét onnan meríti.¹ Mussolini imperializmusa, rezsimjének militarizmusa s népvezető képességei: mind antik eredetűek. Antik a hajthatatlansága, következetessége, nemzeti önzése; antikok méretei, hajlama a monumentalitásra. A fasizmus — melynek lényegén annyit török fejüket Nyugaton — nem politikai doktrína, hanem az eggyé és nagygyá vált olaszság vezetésének és kezelésének módszere. Ilyenként korlátlanul rugalmas is s a legkülönbébb politikai doktrínákkal itatható át, ám állandó iránya a nemzeti öncélúság s az államhatalmi mindenhatóság felé mutat. A fasizmus — mint mondani szokták — mindent átfogó: „totalitáriánus“.

ENNEK az egyetemlegesség felé törő ifjú olasz államnak fővárosában egy másik, univerzális hatalom feje is székel. A Marcia su Roma évenként megújuló ünnepe mindig közel esik egy nagy egyházi ünnepséghez: a Krisztus királysága ünnepéhez, — ebben az évben éppenséggel egy napon ülték meg mind a kettőt.

Viva Cristo Re! — hangzott Róma és Olaszország minden templomában, de leghangosabban és legfélreérthetenedebbül alighanem a Gesü szószékéről, a kiváló Magni páternek ajkáról. Minden egyéni törekvés, társadalmi erő és állami hatalom felett ott öröklik a lelki mindenhatóság: a vallás örök erkölcsi parancsai. A római Egyház nem szűnik meg soha a Qvitas Dei felé mutatni. Ott a legfőbb cél, — nincs öncélúság, csak egy: a kereszténység.

Az univerzális római Egyház és a „totalitáriánus“ fasiszta állam: a földön zarándokló Civitas Dei és az antik-római talajból kisarjadó dvtas terrena a lateráni szerződésben békét kötöttek, hogy nyomban utána ki-ki megállapítsa a maga „elvi álláspontját és fenntartását“ oly kérdésben, mely látszólag doktrinér-j elentőségű, voltaképpen azonban praktikus-politikai természetű. A lateráni békét követő Mussolini-beszédek és pápai allokúciók az Olasz ifjúság egyházas vagy fasisztikus nevelésének kérdését meglepő élességgel vetették fel. A fasiszta állam — szinte teljesen függetlenül a lateráni szerződéstől — helyreállította a vallásoktatást az olasz iskolákban, ahonnan a múlt századvégi liberalizmus száműzte. A fasizmus attitűdje egészen sajátzerű: a katolicizmust olasz nemzeti hagyományként ápolja s nem annyira hitbéli értékeit tiszteli, mint idealisztikus nemzetnevelő erőt lát benne.

„Lényeges alakítóereje van a vallásoktatásnak — mondta október 11-én Balbino Giuliano, a nemzeti nevelésügy új minisztere — s ezért a fasiszta kor-

¹ Mily szerepet játszik a Róma-eszme az ifjúság fasisztikus nevelésében, érdekesen mutatja meg az a kis cserkész-kézikönyv, melyet mostanában bocsátott közre a fasiszta-párt új könyvkiadó-vállalata, a Libreria del Littorio. (Domeneghini e Jovine: „Il manuale del Balilla e dell'Avanguardista.“) A propaganda és tömegnevelés szempontjából igen ügyesen írt és felépített könyvecske első részében Róma és az italianitá nacionalisztikus történeffoglalata adja, — nem történelmet, hanem a nemzeti dicsőség fejezeteit. Második része pedig a fasiszta farkaskölyök- és cserkész-szervezet Szolgálati' és 'gyakorlati' szabályzatát közli. 'Rómá'-ról például ezt tanulja ma sok tízezer kis olasz fiú: „A római császárság óriási épülete elpusztult és minden elveszettnek látszott... De Róma fennmaradt és Örökké fennmarad. Fennmaradt törvényeiben, emlékeiben, jogrendszerében, melyet az összes népek tőle tanultak meg; fennmaradt a nyelvek alakjában, melyek bár átalakulva, megőrizték a latin nyelv összes szabályait.“ (35. 1.)

mányzat szinte első órájától fogva intézményesen meghonosította az elemi oktatásban. Ezzel a tényével a fasiszta kormány azt a célt szolgálta, hogy az olasz népnek az élet szent értékéről és eszményeiről élénkebb képzetet nyújtson. Nyilvánvaló, hogy ily célzattal nem oktatható a vallás valaminő absztrakció gyanánt, hanem konkrét és meghatározott vallás alakjában oktandó... Ugyanígy nyilvánvaló, hogy ez a vallás számunkra csak a katolicizmus lehet, mely lelkiismeretünk és nemzeti hagyományaink legmélyebben gyökerező formáinak megfelel. De a nemzeti kormányzat tisztán látja a vallási kérdés jelentőségét a művelődési életben is... s ezért a most létrejött konkordátum értelmében kiterjeszti a kötelező vallásoktatást a középfokú iskolákra is.“

A katolicizmus ily felhasználása a nemzeti idealizmus ápolása okáért olyan formája a politikával és filozófiával elegyes bizonytalan vallásosságnak, melyért az Egyház érhetően kevésbé lelkesedik. Az Egyháznak latin országokban bőséges tapasztalatai vannak olyan időkből, mikor a liberális állam csupán „megtúrte“ a vallás szabad gyakorlatát, s e tapasztalatok szerint az állami közömbösség e korszakai a társadalom hitéletét éppen bensőségesebbé tették és elmélyítették. Olaszország utolsó nagy liberálisja, az ellenzékként egymagában álló Benedetto Croce a lateráni szerződés ellen tartott szenátusi beszédében utalt rá, hogy az új Olaszországban, mely a vallás szabad gyakorlatát annak idején minden békétől felszabadította, az Egyház tekintélye megsokszorozódott. Maga az olasz irodalom, mely Dantétől Foscolóig gyakorta hangos volt antiklerikális hangtól, megtisztul; még a „pogány“ Carducci is a pápa felé fordult s lantján az Avemariát pengette. Croce a lateráni békétől egyként félti az államot s az Egyházat.

Az Egyház, melynek még nem is régen erős iskolán kívüli ifjúsági szervezetek álltak rendelkezésére a nagy Azione Cattolica, számos más mozgalom és tízezernyi helyi alakulat — nehezen fogja beérni azzal, amit a fasizmus néki a kötelező vallásoktatás alakjában vívmányként nyújt. A katólikus olasz társadalom iskola és templom körül való szervezése olyan hatalmas tömegnevelő eszköz, melyről lemondani súlyos áldozat volna.

A harc azonban nem a lateráni békeokmány körül folyik, hanem a kiegészítő konkordátum körül, mely már nem a két állam egymás közti viszonyát szabályozza, hanem a katolicizmus helyét jelöli ki az olasz államban. Éppen ezért a küzdelem, mely a fasizmus nyolcadik esztendejében békés eszközökkel a legszebbéért folyik, amiye az olaszágnak van: ifjúságáért, nem veszélyeztetheti a lateráni béke világtörténeti művét. Az is könnyen lehetséges, hogy mindkét fél győztesen kerül majd ki a küzdelemből. Az Egyház, mely évezredekben gondolkodik, még mindig, jóval súlyosabb helyzetekben is, megtalálta a fejlődés útját s az iskolai vallásoktatásban olyan — olasz tapasztalat szerint új — területet nyert, melyen jól vetvén, bőségesen arathat.

De aratni fog a fasizmus is. A legnagyobb munka a nemzetnevelés terén folyik, nem annyira az iskolákban (melyek a Gentile-féle terv kibontakozását várják, jobban fizetett tanárookra és erőteljesebb oktatómunkára szorulnak), mint inkább az ifjúsági szervezetekben, melyek ma már az egyetlen utat jelölik a „párttagság“ — a „tessera“ — felé. A ids iskolásfiúkat magukbafoglaló Balilla-szervezetek, a serdülő ifjúságot vassúlyosbontó „Avan-guardia“-k, az iparos- és földművesifjúságot a katonai évek előtt és után sportszerűen foglalkoztató Dopolavoro, az egész társadalmat át- meg átszövő milícia, az erős párteretek, s nem utolsó sorban a királyi hadsereg tömegnevelő munkája egy új, fegyelmezettebb, a nemzeti egység s a nemzeti erő öntudatára ébredt olaszágot formálnak. Minden jel arra vall, hogy maga a fasizmus is tisztul, s eltünteti magáról rövidesen az utolsó pártzimptomákat is. A metamorfózist, melyen az olaszág egy évtized alatt átesett, csak akkor ítélni majd meg a világ, mikor a fasisztaköntös utolsó műhelyfercei is lehulltak, s a fasizmus végül is azonosul a — nemzettel.

Abból, amit a fasizmus hét év alatt anyagiak és lelkiek terén alkotott, merészség nélkül lehet megjósolni, hogy napról-napra nemesedő formái és keretei a félszázad óta érő Italia unita-nak végső konzekvenciája lesznek. Az olasz egység csak most született meg, Itália csak az imént vált tényleges nagyhatalommá, s a fasizmus végül is nem fog egyébként bizonyulni, mint a nemzeti egység s a nagyhatalmi erő nyilvánulási formájának.

BALOGH JÓZSEF

LENGYEL JEGYZETEK

KÉTEZER kilométert utazunk, míg ideérünk Vilnába, de eljöttünk, mert a lengyelek után nekünk van legtöbb közünk Báthory István egyetemének 350 éves jubileumához. A magyarokon kívül nincs is itt senki a felvonuló díszes menetben: Zdziechowski Marián meg tudta csinálni, hogy formálisan csak bennünket hívtak meg; a többi európai egyetem csak értesítést kapott az országos ünnepről. „Ez a lengyelek és magyarok házi ünnepe“, mondta kitűnő barátunk és álláspontját elfogadták.

Most orgonaszó mellett belépünk a gótikus templomból dísztelen empire-rá meztelenített nagy katedrálisba s a szorongó tömeg közepett haladunk a fenntartott helyek felé: a templom közepén egy fiatal ember surran a hármaskör delegáció mögé, a csehek követe...

ÁTUTAZÁSUNKAT jelentették-e Prágába? Vagy diplomáciájuk elve, hogy mindenütt jelen legyenek, vagy mert természetükben van, hogy hívás nélkül is elmennek mindenhová? Mindenesetre a cseh szemfülességet képviselte itt ez a prágai vegyészstanár. Előttünk lép fel a pódiumra, beszél a közös nagy felszabadulásról, a szlávok közös ideáljairól.

De a magyar delegációnak nagyobb a sikere Báthory István ünnepén... A szegedi kolléga felöltötte díszmagyarját s ezzel hirtelen népszerűvé tette a magyarokat Vilnában. Az utcai felvonulásban mindenki csak őt nézi, szegfűvel dobálják s délceg alakja láttára összesűnnek az emberek, felragyognak az arcok és hangzik a kiáltás: éljenek Lengyelország barátai! Tetszik, mikor előadja, hogy Báthory István Vilnában írta alá a kolozsvári jezsuita főiskola alapítólevelét is, melynek jogutóda lett a később otthonából elűzött Ferenc József-egyetem, s tetszik, mikor megmagyarázom, hogy a budapesti egyetem, akár a vilnai, az ellenreformáció hatalmas alkotó mozgalmának terméke.

AZ ÖTVEN lengyelnyelvű szónoklat alatt van időnk körülnézni és gyönyörködni a festői látványban. Vörös mennyezet alatt hermelines vörös talárban ül a spanyolos arcú teológusrektor, a mellette álló fekete ruhás alabárdossal együtt olyan mint egy Velasquez-kép. Köröskörül a rektorok és dékánok hermelines palástban, a professzorok színes tógában, köztük egy nő is, a néprajz tanára, mert itt a nők nemcsak minden fakultásra beiratkozhatnak, hanem még tanszéket is kaphatnak. Eljött a köztársasági elnök is, az első sorban ül Zeligorski tábornok, ki Vilnát a litvánoktól elfoglalta. Egyszerű kis szerény katonamester, ki nélkül most aligha volna itt ünnepély...

A (Észdoktorok nevei között halljuk Joseph Bédier-t, a magyar Szádeczky Lajost, Nicolae Iorgát, aki tavaly egész Lengyelországot bejárta conference-aival. Képzem, mekkorákat mondott a történettudománynak ez az európai nevű, gögös és zavaros fejű dilettánsa!... De jó volna, ha

mi is csinálnánk valami hasonlót, mert ez a conférence-sortúzmán már a békebeli kultúrharc stratégiájához tartozik. És nekünk Lengyelországban igazán könnyebb helyzetünk van, mint bármely más nemzetnek, mert a hivatalos politikáról nem szólva, itt minden szív kinyílik, ha a magyarokról van szó...

A VILNAI magyarbarát egyesület is vendégül látta a magyarokat, az egyetemi ünneptől függetlenül. A nagytekintélyű történettudós: Zdziechowski Marián, e társaság lelke és a magyar barátság apostola; ő már 1921-ben fel merte emelni szavát mellettünk, szónoklatokban, cikkekben, röpiratokban. S ma már egész gárdát gyűjtött maga mellé, kik magyarbarát politikai irányt és kultúrpolitikát követelnek Lengyelországban és a közös lengyel-magyar határ mellett agitálnak. Érkezésünket szép üdvözlő cikkel jelezte gróf Broel-Plater a konzervatív *Slowo*-ban, ahol nyíltan szembeszáll a „különös nevű“ Csehszlovákiával és Lengyelország életfeltételül állapítja meg a magyar szomszédságot.

Első nap a gróf vendégei vagyunk. A háború alatt megdézsmált gyönyörű könyvtárának romjaiból látunk érdekes maradványokat: asztalán Bél Mátyás Notitia-ja, egy 1790-i ritka nyomtatvány a pozsonyi koronázásról, benne szebbnél-szebb régi magyar metszetek. Jól ismeri a magyar történelmet, a magyar arisztokrácia családi kapcsolatait. Vendégei mind lengyel földbirtokosokból átvedlett bankigazgatók, kiknek földjeit a litván kormány vette el, akár csak a magyarokét az oláh kormányok. Mind orosz alattvaló volt és dicséretükre mondhatjuk, nem ócsárolják, sőt sajnálják az oroszokat, régi, sokszorborzasztóan kíméletlen uraikat. „Je suis toujours pour les tombés..” mondja Zdziechowski, s én elmondom tósztomban, hogy a világot nem a praktikus emberek, hanem az ilyen idealisták vezetik: a józan politikusok csak bizonyos késedelemmel valósítják meg az úttörő idealisták törekvéseit.

ZDZIECHOWSKI vacsoráján a magyar és a lengyel himnusz hangjai mellett éltejük Magyar- és Lengyelország államfőit. A lengyel professzorok: Parzewski, Bossowski beszélnek a lengyel-magyar történelmi kapcsolatokról, lelkesen hangsúlyozzák, mily szükséges volna, ha több szorgalommal és érdeklődéssel dolgoznánk a kulturális kapcsolatok elmélyítésén és eszembe jut, hogy míg Varsóban és Krakkóban ma már az egyetemen tanítják a magyar nyelvet és történelmet, a budapesti egyetemnek még lengyel lektora sincsen... (Van hollandi, török, görög, stb.) És vajjon nem lehetne egy-két ösztöndíjast errefelé is dirigálni? És bár Divéky Adorjánt mindenütt magasztalják és nélkülözhetetlennek tartják itten, egymaga mégsem reprezentálhatja magyar részről a lengyel kultúra iránti érdeklődést. A vilnai egyetem története mutatja, hogy kulturális rayonunk Lengyelország felé van olyan mértékű, hogy egy kicsit több érdeklődéssel forduljunk egy olyan nemzet felé, melyben a jóindulat már eleve megvan irántunk. A csehek jól látják Lengyelország nagy politikai és kulturális jövőjét, mert kitűnő propagandaszervezetük teljes erővel ráfeküdt a lengyelekre, annak dacára, hogy ugyanakkor a rutén Felföldön, sőt a lengyelországi ukránoklakta területen a lengyelelles ukrán politikát támogatják.

AZ ASZTALNÁL a társalgás persze politikáról és gazdasági kérdésekről folyik: hallom, a föld nem hoz semmit, a gabonát nem tudják értékesíteni, az adók kibírhatatlanok, a mezei munkásbiztosításra különösen panaszkodnak. Ez utóbbit leszámítva, otthoni témák. De az már nem ébreszt hazai hangulatot bennem, mikor egyik előkelő és művelt szomszédom elmondja, hogy egy hipnotikus médium megjósolta neki előre a varsói bolsevik támadást és Lengyelország győzelmét s hogy azóta szorongva várja

a jóslat többi részének beteljesedését: a porosz-lengyel háborút, melyből Lengyelország kerül majd ki győzelmesen és Magyarországon a Habsburg-ház restaurálását, mely visszahozza elveszett területeinket. Mindezt már talán szabad a szláv misztika terhére írom.

EZT A MISZTIKÁT, — de persze mélyebbet és megkapóbbat, — éreztem Zdziechowski beszédében is. Az európai híru történész, kinek döntő szerepe van a vilnai fogadtatás melegségében, Báthory István kérésztény hősi alakjával szembeállította Rettenetes Ivánét, „ki cári minőségében Isten szószólójává, Isten választottjává proklamálta magát és vad szeszélyeit Isten törvénye helyébe tette. A teremtmény a Teremtő helyébe ült! E perverzítás a Pokol borzongását érezteti velünk...” És bevallotta aztán, hogy Magyarországot akkor szerette meg, mikor a bolsevizmust leráztuk magunkról; azóta állandóan küzd hazájában a magyar barátság eszméjéért, mert hiszen közös az ellenség: a Pokol nálunk is, náluk is be akart ülni Isten örökébe...

ÉRKEZÉSÜNK napján van a nagy lengyel liberális historikus, Lelewl hazahozott hamvainak temetése is. Egyik lengyel professzor felolvias egy levelet, melyben a magyar nemzet iránt érzett háláját és bámulatát fejezi ki a lengyelek Micheletje. Így kapcsolódik be az egész vilnai ünnepség a magyar-lengyel barátkozás hangulatába.

VILNÁT ma a lengyelek fontos pontnak tartják: a poroszok és litvánok közé beékkelt lengyelség bástyájának tekintik. De minden időben innen indultak ki a lengyel szellemi és szabadságmozgalmak, talán mert itt volt mindenkor a népek ütközőpontja. Pilsudski is idevaló, de Mickiewicz is itt volt elzárva. Az orosz hódoltság lelki sivársága is ezen a városon látszik meg a legjobban. Az utcák mindenütt púposhátú macskakővel vannak borítva, mint az orosz városokban, a gyalogjárás igen kellemetlen. Sok templomán, sőt a magánházakon érzik a hivatalos orosz barokk- és empire-stilus, kivéve a remek, vöröstéglából épített erődítéses gótikus Anna-templomot, melyért egymagáért érdemes ide zárandokolni. Különben a várost műtörténeti szempontból egy a háború alatt ide vetődött német műtörténész fedezte fel.

MEGLÁTOGATJUK a gettót is, s a renaissance-korból itt maradt zsinagógát (Vilna lakosságának negyven százaléka zsidó és 0*5 százalék a litván; a litvánok bizonyos történelmi jogokra és a környéken lakó népszigetekre hivatkoznak Vilna reklamálásánál). Az előimádkozó büszkén mutatja a régi tóraszekrényt s mikor mesélem, Kolozsvárt és Váradon hogyan tépték széjjel és égették el a szent könyveket az oláh diákok, fölényesen int: „Ezt az oroszok is megtették az ellenforradalomban. De a mi könyveinket soha senki sem fogja megsemmisíteni...” Egy ifjú legény meg, mikor borraivalót nyújtok neki kalauzolásáért, először büszkén szegi fel a fejét, majd — odatartja a markát. Izrael nagy belső ellenmondását, az ideál és a Mammon örök harcát vélem látni e nyurga legény ideges gesztusában.

MOST RESTAURÁLJÁK a múlt dicsőségét is: Varsóban a királyi kastélyt, Krakkóban a Wawelt, a királyi várat. Az elsőből az oroszok hordták el az egész berendezést, még a parkettát is, a másikkól az osztrákok a bútorokat és a márványlépcsőket. A bolsevikiektől visszakaptak 126 flandriai gobelint a 600 elrabolt közül, a parkettákat most újra berakják és a kaszár-

nyának használt épület meszelt falai alól nagy kinnal kaparják elő Jan Dürer, a nagy Dürer testvérének freskóit. Magánosok és gyárak roppant értékű ajándékokkal járulnak hozzá a berendezéshez s ma már újra van mit mutogatni a lengyel múlt nagyszerű múzeumaiban.

VARSOBAN meglátogatjuk a Fukiert, a Fuggerek viMghírű pincéjét: magyarok, kik idevetődnek, el ne kerüljék! . . . A világ legrégebb és legelső bormúzeumában vagyunk, ahol csaknem kizárólag magyar borokat őriznek. Tiszteletünkre kinyitják a nehéz lakattal lezárt szentélyt is, ahol még 1606-i tokajit is őriznek a sűrű penészfüggönyök alatt. 1734-ivel kínálnak az ősrégi pincében^ melynek egyes részei hajdan börtönül szolgáltak és idézik a közismert mondást: Nullum vinum nisi hungaricum, Hungáriáé natum, Poloniae educatüm... A vendégkönyvekben lelkes angol, lengyel, francia sorok magasztalják a tokaji borokat. Lengyelországban nincs szükség a magyar bor propagandájára: itt mindenki előtt nagy becsben van; de igenis szükség van előnyös szerződésekre, melyek a magyar bor árát hozzáférhetővé teszi és hatósági ellenőrzésre, hogy a magyar bor kvalitásának hírnevét megóvjuk a tömeges hamisítástól. A drága ár miatt az ifjabb generáció már leszokott a magyar boritalról, mint ahogy nem beszél már idegen nyelveket se, az idősebbek egyhangú véleménye szerint: házi kisasszonyok híján.

VILNÁBAN mutogatják a Szent Ráfael-templomot, ahová azok az asszonyok jártak imádkozni az orosz világban, kiknek valamilyen hozzátartozója szibériai rabságban sínylett. Nem tetszett ez az orosz kormányzónak és kozákokkal kergette széjjel az imádkozó asszonyokat, de azok makacsul és újra megjelentek. Végre is a hatóságoknak engedniökkellett a náluknál is nagyobb erőnek, a vallásos érzésnek.

A czenstochowai Mária-kép előtt zokogó asszonyok, s az utcai zendülőként hajszolt imádkozó vilnai anyák egy és ugyanazon buzgó katolikus lélek hordozói. S ha szabad lengyelesen kifejeznem magam, azt mondanám, hogy Lengyelország elpusztult, mert sok volt a bűne; de helyreállt, mert tudott imádkozni.

Dambrowszky apát, a pécsi egyetem képviselője, egyik beszédében felidézte a lengyel krónika elbeszélését, melyben Sylvester pápa, a magyar korona adományozója, isteni sugallatra örök békét és testvéri barátságot parancsolt a lengyel és a magyar nemzetre. Miért nem sietnek eleget tenni mindkét részről a legfelsőbb parancsnak?

ECKHARDT SÁNDOR

PÉNZÜGYI VILÁGKRÍZIS

NAPOKBAN Sir Josiah Stamp, a híres angol közgazdász az edinburghi Filozófiai Társaságban tartott székfoglalója alkalmával rámutatott a pénz problémájának nagy fontosságára: „Nem túlzás, ha megállapítjuk, hogy a pénz problémájának megoldásától függ — úgymond — az eljövendő generációk sorsa, az emberiség jóléte és a civilizáció jövője.“ Sir Josiah beszéde egyik pregnáns és egyetemes szempontú megnyilatkozása volt annak a törekvésnek, amely a pénzrendszerek és a tőkemozgalmak nemzetközi megszervezését célozza, hogy ezáltal megszüntethetjük legyenek az emberiség fejlődését mindjobban akadályozó gazdasági krízisek. A háború okozta gazdasági káoszról az európai államokat a valuta stabilizálása vezette ki. Azonban azt látjuk, hogy a nagy áldozatokkal megvalósított stabilizáció

egymagában nem biztosítja sem a nemzetgazdaságok nyugodt fejlődését, sém a nemzetközi tőke- és hitelmozgalmak zavartalan lebonyolítását. A mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem újabb és újabb akadályokba ütközik; ezek az akadályok már nem a nagyobb erőfelfejtésre készítő, energiatöbbszöröző ellenállások, hanem az egyes nemzetekre nézve szinte áttörhetetlen kínai falak, melyek a fejlődés útját állják. A folyvást ismétlődő gazdasági krízisek már nemcsak a termelés irányát zavarják meg és nemcsak egyes országokban idéznek elő gazdasági depressziót, hanem egész kontinenseket fenyegetnek. Az európai krízisek legnagyobb részének magyarázatát mindeztideig a világháború és a békeszerződések gazdasági következményeiben találtuk meg. A jelenlegi pénzügyi krízis okait azonban már nem fedezhetjük fel európai tényezőkben, mert ez a válság szinte kizárólag az amerikai tőkéken árfolyt „spekulációorgiára“ vezethető vissza, ahogy Snowden angol kincstári kancellár az amerikai állapotokat találóan jellemezte.

Az amerikai prosperitás a legújabb kor gazdasági történelmének legérdekesebb fejezetéhez tartozik. A világ minden részéből tudósokból és szakértőkből álló számtalan bizottság tanulmányozta az Egyesült-Államok közgazdaságát és már egész könyvtarra rúg az amerikai kérdéssel foglalkozó jelentések, írások és tudományos munkák száma. Ezekből a könyvekből valósággal megszületett az „amerikanizmus“, mint egy önálló politikai és gazdasági rendszer, amelyet szembeállíthatunk a fasizmussal és a bolsevizmussal. Az amerikanizmus legnagyobb erejét abban látják, hogy non egyes politikai és közgazdaságtani iskolák terméke, nem egy emberalkotta gazdaságpolitikai teória, hanem a történelmi és gazdasági fejlődés során természetesen kialakult rendszer, amely képes a Täte és a Munka problémáinak harmonikus megoldására, az emberiség jólétének, békés jövőjének biztosítására. Nem akarunk e helyen részletesen foglalkozni az amerikanizmus elméletével és gyakorlati mibenlétével, hanem csak annak a kérdésnek felvetésére szorítunk, vajjon vindikálhat-e magának az amerikanizmus ilyen képességeket, várhatunk-e ilyen eredményeket tőle, bízhatunk-e feltétlenül Amerikában ezután a pénzügyi világháború után, amelyet felidézett?

Bátran állíthatjuk, hogy a világtörténelemben nem találunk még egy ilyen gigantikus arányú világspekulációt, mint amilyen a legutóbbi két évben Newyorkban lefolyt. Nemcsak Amerika, hanem az egész világ a Fokvárostól Alaskáig, a newyorki gépirókiasszonytól a budapesti bankigazgatóig, Tokiótól Buenos-Ayresig, mindenki részt vett ebben a veszedelmes játékban, akinek valamelyes tőkéje volt. Az amerikai termelési statisztikák alapos vizsgálata kétségtelenül azt bizonyította, hogy az Egyesült-Államok ipara hatalmas fejlődésen megy keresztül és a vállalatok nagy jövedelmei indokoltá is tettek bizonyos részvényemelkedést. Az amerikai statisztikusok és közgazdászok közül azonban nem egy mutatta ki ezen adatok alapján, hogy az amerikai gazdasági élet végtelen fejlődési lehetőségek előtt áll. Az amerikai nép, az ő naív lelkiületében, melyből úgy látszik hiányzik az éles kritika és a tárgyilagos judicium, vak bizalommal volt saját ereje és az amerikai prosperitás megingathatatlan jövője iránt. Az amerikai tőzsdéken folyó spekuláció mind szélesebb arányokat öltött: a Standard Statistics Company adatai szerint 1927 elejétől 1929 szeptemberéig az iparvállalatok részvényeinek átlagárfolyama 100-ról 246%-ra emelkedett. A tőzsde finanszírozásában mind nagyobb tételekben vett részt a magán-, bel- és külföldi tőke és ennek következtében a Federal Reserve Bankok kijelölték kezükből a tőkepiac ellenőrzését. Hiába emelték a kamatlábat 4%-ról fokozatosan 6%-ra, a tőzsde finanszírozását eszközöző tőzsdébizományosok kölcsönének összege ennek ellenére az 1927 januári 3*2 milliárd dollárról 1929 szeptemberében 67 milliárd fölé emelkedett. Ez a spekuláció szinte kizárólag a vál-

latatok fejlődési lehetőségét vette számításba és a jövedelmezőséget figyelmen kívül hagyta. Miután a folytonos áremelkedésben az árfolyamnyereség volt a fontos, minden kamatot megfizettek a lombardhitelek fejében és ennek következtében szökhetett fel a napipénz kamata 20% fölé is, ami Newyorkban valóban ismeretlen fogalom. A magas napipénzkamat, még azokat az európai tőkéket is Amerikába vonzotta, amelyek nem lettek volna hajlandók a spekulációkban résztvenni. Ezek a magas kamatok sokszor okot adtak arra, hogy a newyorki hosszú összehasonlítsák az infláció alatt Magyarországon és Közép-Európában bekövetkezett tőkekonjunktúrákkal, azonban ilyen összehasonlítást nem lehet megejteni, mert Európában akkor mindent a valuta értékének csökkenése okozott, ezzel szemben Amerikában sem a dollár értéke, sem vásárlóereje nem csökkent.

Amint az alábbi táblázat, mély a National City Bank statisztikájára támaszkodik, mutatja, nemcsak a forgalomban lévő részvényekben folyt a spekuláció, hanem az új kibocsátásokra is rányomta bélyegét:

Új tőkekibocsátások ezer dollárokban:

<i>Az év első 8 hónapja</i>	<i>Belföldi ipari kötvények</i>	<i>Belföldi részvények</i>	<i>Belföldi közületi kötvények</i>	<i>Külföldi kibocsátások</i>	<i>Teljes összeg</i>
1925....	1,663.782	694.853	1,054.774	652.309	4,065.218
1926....	1,870.125	827.073	987.604	704.357	4,389.159
1927....	2,133.750	927.155	1,094.086	902.157	5,057.148
1928....	1,508.968	1,363.250	941.868	988.359	4,802.445
1929....	1,526.286	4,143.608	818.577	620.472	7,108.943

(Fenti összegekben a konverziók nem foglaltatnak.)

Azt látjuk tehát, hogy a kötvénykibocsátások visszafejlődtek, a részvénytranzakciók pedig sohasem látott mértéket értek el. A külföldi emissziók lényegesen csökkentek, tehát nemcsak az amerikai tőkének Európa felé áramlása szűnt meg, hanem ellenkező irányban, szóval a „szegény Európából” Amerikába indult meg egy olymértű tőkeáramlás, hogy még a Bank of England is kénytelen volt 6%-ra, a békeidők legmagasabb nivójára emelni a kamatlábat; ennek a folyamatnak nyomán előálló pénzszűke már az egész európai gazdasági életet veszéllyel fenyegette.

Napjainkban most sokat hallunk a nemzeti bankok, különösen az európai és amerikai jegykibocsátó intézetek, tehát a hitelélet legfelsőbb (beinek együttműködéséről és a nemzetközi tőkemozgalmak célszerű irányításáról. A számtalan nyilatkozat, megbeszélés és konferencia után mindenki joggal várhatta, hogy az amerikai gazdasági élet vezetői és az amerikai kormány még idejében gátat fog vetni az egész világra kiható veszedelmes tőzdespekulációnak. Midőn októberben az első nagyobb áresés bekövetkezett, úgy is látszott, hogy a newyorki nagy bankok sikeresen keresztül tudják vinni a tőzsde stabilizálását és evvel utat nyitnak egy nyugodtabb fejlődési folyamatnak. Azonban már késő volt, nem sikerült az árfolyamnívó-stabilizálás és egy olyan összeomlás következett be, amelyet még Amerikának krízisekben egyébként gazdag történelme sem ismert. A szenvedett kár nagysága teljes összegében felbecsülhetetlen a Financial & Commercial Chronicle szerint, az árfolyamveszteségek meghaladják a négy milliárd dollárt, tehát több mint 22 milliárd pengőt, ami egyenlő az egész amerikai nemzet egy évi tiszta jövedelmének mintegy a felével és egy évi amerikai árukivitel teljes összegével. A világháború kitérésekor, 1914-ben volt ehhez hasonló nagy

összeomlás, azonban azt teljesen kívülálló faktorok okozták, viszont a mostani krízist olyan körülmények idézték fel, amelyek az amerikaiak hatalmi szféráján belül estek. És talán ez a legfontosabb oldala az egész krízisnek: Fel lehet-e vetni a felelősség kérdését?

„Úgy látszik, hogy valóban a „felelősség“ és az „ellenőrzés“ intézményesítésének a hiánya az amerikanizmus legnagyobb hibája. Az egész amerikai közvélemény forrong, a legsúlyosabb vádak a Federal Reserve System ellen hangzanak el és máris követelik az amerikai nemzeti bankrendszer törvényes megváltoztatását, erélyes kormányintézkedéseket az összes pénz¹ intézetek, sőt a tőzsdebizományosok és a tőzsde állami felügyeletét is. Nem lehet megjósolni, hogy a követelményekből mi fog megvalósulni és milyen lesz ezeknek gyakorlati eredménye, azonban tény az, hogy ez a mostani összeomlás nagy csalódást okozott az egész világon és gyengítette az „amerikanizmus“ tekintélyét.

Európa szempontjából azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy amennyire csak lehetséges, függetleníteni kell Európát Amerikától. Európában van még mindig annyi tőke, ha nem áramlik ki az idegen kontinensre, hogy az európai gazdasági életnek finanszírozását legalább 2—3 évre biztosítani lehet, amíg az ilyen periódusok lezajlanak, amelyek alatt Amerika szinte teljesen kikapcsolódik a világ gazdaság finanszírozásából.

Rövid időn belül nem igen várható az amerikai tőkepiac javulása, de az összeomlás likvidálása után, ami néhány hónapig biztosan el fog tartani, valószínű, hogy kiegyensúlyozottabb állapot következik be és „megnyílik az út a konzervatívabb tranzakciók lebonyolítása előtt“, amint legutóbbi nyilatkozatában a híres newyorki egyetemi professzor, Hastings Lyon, mondotta.

Az Amerikából visszaáramló európai tőkék jótékony hatását a rövidlejáratú hitelek feltételei enyhülésénél máris tapasztalhatjuk, míg az amerikai kötvénypiac felélénkülésével újabb európai kibocsátásokra is sor kerülhet, ami Magyarország szempontjából elsőrangú fontossággal bír, de egész Európára nézve is jelentős, mert a Young-terv akkor válhat eredményessé, ha Németország fedezheti tőkeszükségeit külföldön és a jóvátételt kötvényeket el lehet helyezni az amerikai piacon.

A legutóbbi időkben lezajlott nagy pénzügyi megrázkódtatások ismét élesen rávilágítottak a jelenlegi pénzrendszerek gyenge oldalaira és egyben közvetlenül éreztették az egész világ gazdasági összefüggésének következményeit. Ennek az összefüggésnek igen nagy előnyei és hátrányai vannak. A káros következményeket csak úgy lehet elhárítani és az előnyöket csak úgy lehet biztosítani, ha egyrészt a nemzeti bankrendszerek elég hatalmat és befolyást biztosító módon szervezettek meg, hogy az egészségtelen kilengéseket és az egyes nemzetgazdaságokra káros aranyáramlások súlyos következményeit elháríthassák, a másik oldalon pedig, ha létesül egy olyan nemzetközi intézmény, amely a pénzrendszerek nemzetközi megszervezésével, értékálló valuta fenntartásáról gondoskodni tud és tervszerűen és célravezetően irányítja a nemzetközi tőke mozgalmakat. A Young-terv által kontemplált Bank for International Settlements talán alkalmas lesz arra, hogy nemzeti bankok eredményes közreműködése mellett ezt a hivatást teljesítse és ezzel az emberiség jólétét, zavartalan fejlődését és a civilizáció jövőjét biztosítsa.

A SZENT GYÖRGY-TÉR ÉPÍTÉSZETI JELENTŐSÉGE

EURÓPÁNAK a környező falvaikkal összeolvadt nagyvárosai a múlt században mindenütt felduzzadtak, és egy átfőmálódó kultúra káoszát teremtették meg. Ez a forrongó, zűrzavaros tömeg tolongásában feldöntötte az útjába eső emlékeket és minél nagyobb zökkenővel történt az átalakulás, annál nagyobb volt utána a pusztulás.

Budapestnek ily hasonló, felpuffadásszerű növekedése is bőven termelte magában a romlandó, silány termékeket. Ezek pusztították el a régi város megmaradt régi szépségeinek nagy részét. A vad áramlásból alig menekült valami. Ettől a vízőzöntől a kiemelkedő Vár még legjobban meg volt védve. Kivételes helyzetének védőfalain átsaptak ugyan itt-ott a hullámok, de olyan pusztítást, mint amilyen lent volt a városban, mégsem okoztak.

Ma, mikor kibontakozás előtt áll az új élet követelményeinek Budapestje, fel kell újra ismernünk a Vár szerepét. Az új élet kétségtelenül meg fogja osztani a várost, részekre tagolja, organizálja, rendezi. A kereskedőnegyedek el fogja választani a lakónegyedektől, a gyárvárostól, a sport-, gyógy- és kertvárosoktól. Kíméletlenül ki fog pusztítani mindent, ami nem odavalód.

A Vár szerepe a jövő városában már világosan kezd kibontakozni. Az új városnak kirakata lesz — fogadószobája — a múlt emlékeinek reprezentáns szabad múzeuma.

A jövő nagy érdekei előtt előbb-utóbb el kell pusztulnia a város többi részében minden tradicionális emléképületnek, de itt, az egyetlen helyen, ahol a városkép némileg megmaradt, kell megmenteni a múlt emlékeit és a mentés energiáit ide kell koncentrálni.

Nem elég megőrizni a Várat a mai állapotában, hanem le kell tisztítani a városköfeszkedés alatt idefröccsent piszkot és úgy kell renoválni, mint egy műkincset. Új keretet kell adni neki, mert a mai nem méltó hozzá. A csudálatos szerencsével megmaradt ékszerek züllött ékszerdobozai, aminek a kifejezés, de nem a tartalom túlzásával nevezhetjük a teret, a gőzsiklónak rozsdás zárjával nyílik. Az alagút nemes nyílásarchitektúrája mellett, a sikló „indóháza“ mint egy vidéki, kopott gőzmalom bádognéményéből köpködi a füstöt. Félelmesen rozoga dobozai felérve a ragyogó Várba, kalitkaszzerű bódében bújnak meg. Ez a kalitkabodé talán egyik legotrombább bűn, amit a Várral szemben elkövettek.

Modern, elektromos felvonó, föld alá helyezett állomásának fel- és lejáró lépcsői, egy lapos, kiugró terrasznak kellene, hogy vezessenek, mely a Szent György-tér folytatásaként terülne el. Meglepetésszerűen tárulna fel itt az a kilátás, amit ma csak zeg-zugokból lehet élvezni. Korlátarchitektúrával nem zavart, nagyvonalú terrasznak kellene itt lenni, ami a Szent György-térrel összekapcsolva elég tekintélyes méretet érne el. A nagy, nyílt tarasz szépségét a firenzei Michdangelo-tér lenyűgöző hatása bizonyítja. A Szent György-tér belső részének rendbehozására, ugyancsak Firenze nyújt példát. A Piazza della Signoria is „L“ alakú, éppúgy mint a Szent György-tér, ami egyike a legrosszabb térformáknak, de a kellemetlen alapforma megszüntetésére szolgálnak a Piazza Signorián az egyenes vonalban elhelyezett szobrok. I. Cosimo lovasszobra, a Neptun-kút, a Dávid másolata úgy sorakoznak, hogy a teret két négyszögre különítik. Az elkülönítés valóságban nincs meg, hatásában azért mégis teljes, mert a figyelmet ezek a művek magukra vonják, illetőleg a köztük húzódozó láthatatlan vonalra. A Palazzo Vecchio nyugalmas faltömbje még fokozza a szobrok érvényesülését.

A Szent György-tér „L” alakjának kellemetlen hatását súlyosbítja talajának ferdesége is. Ez a ferdeség még hozzá a királyi palota felé lejt. A gőzsikló rozoga bódéjából kilépőt nem a nagyszerű kilátás nyugtázza, hanem a gödörbe került királyi palota méltatlan meghúzódása. Vájjon mi az, ami a királyi vár bejáratát Uyen megalázásra kényszeríti? A választ a szemben terpeszkedő, komor honvédelmi minisztérium elülsővé torzított hátsó homlokzatának Jánus-arca fogadja, fenn a dombtetőn. A kellemetlen meglepetések miatt a miniszterelnökség bübajos épülete elsikkad, eltűnik. És mégis ebből a térből kell a nagyjövőjű, nagyreménységű Vár előcsarnokát kiképeznünk.

A Vár, belső utcáiban ma még nem kell rendezni, sőt még akkor sem kellene, ha, lehetséges volna. Az új épületeket úgyis el fogja söpörni a Várnak előbb-utóbb kibontakozó igazi hivatása. A régi kis, öreg házikók, igaz, renoválva, de állni fognak, amikor már egy józan kor lerázta az otromba 4—5—6—7 emeleteket, összes gipszragasztásaikkal együtt. Ebben a szebb jövőben a Szent György-tér azonban az ébredés, a feleszmélés szerepe. Ez a tér kell, hogy rámutasson a Vár eljövendő világos, tiszta jellegére. Ma nem egyéb, mint a ferde talajon összedobált palota, középület, istálló, kerítés és bódék együtt, köztük se teret, se Szent Györgyöt nem találunk. Ez a hely így nem lehet előcsarnoka az idegeneket váró, reprezentálásra hivatott városrésznek. Itt méltó teret kell csinálni, minél előbb.

A ferde talajon és az „L” alakú formán kell először is segíteni, annál is inkább, mert a kettő egy csapásra megoldható volna. A térnek beugró részét a honvédelmi minisztériumi épület magasságában feltöltve, lépcsőzetesen kell befejezni, a miniszterelnökség épületének vonalában. A királyi palota előtt hosszan elnyúló részt vízszintesen levágva, elérhető lenne* hogy ez az elválasztó lépcső a miniszterelnökségi palota előtt is elvonuljon. Ebbe a hosszú lépcsővonalba bevágódna a két feljáró kocsitű, ami a honvédelmi minisztérium két oldalán lévő utcába vezetne. A két tér elválasztását egy szobor még jobban hangsúlyozhatná, ami a honvédelmi minisztérium előtti emelvényyszerű tér szélére kerülne, a királyi palotával szembe, a miniszterelnökségi palota homlokvonalának meghosszabbításába.

Ezzel az átalakítással a Szent György-tér egységes hatást kapna. A miniszterelnökségi palota felszabadulna méltatlan sorsából, hosszanfutó lépcsők sorával kiemelve; a királyi palota kiszabadulna a gödörből, a honvédelmi minisztérium épülete pedig szerényen hátrahúzódna, helyet adva egy zavartalan térnek, ahonnan mint emelvényről nézhetné olykor az ünneplő tömeg a felvonulásokat. Ha a tér szélére a lépcsők fölé állított szobor történetesen Szent György szobra volna, akkor szimbolizálná a Vár megmentő erejét, mert a Vár volt és van hivatva a törtető idők sárkányhatalmát megölni. A sikló bódéjának eltakarításával káprázatos kilátással nyílna meg a tér a Duna felé. Ezdött a terasz előtt pedig — ahová az elektromos felvonó lépcsőin bukkannának fel a meglepődött idegenek — ott terülne a jövő városa, a dolgozó város, melynek mi son áll útjában: osztódik, kiválasztódik a maga részeire, saját törvényei szerint, önzően, kíméletlenül. Ez az elosztódási a haladás, az egészséges fejlődés szimptomája, el kell venni előle, ami útjában van. Nem szabad a város gyomrában tabáni viskókat tartani. Tabán a városé, adja el azoknak, akik munkahelyükhöz közel kertvárosban akarnak élni és építeni. És ebből a vagyomból bőven megadhatja a Várnak méltó keretét, hogy az hivatását teljesíteni tudja. Ez a büszke, egyedülálló Vár többet fog hozni a városnak, mint a tabáni telkek spekulatív elraktározása. A városbatalomnak elő kell segíteni a város osztódását, mert ez jelenti az egészséges jövőt.

A tisztán kiválasztódott kereskedő-, ipars-, lakó-, gyár- és kertvárosok

rendjéből egészen rendkívüli, szerencsés helyzettel fog kiemelkedni a Vár, a reprezentálás magasságába. Akik tudják, hogy manapság a „Gruppo urbanistico“ Rómában a belső emlékek városának szeparálásáért milyen áldozatokat követel, azok értékelhetik csak a mi Várunk különleges helyzetét. A belső Rómából mérhetetlen áldozatokkal kell ma kioperálni a kereskedelmet, a hoteleket és mindent, ami a gyilkos forgalmat szüli. Ki kell hasítani a belenőtt, felburjánzott elősdt, mielőtt elpusztítja az emlékeket, amiből Róma él. Ki kell hasítani és áttelepíteni a kihelyezendő pályaudvar helyére. A „Gruppo urbanistico“ tervét óriási áldozatokkal kell keresztülvinni, ha az idegenforgalomból élő Rómát meg akarják menteni.

A mi Várunk viszont készen adja Budapest közepén, a forgalom és az üzleti élet zavarása nélkül azt a területet, amit könnyen az emlékekre és reprezentálásra szentelhet, belőle semmit sem kell kioperálni, az egész egység megmaradhat, csak a ráakódott néhány ízléstelenséget kell lemosnunk. Felbecsülhetetlen, ritka előnye, minden más ily reprezentáló városrész felett, hogy büszke magasságból a város páratlan panorámáját nyújtja egyúttal. Mielőbb fel kell ismerni ezeket a nagyszerű előnyöket és az új, osztódó* szervekre bomló város közepén meg kell menteni a legnehezebben megmenthető szervet: a múlt ragyogó emlékein felépült reprezentáló fogadótermét a magyar népnek, a Várat.

KAFFKA PÉTER

IJFUSÁGI KÉRDÉSEK

A TANYAI AGRÁRSETTLEMENT-MOZGALOM SZEGEDEN

A MAGYAR SZEMLE ezévi júniusi számában ismertettem azt a munkásságot, amelyet a szegedi egyetemi Bethlen Gábor Kör kezdett a tanyai-falusi népnek a nemzet tudatos tagjaivá való nevelése érdekében. Ez a munkásság, mely az egész akdó első fázisa volt, tanyai kiszállásokon kívül vitaesték, előadások rendezésében és ez anyag kiadásában állott.

¹ A fenti cikket a szegedi ifjúság köréből szívesen közöljük, valamint ez itt következő sorokat is, melyeket ifjú Erődi-Harrach Béla közgazdasági egyetemi tanár úrtól kaptunk, akinek újpesti settlementje (l. Magyar Szemle TV. 1. sz. R. Fodor Árpád J. cikkét) a szegedi ifjúsági mozgalomnak mintául szolgál.

Másfél millió lélek él távol városoktól és falvaktól az Alföldön, mint a kultúra számkivetettjei. Ez az alföldi tanyavilág népe. Uttalan helyeken, — iskola, templom, orvos, gyógytár és a társadalmi élet minden berendezése nélkül. Rendezetlen életviszonyainak valóságos bozótja fonja körül minden ügyétbaját e népnek, nincs aki segítse, védje s végre is tehetlenségének és hiábavaló erőlködésének belátása után a lemondás és bizalmatlanság keserűségébe merül. Csodálatos-e azután ha ez a tehetetlen és vigasztalan sors, mely a nemzeti kultúrközösségbe kapcsolódás reményét is elveszi tőle, minden eszmét kiölne belőle? És szolgálhatna ez mentségül további magárahagyottságára? Nem a béka és a férgek okozzák a mocsarat, hanem szárítsuk ki a mocsarat s akkor » bozót és zombék helyén aranykalász reng majd és vidám élet pezsdül. Széchenyi István szellemi hagyatékának egy fontos részletét akarja az Alföld metropolisának nemzeti öntudatra eszmélt értelmi ifjúsága megvalósítani, amikor a magyar tanyai agrársettlement munkáját megszervezte. A ténynek abból a helyes felismeréséből indult ki mozgalmuk, hogy tegyenek e téren állam és hatóságok bármit is, nem lehet sohasem elegendő ezeknek a rendezést sürgető állapotoknak jobbdordítáására. A társadalmi erők és munka megszervezésére van itt szükség. A feladatot és az azt szolgáló helyes módszert a nehéz munkára kész és már dolgozó fiatalok felismerték. Most már á mi feladatunk, hogy őket tapasztalatainkal és megértő szeretettel ebben támogassuk.

ifj Erődi-Harrach Béla

A szerkesztőség beszámolóhoz fűzött megjegyzésében megállapítja, hogy ez nem aktív ifjúsági munka és sürgeti a néppel való közvetlen érintkezést. Ebben tökéletesen igaza van és szószátyárkodásnál alig lehetne egyebet reáfogni a Bethlen Gábor Körre, ha itt megállott volna. Mielőtt azonban a további lépéseket vázolnám, legyen szabad fölhívni a figyelmet azokra a körülményekre, melyek az első cikkemben ismertetett munkát a kellő világitásba helyezik és szükségességüket megmagyarázzák.

Ezekre az előadásokra és az azokat követő megbeszélésekre szükség volt először is belső propaganda szempontjából. Az a gondolat ugyanis, mely a nemzetnevelés eszméjéből indul ki, abban konkretizálódik, amit Buday György, a Kör elnöke, az egész mozgalom megindítója, lelke az első előadás alkalmával mondott megnyitóbeszédében így fejez ki: „őszinte felismerése annak, milyen óriási jelentőségű egész magyar fajtánk jövője szempontjából e számszerűleg, fajilag és gazdaságilag legfontosabb társadalmi rétegünk (a parasztság) romlásramenő viszonyainak javítása és valami egészséges új rendszer segítségével való megerősítése“, ez a gondolat nem olyan általánosan, mélyen átértett az ifjúság széles rétegeiben, mint az kívánatos volna. Ezt a gondolatot tehát propagálni kellett és kell szakadatlanul. Amit a legnyomatékosabban mégis csak szakemberek előadásaival lehet elérni. A másik szempont pedig az, hogy a jószándékú, a munkára elszánt embereknek is tisztába kell jönni azzal, hol kell a munkához fogni és milyen módon. Elszigetelt, ötletszerű akciók efemer eredményeket hozhatnak létre csupán, széleskörű és mélyremenő hatásokat csak egységesen elgondolt, részleteiben kidolgozott terv érhet el s ez a megvitátást nem mellőzheti. Itt egy, a nemzetnevelés szolgálatába állított szociálpolitikai tevékenységről van szó, mely nem indulhat meg a helyzet pontos ismerete és a tennivalók rendszeres megállapítása nélkül. A Kör előadásainak ilyen rendszerező jelentősége is volt és azt mindenesetre elérték, hogy legalább a mozgalom vezetői előtt a követendő eljárás módja többé-kevésbé világosan áll.

De a Kör nemcsak propagálta a gondolatot, hanem gyakorlati megvalósítása felé is lépéseket tett. Tagjai részint hivatalos szervek segítségével, részint önállóan kijártak a tanyák közé. De ez a megoldás nem bizonyult megfelelőnek és véglegesíthető formának. Egyfelől nem lehetett rendszeres, másfelől nem biztosította a kellő szabad mozgást s a tartós együttléte a néppel. Hozzá még bizonyos külső tényezők félreértése és a szükséges minimális anyagi eszközök hiánya ennek a próbálkozásnak is végét vetette;

A megoldás problémája ismét felvetődött körünkben. S a megoldást Buday György találta meg a settlement módszerben. Ezt a módszert az angol egyetemi ifjúság kezdte alkalmazni: kitelepedtek a munkásnegyedekbe és itt kezdtek közvetlen szociális tevékenységet. Ez a módszer azután elterjedt Amerikában és Európában s Magyarországon is működik 1912 óta ilyen intézet: az újpesti Főiskolai Szociális Telep. A Telep rendkívüli eredményeket ért el s hogy ezekről, valamint a követett módszerről tájékozódjunk, meghívta a Kör Hilscher Rezsőt, a Telep adjunktusát, hogy Szegezen előadást tartson. Az előadás publikációja elé Buday György előszót ír s ebben koncipiálja meg a „tanyai agrársetdement“ gondolatát, amely hivatva van a munkát állandóvá, módszeressé és ezzel lehetővé tenni.

Abból a kezdettől fogva vallott programból indul ki, mely „célkitűzései köré felvette a magyar Alföld és tanyavilág nehéz sorban küzdő népe viszonyainak és problémáinak minél szélesebb körű és minél alaposabb megismerését, ezirányú ismereteinknek gyakorlati céljainkhoz mérten való tudományos rendezését, — a magyar jövőt méhében hordó e népréteg iránti nemzeti szolidaritás felkeltését és ébrentartását és végül, de legfőképpen, a tényleges közreműködést az igen sok helyen kétségbeejtő testi, lelki nyomornak, elmaradottságnak javításában és enyhítésében. A mai egyetemi és főiskolai ifjúság, a jövőendő intel-

ligencia, legsürgösebb és legfontosabb teendőjének tekintjük, hogy igyekezzék kiegyenlíteni azt a nagy szellemi és fizikai távolságot, idegenkedést} sőt ellentétet, mely a közelmúltban, de még ma is ott tátong a városi és falusi-tanyai ember között és amelyet minden irányú magyar fejlődési és haladási kísérletünk gátló nehezékének ismertünk meg“.

Majd megállapítja, hogy az elmúlt esztendő tanulságaképpen a munka kibővítése, új munkaeszközök beállítása és az intenzitás fokozása szükséges. Ezért „az elmúlt évi kísérleteinkből levont tanulságok és téli angliai tapasztalataink összevetésével szeretnők megteremteni a londoni gyári munkásnegyedekben, a külváros nyomortanyáin, a proletáriátus körében oly eredményesen működő settlement intézménynek egy teljesen a mi szükségleteinkre, a mi viszonyainkra és sajátos egyéniségünkre szabott párját. E szándékunk... annak a ténynek komoly felismeréséből... fakad, hogy alföldi parasztságunk helyzetének javítására nem elegendő és bármily optimisták legyünk, nem is lesz elegendő az, amit az állam a maga hivatalos közegei útján tesz, illetőleg tehet, — ha azt nem támasztja alá, nem egészíti ki és — mondhatni — nem ellenőrzi egy erőteljes és rendszeresen átgondolt spontán és autonóm társadalmi munka... ezenkívül szükséges az is, hogy a munka ne csak alkalomszerű... legyen, hanem állandó, rendszeres, intézményszerű és kollektív“.

„Így tehát... nyilvánvaló, hogy ugyanolyan alapelvek szerint működő intézményekre, illetve mozgalomra van nekünk is szükségünk, mint a külföldön oly jól bevált úgynevezett settlement.“

Azonban gondosan kell vigyázni arra, nehogy a óéinak meg nem felélt intézményt ültessünk át, „így nézetünk szerint reánk, az Alföldön élő magyarokra a settlementtel kapcsolatban az a feladat vár, hogy a külföldön mindenütt... a városi proletáriátus körében működő settlementnek megteremtsük a mi legfontosabb problémánk sürgető hívásának megfelelő párját, a mezőgazdasági munkások, a földmívelők, a falusi és tanyai parasztság szociális állapotainak javítására hivatott agrársettlementet.“

„... a mi népünk életviszonyainak és problémáinak különbözősége szerint más lesz a mi agrársettlementünk konkrét céljainak mind a tartalma, mind az azok megvalósítására felhasználni szándékolt eszköz és a munka módszere... Egyik legsúlyosabb probléma mindjárt a settlement helyhez kötöttsége.“ Ez a forma jó városban, de teljesen elhibázott volna a szétszórt tanyák között. „Éppen ezért, — bárha feltétlenül szükséges is a központnak (könyvtár, hivatalok, stb.) valamely centrális fekvésű tanyacsoportban, egy épületben való állandósítása, ahonnan a munka irányíttassék, — mégis... az agrársettlement munkájának tulajdonképpeni gyakorlati része nem itt, hanem kiszállásszerűen, maguknál a kisebb-nagyobb tanyacsoportoknál végzendő... Ugyanarra a helyre azután rendszeres időközökben kell visszatérni, hogy ez bizonyos állandóságot biztosítson, mert e nélkül alig haladná meg a munka az eddigi tanyai kiszállások eredményét.“

Ebben az elgondolásban az a lényeg, hogy felismerte a nemzetnevelés (ő ugyan népnevelést mond, de én helyesebbnek tartom ennek az átfogóbb fogalomnak a használatát, amelynek a népnevelés csak egy része) érdekében folytatott szociálpolitikai tevékenység intézményszerűségének, de mégis személyes, nem hivatali mechanizmussal végzett jellegének a szükségességét és ezen gz alapon megkoncipiálta a tanyai agrársettlementnek itt bemutatott gondolatát.

Szerintem ennek az intézménynek a létalapját ez alkotja: adva van a tanyarendszer, mint települési forma. Hogy jó-e vagy rossz, meglehetősen valaha szüntetni, vagy sem, kérdés, melyen vitatkozni lehet, de e pillanatban az a helyzet, hogy van és a legsúlyosabb oka annak, hogy a nyolcvan esztendeje felszabadult jobbagység még ma sem érzi és nem is érezheti magára nemzet tagjának. A feladat tehát: keresni egy módot, melynek segítségével a tanyarendszerben adott bajokon segíteni lehet. A tanyai iskolák, a hivatalos apparátus nem elég. Nem segíthet más, mint a kitelepedés közéjük, önként vállalkozó, magukat erre a szociális és kulturális munkára elszánt emberek kitelepedése a tanyák közé, egy állandó telep, ahová bizalommal jöhet a környék népe, mert ott orvosi segítséget, jogi és gazdasági tanácsot» könyvet, oktatást, hasznos időtöltést és mindenek Mett

jó szót, szeretetet kap, s ahonnan időről-időre ugyanezeket viszik hozzájuk saját hajlékukba. Ezért a tanyai agrársettlement az egyetlen lehető megoldás. Az állandó segítséssel és az állandó hatáson van a nyomaték s az ebben az intézményben valósítható meg.

Az intézetben már most kétféle természetű munkának kell folynia: tudományosnak — kutatás, megfigyelés, adatgyűjtés, a megfigyelések rendszerezése — és gyakorlatinak — segítség és nevelés. Az előbbi természetesen az utóbbit szolgálja. Részint azért, hogy a helyzet objektív megállapításával a közvetlen tennivalókra ad utasítást; részint azért, hogy a szociográfiának, a szociológia alapját tevő tudománynak az anyagát szolgáltatja. Mert szociográfiai felvételeken alapuló szociológiának elméleti alapvetése nélkül helyes szociálpolitika elképzelhetetlen. Végül volna az intézetnek még egy feladata: gyakorlati kiképzést adni azoknak, akik erre a munkára akarnak előkészülni.

Azonban magához az intézménynek a megvalósításához nem elég a jóakarát, ahhoz anyagi bázis is kell. Egy ifjúsági egyesülés, bármily széleskörű legyen az, ehhez távolról sem elég. A kivételhez azoknak a hivatalos tényezőknél a belátása és akarata szükséges, melyek az anyagi alapot megteremthetik és biztosíthatják. A mozgalom megindítóit természetesen fordultak oda, ahonnan a nyomatékos támogatást a legtermészetesebben várhatták az illetékes körök előtt: a magyar settlement mozgalom úttörőjéhez, ifj. Erődi-Harrach Bélához, akinek ugyancsak régi terve vidéken is felállítani olyan Szociális Telepet, mint az igazgatása alatt működő újpesti. A két törekvés tehát találkozott, ifj. Erődi-Harrach Béla magáévá tette a szegedi mozgalom tervét s az együttes létesítő munkálatok megindultak. Ha az állam rokonszenvét is sikerül megnyerni, akkor az első tanyai agrársettlement alapjai lerakhatók lesznek s nekiindulhatnak a munkának azok, akik lelkesedéssel és rákészüléssel vállalták.

JOÓ TIBOR

II

IFJÚSÁGI MOZGALMAK

— Az ifjúsági parlament — A szegedi tanyasettlement — A csehszlovákiai magyar „sarlósok“ —

A MAGYAR értelmi fiatalság mozgolódik. Érti azt a szömyű őr, ami közte s a dolgozó tömegek, így nevezetesen az ipari munkásság s különösen a falu-tanya népe és kérdései között van. Nem ismeri a nemzeti társadalom e két hatalmas termelő rétegének sem igazi jelentőségét, munkájának értékét, a nemzeti jövedelem előállításában való szerepét s az abból való részesedését. Nem ismeri életmódját, gazdasági, szociális, egészségügyi, lakás-, kulturális viszonyát és színvonalát, sem egészben, sem rétegződésében annak részleteit. Fogalma sincs arról a szegénységről és nyomorúságról, mely a társadalmi közöny és elhagyottság folytán a nemzet többségét kitevő parasztság és munkásság sorait családtagjaival együtt tizedeli.

A társadalom életének lázmérője: a statisztikai táblázatok aggasztó betegséget jelölnek. A tuberkulózis, a gyermekhalandóság, az öngyilkosság stb. lázgrafikonjai ijesztően magasak s fölötté állnak az európai művelt államok hasonló adatainak. A meg nem született gyermekek sora, az analfabéták, a csődbejelentések, kényszeregyességek, a munkanélküliek és az ijesztő tömeggé növekedett büntetettek nagy száma, az erkölcsi érzés súlyedése stb., stb. mind-mind társadalmi bajokra mutat s az értelmi ifjúságnak mi-

sem lehet hivatottabb kötelessége, mint a betegség tüneteinek felismerése, megvizsgálása, köztudatosítása s okainak kifürkészése mellett azok gyökeres megoldására való törekvés.

Az ifjúság érzi, hogy ezek előtt a súlyos kérdések előtt tájékozatlanul áll s kötelessége teljesítése felé az első lépést meg is tette, mikor felismerte az e kérdésekkel való foglalkozás szükségességét s felvetette az „ifjúsági parlament“ gondolatát.

Tavaly ősszel a Bartha Miklós Társaság, amelynek munkásságával a Magyar Szemle több ízben foglalkozott, felhívással fordult a magyar ifjúsághoz, hogy rendezzen egy demonstratív vitautulást, amelyben foglalkozzék a szociális kérdésekkel s tegye meg az első lépést az értelmi ifjúság és munkásság között kiéleződött ellentét áthidalására és kiküszöbölésére.

A felhívás hosszú csönd után a nyár folyamán visszhangot talált. A MEFHOSz felkarolta az eszmét s elnöke, Acsay László, közös megbeszélésre hívta össze az ifjúság vezető tényezőit, akik egyes részletkérdésektől eltekintve, egyetemesen megegyeztek, hogy ősszel megrendezik az első diákdebatot, melynek tárgya a mezőgazdasági, az ipari és a szellemi munkásság gazdasági helyzetének és az ezzel kapcsolatos szociális kérdéseknek megvitatása lesz.

Az előkészítő megbeszélések kapcsán a diákparlament eszméje az egész ifjúságot felölelő ifjúsági parlamentté szélesült. Konkretizálódtak elvi alapjai, valamint szervezete is.

Célja röpcédulája szerint:

„A magyar ifjúságot érintő aktuális kérdések nyilvános és szabad megvitatása által egységes ifjúsági vélemény kialakítása demokratikus alapon. Az egyetemes ifjúság, a jövő Magyarország véleményének és szándékának közlése a nyilvánossággal és az illetékesekkel.“

Tárgya:

„A magyar nemzet és elsősorban a magyar ifjúság közérdekű problémáinak megbeszélése a nyilvánosság előtt. Azon reformok kidolgozása, amelyeket a magyar ifjúság a jövő fejlődés érdekében keresztül akar vinni.“

A tagok száma: 400. Ezeknek szervezeteik útján, vagy személyre szóló meghívása egy tíztagú intézőbizottság útján történik, mégpedig olyképp, hogy lehetőleg az egész magyar ifjúság árnyalati és egyesületi különbség nélkül képviselve legyen. Felszólalási joga minden tagnak van, „aki «rőt és bátorságot érez erre a felelősségteljes munkára és megfelelő tárgyi tudással rendelkezik“. E „parlament“ évenként egyszer ül össze. Az egyes közérdekű kérdések tanulmányozására bizottságot küld ki, mely a legközelebbi parlamenten tartozik beszámolni. A gondos előkészítés és többek szemináriumszerű közös összemunkálása így biztosítja van.

Komoly és lázas érdeklődés kísérte az eszmét, a hetenként tartó előkészítő vitautulások széles ifjúsági rétegeket mozgattak meg. Az ifjúsági parlament három napra tervezett összeállása a régi képviselőházban minden valószínűség szerint még ez évben meglesz.

A FIATALSÁG mozgolódásának, helyének és hivatásának keresésében, a társadalmi feladatok betöltésében kétségtelen egyik legértékesebb mozzanat az ifjúsági parlament. De nem egyedüli szimptóma, hogy az ifjúság komoly munkára tör, társadalmi felelősségére ébred. Egymás után, napról-napra, itt is, ott is új ifjúsági társadalmi alakulások keletkeznek. Célkitűzésükben s programjukban azonban aüg-alig különböznek egymástól. Sőt ezt félismerve, már több oly egyesület is keletkezőben van, amely a hasonló törekvéseket az egységes erőfelfejtés érdekében egyesíteni akarja és ügyesen — inkább politikusan! — az első tisztségviselés kérdését úgy

oldja meg, hogy nem kreál elnöki, sem más tisztséget, hanem egy intézőbizottságot, melynek ülésén felváltva elnökölnek.

Mindezen megnyilvánulásukban azonban egy nagyon szomorú tünet van és ez az, hogy az új egyesületek sem csinálnak mást, mint az eddig már meglévők: aktuális kérdésekről tartanak előadást, előadást s megint csak előadást. A legtöbb mai egyesület tevékenysége kimerül a távszónoklatokban. Nem elég előadások tartása s azok megvitatása. Nemhogy nem elég, de hogyha az nem egy kollektív, összedolgozó komoly szeminárium munkája, vagy más tevékenység eredményének demonstratív beszámolója, lehet szép és érdekes, lehet értékes, de egyéni s nem egyesületi munka. Ez az oka, hogy annyi ifjúsági egyesület széthull, mielőtt még hivatalosan is létrejött volna.

AZ IFJÚSÁGI parlament mellett, csaknem egy időben vele egy másik mozgalom indult meg. A szegedi egyetemi Bethlen Gábor Kör elhatározta, hogy a magyar mezőgazdasági, különösen pedig a tanyai népesség gazdasági, szociális, egészségügyi, kulturális stb. viszonyait, személyes tapasztalatok és kapcsolatok útján a helyszínen tanulmányozza, segítsen ott, ahol arra erkölcsi és anyagi lehetősége van, tanítson, világosítson fel, de az ismeretközlésen túl neveljen is. E tevékenysége közben szerzett tapasztalatait, adatgyűjtéseit végezetül pedig tudományosan feldolgozva rendszerezze s publikálja.

E mozgalom célja a mezőgazdasági népesség válságosán súlyos helyzetének megismerésén kívül népnevelés. Eszközéül pedig az angol settlement gondolatát vetette fel. A tervhez a szegedi egyetemi hallgatók szövetsége is csatlakozott, így a mozgalom a szegedi egyetemi hallgatók összesége mozgalmának tekinthető. A megvalósítás keresztülviteléhez megnyerték az újpesti Főiskolai Szociális Telep, az első magyar settlement igazgatóját: ifjú Erődi-Harrach Béla egyetemi tanárt is, így az irányítás és tanácsadás gyakorlati tapasztalatokból leszűrt szakszerűsége biztosítottnak látszik.

Buday György, a Bethlen Gábor Kör elnöke, a kör kiadványai 6. füzetében „A tanyai agrársettlement“ címmel fekteti le erre vonatkozó értékes gondolatait, mint azt e folyóirat fent ismerteti.

Sajnos azonban, oly nagy általánosságokban mozog, hogy abból a settlement megvalósításának lehetőségét nem látjuk. Pedig főleg ez volna, ami érdeklődésre tarthatna számot. Tény az, hogy szükséges és óhajtható oly intézmény, melynek keretén belül az értelmi fiatalság tömege személyes kapcsolatba jöhet a tanyai népességgel. De éppen a tanyavilág szétszórtsága és nagyterületű szétterjedettsége olyan nehézségeket támaszt, amik a tanyai settlement alapgondolatát lényegében támadják meg. Az angol settlement tipikusan városi produktum s területe a legsűrűbben lakott s a társadalmi bajok által legjobban veszélyeztetett városi negyed. Létalapja a proletártömeg. Lényege az ezek közé való betelepülés s az állandó intenzív, az egész egyéniséget odaadó személyes nevelő kapcsolat. Ahol ezek a feltételek nincsenek meg, ott a settlement létjogosultsága nagyon kétségbe vonható. Különösen pedig akkor, ha a munkatársak nagy részét egyetemi hallgatókból akarjuk toborozni, lényeges feltétel, hogy a settlement egyetemi városban legyen.

Buday György a nehézségeket maga is látja. Tudja jól, a lehetetlent, hogy tulajdonképpen „minden tanyának, vagy minden tanyacsoportnak külön settlementekre volna szüksége, különösen, ha tudjuk, micsoda Összeköttetés- és úthiány van e területek legnagyobb részén“. Az akadályokat azonban úgy gondolja áthidalhatóknak, hogy valamely centrális fekvésű tanyacsoportban egy épületben állandósítja az irányító központot (könyv-

tárral, néphivatallal stb.-vel), ahonnan nézete szerint az agrársettlemet tulajdonképpen munkája kiszállásszerűen maguknál a kisebb-nagyobb tanyacsoportoknál végzendő, ahová rendszeres időközökben kell visszatérni.

Az elgondolás helyes, a törekvés szép. Ilyképen való megvalósítása azonban nehéz és szervezetlen. Mert: 1. Valamely tanyacsoportban való központi settlementépület felállításával az utak rosszasága miatt relatíve messzebb vittük a settlementet az egyes tanyáktól, mintha az Szegeden létesül, ahová mégis csak olyan-ilyen utak vannak. 2. A munkatárs egyetemi ifjakat elvonjuk a tanulási helyükről. 3. Így is' központi épületekre volna szükség, ha eredményes munkát akarunk végezni 5 és % millió katasztrális holdnyi területen. S végül, amire szintén nem kapunk feleletet, honnan kerül elő az anyagi fedezet?

Nem kapunk feleletet arra sem, hogy mik volnának ennek a settlementnek a szervei s mi volna a munkaprogramja. Nézetem szerint gyakorlati, tapasztalati helyzetfelvétel és ismeret alapján megalkotott, az adott viszonyokra felépülő, egységesen átgondolt, céltudatos munkaprogramul nélkül az eredményes munka meg sem kezdhető. Nem az intézményt kell előbb létrehozni s ahhoz szabni a tevékenységet, hanem fordítva, débb látni kell a kapott helyzetismeretek alapján, hogy mit tehetünk, mit akarunk és hogyan? És csak azután, az így felépített munkaprogramhoz alkalmazni az intézményt, amely csakis Szegeden képzelhető el. Mégpedig oly helyen, ahol nagyobb tömegű, gazdasági, erkölcsi, egészségügyi, stb. tekintetben veszélyeztetett társadalmi rétegekre állandó személyes kapcsolat fenntartásával támaszkodhatik. Ez volna az állandó munkaterület. Már meet két, vagy több csoport munkatárskar dolgozhatna. Az egyik az intézetben és közvetlen környékén, a másik kiszállásszerűen a tanyákon. A kettő egymást váltogatná.

A kiszállások szervezése pedig a következőképp történhetne:

1. Meg kell állapítani a munkaterületet, ameddig a settlement tevékenysége kiterjedhet.

2. Az így megállapított területet pontosan fel kell térképezni.

3. A térkép terjedjen ki a legfontosabb szociográfiai adatok berajzolására, amelyet a kiszállások folyamán a legrészletesebb szociográfiai térkép és leírásorozattá kell kiegészíteni. Különösen feltüntetendő a népházak, kultúrházak, gazdakörök, iskolák és szövetkezetek stb. Ahol ezen intézmények bármelyike megvan, decentralizált bázisközpontokká válhatnak, ahová a kiszállások rendszeresen megismétlődhetnek, feltétlenül számítva a helyi értelmiség közremunkálására, melyet a munkaprogrammba be kell szervezni. Ily helyeken a rendszeres kiszállások alkalmával alkalmi néphivatal tartható. Továbbá a kulturális, egészségügyi, gazdasági stb. előadások, orvosi vizsgálat és egészségügyi tanácsadás, analfabéta- s más tanfolyamok stb., népművészeti és egyéb kiállítások. S innen történhetné a további köravezettanulmányozás.

Így kis, tervszerűen és hálózatosan kiépített munkakörzetek alakulnának, amelyeket újabb és újabb már felsorolt és valóságos szükségletet kielégítő intézmények gyarapításának előmozdításával állandóan gyarapítani lehetne, mindig tekintetbe véve és számítva a helyi értelmiség együttes munkájára s így a kis központok határfoka; állandóan fokozható lenne, így válhatna egy ilyen tervszerűen kiépített diákmunka a nemzeti munkaközösség szerves részévé és csak ilyen munkára érdemes vállalkozni.

Ez a vázlat természetesen azt jelenti, hogy ennek a munkának az egész országra kiterjesztettnak kell lennie. És magával hozza azt az óhajt, hogy a settlementeknek ki kell épülni minden egyetemi és főiskolás városban, így Szegeden kívül Debrecenben, Pécsen, Miskolcon és így tovább. Buda-

pesten pedig, ahol sajnos, igazán sok alkalmas területet találhatunk, több setdementnek kellene létesülni s ugyancsak itt kellene felállítani a főközpontot is« ahol a munka egységes irányítása, szervezése s a begyűlt, az egyes setdementek által feldolgozott anyag tudományos továbbfeldolgozása történék. Így válna a setdementmozgalom munkássága az állami szociálpolitika és a szociális értelmi munkásképzés szerves részévé, a törvényalkotás megfigyelő és előkészítő szervévé. Az összes setdementek főiskolai jellegűek volnának. Fenntartásukat a helyi önkormányzat, az állam és az egyes főiskolák együttesen vállalnák.

Természetesen ezeknek a setdementeknek szoros kapcsolatban teli lenniök egyrészt a mezőgazdasági kamarákkal és az összes mezőgazdasági érdekeket szolgáló egyesületekkel, érdekképviselletekkel stb., hogy egy egységes munkaprogramra létrejöttét így elősegíthessék, melyben minden szervnek és tagnak megvan a maga funkciója és céltudatos szerepe. Másrészt ugyanígy az ipari munkásintézményekkel kell a kapcsolatot felvenni. Ez volna az egészséges kapcsolat és összeműködés röviden vázolt terve, mely sokak előtt lehet utópisztikus, de az egyeden lehetséges megoldás a lehető legolcsóbban a legnagyobb eredmény elérésére.

Így kapcsolódhatna be az értelmi ifjúság egy valóban céltudatos nemzetnevelő és nemzetmentő szociális munkába. Azonban ez az ifjúsági munka nem várhat arra, míg ezek a setdementek, melyek kétségkívül szükségesek, felépülnek, a munkát a meglévő intézményeken keresztül máris meg kell kezdeni. Ki a tanyára, a falura, ipari munkásnegyedekbe és szervezetekbe, minél számosabban, tömegesebben, itt van a szociális munkának az érdemi része. Az egyéniségünket kell odaadni, a személyes nevelő és tanítóén visszaható kapcsolat megteremtésén van a hangsúly. S ehhez egyének kellene, lelkes munkatársak s azután épülhet közben a setdement. Meg kell ragadni tehát az alkalmat s a lelkesedést realizálni, új meg új munkatársakat beszervezni és ránevelni az aktív szociális munkára.

Ebben a tevékenységben a magyarországi értelmi ifjúságnak mintaképpül szolgálhat a csehszlovákiai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók ügynevezett sarlós mozgalma s az egész egyetemes magyar ifjúság előtt ma egyedül álló munkaprogramja.

A sarlós mozgalmat és sarlós munkát Asztalos Miklós az „Ifjúság és a falu népe“ című tanulmányában a Magyar Szemle olvasói előtt (1929 júniusi szám) már ismertette volt.

A sok oldalról támadással s meg nem értéssel találkozott sarlós Program, amit Balogh Edgár, a sarlósok vezére, többször, de legpregnansabban a Vetés című röpiratuk 3. számában fejtett ki, a most ősszel lezajlott csehszlovákiai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók érsekújvári IV. országos kongresszusán igazolást talált. A félreértések tisztázása után a kongresszus nagy lelkesedéssel magáévá tette a programot s így az az egész csehszlovákiai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók programjává szélesült.

A magyarországi értelmi ifjúságnak le kell vonni a sarlós mozgalom tanulságait s bevált munkaprogramját viszonyainkra alkalmazni.

A sarlós program, egységesen átgondolt, a történelmi fejlődés szükségyszerűségéből logikusan és tervszerűen levezetett nagyvonalú koncepció, mely a magyar ifjúság öncélúan szervezendő munkakategóriáinak organikusan kapcsolódó munkaközösségébe állítja be az értelmi ifjúságot.

Ennek a munkaközösségnek megteremtése az értelmi fiatalságra vár. Ehhez kapcsolódóan tehát oly szociális horizontú értelmi ifjúságot kell kinevelni, amely a magyar tömegekkel szemben való felelősségérzetének és kötelességének hivatástudatában erre alkalmas lesz.

A program az értelmi ifjúság mindegyik korcsoportja részére felada-

tot jelöl s fokozatosan felépített nevelési rendszerbe állítja be. Tevékenységi körébe már a középiskolában bevonja az ifjúságot s a diákszerveken keresztül gyökeres magyar kultúrára, szociális felelősségérzetre és nemzetközi horizontú korszellemi beállítottságra neveli.

A sarlósok által a sajátos magyar viszonyokra átalakított cserkészlet, amint azt Balogh Edgár írja: „kilépett individualista zárkózottságából és a regősmozgalom eszközeivel a felserdülő tanult osztálynak szociális horizontot, faji gyökerű kultúrát, tapasztalati népismeretet ad. Az önképzőkörök megújíhódnak, munkakörük új tartalma: társadalmi analízis a lokális ténykutatás alapján. A modem magyar, valamint világirodalom és az ifjúság kapcsolódása itt történik. A diáksajtó, elsősorban a Mi Lapunk az új nemzedék leghatásosabb propagálóra. A versenysport helyébe lépő diák-tömegsport, a zenekarok és énekkarok mellé lépő szavalókórus, a nyári táborok, a fali újság és egyéb megvalósulásra váró modem intézmények idővel magyarabb gyökerűvé és emberibb, kollektivebb horizontúvá fejlesztik az új intelligenciát“.

„A társadalmi tagozódás ismeretében, a magyar tömegek iránti felelősségérzetben, a magyar föld szeretetében, a nemzetközi kultúrhorizontban s a magyar feji szépségek lírai érzékelésében felserdülő fiatalság — mondja tovább Balogh Edgár — munkaprogrammunk szerint új pedagógiai rendszerbelép, amint elhagyja a középiskolát és átmegy a főiskolákra. Az egyetemi hallgatóság szociális művelődésének fóruma a magyar szeminárium. A szeminárium teoretikus társadalomtudományi művelődést és pontos magyar szociográfiát ápol. A társadalomtudomány szellemi kérdéseit és a konkrét magyar tényismereteket a szeminárium minden egyes szakcsoportja a különböző tudományágak szakszerű kereteibe illeszti be és ezzel fölkarolja a tudományos szakmák szociális ágait úgy az orvosi, mint a mérnöki, tanítói, jogi vagy egyéb szakon. Ma még kezdetek kezdetén álló szemináriumainkból fokozatosan ki akarjuk építeni a Csehszlovákiába került magyarság szociális jelentőségű modem tudományos akadémiáját.“ (Vetés 3. száma.)

A sarlós mozgalom konkrét eredményekben gazdag sikere a magyarországi ifjúsággal szemben is követelményt támaszt: kilépni stagnálásából s komoly, céltudatos, aktív szociális munkát kifejtetni, amit setdementek nélkül is lehet és meg is kell kezdeni.

ifj. KÖNYVES TÓTH KÁLMÁN

BELPOLITIKAI SZEMLE

— *Megint a tűzzel játszunk — Si duo facitmt idem... — „Munkanélküli segélyt a honatyáknak!“ — Az új katonai büntetőtörvény — A székesfővárosi törvényjavaslat — „Jöjjön haza minden emigráns!“ —*

MEGINT a tűzzel játszunk: a honmentés polgári Egalité Fülöppei Mhonfiúi láztól pirosán egyre hajigálják a levegőbe magasan, egyre magasabban a radikális politika írgiai sapkáját. Nem bízván a maguk szavának varázsában, idegen tekintélyekre hivatkoznak. Kik ezek az idegen tekintélyek? Az egyik: Henri de Jouvend. Ki ez a Henri de Jouvend? A francia szenátus tagja, ami valami konzervatív patinát ad amúgyis nemesi nevének. De ha valaki közelebből megismeri — nemrég a Tempsben írták meg ezt róla — rájön arra, hogy ő az egyetlen szenátor, aki szindikalista. Mi az a szindikalizmus? A szocializmusnak az a fajtája, amdy vad ellensége minden parlamentáris rendszernek, amely erőszak útján akarja magához ragadni a hatalmat. Ha kell, szabatázssal, ha másként nem lehet, gyűjtogatással,

rombolással, pusztítással. Henri de Jouvenellel iratnak receptet nekünk, jámbor magyaroknak a mi szangvinikus honmentőink.

Ki még ilyen idegen tekintély, akire hivatkoznak? Ki lenne más, mint Lord Rothermere? A magyarbarát lord tevékenysége hónapok óta abban merül ki, hogy állítólag belpolitikai programotokat írogattat angliai és magyarországi honfitársainkkal a mi számunkra. Lapjaiban a magyar kérdésről már idestova egy esztendeje nem jelenik meg cikk, amely igazaink mellett kardoskodnék. A párizsi keleti jóvátételt tárgyalásokról — amelyek most megszakadtak — mindössze egy Magyarországról keltezett, ismertető, rövid cikk jelent meg a lord egyik lapjában. Magyar lapokban is elnémultak a reggel, délben és este sűrűn megjelenő lordintervjúk; úgy látszik, a magyar közönség azután az egy-két kis, lényegtelen intervjúlapszus után nem bizonyos benne, hogy arról, amit a lord mond, tud-e róla ő maga is. Lehet, hogy éppen Németországban utazgat, amikor Londonban egy Skóciában kelt intervjút ad arról, hogy Magyarországon jár. Hogy melyik a valódi a sok lordintervjú között, azt a történetek után „csak a jó Ég tudja és az angyalok talán!”

Kik azok, akikre még hivatkoznak, mint magyar belügyi kérdésekben valódi tekintélyekre? Ilyen: Rennie Smith, aki nemrég járt nálunk és itdété alatt magyarellenes cikkek jelentek meg egy hozzá közelálló angol lapban, amit — úgy látszik — kényeztetett külföldi vendégeink már rendszerre tettek. Ugyanez a Rennie Smith ugyanekkor dicsérettel emlékezett meg a jugoszláv politikai viszonyokról.

Szerencse, hogy ezeket a magyar lapokban megjelenő cikkeket, amelyekben előkelő idegenek tanácsokkal halmoznak el bennünket, nem fordítják le az ő nyelvükre. Szerencse, mert ők maguk is csodálkoznának a nyelvtudás hiányosságából bizonyára kissé elferdített nyilatkozataikon, szerencse, mert rossz híriket költenék azok a kommentárok, amelyekkel magyar publicistáink ezeket a nyilatkozatokat kísérik. Nem vall az igazság fanatikusa — 'akiknek ezek a publicisták hirdetik magukat, — hogy elhallgatják cikkeikben állandóan azt, hogy nálunk a titkos választójog már Budapesten és a törvényhatósági városi választókerületekben megvan, éppen azokban a kerületekben, amelyekben függőnek hirdetett társadalmi rendek döntenek el a választást és amelyek a szociáldemokrácia legszánalomraméltóbb kísérleti nyúljaiként vannak odadobva és hogy a szociáldemokrácia még ezekben a kerületekben sem tud sehogysen boldogulni! Nem emlegetik ezek a jó urak azt sem, hogy a székesfővárosi és a többi törvényhatósági városban és valamennyi vármegyében a törvényhatósági választójog is titkos. Elhallgatják azt is, hogy valamennyi képviselőválasztó kerületben tervbe van véve a titkos választói jog rendszere, mihelyt a kormány által hirdetett és már a megvalósulás stádiumában levő kultúrdemokrácia hatását éreztetni fogja. A titkos választójog a kormányzópárt programjának egyik kiemelkedő része. Ezért valósította meg Bethlen István gróf a titkos választást a vármegyékben az egész vonalon. És mit láttunk ottan? Azt láttuk, hogy az ország valamennyi vármegyéjében és városi törvényhatóságaiban a szocialisták saját bevallása szerint mindössze százöt szociáldemokrata tagot választottak meg titkos választás útján, holott egyetlen egy vármegyében is százakra rúg a törvényhatósági bizottsági tagok száma. Ezt írják meg az idegen tekintélyekre hivatkozó magyarok az idegenből tanácsokat küldözgetőknek! Írják meg azt is, hogy olyan országban, ahol bolsevizmus volt, sokkal óvatosabban kell haladni a jogok kiterjesztése terén! De különösen arra kérem őket: álljanak végre elő az igazi programmal! Mít akarnak? Szekularizációt? A vallásánítás eltörlését? A földek köztulajdonba vételét? A bányák szocializálását? Ma a titkos választójoga

mint valami új csodaszer kezd már unalmas lenni. De nemcsak unalmas, hanem csalafinta játékká torzul azután, hogy a mi nagy Apponyink minden külföldi, minket érdeklő esemény klasszikus tanúja kijelentette, hogy soha sehol sem hallott radikális követelést a revízió kapcsán; a minapában meg Mussolini mondotta azt, hogy „ez a kérdés nincs semmi összefüggésben Magyarország nagyobb vagy csekélyebb demokratizálódásával“.

SI DUO FACIUNT IDEM... Valamelyik újságban ezt olvastam: „De hogy bármely kormány is milyen nehezen tudja befolyásolni a kereskedelem és az ipar helyzetét, ez kitűnt a kamatláb fölemeléséből is, ami súlyos gazdasági terheket jelent és szükségszerűen mélyrehatóan és hátrányosan befolyásolja a munkanélküliség problémáját, a mellett pedig teljesen kívül esik a munkáskormány hatalmi körén. Az ilyen esetek is azt mutatják, mennyire bonyolult a gazdasági problémák természete, minthogy ezeket a bonyodalmakat a mostani kormány a legjobb esetben is csak részben tudja legyűzni. Nem lehet kétség az iránt, hogy a legközelebbi tíz vagy húsz esztendőn belül nagy haladást kell tennünk a nemzetközi közgazdasági és pénzügyi politika területén, ha meg akarjuk oldani ezeket a szorongató kérdéseket.“

Ezeket a higgadt publicista talentumra valló sorokat nem a magyar kormányról és nem valamely magyar kormánypárti lapban olvastam. Ezek a bölcs fejtegetések az angol munkáskormányról szólnak. A cikket magyar fordításban a Népszava közölte, és aki írta, az: Rennie Smith. Ugyanaz a Rennie Smith, aki nálunk járt és aki tanácsokkal lát el bennünket, hogy hogyan kormányozzuk az országot. Mert ahogyan a Bethlen-kormány kormányozza, — azt mondja ugyanez a jó úr — úgy nem szabad országot kormányozni! Úgy kormányozni — úgy látszik — csak egy világbirodalmat szabad, mint amilyen Anglia. És ha ilyen kormányzás mellett ő is, otthon a nagy világbirodalomban tíz vagy húsz esztendőt ad a haladásra, úgy ez a prognózisszámba menő politikai elmefuttatás minket kis országot, legyőzött, letiport, megcsonkított nemzetet nemcsak szenvedni, de túmni és várnai is megtanít.

„MUNKANÉLKÜLI SEGÉLYT A HONATYÁKNAK!“ Ez a legújabb gúnyos jelszó a magyar ellenzék némely berkeiben.

A laikus közvéleménynek csekélyebb fajsúlyú rétegére bizonyos derűtlenséggel vegyes felháborodás hatását teszi a sajtó egy részének az az igyekezete, amellyel a képviselőházat téltelenséggel, a kormányt mulasztással és a képviselőket szibarita kényelemmel vádolja meg azért, mert hosszabb parlamenti szünet után mindjárt sorozatos ülések nincsenek. Aki könnyen felül ennek a sajtókampánynak, az nem tudja azt, amit az egyik képviselő nagyon helyesen mondott, hogy a képviselőház hivatása nem az, hogy sok törvényt, hanem az, hogy jó törvényeket hozzon; az figyelmen kívül hagyja azt, hogy a képviselőháznak a plenáris üléseken teljesített és a bizottságokban Végzett munkája teljeseit egyértékű teljesítmény. A bizottsági üléseknek meg kell előznie a plenáris Üléseket. Persze a laikus közönség csak arról ítél, van-e a plénumban munka; holott a bizottságok ülése épp olyan munkát jelent és ha bizottsági ülés van, akkor éppúgy működik a parlamentárizmus gépezete, mintha plenáris ülést tart a Ház.

Az ellenzék egy része nem egészen jóhiszeműen felkapja és tovább pengeti ezeket az akkordokat. Ha a szünet után megtartott első ülés után nincs mindjárt másnap ülés, nagy zajt csapnak, hogy nincs munka! Ha van ülés, akkor kifogásolják, hogy nem ad a kormány időt a javaslatok tanulmányozására. Ha gazdasági kérdésekkel jön a kormány, harsányan követelik a poli-

tikai természetű javaslatokat: az esküdtzések helyreállítását és a gyülekezési és egyesülési jog törvényes szabályozását. Most, hogy az 1885 év óta esedékes katonai büntetőtörvényjavaslatot és az 1872 év óta első rendszeres székesfővárosi kódexet tárgyalatja a kormány, most azt hirdetik, hogy mindennél sürgősebb a gazdasági bajok orvoslását szolgáló kérdések megvitatása.

Lengyelországban évszázadokkal ezelőtt divatban volt az akkori parlamentben az úgynevezett liberum vétó, amellyel minden lengyel nemes megakadályozhatta a komoly munkát. A „nye pozwolim“ politikája volt ez, amely Lengyelország háromszoros felosztására, végül: teljes politikai beolvasztására vezetett. A legutóbbi idők során Pilsudsky és Dasinsky szejm-marsall között nyit polémia indult meg, amelynek során a szejm-marsall szemére vetette a kormánynak, hogy „alkotmányreformmal jön, amikor borzasztó a hitelenség, amikor a mezőgazdaság súlyos válsággal küzd, az építkezési tevékenység megállt és a munkabérek állandóan csökkennek...”

Úgy látszik, másutt sem rózsásak a viszonyok. Sem nyugaton, sem keleten. A mi ellenzékünk egy részének a politikája vészjóslóan emlékeztet a lengyel alkotmányjogi viszonyokra. Vigyázzunk, nehogy a „nye pozwolim“-tespedés kerekedjék felül! Mert az a mentalitás, amely egyre számonkéri a dolgozó magyar parlamenttől a munkát, közel áll ahhoz a másik mentalitáshoz, amely tétlenséggel vádolván meg a külföld előtt a parlamentet, ha kormányra kerül, ha hatalomra tesz szert, nemcsak hogy a parlamentet részesíti a hosszú szünetek és a gyakori tétlenségek áldásában, hanem maga esik abba a hibába, hogy a takarékoság elvének nagyobb dicsőségére még külön munkanélküli segélyt szavaztat meg a képviselőkkel a szünet idejére, rendkívüli tétlenségük tartamára és jutalmazására.

AZ ÚJ KATONAI BÜNTETŐTÖRVÉNY megalkotását abban a modern szociális és teljesen katonai szellemben, amelyben azt a képviselőház elfogadta, nemcsak az a körülmény tette halaszthatatlanná, hogy szinte szegényszamba ment az, hogy e jog terén az utolsó szabályozást az 1885 évi január 15-i császári pátens jelentette, hanem az az örvendetes és lélekemelő tény, hogy immár nemzeti hadseregünk van, amely a mi vérünkön való vér, a mi húsrunkból való hús. Az új törvény ezen új katonaság és a polgárság között fennálló lelki köteleket^ nemes testvéri érzést és kölcsönös szeretetet van hivatva megalapozni.

Az 1912 évi törvényhozás már megalkotta a katonai büntető perrendtartást, amelynek vitájában sűrűn hangzott el a kívánság az új katonai büntetőtörvénykönyv előterjesztésére. Világháború és világfelfordulás lehetlenné tette ez igen nehéz kérdések szabályozását. Most végre eljutottunk oda, hogy nemcsak lehetséges, de immár halaszthatatlanul sürgőssé vált az új katonai büntetőtörvényjavaslat benyújtása.

Az a katonai szellem, amely a magyar nemzetet a honfoglalástól egész történelme folyamán végigkísérte egészen a trianoni bukásig, amely utóbbi korántsem jelentett katonai débacle-t, át- meg áthatja ezt a törvénykönyvet a nélkül, hogy a háborúra való készülődésnek csak halvány nyoma is volna benne, amivel a szociáldemokrata párt a javaslatot támadta.

A külföld figyelmét felhívó és ellenségeink bosszúját provokáló denunciólásszamba ment a szocialista párt deklarációjának az a passzusa, amely azzal vádolja meg a mai rendszert, hogy „erkölcsi és fizikai terrorral teszi lehetlenné a katonai kérdések nyílt megvitatását“. Aki ezt közülünk hallotta, bármennyire megszokta is a nyilvánvaló valótlanságokat, de a cinizmusnak azon a mértékén, amely a szociáldemokrata párt e deklarációjából kiérzik, nem térhet egyszerűen napirendre, aminthogy ez a honvédelmi

miniszter ajakáról is azt a sötéten hangzó vádat provokálta, hogy a szocialistáknak ez az állásfoglalása hazafiatlanságszámba megy. Ezzel az állásfoglalással szemben nekünk nincs más eszközünk, sem más hatásos álláspontunk, mint az, amelyet Gömbös Gyula így formulázott: „Magyar emberek vagyunk, magyar szempontból kell vizsgálnunk minden kérdést. Mi itt állunk Keleten, a történelem viharsarkán és minékünk a halálában is igen tisztelt német államférfié, Stresemann helyett magyar katonai és magyar politikai szempontból Zrínyi Miklós ideálja a mérvadó.“

A SZÉKESFŐVÁROSI TÖRVÉNYJAVASLAT egy láncszeme annak a rendszeres munkának, amellyel Scitovszky Béla belügyminiszter a magyar közigazgatást az egész vonalon régi hagyományok teljes tiszteletbentartásával modernizálja. Az első javaslat a törvényhatóságok rendezését ölelte fel. Tervbe van véve a községi háztartásról szóló törvény is, mint betetőzése ennek az egész nagy munkának.

A most benyújtott javaslat az 1872 évi törvénynek lép helyébe. Azóta csak toldozás-foldozás történt ezen a téren, a nagy kódexet most vagyunk hivatva megalkotni. A javaslatnak kiemelkedő része az egyéni felelősségnek az egész vonalon való kiemelése és fokozott érvényesítése. A tanácsnokok ezután az osztályvezető szerepét játsszák, a felelős intézkedő hatalom a polgármester kezében lesz. Az intézőtanács — huszonöt taggal — fogja a közgyűlés hatáskörének egy részét átvenni, ami az ügyek alaposabb és gyorsabb elintézését teszi lehetővé. Az összeférhetetlenségre vonatkozó szigorú szakaszok azt a soha eléggé nem hangoztatható etikai elvet inkorporálják a törvénybe, hogy nekünk, csonka ország hajótöröttjeinek, még a látszatra is vigyáznunk kell és hogy az etikai fölény a kulturális fölényt is felülmúlja. Kívánatosnak ítélném, hogy ez az elv a magyar közéletben az egész vonalon, minden téren kodifikáltassék!

Az üzemek igazgatása és kezelése terén ugyancsak nagy haladás mutatkozik az új javaslatban: úgy az ellenőrzés szempontjából, mint abból a szempontból, hogy számol a javaslat a főváros nagyarányú fejlődésével és a modern közigazgatás szempontjaival. Kulturális téren a kultuszminiszter irányítási jogát inkorporálja az új kódex a tanerők alkalmaztatása terén kifejtendő ingerendájával, míg gazdasági, pénzügyi és közigazgatási ügyekben biztosítja a kormányfelügyeletnek minden elengedhetetlen posztulátumát.

Az új javaslattal rendszerint vele járó viharos fogadtatás már lezajlott részint a nyári fővárosi közgyűlésen, részint a javaslat benyújtása napján a parlamentben. A politikai méregfogakat az előzetes tanácskozások folyamán eleve eltüntette a kölcsönös jóakarát. Szakszerű, alapos vitát várhatunk, mert úgy a kormánypártot, mint az ellenzéket — meg vagyok győződve róla — ennek a javaslatnak a tárgyalásánál semmi más nem fogja vezetni, mint a mindkét táborban miálható közismert szakértelem és lelkes szeretet a mi dicsőséges, milliós fővárosunk jövő sorsa iránt. Mert — ne feledjük el — az új törvényben dől el hosszú időre ennek a fővárosnak sorsa és jövője.

»JÖJÖN HAZA MINDEN EMIGRÁNS!« Ebben a felkiáltásban tört utat magának az a lelkesedés, amellyel a szociáldemokrata párt a pertörlés után most hazatért vezéreit fogadta. „Mert — úgy mondják — többi kiváló harcostársunk hadbaállítására is szükség volna, a kiüldözött közkatonák ezreire, a pompás bizalmiférfi gárdára, amelyet az ellenforradalom vihara kisodort közülünk, szükség volna a belső integritás teljes helyreállítására, — a külsőről nem beszélnek! — a börtönökben sínylődő politikai elítéltek szabadonbocsátására, az ellenforradalom utolsó nyomainak eltakarítására.“

Ugyanazok, akik most ilyen túlzó követelésekkel állnak elő, azt szok-

ták hirdetni, hogy a nyugati nemzetek a műveltségnek legalább tízszeresével rendelkeznek, mint mi szegény, elmaradott, árva magyarok. Ha így igaz, úgy kiszámíthatják már mostan, mikor térhet vissza büntetlenül a többi emigráns. He feledjük el, hogy a párizsi 1871-ik évi kommúnt kéthónapos garázdálkodása után úgy leverte Mac Mahon tábornok, hogy csak Párizs utcáján 6.500 kommünard esett el karddal kezében. Nálunk egy sem esett el. Ne feledjük el azt sem, hogy a párizsi kommúnnek nem volt követője egész Franciaországban. Nálunk — tudjuk miért — az egész országra sikerült kiterjeszteni Kun Béla uralmát. Mi nem vagyunk bosszúálló nemzet. Egy-két pertörlés máris mulatja ezt. Műveltek is vagyunk valamennyire, maguk ezek a mi vádlóink elismerik, hogy legalább tizedrésznyre vagyunk olyan műveltek, mint a művelt franciák. Tudjuk azt is jól, hogy Franciaország 1883-ban, tehát 12 évre a kommün bukása után hozta meg az általános amnesztiatörvényt. Mi is meghozzuk. De ha a franciák tízszer olyan műveltek, talán akkor nekünk tízszer annyi idő múlva is elég lesz meghoznunk.

HEGEDŰS KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A tengeri leszerelés kérdése — Az olasz trónörökös utazása — A francia kormányválság és Tardieu kabinete — A német népszavazás. A Stresemann-politika folytatója — A keleti jóvátételek kérdése. Az angol belpolitika összefüggései ezzel; az angol-orosz érintkezés. A Thomas-féle javaslatok, az indiai alkotmánykérdés — Nadir khán — A cseh választások —*

OLASZORSZÁG válaszolt elsőként a brit kormány részéről a washingtoni kabinettel egyetértésben a három másik tengeri nagyhatalomhoz —r Itália-, Franciaország-, Japánhoz — intézett meghívásra. Mussolini okos és ügyes taktikai mozdulattal nemcsak megelőzte Franciaországot azzal, hogy a januárra tervezett tengeri leszerelési konferenciára szóló meghívást rögtön elfogadta, hanem azzal is, hogy Olaszország megjelenését semmiféle feltételhez vagy fenntartáshoz nem kötötte. Ezzel a taktikai lépéssel egyrészt igen jó benyomást keltett Londonban és Washingtonban és másrészt példája nyomán Franciaország is kénytelen volt sietni a válaszadással, mégpedig a szintén fenntartás nélküli válasszal. Az október 15-én kelt olasz válasz után néhány nappal beérkezett a Foreign Office-hez a Quai d'Orsay és a tokiói kormány elfogadó válasza is, úgyhogy a londoni konferencia megtartása most már biztosítva van. Megmarad azonban a nehezebb kérdés: a megegyezés lehetőségének a biztosítása. Ezt az érdekelt hatalmak előzetes tárgyalásokkal akarják elérni és pedig kétféle módon. Egyrészt a londoni konferenciára kiküldött japán delegáció hamarabb hagyta el hazáját, mintsem szükséges lett volna ahhoz, hogy január végére megérkezzenek az angol fővárosba. Amerikán keresztül való útjában ugyanis megáll Washingtonban, hogy a máris folyó diplomáciai tárgyalások folytatásaképpen előbb a japán-amerikai és azután, Londonban, a japán-amerikai-angol előzetes megegyezés lehetőségeit megvitassa. A másik mód a francia-olasz ellentét kiegyenlítése, illetve a francia-olasz ellenállás leszerelése azokban a kérdésekben, amelyekben e két európai nagyhatalom érdeke ellenkezik a két atlanti hatalom érdekeivel és felfogásával. Mussolinit fölüeny politikai judíciuma itt egy újabb helyes taktikai lépésre bírta: ugyanaznap, amikor a londoni olasz nagykövet átnyújtotta a válaszjegyzékét Hendersonnak, azt javasolta Párizsban, hogy a két középtengeri nagyhatalom igyekezzen a köztük fennálló ellentéteket közvetlen tárgyalások útján még a londoni konferencia előtt elsimítani.

Az ellentét abban áll, hogy Olaszország a tengeri haderő minden nemére a teljes paritás elismerését kívánja Franciaországtól (amit különben a csatahajókra nézve már az 1922-es washingtoni konferencia szentesített 1931 végéig). Olaszország érvei e követelése mellett egyszerűek és meggyőzőek: Olaszországot szinte minden oldalról a tenger határolja, ha tehát flottája gyengébb, mint a másik legnagyobb középtengeri hatalomé, ez utóbbi tálhatalma Itáliára nézve igen kényelmetlenné válhat, eltekintve attól, hogy fűtőanyag és élelmezés szempontjából is szinte teljesen a tengerre van utalva, úgyhogy egy effektív blokádnak életerét vágná el. Franciaország ezzel szemben arra hivatkozik, hogy az ő flottája nem állomásozik csak a Közép-tengeren; hogy annak az atlanti partokat és a La Manche vidékét is védelmeznie kell, sőt fenn kell tartania az anyaország összeköttetését a távoli kolóniákkal is, nem is számítva ázt, hogy az afrikai gyarmatokról az anyaország segítségére küldendő csapatok szállítását is biztosítania kell. Míg a francia-olasz tárgyalások a közbejött francia kormányválság miatt még eddig nem indulhattak meg, addig másrészt Olaszország, hír szerint, mérlegelés tárgyává tette, vajjon nem tehetne-e eleget az angolszász hatalmak ama kívánságának, hogy a tengeralattjáróról, mint háborús eszközről lemondjon. Ilyen irányú puhatolódzását Londonban és Washingtonban, úgy látszik, jól fogadták, úgyhogy friss mozgékonyt eláruló politikai akciója ebben a kérdésben más hatalmakkal szemben bizonyos kezdeti sikert hozott neki.

OLASZORSZÁGNAK ez az október igen mozgalmas hónapja volt. Október 22-én indult el trónörököse Brüsszelbe, hogy eljegyzését Mária Jósé belga királyi hercegnővel, Albert király és Erzsébet királyné leányával megülje. 23-án érkezett Brüsszelbe a belga főváros lakossága igen meleg fogadtatása közepett; 24-én koszorút tett le az „ismeretlen katona“ emlékművére s e ceremónia közben egy olasz fuoruscito — politikai emigráns és kommunista desperádó revolveres merényletet kísérelt meg ellene, amely szerencsére nem sikerült. A merénylet a fasiszmusnak és a fasiszmussal magát egynek valló dinasztíának szólt és célja nyilvánvalóan az volt, hogy ezt a két faktort, amely Olaszország nagyságáért vállvetve dolgozik és küzd, egymással szembeállítsa s így belső meghasonlást hozzon létre. A gondviselés megóvta Olaszországot minden tragikusabb következménytől. A fiatal és népszerű piemonti herceg sértetlen maradt és a dinasztia a merénylet után csak tökéletesebben érzi egynek magát a néppel és a fasiszmussal, az olasz nemzet új nagyságának megteremtőjével.

Míg a világ minden részéből üdvözlések és szerencsekívánatok keresték fel a királyt, a trónörököst és a Dúcét, addig a merénylet egy új olasz-francia viszálykodás magvait hintette el. A viszálykodás lényege nem új, de a merénylet friss tápot és erőt adott neki: A polémia tényleg nagy erővel indult meg az olasz sajtóban az ellen, hogy Franciaország a politikai azilum jogát oly bőkezűen értelmezze, hogy a Francia Köztársaság, s különösen a főváros területén — hol a merénylő az utolsó évben tartózkodott, antifasiszta egyesületekben részt vett és ahonnan a merénylet elkövetése céljából Brüsszelbe utazott a szomszédállam alkotmányát és biztonságát veszélyeztető összeesküvéseket lehessen szőni, szinte a rendőrség orra előtt. Az időközben megalakult új francia kormánynak egyik fontos feladata lesz ezt a kérdést megoldani. Mindenesetre könnyebb lesz az igen erélyes és jobboldali szellemű Tardieu-nek olyan megoldást találnia, amely a Francia Köztársaság tradícióinak és az olasz állam legitim kívánságainak — egyaránt megfeleljen.

A HÁROMHÓNAPI szünetelés után összeülő francia kamara első megnyilatkozása és cselekedete a Briand-kormány megbuktatása volt.

Briand tudvalevőleg Poincaré hirtelen megbetegedése után, júliusban, kormányt alakított azzal a kimondott célzattal, hogy a Young-tervet tető alá hozza és erre a kamara neki határidőre szóló előzetes bizalmat szavazott* A nagy európai változatlanul megtartotta Poincaré kormányát, minekutána egy nagyobb és újabb, a radikálisok szerint kiszélesített koalíció megalakításán! irányuló kísérlete nem kecsegtetett sikerrel. A terv az volt, hogy ezzel a jól-rosszul együtt tartott kormánnyal a német reparációk s így a béke likvidálásának kérdését megoldják, az ősszel összeülő kamara pedig már csak a kész művet szankcionálja. Ha majd ez a jobboldal támogatásával sikerült — valószínűleg ez volt Briand gondolata — akkor megalakíthatja a szíve belső meggyőződése szerint inkább balfelé orientált kabinetjét. A sors azonban másképp döntött. A Young-terv október végéig nem került tető alá, az érdekelt kormányok nem fogadhatták el végérvényesen és így az összeülő kamarának, Briand kívánságára, az lett volna a feladata, hogy a bizalmat további három-négy hónapra újból előlegezze a kormánynak és csak aztán döntsön, magával a ratifikálás céljából eléje kerülő megegyezéssel együtt, a kabinet sorsáról is. Lehet, hogy Briand belefáradt a miniszterelnöki gondok viselésébe, mert magatartása, tudniillik az a tény, hogy megtagadta a kormány külpolitikájára vonatkozó közelebbi felvilágosítást és vak bizalmat követelt a kamarától, egyenesen kihívta a lappangó ellenállást. A kamara október 22-én 288 szavazattal 277 ellen megvonta a bizalmat a kormánnytól. Briand még aznap este beadta lemondását s ezzel egy igen hosszú és kényelmes válság vette kezdetét — egyike a leghosszabb válságoknak a Francia Köztársaság történetében.

A Briand-t megbuktató szavazatok legnagyobb kontingense a baloldali pártok köréből került ki, különösen a radikális szocialisták szolgáltatták a zömét — tehát azok, akik elvben és kivételben teljesen egyetértettek a Briand-kormány külpolitikájával. Ezért Doumergue elnök a radikális szocialisták vezérére, Dalacüer-t bízta meg kabinetalakítással. Ha Daladier missziója sikerül, az a helyzet állott volna elő, hogy a poincarista nemzedék blokk kamarájából, amelynek jobboldali jellege kétségtelen, egy szocialista-radikális koalíció és kormány került volna ki. A szocialisták parlamenti képviselője hajlandó lett volna erre a házasságra, de a szocialista párt nagytanácsa megtagadta az együttműködést, mivel a radikálisok szociális és gazdasági programja nem felelt meg a párt elvi álláspontjának és az együttműködés, dacára a kormányrajutás előnyeinek, a hagyományos politikától való eltávolodás kapcsán, helyzetének lényeges rosszabbodását idézhette volna elő. Ezzel a Daladier-kombináció meghiúsult — különös utóöngéje volt, hogy bár Briand hajlandó lett volna a rusztikus baloldali vezért támogatni, ez utóbbi kudarcért mégis a politikai porondon nála összehasonlíthatatlanul ügyesebb és fölényesebb lemondott miniszterelnököt akarta felelőssé tenni. Még egy kísérlet kudarca után, melyre Gémentel radikális szenátor vállalkozott, az elnök André Tardieu baloldali republikánust bízta meg kabinetalakítással, akit húsz év óta mint „fiatal embert“ s a jövő reménységét ismer a francia közélet, s aki erősen a nemzeti irány és a jobboldal felé hajlik. Tardieu ügyes taktikával szintén megkísérelte a radikálisok bevonását, de amikor ezek nem álltak kötelnek, nem hagyta magát elkedvetleníteni, hanem *téljes biztonságérzéssel megalakította a centrumból és a mérsékelt jobboldalról összeállított kabinetjét, amely, egynéhány relatíve fiatalabb erőteltekinve, tulajdonképpen ismét a Poincaré-koalícióra támaszkodik.

André Tardieu-nak, ennek az erős, pozitív tudású, céltudatos és megingathatatlan akarátú embernek, aki mint diplomata kezdte, mint újságíró — a Temps munkatársa — folytatta pályafutását és tizenkét évvel ezelőtt lett először miniszter, nagy önbizalommal végrehajtott első kísérletét eddig

teljes siker koronázta. A kamarának nemzeti jellegű és céltudatos vezetésre volt szüksége. Poincaré óta nem érezte a vezető erős kezét és így, úgy látszik, örömmel üdvözölte Tardieu-ben a sors emberét. Az új kabinetben is úgy látszik domináló a külpolitika s ezt magától értetődően nem lehetett másra bízni, mint Briand-ra, a megbékülés politikájának bűvésze. Ezzel biztosították a francia külpolitika vonalának kontinuitását. A nagyszerű öreg varázsló igen hatásos beszédben tett hitet a Németországgal való kibékülés és a Rajna-kiürítés politikája mellett, magával ragadva nemcsak a baloldalt, mely úgylát egyetértett vele, hanem a jobboldalt is, mely őt eddig állandóan támogatta. Szinte patétikus magaslatoakra emelkedett, amikor azt kérdezte a kamarától — Stresemann sorsára utalva: „Hát meg kell-e halni az embernek, hogy bebizonyítsa őszinteségét?”

Hogy széles, népszerű bázist adjon a kormánynak, Tardieu adóleszállításokat és igen jelentékeny közmunkákat helyezett kilátásba; hogy pedig a jobboldalt megnyerje a kormány támogatására, a hágai egyezménynek a Rajna kiürítésére vonatkozó kötelezettségét oly módon fogalmazta meg, mintha az nem egyedül a Young-terv ratifikációjától függne. A Németországban erre mutatkozó elégedetlenségre a miniszterelnök szavait viszont oly módon magyaráztatta ki — de csak a sajtóban —, hogy ezek után a rajnai harmadik zóna kiürítése, amennyiben a második hágai konferencia teljesen befejezi az előmunkálatokat és a német Reichstag idejében ratifikál, 1930 június 30-áig immár nem lehet kétséges. Az új francia kormány, programja alapján, hetvenkilenc főnyi többséget kapott: 332 képviselő szavazott mellette és 253 ellene.

NEM KÖNNYÍTETTE meg a Németbirodalom helyzetét, de viszont a nacionalista ellenzék Franciaországban felbátorította a német nacionalistáknak a Young-tervről népszavazást kívánó javaslata. A javaslat megkapta az összes birodalmi szavazók 10%-ának aláírását — 41.278,897 szavazatból 4,133.812-t — tehát a referendumot meg kell tartani, minthogy a Reichstag a benyújtott törvényjavaslatot kétségtelenül el fogja utasítani. Hogy Hugenbergék a nacionalistákra az utolsó választásnál leszavazott hétmillió szavazat közül csak annak három ötödét tudták rendkívüli erőfeszítéssel javaslatuk mellett megmozdítani, mutatja, hogy akciójuk eredménye kizárólag a német közvélemény felizgatása volt, amelyet még a december 22-én megtartandó népszavazásig lázban tartanak. Ahhoz ugyanis, hogy a népszavazás sikerre vezessen, az összes választók abszolút többségének kellene megnyilatkoznia, — 21.000,000 szavazat összeszedéséről pedig még csak nem is álmodhatnak a sajnos, rendkívül kevés politikai ítélőképességgel bíró német nemzetiek.

Közben Stresemann örökét végérvényesen Curtius birodalmi gazdasági miniszter vette át, a német néppárt másik képviselője a birodalmi kormányban. Curtius, Stresemann egyik legintimebb barátja volt és mint birodalmi gazdasági miniszter résztvett a hágai konferencián, tehát nemcsak legjobban ismeri a hágai egyezmények létrejöttének körülményeit, hanem valóságos végrendeleti letéteményese Stresemann elgondolásának és jövő politikai koncepciójának. Helyesnek látszik tehát, hogy a birodalmi kancellár xsem hagyta magát sem saját pártja, sem a centrum zúgolódása által elriasztani attól, hogy Stresemann helyére a német néppárt képviselőjét — Curtiust nevesse ki.

A HÁGAI KONFERENCIA a Young-terv értelmében még megoldandó kérdésekre egy sorozat albizottságot küldött ki, amelyeknek feladata különböző technikai és pénzügyi politikai kérdések megoldása. A jegy-

bankok elnökei által delegált szakértőkből összeült bizottság, mely Baden-Bädenben a Nemzetközi Bank alapszabályait állította össze, már be is fejezte működését és terjedelmes elaborátumát az összehívandó hágai konferencia, illetve a német reparációban érdekelt kormányok elé terjesztette.

Az úgynevezett nemnémet reparációkkal vagy másképp „keleti jóvátétellel“ foglalkozó albizottság távolról sem tudott ilyen sikert felmutatni. Bulgária bejelentette képtelenségét a rá kivetendő reparáció fizetésére és szakértő bizottság kiküldését kérte; Ausztriával, melyre nem is akarnak jóvátételt kiróni, formális nehézségek miatt nem tudtak oly gyorsan meg-
egyezni, mint az tulajdonképpen várható lett volna.

Magyarországnak ajánlatot nem tettek, de azt a kívánságot terjesztették elő, mondjon le a békeszerződésnek, a magyar állampolgároknak az utód-
államokban fekvő vagyonát az elkobzástól védő 250. cikkében foglalt jog-
biztosítékáról, mely megnyitja számukra a döntőbírósi utat. Viszont, bár minden egyéb kötelezettségét az úgynevezett átengedett államvagyonnal kompenzálnak jelenének ki, mégis fogadjon el egy később megállapítandó további „jóvátételt összeget“, melyet 1944-től 1966-ig törlesztene le. Magyarország a békeszerződés által neki koncedált egyetlen jogbiztosítékról való lemondást természetesen megtagadta. Hiszen még ha bele is egyezett volna ebbe a jogfeladásba, amely a békeszerződésnek in peius revíziójával lenne egyértelmű, még akkor is kénytelen lenne jóvátételt fizetni 1943 után, hogy visszanyerhesse pénzügyi önrendelkezését és megszűnjék a hitelező államok zálogjoga Magyarország államjövödelme felett. A 250. paragrafussal, eltekintve a döntőbírósi eszmén esett sérelemtől, ma még pénzben felbecsülhetetlen ingó és ingatlan vagyon veszne el a magyarság számára a három utódállam területén. Nincs magyar kormány és magyar parlament, amely ezt a jogfeladást, bármilyen erkölcstelen nyomás alatt is, szentesíthetné. Magyarország kérdésében az albizottság tehát csak azt jelentheti, hogy a tervezett megegyezés — bár ez nagyon eufemisztikus cím annak a megjelölésére, amit velünk megkísértettek — nem sikerült. A második hágai konferenciára összeülő államférfiak feladata lesz, hogy újabb megoldást találjanak. Ha a régi nyomdokon haladnak tovább, akkor a tárgyalás Hágában is kilátástalan lesz. Ha valóban a méltányosság és igazság szellemében keresnek megoldást, akkor a magyar kormány részéről, mint eddig is, a legnagyobb megegyezési készséggel fognak találkozni. De jogfeladásra nem hajlandó Magyarország, öt jóvátétel fizetésére kötelezni pedig erkölcsi és anyag képtelenség.

A keleti jóvátétel válságának egyik oka a hágai konferencia lefolyásában keresendő. Snowden, kincstári kancellár, Nagy-Britannia képviselője az augusztusi hágai konferencián tudvalevőleg a Young-terv revízióját követelte. Nagy-Britannia hozzájárulását végül is attól tette függővé, hogy azokat az összegeket, amelyekkel Nagy-Britannia az eredetileg a spaai konferencián a szövetségesek között megállapított s a német jóvátételi fizetésekre alkalmazott felosztási kulccsal szemben a Young-tervben foglalt felosztási kulcs alapján, megrövidült, visszatérítsék a brit kincstárnak. A szövetségeseknek Hágában tudvalevőleg engedniük kellett s a britek 44 millió aranymárkát kitevő követelését részben saját számlájukra vállalták, részben azt remélték, hogy az úgynevezett felszabadító adósságból, melyet Csehország köteles fizetni, és a Németország volt szövetségesei által fizetendő jóvátételekből megtéríthetik. Ez az oka annak, amiért a kisantant zsarolását Magyarország terhére fedezik, tőle jogfeladást követelnek és zsebéből újabb összegeket akarnak kicsikarni. Nem mintha a kisantant nem kísérletté volna meg ezt az épületes manővert különben is, de ezek nélkül az előzmények nélkül bizonyára nem talált volna arra a támogatásra, mely most még osztályrészül

jutott. A Snowden által az egész brit közvélemény lelkes tapsai között a szövetségesekre erkölcsi és méltányossági okokból is gyakorolt nyomást tehát ezek, megható szolidaritással, nem erkölcsi okokból és méltánytalanul tovább adják — hiszen ez megdönthetetlen fizikai törvény. Viszont az azóta lefolyt események mindjobban megvilágítják azokat a taktikai okokat, amelyek a munkáskormányt szövetségeseikkel szemben a hágai szokatlanul éles fellépésre bírták, utóvégre mégis igen csekély anyagi előnyökért. A munkáskormánynak mindenekelőtt presztízs-sikerekre volt szüksége, hogy megalapozhassa hatalmát és hogy egyrészt beválthassa a választási hadjárat alatt tett igen messzemenő politikai ígéreteit, másrészt, hogy mentséget találjon azokra az ígéretekre, amelyeket nem tudott beváltani. Ezt a presztízstöbbletet csak a külpolitika vonalán kereshette. Így jött létre a hágai erőszakos nyomás és ez volt a főoka — a labour doktrinairizmus kétségtelenül jóhiszemű ösztönzésétől eltekintve — MacDonald amerikai útjának is. Nemzeti és külpolitikai presztízsből meggazdagodva, a munkáskormány, miután e tőkét bölcs előrelátással megszerezte, két dolgot megkockáztathatott: egyrészt a diplomáciai viszony felvételét a szovjettel: azaz az egyik választási „pledge“ beváltását, másrészt a munkanélküliség leküzdésére J. H. Thomas lord pecsétőr által kidolgozott igen szegényes program bemutatását, a nélkül, hogy bármelyikbe is belebukott volna.

Amit még júliusban Henderson ugyanazon feltételek mellett nem mert megtenni, azt októberben már nyugodtan bevállotta az Alsóházban. Júliusban kötelezte magát arra, hogy az Oroszország háborús és háborúelőtti adósságainak elismertetése s a birodalom területén űzött szovjet-propaganda megszüntetésére vonatkozó előzetes garancia nélkül nem veszi fel a diplomáciai viszonyt a szovjettel. Októberben néhány napi tárgyalás után megegyezett Dövgalevszkij párizsi szovjetnagykövettel a diplomáciai viszony rögtöni felvételében — a vitás kérdéseket pedig nyitva hagyták a későbbi közvetlen diplomáciai tárgyalásokra. A választási ígéretet be kellett váltani, dacára annak, hogy presztízsz-vesztéssel járt, hiszen a szovjetsajtó ma már nyíltan gúnyt űz a munkáskormányból, amely, mondják, teljesen meghátrált a szovjet előtt, hiszen a III. Internacionale a megegyezés értelmében semmire sincs kötelezve s nyugodtan folytathatja — elsősorban Indiában — felforgató propagandáját. Viszont abban biztos lehetett a kormány, hogy ezen a kérdésen nem bukhatik meg a parlamentben. A konzervatívok, Baldwin és Chamberlain vezetése alatt, súlyos kritikával illették a kormány eljárását, de viszont a párt tagjai olyan számban tartózkodtak a szavazástól, hogy a laboumak még akkor is többsége lett volna, ha Lloyd George és liberálisai nem szavaznak velük. Ma és ilyen kérdésben nem lehet megbuktatni a munkáskormányt, mert összeszedett nemzeti presztízskének talapzatán választatna és tavaszra többséggel kerülne be a házba.

A konzervatívok tehát arra várnak, hogy a munkanélküliség, az ipari válság és különösen a szénválság kérdésében fenyegető belső meghasonlás gyengítse a munkáskormányt, azaz azok a gazdasági és szociális problémák, amelyekben a labourpárt jobb- és balszárnya nemcsak eltérő elveket vall, hanem szükségképpen eltérő taktikát is követ. Az uralmon levő jobbszárny a fokozatos haladás híve és minthogy kormányon akar maradni, kénytelen a helyzet követelményeivel számolni, tehát csak olyan politikát követhet, amelyben legalább a liberálisok támogatására számíthat. A Maxton—Wheatley-féle balszárny pedig a radikális, tökeellenes mozdulatok híve és a nacionalizálásban látja az ipari krízis megoldását. Ezért egyik oldalon sem fogadták olyan maró gúnnyal Thomas lordpecsétőr javaslatait, amelyek lényegükben konzervatív vonalakon haladtak és nem jelentettek mást, mint 42 millió fontos beruházási tervet, amellyel, az ő számításai szerint, közvet-

lenül körülbelül félmillió embernek biztosítana munkát, liberális és konzervatív oldalról tulajdonképpen nem is illetik őt más kritikával, mint hogy kisajátította Lloyd George avagy Neville Chamberlain programját. Kétségtelen, hogy a Labour-party eme legtekintélyesebb tagja, akitől nagyon sokat vártak, nem mutatott valami sok invenciót Anglia legfőbb, legsúlyosabb problémájának kezelésében. A gazdasági és szociális probléma tehát megmarad a maga egészében annak a mindig nagyobbodó akadálnak, amely a labourkormánynak növekvő nehézségeket fog okozni és amely, esetleg a későbbi fejlemények során, végzetessé is válhat számára.

Másik kellemetlenné válható vitája a labourkormánynak az indiai probléma körül folyt le. Lord Irwin, India alkirálya, félévi szabadsága után hazatérve hosszabb nyilatkozatot tett Delhiben a brit kormány indiai politikájáról, annak távoli végleges céljaként az Indiának megadandó „Dominion“-jogállást jelölve meg. Ez a nyilatkozat elvi természetű vihart provokált: liberálisok és konzervatívok egyértelműen támadták a kormányt az Alsóházban éppen úgy, mint a Lordok Házában, azzal vádolván meg, hogy az alkirály nyilatkozata, melyet a felelős kormány utasítására tett, elébe vág az úgynevezett „statutory commission“, a Sir John Simon elnöklete alatt álló parlamenti bizottság munkálatainak, amely most dolgozza ki a jövő év elején az Indiának adandó alkotmányról a parlamentnek beterjesztendő jelentését. A kormány tényleg elkövette azt a hibát, hogy a bizottság megkérdezése nélkül hatalmazta fel az alkirályt nyilatkozata megtételére, de súlyosabb következmények nélkül sikerült megvédenie álláspontját azzal, hogy az alkirály csak megismételte, amit előbbeni kormányok — többi közt Birkenhead lord, a konzervatív kormány indiai államtitkára, — végcélként ígértek. Az indiai közvélemény megnyugtatót célzó közeledés tehát nem jelenti azt, mintha a kormány már most ilyen irányú alkotmányt javasolna India számára. Természetesen meg fogja vágni a „statutory commission“ javaslatát, hogy azután egy az indiai törvényhozó gyűlés és az indiai szuverén államok képviselőinek jelenlétében tartandó közös konferencián dolgozzák ki a brit parlament elé terjesztendő alkotmánytervezetet.

INDIA ÉSZAKNYUGATI HATÁRÁN az év folyamán oly nyugtalanítónak látszó politikai helyzet a legutolsó hetek alatt megnyugtatóbban alakult. Sirdar Nadir kán, Amanullah volt hadügyminisztere, tavasszal, a volt király próbálkozásainak balsikere után, saját eszközeivel offenzívát indított a kabuli trónbitorló ellen. A nagytekintélyű férfi mozgalmához — aki szintén az Afganisztánnak kétszáz év óta dinasztiaikat szolgáló Durani-törzsből származik — sikerült az ellenállást az egész országban megszervezni. A különböző afgán törzsek egymásután csatlakoztak hozzá és októberben már Kabul sem tudott szembeszállni az ő koncentrált erőivel. Október 8-án a főváros Nadir kezébe került és néhány napra rá az összegyűlt törzsfők királlyá kiáltották ki a győzelmes vezért, akit ebben a méltóságban a két elmenekült uralkodó, Amanullah és Inayatullah is elismert. A leverte lázadó vezér, Bacszi-Szaka-ö, aki Habibullah néven bitorolta a trónt, Nadir kezei közé került, s az új király őt, rokonaival együtt, november 2-án agyonlövötte. Ezzel a véres epizóddal a majdnem egy évig tartó afgán belső krízis, úgy látszik, véget ért. Nadir kán, áld európai műveltségű ember — néhány évig párizsi követ is volt — a józan, lassú reformok útját óhajtja követni. Ha a külső és belső jelek szerint ítélnünk, inkább angolbarát, mint szovjetbarát, de valószínűleg igyekezni fog a két nagyhatalom között az egyensúlyt fenntartani.

OKTÓBER 27-én megtörténtek a választások Csehországban és a Szlovenszkón. Az eredmény több szempontból érdekes. Elsősorban erős eltávolodást jelent a kommunizmustól; a kommunisták 11 mandátumot veszítettek, parlamenti állományuk 25%-át; veszteséget szenvedtek a klerikális pártok is: a cseh néppárt 31-ről 25-re, a tót néppárt (Hlinka pártja) 23-ról 19-re apadt; megszaporodtak viszont a cseh agráriusok — i mandátummal (45-ről 46-ra), a cseh szociáldemokraták 10-zel (29-ről 39-re), a cseh nemzeti szocialisták 25-ről 32-re, a német szociáldemokraták 17-ről 21-re, a német agráriusok száma (16) változatlan, a német nemzeti szocialisták 7-ről 8-ra szaporodtak, míg a német nacionalisták hármat veszítettek s 10-ről 7-re csökkentek. Új pártokként jelentek meg a lengyelek és a zsidók, akiknek négy mandátumra sikerült szert tenniök, és a választási reform pártja, amely három mandátumot nyert.

Örvendetes, hogy az egyesült magyar pártok 18.000-nél több szavazatnyereséget könyvelhetnek el, habár parlamenti reprezentánsaik száma nem is növekedett (9 képviselő és 5 szenátor). De viszont nem nagyon épületes látvány volt Hlinka páter viselkedése, aki, amikor Tuka Béla, a számára legnehezebb kerületben, a magyar többségű kassaiban, az első tumusban nem tudott mandátumhoz jutni, a szlovákok szerencsétlen mártírját sietett elejteni, hogy maga és pártja számára a kabinetbelépés lehetőségét fenntartsa — esetleg más motívumokból is.

A kormányalakítás viszont nem könnyű. Udrzal miniszterelnök számára, akit az elnök megbízott kabinetalakítással, különböző kombinációk lehetségesek: tiszta polgári koalíció vagy agrárszocialista koalíció. Az előbbi esetben a klerikális pártok részt vehetnének, a német nemzeti szocialisták is, míg utóbbi esetben a német szocialisták s a német agráriusok léphetnének koalícióba a cseh agráriusokkal és cseh szocialistákkal és nemzeti szocialistákkal. A hegyek most vajúdnak ezzel s a kormányprogram a koalíció összetétele és színárnyalatai szerint fog kialakulni, ami mindenesetre a programmok s a politikusok imponáló rugalmasságára vall.

OTTLIK GYÖRGY

A „FELSZABADÍTOTT» SZLOVENSZKO¹

— Srobár kommentárja Felső-Magyarország elvesztésének történetéhez —

Igen érdekes a könyv ötödik fejezete, mely a magyar belügyminisztériumból származó aktákat és emlékiratokat ismertet. Miképpen kerültek ezek az akták Srobár tulajdonába? Az összeomlás utáni időszakot, különösen pedig a kommunizmus idejét felhasználhatták a magyar irattárak megdézsmálására.² Srobár két emlékiratot ismertet, melyek a tót kérdésre vonatkoznak.³ Ezen emlékiratok egyikét Berzeviczy Jenő túrócszentmártoni határrendőrségi tisztviselő írta, a másikat egy a tót politikai körökben jártos, valószínűleg tót nemzetiségű politikus. Mindkettő igen alaposan, részletességgel tárgyalja az akkori tót politikai, gazdasági és kulturális viszonyokat. Néhol túloznak, ez azonban pszichológiai okokra vezethető vissza, így például Hurban-Vajansky ruszofiUzmusának említésekor.

Szükségesnek tartom ez alkalommal kiemelni, hogy Hurban-Vajansky, midőn az oroszországi cseh-tót mozgalomról értesült, mely akkor még a Romanov-dinasztia egy tagját akarta az alakítandó cseh-tót állam uralkodójává tenni, erről a cseh-tót államalakítási tervről és általában a cseh-tót egyesítésről következő nyilatkozatot tette közé:

„Már régebben értesültem arról, hogy a Kievből megjelenő „Csechoslovak“ című lap 1914 szeptember 24-i számában egy bizonyos „cseh-tót bizottmány“ határozata közöltetik, mely szerint a háborúnak szerencsés befejezése esetében a tótok által lakott megyék a cseh királysághoz csatoltatnának és ilyenformán a tótokat odaajándékoznák a cseheknek. Erre az abszurd butaságra nem is kellene érdemlegesen reflektálni, mert nincsen olyan tót, aki az övét elárulva, mint valami tárgyat hagyná magát eladni és megvásárolni és nincsen tót, aki azon tót hazafiak évszázados alapelveiről lelépve, akik inkunabulumaikban ország és király előtt számtalanszor bebizonyították hazájuk iránti hűségüket, törvénytelen és hazaellenes úton akarna haladni. Habár nehéz és nagyon zavaros időköt élünk, kijelentem, biztosan tót konpatriotáim érzelmei és meggyőződése alapján is, hogy hasonló bűnös képzelődések soha eszembe nem jutottak és megvetéssel fordulok el ezektől a rosszindulatú, nekünk csak ártani akaró intrikáktól és kísérletektől. Különböen erre a kérdésre még visszatérünk, hogy világosan bebizonyítsuk a hasonló abszurdítások teljes lehetetlenségét.

Túrócszentmárton, 1915 július 17.

*Hurban-Vajansky Svetozár: „ **

Erről a nyilatkozatról azonban mélységesen hallgat úgy Srobár, mint a csehek is, mert ez itt döntő dokumentum arra nézve, hogy a tótság nem kívánta a cseh-tót nemzetegységet.

Srobár könyvének hatodik fejezete egy magyar belügyminiszteri ren-

¹Lásd Magyar Szemle VI. k. 396., VII. k. 108. és 206.

²Mindenesetre jó lenne megvizsgálni, milyen iratok hiányzanak.

³ Az egyiknek száma: 5.021/res (5459/1915/res). Keltezése: Budapest, 1913 nov. 6. — A másinak keltezése: Budapest, 1917 okt. 2. — A többi irat, mely Srobár tulajdonában van, határrendőrségi, kormánybiztosi, főispáni jelentéseket, jegyzőkönyveket, rendeleteket, összeírásokat foglal magában.

⁴ „Národnie Noviny“ 1915 július 17.

deletré 1913-ban történt összeírást mutat be azon személyekről, akik a tót nemzetiségi mozgalomban résztvesznek. Ezt az összeírást 1918-ban kiegészítették.¹ Tizenkilenc megyében 526 nevet írtak össze, tehát a lakosságnak csak 0.03%-át találták megbízhatatlannak. Átnézve azonban a névsort, legalább is a fele elhagyható, mert a politikától távol álló személyek is fordulnak benne elő, azonkívül a tót nemzetiségi érzést némely megyei főispáni összeíró összetévesztette az állam ellen irányuló megbízhatatlansággal, úgyhogy valóban alig maradna 0.015%.²

AZ ÖSSZEOMLÁS Srobárt Prágában találta, hol az ideiglenes cseh-tót kormány tagjává választották. November 4-én érkezett Prágába az első szlovenszkói jelentés, melyet Hodoninból Kolisek és Krajdk küldtek. E szerint a nép mindenütt rabol, a határmenti területeket a magyar hatóságok elhagyták. Ajánlatos lenne egy cseh bizottmányt kiküldeni, mely Szlovenszkót rögtön hozzácsatolná a cseh területhez, különben változás állhatna be. Legalább 1.500 katona kellene. A tótok akarják az egyesítést, azonban rögtöni rendcsinálással. (Úgy látszik ez volt a lakosság szemében akkor a legfontosabb.)

A Prágából kiküldött futárok a teljes felbomlás, anarchia és bolsevizmus híreit hozták. Felszerelt katonaság Prágában nem volt, a prágai cseh nemzeti bizottmány 90 csendőrt adott a Srobár vezetése alatt álló bizottmány mellé (Blaho, Dérer, Stefanek), hogy csináljon rendet Szlovenszkón. Brűnben kapott ez az expedíció 7 géppuskát és további 70 csendőrt, valamint 90 katonát. Innen küldtek a Vlára-szoroson keresztül a határmenti nép felfegyverzésére 200 fegyvert, mert híre érkezett, hogy Vágújhelyen a felfegyverzett lakosság a fosztogató nép közül 60 embert agyonlőtt. Ez természetesen tendenciózus rémhír volt. Hodoninban megállapodott az expedíció, mely hat kémet küldött Szlovenszko vidékeire és kettőt Budapestre. A rendelkezésre álló katonai erő a következő volt: A kremsieri 25. gyalogezred egy százada, 90 csendőr és 86 katona. Megszállták a szakolca—malackai utat és sürgősen segítséget kértek Prágából. A csekély katonai létszámot toborzással sikerült valamivel emelni, mint azonban a november 6-án kelt katonai jelentés mutatja, a 25. gyalogezred századának nem volt municiója és fegyverben is hiány volt. Nem volt telefonjuk. Nem volt cipőjük és egyéb lábravalójuk, nem voltak megfelelő számú tisztjeik, nem volt pénzük zsoldfizetésre. A magyar ellenállás csak sporadikus volt, a városokban a fiatalság összeállt a fosztogató nép ellen és készült a cseh betörés ellen. Magyar katonaság nem volt sehol. Trencsénben német katonák védték a várost a fosztogatókkal szemben. November 6-án bevonult Szakolcára 80 cseh csendőr kíséretében Srobár, Dérer, Stefanek, Blaho, Kontecky, Kolisek, mint ideiglenes szlovenszkói kormány.

November 7-én Srobár Prágába siet, hogy Szlovenszko megszállását sürgesse, mert ha időt hagynak a magyaroknak, a szlovenszkói kérdés népszavazás útján való megoldását fogják keresztülvinni.

„Az egyedüli cél legyen: Szlovenszkót cseh katonasággal megszállni, gyorsan és késedelem nélkül, amíg a magyarok vereségükből fel nem ocsúdnak, így kevesebb is lesz az áldozat. Itt nem segíthet semilyen diplomáciai „kilincselés“ és semilyen politikai fortély: aki előbb teszi reá a kezét Szlovenszko-ra, az maradandóan bíni is fogja.“

¹ 2.650/1918. sz. B. M. rendelet.

² Árva megye 42, Zólyom 38, Trencsén 69, Nyitra 113, Pozsony 22, Túróc 63, Liptó 51, Szepes rí, Hont 40, Bars 2, Sáros 2, Nógrád 2, Gömör 28, Esztergom 2, Abauj 3, Budapest 18, Pest-Pilis-Solt 2, Békés 1, Torontói 2, Bácsbodrog 5 nevet jelentett be.

Felső-Magyarországot tehát sietve kellett volna megszállni magyar részről, mert hiszen védtelen volt, a cseheknek nem volt erejük. E helyett megjelent a magyar kormány megbízásából Supka Prágában és felkereste a cseh nemzeti bizottmányt. Srobár erről az epizódról következőket írja:

„Jegyzőkönyv szerint Supka előadta:

1. Károlyi kormánya feltétel nélkül a prágai nemzeti bizottmányra bizza magát.¹ Kérik, hogy a Károlyi-kormány kedvéért Magyarország integritását legalább formálisan ne érintsük.

2. Nincsenek fegyvereik, tehetjük, ami nekünk tetszik, azonban jobb lenne kímélettel. Károlyi kormányát abban a percben megbuktatjuk, mihelyt kimondjuk Szlovenszko okkupálását.

3. Hajlandók nekünk élelmet adni pénzért, háború előtti áron.

Részünkről következő választ kapta:

z. A magyar kormány magyar nemzeti tanácsok alakulását támogatja Szlovenszkon ott is, ahol nincsen magyar. Ezek a magyar nemzeti tanácsok ellenségesen viselkednek a tót néppel szemben: éretlen ifjak kézigránátokat kapnak és „büntető expedíció“ ürügye alatt gyilkolják a tót népet.

2. Magyar honvédeket küld Szlovenszkóra...

3. Megjelöljük és biztosítjuk magunknak azt, ami mienk: a Duna—Vác—Gyöngyös—Miskolc—Csap—Tokaj—Mármarossziget—Verecke.

4. A rutének hozzánk fognak tartozni.

5. Nem tűrjük tovább és tiltakozunk a magyarónok és zsidók terrorja ellen.

6. A tót nép védelmére katonaságot fogunk kiküldeni.“

Nem hihető, hogy a Károlyi-kormány küldötte ennyire felfedte volna az akkori magyar kormány tehetetlenségét. De a csehek elutasító és gögös feltételei csakis a Károlyi-kormány magatartásának tulajdoníthatók, mert ha a Károlyi-kormány mögött erőt és határozott tettekészséget láttak, vagy legalább sejtettek volna, másképp beszéltek volna. Különben Supka, áld e küldetésben résztvevő, legilletékesebb arra, hogy Srobár könyvének ezen részletét megbízhatóság és történelmi hűség szempontjából megbírálja.

Az 1918 november 4-e utáni felsőmagyarországi helyzet — Srobár feljegyzései alapján — olyan volt, hogy november 4-én a morvaországi határszéli Hodonin község nemzeti bizottmánya táviratilag kért Prágából 1.500 katonát Szlovenszko megszállására, mert a határszéleket a magyar hatóságok elhagyták, Holicson fosztogatnak, Szénic, Malacka vidékén borzasztó viszonyok. Rendet kell csinálni, akkor Szlovenszkrét mindjárt el lehet csatolni, a tótság akarja a csatlakozást, ha a rendet rögtön helyreállítják. Prágában teljesen informálatlaniok és egy raj kémlő kurírt bocsátottak szét Magyarországra. Több menekülő tót prominens megerősíti a felsőmagyarországi káoszról szóló híreket. A már említett első cseh katonai expedíció vezetőjének referátuma szerint a bolsevizmus terjed, a városi lakosság fegyveresen kezd védekezni a fosztogató nép ellen. Trencsénből november 8-án távirat érkezik, hogy a viszonyok rettenetesek, a lakosság fegyvert és katonaságot kér. Prágába mindegyre tót menekülő családok érkeznek. Árva megyében a tót nemzeti tanács vezetői között éles ellentétek fejlődtek ki. A prágai kormány nem tudta Prágába tanácskozásra hívni a tót vezetők nagy részét, csak a Vág melletti területek voltak képviselve. A cseh-tót ellentétek már akkor kezdődtek. A tótok egy klubot képeztek kezdetben, később azonban szétesett ez az egyesülés.

„A tót dolgokról— írja Srobár, — már nem döntöttek nálunk, egymás között, hanem a cseh klubokban, ahol a tótok kisebbséget alkottak és ahol igen gyakran nem volt megértés a cseh viszonyokhoz éppen nem hasonlatos sajátos tót kérdéseink iránt.“ „Ezek a hibák megbosszulták magukat némely alkotmány-törvény megalkotásánál.“

¹ Srobár szövegében: dáva sa na milost' a nemilosf, vagyis „ergibt sich auf Gnade und Ungnade“.

Sem a tót, sem a magyar intelligencia és annál kevésbé a tót nemzetnek széles rétege nem volt a bekövetkező eseményekre előkészítve. November 10-én Stika tábornokot bízták meg Prágában Szlovénia megszállásával. November 7-én 250 csendőr cseh és 100 katona megszállja Nagyszombatot. A magyar csendőrség mindenütt elhagyta állomásait. November 10-én a szakolcai ideiglenes cseh-tót kormány megbízottak nagy népgyűlést rendeztek Nagyszombatban. November 12-én a vezető cseh-tótok elmenekültek, mert híret veszik, hogy magyar katonaság jön Nagyszombat ellen. November 13-án magyar katonák kiverték a cseh csendőröket és katonákat Nagyszombatból. A foglyokat elengedték, fegyveresen, becsületszóra. (Milyen naívság!) Széniéből is kiverik a csehek, kik november 16-án 500 főnyi csapattal és 8 géppuskával visszatérnek, az ott levő tengerészkülönítményt visszavonulásra készítetik. November 24-én a csehek ismét bevonulnak Nagyszombatra. Időközben sikerül azonban magyar részről 1.000 vágón terményt, 1.500 vágón burgonyát, 1.000 vágón cukrot és nagymennyiségű egyéb élelmiszert elszállítani. Foglyul esett 100 magyar katona, a csehek zsákmánya egy páncélvonat, három vágón muníció és 25 géppuska, A csehek elleni nagyszombati harcot november 13-án organizálták az ottani magyarok, velük a zsidók.

Néhány helyzetjelentésből: Zólyom, november 14: Rend. A hivatalok nem szabotálnak. A katonaság letépte a tót zászlókat. A magyar parancsnok elégtételt szolgáltatott, a katonaság eldefilírozott a tót zászló előtt. Cseh katonaságot kérnek. Besztercebánya, november 14: Az intelligenciának egy része fél a cseh-tót államtól, meglegednének az ezeréves közös tradícióra való tekintettel egy autonómiával Magyarországon belül. Nincsenek hivatalok, nincsen élelmiszerek. Túrócszentmárton, november 15: A tót gárdát lefegyverezte a magyar katonaság, Dula Mátét és Skrovina Ottót letartóztatták. A magyarok és zsidók katonaruhában, fegyverkeznek. Jászi miniszter parancsára Dulát és Skrovinát szabadon engedték, elégtételadás, elvett fegyverek visszaadása, Tót Nemzeti Tanács visszaállítása. November 19: A magyar katonaságot elvezényelték. Buda kormánybiztos teljes elégtételt ígért. A tót gárda fegyverekkel láttatik el. Ruttkán a magyar vasutasok és zsidók között kiosztott fegyverek kiadandók. Ezek magukra hagyottan elköltözni készülnek. Ruttkán, november 14 és 15-én: 160 magyar katona Ruttkáról és Újzsolna környékéről kiverte Stika generális megszálló csapatát. A csehek sok halott visszahagyásával sietve elhagyták az országot. Liptószentmiklós, november 13: Pongrácz százados és Sándor főhadnagy 80 kilences honvéddel Královánál szétverték a csehek előcsapatát. Turánál 30—40 magyar tiszt áll. Nincsen muníciójuk. Liptószentmiklóson a tót gárdának van elrejtett gépfegyvere. A hivatalok alávetették magukat a tót nemzeti tanácsnak. Zsolna, november 18: A csehek november 16-án kiűrtették Zsolnát. Magyar katonák bevonultak. A csehek bizalmi embere jelentette a cseh katonaságról:

„Ezeknek a katonáknak magatartása igen csúnya vök, mert mindenütt raboltak, a vasúti vagonokat kifosztották és mindent magukkal vittek. Ez csúrho volt minden fegyelem nélkül és az egész környék olyan rossz benyomást keltett, hogy az egész lakosság nagyon is csehellenes hangulatú.“

Csáca, november 19: A hivatalok alávetették magukat, de a magyar katonák magyar és zsidó elemektől támogatva a Kisuca völgyéből kiszorították a csehek. Éhínség fenyeget, kékem 10 vágón lisztet.

„A cseh katonaság itt igen csúnyán viselkedett. Kirabolta az üzleteket, összeszedte az élelmiszereket és elvitte. Rendes cseh katonaságot kémelek.“

Brünn, november 16—17: A nemzeti bizottmány felkéri a kormányt, hogy forduljon táviratilag Franchet-hez segítségért Szlovenszko részére. A tót népnek nincsen sem fegyvere, sem muníciója, ki van szolgáltatva a magyar barbároknak. Általános a pánik a cseh katonaságnak Vágújhelyről és Zsolnáról való kiverése miatt. A brünni katonai parancsnokságnak nem áll semilyen katonai erő rendelkezésére Szlovenszko részére.

Stika cseh tábornok expedíciója teljesen kudarcot vallott. Néhány nap alatt szétverték.

„Ez a katonaság, még akkor is, midőn városainkban bántatlanul élt, olyan ellenszenvet keltett, hogy többet ártott a cseh névnek a békében, mint mikor szétverve szaladt Szlovenszko határa mögé.“

A csehek mindenüvé segítségért táviratóztak. Különösen az olaszországi cseh légiót szerették volna már otthon tudni. A helyzet igen veszedelemes volt rájuk nézve és ezt ki kellett volna a magyar kormánynak használnia. E helyett azonban a fősúlyt és a főeményt a Jászi-féle tárgyalásokra helyezte, holott ezek úgy a tót klub, mint a románok részéről ab ovo visszautasításra találtak. Sikerral kecsegtettek volna akkor, ha a reánk nézve előnyös katonai helyzetet Szlovenszkon teljesen kihasználtuk volna, mert mint a tót klubnak a Jászi-féle ajánlatokra vonatkozó november 16-i tanácskozásai-ból látható, igen féltek attól, hogy Szlovenszkrét katonailag elveszítik és akkor reákényszerülnek a megegyezésre és Udrzsal cseh képviselő figyelmeztette őket, hogy csak azt fogják megkapni Szlovenszkból, amire még a békekonferencia előtt reateszik a kezüket. Tehát nem akartak egyezkedni és a cseh katonasággal való megszállást követelték. Ha azonban a magyar kormány megfelelő erővel megszállotta volna ezt a területet, akkor lett volna értelme a tárgyalások iniciálásának. A Károlyi-kormány nagy taktikai hibája éppen ebben rejlik. Nem látta, hogy itt egy cseh fait accompli készül, mely a plebiscitumot mindenképpen meg akarta akadályozni. Ezek után a magyar kormány meghatalmazottal, Buchinger és Salgó november 27-én Prágában tárgyaltak árucserre (szén, élelmiszerek) tárgyában. A jegyzőkönyv nyolcadik pontja:

„Die Delegierten der Ungarischen Volksrepublik sprechen im Auftrage Ihrer Regierung den Wunsch aus, mit der Tschechoslowakischen Republik in freundschaftlich-nachbarlichem Verhältnisse zu leben und wünschen, dass auch seitens der Tschechoslowakischen Republik dieses Verhältnis eingeleitet und gepflogen werde.“

Tehát a Károlyi-kormány már ekkor elismerte a cseh-tót államot, ami a tót területről való lemondást jelentette, másrészt Jászi egyezkedési tárgyalásokat kísérelt meg a túrócszentmártoni tót nemzeti tanács néhány tagjával. Ebben az időben a csehofil tótok már hozzáfogtak a békekonferencia elé terjesztendő anyag előkészítéséhez. Kiemelendő a prágai nemzetgyűlés tót képviselői konferenciáinak anyagából a gyakori panasz, hogy a csehek nem ismerik Szlovenszkrét és szükségesnek tartották egy cseh-tót szótámak sürgős kiadását. November 23-án kinevezték Hodzsa Milánt budapesti követté, aki Jászival mégis tárgyalásokba bocsátkozott a Tót Nemzeti Tanács nevében, holott Kramarz miniszterelnök és a tót klub ezt ellenezték.

A cseh kormány Blahó Pált nevezte ki Szlovenszkóra kormánybiztossá, aki november 30-án következőket írja Srobámak Prágába.

„A helyzet nehéz és szorult. A magyarok földalatti munkája utálatos, széles és makacs.“ „Mi, akik itt vagyunk, lelkiileg és testileg le vagyunk törve. Embereink kevesen vannak, csak néhány személy, akire minden dolog hárult Keleten még rosszabb a helyzet: teljes meg nem értése katonaságunknak, keserűség és

csalódás. A nép nem fizet adót, nem akarja a krumplit kiszedni, csak rabolni és osztozkodni. Képzeld el a kőrök processzióját és a katonák — lumpok hemzsegését körülöttem.“ „Lörcinc, csak a vas centralizmus menthet meg bennünket.“ „Egész Szlovenszkon nincsen 4.500 főnyi katonaságunknál több.“

A tót képviselők klubja december 4-én 50.000 koronát kér Szlovenszko részére a cseh kormánytól. December 6-án jelentést küld a tót klubnak Zoch Sámuel, melyben a következő fgyelemreméltó kijelentések vannak.

„... az Istenre kérek Titeket, hogy az átmeneti időre ne kérjeteK valamilyen széles autonómiát Szlovenszko részére.“ „Ha mindjárt kezdettől fogva külön tartománygyűlésünk lesz, teljesen nyilvánvaló, hogy nem lennénk benne többségben. Magyarónjaink nem hajolnak meg sem az erkölcsi, sem az észbeli alapelvek, hanem csakis az erő előtt. Aki az utolsó két hetet itt Szlovenszkon átélte, tudja, hogy ez így van és különösen azért, mert nekünk itt erőnk nincsen, tehát ezt cseh testvéreinktől kell kölcsönkértünk.“

Barovszky Lajos a december 4-1 konferencián, melyen Kramarz is jelen volt, jelentette, hogy Dél-Szlovenszkon a nép informálatlan és a városok csehellenesek. December 7-én kineveztetett Srobár Szlovenszko teljhatalmú miniszterévé és december 12-én észrevétlenül bevonult munkatársaival Zsolnára, ahol aznap megtartotta első ülését a kormány által kinevezett bizottmány, melyet elárasztottak a Trencsén, Túróc és Liptó megyéből jövő deputádók. A bizottmány tanácskozásaira vonatkozó feljegyzésekből kiviláglik, hogy a magyar propagandától nagyon féltek, az élelmiszerek hiánya igen súlyos problémájuk volt, az adminisztráció részére nem voltak embereik, zsupánokat is csak rábeszélésre tudtak kapni és maguk voltak legjobban meglepve azon, hogy a magyar városok, Pozsony, Kassa, Ungvár stb. kardcsapás nélkül az ölükbe estek. Igen nagy félelmet mutattak a Mackensen hadsereg átvonulásakor. December 23-án referál Hodzsa Zsolnán és ezeket mondta:

„Pesten túrik a bolsevizmust. Egy francia brigád jön. Akkor könnyebben lehet dolgozni, diktálhatok majd. Befolyhatunk a kormány kinevezésére és programjára. Kérdés, vájjon kívánja ezt a köztársaság? Voltam a Dvoresákékkal. Jászi kidobta őket, hogy komédiát csinálnak. Nem tanácsolom, hogy őket nemzeti szempontból üldözzék.“

Srobár január n-én megtartotta Eperjesen és Kassán ünnepélyes bevonulását, mert feltétel nélkül megadta magát Pozsony, Kassa. „Csak néhány veszett magyar akarta fegyverrel védeni a városokat. Ez az egész mozgalom azonban inkább komikus volt, mint komoly katonai akdó.“ Srobár szemében ma komikus, reánk nézve súlyosan tragikus, mert mint nemcsak könyvének adatai, hanem a vele személyi polémiában állt Hodzsa közleményei mutatják, Szlovenszko és Ruszinszko a cseh-tótok részéről védtelen volt, a csehofil tótok és maga Prága is a legnagyobb szorultságban és zavarban féltek egy erélyes és egységes magyar katonai akdótól, mely a cseh fiút accomplit megakadályozta volna és a népszavazást vontatja volna maga után. Hiszen a Srobár—Hodzsa-polémiából kitűnik, hogy úgy e két tót politikus, mint Kramarz miniszterelnök és Benes külügyminiszter bevallják, hogy Szlovenszko helyzete igen kétséges volt. Hodzsa szerint, mikor november 20-án Budapestre érkezett, Szlovenszkon alig volt kétezer cseh katona és csendőr, míg Budapesten közel százezer katona nyüzsgött és állandó szállítmányok mentek északra. Azonkívül közeledőben volt a Mackensen serege és a magyar kormánynak jogában állt a belgrádi fegyverszünet 17. pontja értelmében Szlovenszkon a közigazgatást megtartani, ez pedig a népszavazási eredmény biztosítását jelentette, féltek egyúttal egy cseh-magyar háborútól is és ezért Prágában valóságos pánik uralkodott. Kramár

november 15-én írja Benesnek Párizsban, hogy pozíciójuk nagyon rossz.¹
A következő napon ismét:

„Ránk nézve a legfontosabb időpont, hogy megszálljuk egész Szlovenszót és a kassa—oderbergi vasutat. Szlovenszón presztízsünk rettentően szenved, amikor a magyarok kifelé hajtanak és sajnos, nincs elég erőnk, hogy ezt megakadályozzuk.“²

Benes párizsi válaszaiból kiemeljük a következőket. November 27-én:

„In a katonai terveket napról-napra változtatják. Legelőször megígérték a mi divíziókat és egy franciát, majd azt ígérték, hogy Magyarországról Imidének egy divíziót, most megint azt mondják, hogy először Ukrajnába kell küldeniük és mi a saját területeinket saját katonáinkkal védjük meg.“²

November 28-án:

„Kérem törekedjenek via facti minden feltűnés nélkül ezt a területet megszállni, mielőtt első katonaságunk megérkezik. Itt a fait accompli dönt. Végre kell hajtani láma nélkül és uralni kell a helyzetet. Jogot adtak erre nekünk. Erre vonatkozólag azonban a nyilvánossággal ne közöljenek semmit.“

A Károlyi-kormány pedig a helyzet teljes félreismerésével tárgyalni igyekezett a túrócszentmártoni tót nemzeti tanáccsal és később Hodzsával és békés szándékainak jeléül egy demarkációs vonalban állapodott meg, melyen túl a katonaságot visszarendelte, megtiltotta az ellenállást és az imperiumot átadta. Vájjon melyik „állmférő“³-nak kigondolása volt ez a naív taktika, azt homály fedi. Érdekes, hogy Hodzsa, mint budapesti követ, látván a reájuk nézve veszedelmes szlovenszói helyzetet és a prágai kapcsolást, tárgyalni kezdett a magyar kormánnyal. Szorította őt erre az is, hogy az antant katonai megbízottja, Vyx ezredes, ragaszkodott a belgrádi szerződéshez, ami szintén előnyt jelentett a magyar kormány részére. Érdekes, hogy eddig mindig úgy informáltott a magyar közvélemény, hogy Vyx Hodzsának legnagyobb támasza volt és éppen Hodzsa közleményeiből és az általa közzétett okmányokból kiderült, hogy Vyx Hodzsa ellen foglalt állást budapesti tartózkodása első heteiben. A magyar kormány részére megfelelő idő állt rendelkezésre a belgrádi szerződés 17. pontjának végrehajtásához. Nemcsak az idő, hanem az összes körülmények ennek előmozdítására szolgálhattak, egynek kivételével: a Károlyi-kormány politikai és diplomáciai kvalitása. Ez minden rendelkezésre álló előnyt elpusztított, mert nem vette észre és tehetségelenségében a szervezetlenség fokozására, nagy-képű diplomáciai kísérletekre pazarolta léte három első hónapját. Hodzsa a Jászival folytatott tárgyalásokhoz elhívta a Tót Nemzeti Tanács elnökét, Dula Mátét és néhány tagját, Maloviczky Pétert, Ruhmann Jánost, Barovszky Lajost, Fajnor Vladimírt, Pauliny Vilmost. Ez a tárgyalás képezi a Srobár emlékirataiban foglalt Hodzsa-ellenes támadás főanyagát. Az előtanácskozásokon megtartott Hodzsa-féle referátum arról igyekezett meggyőzni a jelenlevőket, hogy „kétszáz csendőr nem elég egy honfoglaláshoz“. A cseheknek nincsenek fegyvereik, a légiókra való számítás bizonytalan bázis. „Szlovenszko nem lehet res nullius!“ Mielőtt a Tót Nemzeti Tanács tagjai Budapestre érkeztek, Hodzsa a következő feltételeket terjesztette Jászi elé:

„1 A Dula Máté elnöklete alatt álló szlovák nemzeti tanács, mint a magyarországi szlovákság politikai képviselője, mikép azt 1918 október 30-án kiadott

¹ Benes: Szetová válka, III. 502 l.

² Benes: U. a. 506 l.

³ U. a. 524 l.

deklarációjában is megtette, kinyilatkoztatja! hogy államjogilag a csehszlovák köztársaság alapján áll. A magyar kormány ezt tudomásul veszi.

2. Attól a vágytól áthatva, hogy a nemzetek feltétlen önrendelkezési joga a kölcsönös megértésben érvényesüljön és így a jövőendő korrekt nemzeti viszony alapját meg lehessen vetni, a magyar kormány, ami Magyarországnak szlovákok által lakott területét illeti, az állami, kormányzati és katonai teljhatalmat átengedi az első pontban megnevezett szlovák nemzeti tanácsnak.

3. A szlovákság által lakott magyarországi terület alatt azon terület értendő, amely a következő közigazgatási szervezeteket foglalja magában:

Trencsén, Nyitra, Hont, Túróc, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zólyom megye, Pozsony városa, Pozsony megye Csallóköz kivételével, Selmecbánya városa, Hont megyének Hontrádas-Magasmajténytől északra elterülő része, Nógrád megye a Balassagyarmat—Losonc—Salgótarján vonaltól délre elterülő rész kivételével, Gömör megyének a Rimaszombat—Jolsva—Rozsnyó vonaltól északra elterülő része, Abaúj megyének Szepsi—Nagyida—Horvátcsadány vonaltól északra elterülő része, az Ungvár—Szúma voltaitól keletre eső rész kivételével.

4. A szlovák nemzeti tanács átveszi saját felelősségére a kormányzati és katonai teljhatalmat. Köteles a közbiztonság fenntartására szolgáló eszközökről is gondoskodni, amelyeket felelőssége tudatában célravezetőnek talál. Az összes állami és önkormányzati, vasúti, posta-, távírda- és telefonszolgálati tisztviselők és alkalmazottak, amennyiben az a szlovák nemzeti tanács rendelkezésére állanak. A magyar katonaság, a nemzeti és népörség feyvertelenül elhagyja a szlovák területet. Amennyiben a hadkiegészítő parancsnokságok szlovák területen vannak, ezek is a szlovák nemzeti tanács rendelkezésére állanak.

5. Valamennyi költségvetési kiadás összegét, amely szlovák területen fog felmerülni, valamint a népellátási javak és gazdasági termékek aránylagos részét a magyar kormány kiutalja a szlovák nemzeti tanácsnak mindaddig, amíg e tekintetben illetékes közös intézkedés nem lép érvénybe. Ezen átutalások felszámolására közös bizottság hivatott, amelyben egyenlő számban foglalnak helyet a magyar és szlovák nemzeti tanács megbízottai s amely bizottság céljainak megfelelően részben Budapesten, részben Pozsonyban fog ülésezni.

6. Azon erkölcsi, társadalmi és gazdasági érdekek védelmét illetően, amelyeket a magyar kormány és a szlovák nemzeti választmány közőseknek ítél meg, hasonló lépések alapján, kétoldalú megegyezés jön létre.

7. A harmadik pontban említett terület feltétlenül a szlovák nemzeti választmány hatalmában marad. Az országhatárok végleges megállapítását az általános békekonferencia hajtja végre.

8. A harmadik pontban említett területen tömegesen lakó magyaryelvű kisebbségnek a szlovák nemzeti tanács ugyanazon nyelvjogokat biztosítja, amelyeket a magyar kormány az igazgatása alatt maradt szlovák kisebbségeknek biztosít.

9. A magyar kormány, a szlovák nemzeti tanácsnak kiadja mindazon muzeális és könyvtári tárgyakat, melyek a felosztott szlovák Matica tulajdonát képezték, valamint a százezer aranyat tevő alapot is az 1874 évtől számított kamatokkal, amely alapot a magyar kormány 1874-ben, mint a szlovák Matica vagyónát elkobozta. Hasonlóképpen átutalja a magyar kormány a szlovák nemzeti tanácsnak mindazon elkobzott kulturális alapokat, amelyeknek megállapítása a hatodik pontban megjelölt közös bizottság hatáskörébe esik. Az országos központi hitel-szövetkezeti intézmények fiókjait, amelyek a harmadik pontban megjelölt területeken, mint helyi hitelszövetkezetek működnek, a magyar kormány aktívájukkal és passzívájukkal együtt a Szlovák Központi Gazdasági és Kereskedelmi Szövetkezetnek (Slovenszke Centralne Hospodarske a Obchodne Sdruzenie) adja át.“

Ezen feltételekkel szemben Srobár szerint Jászi Hodzsával egy prelimináris egyezményt kötött, mely szerint a cseh katonaság kivonul, 6 magyar gyalogsági és 2 lovassági dizivió helyzetetik el Szlovenszkon. Pénzügyigazgatási tekintetben megmarad a status quo. Megyei választmányok és katonaság kérdésében rendeleteket a kormány ad ki. A kisebbségek részére autonómia. A provizórium nem terjed Kassára és Pozsonyra. A közigazgatási és rendőrségi Imperium a Tót Nemzeti Tanács jogköre. Átveszi az Összes tisztviselőket. Mikor 1918 november 30-án a konferencia összeült, Jászi egy végleges megoldási tervezetet terjesztett elő, melynek pontjai:

1. A Tót Nemzeti Tanács impériumának területén titkos választói jog alapján tót nemzetgyűlés lesz, melynek választott bizottmánya a magyar nemzetgyűlés választott bizottmányával készíti és terjeszti elő a törvénytervezeteket.
2. Közös a posta- és közlekedésügy, a szociális, földbirtokpolitika és törvényhozás, valamint a véderő és pénzügy.
3. A Tót Nemzeti Tanács egy bizottmánya fog Budapesten e kérdésekről tárgyalni.
4. Megyei és községi autonómia.
5. Közoktatásügyet átveszi a tót Imperium.
6. Az igazságügy hivatalos nyelve tót. Bírák kinevezése a magyar igazságügy-miniszter által a Tót Nemzeti Tanács előterjesztésére történik.

Jászi visszaemlékezéseiben említi, hogy sikerült Hodzsával megegyeznie, azonban Hodzsát a prágai kormány dezavualta. Nem egészen így van. Mert Hodzsát főképpen a tót klub és azok az emberek is, akiket lehívott, dezavualták és cserbenhagyták, mert látták a budapesti káoszt és tervnélküliséget. Ha a Jászi-féle tárgyalásokkal párhuzamosan nem egy cseh, hanem egy magyar *via facti* eljárás történt volna, akkor Hodzsa desaveu-ja hatástalan maradt volna. Ma Hodzsa azzal védekezik, hogy mindez csak színleges akció, ravasz taktikázás volt. Az összes adatok egybevetése után csakis arra a konklúzióra juthatunk, hogy ez sem felel meg a tényeknek. Ez nem volt taktikázás, hanem a prágai gyengeség láttára egy új útnak keresése, mely azonban a Károlyi-kormány tehetetlensége következtében csúfos véget ért. Kiemelendő, hogy ezen epizód után is elég idő állt a kormány rendelkezésére gyorsan a cseh megszállás ellen cselekednie, a helyett azonban demarkációs vonalat fogadott el és izgult Vyx jegyzékei felett. Mindezen adatok Srobár könyvében súlyos vádat képeznek az ország akkori kormánya ellenében.

STEIER LAJOS

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépén irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.